

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Theragāthāpāliyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

Theragāthā-Atṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 30

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṅa
 ဇ ca ဈ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ṅa
 ဋ ta ဌ tha ဍ ḍa ဎ ḍha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဖ ba ဖ bha မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

◌◌◌◌ = ā ◌◌◌◌ = i ◌◌◌◌ = ī ◌◌◌◌ = u ◌◌◌◌ = ū ◌◌◌◌ = e ◌◌◌◌ = o

က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ ငာ ṅha	ဏ ṇာ ṇha	ဈ သာ dhya	ဠ ပာ pla	ဣ လာ lla
ကွ kka	ဇ ငာ cca	ဇာ ṇာ ṇha	ဇာ သာ dhva	ဠ ပာ pba	ဣ လာ lya
ကျ kya	ဇာ ငာ ccha	ဇာ ṇာ ṇha	ဇာ ṇာ ṇta	ဠာ ဃာ bbha	ဣ လာ lha
ကြိ kri	ဇာ ငာ cja	ဇာ ṇာ ṇha	ဇာ ṇာ ṇtva	ဣ ဃာ bya	ဣ ဝာ vha
ကလ kla	ဇာ ငာ cja	ဇာ တာ tta	ဇာ ṇာ ṇtha	ဠာ ဝာ bra	ဣာ တာ sta
ကွာ kva	ဠာ ṅာ ṅha	ဇာ တာ tta	ဇာ ṇာ ṇda	ဠာ မာ mpa	ဣာ တာ stra
ဈာ khya	ဠာ ṅာ ṅha	ဇာ တာ tva	ဇာ ṇာ ṇdra	ဠာ မာ mpha	ဣာ တာ sna
ဇာ khva	ဠာ ṅာ ṅca	ဇာ တာ tya	ဇာ ṇာ ṇdha	ဠာ မာ mba	ဣာ တာ sya
ဠာ gga	ဠာ ṅာ ṅcha	ဠာ တာ tra	ဇာ ṇာ ṇna	ဠာ မာ mbha	ဣာ တာ ssa
ဣာ ggha	ဠာ ṅာ ṅja	ဇာ တာ tda	ဇာ ṇာ ṇnya	ဠာ မာ mma	ဣာ တာ sma
ဈာ gya	ဠာ ṅာ ṅja	ဇာ တာ ttha	ဇာ ṇာ ṇha	ဈာ မာ mya	ဣာ တာ sva
ဠာ gra	ဠာ တာ tta	ဈာ တာ tya	ဠာ ပာ ppa	ဣာ မာ mha	ဣာ တာ hma
ဇာ ṅka	ဠာ တာ ttha	ဠာ တာ dra	ဠာ ပာ ppha	ဣာ တာ yya	ဣာ တာ hva
ဇာ ṅkha	ဠာ တာ ttda	ဠာ တာ dva	ဈာ ပာ pya	ဣာ တာ yha	ဠာ တာ lha
ဇာ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Theragāthā-aṭṭhakathā

Dutiyabhāga

Mātikā

Piṭṭhāṅka

4. Catukkanipāta

1. Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā	1
2. Bhaguttheragāthāvaṇṇanā	4
3. Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā	6
4. Nandakattheragāthāvaṇṇanā	10
5. Jambukattheragāthāvaṇṇanā	12
6. Senakattheragāthāvaṇṇanā	15
7. Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā	18
8. Rāhulattheragāthāvaṇṇanā	20
9. Candanattheragāthāvaṇṇanā	24
10. Dhammikattheragāthāvaṇṇanā	26
11. Sappakattheragāthāvaṇṇanā	29
12. Muditattheragāthāvaṇṇanā	32

5. Pañcakanipāta

1. Rājadattattheragāthāvaṇṇanā	35
2. Subhūtattheragāthāvaṇṇanā	38
3. Girimānandattheragāthāvaṇṇanā	43
4. Sumanattheragāthāvaṇṇanā	47
5. Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā	50
6. Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā	52
7. Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā	54
8. Vakkalittheragāthāvaṇṇanā	57

Mātikā	Piṭṭhaṅka
9. Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā	64
10. Yasadattattheragāthāvaṇṇanā	67
11. Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā	69
12. Kosiyattheragāthāvaṇṇanā	73

6. Chakkanipāta

1. Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā	78
2. Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā	85
3. Mahānāgattheragāthāvaṇṇanā	89
4. Kullattheragāthāvaṇṇanā	91
5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā	94
6. Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā	97
7. Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā	99
8. Migajālattheragāthāvaṇṇanā	103
9. Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā	106
10. Sumanattheragāthāvaṇṇanā	109
11. Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā	111
12. Brahmadattattheragāthāvaṇṇanā	113
13. Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā	116
14. Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā	120

7. Sattakanipāta

1. Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā	123
2. Lakunḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā	125
3. Bhaddattheragāthāvaṇṇanā	132
4. Sopākattheragāthāvaṇṇanā	135
5. Sarabhaṅgattheragāthāvaṇṇanā	140

Mātikā

Piṭṭhaṅka

8. Aṭṭhakanipāta

1. Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā	144
2. Sirimittattheragāthāvaṇṇanā	151
3. Mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā	154

9. Navakanipāta

1. Bhūtattheragāthāvaṇṇanā	159
----------------------------	-----	-----	-----

10. Dasakanipāta

1. Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā	165
2. Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā	174
3. Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā	179
4. Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā	189
5. Kappattheragāthāvaṇṇanā	197
6. Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṇṇanā	202
7. (Apara)gotamattheragāthāvaṇṇanā	207

11. Ekādasanipāta

1. Saṃkiccatttheragāthāvaṇṇanā	213
--------------------------------	-----	-----	-----

12. Dvādasakanipāta

1. Sīlavattheragāthāvaṇṇanā	218
2. Sunītattheragāthāvaṇṇanā	223

13. Terasanipāta

1. Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā	229
-----------------------------------	-----	-----	-----

14. Cuddasakanipāta

1. Khadiravaniyarevatattheragāthāvaṇṇanā	239
2. Godattattheragāthāvaṇṇanā	244

Mātikā		Piṭṭhanka
15. Soḷasakanipāta		
1. Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā	...	250
2. Udāyittheragāthāvaṇṇanā	...	258
16. Vīsatinipāta		
1. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā	...	264
2. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā	...	271
3. Telakānittheragāthāvaṇṇanā	...	280
4. Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā	...	288
5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā	...	300
6. Selattheragāthāvaṇṇanā	...	304
7. Kāḷigodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā	...	320
8. Aṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā	...	324
9. Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā	...	336
10. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā	...	348
17. Timsanipāta		
1. Phussattheragāthāvaṇṇanā	...	358
2. Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā	...	370
3. Ānandattheragāthāvaṇṇanā	...	411
18. Cattālisanipāta		
1. Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā	...	429
19. Paññāsanipāta		
1. Tālapuṭtattheragāthāvaṇṇanā	...	457
20. Saṭṭhinipāta		
1. Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā	...	480
21. Mahānipāta		
1. Vaṅgīsatttheragāthāvaṇṇanā	...	508

Khuddakanikāya

Theragāthā-aṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

4. Catukkanipāta

1. Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā

Alaṅkatāti-ādikā āyasmato Nāgasamālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam patto gimhasamaye¹ sūriyātapasantattāya bhūmiyā gacchantam Satthāram disvā pasannamānaso chattam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Sakyarājakule nibbattivā **Nāgasamāloti** laddhanāmo vayappatto nāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajivā kiñci kālam Bhagavato upaṭṭhāko ahoṣi. So ekadivasam nagaram piṇḍāya pavittḥo alaṅkatapaṭiyattam aññataram naccakim mahāpathe tūriyesu vajjantesu naccantim disvā “ayam cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena karajakāyassa tathā tathā parivatti, aho aniccā saṅkhārā”ti khayavayam paṭṭhapetvā vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Aṅgārajātā pathavī, kukkuḷānugatā mahī.

Padumuttaro Bhagavā, abbhokāsamhi caṅkami.

1. Ghammasamaye (Sī, I)

2. Khu 4. 35 piṭṭhādīsu.

Paṇḍaram̐ chattamādāya, addhānam̐ paṭipajjaham̐.
Tattha disvāna Sambuddham̐, vitti me upapajjatha.

Marīciyotthaṭṭhā bhūmi, aṅgārāva mahī ayam̐.
Upahanti mahāvātā, sarīrassāsukhepanā.

Sītam̐ uṇham̐ vihanantam̐, vātātapanivāraṇam̐.
Paṭiggaṇha imam̐ chattam̐, phassayissāmi nibbutim̐.

Anukampako kāruṇiko, Padumuttaro mahāyaso.
Mama saṅkappamaññāya, paṭiggaṇhi tadā Jino.

Tiṃsakappāni devindo, devarajjamakārayim̐.
Satānam̐ pañcakkhattuñca, cakkavattī ahosaham̐.

Padesarajjam̐ vipulam̐, gaṇanāto asaṅkhiyam̐.
Anubhomi sakam̐ kammam̐, pubbe sukathamattano.

Ayam̐ me pacchimā jāti, carimo vattate bhavo.
Ajjāpi setacchattam̐ me, sabbakālam̐ dharīyati.

Satasahassito kappe, yaṃ chattamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, chattadānassidam̐ phalam̐.

Kilesā jhāpitā mayham̐ -pa- katam̐ Buddhassa sāsanan̐”ti.

Arahattam̐ pana patvā—

267. “Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā.
Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī.

268. Piṇḍikāya paviṭṭhoham̐, gacchanto nam̐ udikkhisam̐.
Alaṅkatam̐ suvasanam̐, maccupāsam̐va oḍḍitam̐.

269. Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha¹.

1. Santiṭṭhatha (I)

270. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

catūhi gāthāhi attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākāsi.

Tattha **alaṅkatā**ti hatthūpagādi-ābharaṇehi alaṅkatagattā. **Suvasanā**ti sundaravasanā sobhanavatthanivatthā. **Mālinī**ti mālādhārinī¹ piḷandhitapupphamālā. **Candanussadā**ti candanānulepalittasarīrā. **Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī**ti yathāvuttatṭhāne ekā nārī naṭṭakī nāṭakitthī nagaravīthiyā majjhe pañcaṅgike tūriye vajjante naccati, yathāpaṭṭhapitaṃ naccaṃ karoti.

Piṇḍikāyāti bhikkhāya. **Paviṭṭhohanti** nagaraṃ pavitṭho ahaṃ. **Gacchanto naṃ udikkhisanti** nagaravīthiyaṃ gacchanto parissayapariharaṇatthaṃ vīthim olokento taṃ naṭṭakiṃ olokesim. Kim viya? **Maccupāsāṃva oḍḍitanti** yathā maccussa maccurājassa pāsabhūto rūpādiko² oḍḍito loke anuvicaritvā ṭhito ekaṃsena sattānaṃ anattāhāvo, evaṃ sāpi appaṭisaṅkhāne ṭhitānaṃ andhaputhujjanānaṃ ekaṃsato anattāhāvahāti maccupāsasadisī vuttā.

Tatoti tasmā maccupāsasadisattā. **Meti** mayhaṃ. **Manasikāro yoniso udapajjathāti** “ayaṃ aṭṭhisāṅghāto nhārusambandho maṃsena anupalitto chaviyā paṭicchanno asuciduggandhajegucchapaṭikkūlo aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammo īdise vikāre dasseti”ti evaṃ yoniso manasikāro uppajji. **Ādīnavo pāturahūti** evaṃ kāyassa sabhāvūpadhāraṇamukhena tassa ca taṃnissitānaṃ cittaacetāsikānaṃ udayabbayaṃ³ sarasapabhaṅgutaṅca⁴ manasi karoto tesu ca yakkarakkhasādīsu viya bhayato upaṭṭhahantesu tattha me⁵ anekākāra-ādīnavo doso pāturahosi, tappaṭipakkhato ca nibbāne ānisaṃso. **Nibbidā samatitṭhathāti** nibbindanaṃ ādīnavānupassanānubhāvasiddhaṃ nibbidāññaṃ mama hadaye saṅghāsi, muhuttampi tesāṃ rūpārūpadhammānaṃ gahaṇe cittaṃ nāhosi, aññadatthu muñcitukāmatādivasena⁶ tattha udāsīnameva jātanti attho.

1. Mālāhārinī (Sī), mālābhārinī (I) 2. Jarādiko (Ka) 3. Udayabbayataṃ (Sī, I)

4. Khaṇabhaṅgurataṅca (Sī), pabhaṅgurataṅca (I) 5. Me taṃ (Sī, I)

6. Muccitukamyatāññaṃ (I)

Tatoti vipassanāñānato paraṃ. **Cittaṃ vimucci meti** lokuttarabhāvanāya vattamānāya maggapaṭipāṭiyā sabbakilesehi mama cittaṃ vimuttaṃ ahoṣi. Etena phaluppattim¹ dasseti. Maggakkhaṇe hi kilesā vimuccanti nāma, phalakkhaṇe vimuttāti. Sesam vuttanayameva.

Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhaguttheragāthāvaṇṇanā

Ahaṃ middhenāti-ādikā āyasmato Bhaguttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto Sathhari parinibbute tassa dhātuyo pupphēhi pūjesi. So tena puññakammena Nimmānaratīsu nibbattivā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sakyarājakule nibbattivā **Bhagūti** laddhanāmo vayappatto Anuruddhakimilehi² saddhim nikkhamitvā pabbajitvā Bālakaloṇakagāme vasanto ekadivasam thinamiddhābhibhavam vinodetuṃ vihārato nikkhamma caṅkamaṃ abhiruhanto papatitvā tadeva aṅkusaṃ katvā thinamiddhaṃ vinodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Parinibbute Bhagavati, Padumuttare mahāyase.

Pupphavaṭamsake katvā, sarīramabhiropayim.

Tattha cittaṃ pasādetvā, Nimmānaṃ agamāsahaṃ.

Devalokagato santo, puññakammaṃ sarāmahaṃ.

Ambarā pupphavasso me, sabbakālaṃ pavassati.

Saṃsarāmi manusse ce, rājā homi mahāyaso.

Tahim kusumavasso me, abhivassati sabbadā.

Tasseva pupphapūjāya, vāhasā sabbadassino.

Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo.

Ajjāpi pupphavasso me, abhivassati sabbadā.

1. Phalappattim (Sī, I)

2. ...kimbilehi (Sī, I)

3. Khu 4. 36 piṭṭhādīsu.

Satasahassito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, dehapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento
sattārā ekavihāraṃ anumoditum upagatena “kacci tvaṃ bhikkhu appamatto
viharasī”ti puṭṭho attano appamādavihāraṃ nivedento—

271. “Ahaṃ middhena pakato, vihārā upanikkhamim.
Caṅkamaṃ abhiruhanto, tattheva papatiṃ chamā.

272. Gattāni parimajjitvā, punapā’ruyha caṅkamaṃ.
Caṅkame caṅkamim sohaṃ, ajjhattaṃ susamāhito.

273. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādinavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

2 74. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **middhena pakatoti** kāyālasīyasāṅkhātena asattivighātasabhāvena
middhena abhibhūto. **Vihārāti** senāsanato. **Upanikkhaminti** caṅkamitum
nikkhamim. **Tattheva papatiṃ chamāti** tattheva caṅkamasopāne
niddābhībhūtātāya bhūmiyaṃ nipatiṃ¹. **Gattāni parimajjitvāti** bhūmiyaṃ
patanena paṃsukitāni attano sarīrāvayavāni anumajjitvā. **Punapā’ruyha**
caṅkamanti “patito dānāhan”ti saṅkocaṃ anāpajjitvā punapi
caṅkamaṭṭhānaṃ āruhivā. **Ajjhattaṃ susamāhitoti** gocarajjhatte
kammaṭṭhāne nīvaraṇavikkhambhanaṃ suṭṭhu samāhito ekaggacitto hutvā
caṅkaminti yojanā. Sesam vuttanayameva. Idameva ca therassa
aññābyākaraṇaṃ ahosi.

Bhaguttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabhiyattheragāthavaṇṇanā

Pare cāti-ādikā āyasmato Sabhiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Kakusandhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ divāvihārāya¹ gacchantāṃ disvā pasannamānaso upāhanaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassape Bhagavati parinibbute patiṭṭhite suvaṇṇacetiye chahi kulaputtehi saddhiṃ attasattamo sāsane pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññe viharanto visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto itare āha “mayāṃ piṇḍapātāya gacchantā jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammaṃ adhigantuṃ, puthujjanakālaṅkiriya ca dukkhā, handa mayāṃ nisseṇiṃ bandhitvā pabbataṃ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṃ karomā”ti. Te tathā akaṃsu.

Atha nesaṃ mahāthero upanissayasampannatā tadaheva chaḷabhiñño hutvā Uttarakuruto piṇḍapātaṃ upanesi. Itare “tumhe bhante katakiccā, tumhehi saddhiṃ sallāpamattampi papañco, samaṇadhammameva mayāṃ karissāma, tumhe attanā diṭṭhadhammasukhavihāramanuyuñjathā”ti vatvā piṇḍapātaṃ paṭikkhipiṃsu. Thero ne sampaṭicchāpetuṃ asakkonto agamāsi.

Tato nesaṃ eko dvīhatihaccayena abhiññāparivāraṃ anāgāmiphalaṃ sacchikatvā tatheva vatvā tehi paṭikkhitto agamāsi. Tesu khīṇāsavatthero parinibbāyi, anāgāmī suddhāvāsesu uppajji. Itare puthujjanakālaṅkiriyaeva katvā chasu kāmasaggesu anulomapaṭilomato dibbasampattiṃ anubhavitvā amhākaṃ Bhagavato kāle devalokā cavitvā eko Mallarājakule paṭisandhiṃ gaṇhi, eko Gandhārarājakule, eko Bāhiraraṭṭhe², eko Rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi, itaro aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, naṃ mātāpitaro “amhākaṃ dhītā samayantaram jānātū”ti ekassa paribbājakassa niyyādayiṃsu. Atheko paribbājako tāya saddhiṃ vipaṭipajji. Sā tena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ gabbhiniṃ disvā paribbājakā³ nikkadḍhiṃsu. Sā

1. Vihāra (Sī, I)

2. Bāhiraraṭṭhe (Sī, I)

3. Paribbājikā (Suttanipāta-Ṭṭha 2. 146 piṭṭhe)

aññattha gacchantī antarāmagge sabhāyaṃ vijāyi, tenassa **Sabhiyo**teva nāmaṃ akāsi. So vaḍḍhitvā paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā nānasatthāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādappasuto vicaranto attanā sadisaṃ adisvā nagaradvāre assamaṃ kāretvā khattiyakumārādayo sippaṃ sikkhāpento viharanto attano mātuyā itthibhāvaṃ jigucchitvā¹ jhānaṃ uppādetvā brahmaloke uppannāya² abhisaṅkharitvā dinne vīsatipañhe gahetvā te te samaṇabrāhmaṇe pucchi. Te cassa tesam pañhānaṃ atthaṃ byākātum nāsakkhimsu. **Sabhiyasuttavaṇṇanāyaṃ**³ pana “suddhāvāsabrahmā te pañhe abhisaṅkharitvā adāsī”ti āgataṃ.

Yadā pana Bhagavā pavattavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ āgantvā Veḷuvane vihāsi, tadā Sabhiyo tattha gantvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā te pañhe pucchi. Satthā tassa te pañhe byākāsīti sabbaṃ **Sabhiyasutte**⁴ āgatanayena veditabbaṃ. Sabhiyo pana Bhagavatā tesu pañhesu byākatesu paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Kakusandhassa Munino, brāhmaṇassa vusīmato.
Divāvihāraṃ vajato, akkamanamadāsahaṃ.

Imasmimyeva kappamhi, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, akkamanassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā Devadatte saṅghabhedāya parakkamante Devadattapakkhikānaṃ bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento—

275. “Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāse.
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

276. Yadā ca avijānantā, iriyantya’marā viya.
Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturā.

1. Jigucchantiyā (Sī, I)

3. Suttanipāta-Tṭha 2. 146, 147 piṭṭhesu.

5. Khu 4. 34 piṭṭhe.

2. Upapannāya (I, Ka)

4. Khu 1. 355 piṭṭhādīsu.

277. Yam kiñci sithilaṃ kammaṃ, saṃkiliṭṭhañca yaṃ vataṃ.
Saṅkassaraṃ brahmacariyaṃ, na taṃ hoti mahapphalaṃ.

278. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Ārakā hoti saddhammā, nabhaṃ puthaviyā yathā”ti—

catūhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **pareti** paṇḍite ṭhapetvā tato aññe “adhammaṃ dhammo”ti, “dhammaṃ adhammo”ti-ādibhedakaravattitudīpanavasena vivādappasutā pare nāma. Te tattha vivādaṃ karontā “mayam yamāmase uparamāma nassāma satataṃ samitaṃ maccu santikaṃ gacchāmā”ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye tattha paṇḍitā “mayam maccusamīpaṃ gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti** evaṃ hi te jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti. Atha nesam tāya paṭipattiyā te medhagā sammanti. Atha vā **pare cāti** ye Satthu ovādānusāsaniyā aggahaṇena sāsanato bāhiraṭāya pare, te yāva “mayam micchāgāhaṃ gahetvā ettha idha loke sāsanassa paṇiniggāhena yamāmase vāyamāmā”ti na vijānanti, tāva vivādā na vūpasammanti, yadā pana tassa gāhassa vissajjanavasena ye ca tattha tesu vivādappasutesu adhammadhammādike adhammadhammādito yathābhūtaṃ vijānanti, tato tesam santikā te paṇḍitapurise nissāya vivādasāṅkhātā medhagā sammantīti evampettha attho veditabbo.

Yadāti yasmiṃ kāle. **Avijānantāti** vivādassa vūpasamūpāyaṃ, dhammādhamme vā yāthāvato ajānantā. **Iriyantiya’marā viyāti** amarā viya jarāmaraṇaṃ atikkantā viya uddhatā unnaḷā capalā mukharā vippakiṇṇavācā hutvā vattanti caranti vicaranti, tadā vivādo na vūpasammateva. **Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturāti** ye pana Satthu sāsanadhammaṃ yathābhūtaṃ jānanti, te¹ kilesarogena āturesu sattesu anāturaṃ nikkilesā anīghā viharanti, tesam vasena vivādo accantameva vūpasammantīti adhippāyo.

1. Te hi (Sī, I)

Yaṃ kiñci sithilaṃ kammanti oliyitvā karaṇena sithilagāhaṃ katvā sāthalibhāvena kataṃ yaṃ kiñci kusalakammaṃ. **Saṅkiliṭṭhanti** vesī-ādike agocare caraṇena, kuhanādimicchājīvena vā saṅkiliṭṭhaṃ vatasamādānaṃ. **Saṅkassaranti** saṅkāhi saritabbaṃ, vihāre kiñci asārappaṃ sutvā “nūna asukena katan”ti parehi asaṅkitabbaṃ, uposathakiccādīsu aññatarakiccavasena sannipatitampi saṅghaṃ disvā “addhā ime mama cariyaṃ ñatvā maṃ ukkhipitukāmā sannipatitā”ti evaṃ attano vā āsaṅkāhi saritaṃ usaṅkitaṃ parisānkitaṃ. **Na taṃ hotīti** taṃ evarūpaṃ brahmacariyaṃ samaṇadhammakaraṇaṃ tassa puggalassa mahapphalaṃ na hoti, tassa amahapphalabhāveneva paccayadāyakānampissa na mahapphalaṃ hoti. Tasmā sallekhavuttinā bhavitaṃ, sallekhavuttino ca vivādassa avasaro eva natthīti adhippāyo.

Gāravo nūpalabbhatīti anusāsaniyā apadakkhiṇaggāhibhāvena garukātabbesu sabrahmacārīsu yassa puggalassa gāravo garukaraṇaṃ na vijjati. **Ārakā hoti saddhammāti** so evarūpo puggalo paṭipatti saddhammatopi paṭivedhasaddhammatopi dūre hoti, na hi taṃ garū sikkhāpenti, asikkhiyamāno anādiyanto na paṭipajjati, appaṭipajjanto kuto saccāni¹ paṭivijjhissatīti. Tenāha “ārakā hoti saddhammā”ti. Yathā kim? **“Nabhaṃ puthaviyā yathā”**ti yathā nabhaṃ ākāsaṃ puthaviyā pathavīdhātuyā sabhāvato dūre. Na kadāci sammissabhāvo. Tenevāha—

“Nabhaṃ ca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’ dāhu dūre.
Tato have dūratarāṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti².

Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Saddhammaṃ (Sī, I)

2. Khu 6. 137 piṭṭhe Jātake.

4. Nandakattheragāthāvaṇṇanā

Dhiratthūti-ādikā āyasmato Nandakattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare
 mahāvibhavo seṭṭhi hutvā Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ
 bhikkhuṃ bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā taṃ
 ṭhānantaraṃ patthetvā sataśahassagghanikena vatthena Bhagavantaṃ pūjetvā
 paṇidhānamakāsi, Satthu Bodhirukkhe paḍipapūjaṅca pavatteti. So tato
 paṭṭhāya devamanussesu saṃsaranto Kakusandhassa Bhagavato kāle
 karavikasakuṇo hutvā madhurakūjitaṃ kūjanto¹ Satthāraṃ padakkhiṇaṃ
 akāsi. Aparabhāge mayūro hutvā aññatarassa Paccekabuddhassa
 vasanaguhāya dvāre pasannamānaso divase divase tikkhattuṃ
 madhuravassitaṃ vassi, evaṃ tattha tattha puññāni katvā amhākaṃ
 Bhagavato kāle Sāvattiyaṃ kulagehe nibbattitvā **Nandakoti** laddhanāmo
 vayappatto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā
 vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarabuddhassa, bodhiyā pādaputtame.

Pasannacitto sumano, tayo ukke adhārayiṃ.

Sataśahassito kappe, sohaṃ ukkamadhārayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ukkadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā vimuttisukhena vītināmento Satthārā bhikkhunīnaṃ
 ovāde āṇatto ekasmiṃ uposathadivase pañca bhikkhunisaṭāni ekovādeneva
 arahattaṃ pāpesi. Tena naṃ Bhagavā bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne
 ṭhapesi. Athekadivasaṃ therāṃ Sāvattiyaṃ piṇḍāya carantaṃ aññatarā
 purāṇadutiyaikā itthi kilesavasena oloketvā hasi. Thero tassā taṃ kiriyaṃ
 disvā sarīrassa paṭikkūlavibhāvanamukhena dhammaṃ kathento—

279. “Dhiratthu pūre duggandhe, mārapakkhe avassute.

Navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā.

1. Kūjento (Sī, I)

2. Khu 4. 34 piṭṭhe.

280. Mā purāṇaṃ amaññittho, mā'sādesi Tathāgate.
Sagepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ¹ pana mānuse.

281. Ye ca kho bālā dummedhā, dummantī mohapārutā.
Tādisā tattha rajjanti, mārahittamhi bandhane.

282. Yesaṃ rāgo ca doso ca, avijjā ca virājitā.
Tādī tattha na rajjanti, chinnaṃ suttaṃ abandhanaṃ²ti—

gāthā abhāsi.

Tattha **dhī**ti jigucchanatthe nipāto, **ratthū**ti ra-kāro padasandhikaro, dhī atthu taṃ jigucchāmi tava dhikkāro hotūti attho. **Pūreti**-ādīni tassā dhikkātabbhāvadīpanāni āmantanavacanāni. **Pūreti** ativiya jegucchehi nānākuṇapehi nānāvidha-asucīhi sampuṇṇe. **Duggandheti** kuṇapapūritattā eva sabhāvaduggandhe. **Mārapakkheti** yasmā visabhāgavatthu andhaputhujjanānaṃ ayonisomanasikāranimittatāya kilesamāraṃ vaḍḍheti, devaputtamārassa ca otāraṃ pavīṭṭhaṃ deti². Tasmā māraṃ pakkho hoti. Tena vuttaṃ³ “mārapakkhe”ti. **Avassuteti** sabbakālaṃ kilesāvassavasena tahiṃ tahiṃ asucinissandanena ca avassute. Idānissā **navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadāti** “akkhimhā akkhigūthako”ti-ādinaṃ⁴ vuttaṃ asucino avassavanaṭṭhānaṃ dasseti.

Evam pana navachiddaṃ dhuvassavaṃ asucibharitaṃ kāyaṃ⁵ yathābhūtaṃ jānanti **mā purāṇaṃ amaññitthoti** purāṇaṃ ajānanakāle pavattaṃ hasitalapitaṃ kīlitaṃ mā maññi, “idānipi evaṃ paṭipajjissati”ti mā cintehi. **Mā'sādesi Tathāgateti** yathā upanissayasampattiyā purimakā Buddhasāvaka āgatā, yathā vā te sammāpaṭipattiyā gatā paṭipannā, yathā ca rūpārūpadhammānaṃ tathalakkhaṇaṃ tathadhamme ca ariyasaccāni āgatā adhigatā avabuddhā, tathā imepīti evaṃ tathā āgamanādi-atthena Tathāgate ariyasāvake pakatisatte viya avaññāya kilesavasena

1. Kimaṅga (Sī, I)

2. Otāraṃ vidhamseti (Ka)

3. Hotīti vuttaṃ (Sī, I)

4. Khu 1. 308 piṭṭhe.

5. Kāyakalim (Sī, I)

ca upasaṅkamamānā¹ mā'sādesi. Anāsādetabbatāya kāraṇamāha **saggepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ pana mānuseti** Sabbaññubuddhenāpi akkhānena pariyosāpetum asakkuṇeyyasukhe saggepi te sāvakabuddhā na rajjanti, saṅkhāresu ādīnavassa suparidiṭṭhattā rāgaṃ na janenti, kimaṅgaṃ pana mīlharāsīsādise mānuse kāmaguṇe, tattha na rajjantīti vattabbameva natthi.

Ye ca khoti ye pana bālyappayogato² **bālā** dhammojapaññāya abhāvato **dummedhā** asubhe subhānupassanena ducintitacintitāya **dummantī** mohena aññāṇena³ sabbaso paṭicchādītacittatāya **mohapārutā tādisā** tathārūpā andhaputhujjanā **tattha** tasmim itthisaññite **mārakhittamhi bandhane** mārena oḍḍite mārapāse **rajjanti** rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhoppānā tiṭṭhanti.

Virājitāti yesaṃ pana khīṇāsavānaṃ telañjanarāgo viya dummocaniyasabhāvo **rāgo** sapatto viya laddhokāso dussanasabhāvo **doso** aññāṇasabhāvā **avijjā ca** ariyamaggavirāgena sabbaso **virājitā** pahīnā samucchinnā, tādisā aggamaggasatthena **chinnabhavanettisuttā** tato eva katthacipi bandhanābhāvato **abandhanā tattha** tasmim yathāvutte mārapāse **na rajjanti**. Evaṃ thero tassā itthiyā dhammaṃ kathetvā gato.

Nandakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jambukattheragāthāvaṇṇanā

Pañcapaññāsāti-ādikā āyasmato Jambukattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Tissassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto Satthu sammāsambodhim saddahanto Bodhirukkhaṃ vanditvā bijanena pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto sāsane pabbajitvā aññatarena upāsakena kārite ārāme āvāsiko hutvā viharati

1. Upasaṅkamanādinā (Sī, I)

2. Bālyogyato (Sī), bālyogato (I)

3. Aññāṇaguṇena (Sī, I)

tena upaṭṭhīyamāno. Athekadivasam̐ eko khīṇāsavattthero lūkhacīvaradharo kesoharaṇattham̐ araṇṇato gāmābhimukho āgacchati, tam̐ disvā so upāsako iriyāpathe pasīditvā kappakena kesamassūni ohārāpetvā paṇītabhojanam̐ bhojetvā sundarāni cīvarāni datvā “idheva bhante vasathā”ti vasāpeti. Tam̐ disvā āvāsiko issāmaccherapakato khīṇāsavatttheram̐ āha “varam̐ te bhikkhu iminā pāpupāsakena upaṭṭhīyamānassa evam̐ idha vasanato aṅgulīhi kese luñcitvā accelassa sato gūthamuttāhārajīvanan”ti. Evañca pana vatvā tāvadeva vaccakuṭim̐ pavisitvā pāyāsam̐ vaḍḍhento viya hatthena gūtham̐ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā yāvadattham̐ khādi, muttañca pivi. Iminā niyāmena yāvatāyukam̐ ṭhatvā kālaṅkatvā niraye paccitvā puna gūthamuttāhāro¹ vasitvā tasseva kammassa vipākāvasesena manussesu uppannopi pañca jātisatāni nigaṇṭho hutvā gūthabhakkho ahoṣi.

Puna imasmim̐ Buddhuppāde manussayoniyam̐ nibbattamānopi ariyūpavādabalena duggatakule nibbattitvā thaṇṇam̐ vā khīram̐ vā sappim̐ vā pāyamāno tam̐ chaḍḍetvā muttameva pivati, odanam̐ bhojīyamāno tam̐ chaḍḍetvā gūthameva khādati, evam̐ gūthamuttaparibhogena vaḍḍhanto vayappattopi tadeva paribhuñjati. Manussā tato vāretum̐ asakkontā pariccajimsu. So nātakehi pariccatto naggapabbajjam̐ pabbajitvā na nhāyati, rajojalladharo kesamassūni luñcitvā añṇe iriyāpathe paṭikkhipitvā ekapādena tiṭṭhati, nimantanam̐ na sādīyati, māsopavāsam̐ adhiṭṭhāya puññatthikehi dinnam̐ bhojanam̐ māse māse ekavāram̐ kusaggena gahetvā divā jivhaggena lehati, rattiyam̐ pana “allagūtham̐ sappāṇakan”ti akhāditvā sukkhagūthameva khādati. Evam̐ karontassa pañcapaññāsavassāni vītivattāni mahājano “mahātapo paramappiccho”ti maññamāno tanninno tappono ahoṣi.

Atha Bhagavā tassa hadayabbhantare ghaṭe padīpam̐ viya arahattūpanissayam̐ pajjalantam̐ disvā sayameva tattha gantvā dhammam̐ desetvā sotāpattiṭṭhale patiṭṭhāpetvā ehibhikkhūpasampadāya laddhūpasampadam̐ vipassanam̐ ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāpesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana

1. Niraye paccitvā puna gūthaniraye asucimuttāhāro (Sī), niraye paccitvā puna gūthanirayesu gūthamuttāhāro (I)

Dhammapade “māse māse kusaggenā”ti gāthāvaṇṇanāya¹ vuttanayena veditabbo. Arahatte pana paṭiṭṭhito parinibbānakāle “ādito micchā paṭipajjitvāpi Sammāsambuddhaṃ nissāya sāvakena adhigantabbaṃ mayā adhigatan”ti dassento—

283. “Pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayim.
Bhuñjanto māsikaṃ bhantaṃ, kesamassuṃ alocayim.
284. Ekapādena aṭṭhāsīm, āsanam parivajjayim.
Sukkhagūthāni ca khādim, uddesañca na sādiyim.
285. Etādisaṃ karitvāna, bahum duggatigāminam.
Vuyhamāno mahoghena, Buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.
286. Saraṇagamanam passa, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayinti** naggapabbajjūpagamanena nhānapaṭikkhepato pañcādhikāni paññāsavassāni sarīre laggam āgantukareṇusaṅkhātāṃ rajo, sarīramalasaṅkhātāṃ jallañca kāyena dhāresim. **Bhuñjanto māsikaṃ bhantaṃ** rattiyaṃ gūtham khādanto lokavañcanattham māsopavāsiko nāma hutvā puññatthikehi dinnam bhojanam māse māse ekavāram jivhagge ṭhapanavasena bhuñjanto. **Alocayinti** tādisacchārikāpakkepena sithilamūlam kesamassuṃ aṅgulīhi luñcāpesim².

Ekapādena aṭṭhāsīm, āsanam parivajjayinti sabbena sabbam āsanam nisajjam parivajjesim, tiṭṭhanto ca ubho hatthe ukkhipitvā ekeneva pādena aṭṭhāsīm. **Uddesanti** nimantanam. Udissakatanti keci. **Na sādiyinti** na sampaṭicchim, paṭikkhipinti attho.

Etādisaṃ karitvāna, bahum duggatigāminanti etādisaṃ evarūpaṃ vipākanibbattanakaṃ duggatigāminam bahum pāpakammaṃ purimajātisu idha ca katvā uppādetvā.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 313 piṭṭhādīsu.

2. Muñcāpesim (Sī, I)

vuyhamāno mahoghenāti kāmoghādinā mahatā oghena visesato diṭṭhoghena apāyasamuddam pati-ākaddhiyamāno. **Buddham saraṇamāgamanti** tādīsena puññakammacchiddena kicchena manussattabhāvaṃ labhitvā idāni puññabalena Buddham “saraṇan”ti āgamāsim¹, “Sammāsambuddho Bhagavā”ti aveccapasādena Satthari pasīdim. **Saraṇagamanam passa, passa dhammasudhammatanti** āyanagataṃ mama saraṇagamanam² passa, passa sāsanadhammassa ca sudhammatam yohaṃ tathāmicchāpaṭipannopi ekovādeneva Satthārā edisaṃ sampattim sampāpito. “**Tisso vijjā**”ti-ādinā tam sampattim dasseti. Tenāha³—

“Tissassāham Bhagavato, Bodhirukkhamavandiyam⁴.

Paggayha bījanim tattha, sīhāsanamabījaham.

Dvenavute ito kappe, sīhāsanamabījaham.

Duggatim nābhijānāmi, bījanāya idaṃ phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Jambukattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Senakattheragāthāvaṇṇanā

Svāgataṃ vatāti-ādikā āyasmato Senakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam patto ekadivasam Satthāram disvā pasannamānaso morahatthena Bhagavantam pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattivā Uruvelakassapattherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **Senakotissa** nāmam ahoṣi. So vayappatto brāhmaṇānam vijjāsippesu nipphattim gato gharāvāsam vasati. Tena ca samayena mahājano saṃvacchare saṃvacchare phaggunamāse uttaraphaggunanakkhatte ussavam anubhavanto Gayāyam titthābhisekam karoti, tena

1. Agamāsim (Sī, I) 2. Saraṇam (Sī) 3. Khu 4. 33 piṭṭhe. 4. Avandisam (Sī)

taṃ ussavaṃ “**Gayāphaggū**”¹ vadanti. Atha Bhagavā tādise ussavadvise
veneyyānukampāya Gayātitthasamīpe viharati, mahājanopi
titthābhisekādhippāyena tato tato taṃ ṭhānaṃ upagacchati. Tasmim̐ khaṇe
Senakopi titthābhisekatthaṃ taṃ ṭhānaṃ upagato Satthāraṃ dhammaṃ
desentaṃ disvā upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho
pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Morahatthaṃ gahetvāna, upesiṃ Lokanāyakaṃ.
Pasannacitto sumano, morahatthamadāsahaṃ.

Iminā morahatthena, cetanāpaṇidhīhi ca.
Nibbāyimsu tayo aggī, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthusampadā.
Datvānaṃ morahatthaṃ, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

Tiyaggī nibbutā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
Sabbāsavā parikkhīṇā, natthi dāni punabbhavo.

Ekatim̐se ito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, morahatthassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
sañjātasomanasso udānavasena—

287. “Svāgataṃ vata me āsi, Gayāyaṃ Gayaphagguyā.
Yaṃ addasāsiṃ Sambuddhaṃ, desentaṃ dhammamuttamaṃ.

288. Mahappabhaṃ gaṇācariyaṃ, aggapattaṃ Vināyakaṃ.
Sadevakassa lokassa, Jinaṃ atuladassanaṃ.

289. Mahānāgaṃ Mahāvīraṃ, mahājutimanāsavaṃ.
Sabbāsavaparikkhīṇaṃ, Satthāra’makutobhayaṃ.

1. Gayāphaggunīti (Sī, I)

2. Khu 4. 32 piṭṭhādīsu.

290. Cīrasamkiliṭṭhaṃ vata maṃ, diṭṭhisandānabandhitaṃ.

Vimocayi so Bhagavā, sabbaganthehi Senakan”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **svāgataṃ vata me āsīti** mayā suṭṭhu āgataṃ vata āsi. Mama vā sundaraṃ vata āgamaṇaṃ āsi. **Gayāyanti** Gayātitthasamīpe. **Gayaphagguyāti** “Gayāphaggū”ti laddhavohāre phaggunamāsassa uttaraphaggunīnakkhatte. **“Yan”**ti-ādi svāgatabhāvassa kāraṇadassanaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Addasāsinti** addakkhiṃ. **Sambuddhanti** sammā sāmaṃ sabbadhammaṇaṃ buddhattā Sambuddhaṃ. **Desentaṃ dhammamuttamanti** uttamaṃ aggaṃ sabbaseṭṭhaṃ ekantaniyyānikaṃ dhammaṃ veneyyajjhāsayanurūpaṃ bhāsantaṃ.

Mahappabhanti mahatiyā sarīrappabhāya ñāṇappabhāya ca samannāgataṃ. **Gaṇācariyanti** bhikkhuparisādīnaṃ gaṇānaṃ uttamena damathena ācārasikkhāpanena gaṇācariyaṃ. Aggabhūtānaṃ sīlādīnaṃ guṇānaṃ adhigamena **aggappattaṃ**. Devamanussādīnaṃ paramena vinayena vinayanato, sayāṃ nāyakarāhitattā ca **vināyakaṃ**. Kenaci anabhibhūto hutvā sakalaṃ lokaṃ abhibhavitvā ṭhitattā, pañcannampi mārānaṃ jitattā ca **sadevakassa lokassa Jinaṃ** sadevake loke aggaṇaṃ, bāttīmsavaramahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanādipaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dasabalacatuvesārājjaḍiguṇapaṭimaṇḍitadhammakāyatāya ca sadevakena lokena aparimeyyadassanatāya asadisadassanatāya ca **atuladassanaṃ**.

Gatibalaparakkamādisampattiyā mahānāgasadisattā, nāgesupi khīṇāsavesu mahānubhāvatāya ca **mahānāgaṃ**. Mārasenāvimathanato mahāvikkantaṭāya ca **Mahāvīraṃ**. **Mahājutinti** mahāpatāpaṃ mahātejanti attho. Natthi etassa cattāropi āsavāti **anāsavaṃ**. Sabbe āsavā savāsānā parikkhīṇā etassāti **sabbāsavaparikkhīnaṃ**. Kāmaṃ sāvakaḍḍhā Paṅcekabuddhā ca khīṇāsavāva, Sabbaññubuddhā eva pana savāsane āsave khepentīti dassanatthaṃ “anāsavaṃ”ti vatvā puna “sabbāsavaparikkhīnaṃ”ti vuttaṃ. Tena vuttaṃ “sabbe āsavā savāsānā parikkhīṇā etassāti sabbāsavaparikkhīnaṃ”ti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ anusāsanato **Satthāraṃ** catuvesārājjavīsāradaṭāya

kutocipi bhayābhāvato **akutobhayaṃ** evarūpaṃ Sammāsambuddhaṃ yaṃ yasmā addasāsiraṃ, tasmā svāgataṃ vata me āsīti yojanā.

Idāni Satthu dassanena attanā laddhaguṇaṃ dassento catutthaṃ gāthamāha. Tassattho—kañjiyapunṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasāpītapilotikā viya ca saṃkilesavatthūhi anamatagge saṃsāre **cirakālaṃ saṃkiliṭṭhaṃ**. Gaddulabandhitaṃ viya thambhe sārameyaṃ sakkāyathambhe **diṭṭhisandānena** diṭṭhibandhanena **bandhitaṃ**¹ baddhaṃ tato vimocento ca abhijjhādīhi **sabbaganthehi maṃ senakaṃ** ariyamaggahatthena **vimocayi vata so Bhagavā** mayhaṃ Satthāti Bhagavati abhippasādaṃ pavedeti.

Senakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā

Yo dandhakāleti-ādikā āyasmato Sambhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Buddhasuññe loka Candabhāgāya nadiyā tīre kinnarayoniyaṃ nibbatto ekadivasaṃ aññataraṃ Paccakabuddhaṃ disvā pasannamānaso vanditvā katañjalī ajjunapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde kulagehe nibbattivā **Sambhūtoti** laddhanāmo vayappatto Bhagavato parinibbānassa pacchā Dhammabhaṇḍāgārikassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Candabhāgānadītīre, ahosiṃ kinnaro tadā.

Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, Sayambhuṃ aparājitaṃ.

Pasannacitto sumano, vedajāto katañjalī.

Gahetvā ajjunaṃ pupphaṃ, Sayambhuṃ abhipūjayiṃ.

Tena kammaṃ sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā kinnaraṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

1. Sanditaṃ bandhitaṃ (Sī)

2. Khu 4. 95 piṭṭhādīsu.

Chattimsakkhattum devindo, devarajjamakārayim.

Dasakkhattum cakkavattī, mahārajjamakārayim.

Padesarajjam vipulam, gaṇanāto asaṅkhiyam.

Sukhette vappitam bījam, Sayambhumhi aho mama.

Kusalam vijjate mayham, pabbajim anagāriyam.

Pūjāraho aham ajja, Sakyaputtassa sāsane.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto vassasatapariniibbute
Bhagavati Vesālīkesu Vajjiputtakesu dasa vatthūni paggayha ṭhitesu
Kākaṇḍakaputtana Yasattherena ussāhitehi sattasatehi khīṇāsavehi taṃ
diṭṭhiṃ bhinditvā saddhammaṃ paggaṇhantehi dhammavinayasaṅgahe kate
tesaṃ Vajjiputtakānaṃ uddhamma-ubbinayadīpane dhammasaṃvegena
thero—

291. “Yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhaye.

Ayonisaṃvidhānena, bālo dukkhaṃ nigacchati.

292. Tassattho parihāyanti, kālapakkheva candimā.

Āyasakyañca¹ pappoti, mittehi ca virujjhati.

293. Yo dandhakāle dandheti, taraṇīye ca tāraye.

Yoniso saṃvidhānena, sukhaṃ pappoti paṇḍito.

294. Tassatthā paripūrenti, sukkapakkheva candimā.

Yaso kittiñca pappoti, mittehi na virujjhati”ti—

imā gāthā bhaṇanto aññaṃ byākāsi.

Tattha yo **dandhakāle taratīti** kismiñci kattabbavatthusmiṃ “kappati nu
kho, na nu kho kappati”ti Vinayakukucce uppanne yāva viyattaṃ
Vinayadharam pucchitvā taṃ kukkuccaṃ na vinodeti, tāva dandhakāle tassa
kiccassa dandhāyitabbasamaye tarati madditvā vītikkamaṃ karoti. **Taraṇīye
ca dandhayeti** gahaṭṭhassa tāva saraṇagamanasīlasamādānādike, pabbajitassa

1. Āyasakyañca (Sī)

vattapaṭivattakaraṇādike samathavipassanānuyoge ca taritabbe sampatte sīghaṃ taṃ kiccaṃ ananuyuñjitvā “āgamanamāse pakkhe vā karissāmi”ti dandhāyeyya, taṃ kiccaṃ akarontova kālaṃ vītināmeyya.

Ayonisaṃvidhānenāti evaṃ dandhāyitabbe taranto taritabbe ca dandhāyanto anupāyasaṃvidhānena upāyasaṃvidhānābhāvena **bālo** mandabuddhiko puggalo sampati āyatim ca **dukkhaṃ** anattaṃ pāpuṇāti.

Tassatthā parihāyantīti tassa tathārūpassa puggalassa diṭṭhadhammikādibhedā atthā **kālapakkhe candimā** viya **parihāyanti** divase divase parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchanti. “Asuko puggalo assaddho appasanno kusīto hīnavīriyo”ti-ādina **āyasakyaṃ** viññūhi garahitabbataṃ **pappoti** pāpuṇāti. **Mittehi ca virujjhatī**ti “evaṃ paṭipajja, mā evaṃ paṭipajjā”ti ovādādāyakehi kalyāṇamittehi “avacanīyā mayan”ti ovādassa anādāneneva¹ viruddho nāma hoti.

Sesagāthādvayassa vuttavipariyāyena attho veditabbo. Keci panettha “tarati dandhaye”tipadānaṃ atthabhāvena bhāvanācittassa² paggahaniggahe uddharanti, taṃ pacchimāgāthāsu yujjati. Purimā hi dve gāthā pabbajitakālato paṭṭhāya caritabbaṃ samaṇadhammaṃ akatvā kukkucapakatātāya dasa vatthūni dīpetvā saṃghena nikkadḍhite Vajjiputtake sandhāya therena vuttā, pacchimā pana attasadise sammā paṭipanne sakatthaṃ nipphādetvā ṭhitehi.

Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Rāhulattheragāthāvaṇṇanā

Ubhayanāti-ādikā āyasmato Rāhulattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ sikkhākāmānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ

1. Abhājanaṃ ayanti ovādassa adāneneva (I), atthā janayanti ovādassa adāneneva (Ka)

2. Bhāvanānimittassa (Sī, I)

disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā senāsanavisodhanavijjotanādikaṃ
 uḷāraṃ puññaṃ katvā paṇidhānamakāsi. So tato cavitvā devamanussesu
 saṃsaranto imasmim Buddhuppāde amhākaṃ bodhisattaṃ paṭicca
 Yasodharāya deviyā kucchimhi nibbattitvā **Rāhuloti** laddhanāmo mahatā
 khattiyaparivārena¹ vaḍḍhi, tassa pabbajjāvīdhānaṃ Khandhake² āgatameva.
 So pabbajitvā Satthu santike anekehi suttapadehi suladdhovādo
 paripakkaññaṃ³ vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁴—

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajettḥassa tādino.
 Sattabhūmamhi pāsāde, ādāsaṃ santharim⁵ ahaṃ.

Khīṇāsavasahasseehi, parikiṇṇo Mahāmuni.
 Upāgami gandhakuṭim, dvipadindo Narāsabho.

Virocento gandhakuṭim, Devadevo Narāsabho.
 Bhikkhusaṃghe ṭhito Satthā, imā gāthā abhāsatha.

Yenāyaṃ jotitā seyyā, ādāsova susanthato.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Soṇṇamayā rūpimayā, atho veḷuriyāmayā.
 Nibbattissanti pāsādā, ye keci manaso piyā.

Catusaṭṭhikkhattum devindo, devarajjaṃ karissati.
 Sahassakkhattum cakkavattī, bhavissati anantarā.

Ekavīsaticappamhi, Vimalo nāma khattiyo.
 Caturanto vijitāvī, cakkavattī bhavissati.

Nagaraṃ Reṇuvatī nāma, iṭṭhakāhi sumāpitaṃ.
 Āyāmato tīṇi sataṃ, caturassasamāyutaṃ.

Sudassano nāma pāsādo, vissakammena māpito.
 Kūḷāgāvararūpeto, sattaratanabhūsito.

1. Khattiyaparihārena (Sī, I)

2. Vi 3. 115 piṭṭhe.

3. Paripakke ñāṇe (Sī, I)

4. Khu 3. 66 piṭṭhādīsu.

5. Adāsim santharaṃ (Sī)

Dasasaddāvivittaṃ taṃ, vijjādharaśamākulaṃ.
Sudassanaṃva nagaraṃ, devatānaṃ bhavissati.

Pabhā niggacchate tassa, uggacchanteva sūriye.
Virocessati taṃ niccaṃ, samantā aṭṭhajojanaṃ.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tusitā so cavitvāna, sukkamūlena codito.
Gotamassa Bhagavato, atrajo so bhavissati.

Sace'vaseyya agāraṃ, cakkavattī bhaveyya so.
Aṭṭhānametaṃ yaṃ tādī, agāre rati'majjhagā.

Nikkhamitvā agāraṃhā, pabbajissati subbato.
Rāhulo nāma nāmena, arahā so bhavissati.

Kikīva aṇḍaṃ rakkheyya, cāmarī viya vāladhiṃ.
Nipako silasampanno, mamaṃ rakkhi Mahāmuni.

Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato.
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā aññaṃ
byākaronto—

295. “Ubhayeneva sampanno, Rāhulabhaddoti maṃ vidū.
Yañcamhi putto Buddhassa, yañca dhammesu cakkhumā.

296. Yañca me āsavā khīṇā, yañca natthi punabbhavo.
Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso.

297. Kāmandhā jālapacchannā¹, taṇhāchadanachādītā.
Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukhe.

1. Jālasañchannā (I) khu 1. 172 piṭṭhepi.

298. Taṃ kāmāṃ ahamujjhivā, chetvā mārassa bandhanāṃ.

Samūlaṃ taṇhamabbuyha, sītibhūtosmi nibbuto”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ubhayeneva sampannoti** jātisampadā paṭipattisampadāti ubhayasampattiyāpi sampanno samannāgato. **Rāhulabhaddoti maṃ vidūti** “Rāhulabhaddo”ti maṃ sabrahmacārino sañjānanti. Tassa hi jātasāsanāṃ sutvā bodhisattena “Rāhu jāto¹, bandhanāṃ jātan”ti vuttavacanāṃ upādāya Suddhodanamahārājā “Rāhulo”ti nāmaṃ gaṇhi. Tattha ādito pitarā vuttapariyāyameva gahetvā āha “Rāhulabhaddoti maṃ vidū”ti. **Bhaddoti** ca pasamsāvacanametāṃ.

Idāni taṃ ubhayasampattim dassetum “**yañcamhī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Ca**-saddo samuccayattho. **Amhi putto Buddhassāti** Sammāsambuddhassa orasaputto amhi. **Dhammesūti** lokiyesu lokuttaresu ca dhammesu, catusaccadhammesūti attho. **Cakkhumāti** maggapaññācakkhunā cakkhumā ca amhīti yojetabbāṃ.

Puna aparāparehipi pariyāyehi attani ubhayasampattim dassetum “**yañca me āsavā khīṇā**”ti gāthamāha. Tattha **dakkhīneyyoti** dakkhīṇāraho. **Amataddasoti** nibbānassa dassāvī. Sesāṃ suviññeyyameva.

Idāni yāya vijjāsampattiyā ca vimuttisampattiyā ca abhāvena sattakāyo kumine bandhamacchā viya saṃsāre parivattati, taṃ ubhayasampattim attani dassetum “**kāmandhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha kāmehi kāmesu vā andhāti **kāmandhā**. “Chando rāgo”ti-ādivibhāgehi² kilesakāmehi rūpādīsu vatthukāmesu anādīnavadassitāya andhīkatā. **Jālapacchannāti** sakalaṃ bhavattayaṃ ajjhottharivā ṭhitena visattikājālena pakārato channā paliguṇṭhitā. **Taṇhāchadanachādītāti** tato eva taṇhāsankhātena chadanena chādītā nivutā sabbaso paṭikujjitā. **Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukheti** kumināmukhe macchabandhānaṃ macchapasibbakamukhe baddhā macchā viya pamattabandhunā mārena

1. Rāhulo jāto (Sī, I)

2. Khu 8. 36 piṭṭhe passitabbāṃ.

yena kāmabandhanena baddhā ime sattā tato na nigacchanti
antobandhanagatāva honti.

Tam tathārūpaṃ **kāmaṃ** bandhanabhūtaṃ **ujjhivā**
pubbabhāgapāṭipattiyā pahāya kilesa**mārassa** **bandhanaṃ chetvā** puna
ariyamaggasatthena anavasesato samucchinditvā tato eva avijjasaṅkhātena
mūlena **samūlaṃ** kāmataṇhādikaṃ **taṇhaṃ abbuyha** uddharitvā
sabbakilesadarathapariḷāhābhāvato **sītibhūto** sa-upādisesāya nibbānadhātuyā
nibbuto ahaṃ **asmi** homīti attho.

Rāhulattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Candanattheragāthāvaṇṇanā

Jātarūpenāti-ādikā āyasmato Candanattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
upacinanto ito ekatimse kappe Buddhasuññe loke rukkadevatā hutvā
nibbato Sudassanaṃ nāma Paccekabuddhaṃ pabbatantare vasantaṃ disvā
pasannamānaso kuṭajapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena
devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ
vibhavasampanne kule nibbattitvā **Candanoti** laddhanāmo vayappatto
gharāvāsaṃ vasanto Satthu santike dhammaṃ sutvā sotāpanno ahoṣi. So
ekaṃ puttaṃ labhitvā gharāvāsaṃ pahāya pabbajitvā vipassanāya
kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe viharanto Satthāraṃ vanditum Sāvattthiṃ
āgato susāne vasati, tassa āgatabhāvaṃ sutvā purāṇadutiyikā
alaṅkatapaṭiyattā dāraṃ ādāya mahatā parivārena therassa santikaṃ
gacchati “itthikuttādīhi naṃ palobhetvā uppabbājessāmi”ti. Thero taṃ
āgacchantiṃ dūratova disvā “idānissā avisayo bhavissāmi”ti yathāraddhaṃ
vipassanaṃ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

1. Khu 4. 96 piṭṭhādīsu.

“Himavantassāvidūre, Vasalo nāma pabbato.

Buddho Sudassano nāma, vasate pabbatantare.

Puppham Hemavantam gayha, vehāsam agamāsaham.

Tatthaddasāsim Sambuddham, oghatiṇṇamanāsavam.

Puppham kuṭajamādāya, sire katvāna añjalim.

Buddhassa abhiropesim, Sayambhussa Mahesino.

Ekatimse ito kappe, yam pupphamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Chalabhiñño pana hutvā ākāse thatvā tassā dhammam desetvā saraṇesu
ca silesu ca paṭiṭṭhāpetvā sayam attanā pubbe vasitaṭṭhānameva gato.
Sahāyabhikkhūhi “vipassannāni kho te āvuso indriyāni, kacci tayā saccāni
paṭividdhānī”ti puṭṭho—

299. “Jātarūpena sañchannā, dāsigaṇapurakkhatā.

Aṅkena puttamādāya, bhariyā maṃ upāgami.

300. Tañca disvāna āyantim, sakaputtassa mātaram.

Alaṅkataṃ suvasanam, maccupāsāṃva oḍḍitam.

301. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.

Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

302. Tato cittam vimucci me, passa dhammasudhammatam.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

imāhi gāthāhi attano paṭipattim kathento aññam byākāsi.

Tattha **jātarūpena sañchannā**ti jātarūpamayena sīsūpagādi-alaṅkārena
alaṅkaraṇavasena paṭicchāditasarīrā, sabbābharaṇabhūsitāti attho.

Dāsigaṇapurakkhatāti yathārahaṃ alaṅkatapaṭiyattena attano

dāsigaṇena purato katā parivāritā¹ti attho. **Aṅkena puttamādāyāti** “api nāma puttampi disvā gehassitasāto² bhaveyyā”ti puttam attano aṅkena gahetvā.

Āyantinti āgacchantim. **Sakaputtassa mātaranti** mama orasaputtassa jananim, mayham purānadutiyikanti attho. Sabbamidam thero attano kāmārāgasamucchedam bahumaññanto vadati. **Yoniso udapajjathāti** “evarūpāpi nāma sampatti jarābyādhimaraṇehi abhibhuyyati, aho saṅkhārā aniccā adhuvā anassāsikā”ti evam yonisomanasikāro uppajji. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Candanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dhammikattheragāthāvaṇṇanā

Dhammo haveti-ādikā āyasmato Dhammikattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle migaluddako hutvā ekadivasaṃ araññāyatane devaparisāya Satthu dhammam desentassa “dhammo eso vuccatī”ti desanāya nimittam gaṇhi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Dhammikoti** laddhanāmo vayappatto Jetavanapaṭiggahaṇe laddhappasādo pabbajitvā aññatarasmim gāmakāvāse āvāsiko hutvā viharanto āgantukānam bhikkhūnam vattāvattesu ujjhānabahulo akkhamo ahoṣi. Tena bhikkhū tam vihāram chaḍḍetvā pakkamiṃsu, so ekakova ahoṣi. Vihārasāmiko upāsako tam kāraṇam sutvā Bhagavato tam pavattim ārocesi. Sathā tam bhikkhum pakkosetvā tamattham pucchitvā tena “evam bhante”ti vutte “nāyam idāneva akkhamo, pubbepi akkhamo ahoṣī”ti vatvā bhikkhūhi yācīto Rukkhadhammam³ kathetvā upari tassa ovādam dento—

1. Purakkhatā parivāritā (Sī, I)

2. Gehavāsābhimukho (Sī)

3. Khu 5. 17 piṭṭhe Rukkhadhammajātake.

303. “Dhammo have rakkhati dhammacārīṃ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe,
Na duggatīṃ gacchati dhammacārī.
304. Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākinō.
Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatīṃ.
305. Tasmā hi dhammesu kareyya chandaṃ,
Iti modamāno Sugatena tādinā.
Dhamme ʘhitā Sugatavarassa sāvakā,
Nīyanti dhīrā saraṇavaraggagāmino.
306. Vipphoṭito gaṇḍamūlo,
Taṇhājālo samūhato.
So khīṇasaṃsāro na catthi kiñcanaṃ,
Cando yathā dosinā puṇṇamāsiyan”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **dhammoti** lokiyalokuttaro sucaritadhammo. **Rakkhatīti** apāyadukkhato¹ rakkhati, saṃsāradukkhato ca vivaṭṭūpanissayabhūto rakkhatiyeva. **Dhammacārīnti** taṃ dhammaṃ carantaṃ paṭipajjantaṃ. **Suciṇṇoti** suṭṭhu ciṇṇo kammaphalāni saddahitvā sakkaccaṃ cittīkatvā upacito. **Sukhanti** lokiyalokuttarasukhaṃ. Tattha lokiyaṃ tāva kāmāvacarādibhedo dhammo yathāsakaṃ sukhaṃ diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye **āvahati** nipphādeti, itaraṃ pana vivaṭṭūpanissaye ʘatvā ciṇṇo paramparāya² āvahaṭīti vattum³ vaṭṭati anupanissayassa tadabhāvato. **Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatīṃ gacchati dhammacārīti** dhammacārī puggalo dhamme suciṇṇe taṃnimittaṃ duggatīṃ na gacchaṭīti eso dhamme suciṇṇe ānisaṃso udrayoti attho.

1. Apāye apāyadukkhato (Sī)

2. Cittaparamparāya (Sī)

3. Avagantum (Sī), gantum (I)

Yasmā dhammeneva sugatigamanāṃ, adhammeneva ca duggatigamanāṃ, tasmā “dhammo adhammo”ti ime aññamaññaṃ asaṅkiṇṇaphalāti dassetuṃ “**na hi dhammo**”ti-ādinā dutiyaṃ gāthamāha. Tatha **adhammoti** dhammapaṭipakkho duccharitaṃ. **Samavipākinoti** sadisavipākā samānaphalā.

Tasmāti yasmā dhammādhammānaṃ ayaṃ yathāvutto vipākabhedo, tasmā. **Chandanti** kattukamyatāchandaṃ. **Iti modamāno Sugatena tādināti** iti evaṃ vuttappakārena ovādadānena Sugatena sammaggatena¹ sammāpaṭipannaena iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā tādināmavatā hetubhūtena modamāno tuṭṭhiṃ āpajjamāno dhammesu chandaṃ kareyyāti yojanā. Ettāvatā vaṭṭaṃ dassetvā idāni vivaṭṭaṃ dassento “**dhamme ṭhitā**”ti-ādimāha. Tassattho—yasmā Sugatassa varassa Sugatesu ca varassa Sammāsambuddhassa **sāvakā** tassa **dhamme ṭhitā dhīrā** ativiya aggabhūtasaraṇagāmino teneva saraṇagamanasaṅkhāte dhamme ṭhitabhāvena sakalavaṭṭadukkhatopi **nīyanti** nissaranti, tasmā hi dhammesu kareyya chandanti.

Evaṃ Satthārā tīhi gāthāhi dhamme desite desanānusārena yathānisinnova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Migaluddo pure āsiṃ, araṇṇe vipine ahaṃ.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, devasaṃghapurakkhataṃ.
Catusaccaṃ pakāsetaṃ, desentaṃ amataṃ padaṃ.
Assosiṃ madhuraṃ dhammaṃ, Sikhino lokabandhuno.
Ghose cittaṃ pasādesiṃ, asamappaṭipuggale.
Tatha cittaṃ pasādetvā, uttariṃ duttaraṃ bhavaṃ.
Ekatiṃse ito kappe, yaṃ saṇṇamalabhiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ghosasaṇṇāyidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Tathā arahatte paṭiṭṭhito. Arahattaṃ pana patvā attanā adhigataṃ visesaṃ Satthu nivedento carimagāthāya aññaṃ byākāsi.

1. Samaggatena (Ka)

2. Khu 4. 97 piṭṭhe.

Tattha **vipphoṭṭoti** vidhuto, maggañāṇena paṭinissaṭṭhoti attho. **Gaṇḍamūloti** avijjā. ¹Sā hi gaṇḍati savati. “Gaṇḍoti kho bhikkhu pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ¹ adhivacanan”²ti² evaṃ Sattthārā vuttassa dukkhamūlayogato³ kilesāsucipaggharaṇato uppāđajarābhaṅgehi uddhumātapakkapabhijjanato ca⁴ gaṇḍābhidhānassa upādānakkhandhapañcakassa mūlaṃ kāraṇaṃ. **Taṇhājālo samūhatoti** taṇhāsaṅkhāto jālo maggena samugghāṭito. **So khīṇasaṃsāro na catthi kiñcananti** so ahaṃ evaṃ pahīnataṇhāvijjatāya parikkhīṇasaṃsāro pahīnabhavamūlattā eva na catthi na ca upalabbhati rāgādikiñcanaṃ. **Cando yathā dosinā puñṇamāsiyanti** yathā nāma Cando abbhamaḥikādidosarahito puñṇamāsiyaṃ paripuñṇakāle⁵ evaṃ ahampi arahattādhigamena apetarāgādikiñcano paripuñṇadhammakotṭhāso ahosinti.

Dhammikatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sappakattheragāthāvaṇṇanā

Yadā balākāti-ādikā āyasmato Sappakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekatimse kappe mahānubhāvo nāgarājā hutvā nibbatto Sambhavassa⁶ nāma Paccakabuddhassa abbhokāse samāpattiyā nisinnassa mahantaṃ padumaṃ gahetvā uparimuddhani dhārento pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Sappakoti** laddhanāmo viññutaṃ patto Bhagavato santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā

1-1. Sā hi savati, gaṇḍoti kho bhikkhūbhivacanaena taṃ pañcupādānakkhandhānaṃ (Sī),

sā hi savati, gaṇḍoti kho bhikkhuvacanaena taṃ pañcupādānakkhandhānaṃ (I)

2. Saṃ 2. 304; Aṃ 2. 274; Aṃ 3. 114; 191; Khu 8. 265 piṭṭhesu aññathā āgataṃ.

3. Dukkhatto sūlayogato (Sī, I)

4. Bhaṅge uddhumātapakkamhi bhijjanato ca (Sī),
bhaṅgehi uddhumātapakkabhijjanato ca (I)

5. Dosarahito natthi kiñcananti so ahaṃ evaṃ pahīnataṇho āsarahito
yathā puñṇamāsiyaṃ paripuñṇakālo cando (Sī, I)

6. Sambhavaḥkassa (Sī, I)

Ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre Leṇagirivihāre¹ vasanto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Romaso nāma pabbato.

Buddhopi Sambhavo nāma, abbhokāse vasī tadā.

Bhavanā nikkhamitvāna, padumaṃ dhārayim ahaṃ.

Ekāhaṃ dhārayitvāna, bhavanaṃ punarāgamim.

Ekatimse ito kappe, yaṃ Buddhamabhipūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

So arahattaṃ patvā Satthāraṃ vandituṃ Sāvattim āgato ñātīhi upaṭṭhiyamāno tattha katipāhaṃ vasitvā dhammaṃ desetvā ñātake saraṇesu ca silesu ca patiṭṭhāpetvā yathāvuttaṭṭhānameva gantukāmo ahoṣi. Taṃ ñātakā “idheva bhante vasatha, mayaṃ paṭijaggissāmā”ti yācimsu. So gamanākāraṃ dassetvā ṭhito attanā vasitaṭṭhānakittanāpadesena vivekābhiratiṃ pakāsento—

307. “Yadā balākā sucipaṇḍaracchadā,
Kāḷassa meghassa bhayena tajjitā.
Palehiti ālayamālayesinī,
Tadā nadī Ajakaraṇī rameti maṃ.

308. Yadā balākā suvisuddhapaṇḍarā,
Kāḷassa meghassa bhayena tajjitā.
Pariyesati leṇamaleṇadassinī,
Tadā nadī Ajakaraṇī rameti maṃ.

309. Kaṃ nu tattha na ramenti, jambuyo ubhato tahiṃ.
Sobhenti³ āpagākūlaṃ, mama leṇassa pacchato.

1. Leṇavihāre (Sī)

2. Khu 4. 100 piṭṭhe.

3. Sobhenti (Pāḷiyam)

310. Tā'matamadasaṅghasuppahīnā,
 Bhekā mandavatī panādayanti.
 'Nājja girinadīhi vippavāsasamayo,
 Khemā Ajakaraṇī sivā surammā'ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **yadāti** yasmim kāle. **Balākāti** balākāsakuṇikā.
Sucipaṇḍaracchadāti sucisuddhadhavalapakkhā. **Kālassa meghassa bhayena tajjitāti** jalabhārabharitatāya kālassa añjanagirisannikāsassa pāvussakameghassa gajjato vuṭṭhibhayena nibbijjitā¹ bhimsāpitā. **Palehitīti** gocarabhūmito uppatitvā gamissati. **Ālayanti** nilayaṃ attano kulāvakaṃ. **Ālayesinīti** tattha ālayanam nilīyanameva icchantī. **Tadā nadī ajakaraṇī rameti manti** tasmim pāvussakakāle Ajakaraṇīnāmikā nadī navodakassa pūrā hārahārinī² kulānkasā maṃ rameti mama cittam ārādhetīti utupadesavisesakittanāpadesena vivekābhiratiṃ pakāsesi.

Suvisuddhapaṇḍarāti suṭṭhu visuddhapaṇḍaravaṇṇā, asammissavaṇṇā sabbasetāti attho. **Pariyesatīti** maggati. **Leṇanti** vasanaṭṭhānam³. **Aleṇadassinīti** vasanaṭṭhānam apassantī. Pubbe nibaddhavasanaṭṭhānassa abhāvena aleṇadassinī, idāni pāvussakakāle meghagajjitena⁴ āhitagabbhā **pariyesati leṇanti** nibaddhavasanaṭṭhānam kulāvakaṃ karotīti attho.

Kaṃ nu tattha -pa- pacchatoti mama vasanakamahāleṇassa **pacchato** pacchābhāge **āpagākūlam** Ajakaraṇīnadiyā ubhatotīram⁵ **tahim tahim** ito cito ca sobhentiyo niccakālam phalabhāranamitasākhā siniddhapaṇṇacchāyā **jambuyo tattha** tasmim ṭhāne **kaṃ** nāma sattaṃ **na ramenti nu**⁶, sabbam ramentiyeva.

1. Nibbhaccitā (I)

3. Vasatiṃ (Sī, I)

5. Ubho tīram (Sī, I)

2. Hārabhārinī (Sī, I)

4. Meghagajjitato na (Sī), meghatajjitena (Ka)

6. Kaṃ nu tattha na ramenti (Sī, I)

Tā'matamadasaṅghasuppahīnāti amataṃ vuccati agadaṃ, tena majjantīti¹ amatamadā, sappā, tesaṃ saṅgho amatamadasaṅgho, tato suṭṭhu pahīnā apagatā. **Bhekā** maṇḍūkiyo **mandavatī** saravatiyo **panādayanti** taṃ ṭhānaṃ madhurena vassitena ninnādayanti. **Nājja girinadīhi vippavāsasamayoti** ajja etarahi aññāhipi pabbateyyāhi nadīhi vippavāsasamayo na hoti, visesato pana vāḷamacchasmusārādivirahitato **khemā Ajakaraṇī** nadī. Sundaratalatitthapulinasampattiyā **sivā**. Suṭṭhu rammā ramaṇiyā, tasmā tattheva me mano ramatīti adhippāyo.

Evam pana vatvā ñātake vissajjetvā attano vasanaṭṭhānameva gato. Sunñāgārābhiratidīpanena idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Sappakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Muditattheragāthāvaṇṇanā

Pabbajinti-ādikā āyasmato Muditattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasam Sathhāraṃ disvā pasannamānaso ekaṃ mañcamadāsi². So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe gahapatikule nibbattivā **Muditoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tena ca samayena taṃ kulaṃ raññā kenacideva karaṇīyena palibuddhaṃ ahoṣi. Mudito rājabhayābhīto palāyivā araññaṃ pavitṭho aññatarassa khīṇāsavattherassa vasanaṭṭhānaṃ upagacchi. Thero tassa bhītabhāvaṃ ñatvā “mā bhāyī”ti samassāsesi. So “kittakena nu kho bhante kālena idaṃ me bhayaṃ vūpasamessatī”ti pucchivā “sattaṭṭhamāse atikkamivā”ti vutte “ettakaṃ kālaṃ adhivāsetuṃ na sakkomi, pabbajissāmaḥaṃ bhante, pabbājetha man”ti jīvitarakkhaṇatthaṃ pabbajjaṃ yāci, thero taṃ pabbājesi. So pabbajitvā sāsane paṭiladdhasaddho bhaye vūpasantepi

1. Tena marantīti (Ka)

2. Pacchimadāsi (Sī, I)

samaṇadhammaṃyeva rocento kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya
kammaṃ karonto “arahattaṃ appatvā imasmā vasanagabbhā bahi na
nikkhamissāmi”ti-ādinā paṭiññaṃ katvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipassino Bhagavato, Lokajēṭṭhassa tādino.
Ekam mañcaṃ mayā dinnam, pasannena sapāṇinā.
Hatthiyānaṃ assayānaṃ, dibbayānaṃ samajjhagaṃ.
Tena mañcakadānena, pattomhi āsavakkhayaṃ.
Ekanavutito kappe, yaṃ mañcamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, mañcadānassidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento sahāyabhikkhūhi
adhigataṃ pucchito attano paṭipannākāraṃ kathento—

311. “Pabbajim jīvikatthohaṃ, laddhāna upasampadaṃ.
Tato saddhaṃ paṭilabhiṃ, daḷhavīriyo parakkamiṃ.
312. Kāmaṃ bhijjatu’yaṃ kāyo, maṃsapesī visīyarum.
Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu me.
313. Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārā ca na nikkhame.
Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhate.
314. Tassa me’vaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **jīvikatthoti** jīvikāya atthiko jīvikappayojano. “Ettha pabbajitvā
nibbhayo sukkena akilamanto jīvissāmi”ti evaṃ jīvikatthāya pabbajinti
attho. **Laddhāna upasampadanti** paṭhamam sāmaṇerapabbajjāyam

1. Khu 3. 328 piṭṭhe.

ṭhito ñatticatutthena kammaṇa upasampadaṃ labhitvā. **Tato saddhaṃ paṭilabhinti** tato upasampannakālato paṭṭhāya kalyāṇamitte sevanto dve mātikā tisso anumodanā ekaccaṃ¹ suttaṃ samathakammaṭṭhānaṃ vipassanāvidhiṇca uggaṇhanto Buddhādīnaṃ mahānubhāvataṃ disvā “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti ratanattaye saddhaṃ paṭilabhim. **Daḥavīriyo parakkaminti** evaṃ paṭiladdhasaddho hutvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva saccapaṭivedhāya daḥavīriyo thiravīriyo hutvā parakkamim, akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāya sammadeva padahim.

Yathā pana parakkamim, taṃ dassetuṃ “**kāmaṇ**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **kāmanti** yathākāmaṃ ekaṃsato vā **bhijjatu**. **Ayaṃ kāyoti** ayaṃ mama pūtikāyo, iminā vīriyapatāpena bhijjati ce, bhijjatu chinnabhinnaṃ hotu. **Maṃsapesī visīyarunti** iminā daḥaparakkamena imasmā kāyā maṃsapesiyo visīyanti ce, visīyantu ito cito viddhaṃsantu. **Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu** meti ubho hi jaṇṇukasandhīhi saha mama ubho jaṅghāyo satthiyo ūrubandhato bhijjivā bhūmiyaṃ papatantu. “Man”tipi pāṭho, so evattho. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Muditattheragāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcakanipāta

1. Rājadattattheragāthāvaṇṇanā

Pañcakanipāte **bhikkhu sivathikam gantvā**ti-ādikā āyasmato Rājadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭupanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito catuddase kappe Buddhasuññe loke kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam kenacideva karaṇīyena vanantaṃ upagato tattha aññataraṃ Paccekabuddhaṃ rukkhamūle nisinnaṃ disvā pasannaṃ mānaso suparisuddhaṃ ambāṭakaphalaṃ adāsi. So tena puññakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ satthavāhakule nibbatti, tassa mahārājaṃ Vessavaṇaṃ ārādhetvā paṭiladdhabhāvato mātāpitaro **Rājadattoti** nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya vāṇijjivasena Rājagahaṃ agamāsi. Tena ca samayena Rājagahe aññatarā gaṇikā abhirūpā dassaṇīyā paramasobhaggayogato divase divase sahasaṃ labhati. Atha so satthavāhaputto divase divase tassā gaṇikāya sahasaṃ datvā saṃvāsaṃ kappento nacirasseva sabbaṃ dhanaṃ khepetvā duggato hutvā ghāsacchādanamattampi alabhanto ito cito ca paribbhamanto saṃvegappatto ahoṣi. So ekadivasam upāsakehi saddhiṃ Veḷuvanaṃ agamāsi.

Tena ca samayena Satthā mahatiyā parisāya parivuto dhammaṃ desento nisinna hoti. So parisapariyante nisīditvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā dhutaṅgāni samādiyitvā susāne vasati, tadā aññataropi satthavāhaputto sahasaṃ datvā tāya gaṇikāya saha vasati. Sā ca gaṇikā tassa hatthe mahaggharataṇaṃ disvā lobhaṃ uppādetvā aññehi dhuttapurisehi taṃ mārāpetvā taṃ ratanaṃ gaṇhi. Atha tassa satthavāhaputtassa manussā taṃ pavattiṃ sutvā ocarakamanusse pesesuṃ. Te rattiyaṃ tassā gaṇikāya gharaṃ pavisitvā chavi-ādīni anupahacceva taṃ māretvā sivathikāya chaḍḍesuṃ. Rājadattatthero asubhanimittaṃ gahetuṃ susāne vicaranto tassā gaṇikāya

kaḷevaram paṭikkūlato manasi kātuṃ upagato katipayavāre yoniso manasi
katvā aciramatabhāvato soṇasiṅgālādīhi anupahatachavitāya
visabhāgavatthutāya ca ayoniso manasikaronto tattha kāmarāgam uppādetvā
saṃviggataramānaso attano cittaṃ paribhāsivā muhuttaṃ ekamantaṃ
apasakkivā ādito upaṭṭhitaṃ asubhanimittameva gahetvā yoniso
manasikaronto jhānaṃ uppādetvā taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ
paṭṭhapetvā tāvadeva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipine Buddhaṃ disvāna, Sayambhuṃ aparājitaṃ.
Ambāṭakaṃ gahetvāna, Sayambhussa adāsahaṃ.

Ekatiṃse² ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
pītisomanassajāto—

315. “Bhikkhu sivathikaṃ³ gantvā, addasa itthimujjhitaṃ.
Apaviddhaṃ susānasmim, khajjantiṃ kimihī phuṭaṃ.

316. Yaṃ hi eke jigucchanti, mataṃ disvāna pāpakaṃ.
Kāmarāgo pāturahu, andhova savatī ahuṃ.

317. Oraṃ odanapākamhā, tamhā ṭhānā apakkamiṃ.
Satimā sampajānohaṃ, ekamantaṃ upāvisim.

318. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

319. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anupattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

1. Khu 4. 20 piṭṭhādīsu.

2. Catuddase (Sī)

3. Sivathikaṃ (Sī, I)

Tattha **bhikkhu sivathikaṃ gantvāti** saṃsāre bhayassa¹ ikkhanato bhikkhu asubhakammaṭṭhānatthaṃ āmakasusānaṃ upagantvā. “Bhikkhū”ti cetam attānaṃ sandhāya thero sayam vadati. **Itthinti** thīyati ettha sukkasoṇitaṃ sattasantānabhāvena saṃhaññatīti thī, mātugāmo, evaṅca sabhāvaniruttivasena “itthi”tipi vuccati. Vañjhādīsu pana taṃsadisatāya taṃsabhāvānativattanato ca tabbohāro². “Itthi”ti ca itthikaḷevaraṃ vadati. **Ujjhitanti** pariccattam. Ujjhaniyattā eva **apaviddham** anapekkhabhāvena khittam. **Khajjantim kimihī phuṭanti** kimihī pūritam hutvā khajjamānaṃ.

Yaṃ hi eke jigucchanti, matam disvāna pāpakanti yaṃ apagatāyusmāviññānatāya matam kaḷevaraṃ pāpakaṃ nihīnaṃ lāmakam eke cokkhajātikā³ jigucchanti, oloketumpi na icchanti. **Kāmarāgo pāturahūti** tasmim kuṇape ayonisomanasikārassa balavatāya kāmarāgo mayham pāturahosi uppajji. **Andhova savatī ahunti** tasmim kaḷevare navahi dvārehi asucim savati sandante asucibhāvassa adassanena andho viya ahosim. Tenāha—

“Ratto attham na jānāti, ratto dhammam na passati.

Andhatamam tadā hoti, yaṃ rāgo sahate naran”ti ca,

“kāmacchando kho brāhmaṇa andhakaraṇo acakkhukaraṇo”ti ca ādi. Keci panettha takārāgamam katvā “kilesapariyuṭṭhānena avasavatti kilesassa vā vasavattī”ti attham vadanti. Apare “andhova asati ahun”ti Pāḷim vatvā “kāmarāgena andho eva hutvā satirahito ahosin”ti attham vadanti. Tadubhayam pana Pāḷiyam natthi.

Oram odanapākamhāti odanapākato oram, yāvatā kālena suparidhotatintataṇḍulanāḷiyā odanam pacati, tato orameva kālam, tatopi lahukālena rāgam vinodento **tamhā ṭhānā apakkamim** yasmim ṭhāne ṭhitassa me rāgo uppajji, tamhā ṭhānā apakkamim apasakkin⁴. Apakkantova **satimā sampajānoham** samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā satipaṭṭhānāmanasikāravasena satimā, sammadeva dhammasabhāvajānanena

1. Bhayam (Sī, I)

3. Mokkhajātikā (Sī, I)

2. Taṃsadisatāya saḥavuttitova tabbohārā (Sī)

4. Natthi (Sī, I)

sampajāno ca hutvā ekamantaṃ upāvisiṃ, pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdiṃ.
Nisinnassa ca **tato me manasīkāro, yoniso udapajjathāti**-ādi sabbaṃ heṭṭhā
vuttanayamevāti.

Rājadattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Subhūtattheragāthāvaṇṇanā

Ayogeti-ādikā āyasmato Subhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi
purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto
Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ gahapatimahāsālakule nibbattitvā
viññutaṃ patto ekadivasariṃ Satthsu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso
saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya māse māse aṭṭhakkhattuṃ
catujjātiyagandhena Satthu gandhakuṭiṃ opuñjāpesi. So tena puññakammena
nibbattanibbattaṭṭhāne sugandhasarīro hutvā imasmiṃ Buddhuppāde
Magadharaṭṭhe gahapatikule nibbattitvā **Subhūtoti** laddhanāmo vayappatto
nissaraṇajjhāsayatāya¹ gharāvāsam pahāya titthiyesu pabbajitvā tattha sāram
alabhanto Satthu santike Upatissakolitaselādike bahū samaṇabrāhmaṇe
pabbajitvā sāmāññasukhaṃ anubhavante disvā sāsane paṭiladdhasaddho
pabbajitvā ācariyupajjhāye ārādhettvā kammaṭṭhānaṃ gahettvā vivekavāsam
vasanto vipassanaṃ vadḍhettvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.

Kassapo nāma gottena, uppajji vadatam varo.

Anubyañjanasampanno, bāttimsavaralakkhaṇo.

Byāmapabhāparivuto, raṃsijālasamotthaṇo.

Assāsetā yathā cando, sūriyova pabhaṅkaro.

Nibbāpetā yathā megho, sāgarova guṇākaro.

1. Nissaraṇajjhāsaya (Sī, I)

2. Khu 4. 165 piṭṭhādīsu.

Dharaṇīriva sīlena, Himavāva samādhinā.
 Ākāso viya paññāya, asaṅgo anilo yathā.
 Tadāhaṃ Bārāṇasiyaṃ, upaṇno mahākule.
 Pahūtadhanadhaññasmiṃ, nānāratanasañcaye.
 Mahatā parivārena, nisinnaṃ Lokanāyakaṃ.
 Upecca dhammamassosiṃ, amataṃva manoharaṃ.
 Dvattiṃsalakkhaṇadhara, sanakkhattova candimā.
 Anubyañjanasampanno, sālarājāva phullito.
 Raṃsijālaparikkhito, dittova kanakācalo.
 Byāmapabhāparivuto, sataraṃsī divākaro.
 Soṇṇānana Jinavaro, samaṇīva siluccayo.
 Karuṇāpuṇṇahadayo, guṇena viya sāgaro.
 Lokavissutakitti ca, Sinerūva naguttamo.
 Yasasā vitthato vīro, ākāsasadiso Muni.
 Asaṅgacitto sabbattha, anilo viya nāyako.
 Patiṭṭhā sabbabhūtānaṃ, mahīva Munisattamo.
 Anupalitto lokena, toyena padumaṃ yathā.
 Kuvādagacchadahano, aggikkhandhova sobhati.
 Agado viya sabbattha, kilesavisanāsako.
 Gandhamādanaselova, guṇagandhavibhūsito.
 Guṇānaṃ ākaro vīro, ratanānaṃva sāgaro.
 Sindhūva vanarājīnaṃ, kilesamalahārako.
 Vijayīva mahāyodho, mārasenāvamaddano.
 Cakkavattīva so rājā, bojjaṅgaratanissaro.
 Mahābhisakkasaṅkāso, dosabyādhitikicchako.
 Sallakatto yathā vejjo, diṭṭhigaṇḍaviphālako.

So tadā lokapajjoto, sanarāmarasakkato.
 Parisāsu narādicco, dhammaṃ desayate Jino.
 Dānaṃ datvā mahābhogo, sīlena Sugatūpago.
 Bhāvanāya ca nibbāti, iccevamanusāsatha.
 Desanaṃ taṃ mahassādaṃ, ādimajjhantasobhanaṃ.
 Suṇanti parisā sabbā, amataṃva mahārasaṃ.
 Sutvā sumadhuraṃ dhammaṃ, pasanno Jinasāsane.
 Sugataṃ saraṇaṃ gantvā, yāvajīvaṃ namassahaṃ.
 Munino gandhakuṭiyā, opuñjesiṃ tadā mahiṃ.
 Catujjātena gandhena, māse aṭṭha dinesvahaṃ.
 Paṇidhāya sugandhattaṃ, sarīravissagandhino.
 Tadā Jino viyākāsi, sugandhatanulābhitāṃ.
 Yo yaṃ gandhakuṭibhūmiṃ, gandhenopuñjate sakiṃ.
 Tena kammavipākena, upaṇno tahiṃ tahiṃ.
 Sugandhadeho sabbattha, bhavissati ayaṃ naro.
 Guṇagandhayutto hutvā, nibbāyissatināsavo.
 Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Pacchime ca bhava dāni, jāto vippakule ahaṃ.
 Gabbhaṃ me vasato mātā, dehenāsi sugandhitā.
 Yadā ca mātukucchimhā, nikkhamāmi tadā purī.
 Sāvatti sabbagandhehi, vāsītā viya vāyatha.
 Pupphavassaṅca surabhi, dibbagandhaṃ manoramaṃ.
 Dhūpāni ca mahagghāni, upavāyimsu tāvade.
 Devā ca sabbagandhehi, dhūpapupphehi taṃ gharaṃ.
 Vāsāyimsu sugandhena, yasmim jāto ahaṃ ghare.

Yadā ca taruṇo bhaddo, paṭhame yobbane ṭhito.

Tadā selam̐ sapaṛisaṃ, vinetvā naraśārathi.

Tehi sabbehi parivuto, Sāvatthipuramāgato.

Tadā Buddhānubhāvaṃ taṃ, disvā pabbajito ahaṃ.

Sīlam̐ samādhipaṇṇāṇca, vimuttiṇca anuttaram̐.

Bhāvetvā caturō dhamme, pāpuṇim̐ āsavakkhayaṃ.

Yadā pabbajito cāhaṃ, yadā ca arahā ahuṃ.

Nibbāyissaṃ yadā cāhaṃ, gandhavasso tadā ahu.

Sarīragandho ca sadātiseti me,

Mahārahaṃ candanacampakuppalaṃ.

Tatheva gandhe itare ca sabbaso,

Pasayha vāyāmi tato tahiṃ tahiṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā titthiyesu pabbajitvā attano pattaṃ
attakilamathānuyogaṃ dukkhaṃ, sāsane pabbajitvā pattaṃ jhānādisukhaṇca
cintetvā¹ attano paṭipattipaccavekkhaṇamukhena aññaṃ byākaronto—

320. “Ayoge yuñjamattānaṃ, puriso kiccamicchako.

Caraṃ ce nādhigaccheyya, taṃ me dubbhagalakkhaṇaṃ.

321. Abbūlhaṃ aghagataṃ vijitaṃ,

Ekañce ossajeyya kalīva siyā.

Sabbānīpi ce ossajeyya andhova siyā,

Samavisamassa adassanato.

322. Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade.

Akarontaṃ bhāsamaṇaṃ, pariṇānti paṇḍitā.

323. Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ agandhakaṃ.

Evam̐ subhāsītā vācā, aphaḷā hoti akubbato.

324. Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ sugandhakaṃ.

Evam subhāsita vācā, saphalā hoti kubbato”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **ayogeti** ayuñjītabbe asevitābhe antadvaye. Idha pana attakilamathānuyogavasena attho veditabbo. **Yuñjanti** tasmim attānam yuñjanto yojento tathā paṭipajjanto. **Kiccamicchakoti** ubhayahitāvaham kiccaṃ icchanto, tappaṭipakkhato ayoge **caram** caranto ce bhavēyya. **Nādhigaccheyyāti** yathādhīppetam hitasukham na pāpuṇeyyāti nāyo¹. Tasmā yaṃ aham titthiyamata²vañcīto ayoge yuñjīm, **taṃ me dubbhagalakkhaṇam** apuññasabhāvo. “Purimakammabyāmahito ayoge yuñjin”ti dasseti.

Abbūlham aghagataṃ vijitanti vibādhanasabhāvatāya aghā nāma rāgādayo, aghāni eva aghagataṃ, aghagatānam vijitaṃ saṃsārapavatti, tesam vijayo kusalaḍḍhamābhībhavo. “Aghagataṃ vijitan”ti anunāsikalopaṃ akatvā vuttaṃ. ³Tam abbūlham anuddhataṃ yena, tam abbūlhāghagataṃ vijitaṃ katvā³ evambhūto hutvā, kilese asamucchinditvāti attho. **Ekañce ossajeyyāti** adutiyaṭāya padhānatāya ca ekaṃ appamādaṃ sammāpayogameva vā ossajeyya pariccajeyya ce. **Kalīva** so puggalo Kālakaṇṇī viya **siyā**. **Sabbānipi ce ossajeyyāti** sabbānipi vimuttiyā paripācakāni saddhāvīriyasatisamādhīpaññīndriyāni⁴ ossajeyya ce, abhāvanāya chaḍḍeyya ce, **andhova siyā samavisamassa adassanato**.

Yathāti opammasampañipādanatthe nipāto. **Ruciranti** sobhanam. **Vaṇṇavantanti** vaṇṇasaṅghānasampannam. **Agandhakanti** gandharahitam pālibhaddakagirikaṇṇīkajayasumanādībhedaṃ. **Evam subhāsita vācāti** subhāsita vācā nāma Tepītakam Buddhavacanam vaṇṇasaṅghānasampannapupphasadisam. Yathā hi agandhakaṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho na pharati, evam etampi yo

1. Na pāpuṇeyya, tathāti nāyo (Ka)

2. ...tama (Ka)

3-3. Yena tam abbūlham anuddhataṃ aghagataṃ vijitaṃ akatvā (Sī, I)

4. Sabbāni vīriyasatisamādhīpaññīndriyāni (Sī, I)

sakkaccasavanādīhi na samācarati, tassa sakkaccaṃ asamācarantassa yaṃ tattha kattabbaṃ, taṃ akubbato sutagandhaṃ¹ paṭipattigandhañca na āvahati aphaḷā hoti. Tena vuttaṃ “evaṃ subhāsitaṃ vācā, aphaḷā hoti akubbato”ti.

Sugandhakanti sumanacampakanīluppalapupphādibhedam. **Evanti** yathā taṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho pharati, evaṃ Tepiṭakabuddhavadanasāṅkhātā subhāsitaṃ vācāpi yo sakkaccasavanādīhi tattha kattabbaṃ karoti, assa² puggalassa saphalā hoti, sutagandhapaṭipattigandhānaṃ āvahanato mahapphalā hoti mahānisaṃsā. Tasmā yathovādam³ paṭipajjeyya, yathākārī tathāvādī ca bhaveyyāti. Sesam vuttanayameva.

Subhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Girimānandattheragāthāvaṇṇanā

Vassati devoti-ādikā āyasmato Girimānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā vayappatto gharāvāsaṃ vasanto attano bhariyāya putte ca kālaṅkate sokasallasamappito araññaṃ paviṭṭho Satthārā tattha gantvā dhammaṃ kathetvā sokasalle abbūḷhe pasannamānaso sugandhapupphēhi pūjetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasi añjalim katvā abhitthavi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe Bimbisārarañño purohitassa putto hutvā nibbatti. **Girimānandotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Satthu Rājagahagamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto katipayam divasaṃ gāmakāvāse vasitvā Satthāraṃ vanditum Rājagahaṃ agamāsi. Bimbisāramahārājā tassa āgamaṃ sutvā upasaṅkamitvā “idheva bhante vasatha, ahaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahāmi”ti sampavāretvā

1. Sutagandhaṃ cāgagandhaṃ (Sī, I, Ka), sutagandhañca vācāgandhañca (Dhammapada-Ṭṭha 1. 242 piṭṭhe.)

2. Sā assa (Sī, I)

3. Yathā cāgam (Sī, I)

gato bahukiccatāya na sari. “Thero abbhokāse vasatī”¹ti devatā therassa temanabhayena vassaṃ vāresuṃ. Rājā avassanakāraṇaṃ sallakkhetvā therassa kuṭikaṃ kārāpesi. Thero kuṭikāyaṃ vasanto senāsanasappāyalābhena samādhānaṃ¹ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Bhariyā me kālaṅkatā, putto sivathikaṃ gato.

Mātā pitā matā bhātā, ekacitamhi ḍayhare.

Tena sokena santatto, kiso paṇḍu ahosahaṃ.

Cittakkhepo ca me āsi, tena sokena aṭṭito.

Sokasallaparetohaṃ, vanantamupasaṅkamim.

Pavattaphalaṃ bhuñjitvā, rukkhamūle vasāmahaṃ.

Sumedho nāma Sambuddho, dukkhassantakaro Jino.

Mamuddharitukāmo so, āgañchi mama santikaṃ.

Padasaddaṃ suṇitvāna, Sumedhassa Mahesino.

Paggahetvānaṃ sīsaṃ, ullokesiṃ Mahāmunim.

Upāgate Mahāvīre, pīti me udapajjatha.

Tadāsi’mekaggamano, disvā taṃ Lokanāyakaṃ.

Satiṃ paṭilabhitvāna, paṇṇamuṭṭhimadāsahaṃ.

Nisīdi Bhagavā tattha, anukampāya cakkhumā.

Nisajja tattha Bhagavā, Sumedho Lokanāyako.

Dhammaṃ me kathayī Buddho, sokasallavinodanaṃ.

Anavhitā tato āguṃ, ananuññātā ito gatā.

Yathā’gatā tathā gatā, tattha kā paridevanā.

Yathāpi pathikā sattā, vassamānāya vuṭṭhiyā.

Sabhaṇḍā upagacchanti, vassassā’patanāya te.

1. Sammāpadhānaṃ (Ka)

2. Khu 3. 387 piṭṭhādīsu.

Vasse ca te oramite, sampayanti yadicchakaṃ.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.
 Āgantukā pāhunakā, caliteritakampitā.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.
 Yathāpi urago jiṇṇaṃ, hitvā gacchati saṃ tacāṃ.
 Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, saṃ tanuṃ idha hīyare.
 Buddhassa giramaññāya, sokasallaṃ vivajjayiṃ.
 Pāmojjaṃ janayitvāna, Buddhasettḥhaṃ avandahaṃ.
 Vanditvāna mahānāgaṃ, pūjayiṃgirimañjarīṃ.
 Dibbagandhaṃ sampavantaṃ, Sumedhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Pūjayitvāna Sambuddhaṃ, sire katvāna añjalīṃ.
 Anussaraṃ guṇaggāni, santhaviṃ Lokanāyakaṃ.
 Nittiṇṇosi Mahāvīra, Sabbaññu Lokanāyaka.
 Sabbe satte uddharasi, ñāṇena tvaṃ Mahāmune.
 Vimatiṃ dveḷhakaṃ vāpi, sañchindasi Mahāmune.
 Paṭipādesi me maggaṃ, tava ñāṇena cakkhuma.
 Arahā vasipattā ca, chaḷabhiññā mahiddhikā.
 Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti tāvade.
 Paṭipannā ca sekhā ca, phalaṭṭhā santi sāvakā.
 Surodayeva padumā, pupphanti tava sāvakā.
 Mahāsamuddova'kkhobho, atulopi duruttaro.
 Evaṃ ñāṇena sampanno, appameyyosi cakkhuma.
 Vanditvāhaṃ Lokajinaṃ, cakkhumantaṃ mahāyasaṃ.
 Puthudisā namassanto, paṭikuṭiko agañchahaṃ.
 Devalokā cavitvāna, sampajāno patissato.
 Okkamiṃ mātuyā kucchiṃ, sandhāvanto bhavābhave.

Agārā abhinikkhamma, pabbajim̐ anagāriyam̐.

Ātāpī nipako jhāyī, paṭisallānagocarō.

Padhānam̐ padahitvāna, tosayitvā Mahāmunim̐.

Candova'bbhaghanā mutto, vicarāmi aham̐ sadā.

Vivekamanuyuttomhi, upasanto nirūpadhi.

Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

Timsakappasahassamhi, yaṃ Buddhamabhipūjayim̐.

Duggatim̐ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham̐ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Atha therassa arahattappattiyā haṭṭhatuṭṭhe viya deve vassante upari taṃ
vassane niyojanamukhena aññaṃ byākaronto—

325. “Vassati devo yathāsugītaṃ,
Channā me kuṭikā sukhā nivātā.
Tassaṃ viharāmi vūpasanto,
Atha ce patthayasī pavassa deva.

326. Vassati devo yathāsugītaṃ,
Channā me kuṭikā sukhā nivātā.
Tassaṃ viharāmi santacitto,
Atha ce patthayasī pavassa deva.

327. Vassati devo -pa-. Tassaṃ viharāmi vītarāgo -pa-.

328. Vassati devo -pa-. Tassaṃ viharāmi vītadoso -pa-.

329. Vassati devo -pa-.
Tassaṃ viharāmi vītamoho.
Atha ce patthayasī pavassa devā'ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **yathāsugīta**nti sugītānurūpaṃ, sundarassa attano meghagītassa anurūpamevāti attho. Valāhako hi yathā agajjanto kevalaṃ vassanto na sobhati, evaṃ satapaṭalasaḥassapaṭalena uṭṭhahitvā thanayanto gajjanto vijjullatā nicchārentopi avassanto na sobhati, tathābhūto pana hutvā vassanto sobhatīti vuttaṃ “vassati devo yathāsugīta”ti. Tenāha “abhitthanaya pajjunna”¹ “gajjitā ceva vassitā cā”ti² ca. **Tassaṃ viharāmīti** tassaṃ kuṭikāyaṃ ariyavihāragabbhena iriyāpathavihārena viharāmi. **Vūpasantacittoti** aggaphalasaṃmādhinā sammadeva upasantamānaso.

Evaṃ therassa anekavāraṃ kataṃ uyyojanaṃ sirasā sampaṭicchanto valāhakadevaputto ninnañca thalañca pūrento mahāvassaṃ vassāpesi.

Girimānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yaṃ patthayānoti-ādikā āyasmato Sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito pañcanavute kappe Buddhasuññe loke kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekaṃ Paccekabuddhaṃ byādhitāṃ disvā harītakāṃ adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaratṭhe gahapatikule nibbattivā **Sumanoti** laddhanāmo sukkena vadḍhi. Tassa pana mātulo pabbajitvā arahā hutvā araññe viharanto Sumane vayappatte yaṃ pabbājetvā caritānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ adāsi. So tattha yogakammaṃ karonto cattāri jhānāni pañca ca abhiññāyo nibbatesi. Athassa thero vipassanāvidhiṃ ācikkhi, so ca nacireneva vipassanaṃ vadḍhetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Harītakāṃ āmalakāṃ, ambajambuvibhītakāṃ.

Kolaṃ bhallātakāṃ billaṃ, sayameva harāmahaṃ.

1. Khu 4. 416; Khu 5. 18 piṭṭhesu.

2. Am 1. 416; Abhi 3. 148 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 21 piṭṭhādīsu.

Disvāna pabbhāragataṃ, jhāyim̃ jhānarataṃ Munim̃.
Ābādhena āpīlentam̃, adutiyaṃ Mahāmunim̃.

Harītakam̃ gahetvāna, Sayambhussa adāsaham̃.
Khādamattamhi bhesajje, byādhi passambhi tāvade.

Pahīnadaratho Buddho, anumodamakāsi me.
Bhesajjadāneniminā, byādhivūpasamena ca.

Devabhūto manusso vā, jāto vā aññajātiyā.
Sabbattha sukhito hotu, mā ca te byādhimāgamā.

Idam̃ vatvāna Sambuddho, Sayambhū aparājito.
Nabham̃ abbhuggamī dhīro, hamsarājāva ambare.

Yato harītakam̃ dinnam̃, Sayambhussa Mahesino.
Idam̃ jātim̃ upādāya, byādhi me nupapajjatha.

Ayam̃ pacchimako mayham̃, carimo vattate bhavo.
Tisso vijjā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Catunnavutito kappe, bhesajjamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idam̃ phalam̃.

Kilesā jhāpitā mayham̃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahatte pana patit̃hito ekadivasaṃ Mātulattherassa upat̃hānam̃
agamāsi. Tam̃ thero adhigamaṃ pucchi, tam̃ byākaronto—

330. “Yam̃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi.
Amataṃ abhikaṅkhantaṃ, kataṃ kattabbakaṃ mayā.

331. Anuppatto sacchikato, sayam̃ dhammo anītiho.
Visuddhañño nikkakho, byākaromi tavantike.

332. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.
Sadattho me anuppatto, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

333. Appamattassa me sikkhā, sussutā tava sāsane.
Sabbe me āsavā khīṇā, natthi dāni punabbhavo.

334. Anusāsi maṃ ariyavatā, anukampi anuggahi.
Amogho tuyha'movādo, antevāsimhi sikkhito'ti—

imāhi pañcahi gāthāhi sīhanādaṃ nadanto aññaṃ byākāsi.

Tattha **yaṃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi. Amataṃ abhikaṅkhantanti** samathavipassanādīsū anavajjadhammesu yaṃ dhammaṃ mayhaṃ patthayanto ākaṅkhanto upajjhāyo amataṃ nibbānaṃ abhikaṅkhantaṃ maṃ ovādadānavasena anuggaṇhi. **Kataṃ kattabbakaṃ mayāti** tassa adhigamatthaṃ kattabbaṃ pariññādisoḷasavidhaṃ kiccaṃ kataṃ niṭṭhāpitaṃ mayā.

Tato eva **anupatto** adhigato catubbidhopi maggadhammo **sacchikato. Sayam dhammo anīti**hoti sayam attanāyeva nibbānadhammo phaladhammo ca anītiho asandiddho attapaccakkho kato, “ītiha, iti kirā”ti pavattiyā itihasaṅkhātāṃ saṃsayāṃ samucchindantoyeva ariyamaggo pavattati. Tenāha “**visuddhañño nikkākho**”ti-ādi. Tattha **visuddhañño**ti sabbasaṅkilesavisuddhiyā visuddhañño. **Tavantiketi** tava samīpe.

Sadatthoti arahattaṃ. **Sikkhāti** adhisīlasikkhādayo. **Sussutāti** pariyattibāhusaccassa paṭivedhabāhusaccassa ca pāripūrivasena suṭṭhu sutā. **Tava sāsane**ti tava ovāde anusīṭṭhiyaṃ ṭhitassa.

Ariyavatāti suvisuddhasīlādivatasamādānena. **Antevāsimhi sikkhitoti** tuyhaṃ samīpe ciṅṅbrahmacariyavāsātāya antevāsī sikkhitavā sikkhita-adhisīlādisikkho amhīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā

Sādhū hīti-ādikā āyasmato Vaḍḍhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto imasmim Buddhuppāde bhārukacchanagare gahapatikule nibbattivā **vaḍḍho**ti laddhanāmo anupubbena vaḍḍhati. Athassa mātā saṁsāre sañjātasamvegā puttam nātīnam niyyādetvā bhikkhunīnam santike pabbajitvā vipassanāya kammaṁ karontī arahattaṁ pāpuṇitvā aparena samayena puttampi viññutam pattam Veḷudanta¹ttherassa santike pabbājesi. So pabbajito Buddhavacanam uggahetvā bahussuto dhammakathiko hutvā ganthadhuraṁ vahanto ekadivasam “ekako santaruttarova mātaram passissāmī”ti bhikkhunupassayam agamāsi. Tam disvā mātā “kasmā tvam ekako santaruttarova idhāgato”ti codesi. So mātara codiyamāno “ayuttam mayā katan”ti uppannasamvego vihāram gantvā divāṭṭhāne nisinno vipassitvā arahattaṁ patvā mātu ovādasampattipakāsanamukhena aññam byākaronto—

335. “Sādhū hi kira me mātā, patodaṁ upadaṁsayi.
Yassāham vacanaṁ sutvā, anusitṭho janettiyā.
Āraddhavīriyo pahitatto, patto sambodhimuttamaṁ.
336. Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso.
Jevā namucino senaṁ, viharāmi anāsavo.
337. Ajjhattaṅca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā.
Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.
338. Visāradā kho bhaginī, etamattham abhāsai.
Apihā nūna mayipi, vanatho te na vijjati.
339. Pariyantakataṁ dukkham, antimoyaṁ samussayo.
Jātimaraṇasaṁsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā gāthā abhāsi.

1. Veḷudatta (Sī, I)

Tattha **sādhū hi kira me mātā, patodaṃ upadaṃsayīti** sādhu vata mātā mayhaṃ ovādasāṅkhātāṃ patodaṃ dasseti, tena me vīriyaṃ uttejenti uttamaṅge paññāsīse vijjhi. **Yassāti** yassā me mātuyā. **Sambodhinti** arahattaṃ. Ayaṃ hettha yojanā—janettiyā me anusitṭho yassā anusāsānībhūtaṃ vacanaṃ sutvā ahaṃ āraddhavīriyo pahitatto viharanto uttamaṃ aggaphalaṃ sambodhiṃ arahattaṃ patto.

Tato eva ārakattā kilesehi **arahā** puññakkhattatāya **dakkhineyyo** dakkhiṇāraho amhi. Pubbenivāsañāṇādivijjāttayassa adhigatattā **tevijjo** nibbānassa sacchikatattā **amataddaso namucino** mārassa **senam** kilesavāhiniṃ bodhipakkhiyaseṇāya jinitvā tassa jitattāyeva anāsavo sukhaṃ viharāmīti.

Idāni “anāsavo”ti vuttamatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**ajjhattañcā**”ti gāthamāha. Tassattho—**ajjhattaṃ** ajjhattavatthukā ca **bahiddhā** bahiddhavatthukā ca **āsavā ye** mayhaṃ ariyamaggādhigamato pubbe **vijjimsu** upalabbhimsu, te sabbe anavasesā **ucchinnā** ariyamaggena samucchinnā pahīnā puna dāni kadācipi na ca uppajjeyyuruṃ na uppajjissantiyevāti.

Idāni mātu vacanaṃ aṅkusaṃ katvā attanā arahattassa adhigatattā mātaraṃ thomento “**visāradā**”ti gāthamāha. Tattha **visāradā khoti** ekaṃsena vigatasārajjā. Evaṃ mātu attano ca arahattādhigamena Satthu orasaputtabhāvaṃ ullapento¹ mātaraṃ “**bhagini**”ti āha. **Etamatthaṃ abhāsayīti** etaṃ mama ovādabhūtaṃ atthaṃ abhaṇi. Evaṃ pana maṃ ovadanti na kevalaṃ visāradā eva, atha kho **apihā nūna mayipi** tava puttakepi apihā asanthavā² maññe, kiṃ vā etena parikkappanena³? **Vanatho te na vijjati** avijjādiko vanatho tava santāne nattheva, yā maṃ bhavakkhaye niyoesīti adhippāyo.

Idāni “tayā niyojitākāreṇeva mayā paṭipannaṃ”ti dassento “**pariyantakatan**”ti osānagāthamāha, tassattho suviññeyyova.

Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ullingento (I)

2. Abandhavā (Ka)

3. Parikkappathena (Sī, I)

6. Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā

Atthāya vata meti-ādikā āyasmato Nadīkassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso attanā ropitassa ambarukkassa paṭhamuppannaṃ manosilāvaṇṇaṃ ekaṃ ambaphalaṃ adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule Uruvelakassapassa bhātā hutvā nibbatto vayappatto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsaṃ anicchanto tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā tīhi tāpasasatehi saddhiṃ Nerañjarāya nadiyā tīre assamaṃ māpetvā viharati. Nadītīre vasanato¹ hissa Kassapagottatāya ca **Nadīkassapoti** samaññā ahoṣi. Tassa Bhagavā saparisassa ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Taṃ sabbaṃ Khandhake² āgatameva. So Bhagavato **Ādittapariyāyadesanāya**³ arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Padumuttarabuddhassa, Lokajetṭhassa tādino.

Piṇḍāya vicarantassa, dhārato uttamaṃ yasaṃ.

Aggaphalaṃ gahetvāna, vipprasanna cetasā.

Dakkhiṇeyyassa vīrassa, adāsiṃ Satthuno ahaṃ.

Tena kamma dvipadinda, Lokajetṭha Narāsabha.

Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.

Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, aggadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahatte pana patiṭṭhito aparabhāge attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā diṭṭhisamugghātakittanamukhena aññaṃ byākaronto—

1. Vasato (Sī, I)

3. Vi 3. 44; Saṃ 2. 251 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 31 piṭṭhādīsu.

4. Khu 4. 23 piṭṭhe.

340. Atthāya vata me Buddho, nadiṃ Nerañjaraṃ agā.
Yassāhaṃ dhammaṃ sutvāna, micchādīṭṭhiṃ vivajjayiṃ.
341. Yajim uccāvace yaññe, aggihuttaṃ juhiṃ ahaṃ.
Esā suddhīti maññanto, andhabhūto puthujjano.
342. Diṭṭhigahanapakkhando, parāmāsena mohito.
Asuddhiṃ maññisaṃ suddhiṃ, andhabhūto aviddasu.
343. Micchādīṭṭhi pahīnā me, bhavā sabbe vidālītā.
Juhāmi dakkhiṇeyyaggiṃ, namassāmi Tathāgataṃ.
344. Mohā sabbe pahīnā me, bhavataṇhā padālītā.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **atthāya vata meti** mayhaṃ atthāya vata hitāya vata. **Buddhoti** Sabbaññubuddho. **Nadiṃ Nerañjaraṃ agāti** Nerañjarāsāṅkhātāṃ nadiṃ agaṅchi, tassā nadiyā tīre ca mama bhātu Uruvelakassapassa assamaṃ upagatoti adhippāyo.

Idāni yathāvuttamatthaṃ vivaritaṃ “**yassāhan**”ti-ādi vuttaṃ. **Yassāti** yassa Buddhassa Bhagavato. **Dhammaṃ sutvānāti** catusaccapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ sutvā, sotadvārānusārena upalabhitvā. **Micchādīṭṭhiṃ vivajjayinti** “yaññādīhi suddhi hoti”ti-ādinayappavattaṃ viparītadassanaṃ pajahiṃ.

Micchādīṭṭhiṃ vivajjayinti vuttamevatthaṃ vitthāretvā dassetaṃ “**yajin**”ti-ādimāha. Tattha **yajim uccāvace yaññeti** pākaṭayaññe somayāgavājapeyyādike¹ nānāvidhe yaññe yajim. **Aggihuttaṃ juhiṃ ahanti** tesaṃ yaññānaṃ yajanasena āhutaṃ paggaṇhanto aggiṃ paricariṃ. **Esā suddhīti maññantoti** esā yaññakiriyaṃ aggipāricariyaṃ suddhihetubhāvato suddhi “evaṃ me saṃsārasuddhi hoti”ti maññamāno. **Andhabhūto puthujjanoti** paññācakkhukekallena avijjandhatāya andhabhūto puthujjano hutvā. Vanagahanapabbatagahanādīni viya duratikkamanatṭhena diṭṭhiyeva gahanam

1. Someyyajapeyyādike (Ka)

diṭṭhigahanam, tam pakkhando anupaviṭṭhoti **diṭṭhigahanapakkhando**. **Parāmāsenā**ti dhammasabhāvaṃ atikkamitvā “idameva saccan”ti parāmasanato parāmāsasaṅkhātena micchābhinivesena. **Mohitoti** mūḷhabhāvaṃ pāpito. **Asuddhiṃ maññisaṃ suddhinti** asuddhiṃ maggaṃ “suddhiṃ maggan”ti maññisaṃ maññim. Tattha kāraṇamāha “**andhabhūto aviddasū**”ti. Yasmā avijjāya andhabhūto, tato eva dhammādhammaṃ yuttāyuttaṅca avidvā, tasmā tathā maññinti attho.

Micchādiṭṭhi pahīnā meti evambhūtaṃ pana Satthu sammukhā catusaccagabbhaṃ dhammakathaṃ sutvā yoniso paṭipajjantassa ariyamaggasammādiṭṭhiyā sabbāpi micchādiṭṭhi samucchadappahānavasena mayhaṃ pahīnā. **Bhavā**ti kāmabhavādayo sabbepi bhavā ariyamaggasatthena **vidālitā** viddhamsitā. **Juhāmi dakkhiṇeyyagginti** āhavanīyādike aggī chaḍḍetvā sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyatāya sabbassa ca pāpassa dahanato dakkhiṇeyyaggaṃ Sammāsambuddhaṃ juhāmi paricarāmi, tayidaṃ mayhaṃ dakkhiṇeyyaggaṃ paricaraanāṃ dadhinavanītamathitasappi-ādinirapekkhaṃ Satthu namassanamevāti āha “**namassāmi Tathāgatan**”ti. Atha vā **juhāmi dakkhiṇeyyagginti** dāyakanāṃ dakkhiṇāya mahapphalabhāvakarāṇena pāpassa ca dahanena dakkhiṇeyyaggaṃ bhūtaṃ attānaṃ juhāmi paricarāmi tathā katvā paricarāmi tathā katvā pariharāmi. Pubbe aggidevaṃ namassāmi, idāni pana namassāmi Tathāgatanti.

Mohā sabbe pahīnā meti dukkhe aññāṇādibhedā sabbe mohā mayhaṃ pahīnā samucchinnā, tato eva “**bhavatanhā padālitā. Vikkhīṇo jātisamsāro, natthi dāni punabbhavo**”ti tīsu padesu me-saddo ānetvā yojetabbo.

Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā

Pāto majjhanhikanti-ādikā āyasmato Gayākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekatimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā

araññāyatane assamaṃ kāretvā vanamūlaphalāhāro vasati. Tena ca samayena Bhagavā eko adutiyo tassa assamasamīpena gacchati. So Bhagavantam disvā pasannamānaso upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ ṭhito velam oloketvā manoharāni kolaphalāni Satthu upanesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsam pahāya tāpasapabbajjam pabbajitvā dvīhi tāpasasatehi saddhim Gayāyaṃ viharati. Gayāyaṃ vasanato hissa Kassapagottatāya ca **Gayākassapoti** samaññā ahosi. So Bhagavatā saddhim parisāya ehibhikkhūpasampadam datvā¹ **Ādittapariyāyadesanāya**² ovadiyamāno arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Ajīnena nivatthoḥam, vākacīradharo tadā.

Khāriyā pūrayitvāna, kolaṃhāsīm mamassamaṃ.

Tamhi kāle Sikhī Buddhō, eko adutiyo ahu.

Mamassamaṃ upagacchi, jānanto sabbakālikam.

Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, vanditvāna ca subbatam.

Ubho hatthehi paggayha, kolaṃ Buddhassadāsaham.

Ekatimse ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, koladānassidaṃ phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahatte pana patiṭṭhito attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
pāpapavāhanakittanamukhena aññaṃ byākaronto—

345. “Pāto majjhanhikam sāyam, tikkhattuṃ divasassaham.

Otarim udakam soham, Gayāya gayaphagguyā.

346. Yam mayā pakatam pāpam, pubbe aññāsu jātisū.

Tam dānidha pavāhemi, evaṃdiṭṭhi pure ahum.

1. Labhitvā (Si, I)

2. Vi 3. 44; Saṃ 2. 251 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 24 piṭṭhādīsu.

347. Sutvā subhāsitaṃ vācaṃ, dhammatthasahitaṃ padaṃ.

Tathaṃ yāthāvakaṃ atthaṃ, yoniso paccavekkhisāṃ.

348. Nihātasabbapāpomhi, nimmalo payato suci.

Suddho suddhassa dāyādo, putto Buddhassa oraso.

349. Ogayhaṭṭhaṅgikaṃ sotaṃ, sabbapāpaṃ pavāhayim.

Tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ Buddhassa sāsanā”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayaṃ saṅkhepattho—**pāto** sūriyuggamanavelāyaṃ, **majjhanhikaṃ** majjhanhavelāyaṃ, **sāyaṃ** sāyanhavelāyanti divasassa **tikkhattuṃ** tayo vāre ahaṃ udakaṃ **otarim** ogāhim, otaranto ca sohaṃ na yattha katthaci yadā vā tadā vā otarim, atha kho **Gayāya** mahājanassa “pāpapavāhanā”ti abhisammate Gayātitthe, **gayaphagguyā** gayāphaggunāmake phaggunimāsassa uttaraphaggunīnakkhatte anusāvachcharaṃ udakorohanamanuyutto ahosinti.

Idāni tadā yenādhippāyena udakorohanamanuyuttaṃ, taṃ dassetuṃ “**yaṃ mayā**”ti gāthamāha. Tassattho—“yaṃ mayā pubbe ito aññāsu jātisu pāpakammaṃ upacitaṃ, taṃ idāni **idha** Gayātitthe imissā ca Gayāphagguyā iminā udakorohanena **pavāhemi** apanemi vikkhālemi”ti **pure** Satthu sāsanupagamanato pubbe **evamdiṭṭhi** evarūpaviparītadassano **ahum** ahosim.

Dhammatthasahitaṃ padanti vibhatti-alopena niddeso, dhammena ca atthena ca sahitakoṭṭhāsaṃ, ādito majjhato pariyosānato ca dhammūpasamhitaṃ atthūpasamhitaṃ suṭṭhu ekantena niyyānikaṃ katvā bhāsitaṃ vācaṃ¹ Sammāsambuddhavacanaṃ sutvā tena pakāsitaṃ paramatthabhāvena tacchabhāvato **tathaṃ** yathārahaṃ pavattinivatti-upāyabhāve byabhicārābhāvato² **yāthāvakaṃ** dukkhādi-**atthaṃ yoniso** upāyena pariññeyyādibhāvena **paccavekkhisāṃ** “dukkaṃ pariññeyyāṃ, samudayo pahātabbo, nirodho

1. Bhāsitaṭṭā subhāsitaṃ vācaṃ (Sī, I)

2. Pavattita-upāyabhāve vibhāvitato (Ka)

sacchikātabbo, maggo bhāvetabbo”ti pati-avekkhim, nāṇacakkhunā passim paṭivijjhinti attho.

Ninhātasabbapāpomhīti evaṃ paṭividdhasaccattā eva ariyamaggajalena vikkhālitasabbapāpo amhi. Tato eva rāgamalādīnaṃ abhāvena nimmalattā **nimmalo**. Tato eva parisuddhakāyasamācāratāya parisuddhavacīsamācāratāya parisuddhamanosamācāratāya **payato suci suddho**¹. Savāsanasabbakilesamalavisuddhiyā **Suddhassa** Buddhassa Bhagavato lokuttaradhammadāyassa ādiyanato **dāyādo**. Tasseva desanānāṇasamuṭṭhāna-urovāyāmajanitābhijātītāya **oraso** putto amhīti yojanā.

Punapi attano paramatthato nhātakabhāvameva vibhāvetum “**ogayhā**”ti osānagāthamāha. Tattha **ogayhāti** ogāhetvā anupavisitvā. **Aṭṭhaṅgikam sotanti** sammādiṭṭhi-ādīhi aṭṭhaṅgasamodhānabhūtaṃ maggasotaṃ. **Sabbapāpaṃ pavāhayinti** anavasesaṃ pāpamalaṃ pakkhālesim, ariyamaggajalapavāhanena paramatthanhātako ahoṣim. Tato eva **tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ Buddhassa sāsananti** vuttatthameva.

Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vakkalitheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābhiniṭoti-ādikā āyasmato Vakkalitherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu santikaṃ gacchantehi upāsakehi saddhim vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto Sattāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento Sattāraṃ mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Sattā tassa anantarāyataṃ disvā byākari.

1. Parisuddhakāyasamācāratāya payato, parisuddhavacīsamācāratāya suci, suparisuddhamanosamācāratāya suddho (Sī, I, Ka)

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Satthu kāle Sāvattīyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, **Vakkalī**tissa nāmaṃ akaṃsu. So vuddhippatto tayo vede uggaṇhitvā brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato Satthāraṃ disvā rūpakāyassa sampattidassanena atitto Satthārā saddhiṃyeva vicarati. ()¹ “agāramajjhe vasanto niccakālaṃ Satthāraṃ daṭṭhūṃ na labhissāmi”ti Satthu santike pabbajitvā ṭhapetvā bhojanavelaṃ sarīrakiccakālaṃ sesakāle yattha ṭhitena sakkā dasabalaṃ passitūṃ, tattha ṭhito aññaṃ kiccaṃ pahāya Bhagavantaṃ oloketova viharati. Satthā tassa nāṇaparipākaṃ āgamento bahukālaṃ tasmīṃ rūpadassaneneva vicarante kiñci avatvā punekadivasāṃ “kiṃ te Vakkalī iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho Vakkalī dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati. Dhammaṃ hi Vakkalī passanto maṃ passati, maṃ passanto dhammaṃ passati”ti² āha.

Satthari evaṃ vadantepi therō Satthu dassanaṃ pahāya aññattha gantūṃ na sakkoti. Tato Satthā “nāyaṃ bhikkhu saṃvegaṃ alabhitvā bujjhissati”ti vassūpanāyikadivase “apehi Vakkalī”ti therāṃ paṇāmesi. So Satthārā paṇāmito sammukhe ṭhātūṃ asakkonto “kiṃ mayhaṃ jīvitena, yohaṃ Satthāraṃ daṭṭhūṃ na labhāmi”ti Gijjhakūṭapabbate papātaṭṭhānaṃ abhiruhi. Satthā tassa taṃ pavattiṃ ṇatvā “ayaṃ bhikkhu mama santikā assāsaṃ alabhanto maggaphalānaṃ upanissayaṃ nāseyyā”ti attānaṃ dassatūṃ obhāsaṃ vissajjento—

“Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno Buddhasāsane.

Adhigacche padaṃ santaṃ, saṅkhārūpasamaṃ sukhaṃ”ti³—

gāthaṃ vatvā “ehi Vakkalī”ti hatthaṃ pasāresi. Thero “Dasabalo me diṭṭho, ‘ehi’ti avhānampi laddhaṃ”ti balavapītisomanassaṃ uppādetvā “kuto āgacchāmi”ti attano gamanabhāvaṃ ajānitvā Satthu sammukhe ākāse⁴ pakkhandanto paṭhamapādena pabbate ṭhitoyeva Satthārā

1. Am-Ṭṭha 1. 195 piṭṭhe pana () etthantare kānīci vākyāni dissanti.

2. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

3. Khu 1. 68 piṭṭhe Dhammapade.

4. Ākāse (Ka)

vuttagātham āvajjento ākāseyeva pītiṃ vikkhambhetvā saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇīti **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**¹ **Dhammapadavaṇṇanāyaṃ**² āgataṃ.

Idha pana evaṃ vadanti—“kiṃ te Vakkalī”ti-ādinā Satthārā ovadito Gijjhakūṭe viharanto vipassanaṃ paṭṭhapesi, tassa saddhāya balavabhāvato eva vipassanā vīthiṃ na otarati, Bhagavā taṃ ñatvā kammaṭṭhānaṃ sodhetvā adāsi. Puna vipassanaṃ matthakaṃ pāpetuṃ nāsakkhiyeva, athassa āhāravekallena vātābādho uppajji, taṃ vātābādhena pīliyamānaṃ ñatvā Bhagavā tattha gantvā pucchanto—

350. “Vātarogābhiniṭo tvaṃ, viharaṃ kānane vane.
Paviddhagocare³ lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissasī”ti—

āha. Taṃ sutvā thero—

351. “Pītisukhena vipulena, pharamāno samussayaṃ.
Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

352. Bhāvento satipaṭṭhāne, indriyāni balāni ca.
Bjhaṅgāni ca bhāvento, viharissāmi kānane.

353. Āraddhavīriye pahitatte, niccaṃ daḷhaparakkame.
Samagge sahite disvā, viharissāmi kānane.

354. Anussaranto Sambuddhaṃ, aggaṃ dantaṃ samāhitaṃ.
Atandito rattindivaṃ, viharissāmi kānane”ti—

catasso gāthā abhāsi.

Tattha **vātarogābhiniṭoti** vātābādhena aseribhāvaṃ upanīto, vātabyādhinā abhibhūto. **Tvanti** theram ālapati. **Viharanti** tena iriyāpathavihārena viharanto. **Kānane vaneti** kānanabhūte vane, mahā-araññeti attho. **Paviddhagocareti** vissatṭhagocare dullabhapaccaye. Vātarogassa sappāyānaṃ sappi-ādibhesajjānaṃ abhāvena pharusabhūmibhāgatāya ca **lūkhe** lūkhattāne. **Kathaṃ bhikkhu karissasīti** bhikkhu tvaṃ kathaṃ viharissasīti Bhagavā pucchi.

1. Am-Ṭṭha 1. 196 piṭṭhe.

2. Dhammapada-Ṭṭha 2. 381 piṭṭhe.

3. Paviṭṭhagocare (Si, Ka)

Taṃ sutvā thero nirāmisapītisomanassādīnā attano sukhavihāraṃ pakāseṇo “**pītisukhena**”ti-ādimāha. Tattha **pītisukhena**ti ubbegaḷakkhaṇāya pharaṇalakkhaṇāya ca pītiyā taṃsampayuttasukhena ca. Tenāha “**vipulena**”ti, uḷārenāti attho. **Pharamāno samussayanti** yathāvuttapītisukhasamuṭṭhitehi paṇītehi rūpehi sakalaṃ kāyaṃ pharāpeṇo nirantaraṃ phuṭaṃ karonto. **Lūkhampi abhisambhontoti** araṇṇāvāsajaniṭaṃ sallekhaḷuttihetukaṃ dussahampi paccayaḷūkhaṃ abhibhāvanto adhivāseṇo. **Viharissāmi kānaneti** jhānasukhena vipassanāsukhena ca araṇṇāyatane viharissāmīti attho. Tenāha “sukhaṇca kāyena paṭisaṃvedesiṇ”ti¹,

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānataṃ”ti² ca.

Bhāvento satipaṭṭhāneti maggaḷariyāpanne kāyānupassanādike cattāro satipaṭṭhāne uppādeṇto vaḷḷhento ca. **Indriyānīti** maggaḷariyāpannāni eva saddhādīni pañcindriyāni. **Balānīti** tathā saddhādīni pañca balāni. **Bojjhaṅgānīti** tathā satisambojjhaṅgādīni satta bojjhaṅgāni. **Ca-saddena**³ sammappadhāna-iddhipādamaggaṅgāni saṅgaṇhāti. Tadvinaḷbhāvato hi taggaḷaṇeṇeva tesāṃ gahaṇaṃ hoti. **Viharissāmīti** yathāvutte bodhipakkhiyadhamme bhāvento maggasukhena tadadhigamasiddhena phalaḷsukhena nibbānasukhena ca viharissāmi.

Āraddhavīriyeti catubbidhasammappadhānavasena paggaḷhitavīriye. **Pahitatteti** nibbānaṃ patipesitacitte. **Niccaṃ daḷhapaḷarakkameti** sabbakālaṃ asithilavīriye. Avivādasena kāyasāmaggaḷidānavasena ca **samagge**. Diṭṭhisīḷasāmaṇṇeṇa **sahite** sabrahmacārī disvā. Etena kalyāṇamittasampattiṃ dasseti.

Anussaranto Sambuddhanti sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā Sammāsambuddhaṃ sabbasattuttamatāya **aggaṃ** uttamena damathena **dantaṃ** anuttarasamādhinā **samāhitaṃ atandito** analaso hutvā **rattindivaṃ** sabbakālaṃ “ītipi so Bhagavā Arahaṇ”ti-ādīnā anussaranto viharissāmi. Etena

1. Vi 1. 5 piṭṭhe. 2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade. 3. Cakārasamuccayena (Sī)

Buddhānussatibhāvanāya yuttākāradassanena¹ sabbattha
kammaṭṭhānānuoyogamāha, purimena pārīhāriyakammaṭṭhānānuoyogaṃ.

Evam̐ pana vatvā thero vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.
Anomanāmo amito, nāmena Padumuttaro.
Padumākāravādano, padumāmalasucchavī.
Lokenānupalittova, toyena padumaṃ yathā.
Vīro padumapattakkho, kanto ca padumaṃ yathā.
Padumuttaragandhova, tasmā so Padumuttaro.
Lokajetṭho ca nimmāno, andhānaṃ nayanūpamo.
Santaveso guṇanidhi, karuṇāmatīsāgaro.
Sa kadāci Mahāvīro, brahmāsurasuraccito.
Sadevamanujākiṇṇe, janamajjhe Jinuttamo.
Vadanena sugandhena, madhurena rutena ca.
Raṅjayaṃ parisam̐ sabbam̐, santhavī sāvakam̐ sakam̐.
Saddhādhimutto sumati, mama dassanalālaso.
Natthi etādiso añño, yathāyaṃ bhikkhu Vakkali.
Tadāham̐ Haṃsavatiyaṃ, nagare brāhmaṇatrajo.
Hutvā sutvā ca taṃ vākyam̐, taṃ ṭhānamabhirocayim̐.
Sasāvakaṃ taṃ vimalaṃ, nimantetvā Tathāgataṃ.
Sathāham̐ bhojayitvāna, dussechacchādayim̐ tadā.
Nipacca sirasā tassa, anantaguṇasāgare.
Nimuggo pītisampuṇṇo, idaṃ vacanamabravim̐.
Yo so tayā santhavito, ito sattamaṃ Muni.
Bhikkhu saddhāvataṃ aggo, tādiso homamaṃ Mune.

1. Yuttappayuttadassanena (Sī, I)

2. Khu 4. 115 piṭṭhādīsu.

Evaṃ vutte Mahāvīro, anāvaraṇadassano.
 Imaṃ vākyam udīresi, parisāya Mahāmuni.
 Passathetaṃ māṇavakaṃ, pītamaṭṭhanivāsanam.
 Hemayaññopacitaṅgam, jananettamanoharam.
 Eso anāgataddhāne, Gotamassa Mahesino.
 Aggo saddhādhimuttānam, sāvakoyam bhavissati.
 Devabhūto manusso vā, sabbasantāpavajjito.
 Sabbabhogaparibyūḷho, sukhito saṃsarissati.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto.
 Vakkali nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Tena kammavisesena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatisamagacchaham.
 Sabbattha sukhito hutvā, saṃsaranto bhavābhavo.
 Sāvattiyam pure jāto, kule aññatare aham.
 Nonītasukhumālam maṃ, jātapallavakomalam.
 Mandam uttānasayanam, pisācabhayatajjitā.
 Pādamūle Mahesissa, sāyesum dīnamānasā.
 Imaṃ dadāma te nātha, saraṇam hohi nāyaka.
 Tadā paṭiggahi so maṃ, bhītānam saraṇo muni.
 Jālinā cakkaṅkitena, mudukomalapāṇinā.
 Tadā pabhuti tenāham, arakkheyyena rakkhito.
 Sabbaveravinimutto, sukhena parivuddhito.
 Sugatena vinā bhūto, ukkaṅṭhāmi muhuttakam.
 Jātiyā sattavassoham, pabbajim anagāriyam.

Sabbaparāmisambhūtaṃ, nīlakkhinayanaṃ varaṃ.

Rūpaṃ sabbasubhākiṇṇaṃ, atitto viharāmahaṃ.

Buddharūparatiṃ ñatvā, tadā ovadi maṃ jino.

Alaṃ Vakkali kiṃ rūpe, ramase bālanandite.

Yo hi passati saddhammaṃ, so maṃ passati paṇḍito.

Apassamāno saddhammaṃ, maṃ passampi na passati.

Anantādīnavo kāyo, visarukkhasamūpamo.

Āvāso sabbarogānaṃ, puñjo dukkhassa kevalo.

Nibbindiya tato rūpe, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Passa upakkilesānaṃ, sukhenantaṃ gamissasi.

Evaṃ tenānusiṭṭhohaṃ, nāyakena hitesinā.

Gijjhakūṭaṃ samāruyha, jhāyāmi girikandare.

Ṭhito pabbatapādamhi, assāsaya Mahāmuni.

Vakkalīti Jino vācaṃ, taṃ sutvā mudito ahaṃ.

Pakkhandiṃ selapabbhāre, anekasataporise.

Tadā Buddhānubhāvena, sukheveva mahiṃ gato.

Punopi dhammaṃ deseti, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Tamahaṃ dhammamaññāya, arahattamaṇṇāya.

Sumahāparisamajjhe, tadā maṃ caraṇantago.

Aggaṃ saddhādhimuttānaṃ, paññāpesi mahāmati.

Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi.
Atha naṃ Satthā bhikkhusaṃghamajjhe nisinno saddhādhimuttānaṃ
aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Vakkalītheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā

Olaggessāmī-ādikā āyasmato Vijitasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivattūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto gharāvāsaṃ pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇe viharanto ākāseṇa gacchantāṃ Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso pasannākāraṃ dassetto añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ ñatvā ākāso otari. So Bhagavato manoharāni madhurāni phalāni upanesi, paṭiggahesi Bhagavā anukampaṃ upādāya. So tena puñṇakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe hatthācariyakule nibbattivā **Vijitasenoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tassa mātulā Seno ca Upaseno cāti dve hatthācariyā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā pabbajitvā vāsadhuraṃ pūrentā arahattaṃ pāpuṇimsu. Vijitasenopi hatthisippe nipphattim gato nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāse alaggamānaso Satthu yamakapāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho Mātulattherānaṃ santike pabbajitvā tesaṃ ovādānusāsaniyā vipassanāya kammaṃ karonto vipassanāvīthim laṅghitvā¹ bahiddhā nānārammaṇe vidhāvantaṃ attano cittaṃ ovadanto—

355. “Olaggessāmi te citta, āṇidvāreva hatthināṃ.

Na taṃ pāpe niyojessaṃ, kāmajāla sarīraja.

356. Tvaṃ olaggo na gacchasi², dvāravivaraṃ gajova alabhanto.

Na ca cittakali punappunaṃ, pasakka pāparato carissasi.

357. Yathā kuñjaraṃ adantaṃ, navaggahamaṅkusaggaho.

Balavā āvatteti akāmaṃ, evaṃ āvattayissaṃ taṃ.

358. Athā varahayadamakusalo,

Sārathipavaro dameti ājaññaṃ.

Evaṃ damayissaṃ taṃ,

Patiṭṭhito pañcasu balesu.

1. Labhitvā (Sī, I)

2. Gañchisi (Sī, I)

359. Satiyā taṃ nibandhissam, payutto te damessāmi¹.

Vīriyadhuraniggahito, na yito dūram gamissase cittā”ti—

gāthā abhāsi.

Tattha **olaggesamī**ti samvarissāmi nivāressāmi. **Teti** taṃ. Upayogatthe hi idaṃ sāmivacanam. Te gamananti vā vacanaseso. **Hatthinanti** ca hatthinti attho. **Cittā**ti attano cittaṃ ālapati. Yathā taṃ vāretukāmo, taṃ dassento “**āṇidvāreva hatthinan**”ti āha. Āṇidvāram nāma pākārabaddhassa nagarassa khuddakadvāram, yaṃ ghaṭikāchidde² āṇimhi pakkhitte yantena vinā abbhantare ṭhitehipi vivarituṃ na sakkā, yena manussagavassamahimsādayo³ na niggantuṃ sakkā, nagarato bahi niggantukāmampi hatthiṃ yato palobhetvā hatthācariyo gamanam nivāresi. Atha vā āṇidvāram nāma palighadvāram. Tattha hi tiriyaṃ palighaṃ ṭhapetvā rukkhasūcisaṅkhātaṃ āṇiṃ palighasīse āvuṇanti. **Pāpeti** rūpādīsu uppajjanaka-abhiijhādīpāpadhamme **taṃ na niyojessam** na niyojissāmi. **Kāmajālā**ti kāmassa jālabhūta. Yathā hi macchabandhamigaluddānam jālaṃ nāma macchādīnaṃ tesam yathākāmakārasādhanam, evaṃ ayonisomanasikārānupātitaṃ cittaṃ mārasa kāmakārasādhanam. Tena hi so satte anatthesu pātetī. **Sarīrajā**ti sarīresu uppajjanaka. Pañcavokārabhave hi cittaṃ rūpapaṭibaddhavuttitāya “sarīrajan”ti vuccati.

Tvaṃ olaggo na gacchasīti tvaṃ cittakalī mayā satipaṇṇāpatoda-aṅkusehi vārīto na dāyī yathārucīṃ gamissasi, ayonisomanasikāravasena yathākāmaṃ vattituṃ na labhissasi. Yathā kiṃ? **Dvāravivaram gajova alabhanto** nagarato gajanīrodhato vā⁴ niggamanāya dvāravivaram alabhamāno hatthī viya. **Cittakalī**ti cittakāḷakaṇṇi. **Punappunanti** aparāparam. **Pasakkā**ti saraṇasampassāsavasena⁵. **Pāparatoti** pāpakammanirato pubbe viya idāni **na carissasi** tathā carituṃ na dassāmīti attho.

1. Payatatto vodapessāmi (Sī)

2. Saṅghaṭitachidde (Sī), saṅghaṭikachidde (I)

3. ...mahisādīhi (Sī)

4. Janayodhato vā (Ka)

5. Pasahanti sarabhasaṅghasāhasavasena pasahanto (Sī),
pasahanti sarabhasam sāhasavasena pasahanto (I)

Adantanti adamitaṃ hatthisikkhaṃ asikkhitaṃ. **Navaggahanti** aciragahitaṃ. **Aṅkusaggahoti** hatthācariyo. **Balavāti** kāyabalena ñāṇabalena ca balavā. **Āvatteti akāṃanti** anicchantameva nisedhanato¹ nivatteti. **Evam āvattayissanti** yathā yathāvuttaṃ hatthiṃ hatthācariyo, evaṃ taṃ cittaṃ cittakaliṃ duccharitanisedhanato² nivattayissāmi.

Varahayadamakusaloti uttamānaṃ assadammanānaṃ damane kusalo. Tato eva **sārathipavaro** assadammasārathīsu viṣiṭṭho **dameti ājaññaṃ** ājāṇīyaṃ assadammaṃ desakālānurūpaṃ³ saṅhapharusehi dameti vineti nibbisevanaṃ karoti. **Paṭiṭṭhito pañcasu balesūti** saddhādīsu pañcasu balesu paṭiṭṭhito hutvā assaddhiyādinisedhanato **taṃ damayissam** damessāmīti attho.

Satiyā taṃ nibandhissanti gocarajjhataṭṭo bahi gantuṃ adento satiyottena kammaṭṭhānathambhe cittakali taṃ nibandhissāmi niyamessāmi⁴. **Payutto te damessāmīti** tattha nibandhanto eva yuttappayutto hutvā te damessāmi, saṅkilesamalato taṃ visodhessāmi⁵. **Vīriyadhuraniggahitoti** yathāvutto⁶ chekena susārathinā⁷ yuge yojito yuganiggahito yugantaragato⁸ taṃ nātikkamati, evaṃ tvampi citta mama vīriyadhure niggahito sakkaccakāritāya sātaccakāritāya aññathā vattituṃ alabhanto ito gocarajjhataṭṭo dūraṃ bahi na gamissasi. Bhāvanānuyuttassa hi kammaṭṭhānato aññaṃ āsannampi lakkhaṇato dūramevāti evaṃ thero imāhi gāthāhi attano cittaṃ niggaṇhantova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, dvattimsavaralakkhaṇaṃ.
Vipinaggena gacchantam, sālarājaṃva phullitaṃ.

Tiṇattharam paññāpetvā, Buddhasetthaṃ ayācaham.
Anukampatu maṃ Buddho, bhikkhaṃ icchāmi dātave.

1. Visevanato (Sī, I, Ka)

3. Assadamanesu kulānurūpaṃ (I)

5. Virādhessāmi (Sī, Ka)

7. Assadammasārathinā (Sī)

9. Khu 4. 26 piṭṭhe.

2. Duccharitavisevanato (Sī, I, Ka)

4. Vāyamissāmi niddharissāmīti (Ka)

6. Yathāyogo (Ka), yathā go (?)

8. Samanantaragato (Ka)

Anukampako kārūṇiko, Atthadassī mahāyaso.
Mama saṅkappamaññāya, orūhi mama assame.

Orohitvāna Sambuddho, nisīdi paṇṇasanthare.
Bhallātakam gahetvāna, Buddhaseṭṭhassadāsaham.

Mama nijjhāyamānassa, paribhuñji tadā Jino.
Tattha cittaṃ pasādetvā, abhivandim tadā Jinaṃ.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi imā gāthā abhāsi.

Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yasadattattheragāthāvaṇṇanā

Upārambhacittoti-ādikā āyasmato Yasadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacini. Tathā hesa Padumuttarassa¹ Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāme pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇe viharanto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso añjaliṃ paggayha abhitthavi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Mallaraṭṭhe Mallarājakule nibbattivā **Yasadattoti** laddhanāmo vayappatto Takkasilaṃ gantvā sabbasippāni sikkhitvā Sabhiyena paribbājakena saddhimyeva cārikaṃ caramāno anupubbena Sāvatthiyaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā Sabhiyena puṭṭhapañhesu vissajjiyamānesu sayam otārāpekkho suṇanto nisīdi “samaṇassa Gotamassa vāde dosaṃ dassāmi”ti. Athassa Bhagavā cittācāraṃ ñatvā **Sabhiyasuttadesanā**vasāne² ovādaṃ dento—

1. Upacinanto Padumuttarassa (Sī, I)

2. Khu 1. 355 piṭṭhādīsu.

360. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Ārakā hoti saddhammā, nabhaso pathavī yathā.

361. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Parihāyati saddhammā, kāḷapakkheva candimā.

362. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Parisussati saddhamme, maccho appodake yathā.

363. Upārambhacitto dummedho, suṇāti Jinasāsanam.
Na virūhati saddhamme, khetto bījamva pūtikam.

364. Yo ca tuṭṭhena cittena, suṇāti Jinasāsanam.
Khepetvā āsave sabbe, sacchikatvā akuppataṃ.
Pappuyya paramaṃ santim, parinibbāti’ nāsavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upārambhacittoti** sārambhacitto, dosāropanādhippāyoti attho.
Dummedhoti nippañño. **Ārakā hoti saddhammā**ti so tādiso puggalo nabhaso
viya pathavī¹ paṭipattisaddhammatopi dūre hoti, pageva
paṭivedhasaddhammato. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi”ti-ādinā²
viggāhikakathaṃ anuyuttassa kuto santanipuṇo paṭipattisaddhammo.

Parihāyati saddhammāti navavidhalokuttaradhammato
pubbabhāgiyasaddhādisaddhammatopi nihīyati³. **Parisussatī**ti visussati
kāyacittānaṃ pīṇanarasassa pītipāmojjādikusaladhammassābhāvato. **Na**
virūhatīti virūḷhim vuddhim na pāpuṇāti. **Pūtikanti** gomayalepadānādi-
abhāvena pūtibhāvaṃ pattam.

Tuṭṭhena cittenāti itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ, attamano
pamudito hutvāti attho. **Khepetvāti** samucchinditvā. **Akuppataṃ**ti arahattaṃ.
Pappuyyāti pāpuṇitvā. **Paramaṃ santinti** anupādisesaṃ nibbānaṃ.

1. Nabho viya pathaviyā (Sī, I)

2. Dī 1. 8 piṭṭhe.

3. Parihāyati (Sī, I)

Tadadhigamo¹ cassa kevalam kālāgamanameva², na kocividhoti³ tam dassetum vuttam “**parinibbāti’ nāsavo**”ti.

Evam Satthārā ovaḍito samvegajāto pabbajitvā vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Kaṇikāramva jalitam, dīparukkhamva jotitam.

Kaṇcanamva virocantam, addasam dvipaduttamam.

Kamaṇḍalum ṭhapetvāna, vākaṇcīraṇca kuṇḍikam.

Ekaṁsam ajinam katvā, Buddhasetṭham thaviṁ aham.

Tamandhakāram vidhamam, mohajālasamākulam.

Ñāṇalokam dassetvāna, nittiṇṇosi Mahāmuni.

Samuddharasimam lokam, sabbāvantaṁmanuttaram.

Ñāṇe te upamā natthi, yāvataṁ jagato gati.

Tena ñāṇena Sabbaññū, iti Buddho pavuccati.

Vandāmi tam Mahāvīram, sabbaññutamanāvaram.

Satasahassito kappe, Buddhasetṭham thaviṁ aham.

Duggatiṁ nābhijānāmi, ñāṇatthavāyidaṁ phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṁ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā aññam byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi.

Yasadattatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā

Upasampadā ca me laddhāti-ādikā āyasmato Soṇassa kuṭikaṇṇassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare vibhavasampanno setṭhi hutvā uḷārāya issariyasampattiyā ṭhito ekadivasam Satthāram satasahassakhīṇāsavaparivutam

1. Tadadhigame (Sī)

3. Visuddhoti (Ka)

2. Vūpasamanameva (Sī)

4. Khu 4. 19 piṭṭhe.

mahatiyā Buddhalīlāya mahantena Buddhānubhāvena nagaram pavisantam disvā pasannamānaso vanditvā añjalim katvā aṭṭhāsi. So pacchābhattam upāsakehi saddhim vihāram gantvā Bhagavato santike dhammam suṇanto Satthāram ekam bhikkhum kalyāṇavākkaraṇānam aggaṭṭhāne ṭhapentam disvā sayampi tam ṭhānam patthetvā mahādānam datvā paṇidhānam akāsi. Satthā tassa anantarāyatham disvā “anāgate Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane kalyāṇavākkaraṇānam aggo bhavissatī”ti byākāsi.

So tattha yāvajīvam puññāni katvā devamanussesu saṁsaranto Vipassissa Bhagavato kāle sāsane pabbajitvā vattapaṭivattāni pūrento ekassa bhikkhuno cīvaram sibbitvā adāsi. Puna Buddhasuñṇe loke Bārāṇasiyam tunnavāyo¹ hutvā ekassa Paccekabuddhassa cīvarakoṭim chinnaṁ ghaṭetvā adāsi. Evaṁ tattha tattha puññāni katvā imasmim Buddhuppāde Avantiraṭṭhe kuraraghare² mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, **Soṇotissa** nāmam akaṁsu, koṭi-agghanakassa kaṇṇapiḷandhanassa dhāraṇena³ “koṭikaṇṇo”ti vattabbe **Kuṭikaṇṇoti** paññāyittha.

So anukkamena vaḍḍhitvā kuṭumbam saṅṭhapento āyasmante Mahākaccāne kulagharam nissāya pavattapabbate viharante tassa santike dhammam sutvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya tam catūhi paccayehi upaṭṭhahi. So aparabhāge saṁsāre sañjātasamvego therassa santike pabbajitvā kicchena kasirena dasavaggaṁ saṁgham sannipātetvā upasampajjitvā katipayakālam therassa santike vasitvā theram āpucchitvā Satthāram vanditum Sāvattim upagato Satthārā ekagandhakuṭiyam vāsam labhitvā paccūsasamaye ajjhiṭṭho soḷasa-aṭṭhakavaggiyānam⁴ ussāraṇena sādhuḱāram datvā bhāsītāya “disvā ādīnavam loke”ti⁵ udānagāthāya pariyoṣāne vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁶—

1. Tantavāyo (Sī, I)

2. Kulaghare (Ka)

3. Dhāraṇe (Sī, I)

4. Aḍḍhaḍḍhasoḷasa-aṭṭhavaggiyānam (Sī, I) Suttanipāte Aṭṭhakavagge āgatāni soḷasa suttāni sandhāya vuttamidaṁ.

5. Khu 1. 148 piṭṭhe Udāne; Vi 3. 286 piṭṭhe.

6. Khu 4. 18 piṭṭhe.

“Padumuttaro nāma Jino, āhutīnaṃ paṭiggaho.

Vasīsatasahashehi, nagaram pāvisī tadā.

Nagaram pavisantassa, upasantassa tādino.

Ratanāni pajjotimsu, nigghoso āsi tāvade.

Buddhassa ānubhāvena, bherī vajjumaghaṭṭitā.

Sayam vīṇā pavajjanti, Buddhassa pavisato puram.

Buddhaseṭṭham namassāmi, Padumuttaramahāmuniṃ.

Pāṭihīraṅca passivā, tattha cittaṃ pasādayim.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthu sampadā.

Acetanāpi tūriyā, sayameva pavajjare.

Satasahassito kappe, yaṃ saññamalabhim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhasaññāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahatte pana paṭiṭṭhito attano upajjhāyena ācikkhitaniyāmena paccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena upasampadā, dhuvanānaṃ, cammattharaṇaṃ, guṇaṅguṇūpāhanaṃ, cīvaravippavāsoti pañca vare yācitvā te Satthu santikā labhitvā punadeva attano vasitaṭṭhānaṃ gantvā upajjhāyassa tamatthaṃ ārocesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Udānaṭṭhakathāyaṃ**¹ āgatanayena veditabbo. **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**² pana “upasampanno hutvā attano upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇī”ti vuttaṃ.

So aparabhāge vimuttisukhena viharanto attano paṭipattim paccavekkhitvā somanassajāto udānavasena—

365. “Upasampadā ca me laddhā, vimutto camhi anāsavo.

So ca me Bhagavā diṭṭho, vihāre ca sahāvasim.

366. Bahudeva rattim Bhagavā, abbhokāse’tināmayi.

Vihārakusalo Sathā, vihāraṃ pāvisī tadā.

1. Udāna-Ṭṭha 278 piṭṭhādīsu.

2. Aṅg-Ṭṭha 1. 188 piṭṭhe.

367. Santharivāna saṅghāṭim, seyyam kappesi Gotamo.
Sīho selaguhāyamva, pahīnabhayabheravo.

368. Tato kalyāṇavākkaraṇo, Sammāsambuddhasāvako.
Soṇo abhāsi saddhammam, Buddhaseṭṭhassa sammukhā.

369. Pañcakkhandhe pariññāya, bhāvayitvāna añjasam.
Pappuyya paramam santim, parinibbissatyanāsavo”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upasampadā ca me laddhāti** yā sā kicchena dasavaggam bhikkhusaṅgham sannipātetvā attanā laddhā upasampadā, yā ca pana varadānavasena sabbapaccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena Satthārā anuññātā upasampadā, tadubhayam sandhāyāha. **Ca**-saddo samuccayattho, tena itarepi Satthu santikā laddhavare saṅgaṇhāti. **Vimutto camhi anāsavoti** aggamaggena sakalakilesavatthuvimuttiyā vimutto ca amhi, tato eva kāmāsavādīhi anāsavo amhīti yojanā. **So ca me Bhagavā diṭṭhoti** yadattham aham Avantiraṭṭhato Sāvattim gato, so ca Bhagavā mayā adiṭṭhapubbo diṭṭho. **Vihāre ca sahāvasinti** na kevalam tassa Bhagavato dassanameva mayā laddham, atha kho vihāre Satthu gandhakuṭiyam Satthārā kāraṇam sallakkhetvā vāsentena saha avasim. “**Vihāreti** vihārasamīpe”ti keci.

Bahudeva rattinti paṭhamam yāmam bhikkhūnam dhammadesanāvasena kammaṭṭhānasodhanavasena ca, majjhimam yāmam devānam brahmūnañca kaṅkhacchedanavasena Bhagavā bahudeva rattim abbhokāse **atināmayi** vītināmesi. **Vihārakusaloti** dibbabrahma-āneñja-ariyavihāresu kusalo. **Vihāram pāvisīti** ativelam nisajjacaṅkamehi uppannaparissamavinodanattam gandhakuṭim pāvīsi.

Santharivāna saṅghāṭim, seyyam kappesīti catugguṇam saṅghāṭim paññāpetvā sīhaseyyam kappesi. Tenāha “Gotamo sīho selaguhāyamva, pahīnabhayabheravo”ti. Tattha **Gotamoti** Bhagavantam gottena kitteti. **Sīho selaguhāyamvāti** selassa pabbatassa guhāyam. Yathā sīho migarājā tejussadatāya pahīnabhayabheravo dakkhiṇena

passena pāde pādaṃ accādhāya seyyaṃ kappesi, evaṃ
cittutrāsalomahaṃsanachambhitattahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnatā
pahīnabhayabheravo Gotamo Bhagavā seyyaṃ kappesīti attho.

Tatoti pacchā, sīhaseyyaṃ kappetvā tato vuṭṭhahitvā “paṭibhātu taṃ
bhikkhu dhammo bhāsitaṃ”¹ti Sathhārā ajjesitoti attho. **Kalyāṇavākkaraṇoti**
sundaravacīkaraṇo, lakkhaṇasampannavacanakkamoti attho. **Soṇo abhāsi**
saddhammanti soḷasa aṭṭhakavaggiyasuttāni Soṇo Kuṭikaṇṇo
Buddhaseṭṭhassa Sammāsambuddhassa **sammukhā** paccakkhato abhāsīti
thero attānameva paraṃ viya avoca.

Pañcakkhandhe pariññāyāti pañcupādānakkhandhe tīhipi pariññāhi
parijānitvā te parijānantoyeva **añjasam** ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ
bhāvayitvā **paramam** **santiṃ** nibbānaṃ **pappuyya** pāpuṇitvā ṭhito **anāsavo**,
tato eva idāni **parinibbissati** anupādisesanibbānavasena nibbāyissatīti.

Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Kosiyattheragāthāvaṇṇanā

Yo ve garūnanti-ādikā āyasmato Kosiyattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ
kusalaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā
viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sathhāraṃ disvā pasannacitto ucchukhaṇḍikaṃ
adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim
Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule nibbatti, **Kosiyotissa**
gottavasena nāmaṃ akāsi. So viññutaṃ patto āyasmantaṃ
Dhammasenāpatiṃ abhiṇhaṃ upasaṅkamati, tassa santike dhammaṃ suṇāti.
So tena sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto
nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

1. Khu 1. 148 piṭṭhe.

2. Khu 4. 19 piṭṭhādīsu.

“Nagare Bandhumatiyā, dvārapālo ahosahaṃ.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.

Ucchukhaṇḍikamādāya, Buddhasēṭṭhassadāsahaṃ.
Pasannacitto sumano, Vipassissa Mahesino.

Ekanavutito kappe, yaṃ ucchumadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchukhaṇḍassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ¹ paccavekkhitvā garuvāsaṃ
sappurisūpanissayañca pasamsanto²—

370. “Yo ve garūnaṃ vacanaññu dhīro,
Vase ca tamhi janayetha pemaṃ.
So bhattimā nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu vivesi assa.

371. Yaṃ āpadā uppatitā uḷārā,
Nakkhambhayante paṭisaṅkhayantaṃ.
So thāmavā nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu vivesi assa.

372. Yo ve samuddova ṭhito anejo,
Gambhīrapañño nipuṇatthadassī.
Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito.
Ñatvā ca dhammesu vivesi assa.

373. Bahussuto dhammadharo ca hoti,
Dhammassa hoti anudhammacārī.
So tādiso nāma ca hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu vivesi assa.

1. Sampattiṃ (Sī, I)

2. Paṇḍitānaṃ sammasanto (Ka)

374. Atthañca yo jānāti bhāsītassa,
 Atthañca ñatvāna tathā karoti.
 Atthantaro nāma sa hoti paṇḍito,
 Ñatvā ca dhammesu visesi assā”ti—

imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **yoti** khattiyādīsu catūsu parisāsu yo koci. **Veti** byattam. **Garūnanti** sīlādigarugūṇayuttānam paṇḍitānam. **Vacanaññūti** tesam anusāsanīvacanam jānanto¹, yathānusiṭṭham paṭipajjamāno paṭipajjitvā ca tassa phalam jānantoti attho. **Dhīroti** dhitisampanno. **Vase ca tamhi janayetha pemanti** tasmim garūnam vacane ovāde vaseyya yathānusiṭṭham paṭipajjeyya, paṭipajjitvā “iminā vatātam ovādena imam jāti-ādiddukham vītivatto”ti tattha janayetha pemam gāravam uppādeyya. Idam hi dvayam “garūnam vacanaññu dhīro”ti padadvayena vuttassevatthassa pākāṭakaraṇam. **Soti** yo garūnam² vacanaññū dhīro, so yathānusiṭṭham paṭipattiyā tattha **bhattimā** ca nāma hoti, jīvitahetupi tassa anatikkamanato **paṇḍito** ca nāma hoti, **ñatvā ca dhammesu visesi assāti** tathā paṭipajjanto ca tāya eva paṭipattiyā catunnam ariyasaccānam jānanahetu lokiyalokuttaradhammesu vijjāttayādivasena “teviṃṇo, chaḷabhiñño, paṭisambhidāpatto”ti visesi visesavā siyāti attho.

Yanti yaṃ puggalam paṭipattiyā antarāyakaraṇato “**āpadā**”ti laddhavohārā sītuṇhakhuppiāsādipākāṭaparissayā ceva rāgādipaṭicchannaparissayā ca **uppatitā** uppannā **uḷārā** balavantopi **nakkhambhayante** na kiñci cāleti³. Kasmā? **Paṭisaṅkhayantanti** paṭisaṅkhāyamānam paṭisaṅkhānabale ṭhitanti attho. **Soti** yo daḷhatarāhi āpadāhipi akkhambhanīyo, so **thāmavā** dhitimā daḷhaparakkamo nāma hoti. Anavasesasaṅkilesapakkhassa abhibhavanakapaññābalasamaṅgitāya **paṇḍito** ca nāma hoti. Tathābhūto ca **ñatvā ca dhammesu visesi assāti** tam vuttatthameva.

1. Anujānanto (Ka) 2. Soti garūnam (Sī, I) 3. Na kampenti na kiñci cāleti (Sī, I)

Samuddova **ṭhitoti** samuddo viya **ṭhitasabhāvo**. Yathā hi caturāsītiyojanasahassagambhīre sinerupādasamīpe mahāsamuddo aṭṭhahipi disāhi uṭṭhitehi pakativātehi aniñjanato **ṭhito anejo** gambhīro ca, evaṃ kilesavātehi titthiyavādavātehi ca akampanīyato **ṭhito anejo**. Gambhīrassa anupacitañāṇasambhārehi aladdhagādhassa nipuṇassa sukhumassa paṭiccasamuppādādi-atthassa paṭivijjhanena **gambhīrapañño nipuṇatthadassī**. **Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito** so tādiso puggalo kilesehi devaputtamārādīsu vā kenaci asaṃhāriyatāya asaṃhāriyo nāma hoti, yathāvuttena atthena **paṇḍito** ca nāma hoti. Sesāṃ vuttanayameva.

Bahussutoti pariyattibāhusaccavasena bahussuto, suttageyyādi bahum sutaṃ etassāti bahussuto. Tameva dhammaṃ suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasam viya avinassantameva dhāretīti **dhammadharo** ca hoti. **Dhammassa hoti anudhammacārīti** yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa atthamaññāya dhammamaññāya navalokuttaradhammassa anurūpaṃ dhammaṃ pubbabhāgapaṭipadāsankhātāṃ catupārisuddhisīladhutaṅga-asubhakammaṭṭhānādibhedam carati paṭipajjatīti anudhammacārī hoti, “ajja ajjevā”ti paṭivedham ākaṅkhanto vicarati. **So tādiso nāma ca hoti paṇḍitoti** yo puggalo yaṃ garuṃ nissāya bahussuto dhammadharo dhammassa ca anudhammacārī hoti. So ca **tādiso** tena garuṇā sadiso paṇḍito nāma hoti paṭipattiyā sadisabhāvato. Tathābhūto pana so **ñatvā ca dhammesu visesi assa**, taṃ vuttatthamva.

Atthañca yo jānāti bhāsītassāti yo puggalo Sammāsambuddhena bhāsītassa pariyattidhammassa attham jānāti, jānanto pana “idha sīlam vuttam, idha samādhi, idha paññā”ti tattha tattha yathāvuttam **atthañca ñatvāna tathā karoti** yathā Satthārā anusīṭṭham, tathā paṭipajjati. **Atthantaro nāma sa hoti paṇḍitoti** so evarūpo puggalo atthantaro atthakāraṇā silādi-atthajānanamattameva upanissayaṃ katvā paṇḍito hoti. Sesāṃ vuttanayameva.

Ettha ca paṭhamagāthāya “yo ve garūnan”ti-ādinā saddhūpanissayo
visesabhāvo vutto, dutiyagāthāya “yaṃ āpadā”ti-ādinā vīriyūpanissayo,
tatiyagāthāya “yo ve samuddova ṭhito”ti-ādinā samādhūpanissayo,
catutthagāthāya “bahussuto”ti-ādinā satūpanissayo, pañcamagāthāya
“atthañca yo jānāti”ti-ādinā paññūpanissayo visesabhāvo vuttoti veditabbo.

Kosiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chakkanipāta

1. Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā

Chakkanipāte **disvāna pāṭihīrānī**ti-ādikā āyasmato Uruvelakassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā vayappatto Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mahāparisānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā mahādānaṃ datvā paṇidhānamakāsi. Bhagavā cassa anantarāyataṃ disvā “anāgate Gotamabuddhassa sāsane mahāparisānaṃ aggo bhavissatī”ti byākāsi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto ito dvānavutikappamatthake Phussassa Bhagavato vemātikakaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti, aññepissa dve kaniṭṭhabhātaro ahesuṃ. Te tayopi Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ paramāya pūjāya pūjetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsarantā amhākaṃ Bhagavato nibbattito puretameva Bārāṇasiyaṃ brāhmaṇakule bhātaro hutvā anukkamena nibbattā gottavasena tayopi Kassapā eva nāma jātā. Te vayappattā tayo vede uggaṇhimsu. Tesāṃ jeṭṭhabhātikassa pañca māṇavakasatāni parivāro, majjhimassa tīṇi, kaniṭṭhassa dve. Te attano ganthe sāraṃ oloketā diṭṭhadhammikameva atthaṃ disvā pabbajjaṃ rocesuṃ. Tesu jeṭṭhabhātā attano parivārena saddhiṃ Uruvelaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbajitvā **Uruvelakassapo** nāma jāto, Mahāgaṅgānaḍīvaṅke pabbajito **Nadīkassapo** nāma jāto, Gayāsīse pabbajito **Gayākassapo** nāma jāto.

Evāṃ tesu isipabbajjaṃ pabbajitvā tattha tattha vasantesu bahūnaṃ divasānaṃ accayena amhākaṃ bodhisatto mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā paṭividdhasabbaññutaññāṇo anukkamena dhammacakkaṃ pavattetvā pañcavaggiyatthere arahatte paṭiṭṭhāpetvā Yasappamukhe pañcapaññāsa sahāyake vinetvā saṭṭhi arahante “caratha bhikkhave cārikan”ti vissajjetvā Bhaddavaggiye vinetvā Uruvelakassapassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā vasanaṭṭhāya agyāgāraṃ

pavisitvā tattha katanāgadamanam ādim katvā aḍḍhuḍḍhasahashehi
pāṭihāriyehi Uruvelakassapam sapisam vinetvā pabbājesi. Tassa
pabbajitabhāvam ṅatvā itarepi dve bhātaro sapisā āgantvā Satthu santike
pabbajimsu. Sabbeva ehibhikkhū iddhimayapattacīvaradharā ahesum.

Satthā tam samaṇasahassam ādāya Gayāsīsam gantvā piṭṭhipāsāṇe
nisinno **Ādittapariyāyadesanāya**¹ sabbe arahatte patiṭṭhāpesi. Tena vuttam
Apadāne²—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbalokavidū Muni.
Ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

Ovādako viññāpako, tāraḅ sabbapāṇinam.
Desanākusalo Buddho, tāresi janatam bahum.

Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinam.
Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhapi.

Evam nirākulam āsi, suññatam titthiyehi ca.
Vicittam arahantehi, vasībhūtehi tāḁibhi.

Ratanānaṭṭhapaññāsam, uggato so Mahāmuni.
Kañcanagghiyasaṅkāso, bāttimsavaralakkhaṇo.

Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
Tāvataṅ tiṭṭhamāno so, tāresi janatam bahum.

Tadāham Hamsavatiyā, brāhmaṇo sādhusammato.
Upecca lokapajjotam, assosim dhammadesanam.

Tadā mahāparisatim, mahāparisasāvakam.
Ṭhapentam etadaggamhi, sutvāna mudito aham.

Mahatā parivārena, nimantetvā mahājīnam.
Brāhmaṇanam sahasseṇa, sahadānamadāsaham.

Mahādānam daditvāna, abhivādiya nāyakam.
Ekamantam ṭhito haṭṭho, idam vacanamabravim.

1. Vi 3. 44; Sam 2. 251 piṭṭhesu.

2. Khu 4. 133 piṭṭhāḁisu.

Tayi saddhāya me vīra, adhikāraguṇena ca.
 Parisā mahatī hotu, nibbattassa tahiṃ tahiṃ.
 Tadā avoca parisam, gajagajjitasussaro.
 Karavīkaruto Satthā, etaṃ passatha brāhmaṇam.
 Hemavaṇṇam mahābhūm, kamalānanalocanam.
 Udaggatanujam haṭṭham, saddhavantam guṇe mama.
 Esa patthayate ṭhānam, sīhaghosassa bhikkhuno.
 Anāgatamhi addhāne, lacchase tam manoratham.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Kassapo nāma gottena, hessati Satthu sāvako.
 Ito dvenavute kappe, ahu Satthā anuttaro.
 Anūpamo asadiso, phusso lokagganāyako.
 So ca sabbam tamam hantvā, vijaṭetvā mahājaṭam.
 Vassate amataṃ vuṭṭhim, tappayanto sadevakaṃ.
 Tadā hi Bārāṇasiyam, rājāpaccā ahumhase.
 Bhātaromha tayo sabbe, samvisaṭṭhāva rājino.
 Vīraṅgarūpā balino, saṅgāme aparājitā.
 Tadā kupitapaccanto, amhe āha mahīpati.
 Etha gantvāna paccantam, sodhetvā aṭṭavībalam.
 Khemaṃ vijjitaṃ katvā, puna dethāti bhāsatha.
 Tato mayam avocumha, yadi deyyāsi nāyakam.
 Upaṭṭhānāya amhākam, ādhayissāma vo tato.
 Tato mayam laddhavarā, bhūmipālena pesitā.
 Nikkhittasattham paccantam, katvā punarupecca tam.

Yācitvā Sathhupaṭṭhānaṃ, rājānaṃ Lokanāyakaṃ.
 Munivīraṃ labhitvāna, yāvajīvaṃ yajimha taṃ.
 Mahagghāni ca vatthāni, paṇītāni rasāni ca.
 Senāsanāni rammāni, bhesajjāni hitāni ca.
 Datvā sasaṃghamunino, dhammenuppāditāni no.
 Sīlavanto kāruṇikā, bhāvanāyuttamānasā.
 Saddhā paricaritvāna, mettacittena nāyakaṃ.
 Nibbute tamhi lokagge, pūjaṃ katvā yathābalaṃ.
 Tato cutā Santusitaṃ, gatā tattha mahāsukhaṃ.
 Anubhūtā mayaṃ sabbe, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Māyākāro yathā raṅge, dassesi vikatiṃ bahuṃ.
 Tathā bhava bhamantohaṃ, videhādhipatī ahuṃ.
 Guṇācelassa vākyena, micchādiṭṭhigatāsayo.
 Narakāṃ maggamārūḷho, rucāya mama dhītuyā.
 Ovādaṃ nādiyitvāna, brahmunā nāradenaṃ.
 Bahudhā saṃsito santo, diṭṭhiṃ hitvāna pāpikaṃ.
 Pūrayitvā visesena, dasa kammaṃpathānihaṃ.
 Hitvāna dehamagamim, saggaṃ sabhavanaṃ yathā.
 Pacchime bhava sampatte, brahmabandhu ahosahaṃ.
 Bārāṇasiyaṃ phītāyaṃ, jāto vippamahākule.
 Maccubyādhijarābhīto, ogāhetvā mahāvanaṃ.
 Nibbānaṃ padamesanto, jaṭilesu paribbajim.
 Tadā dve bhātaro mayhaṃ, pabbajimsu mayā saha.
 Uruvelāyaṃ māpetvā, assamaṃ nivasim ahaṃ.
 Kassapo nāma gottena, Uruvelanivāsiko.
 Tato me āsi paññatti, Uruvelakassapo iti.

Nadīsakāse bhātā me, Nadīkassapasavhayo.

Āsī sakāsanāmena, Gayāyaṃ Gayākassapo.

Dve satāni kaniṭṭhassa, tīṇi majjhassa bhātuno.

Mama pañca satānūnā, sissā sabbe mamānugā.

Tadā upecca maṃ Buddho, katvāna vividhāni me.

Pāṭihīrāni lokaggo, vinesi naraśārathi.

Sahassaparivārena, ahoṣiṃ ehibhikkhuko.

Teheva saha sabbehi, arahattamaṃpāpuṇiṃ.

Te cevaññe ca bahavo, sissā maṃ parivārayuṃ.

Bhāsituñca samatthohaṃ, tato maṃ Isisattamo.

Mahāparisabhāvasmiṃ, etadagge ṭhapesi maṃ.

Aho Buddhe kataṃ kāraṃ, saphalaṃ me ajāyatha.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattamā pana patvā attano paṭipattimā paccavekkhitvā sīhanādam
nadanto—

375. “Disvāna pāṭihīrāni, Gotamassa Yasassino.

Na tāvāhaṃ paṇipatiṃ, issāmānena vañcito.

376. Mama saṅkappamaññāya, codesi naraśārathi.

Tato me āsi saṃvego, abbhuto lomahaṃsano.

377. Pubbe jaṭilabhūtassa, yā me siddhi parittikā.

Tāhaṃ tadā nirākatvā, pabbajimā Jinasāsane.

378. Pubbe yaññena santuṭṭho, kāmadhātupurakkhato.

Pacchā rāgañca dosañca, mohañcāpi samūhaniṃ.

379. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitamā.

Iddhimā paracittaññū, dibbasotañca pāpuṇiṃ.

380. Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyam.

So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo”ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **disvāna pāṭihīranīti** nāgarājadamanādīni aḍḍhuḍḍhasahassāni pāṭihāriyāni disvā. “Pāṭihīram, pāṭiheram, pāṭihāriyan”ti hi atthato ekaṃ, byañjanameva nānam. **Yasassinoti** “itipi so Bhagavā”ti-ādinā sadevake loke yathābhuccaṃ patthaṭakittisaddassa. **Na tāvāham paṇipatinti** yāva maṃ Bhagavā “neva kho tvaṃ Kassapa Arahā, nāpi arahattamaggaṃ samāpanno, sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvaṃ arahā vā assa, arahattamaggaṃ vā samāpanno”ti na tajjesi, tāva aham na paṇipātanaṃ akāsim¹, kim kāraṇā? **Issāmānena vañcīto**, “imassa mayi sāvakattaṃ upagata mama lābhasakkāro parihāyissati, imassa eva vaḍḍhissatī”ti evaṃ parasampatti-asahanalakkhaṇāya issāya ceva, “aham gaṇapāmoḁkho bahujanasammato”ti evaṃ abbhunnatilakkhaṇena mānena ca vañcīto, palambhito hutvāti attho.

Mama saṅkappamaññāyāti mayhaṃ micchāsaṅkappaṃ jānitvā, yaṃ yaṃ Bhagavā uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ dasseti, taṃ taṃ disvā “mahiddhiko kho mahāsamaṇo mahānubhāvo”ti cintetvāpi “na tveva kho arahā yathā ahan”ti evaṃ pavattaṃ micchāvitakkaṃ jānantopi ñāṇaparipākaṃ āgamento aṅghupekhitvā pacchā Neraṅjarāya majjhe samantato udakaṃ ussāretvā reṇuhatāya bhūmiyā caṅkamitvā tena ābhatanāvāya ṭhito tadāpi “mahiddhiko”ti-ādikaṃ cintetvā puna “na tveva kho arahā yathā ahan”ti pavattitaṃ micchāsaṅkappaṃ ñatvāti attho. **Codesi narasārathīti** tadā me ñāṇaparipākaṃ ñatvā “neva kho tvaṃ arahā”ti-ādinā purisadammasārathi Satthā maṃ codesi niggaṇhi. **Tato me āsi saṃvego, abbhuto lomahaṃsanoti** tato yathāvuttacodanāhetu ettakaṃ kālaṃ abhūtapubbatāya **abbhuto** lomahaṃsanavasena pavattiyā **lomamaṃsano** “anarahāva samāno

1. Na tāvāham paṇipatiṃ paṇipātaṃ nākāsim (Sī, I)

‘arahā’ti maññin”ti **saṁvego** sahottappo ñāṇuppādo mayhaṃ ahosi.

Jaṭilabhūtassāti tāpasabhūtassa. **Siddhīti** lābhasakkārasamiddhi. **Parittikāti** appamattikā¹. **Tāhanti** taṃ ahaṃ. **Tadāti** Bhagavato codanāya saṁveguppattikāle. **Nirākatvāti** apantvā chaḍḍetvā, anapekkho hutvāti attho. **“Iddhīti** bhāvanāmayā-iddhī”ti vadanti. Tadayuttamā tadā tassa ajhānalābhībhāvato. Tathā hi vuttamā “kāmadhātupurakkhato”ti.

Yaññena santuṭṭhoti “yaññaṃ yajitvā saggasukhaṃ anubhavissāmi, alamettāvata”ti yaññayajanena santuṭṭho niṭṭhitakiccasaññī. **Kāmadhātupurakkhatoti** kāmasugatim ārabha uppannataṇho² yaññayajanena kāmalokaṃ purakkhatvā ṭhito. So ce yañño pāṇātipātaṭṭisaṃyutto hoti, na tena sugatim sakkā laddhum. Na hi akusalassa iṭṭho kanto vipāko nibbattati. Yā pana tattha dānādikusalacetanā, tāya sati paccayasamavāye sugatim gaccheyya. **Pacchāti** tāpasapabbajjāto pacchā Satthu ovādena tāpasaladdhim pahāya catusaccakammaṭṭhānānuyogakāle. **Samūhaninti** vipassanaṃ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā rāgañca dosañca mohañca anavasesato samugghātesim.

Yasmā panāyaṃ thero ariyamaggena rāgādayo samūhanantoyeva chaḷabhiñño ahosi, tasmā taṃ attano chaḷabhiññabhāvaṃ dassento **“pubbenivāsaṃ jānāmi”**ti-ādimāha. Tattha **pubbenivāsaṃ jānāmi**ti attano paresaṃca pubbenivāsaṃ atītāsu jātisu nibbattakkhandhe khandhapaṭibaddhe ca pubbenivāsaññāna hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhato jānāmi bujjhāmi. **Dibbacakkhu visodhitanti** dibbacakkhuññaṃ visodhitam, pakaticakkhunā āpāthagataṃ pakatirūpaṃ viya dibbam mānusaṃpi dūram tiroṭṭhitam atisukhamañca rūpaṃ vibhāvetum samatthaññaṃ bhāvanāya mayā³ visuddham katvā paṭiladdhanti attho. **Iddhimāti** adhiṭṭhānidhivikubbaniddhi-ādīhi iddhīhi iddhimā, iddhividhaññānalābhīti attho. Sarāgādibhedassa paresam cittassa jānanato **paracittaññū**, cetopariyaññānalābhīti vuttamā hoti. **Dibbasotañca pāpuṇinti** dibbasotaññaṃca paṭilabhim.

1. Appikā (Ka)

2. Uppannataṇhāya (Ka)

3. Bhāvanāmayam (Ka)

So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayoti yo sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayabhūto khayena vā laddhabbo, so sadattho paramattho ca mayā ariyamaggādhigamena adhigatoti. Evametāya gāthāya therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti veditabbo.

Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā

Atihitā vīhīti-ādikā āyasmato Tekicchakārittherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe² nibbattitvā viññutaṃ patvā vejjasatthe nipphattim gato Vipassissa Bhagavato upaṭṭhākam Asokam nāma theram byādhitam arogamakāsi, aññesañca sattānaṃ rogābhibhūtānaṃ anukampāya bhesajjam saṃvidahi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Subuddhassa³ nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, tassa tikicchakehi gabbhakāle parissayam apaharitvā paripālitatāya **Tekicchakārīti** nāmaṃ akaṃsu. So attano kulānurūpāni vijjāṭṭhānāni sippāni ca sikkhanto vaḍḍhati, tadā cāṇakko⁴ Subuddhassa paññāveyyattiyam kiriyāsu upāyakosallañca disvā “ayam imasmim rājakule patiṭṭham labhanto mam abhibhaveyyā”ti issāpakato raññā Candaguttena tam bandhanāgāre khipāpesi. Tekicchakārī pitu bandhanāgārappavesanaṃ sutvā bhīto palāyitvā Sāṇavāsittherassa⁵ santikam gantvā attano saṃvegakāraṇam therassa kathetvā pabbajitvā kammaṭṭhānam gahetvā abbhokāsiko nesajjiko ca hutvā viharati, sītuṇham⁶

1. Tekicchakānittherassa (Sī, I)

3. Subandharassa (Sī, I)

5. Vanavāsittherassa (Sī), sālavāsittherassa (Ka)

2. Vejjakule (Sī, I)

4. Rājā bāraṇasyo (Ka)

6. Sītuṇhe (Sī, I)

agaṇento samaṇadhammameva karoti, visesato
brahmavihārabhāvanamanuyuñjati. Taṃ disvā māro pāpimā “na imassa
mama visayaṃ atikkamituṃ dassāmi”ti vikkhepaṃ kātukāmo sassānaṃ
nipphattikāle khettagopakavaṇṇena therassa santikaṃ gantvā taṃ
nippaṇḍento¹—

381. “Atihitā vīhi, khalagatā sālī.

Na ca labhe piṇḍaṃ, kathamaḥaṃ kassan”ti—

āha. Taṃ sutvā thero—

382. “Buddhamappameyyaṃ anussara pasanno,

Pītiyā phuṭasarīro hohisi satatamudaggo.

383. Dhammappameyyaṃ -pa- satatamudaggo.

384. Saṃghamappameyyaṃ -pa- satatamudaggo”ti—

āha. Taṃ sutvā māro—

385. “Abbhokāse viharasi,

Sītā hemantikā imā ratyo.

Mā sītena pareto vihaññitto,

Pavisa tvaṃ vihāraṃ phusitaggaḷan”ti—

āha. Atha thero—

386. “Phusissaṃ catasso appamaññāyo,

Tāhi ca sukhito viharissaṃ.

Nāhaṃ sītena vihaññissaṃ,

Aniñjito viharanto”ti—

āha.

Tattha **atihitā vīhi**ti vīhayo koṭṭhāgāraṃ atinetvā² ṭhapitā, tattha
paṭisāmitā, khalato vā gharaṃ upanītāti attho. Vihiggahaṇena cettha
itarampi dhaññaṃ saṅgaṇhāti. Sālī pana yebhuyyena

1. Uttajjento (Sī, I)

2. Upanetvā (Sī, I)

vīhito pacchā paccantīti āha **khalagatā sālīti** khalaṃ dhaññakaraṇaṭṭhānaṃ gatā, tattha rāsivasena maddanacāvanādivasena¹ ṭhitāti attho. Padhānadhaññabhāvadassanattañcettha sālīnaṃ visuṃ gahaṇaṃ, ubhayenapi gāme, gāmato bahi ca dhaññaṃ paripuṇṇaṃ ṭhitanti dasseti. **Na ca labhe piṇḍanti** evaṃ sulabhadhaññe subhikkhakāle ahaṃ piṇḍamattampi na labhāmi, idāni **kathamahaṃ kassanti** ahaṃ kathaṃ karissāmi², kathaṃ jīvissāmīti parihāsakeḷim akāsi.

Taṃ sutvā thero “ayaṃ varāko³ attanā attano pavattim mayhaṃ pakāsesi, mayā pana attanāva attā ovaḍitabbo, na mayā kiñci kathetabban”ti vatthuttayānussatiyaṃ attānaṃ niyojento “**Buddhamappameyyaṃ**”ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **Buddhamappameyyaṃ anussara pasannoti** savāsanāya avijjāniddāya accantavigamena, buddhiyā ca vikasitabhāvena Buddhaṃ Bhagavantaṃ pamāṇakarānaṃ rāgādikilesānaṃ abhāvā aparimāṇaguṇasamaṅgitāya appameyyapuññakkhattatāya ca appameyyaṃ. Okappanalakkhaṇena abhippasādena pasanno, pasannamānaso “itipi so Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho”ti-ādinā⁴ anussara anu anu Buddhārammaṇaṃ satim pavattehi, pītiyā phuṭasarīro hohisi. **Satatamudaggoti** anussarantova pharaṇalakkhaṇāya pītiyā satataṃ sabbadā phuṭasarīro pītisamuṭṭhānapaṇītarūpehi ajjhotthaṭasarīro ubbegapītiyā udaggo kāyaṃ udaggaṃ katvā ākāsaṃ laṅghituṃ samattho ca bhaveyyāsi, Buddhānussatiyā Buddhārammaṇaṃ uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedeyyāsi, yato sītuṇhehi viya jighacchāpipāsāhipi anabhibhūto hohisīti attho.

Dhammanti ariyaṃ lokuttaradhammaṃ. **Saṃghanti** ariyaṃ paramatthasaṃghaṃ. Sesāṃ vuttanayameva. **Anussarāti** panettha “svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā⁴ dhammaṃ, “suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā⁴ saṃghaṃ anussarāti yojetabbaṃ.

Evaṃ therena ratanattayaguṇānussaraṇe niyojanavasena attani ovaḍite puna māro vivekavāsato naṃ vivecetukāmo

1. Maddanachavanādivasena (Sī)

2. Kasissāmi (Sī, I)

3. Carako (Ka)

4. Ma 1. 45; Saṃ 3. 298; Am 1. 208 piṭṭhesu.

hitesībhāvaṃ viya dassento “**abbhokāse viharasi**”ti pañcamaṃ gāthamāha. Tassattho—tvaṃ bhikkhu **abbhokāse** kenaci apaṭicchanne vivaṭaṅgaṇe **viharasi** iriyāpathe kappesi. **Hemantikā** himapātasamaye pariyāpannā imā sītā rattiyo vattanti. Tasmā sītena **pareto** abhibhūto hutvā **mā vihaññittho** vighātaṃ mā āpajji mā kilami. **Phusitaggaḷaṃ** pihitakavāṭaṃ senāsanam pavisa, evaṃ te sukhavihāro bhavissatīti.

Taṃ sutvā thero “na mayhaṃ senāsanapariyesanāya payojanaṃ¹, etthevāhaṃ sukhavihārī”ti dassento “**phusissan**”ti-ādinā chaṭṭhaṃ gāthamāha. Tattha **phusissan** **catasso appamaññāyoti** appamaṇagocarātāya “appamaññā”ti laddhavohāre cattāro brahmavihāre phusissan phusissāmi, kālena kālaṃ samāpajjissāmi. **Tāhi ca sukhito viharissantī** tāhi appamaññāhi sukhito sañjātasukho hutvā viharissan cattāropi iriyāpathe kappessāmīti. Tena mayhaṃ sabbakāle sukhomeva, na dukkhaṃ. **Yato nāhaṃ sītena vihaññissan** antaraṭṭhakepi himapātasamaye ahaṃ sītena na kilamissāmi, tasmā **aniñjito viharanto** cittassa iñjitakāraṇānaṃ² byāpādīnaṃ suppahīnattā paccayuppanniñjanāya ca³ abhāvato samāpattisukheneva sukhito viharissāmīti. Evaṃ thero imaṃ gātham vadantoyeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Nagare Bandhumatiyā, vejjo āsiṃ susikkhito.
Āturānaṃ sadukkhānaṃ, mahājanasukhāvaho.

Byādhitam samaṇam disvā, sīlavantaṃ mahājutim.
Pasannacitto sumano, bhesajjamadadiṃ tadā.

Arogo āsi teneva, samaṇo samvutindriyo.
Asoko nāma nāmena, upaṭṭhāko Vipassino.

Ekanavutito kappe, yaṃ osadhamadāsahaṃ.
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

1. Senāsanapariyesane saññojanaṃ (Ka)

2. Iñjitakarānaṃ (Ka)

3. Paccāyupādāniñjanāya ca (Sī), pañcupādāniñjanāya ca (I)

4. Khu 3. 211 piṭṭhe.

Ito ca aṭṭhame kappe, sabbosadhasanāmakō.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahapphalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Ettha ca bindusārarañño kāle imassa therassa uppannattā
tatiyasaṅgītiyaṃ imā gāthā saṅgītāti veditabbā.

Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahānāgatttheragāthāvaṇṇanā

Yassa sabrahmacārīsūti-ādikā āyasmato Mahānāgatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Kakusandhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Kakusandham Bhagavantaṃ araññaṃ ajjhogāhetvā aññatarasmiṃ rukkhamūle jhānasukhena nisinnaṃ disvā pasannamānaso tassa dāḷimaphalaṃ¹ adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde sākete Madhuvāseṭṭhassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Mahānāgotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Bhagavati sākete añjanavane viharante āyasmato Gavampatittherassa pāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho therasseva santike pabbajitvā tassovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kakusandho Mahāvīro, sabbadhammāna pāragū.

Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, aḡamāsi vanantaraṃ.

Bijamiñjaṃ gahetvāna, latāya āvuṇiṃ aham.

Bhagavā tamhi samaye, jhāyate pabbatantare.

Disvānaḡam devadevaṃ, vippasannena cetasā.

Dakkhiṇeyyassa vīrassa, bijamiñjamadāsahaṃ.

1. Dāḷimaphalaṃ (Sī, I)

2. Khu 4. 24 piṭṭhe.

Imasmiṃyeva kappamhi, yaṃ miñjamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bījamiñjassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto thero chabbaggiye bhikkhū sabrahmacārīsu gāraṃ akatvā viharante disvā tesam ovādadānavasena—

387. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Parihāyati saddhammā, maccho appodake yathā.

388. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Na virūhati saddhamme, khette bījaṃva pūtikaṃ.

389. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.

Ārakā hoti nibbānā, Dhammarājassa sāsane.

390. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

Na vihāyati saddhammā, maccho bavhodake yathā.

391. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

So virūhati saddhamme, khette bījaṃva bhaddakaṃ.

392. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati.

Santike hoti nibbānaṃ, Dhammarājassa sāsane”ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **sabrahmacārīsūti** samānaṃ brahmaṃ sīlādidhammaṃ carantīti sabrahmacārino, sīladiṭṭhisāmaññagatā sahadhammikā, tesu. **Gāravoti** garubhāvo sīlādiguṇanimittaṃ garukaraṇaṃ. **Nūpalabbhatīti** na vijjati na pavattati, na upatiṭṭhatīti attho. **Nibbānāti** kilesānaṃ nibbāpanato kilesakkhayāti attho. **Dhammarājassāti** Satthuno. Satthā hi sadevakaṃ lokaṃ yathārahaṃ lokiya lokuttarena dhammena rañjeti tosetīti **Dhammarājā**. Ettha ca “dhammarājassa sāsane”ti iminā nibbānaṃ nāma Dhammarājasseva sāsane, na aññattha. Tattha yo

sabrahmacārīsu gāvararahito, so yathā nibbānā ārakā hoti, tathā Dhammarājassa sāsanaṭopi ārakā hotīti dasseti. **Bavhodaketi** bahu-udake. **Santike hoti nibbānanti** nibbānaṃ tassa santike samīpe eva hoti. Sesam vuttanayameva. Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahesuṃ.

Mahānāgattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kullattheragāthāvaṇṇanā

Kullo sivathikanti-ādikā āyasmato Kullattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam kuṭumbiyakule nibbattivā **Kulloti** laddhanāmo viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji, so ca rāgacaritattā¹ tibbarāgajātiko hoti. Tenassa abhikkhaṇaṃ kilesā cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti. Athassa Satthā cittaṅcāraṃ ñatvā asubhakammaṭṭhānaṃ datvā “Kulla tayā abhiṇhaṃ susāne cārikā caritabbā”ti āha. So susānaṃ pavisitvā uddhumātakādīni tāni tāni asubhāni disvā taṃ muhuttaṃ asubhamanasikāraṃ uppādetvā susānato nikkhantamattova kāmarāgena abhibhuyyati. Puna Bhagavā tassa taṃ pavattim ñatvā ekadivasam tassa susānaṭṭhānaṃ gatakāle ekaṃ taruṇitthirūpaṃ adhunā mataṃ avinaṭṭhacchaviṃ nimminivā dasseti. Tassa taṃ diṭṭhamattassa jīvamānavisabhāgavattusmim viya sahasā rāgo uppajjati. Atha naṃ Satthā tassa pekkhantasseva navahi vaṇamukhehi paggharamānāsucim kimikulākulaṃ ativiya bībhacchaṃ duggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ katvā dassesi, so taṃ pekkhanto virattacitto hutvā aṭṭhāsi. Athassa Bhagavā obhāsaṃ pharivā satim janento—

“Āturaṃ asucim pūtim, passa Kulla samussayaṃ.

Uggharantaṃ paggharantaṃ, bālānaṃ abhinanditaṃ”ti—

1. Pabbajito ca rāgacaritova (Ka)

āha. Tam sutvā thero sammadeva sarīrasabhāvaṃ upadhārento
asubhasaññaṃ paṭilabhitvā tatha paṭhamam jhānam nibbattetvā tam
pādakam katvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇitvā attano paṭipattim
paccavekkhitvā—

393. “Kullo sivathikam gantvā, addasa itthimujjhitam.
Apaviddham susānasmim, khajjantim kimihī phuṭam.

394. Āturam -pa- bālānam abhinanditam.

395. Dhammādāsam gahetvāna, nāṇadassanapattiyā.
Paccavekkhim imam kāyam, tuccham santarabāhiram.

396. Yathā idam tathā etam, yathā etam tathā idam.
Yathā adho tathā uddham, yathā uddham tathā adho.

397. Yathā divā tathā rattim, yathā rattim tathā divā.
Yathā pure tathā pacchā, yathā pacchā tathā pure.

398. Pañcaṅgikena turiyena, na ratī hoti tādīsī.
Yathā ekaggacittassa, sammā dhammam vipassato”ti—

udānavasena imā gāthā abhāsi.

Tatha **Kulloti** attānameva thero param viya katvā vadati.

Āturanti nānappakārehi dukkhehi abhiṇham paṭipīlitam. **Asucinti**
sucirahitam jeguccham paṭikkūlam. **Pūtinti** duggandham. **Passāti** sabhāvato
olokehi. **Kullāti** ovādakāle Bhagavā theram ālapati. Udānakāle pana thero
sayameva attānam vadati. **Samussayanti** sarīram. **Uggharantanti** uddham
vaṇamukhehi asucim savantam. **Paggharantanti** adho vaṇamukhehi
samantato ca¹ asucim savantam. **Bālānam abhinandanti** bālehi
andhaputhujjanehi diṭṭhitaṇhābhinandanāhi² “aham maman”ti abhinivissa
nanditam.

Dhammādāsanti dhammamayaṃ ādāsam. Yathā hi sattā ādāsena attano
mukhe kāye vā guṇadose passanti, evam yogāvacarō yena

1. Savanatova (Sī, I)

2. Diṭṭhitaṇhāmānādīhi (Sī, I)

attabhāve saṁkilesavodānadhamme yāthāvato passati, taṁ vipassanāñāṇaṁ idha “dhammādāsan”ti vuttaṁ. Taṁ ñāṇadassanassa maggañāṇasaṅkhātassa dhammacakkhussa adhigamāya attano santāne uppādetvā. **Paccavekkhiṁ imaññ kāyanti** imaññ karajakāyaṁ niccasārādivirahato **tucchaṁ** attaparasantānānaṁ vibhāgato **santarabāhiraṁ** ñāṇacakkhunā pati-avekkhiṁ passim.

Yathā pana paccavekkhiṁ, taṁ dassetuṁ “yathā idan”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yathā idaññ tathā etanti** yathā idaññ mayhaṁ sarīrasaṅkhātāṁ asubhaṁ āyu-usmāviññāṇaṁ anapagamā nānāvidhaṁ māyopamaṁ kiriyaṁ dasseti, tathāva etaṁ matasarīraṁ pubbe tesāṁ dhammānaṁ anapagamā ahoṣi. Yathā etaṁ etarahi matasarīraṁ tesāṁ dhammānaṁ apagamā na kiñci kiriyaṁ¹ dasseti, tathā idaññ mama sarīrampi tesāṁ dhammānaṁ apagamā nassatevāti. Yathā ca idaññ mama sarīraṁ etarahi susāne na mataṁ na sayitaṁ, na uddhumātakādibhāvaṁ upagataṁ, tathā etaṁ etarahi matasarīrampi pubbe ahoṣi. Yathā panetaṁ etarahi matasarīraṁ susāne sayitaṁ uddhumātakādibhāvaṁ upagataṁ, tathā idaññ mama sarīrampi bhavissati. Atha vā yathā idaññ mama sarīraṁ asuci duggandhaṁ jegucchaṁ paṭikkūlaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattā, tathā etaṁ matasarīrampi. Yathā vā etaṁ matasarīraṁ asuci-ādisabhāvañceva aniccādisabhāvañca, tathā idaññ mama sarīrampi. **Yathā adho tathā uddhanti**² yathā nābhito adho heṭṭhā ayaṁ kāyo asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo anicco dukkho anattā ca, tathā uddhaṁ nābhito upari asuci-ādisabhāvo ca. **Yathā uddhaṁ tathā adhoti** yathā ca nābhito uddhaṁ asuci-ādisabhāvo, tathā adho nābhito heṭṭhāpi.

Yathā divā tathā rattinti yathā ayaṁ kāyo divā “akkhimhā akkhigūthako”ti-ādinā³ asuci paggharati, tathā rattimpi. **Yathā rattim tathā divāti** yathā ca rattim ayaṁ kāyo asuci paggharati, tathā divāpi, nayimassa kālavibhāgena aññathābhāvoti attho. **Yathā pure tathā pacchāti** yathā ayaṁ kāyo pure pubbe taruṇakāle asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo, tathā ca pacchā jīṇṇakāle. Yathā ca pacchā jīṇṇakāle asuci-ādisabhāvo, tathā pure

1. Apagamānātaṁ kiriyaṁ (Ka)

2. Yathā adhoti (Sī, I)

3. Khu 1. 308 piṭṭhe Suttanipāte.

taruṇakālepi. Yathā vā pure atītakāle saviññānakāle asuci-ādisabhāvo ca aniccādisabhāvo ca, tathā pacchā anāgatakāle aviññānakāleti evampettha attho veditabbo.

Pañcaṅgikena turiyenāti “ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghanam susiran”ti evam pañcaṅgikena pañcāhi aṅgehi samannāgatena turiyena paricariyamānassa kāmasukhasamaṅgino issarajanassa **tādisī** tathārūpā **rati** sukhasādo na hoti. **Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassatoti** samathavipassanaṃ yuganaddham katvā indriyānaṃ ekarasabhāvena¹ vīthipaṭipannāya vipassanāya khandhānaṃ udayabbayaṃ passantassa yogāvacarassa yādisā dhammarati, tassā kalampi kāmarati na upetīti. Vuttañhetam Bhagavatā—

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti².

Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthāpi ahesuṃ.

Kullattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Manujassāti-ādikā āyasmato Mālukyaputtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyam Kosalarañño³ aggāsānikassa⁴ putto hutvā nibbatti. Tassa mātā Mālukyā nāma, tassā vasena **Mālukyaputtotveva**⁵ paññāyittha. So vayappatto nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsam pahāya paribbājakapabbajjam pabbajitvā vicaranto Satthu santike dhammaṃ sutvā sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. So ñātīsu anukampāya ñātikulaṃ agamāsi, tam ñātakā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā dhanena palobhetukāmā mahantaṃ

1. Ekarasabhāve (Sī, I)

2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

3. Kosalaraṭṭhe (Sī, I) Ma 2. 89 piṭṭhe passitabbaṃ.

4. Agghāpanikassa (Ka)

5. Māluṅkyānamāya puttotveva (Sī), Māluṅkyāya puttotveva (I)

dhanarāsīm purato upaṭṭhapetvā “idaṃ dhanam tava santakam, vibbhamitvā iminā dhanena puttadāram paṭijagganto puññāni karohī”ti yācimsu. Thero tesam ajjhāsayaṃ viparivattento ākāse thatvā—

399. “Manujassa pamattacārino, taṇhā vaḍḍhati māluvā viya.
So plavatī hurā huram, phalamicchanva vanasmi vānaro.
400. Yam esā sahate jammī, taṇhā loke visattikā.
Sokā tassa pavaḍḍhanti, abhivaṭṭhamva bīraṇam.
411. Yo ce’tam sahate jammim, taṇham loke duraccayam.
Sokā tamhā papatanti, udabindūva pokkharā.
402. Tam vo vadāmi bhaddam vo, yāvante’ttha samāgatā.
Taṇhāya mūlam khaṇatha, usīratthova bīraṇam.
Mā vo naḷamva sotova, māro bhañji punappunam.
403. Karotha Buddhavacanam, khaṇo vo mā upaccagā.
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.
404. Pamādo rajo pamādo, pamādānupatito rajo.
Appamādena vijjāya, abbahe sallamattano”ti—

imāhi chahi gāthāhi dhammam deseti.

Tattha **manujassāti** sattassa. **Pamattacārinoti** sativossaggalakkhaṇena pamādena pamattacārissa, neva jhānam, na vipassanā, na maggaphalāni vaḍḍhanti. Yathā pana rukkham saṃsibbantī pariyanandantī tassa vināsāya māluvā latā vaḍḍhati, evamassa cha dvārāni nissāya rūpādīsu punappunam uppajjamānā taṇhā vaḍḍhati. Vaḍḍhamānāva yathā māluvā latā attano apassayabhūtam rukkham ajjhottharivā pātetī, evam taṇhāvasikam puggalam apāye nipātetī. **So plavatī**ti so taṇhāvasiko puggalo aparāparam bhavābhavē uplavatī dhāvati. Yathā kim? **Phalamicchanva vanasmi vānaro** yathā rukkaphalam icchanto vānaro vanasmim dhāvanto rukkhasa ekam sākham gaṇhāti, tam muñcitvā aññam gaṇhāti, tam muñcitvā aññanti “sākham alabhitvā nisinno”ti

vattabbataṃ nāpajjati, evameva taṇhāvasiko puggalo hurā hurāṃ dhāvanto “ārammaṇaṃ alabhitvā taṇhāya appavattiṃ patto”ti vattabbataṃ nāpajjati.

Yanti yaṃ puggalaṃ. Esā lāmakabhāvena **jammī** visāhāratāya visamūlatāya¹ visaphalatāya visaparibhogatāya rūpādīsu visattatāya āsattatāya ca **visattikā**ti saṅkhaṃ gatā chadvārikā taṇhā **sahate** abhibhavati tassa puggalassa. Yathā nāma vane punappunaṃ vassante deve abhivaṭṭhaṃ² **bīraṇaṃ** bīraṇaṭiṇaṃ vaḍḍhati, evaṃ vaṭṭamūlakā sokā abhivaḍḍhanti vuddhiṃ āpajjantīti attho.

Yo ce'taṃ -pa- duraccayanti yo pana puggalo evaṃ vuttappakāraṃ atikkamituṃ pajahituṃ dukkaratāya duraccayaṃ taṇhaṃ **sahate** abhibhavati, tamhā puggalā vaṭṭamūlakā sokā papatanti. Yathā nāma pokkhare padumapatte patitaṃ udabindu na patiṭṭhāti, evaṃ na patiṭṭhahantīti attho.

Taṃ vo vadāmiti tena kāraṇena ahaṃ tumhe vadāmi. **Bhaddaṃ voti** bhaddaṃ tumhākaṃ hotu, mā taṇhaṃ anuvattapuggalo viya vibhavaṃ³ anattaṃ pāpuṇāthāti attho. **Yāvante'ttha samāgatā**ti imasmim̐ ṭhāne yattakā sannipatitā, tattakā. Kim̐⁴ vadasīti ce? **Taṇhāya mūlaṃ khaṇatha** imissā chadvārikataṇhāya mūlaṃ kāraṇaṃ avijjādikilesaggahanaṃ arahattamaggañānakudālena khaṇatha samucchindatha. Kim̐ viyāti? **Usīratthova bīraṇaṃ** yathā usīrena atthiko puriso mahantena kudālena bīraṇāparanāmaṃ usīraṃ nāma tiṇaṃ⁵ khaṇati, evamassa mūlaṃ khaṇathāti attho. **Mā vo naḷaṃva sotova, māro bhañji punappunanti** tumhe nadīṭire jātaṃ naḷaṃ mahāvegena āgato nadīsoto viya kilesamāro maccumāro devaputtamāro ca punappunaṃ mā bhañjīti attho.

Tasmā **karotha Buddhavacanaṃ** “jhāyatha bhikkhave mā pamādatthā”ti-ādinaṃ⁶ vuttaṃ Buddhassa Bhagavato vacanaṃ karotha, yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā sampādettha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** yo hi Buddhavacanaṃ na karoti,

1. Visapupphatāya (Sī, I, Ka)

3. Vināsaṃ (Sī, I)

5. Bīraṇavanaṃ nāma usīrathambhaṃ (Ka)

2. Abhivaḍḍhaṅca (Ka)

4. Sannipatitā. Kiñci (Sī, I)

6. Ma 1. 167 piṭṭhe.

taṃ puggalaṃ ayaṃ Buddhuppādakkaṇo patirūpadesavāse uppattikkhaṇo sammādiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo channaṃ āyatanānaṃ avekallakkhaṇoti sabbopi khaṇo atikkamati, so khaṇo mā tumhe atikkamatu, **khaṇātītā**ti ye hi taṃ khaṇaṃ atītā, ye vā puggale so khaṇo atīto, te **nirayamhi samappitā** tattha nibbattā cirakālaṃ socanti.

Pamādo rajoti rūpādīsu ārammaṇesu sativossaggalakkhaṇo pamādo, saṃkilesasabhāvattā rāgarājādissatāya ca rajo. **Pamādānupatito rajoti** yo hi koci rajo nāma rāgādiko, so sabbo pamādānupatito pamādavaseneva uppajjati. **Appamādenā**ti appamajjana appamādapaṭipattiyā. **Vijjāyā**ti aggamaggavijjāya. **Abbahe sallamattanoti** attano hadayanissitaṃ rāgādisallaṃ uddhareyya samūhaneyyāti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā

Paṇṇavīsātī-ādikā āyasmato Sappadāsattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Suddhodanamahārājassa purohitaputto hutvā nibbatti, tassa **Sappadāsoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Satthu ñāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā kilesābhibhavana cetosamādhim alabhanto brahmacariyaṃ caritvā saṃvegajāto pacchā satthaṃ āharanto yoniso manasikāraṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇitvā aññaṃ byākaronto—

405. “Paṇṇavīsativassāni, yato pabbajito ahaṃ.

Accharāsaṅghātamattampi, cetosantīmanajjhagaṃ.

406. Aladdhā cittassekaggaṃ, kāmarāgena aṭṭito.

Bāhā paggayha kandanto, vihārā upanikkhamim.

1. Sabbadāsattherassa (Ka)

407. Satthaṃ vā āharissāmi, ko attho jīvitena me.
Kathaṃ hi sikkhaṃ paccakkhaṃ, kālaṃ kubbetha mādiso.
408. Tadāhaṃ khuramādāya, mañcakamhi upāvisim.
Parinīto khuro āsi, dhamaniṃ chettumattano.
409. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
410. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha paṇṇavīsativassāni, yato pabbajito ahanti yato paṭṭhāya ahaṃ
pabbajito tānimāni paṇṇavīsativassāni. **Accharāsaṅghātamattampi,**
cetosantimanajjhaganti sohaṃ ettakaṃ kālaṃ brahmacariyaṃ caranto
accharāsaṅghātamattampi aṅguliphoṭanamattampi khaṇaṃ cetosantiṃ cetaso
samādhānaṃ na labhiṃ.

Evam pana aladdhā cittassekaggataṃ, tattha kāraṇamāha “**kāmarāgena**
aṭṭito”ti. Tattha **aṭṭitoti** pīḷito, abhibhūtoti attho. **Bāhā paggayha** kandantoti
“idamidha ativiya ayuttaṃ vattati, yadāhaṃ niyyānike sāsane pabbajitvā
attānaṃ kilesapaṅkato uddharituṃ na sakkomi”ti uddhammukho bāhā
paggayha kandamāno. **Vihārā upanikkhaminti** vasanakavihārato bahi
nikkhanto.

Yenādhippāyena nikkhanto, taṃ dassetuṃ “**satthaṃ vā āharissāmi**”ti-
ādi vuttaṃ. Tattha **satthaṃ vā āharissāmi**ti vā-saddo vikappanatto. Tena
“rukkhā vā¹ papatissāmi, ubbandhitvā vā marissāmi”ti-ādike maraṇappakāre
saṅgaṇhāti. **Sikkhanti** adhisīlasikkhaṃ. **Paccakkhanti** paccācikkhanto
pariccajanto. “Paccakkhā”tipi Pāḷi, paccakkhāyāti attho. **Kālanti** maraṇaṃ,
kathaṃ hi nāma mādiso sikkhāpaccakkhānena kālaṃ kareyyāti attho.
Sikkhāpaccakkhānaṃ hi ariyassa vinaye maraṇaṃ nāma. Yathāha Bhagavā

1. Papāte vā (Sī, I)

“maraṇaṃ hetam bhikkhave yo sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattatī”¹.
 “Sikkhaṃ paccakkhā”²ti pana pāṭhe kathaṃ hi nāma mādiso sikkhaṃ
 paccakkhāya kālaṃ kareyya, sikkhāsamaṅgī eva pana hutvā kālaṃ kareyya,
 tasmā satthaṃ vā āharissāmi, ko attho jīvitena meti yojanā.

Tadāhanti yadā kilesābhibhavana samaṇadhammaṃ kātum
 asamatthatāya jīvite nibbindanto² tadā. **Khuranti** nisitakhuraṃ,³
 khurasadisam vā satthakaṃ. **Mañcakamhi upāvisinti** paresam
 nivāraṇabhayaena ovarakaṃ pavisitvā mañcake nisidim. **Parinītoti** upanīto,
 gale ṭhapitoti adhippāyo. **Dhamaninti** “kaṇṭhe dhamaniṃ, kaṇṭhadhamaniṃ
 galavalayan”⁴tipi vadanti. **Chettunti** chinditum.

Tato me manasikāro, yoniso udapajjathāti “yadāham⁴ marissāmī”⁵ti
 kaṇṭhe dhamaniṃ chinditum khuraṃ upanesim, tato paraṃ “arogaṃ nu kho
 me sīlan”⁵ti paccavekkhantassa akkhaṇḍam acchiddam suparisuddham sīlam
 disvā pīti uppajji, pītimanassa kāyo passambhi, passaddhakāyassa
 nirāmisam sukham anubhavantassa cittassa samāhitatāya vipassanāvasena
 yoniso manasikāro uppajji. Atha vā tatoti kaṇṭhe khurassa upanayato⁵ vaṇe
 jāte uppannam vedanam vikkhambhento vipassanāya vasena
 yonisomanasikāro uppajji, idāni tato paraṃ
 maggaphalapaccavekkhaṇañāṇam uppanabhāvaṃ dassetum “ādīnavo
 pāturaḥū”⁵ti-ādi vuttam. Tam heṭṭhā vuttatthameva.

Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā

Uṭṭhehīti-ādikā āyasmato Kātiyānattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi
 purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā
 imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam aññatarassa Kosiyagottassa

1. Ma 3. 45 piṭṭhe.

3. Nahāpitakhuraṃ (Sī, I), sitakhuraṃ (Ka)

5. Upanayanato pacchā (Sī, I)

2. Jīvite nibbinno aham (Sī, I)

4. Yatoham (Ka)

brāhmaṇassa putto hutvā nibbatto, mātugottavasena pana **Kātiyānoti** laddhanāmo vayappatto Sāmaññakānittherassa gihisahāyo theram disvā pabbajito samaṇadhammaṃ karonto rattim “niddābhībhavaṃ vinodessāmi”ti caṅkamaṃ āruhi. So caṅkamanto niddāya abhībhūto pacalāyamāno paripatitvā tattheva anantarahitāya bhūmiyā nipajji, Satthā tassa taṃ pavattim disvā sayam tattha gantvā ākāse ṭhatvā “**kātiyānā**”ti saññaṃ adāsi. So Satthāram disvā uṭṭhahitvā vanditvā saṃvegajāto aṭṭhāsi. Athassa Satthā dhammaṃ desento—

411. Uṭṭhehi nisīda Kātiyāna,
Mā niddābahulo ahu jāgarassu.
Mā taṃ alasaṃ pamattabandhu,
Kūṭeneva jinātu maccurājā.
412. Seyyathāpi mahāsamuddavego,
Evaṃ jātijarā’ti vattate taṃ.
So karohi sudīpamattano tvaṃ,
Na hi tāṇaṃ tava vijjateva aññaṃ.
413. Satthā hi vijesi maggametaṃ,
Saṅgā jātijarābhayā atītaṃ.
Pubbāpararattamappamatto,
Anuyuñjassu daḷhaṃ karohi yogam.
414. Purimāni pamañca bandhanāni, saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojī.
Mā khīḍḍaratiñca mā niddaṃ, anuyuñjittha jhāya Kātiyāna.
415. Jhāyāhi jināhi Kātiyāna,
Yogakkhemapathesu kovidosi.
Pappuyya anuttaraṃ visuddhim,
Parinibbāhisi vārināva joti.

416. Pajjotakaro parittaraṃso,
 Vātena vinamyate latāva.
 Evampi tuvaṃ anādiyāno,
 Māraṃ indasagotta niddhunāhi.
 So vedayitāsu vītarāgo,
 Kālaṃ kaṅkha idheva sītibhūto”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **uṭṭhehīti** niddūpagamanato uṭṭhahanto uṭṭhānavīriyaṃ karohi. Yasmā nipajjā nāma kosajjapakkhiyā, tasmā mā sayi. **Nisīdāti** pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāya parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā nisīda. **Kātiyānāti** taṃ nāmena ālapati. **Mā niddābahulo ahūti** niddābahulo niddābhībhūto mā ahu. **Jāgarassūti** jāgara, jāgariyamanuyutto hoti. **Mā taṃ alasanti** jāgariyaṃ ananuyuñjantaṃ taṃ alasaṃ kusītaṃ pamattabandhu maccurājā¹ **kūṭeneva** adduhanena viya nesādo migam vā pakkhim vā jarārogehi mā jinātu mā abhibhavatu mā ajjhottharatūti attho.

Seyyathāpīti seyyathā api. **Mahāsamuddavegoti** mahāsamuddassa ūmivego. **Evanti** yathā nāma mahāsamudda-ūmivego uparūpari uṭṭhahanto taṃ atikkamituṃ asakkontaṃ² purisaṃ abhibhavati, evaṃ jāti jarā ca kosajjābhībhūtaṃ taṃ **ativattate** uparūpari ajjhottharati. **So karohīti** so tvaṃ Kātiyāna catūhi ogehi anajjhottharaṇīyaṃ arahattaphalasaṅkhātāṃ **sudīpaṃ attano karohi** attano santāne uppādehi. **Na hi tāṇaṃ tava vijjateva aññanti hīti** hetu-atthe nipāto, yasmā tato aggaphalato aññaṃ tava tāṇaṃ nāma idha vā huram vā na upalabbhati, tasmā taṃ arahattasaṅkhātāṃ sudīpaṃ karohīti.

Satthā hi vijesi maggametanti yaṃ sādhetuṃ³ avisahantā yato parājītā puthū aññatitthiyā, tadetaṃ tassa sudīpassa kāraṇabhūtaṃ pañcavidhasaṅgato jāti-ādibhayato ca atītaṃ ariyamaggaṃ devaputtamārādike abhibhavitvā tuyhaṃ Satthā vijesi sādhesi. Yasmā Satthu

1. Māro maccurājā (Sī, Ka)

2. Asakkonto (I)

3. Maggaṃ sādhetuṃ (Ka)

santakaṃ nāma sāvakena adhigantabbaṃ na vissajjetabbaṃ, tasmā tassa adhigamāya pubbarattāpararattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmaṃca **appamatto** sato sampajāno hutvā **anuyuñja yogam** bhāvanam daḷham ca karoḥi.

Purimāni pamañca bandhanānīti purimakāni gihikāle ābaddhāni gihibandhanāni kāmagaṇabandhanāni pamañca vissajjehi, tattha anapekkho hohi. **Saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojī**ti saṅghāṭidhārī khurena katasiramuṇḍo bhikkhāhārabhojī, ti vidhampetaṃ purimabandhanapamokkhassa khiḍḍāratiniddā’nanuyogassa ca kāraṇavacanaṃ. Yasmā tvaṃ saṅghāṭipāruto muṇḍo bhikkhāhāro jīvati, tasmā te kāmasukhānuyogo khiḍḍāratiniddānuyogo ca na yuttoti tato purimāni pamañca bandhanāni¹ khiḍḍāratim niddaṃca mānuyuñjithāti yojanā. **Jhāyāti** jhāyassu ārammaṇūpanijjhānaṃ **anuyuñja**.

Taṃ pana anuyuñjanto yena jhānena jhāyato kilesā sabbaso jītā honti, taṃ lakkhaṇūpanijjhānaṃ anuyuñjāti dassento “**jhāyāhi jināhi**”ti āha. **Yogakkhemapathesu kovidosī**ti catūhi yogehi khemassa nibbānassa pathabhūtesu bodhipakkhiyadhammesu kusalo cheko asi², tasmā bhāvanam ussukkāpentō **anuttaram** uttararahitaṃ **visuddhim** nibbānaṃ arahattaṃca **pappuyya** pāpuñitvā pana³ tvaṃ parinibbāhisi. **Vārināva jotī**ti mahatā salilavuṭṭhinipātena aggikhandho viya ariyamaggavuṭṭhinipātena parinibbāyissati.

Pajjotakaroti pajjotim karo padīpo. **Parittaramsoti** khuddakacciko⁴. **Vinamyateti** vinamīyati apaniyyati. **Latāvāti** valli viya. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā vaṭṭi-ādipaccayavekallena parittaramso mandapabho⁵ padīpo appikā latā vā vātena vidhamiyyati viddhamsiyyati, evaṃ tuvampi. Kosiyagottatāya **indasagotta** indasamānagotta. Māraṃ tassa vase anāvattanā anupādānato ca **anādiyāno, niddhunāhi** vidhamehi viddhamsehi, evaṃ pana viddhamsamāno so tvaṃ vedayitāsu sabbāsu vedanāsu vigatacchandarāgo **idheva** imasmimīyeva attabhāve sabbakilesadarathapariḷāhābhāvena **sītibhūto** nibbuto attano parinibbānakālaṃ **kañkha**

1. Pañca bandhanāni (Sī, I)

2. Hohi (Sī, I)

3. Appuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (I),
abbuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (Ka)

4. Kuṇṭhaggisikho (Sī), kuṇṭharamsiko (I)

5. Hatappabho (Sī)

āgamehīti. Evaṃ Satthārā anupādisesaṃ nibbānaṃ pāpetvā desanāya katāya thero desanāvasāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Arahattaṃ pana patvā Satthārā desitanīyāmeneva imā gāthā abhāsi. Tā eva imā gāthā therassa aññābyākaraṇaṅca jātā.

Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Migajālattheragāthāvaṇṇanā

Sudesitoti-ādikā āyasmato Migajālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ Visākhāya mahā-upāsikāya putto hutvā nibbatti, **Migajālotissa** nāmaṃ ahosi. So vihāraṃ gantvā abhiṇhaso dhammassavanena paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto—

417. “Sudesito cakkhumatā, Buddhenādiccabandhunā.
Sabbasaṃyojanātīto, sabbavaṭṭavināsano.
418. Niyyāniko uttaraṇo, taṇhāmūlavisosano.
Visamūlaṃ āghātaṇaṃ, chetvā pāpeti nibbutiṃ.
419. Aññāṇamūlabhedāya, kammayantavighātaṇo.
Viññāṇaṇaṃ pariggahe, ñāṇavajiranipātano.
420. Vedanānaṃ viññāpano, upādānappamocano.
Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñāṇena anupassano.
421. Mahāraso sugambhīro, jarāmaccunivāraṇo.
Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, dukkhūpasamano sivo.
422. Kammaṃ kammanti ñatvāna, vipākaṅca vipākato.
Paṭiccuppannadhammānaṃ, yathāvālokadassano.
Mahākhemāṅgamo santo, pariyosānabhaddako”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **sudesitoti** suṭṭhu desito, veneyyajjhāsayanurūpaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṃ yāthāvato vibhāvanavasena desitoti attho. Atha vā **sudesitoti** sammā desito, pavattinivattīnaṃ tadubhayahetūnañca aviparītato pakāsanavasena bhāsito svākhyātoti attho. **Cakkhumatā**ti maṃsacakkhu dibbacakkhu paññācakkhu Buddhacakkhu samantacakkhūti imehi pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. **Buddhenā**ti Sabbaññubuddhena. **Ādiccabandhunā**ti ādiccagottena. Duvidho hi loke khattiyavaṃso ādiccavaṃso somavaṃsoti. Tattha ādiccavaṃso Okkākarājavaṃsoti jānitabbaṃ, tato sañjātātāya Sākiyā ādiccagottāti Bhagavā “ādiccabandhū”ti vuccati. Atha vā ādiccassa bandhūtipi Bhagavā ādiccabandhu, svāyamattho heṭṭhā vuttoyeva. Kāmarāgasamyojanādīnaṃ sabbesaṃ samyojanānaṃ samatikkamanabhāvato **sabbasamyojanātīto** tato eva kilesakammavipākavattānaṃ vināsanato viddhamāsanato **sabbavattāvināsano** saṃsāracārakato niyyānato **niyyāniko** saṃsāramahoghatto samuttaraṇaṭṭhena **uttaraṇo** kāmataṇhādīnaṃ sabbataṇhānaṃ mūlaṃ avijjānaṃ ayoniso manasikārañca visoseti sukkhāpetīti **taṇhāmūlavisosano** tiṇṇampi vedānaṃ¹ sampaṭivedhassa² viddhamāsanato visassa dukkhassa kāraṇattā **visamūlaṃ** sattānaṃ byasanuppattiṭṭhānatāya **āghātaṇaṃ** kammaṃ kilesaṃ vā³ **chetvā** samucchinditvā **nibbutiṃ** nibbānaṃ pāpeti.

Aññāṇassa mūlaṃ ayoniso manasikāro āsavāca, “āsavasamudayā avijjāsamudayo”ti⁴ hi vuttaṃ, tassa **bhedāya** vajirūpamaññaṇena bhindanatthāya. Atha vā “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādivacanato⁵ aññāṇaṃ mūlaṃ etassāti aññāṇamūlaṃ, bhavacakkaṃ, tassa maggaññaṇavajirena padālanatthaṃ desitoti sambandho. **Kammayantavighātanoti** kammaghaṭitassa attabhāvayantassa viddhamāsano. **Viññāṇānaṃ pariggaheti** kāmabhavādīsu yathāsakakammunā viññāṇaggahaṇe⁶ upaṭṭhiteti vacanaseso. Tattha tattha hi bhava paṭisandhiyā gahitāya taṃtambhavanissitaviññāṇānīpi⁷ gahitāneva honti. **Ñāṇavajiranipātanoti**

1. Vedanānaṃ (Ka)

3. Kammakammakilesaṃ (Sī, I)

5. Abhi 2. 142; Saṃ 1. 243 piṭṭhādīsu.

7. Taṃtambhavanīyataviññāṇaṭṭhīti (Sī, I)

2. Asampaṭivedhassa (I, Ka)

4. Ma 1. 67 piṭṭhe.

6. Ādānaviññāṇagahaṇe (Sī, I)

ñāṇavajirassa nipāto, ñāṇavajiraṃ nipātetvā tesam padāletā.
Lokuttaradhammo hi uppajjamāno sattamabhavādīsu uppajjanārahāni
viññāṇāni bhindattameva¹ uppajjatīti.

Vedanānaṃ viññāpanoti sukhādīnaṃ tissannaṃ vedanānaṃ
yathākkamaṃ dukkhasallāniccavasena yāthāvato pavedako.
Upādānappamocanoti kāmupādānādīhi catūhipi upādānehi cittasantānassa
vimocako. **Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñāṇena anupassanoti**
kāmabhavādinavavidhampi bhavaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvato
sādhikaporisaṃ aṅgārakāsum viya maggañāṇena anupaccakkhato dassetā.

Santapaṇītabhāvato² atittikaraṭṭhena **mahāraso** pariññādivasena vā
mahākkicatāya sāmāññaphalavasena mahāsampattitāya ca **mahāraso**
anupacitasambhārehi duravagāhatāya alabbhaneyyapatiṭṭhatāya ca **suṭṭhu**
gambhīro jarāmaccunivāraṇo āyatim bhavābhiniṭṭhāyā nivattanena jarāya
maccuno ca paṭisedhako. Idāni yathāvuttaguṇavisesayuttaṃ dhammaṃ
sarūpato dassento “**ariyo aṭṭhaṅgiko**”ti vatvā punapi tassa katipaye guṇe
vibhāvetum “**dukkhūpasamano sivo**”ti-ādimāha. Tassattho—
parisuddhaṭṭhena **ariyo** sammādiṭṭhi-ādi-aṭṭhadhammasamodhānatāya
aṭṭhaṅgiko nibbānagavesanaṭṭhena **maggo**
sakalavaṭṭadukkhavūpasamanaṭṭhena **dukkhavūpasamano** khemaṭṭhena **sivo**.

Yathā ito bāhirakasamaye asammāsambuddhapaveditattā kammavipāko
vipallāso siyāti³ evaṃ avipallāsetvā **paṭiccuppannadhammānaṃ**
paṭiccasamuppannesu dhammesu kammaṃ kammanti vipākañca vipākato
ñātvāna pubbhāgañāṇena jānanahetu sassatucchedaggāhānaṃ
vidhamanena yāthāvato ālokadassano takkarassa lokuttaraññāloka
dassano. Kenaci kañci kadācīpi anupaddutattā mahākhemaṃ nibbānaṃ
gacchati satte gameti cāti **mahākhemaṅgamo**.
Sabbakilesadarathaparīlāhavūpasamanato **santo** akuppāya cetovimuttiyā
anupādisesāya ca nibbānadhātuyā pāpanena **pariyosānabhaddako** sudesito
cakkhumatāti yojanā.

1. Bhindantameva (I)

2. Santapaṇītabhāvā (Sī), santapaṇītabhāvo (I)

3. Kammavipākā vipallāsiyanti (Sī), kammavipākavipallāsiyanti (I)

Evam thero nānāyehi ariyadhammaṃ paṣāṃsanto tassa dhammassa attanā adhigatabhāvaṃ aññāpadesena pakāsesi.

Migajālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā

Jātimadena mattohani-ādikā āyasmato Jentattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam Kosalarañño purohitassa putto hutvā nibbatti, tassa **Jentoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto jātimadena bhoga-issariyarūpamadena ca matto aññe hīḷento garuṭṭhāniyanampi apacitim akaronto mānathaddho vicarati. So ekadivasaṃ Sathhāraṃ mahatiyā parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvā upasaṅkamanto “sace maṃ samaṇo Gotamo paṭhamam ālapissati, ahampi ālapissāmi. No ce, nālapissāmi”ti cittaṃ uppādetvā upasaṅkamtivā ṭhito Bhagavati paṭhamam anālapante sayampi mānena anālapitvā gamanākāraṃ dassesi. Tam Bhagavā—

“Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu, atthikassīdha brāhmaṇa.
Yena atthena āgacchi, tamevamanubrūhaye”ti¹—

gāthāya ajjhabhāsi. So “cittaṃ me samaṇo Gotamo jānāti”ti abhippasanno Bhagavato pādesu siraṣā nipatitvā paramanipaccākāraṃ katvā—

“Kesu na mānaṃ kayirātha, kesu cassa sagāravo.
Kyassa apacitā assu, kyassu sādhu supūjita”ti¹—

gucchi. Tassa Bhagavā—

“Mātari pitari cāpi, atho jeṭṭhamhi bhātari.
Ācariye catutthamhi, samaṇabrāhmaṇesu ca.

1. Saṃ 1. 180 piṭṭhe.

Tesu na mānaṃ kayirātha, tesu assa sagāraṃ.

Tyassa apacitā assu, tyassu sādhu supūjitā.

Arahante sītibhūte, katakicce anāsave.

Nihacca mānaṃ atthaddho, te namasse anuttare”ti¹—

gañham vissajjento dhammaṃ desesi. So tāya desanāya sotāpanno hutvā pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākaronto—

423. “Jātimadena mattohaṃ, bhoga-issariyena ca.

Sanṭhānavañṇarūpena, madamatto acārihaṃ.

424. Nāttano samakaṃ kañci, atirekaṃ ca maññisaṃ.

Atimānahato bālo, patthaddho ussitaddhajo.

425. Mātaraṃ pitarañcāpi, aññepi garusammate.

Na kañci abhivādesiṃ, mānatthaddho anādaro.

426. Disvā vināyakaṃ aggaṃ, sārathīnaṃ varuttamaṃ.

Tapantamiva ādiccaṃ, bhikkhusaṃghapurakkhataṃ.

427. Mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vippasannena cetasā.

Sirasā abhivādesiṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

428. Atimāno ca omāno, pahīnā susamūhatā.

Asmimāno samucchino, sabbe mānavidhā hatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **jātimadena mattohanti** ahaṃ udicce² brāhmaṇakule nibbato, “na mādiso ubhato sujāto añño atthi”ti kulamānena matto mānathaddho acārinti³ yojanā. **Bhoga-issariyena cāti** vibhavana ādhipaccena ca hetubhūtena bhogasampadañca issariyasampadañca paṭicca uppannamadena matto ahaṃ acārinti yojanā. **Sanṭhānavañṇarūpenāti**

1. Sam 1. 180 piṭṭhe.

2. Uditodite (Sī, I)

3. Avacārinti (I)

saṅghānaṃ ārohapariṇāhasampatti, vaṇṇo odātasāmatādichavisampatti, rūpaṃ aṅgapaccaṅgasobhā. Idhāpi vuttanayena yojanā veditabbā.

Madamattoti vuttappakārato aññenapi madena matto.

Nāttano samakaṃ kañcīti attano samakaṃ sadisaṃ jāti-ādīhi samānaṃ atirekaṃ vā kañci na maññisaṃ na maññim, mayā samānampi na maññim, kuto adhikanti¹ adhippāyo. **Atimānahato bāloti** bālo ahaṃ tato² bālabhāvato atimānena khatūpahatakusalācāro, tato eva **patthaddho ussitaddhajo** thambhavasena garūnampi nipaccakārassa akaraṇato bhusaṃ thaddho anonamanathaddhajāto ussitamānaddhajo.

Vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātum **“mātaran”**ti-ādī vuttaṃ. Tattha aññeti jeṭṭhabhātu-ādike³, samaṇabrāhmaṇe ca. **Garusammate**ti garūti sammate garuṭṭhāniye. **Anādaroti** ādararahito.

Disvā vināyakaṃ agganti evaṃ mānathaddho hutvā vicaranto diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ vinayanato sayambhutāya nāyakabhāvato ca vināyakaṃ. Sadevake loke silādiguṇehi seṭṭhabhāvato aggaṃ. Purisadamānaṃ accantatāya damanato **sārathīnaṃ varuttamaṃ** ativiya uttamaṃ byāmapabhādi-obhāsena ādiccamiva **tapantaṃ** obhāsantaṃ bhikkhusaṃghapurakkhataṃ dhammaṃ desentaṃ sabbasattānaṃ uttamaṃ Satthāraṃ disvā Buddhānubhāvena santajjito “ahameva seṭṭho, aññe hīnā”ti pavattamānaṃ bhogamadādimadañca⁴ **chaḍḍetvā** pahāya vippasanna cetasā sirasā abhivādesinti yojanā. Kathaṃ panāyaṃ mānathaddho samāno Satthu dassanamattena mānaṃ pahāsīti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Satthu dassanamattena mānaṃ na pahāsi “na mānaṃ brāhmaṇa sādhu”ti⁵ ādikāya pana desanāya mānaṃ pahāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vippasanna cetasā. Sirasā abhivādesin”ti. **Vipprasanna cetasāti** ca itthambhūtalakkaṇe karaṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

1. Kuto tato adhikataranti (Sī, I)

2. Atimānahato bāloti tato (Sī), atimānahato bāloti hataṃ tato (I)

3. Jeṭṭhabhātu-ācariye (?)

4. Bhogasampadādimadañca (Sī, I)

5. Mānaṃ pahāsīti tameva manubrūhayāti (Sī, I)

“Ahameva seṭṭho”ti pavatto māno **atimāno**. “Ime pana nihīnā”ti aññe hīnato dahantassa māno **“omāno”**ti vadanti. “Seyyohamasmī”ti pana aññam atikkamitvā attānam seyyato dahantassa pavatto seyyamāno **atimāno**. “Hīnohamasmī”ti pavatto hīnamāno **omāno**. **Pahīnā susamūhatāti** heṭṭhimamaggehi pahīnā hutvā aggamaggena suṭṭhu samugghāṭitā. **Asmimānoti** “eso hamasmī”ti khandhe “ahan”ti gahaṇavasena pavattamāno. **Sabbeti** na kevalam atimāna-omāna-asmimānā eva, atha kho seyyassa seyyamānādayo navavidhā antarabhedena anekavidhā ca sabbe mānavidhā mānakoṭṭhāsā **hatā** aggamaggena samugghāṭitāti.

Jentattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yadā navo pabbajitoti-ādikā āyasmato Sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle mālākārakule¹ nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Sikhim Bhagavantam passitvā pasannamānaso sumanapupphehi pūjam akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde aññatarassa upāsakassa gehe paṭisandhim gaṇhi. So ca upāsako āyasmato Anuruddhattherassa upaṭṭhāko ahosi. Tassa ca tato pubbe jātājātā dārakā marimsu. Tena so “sacāham idāni ekaṁ puttam labhissāmi, ayyassa Anuruddhattherassa santike pabbājessāmī”ti cittam uppādesi. So ca dasamāsaccayena jāto arogoyeva hutvā anukkamena vaḍḍhento sattavassiko ahosi, tam pitā therassa santike pabbājesi. So pabbajitvā tato paripakkaññattā vipassanāya kammam karonto nacirasseva chaḷabhiñño hutvā theram upaṭṭhahanto “pānīyam āharissāmī”ti ghaṭam ādāya iddhiyā Anotattadahaṁ agamāsi. Atheko micchādīṭṭhiko nāgarājā Anotattadahaṁ paṭicchādento sattakkhattum bhogena

1. Kulagehe (Sī), mālākārakule kulagehe (I)

parikkhipitvā upari mahantaṃ phaṇaṃ katvā Sumanassa pānīyaṃ gahetuṃ okāsaṃ na deti. Sumano garuḷarūpaṃ gahetvā taṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā pānīyaṃ gahetvā therassa vasanaṭṭhānaṃ uddissa ākāseṇa gacchati. Taṃ Satthā Jetavane nisinno tathā gacchantaṃ disvā Dhammasenāpatim āmantetvā “Sāriputta imaṃ passa”ti-ādinā catūhi gāthāhi tassa guṇe abhāsi. Atha Sumanatthero—

429. “Yadā navo pabbajito, jātiyā sattavassiko.
Iddhiyā abhibhotvāna, pannagindaṃ mahiddhikaṃ.
430. Upajjhāyassa udakaṃ, Anotattā mahāsarā.
Āharāmi tato disvā, maṃ Satthā etadabravi.
431. Sāriputta imaṃ passa, āgacchantāṃ kumārakaṃ.
Udakakumbhamādāya, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
432. Pāsādikena vattena, kalyāṇa-iriyāpatho.
Sāmaṇero ’nuruddhassa, iddhiyā ca visārado.
433. Ājānīyena ājañño, sādhunā sādhu-kārito.
Vinīto Anuruddhena, katakiccena sikkhito.
434. So patvā paramaṃ santim, sacchikatvā akuppatam.
Sāmaṇero sa Sumano, mā maṃ jaññāti icchatī”ti—

aññābyākaraṇavasena cha gāthā abhāsi.

Tattha ādito dve gāthā Sumanatthereneva bhāsītā, itarā catasso taṃ pasamsantena Satthārā bhāsītā. Tā sabbā ekajjhaṃ katvā Sumanatthero pacchā aññābyākaraṇavasena abhāsi. Tattha **pannagindanti** nāgarājaṃ. **Tatoti** tattha, yadā navo pabbajito jātiyā sattavassiko iddhibalena mahiddhikaṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā Anotattadahato upajjhāyassa pānīyaṃ āharāmi, tasmim kāleti attho.

Maṃ uddissa mayhaṃ Satthā etadabravi, taṃ¹ dassento “**Sāriputta imam passā**”ti-ādimāha. **Ajjhattam susamāhitanti** visayajjhatabhūtena aggaphalasangāhānaṃ suṭṭhu samāhitam.

Pāsādikena vattenāti passantānam pasādāvahena ācāravattena, karaṇatthe idam karaṇavacanam. **Kalyāṇa-iriyāpathoti** sampanniriyāpatho. Pāsādikena vattenāti vā itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanam. Samaṇassa bhāvo sāmaṇyam, sāmaṇṇanti attho. Tadattham irati² pavattatīti sāmaṇero, samaṇuddeso. **Iddhiyā ca visāradoti** iddhiyampi byatto sukusalo. **Ājānīyēnā**ti purisājānīyena. Attahitaparāhitānam sādhanato **sādhunā** katakiccena Anuruddhena **sādhū**³ ubhayahitasādhako, suṭṭhu vā ājāñño **kārito** damito⁴. Aggavijjāya **vinīto** asekkhabhāvāpādanena **sikkhito** sikkhāpitoti attho.

So sāmaṇero Sumano paramam **santiṃ** nibbānam **patvā** aggamaggādhigamena adhigantvā **sacchikatvā** attapaccakkham katvā **akuppatam** arahattaphalam appicchabhāvassa paramukkamsagattā **mā mam jāññāti** mam “ayam khīṇāsavo”ti vā “chaḷabhiñño”ti vā kocipi mā jāneyyāti **icchati** abhikaṅkhatīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābhinītoti-ādikā āyasmato Nhātakamunissa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto vijjāṭṭhānādīsu nipphattim gato nhātakalakkhaṇayogena **Nhātakoti** paññāyittha. So tāpasapabbajjam pabbajitvā Rājagahassa tiyojanappamāṇe ṭhāne araññāyatane nivārehi yāpento aggam paricārayamāno vasati. Tassa Satthā ghaṭe viya padīpaṃ⁵ hadayabbhantare pajjalantam arahattūpanissayam disvā assamapadam agamāsi. So Bhagavantam disvā haṭṭhatuṭṭho

1. Etadabravi, yaṃ pana abravi, taṃ pana (Sī, I)

2. Karoti (Ka), iriyati (I)

3. Sādhunā sādhū (Sī, I) 4. Ājāññakārinā damito (Sī, I) 5. Ghaṭe dipasadam (Ka)

attano upakappananiyāmena āhāraṃ upanesi. Taṃ Bhagavā paribhuñji. Evaṃ tayo divase datvā catutthadivase “Bhagavā tumhe paramasukhumālā, kathaṃ iminā āhārena yāpethā”ti āha. Tassa Satthā ariyasantosaguṇaṃ pakāsentō dhammaṃ desesi. Tāpaso taṃ sutvā sotāpanno hutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Bhagavā taṃ arahatte patiṭṭhapetvā gato. So pana tattheva viharanto aparabhāge vātābādheṇa upadduto ahosi. Satthā tattha gantvā paṭisanthāramukheṇa tassa vihāraṃ pucchanto—

435. “Vātarogābhiniṭo tvaṃ, viharaṃ kānane vane.

Paviddhagocare lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissasī”ti—

gāthamāha. Atha thero—

436. “Pītisukheṇa vipulena, pharitvāna samussayaṃ.

Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

437. Bhāvento satta bojjaṅge, indriyāni balāni ca.

Jhānasokhummasampanno, viharissaṃ anāsavo.

438. Vippamuttaṃ kilesehi, suddhacittaṃ anāvilāṃ.

Abhiṅgaṃ paccavekkhanto, viharissaṃ anāsavo.

439. Ajjhatañca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā.

Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.

440. Pañcakkhandhā pariññātā, tiṭṭhanti chinnaṃlakā.

Dukkhakkhaya anuppatto, natthi dāni punabbhavo”ti—

imāhi sesagāthāhi attano vihāraṃ Satthu pavedesi.

Tattha **jhānasokhummasampannoti** jhānasukhumabhāvena samannāgato. Jhānasukhumaṃ nāma arūpajjhānaṃ, tasmā aṭṭhasamāpattilābhimhīti vuttaṃ hoti. Tena attano ubhatobhāgavimuttitaṃ dasseti. Apara paṇāhu “sokhumanti aggamaggaphalesu adhipaññāsikkhā adhippetā, tato

jhānaggahaṇena¹ attano ubhatobhāgavimuttitaṃ vibhāvetī”ti. **Vippamuttaṃ kilesehīti** paṭippassaddhivimuttiyā sabbakilesehi vimuttaṃ, tato eva **suddhacittaṃ**, anāvilasaṅkappatāya **anāvilam**, tīhipi padehi arahattaphalacittameva vadati. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Nhātakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Brahmaddattatheragāthāvaṇṇanā

Akkodhassāti-ādikā āyasmato Brahmaddattatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ Kosalarañño putto hutvā nibbatti, **Brahmadattotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto Jetavanamahe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto saha paṭisambhidāhi chaḷabhiñño ahoṣi. Taṃ ekadivasaṃ nagare piṇḍāya carantaṃ aññataro brāhmaṇo akkoṣi. Thero taṃ sutvāpi² tuṅhībhūto piṇḍāya caratiyeva, brāhmaṇo punapi akkoṣiyeva. Manussā evaṃ akkosantampi naṃ “ayaṃ thero na kiñci bhaṇatī”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā thero tesam manussānaṃ dhammaṃ desento—

441. “Akkodhassa kuto kodho, dantassa samajīvino.
Sammadaññā vimuttassa, upasantassa tādino³.

442. Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati.
Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jeti dujjayaṃ³.

443. Ubhinnamatthaṃ carati, attano ca parassa ca.
Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammati³.

444. Ubhinnaṃ tikicchantaṃ taṃ, attano ca parassa ca.
Janā maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā³.

1. Adhippetā”ti. Tato jhānaggahaṇena ca (Sī, I)

2. Taṃ sutvā (Sī, I)

3. Saṃ 1. 164 piṭṭhe.

445. Uppajje te sace kodho, āvajja kakacūpamaṃ.
Uppajje ce rase taṇhā, puttamaṃsūpamaṃ sara.

446. Sace dhāvati cittaṃ te, kāmesu ca bhavesu ca.
Khippaṃ niggaṇha satiyā, kiṭṭhādaṃ viya duppasun”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **akkodhassā**ti kodharahitassa maggena samucchinnakodhassa. **Kuto kodhoti** kuto nāma hetu kodho uppajjeyya, tassa¹ uppattikāraṇaṃ natthīti attho. **Dantassā**ti uttamena damena aggamaggadamathena dantassa. **Samajīvinoti** kāyavisamādīni sabbaso pahāya kāyasamādīnaṃ vasena samaṃ jīvantassa sattaṭṭhāniyena² sampajaññaṃ sammadeva vattantassa. **Sammadañña vimuttassā**ti sammā aññaṃ abhiññeyyādike dhamme jānitvā sabbāsavehi vippamuttassa. Tato eva sabbakilesadarathapariḷāhavūpasamena **upasantassa**. Itṭhādīsu tādilakkhaṇappattiyā **tādino** khīṇāsavassa kuto kodhoti aññāpadesena therō attano kodhābhāvaṃ tassa ca kāraṇāni vatvā idāni kodhe akodhe ca ādīnavānisamsadassanena dhammaṃ kathento “**tassevā**”ti-ādimāha. Tattha **yo kuddhaṃ paṭikujjhatī**ti yo puggalo attano upari kuddhaṃ kupitaṃ puggalaṃ paṭikujjhati, tasseva tena paṭikujjhanapaccakkosanapaṭippaharaṇādīnā **pāpiyo** idhaloke viññūgarahādivasena paraloke nirayadukkhādivasena abhaddakatarāṃ akalyāṇatarāṃ hoti. Kujjhanena pana akuddhassa³ pāpaṃ hotīti vattabbameva natthi. Keci pana “yo akuddhaṃ paṭikuddhaṃ ārabha kujjhati”ti atthaṃ vadanti. **Kuddhaṃ appaṭikujjhantoti** yo pana kuddhaṃ puggalaṃ “ayaṃ kuddho kodhpareto”ti ñatvā na paṭikujjhati khamatī, so **dujjayaṃ** kilesasaṅgāmaṃ jeta nāma. Na kevalaṃ cassa kilesasaṅgāmajayo eva, atha kho ubhayahitapaṭipattimpīti dassento āha “**ubhinnamatthaṃ -pa-upasammata**”ti. Yo **paraṃ** puggalaṃ **saṅkupitaṃ** kuddhaṃ “kodhpareto”ti ñatvā taṃ mettāyanto ajjupekkhanto vā

1. Samucchinnakodhassa kuto nāma hetu kodhassa tassa tassa (Sī, I)

2. Santaṭṭhāniyena (Ka)

3. Kujjhanena pana kuddhassa (Sī), kujjhante pana kuddhassa (I)

sato sampajāno hutvā **upasammati** khamati na paṭippharati, so **attano ca parassa cāti** ubhinnaṃ ubhaya lokasukhāvahaṃ **atthaṃ** hitaṃ carati.

Ubhinnaṃ tikicchantaṃ tanti taṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ dvinnaṃ kodhabyādhitikicchāya tikicchantaṃ khamantaṃ puggalaṃ ye janā **dhammassa** ariyācārādhamme akusalā, te bālā “ayaṃ aviddasu yo attānaṃ akkosantassa paharantassa kiñci na karotī”ti maññanti, taṃ tesaṃ ayoniso maññananti adhippāyo. “Tikicchanaṃ”tipi¹ paṭhanti, tikicchanasabhāvanti attho.

Evaṃ therena vuccamānaṃ dhammaṃ sutvā akkosakabrāhmaṇo saṃviggo pasannacitto ca hutvā therāṃ khamāpetvā tasseva santike pabbaji. Thero tassa kammaṭṭhānaṃ dento “imassa mettābhāvanā yuttā”ti mettākammaṭṭhānaṃ datvā kodhapariyuṭṭhānādīsu paccavekkhaṇādividhiṃ² dassento “**uppajje te**”ti-ādimāha. Tattha **uppajje te saceti** sace te kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantassa kañci puggalaṃ nissāya ciraparicayo³ kodho uppajjeyya, tassa vūpasamāya—

“Ubhatodaṇḍakena cepi bhikkhave kakacena corā ocarakā aṅgamaṅgāni okanteyyūṃ, tatrāpi yo mano padūseyya, na me so tena sāsanaḥaro”ti⁴—

sathārā vuttaṃ kakacūpamaṃ ovādaṃ āvajjehi⁵. **Uppajje ce rase taṇhāti** sace te madhurādibhede rase taṇhā abhilāso uppajjeyya, tassa vūpasamāya—

“Puttamaṃsaṃ jāyampatikā yathā kantāranittharaṇatthameva khādīṃsu, na rasataṇhāya, evaṃ kulaputtopi pabbajito piṇḍapātāṃ paṭisevati -pa- phāsuvihāro cā”ti⁶—

evaṃ vuttaṃ puttamaṃsūpamovādaṃ **sara** anussara.

Sace dhāvati te cittanti ayoniso manasi karoto tava cittaṃ **kāmesu** pañcakāmaguṇesu chandarāgavasena, kāmabhavādīsu **bhavesu** bhavapatthanāvasena sace dhāvati sarati javati. **Khippaṃ niggaṇha satiyā**,

1. Tikicchantītipi (Sī, I)

3. Ciraparicariyo (Sī, I)

5. Āvajjeyyāsi (Sī, I)

2. Paccavekkhaṇavidhiṃ (Sī, I)

4. Ma 1. 181 piṭṭhe.

6. Saṃ 1. 322 piṭṭhe atthato samānaṃ.

kiṭṭhādaṃ viya duppasunti tathā dhāvituṃ adento yathā nāma puriso kiṭṭhādaṃ sassakhādaṃ duppasuṃ duṭṭhagoṇaṃ yottena thambhe bandhitvā attano vase vatteti, evaṃ satiyā satiyottena samādhithambhe bandhanto khippaṃ sīghameva niggaṇha, yathā kilesavigamena nibbisevanaṃ hoti, tathā damehīti. Keci pana “thero puthujjanova hutvā akkosāṃ adhivāsento tesāṃ manussānaṃ ariyaguṇe pakāsento dhammaṃ kathetvā pacchā dvīhi gāthāhi attānaṃ ovaḍanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto imāyeva gāthā abhāsī”ti vadanti.

Brahmadattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā

Channa’mativassatī-ādikā āyasmato Sirimaṇḍattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim̃ Buddhuppāde Saṃsumāragire¹ brāhmaṇakule nibbattitvā **Sirimaṇḍoti** laddhanāmo vayappatto Bhesakalāvane² Bhagavati viharante Satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampado samaṇadhammaṃ karonto ekasmim̃ uposathadivase pātimokkhuḍdesaṭṭhāne nisinno nidānuḍdesassa pariyosāne “āvikatā hissa phāsu hotī”ti Pāḷiyā³ atthaṃ upadhārento āpannaṃ āpattim̃ anāvikatvā paṭicchādentō uparūpari āpattiyo āpajjati, tenassa na phāsu hoti, āvikatvā pana yathādhammaṃ paṭikarontassa phāsu hotīti imamattaṃ manasi katvā “aho Satthu sāsanaṃ suvisuddhan”ti laddhappasādo tathā uppannaṃ pītim̃ vikkhambhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā attano paṭipattim̃ paccavekkhitvā pasannaṃānaso bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento—

447. “Channa’mativassati, vivaṭaṃ nātivassati.

Tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassati.

1. Saṃsumāragire (Sī, I)

2. Bhesakalā vane (Ka)

3. Vi 3. 141 piṭṭhe.

448. Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito.
Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā¹.
449. Maccunābbhāhato loko, parikkhitto jarāya ca.
Haññati niccammattāṇo, pattadaṇḍova takkaro.
450. Āgacchanta'ggikhandhāva, maccu byādhi jarā tayo.
Paccuggantum balam natthi, javo natthi palāyitum.
451. Amogham divasaṃ kayirā, appena bahukena vā.
Yaṃ yaṃ vijahate rattiṃ, tadūnaṃ tassa jīvitam.
452. Carato tiṭṭhato vāpi, āsīnasayanassa vā.
Upeti carimā ratti, na te kālo pamajjitun”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **channanti** chāditaṃ yathābhūtaṃ avivaṭaṃ appakāsitaṃ duccharitaṃ. **Ativassatīti** āpattivassañceva kilesavassañca ativiya vassati. Āpattiyā hi chādanam alajjibhāvādinā² tādisova, chādanena tato aññathāva³ punapi tathārūpaṃ tato vā pāpiṭṭhataram āpattiṃ āpajjeyyāti chādanam vassanassa kāraṇam vuttaṃ. **Vivaṭanti** pakāsitaṃ appaṭicchannam. **Nātivassatīti** ettha **atīti** upasaggamattaṃ, na vassatīti⁴ attho. Avassanam cettha vuttavipariyāyena veditabbaṃ cittasantānassa visodhitattā. **Tasmāti** vuttamevatthaṃ kāraṇabhāvena paccāmasati, channassa duccharitassa āpattivassādīnam ativassanato vivaṭassa ca avassanatoti attho. **Channam vivarethāti** puthujanabhāvena chādanādhippāye uppannepi taṃ ananuvattitvā vivaretha āvikareyya, yathādhammaṃ paṭikareyya. **Evanti** vivaraṇena yathādhammaṃ paṭipattiyā. **Tanti** taṃ channam duccharitaṃ. **Nātivassati** āpattivassaṃ kilesavassañca na vassati, suddhante⁵ puggalam patiṭṭhapetīti attho.

1. Saṃ 1. 37 piṭṭhepi.

2. Alajjibhāvādinam (I)

3. Tato nam aññam tā ca (Ka)

4. Avassatimeva (I), na vassaticceva (Ka)

5. Sudame (Sī), suddhatte (I)

Idāni “ekamaṁsena sīghamaṁyeva ca attā sodhetabbo, appamādo kātabbo”ti tassa kāraṇaṁ samvegavatthuṁ dassento “**maccunābbhāhato loko**”ti-ādimāha. Tattha **maccunābbhāhato lokoti** ayaṁ sabbopi sattaloko coro viya coraghātakena, sabbavaṭṭanipātinā¹ maccunā maraṇena abhahato, na tassa hatthato muccati. **Jarāya parivāritoti** ayaṁ loko uppādato uddhaṁ maraṇūpanayanarasāya jarāya parivārito ajjhotthaṭo, jarāsaṅghātaparimukko²ti attho. **Taṇhāsallena otiṇṇoti** sarīrassa anto nimuggena visapītakhurappena viya upādānalakkhaṇena taṇhāsāṅkhātena sellena otiṇṇo hadayabbhantare ogāḷho. Taṇhā hi pīḷajanānato anto tudanato duruddhārato ca “sallo”ti vuccati. **Ichchādūpāyitoti** ārammaṇābhipatthanalakkhaṇāya icchāya santāpito. Taṁ visayaṁ³ icchanto hi puggalo yadicchitaṁ visayaṁ labhanto vā alabhanto vā tāya eva anudahanalakkhaṇāya icchāya santatto pariḷāhappatto hoti. **Sadāti** sabbakālaṁ, idaṁca padaṁ sabbapadesu yojetabbaṁ.

Parikkhitto jarāya cāti na kevalaṁ maccunā abbhāhatoyeva, atha kho jarāya ca parikkhitto. Jarāya samavaruddho jarāpākāraparikkhitto, na taṁ samatikkamatīti attho. **Haññati niccamaṭṭāṇoti** atāṇo asaraṇo hutvā niccakālaṁ jarāmaraṇehi haññati vibādhiyati. Yathā kiṁ? **Pattadaṇḍova takkaro** yathā takkaro coro katāparādho vajjhappatto atāṇo rājāṇāya haññati, evamayaṁ loko jarāmaraṇehīti dasseti.

Āgacchanta’ggikkhandhāvāti mahāvane ḍayhamāne taṁ abhibhavantā mahantā aggikkhandhā viya maccu byādhi jarāti ime tayo anudhanaṭṭhena aggikkhandhā imaṁ sattalokaṁ abhibhavantā āgacchanti, tesam pana paṭibalo hutvā **paccuggantuṁ** abhibhavituṁ **balam** ussāho natthi imassa lokassa, **javo natthi palāyituṁ** javantesu ajjhottharantesu yattha te nābhibhavanti, piṭṭhiṁ dassetvā tato palāyitumpi imassa lokassa jaṅghājavo⁴ natthi,

1. Sabbāvattanipātinā (Sī), sabbavatthunipātinā (Ka)

2. Jarāsaṅghātaparimutto (I), ...paripuṇṇo (Ka)

3. Taṁ taṁ visayaṁ (Sī, I)

4. Jaṅghā vā (Sī, I)

evaṃ attanā asamattho māyādīhi upāyehi appaṭikāre tividhe balavati paccāmitte niccupaṭṭhite kiṃ kātābbanti ce? **Amoghaṃ divasaṃ kayirā, appena bahukena vāti** appena antamaso gaddūhanamattampi kālaṃ pavattitena bahukena vā sakalaṃ ahorattaṃ pavattitena vipassanāmanasikārena amoghaṃ avañjhaṃ divasaṃ kareyya, yasmā **yaṃ yaṃ vijahate rattim, tadūnaṃ tassa jīvitam** ayaṃ satto yaṃ yaṃ rattim vijahati nāseti¹ khepeti, tadūnaṃ tena ūnaṃ tassa sattassa jīvitam hoti, etena rattikkhayo nāma jīvitakkhayo tassa anivattanatoti dasseti. Tenāha—

“Yamekarattim paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo.
Abbuṭṭhitova so yāti², sa gaccham na nivattati”³.

Na kevalam rattivaseneva, atha kho iriyāpathavasenāpi jīvitakkhayo upadhāretabboti āha “**carato**”^{ti}-ādi. **Caratoti** gacchantassa. **Tiṭṭhatoti** ṭhitam kappentassa. **Āsīnasayanassa vāti** āsīnassa sayanassa vā, nisinnassa nipajjantassa vāti attho. “Āsīdanam”^{ti} paṭhanti, tattha sāmi-atthe upayogavacanam daṭṭhabbam. **Upeti carimā rattīti** carimakacittasahitā ratti upagacchati, rattiggahaṇaṅcetha desanāsīsamattam. Gamanādīsu yena kenaci iriyāpathena samaṅgībhūtassa carimakāloyeva, tenevassa iriyāpathakkhaṇā jīvitam khepetvā eva gacchanti, tasmā **na te kālo pamajjitum** nāyam tuyham pamādam āpajjitum kālo “imasmim nāma kāle maraṇam na hoti”^{ti} aviditattā. Vuttam hi—

“Animittamanaññātam, maccānam idha jīvitam.
Kasiraṅca parittaṅca, taṅca dukkhena saṃyutan”⁴.

Tasmā evam attānam ovaditvā appamattena tisu sikkhāsu anuyogo kātābboti adhippāyo.

Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Viharate atināmeti (Sī, I)

3. Khu 5. 353 piṭṭhe.

2. Sayati (Sī, I)

4. Khu 1. 371 piṭṭhe.

14. Sabbakāmittheragāthavaṇṇanā

Dvipādakoti-ādikā āyasmato Sabbakāmittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato sāsane uppannaṃ abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhapentaṃ ekaṃ therāṃ disvā “ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhabetuṃ samattho bhaveyyan”ti patthanaṃ paṭṭhapetvā tadanurūpāni puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde aparinibbute eva Bhagavati Vesāliyaṃ khattiyakule nibbattitvā **Sabbakāmoti** laddhanāmo vayappatto nātakehi dārapariggahaṃ kārīto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ jigucchanto Dhammabhaṇḍāgārikassa santike pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto upajjhāyena saddhiṃ Vesāliṃ upagato nātigharaṃ agamāsi. Tattha naṃ purānadutiyikā pativiyogadukkhitaṃ kiṣā dubbhaṇṇā analaṅkatā kiliṭṭhavatthanivasanā vanditvā rodamānā ekamantaṃ aṭṭhāsi, taṃ disvā therassa karuṇāpurassaraṃ mettaṃ upaṭṭhāpayato anubhūtārammaṇe ayonisomanasikāravasena sahasā kilesa uppajji.

So tena kasāhi tāḷito ājānīyo viya sañjātasamvego tāvadeva susānaṃ gantvā asubhanimittaṃ uggahetvā tattha paṭiladdhajhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Athassa sasuro alaṅkatapaṭiyattaṃ dhītaraṃ ādāya mahatā parivārena naṃ uppabbājetukāmo vihāraṃ agamāsi. Thero tassā adhippāyaṃ nātva attano kāmesu virattabhāvaṃ sabbattha ca anupalittataṃ pakāsento—

453. “Dvipādakoyaṃ asuci, duggandho parihīrati.

Nānākuṇapaparipūro, vissavanto tato tato.

454. Migāṃ nilīnaṃ kūṭena, baḷiseneva ambujaṃ.

Vānaraṃ viya lepena, bādhayanti puthujjanaṃ.

455. Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā.

Pañca kāmaguṇā ete, itthirūpasmi dissare.

456. Ye etā upasevanti, rattacittā puthujjanā.

Vaḍḍhenti kaṭasiṃ ghoraṃ, ācinanti punabbhavaṃ.

457. Yo cetā parivajjeti, sappasseva padā siro.
So'mam visattikaṃ loke, sato samativattati.

458. Kāmesvādīnavam disvā, nekkhammaṃ daṭṭhu khemato.
Nissaṭo sabbakāmehi, patto me āsavakkhaya”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **dvipādako**ti yadipi apādakādayopi kāyā asucīyeva, adhikāravasena pana ukkaṭṭhaparicchedena vā evaṃ vuttaṃ. Yasmā vā aññe asucibhūtāpi kāyā loṇambilādīhi abhisaṅkharitvā manussānaṃ bhojanepi upanīyanti, na pana manussakāyo. Tasmā asucitarasabhāvamassa dassento “dvipādako”ti āha. **Ayanti** tadā upaṭṭhitaṃ itthirūpaṃ sandhāyāha. **Asucīti** asuci eva, na ettha kiñcipi sucīti attho. **Duggandho parihīratīti** duggandho samāno pupphagandhādīhi saṅkharitvā pariharīyati. **Nānākuṇapaparipūro**ti kesādi-ane-kappakārakuṇapabharito. **Vissavanto tato tatoti** pupphagandhādīhissa jegucchabhāvaṃ paṭicchādetuṃ vāyamantānampi taṃ vāyāmaṃ nipphalaṃ katvā navahi dvārehi kheḷasiṅghānikādīni lomakūpehi ca sedajallikaṃ vissavantoyeva parihīratīti sambandho.

Evaṃ jegucchopi samāno cāyaṃ kāyo kūṭādīhi viya migādike attano rūpādīhi andhaputhujane vañcetiyevatī dassento “**migan**”ti-ādimāha. Tattha **migaṃ nilīnaṃ kūṭenāti** pāsavākarādinā¹ kūṭena nilīnaṃ paṭicchannaṃ katvā migaṃ viya nesādo. Vakkhamāno hi **iva**-saddo idhāpi ānetvā yojetabbo. **Bāliseneva ambujanti** ambujaṃ macchaṃ āmisabaddhena bālisena viya bālisiko. **Vānaraṃ viya lepenāti** rukkhasilādīsu pakkhittena makkaṭalepena makkaṭaṃ viya migaluddo andhaputhujjanaṃ vañcento bādhentīti.

Ke pana bādhentīti āha “**rūpā saddā**”ti-ādi. Rūpādayo hi pañca kāmakoṭṭhāsā visesato visabhāgavatthusannissayā vipallāsūpanissayena ayonisomanasikārena parikkhittānaṃ andhaputhujjanānaṃ mano ramento kilesavatthutāya anattāhāvabhāvato te bādhenti nāma. Tena vuttaṃ “**rūpā saddā -pa- itthirūpasmi dissare**”ti.

1. Jālavākārādinā (Sī), pāsavākūrādinā (Ka)

Itthiggahaṇaṃ cettha adhiḱārasena katanti veditabbaṃ. Tenevāha “**ye etā upasevanti**”ti-ādi. Tassattho—**ye** puthujjana **etā**-itthiyo **rattacittā** rāgābhībhūtacittā upabhogavatthusaññāya upasevanti. **Vaḍḍhenti kaṭasim ghoranti** te jāti-ādīhi nirayādīhi ca ghoraṃ bhayānakaṃ andhabālehi abhiramitabbato kaṭasisaṅkhātāṃ saṃsāraṃ punappunaṃ uppattimaraṇādinā vaḍḍhenti. Tenāha “**ācinanti punabbhavan**”ti.

Yo cetāti yo pana puggalo etā itthiyo tattha chandarāgassa vikkhambhanena vā samucchindanena vā attano pādena sappassa siraṃ viya parivajjeti, so sabbaṃ lokaṃ visajitvā ʘhitattā loke visattikāsaṅkhātāṃ taṇhaṃ sato hutvā samativattati.

Kāmesvādīnavaṃ disvāti “aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”ti-ādinā¹ vatthukāmesu kilesakāmesu anekākāravokāraṃ ādīnavaṃ dosaṃ disvā. **Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** kāmehi bhavehi ca nikkhantabhāvato nekkhammaṃ pabbajjaṃ nibbānaṅca khemato anupaddavato daṭṭhu disvā. **Sabbakāmehipi** tebhūmakadhammehi **nissaṭṭo** visaṃyutto. Sabbepi tebhūmakā dhammā kāmaṇīyaṭṭhena kāmā, tehi ca thero visaṃyutto. Tenāha “**patto me āsavakkhaya**”ti.

Evam thero ādito pañcahi gāthāhi dhammaṃ kathetvā chaṭṭhagāthāya aññaṃ byākāsi. Taṃ sutvā sasuro “ayaṃ sabbattha anupalitto, na sakkā imaṃ kāmesu patāretun”ti yathāgatamaggeneva gato. Theropi vassataparinibbute Bhagavati upasampadāya vīsavassasatiko pathabyā thero hutvā Vesālikehi vajjiputtehi uppāditaṃ sāsanaṃ abbudaṃ sodhetvā dutiyaṃ dhammasaṅgītiṃ saṅgāyitvā “anāgate dhammāsokakāle uppajjanakaṃ abbudaṃ sodhehi”ti tissamahābrahmānaṃ āṇāpetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 2. 175; Vi 4. 69; Ma 1. 182 piṭṭhesu.

7. Sattakanipāta

1. Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā

Sattakanipāte **alaṅkatā**ti-ādikā āyasmato Sundarasamuddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tatta tatta bhava puññāni upacinitvā imasmim Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, **Samuddot**issa nāmaṃ ahosi. Rūpasampattiyā pana¹ **Sundarasamuddoti** paññāyittha. So paṭhamavaye ṭhito Bhagavato Rājagahappavese Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho nissaraṇajjhāsayaṭāya pabbajitvā laddhūpasampado samādinnaḍḍhammo Rājagahato Sāvattim gantvā kalyāṇamittassa santike vipassanācāraṃ uggahetvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto viharati. Tassa mātā Rājagahe ussavadvase aññe seṭṭhiputte sapajāpatike alaṅkatapaṭiyatte ussavakīḷaṃ kīḷante disvā puttāṃ anussaritvā rodati. Taṃ disvā aññatarā gaṇikā rodanakāraṇaṃ pucchi, sā tassā taṃ kāraṇaṃ kathesi. Taṃ sutvā gaṇikā “ahaṃ taṃ ānessāmi, passa tāva mama itthibhāvan”ti vatvā “yadi evaṃ taṃyeva tassa pajāpatim katvā imassa kulassa sāmim karissāmi”ti tāya bahum dhanam datvā vissajjitā mahatā parivārena Sāvattim gantvā therassa piṇḍāya vicaraṇaṭṭhāne ekasmim gehe vasamānā divase divase aññehi therassa sakkaccaṃ piṇḍapātaṃ dāpesi. Alaṅkatapaṭiyattā ca hutvā suvaṇṇapādukā āruya attānaṃ dassesi. Athekadivasaṃ gehadvārena gacchantaṃ theram disvā suvaṇṇapādukā omuñcitvā añjaliṃ paggayha purato gacchanti nānappakāraṃ theram kāmanimantanāya nimantesi. Taṃ sutvā thero “puthujjanacittaṃ nāma² cañcalaṃ, yannūna mayā idāneva ussāho karaṇīyo”ti tattheva ṭhito bhāvanam ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ—

459. “Alaṅkatā suvasanā, māladhārī vibhūsitā.

Alattakakatāpādā, pādukā’ruya vesikā.

1. Atirūpasampattiyā pana (Sī, I)

2. Cittaṃ nāmetaṃ (Ka)

460. Pādukā oruhitvāna, purato pañjalikatā.
Sā maṃ saṅghena mudunā, mhitapubbaṃ abhāsatha.
461. ‘Yuvāsi tvaṃ pabbajito, tiṭṭhāhi mama sāsane.
Bhuñja mānusake kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te.
Saccam te paṭijānāmi, aggim vā te harāmahaṃ.
462. Yadā jiṇṇā bhavissāma, ubho daṇḍaparāyanā.
Ubhopi pabbajissāma, ubhayattha kaṭaggaho’.
463. Tañca disvāna yācantim, vesikaṃ pañjalikatam.
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsamva oḍḍitam.
464. Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha.
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
465. Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammatam.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan’

Tattha **māladhārī**ti mālādhārīnī piḷandhapupphadāmā¹. **Vibhūsitā**ti ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena pupphehi ceva gandhavilepanādīhi ca vibhūsitagattā. “**Alaṅkatā**”ti iminā hatthūpagagīvūpagādīhi² ābharāṇchi alaṅkaraṇam adhippetam. **Alattakakatāpādā**ti pariṇatajayasumanapupphavaṇṇena lākhārasena rañjītacaraṇayugaḷā. Samāsapadañhetam, “alattakakatapādā”ti vattabbe gāthāsukhattham dīgham katvā vuttam. Asamāsabhāve pana “tassā”ti vacanaseso veditabbo. **Pādukā’ruyha vesikā**ti ekā rūpūpajīvikā itthī yathāvuttavesā suvaṇṇapādukā paṭimuñcitvā “ṭhitā”ti vacanaseso.

Pādukā oruhitvānāti pādukāhi otarivā, suvaṇṇapādukāyo omuñcitvāti attho. **Pañjalikatā**ti paggahita-añjalikā **sā** vesī maṃ. Sāmaṃ vā³ vacanaparamparam vinā sayameva abhāsatha. **Saṅghenā**ti maṭṭhena. **Mudunā**ti madhurena. “Vacanenā”ti avuttampi vuttameva hoti abhāsathāti vuttattā.

1. Piḷandhadāmā (Ka)

2. Hatthūpagapādūpagādīhi (Sī, I)

3. Sā vesī mamaṃ vā (Sī, I)

Yuvāsi tvaṃ pabbajitoti tvaṃ pabbajanto yuvā daharoyeva hutvā pabbajitosi, nanu pabbajantena sattame dasake sampatteva pabbajitabbanti dasseti. **Titṭhāhi mama sāsāneti** mama vacane tiṭṭha.

Kiṃ pana tanti āha **“bhuñja mānusaḥ kāme”**ti. Kāme paribhuñjitukāmassa rūpasampatti vayasampatti parivārasampatti bhogasampatti ca icchitabbā. Tattha “kuto me bhogasampatti”ti vadeyyāti āha **“ahaṃ vittaṃ dadāmi te”**ti. “Tayidaṃ vacanaṃ kathaṃ saddahātabban”ti maññeyyāti taṃ saddahāpentī āha **“saccaṃ te paṭijānāmi, aggim vā te harāmahaṃ”**ti. “Bhuñja mānusaḥ kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te”ti yadidaṃ mayā paṭiññātaṃ, taṃ ekaṃsena saccameva paṭijānāmi, sace me na pattiyāyasi¹, aggim vā te harāmahaṃ aggim haritvā aggipaccayaṃ sapaṭhaṃ karomīti attho. **Ubhayattha kaṭaggahoti** amhākaṃ ubhinnaṃ jīṇṇakāle pabbajjanaṃ ubhayattha jayaggāho, yaṃ mayā yāva daṇḍaparāyanakālā bhoge bhuñjāma, evaṃ idhalokepi bhogehi na jīyāma, mayā pacchā pabbajissāma, evaṃ paralokepi bhogehi na jīyāmāti adhippāyo. **Tatoti** taṃ nimittaṃ, kāmehi nimantentiya “yuvāsi tvaṃ”ti-ādinā “yadā jīṇṇā bhavissāmā”ti-ādinā ca tassā vesiyā vuttavacanaḥetu. Taṃ hi vacanaṃ aṅkusaṃ katvā thero samaṇadhammaṃ karonto sadatthaṃ paripūresi. Sesā heṭṭhā vuttanayameva.

Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Lakunḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Pare Ambātakārāmeti-ādikā āyasmato Lakunḍakabhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare mahābhoge kule nibbattitvā vayappatto Satthu santike dhammaṃ suṇanto nisinno tasmim khaṇe Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mañjussarānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā “aho vatāhampi anāgate ayaṃ

1. Paccyāsi (Sī)

bhikkhu viya ekassa Buddhassa sāsane mañjussarānaṃ aggo bhaveyyaṃ”ti paṇḍhānaṃ akāsi. Bhagavā ca tassa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto phussassa Bhagavato kāle cittapattakokilo hutvā rājuyyānato madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍenādāya gacchanto Satthāraṃ disvā pasannamānaso “dassāmi”ti cittaṃ uppādesi. Satthā tassa cittaṃ ñatvā pattaṃ gahetvā nisīdi. Kokilo Dasabalassa patte ambapakkāṃ patiṭṭhāpesi. Satthā taṃ paribhuñji. So kokilo pasannamānaso teneva pītisukhena sattāhaṃ vītināmesi, tena ca puññakammaṃ mañjussaro ahoṣi. Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āradḍhe kiṃ pamāṇaṃ karoma. Sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantametāṃ. Chayojanappamāṇaṃ. Etampi atimahantaṃ. Pañcayojanaṃ catuyojanaṃ tiyojanaṃ dviyojanaṃ vutte ayaṃ tadā jeṭṭhavaddhakī hutvā “etha bho anāgate sukhaṇḍijaggiyaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti vatvā rajjuyā parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā “ekekāṃ mukhaṃ gāvutaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ ekayojanāvaṭṭaṃ yojanubbedham¹ bhavissati”ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Iti appamāṇassa Buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena pana kammaṃ nibbattaṃ nibbattaṭṭhāne aññehi nīcatarappamāṇo hoti.

So amhākaṃ Satthu kāle Sāvattiyaṃ mahābhogakule nibbatti, **Bhaddiyotissa** nāmaṃ ahoṣi. Atirassatāya pana **Lakuṇḍakabhaddiyoti** paññāyittha. So Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā bahussuto dhammakathiko hutvā madhurena sareṇa paresaṃ dhammaṃ kathesi. Athekasmiṃ ussavadvase ekena brāhmaṇeṇa saddhiṃ rathena gacchantī aññatarā gaṇikā therāṃ disvā dantavidāmsakāṃ² hasi. Thero tassā dantaṭṭhike nimittaṃ gahetvā jhānaṃ uppādetvā taṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā anāgāmi ahoṣi, so abhiṇhaṃ kāyagatāya satiyaṃ viharanto ekadivasaṃ āyasmatā Dhammasenāpatinā ovadiyamāno arahatte patiṭṭhahi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

1. Hoti cetiyaṃ evaṃ tiyojanaṃ catuyojanaṃ (Sī)

2. Dantavivaraṇaṃ (Ka) Vi-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Khu 4. 143 piṭṭhādīsu.

“Padumuttaro nāma jino, sabbadhammesu cakkhumā.
Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ, seṭṭhiputto mahaddhano.
Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, saṃghārāmaṃ agacchahaṃ.

Tadā so lokapajjoto, dhammaṃ desesi nāyako.
Mañjussarānaṃ pavaraṃ, sāvakaṃ abhikittayi.

Taṃ sutvā mudito hutvā, kāraṃ katvā mahesino.
Vanditvā Satthuno pāde, taṃ ṭhānamabhipatthayim.

Tadā Buddho viyākāsi, saṃghamajjhe vināyako.
Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
Bhaddiyo nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Tena kammaṃ sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

Dvenavute ito kappe, phusso uppajji nāyako.
Durāsado duppasaho, sabbalokuttamo Jino.

Caraṇena ca sampanno, brahā uju patāpavā.
Hitesī sabbasattānaṃ, bahuṃ mocesi bandhanā.

Nandārāmaṇe tassa, ahoṣiṃ phussakokilo.
Gandhakuṭṭisamāsanne, ambarukkhe vasāmaṃ.

Tadā piṇḍāya gacchantaṃ, dakkhiṇeyyaṃ Jinuttamaṃ.
Disvā cittaṃ pasādetvā, mañjunābhinikūjahamaṃ.

Rājuyyānaṃ tadā gantvā, supakkaṃ kanakattacaṃ.
Ambapiṇḍaṃ gahetvāna, Sambuddhassopanāmayim.

Tadā me cittamaññāya, mahākāruṇiko Jino.
 Upaṭṭhākassa hatthato, pattam paggaṇhi nāyako.
 Adāsīm haṭṭhacittoham, ambapiṇḍam Mahāmune.
 Patte pakkhippa pakkhehi, pañjalīm katvāna mañjunā.
 Sarena rajanīyena, savanīyena vaggunā.
 Vassanto Buddhapūjattham, nīlam gantvā nipajjaham.
 Tadā muditacittam mam, Buddhapemagatāsayam.
 Sakuṇagghi upāgantvā, ghātayī duṭṭhamānaso.
 Tato cutoham tusite, anubhotvā mahāsukham.
 Manussayonimāgacchim, tassa kammassa vāhasā.
 Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.
 Kassapo nāma gottena, uppajji vadatam varo.
 Sāsanam jotayitvā so, abhibhuyya kutitthiye.
 Vinayitvāna veneyye, nibbuto so sasāvako.
 Nibbute tamhi lokagge, pasannā janatā bahū.
 Pūjanatthāya Buddhassa, thūpam kubbanti Satthuno.
 Sattayojanikam thūpam, sattaratanabhūsitam.
 Karissāma mahesissa, iccevam mantayanti te.
 Kikino Kāsirājassa, tadā senāya nāyako.
 Hutvāham appamāṇassa, pamāṇam cetiye vadim.
 Tadā te mama vākyena, cetiyam yojanuggatam.
 Akamsu naravīrassa, nānāratanabhūsitam.
 Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ deham, Tāvatiṃsamagacchaham.
 Pacchime ca bhava dāni, jāto seṭṭhikule aham.
 Sāvattthiyam puravare, iddhe phīte mahaddhane.

Purappavese Sugataṃ, disvā vimhitamānaso.
 Pabbajitvāna na ciraṃ, arahattamapāpuṇiṃ.
 Cetiyaṣṣa pamāṇaṃ yaṃ, akariṃ tena kammunā.
 Lakuṇḍakasarīrohaṃ, Jāto paribhavāraho.
 Sarena madhurenāhaṃ, pūjivā Isisattamaṃ.
 Mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ, aggattamanupāpuṇiṃ.
 Phaladānena Buddhassa, guṇānussaraṇena ca.
 Sāmaññaphalasampanno, viharāmi anāsavo.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Aparabhāge aññaṃ byākaronto—

466. “Pare Ambāṭakārāme, vanasaṇḍamhi Bhaddiyo.
 Samūlaṃ taṇhamabbuyha, tattha bhaddova jhāyati.

467. Ramante’ke mudiṅgehi, vīṇāhi paṇavehi ca.
 Ahañca rukkhamūlasmim, rato Buddhassa sāsane.

468. Buddho ce me varaṃ dajjā, so ca labbhettha me varo.
 Gaṇhe’haṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ satin”ti—

imā tisso gāthā abhāsi.

Tattha **pareti** seṭṭhe adhike, viṣiṭṭheti attho. Adhikavācī hi ayaṃ parasaddo “paraṃ viya mattāyā”ti-ādīsu¹ viya. **Ambāṭakārāmeti** evaṃnāmake ārāme, so kira chāyūdakasampanno vanasaṇḍamaṇḍito ramaṇīyo hoti, tena “pare”ti visesetvā vutto. “Ambāṭakavane² ambāṭakehi abhilakkhitavane”ti ca vadanti. **Vanasaṇḍamhīti** vanagahane, ghananicitarukkhaḡacchalatāsamūhe vaneti attho. **Bhaddiyoti** evaṃnāmake, attānameva thero aññaṃ viya vadati. **Samūlaṃ taṇhamabbuyhāti**

1. Attāyāti-ādīsu (Sī), attā viyāti-ādīsu (I)

2. Tena parena visesetvā vutte ambāṭake vane (Sī, I)

taṇhāya mūlaṃ nāma avijjā, tasmā sāvijjaṃ taṇhaṃ aggamaggena samugghāṭetvāti attho. **Tattha bhaddova jhāyatīti** lokuttarehi sīlādīhi bhaddo sundaro tasmimyeva vanasaṇḍe katakiccatāya diṭṭhadhammasukhavihāravasena aggaphalajhānena jhāyati.

Phalasukhena ca jhānasamāpattīhi ca vītināmetīti attano vivekaratiṃ dassetvā **“ramante’ke”**ti gāthāyapi byatirekamukhena tamevatthaṃ dasseti. Tattha **mudiṅgehīti** aṅgikādīhi murajehi¹. **Vīṇāhīti** nandinī-ādīhi vīṇāhi. **Paṇavehīti** turiyehi ramanti eke kāmabhogino, sā pana² tesam rati anariyā anatthasamhitā. **Ahañcāti** ahaṃ pana, ekako **Buddhassa** Bhagavato sāsane rato, tato eva rukkhāmūlasmim **rato** abhirato viharāmīti attho.

Evam attano vivekābhiratiṃ kittetvā idāni yaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattaṃ patto, tassa pasamsanattaṃ **“Buddho ce me”**ti gāthamāha. Tassattho—sace **Buddho** Bhagavā “ekāhaṃ bhante Bhagavantaṃ varaṃ yācāmi”ti mayā yācito “atikkantavarā kho bhikkhu Tathāgatā”ti apaṭikkhipitvā mayhaṃ yathāyācitaṃ varaṃ dadeyya, so ca varo mamādhippāyapūrako **labbhettha** mayhaṃ manorathaṃ matthakaṃ pāpeyyāti thero parikkappavasena vadati. “Bhante sabbo loko sabbakālaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetū”ti, “sabbalokassa niccaṃ kāyagatāsati bhāvetabbā”ti katvā varaṃ gaṇhe ahanti dassento āha **“gaṇhe’haṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ satin”**ti. Idāni aparikkhaṇāgarahāmukhena parikkhaṇaṃ³ pasamsanto—

469. “Ye maṃ rūpena pāmiṃsu, ye ca ghosena anvagū.

Chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janā.

470. Ajjhataṅca na jānāti, bahiddhā ca na passati.

Samantāvaraṇo bālo, sa ve ghosena vuyhati.

471. Ajjhataṅca na jānāti, bahiddhā ca vipassati.

Bahiddhā phaladassāvī, sopi ghosena vuyhati.

1. Pokkharehi (Sī, I)

2. Sāsane (Ka)

3. Aparikkhakāgarahāmukhena parikkhake (Sī, I)

472. Ajjhatañca pajānāti, bahiddhā ca vipassati.

Anāvaraṇadassāvī, na so ghosena vuyhati”ti—

imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ye maṃ rūpena pāmiṃsūti** ye janā aviddasū mama rūpena apasādikena nihīnena “ākārasadisī paññā”ti dhammasarīrena ca maṃ nihīnam pāmiṃsu, “orako ayan”ti hīḷentā paricchindanavasena maññiṃsūti attho. **Ye ca ghosena anvagūti** ye ca sattā ghosena mañjunā maṃ sambhāvanāvasena anugatā bahu maññiṃsu, taṃ tesaṃ micchā, na hi ahaṃ rūpamattena avamantabbo, ghosamattena vā na bahuṃ mantabbo, tasmā **chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janāti** te duvidhāpi janā¹ chandarāgassa vasaṃ upetā appahīnachandarāgā sabbaso pahīnachandarāgaṃ maṃ na jānanti.

Avisayo tesaṃ mādiso ajjhattaṃ bahiddhā ca aparīññātavatthutāyāti dassetuṃ “**ajjhattaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. **Ajjhattanti** attano santāne khandhāyatanādidhammaṃ. **Bahiddhāti** parasantāne. Atha vā ajjhattanti mama abbhantare asekkhasīlakkhandhādiṃ. Bahiddhāti mameva ākappasampattiyādiyuttaṃ bahiddhā rūpadhammappavattim cakkhuviññāṇādippavattim ca. **Samantāvaraṇoti** evaṃ ajjhatañca bahiddhā ca ajānanena samantato āvaraṇayutto āvaṭaṇāṇagatiko. **Sa ve ghosena vuyhatīti** so paraneyyabuddhiko bālo ghosena paresaṃ vacanena vuyhati niyyati ākaḍḍhīyati.

Bahiddhā ca vipassatīti yo ca vuttanayena ajjhattaṃ na jānāti, bahiddhā pana sutānusārena ākappasampatti-ādi-upadhāraṇena vā visesato passati. “Guṇavisesayutto siyā”ti maññati, sopi **bahiddhā phaladassāvī** nayaggāhena phalamattaṃ gaṇhanto vuttanayena ghosena vuyhati, sopi mādiso na jānātīti attho.

Yo pana **ajjhatañca** khīṇāsavassa abbhantare asekkhasīlakkhandhādiguṇaṃ jānāti, bahiddhā cassa paṭipattisallakkhaṇena visesato guṇavisesayogaṃ passati. **Anāvaraṇadassāvī** kenaci anāvaṭo hutvā ariyānaṃ

1. Maṃ jānantīti te duvidhāpi (Sī,I)

guṇe daṭṭhuṃ ñātuṃ samattho, na so ghosamattena vuyhati yāthāvato
dassanatoti.

Lakuṇḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhaddattheragāthāvaṇṇanā

Ekaputtoti-ādikā āyasmato Bhaddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttaraṃ Bhagavantaṃ bhikkhusaṃghaṅca satasahassaparimāṇaṃ cīvarādīhi catūhi paccayehi pūjesi. So tena puñṇakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattthiyaṃ seṭṭhikule nibbatti, nibbattamāno ca¹ aputtakesu mātāpitūsu devatāyācanādīni katvāpi alabhantesu Satthāraṃ upasaṅkamtivā “sace bhante mayaṃ ekaṃ puttaṃ lacchāma, taṃ tumhākaṃ dāsathāya dassāmā”ti vatvā āyācivā gatesu Satthu adhippāyaṃ ñatvā aññataro devaputto khīṇāyuko hutvā ṭhito sakkena devaraññā “amukasmiṃ kule nibbattāhi”ti āṇatto tattha nibbatti, **Bhaddotissa** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sattavassuddesikaṃ jātaṃ mātāpitāro alaṅkaritvā Bhagavato santikaṃ netvā “ayaṃ so bhante tumhe āyācivā laddhadārako, imaṃ tumhākaṃ niyyātemā”ti āhaṃsu. Satthā Ānandattheraṃ āṇāpesi “imaṃ pabbājehi”ti. Āṇāpetvā ca gandhakuṭiṃ pāvīsi. Thero taṃ pabbājetvā saṅkhepena vipassanā mukhaṃ ācikkhi, so upanissayasampannatā vipassanāyā kammaṃ karonto sūriye anoggateyeva bhāvanāṃ usukkāpetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarasambuddhaṃ, mettacittaṃ Mahāmuniṃ.

Upeti janatā sabbā, sabbalokagganāyakaṃ.

Sattukaṅca baddhakaṅca, āmisāṃ pānabhojanaṃ.

Dadanti Satthuno sabbe, puñṇakkhette anuttare.

Ahampi dānaṃ dassāmi, devadevassa tādino.

Buddhasēṭṭhaṃ nimantetvā, saṅghampi ca anuttaraṃ.

1. Nibbattamānova (Sī, I)

2. Khu 3. 106 piṭṭhādīsu.

Uyyojitā mayā cete, nimantesuṃ Tathāgataṃ.
 Kevalaṃ bhikkhusaṃghaṇca, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
 Satasahassapallaṅkaṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ.
 Tūlikāpaṭalikāya, Khomakappāsikehi ca.
 Mahārahaṃ paññāpayiṃ, āsanaṃ Buddhayuttakaṃ.
 Padumuttaro Lokavidū, devadevo Narāsabho.
 Bhikkhusaṃghaparibyūḥo, mama dvāramupāgami.
 Paccuggantvāna Sambuddhaṃ, Lokanāthaṃ yasassināṃ.
 Pasannacitto sumano, abhināmayiṃ saṃgharaṃ.
 Bhikkhūnaṃ satasahassaṃ, Buddhaṇca Lokanāyakaṃ.
 Pasannacitto sumano, paramannena tappayim.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutināṃ paṭiggaho.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yenidaṃ āsanaṃ dinnāṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Catusattatikkhattuṃ so, devarajjaṃ karissati.
 Anubhossati sampattiṃ, accharāhi purakkhato.
 Padesarajjaṃ sahasaṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Ekapaññāsakkhattuṇca, cakkavattī bhavissati.
 Sabbāsu bhavayonīsu, uccākulī bhavissati.
 So ca pacchā pabbajitvā, sukkamūlena codito.
 Bhaddiyo nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Vivekamanuyuttomhi, pantasenaniṅvāsahaṃ.
 Phalañcādhigataṃ sabbaṃ, cattaklesomhi ajjahaṃ.
 Mama sabbaṃ abhiññāya, Sabbaññū Lokanāyako.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.
 Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
 Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanāṃ'ti.

Tassa Bhagavā chaḷabhiññuppattiṃ ñatvā “ehi bhaddā”ti āha. So tāvadeva Satthāraṃ upasaṅkamtivā vanditvā pañjaliko Satthu samīpe aṭṭhāsi, sā eva cassa upasampadā ahoṣi, Buddhūpasampadā nāma kiresā. Thero jātito paṭṭhāya attano pavattiyā kathanamukhena aññaṃ byākaronto—

473. “Ekaputto ahaṃ āsiṃ, piyo mātu piyo pitu.
Bahūhi vatacariyāhi¹, laddho āyācanāhi ca.
474. Te ca maṃ anukampāya, atthakāmā hitesino.
Ubho pitā ca mātā ca, Buddhassa upanāmayuṃ.
475. Kicchā laddho ayaṃ putto, sukhumālo sukhedhito.
Imaṃ dadāma te Nātha, Jinassa paricāraṃ.
476. Satthā ca maṃ paṭiggayha, ānandaṃ etadabravi.
Pabbājehi imaṃ khippaṃ, hessatyā’jāniyo ayaṃ.
477. Pabbājetvāna maṃ Satthā, vihāraṃ pāvisi jino.
Anoggatasmim sūriyasmim, tato cittaṃ vimucci me.
478. Tato Satthā nirākatvā, paṭisallānavuṭṭhito.
Ehi bhaddāti maṃ āha, sā me āsū’pasampadā.
479. Jātiyā sattavassena, laddhā me upasampadā.
Tisso vijjā anuppattā, aho dhammasudhammatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vatacariyāhī**ti “evaṃ katvā puttaṃ labhissathā”ti vuttam samaṇabrāhmaṇānaṃ vacanaṃ sutvā khīraṃ pāyitvā anasaṇādivatacaraṇehi. **Āyācanāhī**ti devatāyācanāhi Satthu-āyācanāya ca, idameva cettha kāraṇaṃ, itaraṃ thero māṭāpitūnaṃ paṭipattidassanattaṅceva kicchā laddhabhāvā dassanattaṅca vadati.

1. Vatacariyehi (Sī)

Teti mātāpitaro. **Upanāmayunti** upanāmesuṃ.

Sukhedhitoti sukhasamvaḍḍhito. **Teti** tuyhaṃ. **Paricārakanti** kim kāraṃ.

Hessatyā’jāniyo ayanti ayaṃ dārako mama sāsane ājāniyo bhavissati.
Tasmā khippaṃ ajeva pabbājehīti etaṃ **abravi** āha.

Pabbājetvānāti ānandattherena pabbājetvā. **Vihāranti** gandhakuṭiṃ.
Anoggatasmim̄ sūriyasminti sūriye anattaṅgateyeva. **Tato cittaṃ vimucci**
meti tato vipassanārambhato paraṃ na cireneva khaṇena sabbāsavehi me
cittaṃ vimucci, khīṇāsavo ahoṣiṃ.

Tatoti mama āsavakkhayato pacchā. **Nirākatvāti** attanā samāpannaṃ
phalasaṃpattiṃ appetvā tato vuṭṭhāya. Tenāha “**paṭisallānavuṭṭhito**”ti. **Sā**
me āsū’pasampadāti yā maṃ¹ uddissa “ehi bhaddā”ti Satthu vācā pavattā, sā
eva me mayhaṃ upasampadā āsi. Evaṃ **jātiyā sattavassena, laddhā me**
upasampadāti sātisayaṃ Satthārā attano kataṃ anuggahaṃ sāsanaṃ ca
niyyānikataṃ dasseti. Tenāha “**aho dhammasudhammatā**”ti.

Ettha ca “cittaṃ vimucci me”ti khīṇāsavabhāvaṃ pakāsetvāpi puna
“**tisso vijjā anuppattā**”ti lokiyābhiññekadesadassanaṃ
chaḷabhiññabhāvavibhāvanatthaṃ. Tenāha Apadāne “chaḷabhiññā
sacchikatā”ti.

Bhaddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sopākattheragāthāvaṇṇanā

Disvā pāsādachāyāyanti-ādikā āyasmato Sopākattherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā
viññutaṃ patto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāmesu
ādinavaṃ disvā gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā

1. Sā maṃ (I)

ekasmiṃ pabbate viharati. Satthā āsannamaraṇaṃ taṃ ñatvā tassa santikaṃ agamāsi. So Bhagavantam disvā pasannacitto uḷāraṃ pītisomanassaṃ pavedento pupphamayam āsanam paññapetvā adāsi. Satthā tattha nisīditvā aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetvā tassa passantasseva ākāse¹ agamāsi. So pubbe gahitaṃ niccaggāhaṃ pahāya aniccasaññaṃ hadaye ṭhapetvā kālaṅkatvā devaloke uppajjitvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe Sopākayoniyam nibbatti, so jāti-āgatena² **Sopākoti** nāmena paññāyi. Keci pana “vāṇijakule nibbatto, ‘Sopāko’ ti pana nāmamattan” ti vadanti. Tam Apadānapāḷiyā virujjhati “pacchime bhava sampatte Sopākayonupāgamin” ti vacanato. Tassa Catumāsajātassa pitā kālamakāsi, cūḷapitā posesi. Anukkamena sattavassiko jāto ekadivasam cūḷapitā “attano puttana kalahaṃ karotī” ti kujjhivā tam susānam netvā dve hatthe rajjuyā ekato bandhitvā tāya eva rajjuyā matamanussassa sarīre gāḷham bandhitvā gato “siṅgālādayo khādantū” ti. Pacchimabhavikatāya dārakassa puññaphalena sayam māretum na visahi, siṅgālādayopi na abhibhaviṃsu³. Dārako aḍḍharattasamaye evam vippalapati—

“Kā gati me agatissa⁴, ko vā bandhu abandhuno.
Susānamajjhe bandhassa, ko me abhayadāyako” ti.

Satthā tāya velāya veneyyabandhave olokeno dārakassa hadayabbhantare pajjalantaṃ arahattūpanissayam disvā obhāsam pharivā satim janetvā evamāha—

“Ehi Sopāka mā bhāyi, olokassu Tathāgataṃ.
Aham taṃ tārayissāmi, rāhumukheva candiman” ti.

Dārako Buddhānubhāvena chinnabandhano gāthāpariyosāne sotāpanno hutvā gandhakuṭisammukhe aṭṭhāsi. Tassa mātā puttaṃ apassanti cūḷapitaram pucchitvā tenassa pavattiyā akathitāya tattha tattha gantvā

1. Ākāse (Ka)

2. Jātiyā vasena (Sī)

3. Āgamimsu (Ka)

4. Kā hi me agati assa (Sī), kā hi me āgatissa (I), kā gati me abhavissa (Ka)

vicinantī “Buddhā kira atītānāgatapaccuppannaṃ jānanti, yannūnāhaṃ
Bhagavantam upasaṅkamitvā mama puttassa pavattim jāneyyan”ti Satthu
santikam agamāsi. Satthā iddhiyā tam paṭicchadetvā “bhante mama puttam
na passāmi¹, apica Bhagavā tassa pavattim jānātī”ti² tāya putṭho—

“Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā.
Antakenā’dhipannassa, natthi nātīsu tāṇatā”ti³—

dhammam kathesi. Tam sutvā sā sotāpannā ahosi. Dārako arahattam pāpuṇi.
Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Pabbhāram sodhayantassa, vipine pabbatuttame.
Siddhattho nāma Bhagavā, āgacchi mama santikam.
Buddham upagataṃ disvā, Lokajetṭhassa tādino.
Santharam santharivāna, pupphāsanaṃ adāsaham.
Pupphāsane nisīditvā, siddhattho Lokanāyako.
Mamañca gatimaññāya, aniccataṃ mudāhari.
Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.
Uppajjitvā nirujjhanti, tesam vūpasamo sukho.
Idam vatvāna sabbaññū, Lokajetṭho Narāsabho.
Nabham abhuggamī vīro, haṃsarājāva ambare.
Sakam diṭṭhim jahitvāna, bhāvayā’niccasaññaham.
Ekāham bhāvayitvāna, tattha kālam kato aham.
Dve sampattī anubhotvā, sukkamūlena codito.
Pacchime bhavē sampatte, sapākayonu’pāgamim.
Agārā abhinikkamma, pabbajim anagāriyam.
Jātiyā sattavassoham, arahattamapāpuṇim.
Āraddhavīriyo pahitatto, sīlesu susamāhito.
Tosetvāna mahānāgam, alattham upasampadam.

1. Putto na dissati (Sī, I)

3. Khu 1. 54 piṭṭhe Dhammapade.

2. Jānathāti (Sī, I)

4. Khu 3. 70 piṭṭhādīsu.

Catunnavutito kappe, yaṃ kammakarim̄ tadā.
Duggatim̄ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ phalaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ saññaṃ bhāvayim̄ tadā.
Taṃ saññaṃ bhāvayantassa, patto me āsavakkhayo.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha Bhagavā iddhiṃ paṭisaṃhari. Sāpi puttaṃ disvā haṭṭhatuṭṭhā tassa khīṇāsavabhāvaṃ sutvā pabbājetvā gatā. So Satthāraṃ gandhakuṭicchāyāyaṃ caṅkamantaṃ upasaṅkamtivā vanditvā anucaṅkami. Tassa Bhagavā upasampadaṃ anujānitukāmo “ekaṃ nāma kin”ti-ādinā¹ dasa pañhe pucchi. Sopi Satthu adhippāyaṃ gaṇhanto sabbaññutaññāṇena saṃsando “sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti-ādinā¹ te pañhe vissajjesi. Teneva te kumārapañhā nāma jātā. Satthā tassa pañhabyākaraṇena ārādhitacitto upasampadaṃ anujāni, tena sā pañhabyākaraṇūpasampadā nāma jātā, tassimaṃ² attano pavattim̄ pakāsetvā thero aññaṃ byākaronto—

480. “Disvā pāsādachāyāyaṃ, caṅkamantaṃ naruttamaṃ.
Tattha naṃ upasaṅkamma, vandissaṃ purisuttamaṃ.

481. Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, saṃharitvāna pāṇayo.
Anucaṅkamissaṃ virajaṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

482. Tato pañhe apucchi maṃ, pañhānaṃ kovido vidū.
Acchambhī ca abhīto ca, byākāsim̄ Satthuno ahaṃ.

483. Vissajjitesu pañhesu, anumodī Tathāgato.
Bhikkhusaṃghaṃ viloketvā, imamatthaṃ abhāsatha.

484. ‘Lābhā Aṅgānaṃ pagadhānaṃ, yesāyaṃ paribhuñjati.
Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ.
Paccuṭṭhānañca sāmīcim̄, tesaṃ lābhā’ti cābravi.

1. Khu 1. 3 piṭṭhe Khuddakapāṭhe.

2. Tayimaṃ (Sī), tasmim̄ (I), tassidaṃ (Ka)

485. ‘Ajjadagge maṃ sopāka, dassanāyo’pasaṅkama.

Esā ceva te sopāka, bhavatu upasampadā’.

486. Jātiyā sattavassena, laddhāna upasampadaṃ.

Dhāremi antimaṃ dehaṃ, aho dhammasudhammatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **pāsādachāyāyanti** gacchakuṭicchāyāyaṃ. Vandissanti abhivandim.

Samharitvāna pāṇayoti ubho hatthe kamalamakuḷākārena saṅgate katvā, añjalim paggahetvāti attho. **Anucaṅkamissanti** caṅkamantassa Satthuno anu pacchato anugamanavasena caṅkamim. **Virajanti** vigatarāgādirajam.

Pañheti kumārapañhe. **Vidūti** veditabbaṃ viditavā¹, sabbaññūti attho. “Satthā maṃ pucchati”ti uppajjanakassa chambhitattassa bhayassa ca setughātena pahīnattā **acchambhī** ca **abhīto** ca byākāsi.

Yesāyanti yesaṃ aṅgamagadhānaṃ ayaṃ sopāko. **Paccayanti** gilānapaccayaṃ. **Sāmīcinti** maggadānabījanādisāmīcikiriyaṃ.

Ajjadaggeti dakāro padasandhikaro, ajja agge ādim katvā, ajja paṭṭhāya. “Ajjatagge”tipi Pāḷi, ajjataṃ ādim katvāti attho. **Dassanāyo’pasaṅkamāti** “hīnajacco, vayasā taruṇataro”ti vā acintetvā dassanāya maṃ upasaṅkama. **Esā cevāti** yā tassa mama sabbaññutaññāṇena saddhim saṃsandetvā katā pañhavissajjanā, esāyeva te bhavatu upasampadā iti ca abravīti yojanā. “Laddhā me upasampadā”tipi Pāḷi. Ye pana “laddhāna upasampadan”tipi paṭhanti, tesam **sattavassenāti** sattamena vassenāti attho, sattavassena vā hutvāti vacanaseso. Yaṃ panettha avuttaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Sopākattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Veditabbassa viditā (Sī)

5. Sarabhaṅgatttheragāthāvaṇṇanā

Sare hatthehī-ādikā āyasmato Sarabhaṅgatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Anabhilakkhitotissa** kulavaṃsāgataṃ nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto kāme pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā saratiṇāni sayameva bhañjitvā paṇṇasālaṃ katvā vasati. Tato paṭṭhāya **Sarabhaṅgotissa** samaññā ahoṣi. Atha Bhagavā Buddhacakkhunā lokaṃ vālovento tassa arahattūpanissayaṃ disvā tattha gantvā dhammaṃ desesi. So paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ patvā tattheva vasati. Athassa tāpasakāle katā paṇṇasālā jīṇṇā paluggā ahoṣi. Taṃ disvā manussā “kissa bhante imaṃ kuṭikaṃ na paṭisaṅkharothā”ti āhaṃsu. Thero “kuṭikā yathā tāpasakāle katā, idāni tato kātuṃ na sakkā”ti taṃ sabbaṃ pakāsentō—

487. “Sare hatthehi bhañjitvā, katvāna kuṭimacchisaṃ.
Tena me Sarabhaṅgoti, nāmaṃ sammutiyā ahu.

488. Na mayhaṃ kappate ajja, sare hatthehi bhañjituṃ.
Sikkhāpadā no paññattā, Gotamena yasassinā”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **sare hatthehi bhañjitvāti** pubbe tāpasakāle saratiṇāni mama hatthehi chinditvā tiṇakuṭiṃ katvā **acchisaṃ** vasiṃ, nisīdiñceva nipajjiṃ ca. **Tenāti** kuṭikaraṇatthaṃ sarānaṃ bhañjanena. **Sammutiyāti** anvatthasammutiyā Sarabhaṅgoti nāmaṃ **ahu** ahoṣi.

Na mayhaṃ kappate ajjāti ajja idāni upasampannassa mayhaṃ **sare** saratiṇe hatthehi bhañjituṃ na kappate na vaṭṭati. Kasmā? **Sikkhāpadā no paññattā, Gotamena yasassināti.** Tena yaṃ amhākaṃ Satthārā sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mayhaṃ jīvitahetunāpi nātikkamāmāti dasseti.

Evam ekena pakārena tiṇakuṭikāya apaṭisaṅkharāṇe kāraṇam dassetvā idāni aparenapi pariyāyena nam dassento—

489. “Sakalam samattam rogam, Sarabhaṅgo nāddasam pubbe.
Soyam rogo diṭṭho, vacanakarenā’tidevassā”ti—

imam gāthamāha.

Tattha **sakalanti** sabbam. **Samattanti** sampuṇṇam, sabbabhāgato¹ anavasesanti attho. **Roganti** dukkhadukkhataḍḍivasena rujanaṭṭhena rogabhūtam upādānakkhandhapañcakam sandhāya vadati. **Nāddasam pubbeti** Satthu ovādapaṭilābhato pubbe na addakkhim. **Soyam rogo diṭṭho, vacanakarenā’tidevassāti** sammutidevā upapattidevo visuddhidevāti sabbepi deve attano sīlādiguṇehi atikkamitvā ṭhitattā atidevassa Sammāsambuddhassa ovādapaṭikarena Sarabhaṅgena so ayam khandhapañcakasaṅkhāto rogo vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pañcakkhandhato² diṭṭho, pariññātoti attho. Etena evam attabhāvakuṭikāyampi anapekkho bāhiram tiṇakuṭikam katham³ paṭisaṅkharissatīti dasseti.

Idāni yam maggam paṭipajjantena mayā ayam attabhāvarogo yāthāvato diṭṭho, svāyam maggo sabbabuddhasādhāraṇo. Yena⁴ nesam ovādadhammopi majjhe bhinnasuvanṇasadiso yatthāham patiṭṭhāya dukkhakkhayaṃ pattoti evam attano arahattapaṭipattim byākaronto—

490. “Yeneva maggena gato Vipassī,
Yeneva maggena Sikhī ca Vessabhū.
Kakusandhakoṇāgamano ca Kassapo,
Tena’ñjasena agamāsi Gotamo.

491. Vītataṇhā anādānā, satta Buddhā khayogadhā.
Yohā’yaṃ desito dhammo, dhammabhūtehi tādibhi.

492. Cattāri ariyasaccāni, anukampāya pāṇinam.
Dukkham samudayo maggo, nirodho dukkhasaṅkhayo.

1. Sekkhabhāvato (Sī), sabbabhāvato (I)

3. Tiṇakuṭim kim (Ka)

2. Paccakkhato (Ka)

4. Kena (Sī)

493. Yasmiṃ nivattate dukkhaṃ, saṃsārasmiṃ anantakaṃ.

Bhedā imassa kāyassa, jīvitassa ca saṅkhayā.

Añño punabbhavo natthi, suvimuttomhi sabbadhī”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yeneva maggenā**ti yeneva sapubbabhāgena ariyena aṭṭhaṅgikena maggena. **Gatoti** paṭipanno nibbānaṃ adhigato. **Vipassīti** vipassī

Sammāsambuddho. **Kakusandhāti** avibhattiko niddeso.

“Kakusandhakoṇāgamaṇā”tipi pāṭho. **Tena’ñjasenā**ti teneva añjasena ariyamaggena.

Anādānāti anupādānā appaṭisandhikā vā. **Khayogadhāti** nibbānogadhā nibbānapatiṭṭhā. **Yehā’yaṃ desito dhammoti** yehi sattahi

Sammāsambuddhehi ayaṃ sāsanaḍhammo desito pavedito.

Dhammabhūtehiti dhammakāyatāya dhammasabhāvehi,

navalokuttaradhammato vā bhūtehi jātehi, dhammaṃ vā pattehi. **Tādibhīti** iṭṭhādīsū tādibhāvappattehi.

“**Cattāri ariyasaccāni**”ti-ādinā tehi desitaṃ dhammaṃ dasseti. Tattha **cattārīti** gaṇanaparicchedo. **Ariyasaccānīti** paricchinnadhammadassanaṃ.

Vacanaṭṭhato pana ariyāni ca avitathatṭhena saccāni cāti ariyasaccāni,

ariyassa vā Bhagavato saccāni tena desitattā, ariyabhāvakarāni vā saccānīti ariyasaccāni. Kucchitabhāvato tucchabhāvato ca **dukkhaṃ**,

upādānakkhandhapaṅcakaṃ. Taṃ dukkhaṃ samudeti etasmāti **samudayo**,

taṇhā. Kilese mārento gacchati, nibbānatthikehi maggīyatīti vā **maggo**,

sammādiṭṭhi-ādayo aṭṭha dhammā. Saṃsāracārasaṅkhāto natthi ettha

rodho, etasmim vā adhigate puggalassa rodhābhāvo hoti, nirujjhati

dukkhametthāti vā **nirodho**, nibbānaṃ. Tenāha “dukkhasaṅkhayo”ti.

Ayamettha saṅkhapo, vitthāro pana **visuddhimagge**¹ vuttanayeneva veditabbo.

Yasminti yasmiṃ nirodhe nibbāne adhigate. **Nivattateti**

ariyamaggabhāvanāya sati² **anantakaṃ** ariyantam imasmim saṃsāre jāti-ādidukkaṃ na pavattati ucchijjati, so nirodhoti ayaṃ dhammabhūtehi

Sammāsambuddhehi

1. Visuddhi-Ṭṭha 2. 139 piṭṭhādīsū.

2. Ariyamaggabhāvanāya appavattati (Sī)

desito dhammoti yojanā. **“Bhedā”**ti-ādinā “rogo¹ diṭṭho”ti dukkhapariññāya sūcitaṃ attano arahattappattiṃ sarūpato dasseti. “Yasmiṃ nibbattate dukkhan”ti pana pāṭhe sakalagāthāya tatthāyaṃ yojanā—**yasmiṃ** khandhādipaṭipāṭisaññite saṃsāre idaṃ anantakaṃ jāti-ādidukkhāṃ nibbattaṃ, so ito dukkhappattito añño punappunaṃ bhavanabhāvato² punabbhavo. Imassa jīvitindriyassa saṅkhayā kāyasaṅkhātassa khandhapañcakassa bhedaṃ vināsā uddhaṃ natthi, tasmā sabbadhi sabbehi kilesehi sabbehi bhavehi suṭṭhu vimutto visamyutto amhīti.

Sarabhaṅgaththeragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ārogo (Sī, I)

2. Añño punappunabhāvato (Sī) añño punappunabhāvato (I)

8. Aṭṭhakanipāta

1. Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā

Aṭṭhakanipāte **kammaṃ bahukanti**-ādikā āyasmato Mahākaccāyanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle gahapatimahāsālakule nibbattivā vuddhippatto ekadivasam Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthārā samkhittena bhāsitassa vitthārena attham vibhajantānam aggaṭṭhāne ṭhapiyamānam ekaṃ bhikkhum disvā sayampi taṃ ṭhānam patthento paṇidhānam katvā dānādīni puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Sumedhassa Bhagavato kāle vijjādharo hutvā ākāsenā gacchanto Satthāram Himavantapabbate ekasmiṃ vanasaṇḍe nisinnam disvā pasannamānaso kaṇikārapupphehi pūjam akāsi.

So tena puññakammena aparāparam sugatīsuyeva parivattento Kassapadasabalassa kāle Bārāṇasiyam kulaghare nibbattivā parinibbuta Bhagavati Suvanṇacetiyakaraṇaṭṭhāne satahassagghanikāya suvaṇṇiṭṭhakāya pūjam katvā “Bhagavā mayham nibbattanibbattaṭṭhāne sarīram suvaṇṇavaṇṇam hotū”ti patthanam akāsi.

Tato yāvajīvam kusalakammaṃ katvā ekaṃ Buddhantaram devamanussesu saṃsaritvā imasmim Buddhuppāde Ujjeniyam rañño¹ Caṇḍapajjotassa purohitagehe nibbatti, tassa nāmaggaṇaḍivase mātā “mayham putto suvaṇṇavaṇṇo, attano nāmam gahetvā āgato”ti **Kañcanamāṇavot**veva nāmam akāsi. So vuddhimanvāya tayo vede uggahetvā pitu accayena purohitaṭṭhānam labhi. So gottavasena **Kaccāyanoti** paññāyittha. Tam rājā Caṇḍapajjoto Buddhuppādam sutvā “ācariya tvam tattha gantvā Satthāram idhānehi”ti pesesi. So attaṭṭhamo Satthu santikam upagato tassa Satthā dhammam deseti, desanāpariyosāne so sattahi janehi saddhim saha paṭisambhidāhi arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttam **Apadāne**²—

1. Udenarañño (Si)

2. Khu 4. 113 piṭṭhādīsu.

“Padumuttaro nāma Jino, anejo ajitaṃ jayo.
 Satasahassee kappānaṃ, ito uppajji nāyako.
 Vīro kamalapattakkho, sasaṅkavimalānāno.
 Kanakācalasaṅkāso, ravidittisamappabho.
 Sattanettamanohārī, varalakkhaṇabhūsito.
 Sabbavākyapathātīto, manujāmarasakkato.
 Sambuddho bodhayaṃ satte, vāgīso madhurassaro.
 Karuṇānibandhasantāno, parisāsu visārado.
 Deseti madhuraṃ dhammaṃ, catusaccūpasamhitāṃ.
 Nimugge mohapaṅkamhi, samuddharati paṇīne.
 Tadā ekacaro hutvā, tāpaso Himavālayo.
 Nabhasā mānusaṃ lokaṃ, gacchanto jinamaddasaṃ.
 Upecca santikaṃ tassa, assosiṃ dhammadesanaṃ.
 Vaṇṇayantassa vīrassa, sāvakaṃ mahāguṇaṃ.
 Saṃkhittena mayā vuttaṃ, vitthārena pakāsayāṃ.
 Parisaṃ mañca toseti, yathā Kaccāyano ayaṃ.
 Nāhaṃ evamidhekaccaṃ, aññaṃ passāmi sāvakaṃ.
 Tasmā’tadagge esaggo, evaṃ dhāretha bhikkhavo.
 Tadāhaṃ vimhito hutvā, sutvā vākyāṃ manoramaṃ.
 Himavantāṃ gamitvāna, āhitvā pupphasañcayāṃ.
 Pūjetvā lokasaraṇaṃ, taṃ ṭhānamabhipatthayim.
 Tadā mamāsayaṃ ñatvā, byākāsi sa raṇaṇjaho.
 Passathetaṃ isivaraṃ, niddhantakanakattacaṃ.
 Uddhaggalomaṃ piṇaṃsaṃ, acalaṃ pañjaliṃ ṭhitaṃ.
 Hāsaṃ supuṇṇanayanaṃ, Buddhavaṇṇagatāsayaṃ.
 Dhammajāṃ uggahadayaṃ, amatāsittasannibhaṃ.

Kaccānassa guṇaṃ sutvā, taṃ ṭhānaṃ patthayaṃ ṭhito.
 Anāgatamhi addhāne, Gotamassa Mahāmunē.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Kaccāno nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Bahussuto mahāñāṇī, adhippāyavidū mune.
 Pāpuṇissati taṃ ṭhānaṃ, yathāyaṃ byākato mayā.
 Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Duve bhava saṃsarāmi, devatte atha mānuse.
 Aññaṃ gatiṃ na gacchāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Duve kule pajāyāmi, khattiye atha brāhmaṇe.
 Nīce kule na jāyāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Pacchime ca bhava dāni, jāto Ujjeniyaṃ pure.
 Pajjotassa ca caṇḍassa, purohitadijādhino.
 Putto Tiriṭivacchassa, nipuṇo vedapāragū.
 Mātā ca Candimā nāma, kaccānohaṃ varattaco.
 Vīmaṃsanatthaṃ Buddhassa, bhūmipālena pesito.
 Disvā mokkhapuradvāraṃ, nāyakaṃ guṇasañcayāṃ.
 Sutvā ca vimalaṃ vākyaṃ, gatipaṅkavisosanaṃ.
 Pāpuṇiṃ amataṃ santaṃ, sesehi saha sattahi.
 Adhippāyavidū jāto, Sugatassa mahāmate.
 Ṭhapito etadagge ca, susamidhamanoratho.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha Sathā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva
 dvaṅgulamattakesamassukā iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā¹
 viya ahesuṃ. Evaṃ thero sadatthaṃ nipphādetvā “bhante rājā pajjoto

1. Vassasatikattherā (sabbattha)

tumhākaṃ pāde vandituṃ dhammañca sotuṃ icchatī”ti Satthu ārocasi.
 Satthā “tvamyeva bhikkhu tattha gaccha, tayi gatepi rājā pasīdissatī”ti āha.
 Thero Satthu āṇāya attaṭṭhamo tattha gantvā rājānaṃ pasādetvā avantīsu
 sāsanaṃ patiṭṭhāpetvā puna Satthu santikameva gato. So ekadivasāṃ
 sambahule bhikkhū samaṇadhammaṃ pahāya kammārāme saṅgaṇikārāme
 rasataṇhānugate ca pamādavihārino disvā tesāṃ ovādasasena—

494. “Kammaṃ bahukaṃ na kāraye, parivajjeyya janaṃ na uyyame.
 So ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhādhivāho.

495. Paṅkoti hi naṃ avedayuṃ, yāyaṃ vandanapūjanā kulesu.
 Sukhumaṃ sallaṃ durubbhaṃ, sakkāro kāpurisena dujjaho”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** navāvāsakārāpanādim
 samaṇadhammakaraṇassa paribandhabhūtaṃ¹ mahantaṃ navakammaṃ na
 paṭṭhapeyya, khuddakaṃ appasamārambhaṃ
 khaṇḍaphullapaṭisaṅkharāṇādim Satthu vacanapaṭipūjanatthaṃ kātabbameva.
Parivajjeyya jananti gaṇasaṅgaṇikavasena janaṃ vivajjeyya. Jananti vā
 yādisaṃ saṃsevato bhajato payirupāsato kusalā dhammā parihāyanti,
 akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādisaṃ akalyāṇamittabhūtaṃ janaṃ
 parivajjeyya. **Na uyyameti** paccayuppādanatthaṃ kulasaṅgaṇhanavasena na
 vāyameyya, tasmā **so ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo**
sukhādhivāhoti yo² rasānugiddho rasataṇhāvasiko bhikkhu
 paccayuppādanapasuto, so kulasaṅgaṇhanatthaṃ ussukko, tesu sukhitesu
 sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā yogam³
 āpajjati, yo sukhādhivāho samathavipassanāmaggaṇhalanibbānasukhāvaho
 sīlādi-attho, taṃ riñcati pajahati, ekamsena attānaṃ tato viveceṭṭi attho.

Evam paṭhamagāthāya “kammārāmataṃ saṅgaṇikārāmataṃ
 paccayagedhañca vajjethā”ti ovaditvā idāni sakkārābhilāsaṃ garahanto
 dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho—yā ayaṃ bhikkhāya upagatānaṃ
 pabbajitānaṃ kulesu gehavāsīhi guṇasambhāvanāya kariyamānā vandanā
 pūjanā ca, yasmā

1. Paripanthabhūtaṃ (Sī, I)

2. Sukhādhivāho yo (Sī, I)

3. Uyyogam (Sī, I)

taṃ abhāvitattānaṃ osīdāpanaṭṭhena malinabhāvakaraṇaṭṭhena ca “**paṅko** kaddamoti buddhādayo ariyā **pavedayum**¹ abbhaññaṃsu pavedesum vā, yasmā ca aparīññātakkhandaṇaṃ andhaputhujjanānaṃ sakkārābhilāsānaṃ duviññeyyasabhāvatāya pīlājananato anto tudanato duruddharaṇato ca **sukhumaṃ sallaṃ durubbahaṃ** pavedayum¹, tato eva sakkāro kāpurisena **dujjaho** duppajaheyyo tassa pahānapaṭipattiyā appaṭipajjanato. Sakkārābhilāsappahānena hi sakkāro pahīno hoti, tasmā tassa pahānāya āyogo karaṇīyoti dasseti.

496. “Na parassu’panidhāya, kammaṃ maccassa pāpakāraṃ.
Attanā taṃ na seveyya, kammabandhū hi mātiyā.

497. Na pare vacanā coro, na pare vacanā muni.
Attā ca naṃ yathā vedi, devāpi naṃ tathā vidū.

498. Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāmase.
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

499. Jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo.
Paññāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.

500. Sabbaṃ suṇāti sotena, sabbaṃ passati cakkhunā.
Na ca diṭṭhaṃ sutānaṃ dhīro, sabbaṃ ujjhitumarahati.

501. Cakkhumā’ssa yathā andho, sotavā badhiro yathā.
Paññavā’ssa yathā mūgo, balavā dubbaloriva.
Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyikan”ti—

imā cha gāthā rañño pajjotassa ovādavasena abhāsi. So kira brāhmaṇe saddahitvā pasughātayaññaṃ² kāreti, kammaṃ asodhetvāva acore corasaññāya³ daṇḍeti, atṭakaraṇe ca⁴ assāmike sāmike karoti, sāmike ca assāmike. Tato naṃ thero vivecetum “**na parassā**”ti-ādinā cha gāthā abhāsi.

1. Avedayum (Sī, I)

3. Corasañña (Sī, I)

2. Pasughātayañña (Sī, I)

4. Atthakaraṇe ca (Sī, I)

Tattha **na parassu'panidhāya, kammaṃ maccassa pāpakanti** parassa maccassa sattassa upanidhāya uddissa kāraṇaṃ katvā pāpakam vadhābandhādikammaṃ na seveyya, parena na kārāpeyyāti attho. **Attanā taṃ na seveyyāti** attanāpi taṃ pāpakam na kareyya. Kasmā? **Kammabandhū hi mātiyā** ime mātiyā maccā kammadāyādā, tasmā attanā ca kiñci pāpakammaṃ na kareyya, parenapi na kārāpeyyāti attho.

Na pare vacanā coroti attanā coriyaṃ akatvā paravacanā parassa vacanamattena coro nāma na hoti, tathā **na pare vacanā muni** parassa vacanamattena muni suvisuddhakāyavacīmanosamācāro na hoti. Ettha hi **pareti** vibhatti-alopaṃ katvā niddeso. Keci pana “paresanti vattabbe pareti saṃ-kāralopaṃ¹ katvā niddiṭṭhan”ti vadanti. **Attā ca naṃ yathā vedīti** naṃ sattam tassa attā cittaṃ yathā “ahaṃ² parisuddho, aparisuddho vā”ti yāthāvato avedi jānāti³. **Devāpi naṃ tathā vidūti** visuddhivedā upapattidevā ca tathā vidū vidanti jānanti, tasmā sayam tādīsā devā ca pamāṇam suddhāsuddhānaṃ suddhāsuddhabhāvajānane, na ye keci icchādosaparetā sattāti adhippāyo.

Pareti paṇḍite ṭhapetvā tato aññe, kusalākusalasāvajjānavajjam kammaṃ kammaphalaṃ⁴ kāyassa asubhataṃ saṅkhārānaṃ aniccataṃ ajānantā idha pare nāma. Te **mayametta** imasmiṃ jīvaloke **yamāma** uparamāma, “satataṃ samitaṃ maccu santikaṃ gacchāmā”ti na jananti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye ca tattha paṇḍitā “mayam maccu samīpaṃ gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti** evaṃ hi te jānantā medhagānaṃ paravihiṃsanānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti, attanā pare ca aññe na medhanti na bādhentīti attho. Tvaṃ pana jīvitanimittaṃ acore core karontopi daṇḍanena, sāmike assāmike karontopi dhanajāniyā bādhasi paññāvekallato. Tathā akarontopi **jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo** parikkhīṇadhanopi sappaññajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya jīvatiyeva. Tassa hi jīvitaṃ nāma. Tenāha Bhagavā “paññājīviṃ jīvitaṃhu seṭṭhan”ti⁵. Dummedhapuggalo pana

1. Sa-kāralopaṃ (Sī, I)

2. Ayaṃ (I, Ka)

3. Anveti ājānāti (Sī)

4. ...sāvajjānavajjakammaphalaṃ (Sī, I)

5. Saṃ 1. 39, 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

paññāya ca alābhena¹ diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca atthaṃ virādhento vittavāpi na jīvati garahādipavattiyā jīvanto nāma na hoti, anupāyaññūtāya² yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitampi sandhāretum na sakkotiyeva.

Imā kira catassopi gāthā thero supinantena³ rañño kathesi. Rājā supinaṃ disvā theram namassantoyeva pabujjhitvā pabhātāya rattiyā theram upasaṅkamitvā vanditvā attanā diṭṭhaniyāmena supinaṃ kathesi. Tam sutvā thero tā gāthā paccanubhāsivā “**sabbaṃ suṇāti**”ti-ādinā dvīhi gāthāhi rājānaṃ ovadi. Tattha **sabbaṃ suṇāti sotenāti** idha sotabbaṃ saddam āpāthagataṃ sabbaṃ subhāsitaṃ dubbhāsitañca abadhiro sotena suṇāti. Tathā sabbaṃ rūpaṃ sundaraṃ asundarampi cakkhunā⁴ anandho passati, ayamindriyānaṃ sabhāvo. Tattha pana **na ca diṭṭhaṃ sutam dhīro, sabbaṃ ujjhitunti** ca nidassanamattametam. Yam hi tam diṭṭhaṃ sutam vā⁵, na tam sabbaṃ dhīro sappañño ujjhitum pariccajितum gahetum vā arahati. Guṇāguṇam pana tattha upaparikkhitvā ujjhitabbameva ujjhitum gahetabbañca gahetum arahati, tasmā **cakkhumā’ssa yathā andho** cakkhumāpi samāno ujjhitabbe diṭṭhe andho yathā assa apassanto viya bhaveyya, tathā ujjhitabbe sute sotavāpi badhiro yathā assa asuṇanto viya bhaveyya. **Paññavā’ssa yathā mūgoti** vicāraṇapaññāya paññavā vacanakusalopi avattabbe mūgo viya bhaveyya. **Balavā** thāmasampannopi akattabbe dubbaloriva, rakāro padasandhikaro, asamatto viya bhaveyya. **Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyikanti** attanā kātabbakicce uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam kiccaṃ tīretabbameva, na virādhetaṃ. Atha vā **atha atthe samuppanneti** attanā akaraṇīye atthe kicce uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam na kātabbameva. Na hi paṇḍito ayuttaṃ kātumarahatīti evam therena ovadito rājā akattabbaṃ pahāya kātabbeyeva yuttappayutto ahoṣīti.

Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhāvena (Sī, I)

3. Supinante (Sī, I)

4. Cakkhumā (Sī)

2. Anupacitapaññatāya (Sī)

5. Diṭṭhaṃ sutam mutam vā (Sī)

2. Sirimittattheragāthāvaṇṇanā

Akkodhanoti-ādikā āyasmato Sirimittattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe Mahaddhanakuṭumbikassa putto hutvā nibbatti, **Sirimittoti** laddhanāmo. Tassa kira mātā Siriguttassa bhaginī. Tassa vatthu **Dhammapadavaṇṇanāyaṃ**¹ āgatameva. So Siriguttassa bhāgineyyo Sirimitto vayappatto Satthu dhanapāladamane laddhappasādo pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ patto ekadivasam pātimokkhaṃ uddisituṃ āsanaṃ abhiruhitvā cittabījanim gahetvā nisinno bhikkhūnaṃ dhammaṃ kathesi. Kathento ca uḷāratāre guṇe vibhajitvā dassento—

502. “Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.
Sa ve tādisako bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
503. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.
Guttadvāro sadā bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
504. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.
Kalyāṇasīlo so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
505. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.
Kalyāṇamitto so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
506. Akkodhano’nupanāhī, amāyo rittapesuṇo.
Kalyāṇapañño so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
507. Yassa saddhā Tathāgate, acalā suppatiṭṭhitā.
Sīlañca yassa kalyāṇaṃ, ariyakantaṃ pasamsitaṃ.
508. Saṃghe pasādo yassatthi, ujubhūtañca dassanaṃ.
Adaliddoti taṃ āhu, amoghaṃ tassa jīvitam.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 275 piṭṭhādīsu.

509. Tasmā saddhañca sīlañca, pasādam dhammadassanam.

Anuyuñjetha medhāvī, saram Buddhāna sāsanan”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **akkodhanoti** akujjhanasīlo. Upaṭṭhite hi kodhuppattinimitte adhivāsanakhantiyaṃ ṭhatvā kopassa anuppādako. **Anupanāhīti** na upanāhako, parehi kataṃ aparādham paṭicca “akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me”ti-ādinā¹ kodhassa anupanayhanasīlo. Santadosapaṭicchādanalakkhaṇāya māyāya abhāvato **amāyo**. Pisuṇavācāvirahitato **rittapesuṇo**. **Sa ve tādisako bhikkhūti** so tathārūpo tathājātiko yathāvuttaguṇasamannāgato bhikkhu. Evaṃ yathāvuttapaṭipattiyā **pecca** paraloke na socati sokanimittassa abhāvato. Cakkhudvārādayo kāyadvārādayo ca guttā pihitā samvutā etassāti **guttadvāro**. **Kalyāṇasīloti** sundarasīlo suvisuddhasīlo. **Kalyāṇamittoti**—

“Piyo garubhāvaniyo, vattā ca vacanakkhamo.

Gambhīrañca katham kattā, no caṭṭhāne niyojaye”ti²—

evaṃ vibhāvitalakkhaṇo kalyāṇamitto etassāti kalyāṇamitto. **Kalyāṇapaññoti** sundarapañño. Yadipi paññā nāma asundarā natthi, niyyānikāya pana paññāya vasena evaṃ vuttam.

Evamettha kodhādīnam vikkhambhanavasena samucchadavasena ca akkodhanādīmukhena puggalādhiṭṭhānāya gāthāya sammāpaṭipattim dassetvā idāni nipphattitalokuttarasaddhādike uddharitvā³ puggalādhiṭṭhānāya eva gāthāya sammāpaṭipattim dassento “**yassa saddhā**”ti-ādimāha. Tassattho—**yassa** puggalassa **Tathāgate** Sammāsambuddhe “itipi so Bhagavā”ti-ādinayappavattā maggenāgatasaddhā tato eva **acalā** avikampā suṭṭhu paṭiṭṭhitā. “Atthī”ti padam ānetvā sambandhitabbam. **Ariyakantanti** ariyānam kantaṃ piyāyitam bhavantarepi avijahanato. **Pasamsitanti** Buddhādīhi pasaṭṭham, vaṇṇitam thomitam atthīti yojanā. Tam panetaṃ sīlam gahaṭṭhasīlam

1. Khu 1. 13; Vi 3. 496; Ma 3. 192 piṭṭhesu.

2. Am 2. 422 piṭṭhe.

3. Nibbinditam lokiyasaddhādito uddharitvā lokuttarasaddhādike paṭiṭṭhapetvā (Sī, I)

pabbajitasīlanti duvidham. Tattha gahaṭṭhasīlam nāma pañcasikkhāpadasīlam, yaṃ gahaṭṭhena rakkhitum sakkā. Pabbajitasīlam nāma dasasikkhāpadasīlam upādāya sabbam catupārisuddhisīlam, tayidaṃ sabbampi akhaṇḍādibhāvena aparāmaṭṭhatāya “kalyāṇan”ti veditabbam.

Saṅghe pasādo yassatthī “suppaṭipanno Bhagavato sāvakaśaṅgho”ti-ādinā ariyaśaṅghe pasādo saddhā yassa puggalassa atthi acalo suppaṭiṭṭhitoti ānetvā yojetabbam. **Ujubhūtañca dassananti** diṭṭhivaṅkābhāvato kilesavaṅkābhāvato ca ujubhūtam akuṭilam ajimham kammassakatādassanañceva sappaccayanāmarūpadassanañcāti duvidhampi dassanam yassa atthi acalam suppaṭiṭṭhitanti yojanā. **Adaliddoti taṃ āhu** saddhādhanam sīladhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhananti imesaṃ suvisuddhānam dhanānam atthitāya “adaliddo”ti taṃ tādisaṃ puggalam buddhādayo ariyā āhu. **Amogham tassa jīvitam** tassa tathārūpassa jīvitam diṭṭhadhammikādi-atthādhiḡamena amogham avañjham, saphalamevāti āhūti attho.

Tasmāti yasmā yathāvuttasaddhādiḡaṇasamannāgato puggalo “adaliddo amoghajīvito”ti vuccati, tasmā ahampi tathārūpo bhaveyyanti. **Saddhañca -pa- sāsanti** “sabbapāpassa akaraṇan”ti-ādinā¹ vuttam Buddhānam sāsanaṃ anussaranto kulaputto vuttappabhedam saddhañceva sīlañca dhammadassanahetukam dhamme sunicchayā vimokkabhūtam pasādañca anuyuñjeyya vaḍḍheyyāti.

Evam thero bhikkhūnam dhammadesanāmukhena attani vijjamāne ḡuṇe pakāśento aññaṃ byākāsi.

Sirimittattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 41; Dī 2. 42 piṭṭhesu.

3. Mahāpanthakatheragāthāvaṇṇanā

Yadā paṭhamamaddakkhinti-ādikā āyasmato Mahāpanthakatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare vibhavasampanno kuṭumbiyo hutvā ekadivasam Sattu santike dhammam suṇanto Sathhāram ekaṃ bhikkhum saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa Sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā “bhante yaṃ bhikkhum tumhe ito sattadivasamatthake ‘saññāvivaṭṭakusalānaṃ ayam mama sāsane aggo’ti etadagge ṭhapyittha, ahampi imassa adhikārakammasa balena so bhikkhu viya anāgate ekassa Buddhassa sāsane aggo bhaveyyan”ti patthanaṃ akāsi. Kaniṭṭhabhātā panassa tatheva Bhagavati adhikārakammaṃ katvā manomayassa kāyassābhinimmānaṃ cetovivaṭṭakosallanti dvinnam āngānaṃ vasena vuttanayeneva paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā dvinnampi patthanaṃ anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate kappasatasahassamatthake Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane tumhākaṃ patthanaṃ samijjhissatī”ti byākāsi.

Te ubhopi janā tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattiṃsu. Tattha Mahāpanthakassa antarākataṃ kalyāṇadhammaṃ na kathiyati. Cūḷapanthako pana Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā vīsati vassasahassāni odātakasiṇakammaṃ katvā devapure nibbatti. Apadāne¹ pana “Cūḷapanthako Padumuttarassa Bhagavato kāle tāpaso hutvā Himavante vasanto tattha Bhagavantaṃ disvā pupphacchattena pūjama akāsi”ti āgataṃ². Tesam devamanussesu saṃsarantānaṃyeva kappasatasahassaṃ atikkantaṃ. Atha amhākaṃ Sathhā abhisambodhim patvā pavattitavaradhammacakko Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane mahāvihāre viharati.

Tena ca samayena Rājagahe Dhanaseṭṭhissa dhītā attano dāsena saddhim santhavaṃ katvā nātakehi bhītā hatthasāraṃ gahetvā tena saddhim palāyitvā aññattha vasantī taṃ paṭicca gabbhaṃ labhitvā paripakkagabbhā

1. Apare (Sī)

2. Āhu (Sī) Apadāna-Ṭṭha 2 Sīhāsaniyavaggavaṇṇanāyaṃ.

“nātiḡharaṃ gantvā vijāyissāmi”ti gacchantī antarāmaggeyeva puttāṃ
 vijāyitvā sāminā nivattitā pubbe vasitaṭṭhāne vasantī puttassa panthe jātattā
Panthakoti nāmaṃ akāsi. Tasmim ādhāvitvā vidhāvitvā vicaraṇakāle tameva
 paṭicca dutiyāṃ gabbhaṃ paṭilabhivā paripakkagabbhā pubbe
 vuttanayeneva antarāmagge puttāṃ vijāyitvā sāminā nivattitā jeṭṭhaputtassa
Mahāpanthakoti kaniṭṭhassa **Cūlapanthakoti** nāmaṃ katvā
 yathāvasitaṭṭhāneyeva vasantī anukkamena dārakesu vaḍḍhantesu tehi
 “amma ayyakakulaṃ no dassehī”ti nibundhiyamānā¹ dārake mātāpitūnaṃ
 santikaṃ pesesi. Tato paṭṭhāya dārakā Dhanaseṭṭhino gehe vaḍḍhanti. Tesu
 Cūlapanthako atidaharo, Mahāpanthako pana ayyakena saddhiṃ Bhagavato
 santikaṃ gato Satthāraṃ disvā saha dassanena paṭiladdhasaddho dhammaṃ
 sutvā upanissayasampannatāya pabbajitukāmo hutvā pitāmahaṃ āpucchi. So
 Satthu tamatthaṃ ārocetvā taṃ pabbājesi. So pabbajitvā bahuṃ
 Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā paripuṇṇavasso upasampajjitvā
 yonisomanasikārena kammaṃ karonto visesato catunnaṃ arūpajjhānānaṃ
 lābhī hutvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Iti so
 saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggo jāto. So jhānasukhena phalasukhena
 vītināmento ekadivasāṃ attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
 adhigatasampattiṃ paṭicca sañjātasomanasso sīhanādaṃ nadanto—

510. “Yadā paṭhamamaddakkhiṃ, Satthāramakutobhayaṃ.
 Tato me ahu saṃvego, passitvā purisuttamaṃ.

511. Sirim hatthehi pādehi, yo paṇāmeyya āgataṃ.
 Etādisaṃ so Satthāraṃ, ārādhelvā virādhaye.

512. Tadāhaṃ puttadāraṅca, dhanadhaññaṅca chaḍḍiyim.
 Kesamassūni chedelvā, pabbajim anagāriyaṃ.

513. Sikkhāsājīvasampanno, indriyesu susaṃvuto.
 Namassamāno Sambuddhaṃ, vihāsim aparājito.

1. Nibbandhiyamānā (Sī, I), nibuddhiyamānā (Ka)

514. Tato me paṇidhī āsi, cetaso abhipatthito.
Na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate.
515. Tassa mevaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
516. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.
Arahā dakkhiṇeyyomhi, vippamutto nirūpadhi.
517. Tato ratyāvivasāne, sūriyuggamaṃ pati.
Sabbam taṇham visosetvā, pallaṅkena upāvisin”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yadā**ti yasmim kāle. **Paṭhamanti** ādito. **Addakkhinti** passim. **Satthāranti** Bhagavantaṃ. **Akutobhayanti** nibbhayaṃ. Ayaṃ hettha attho— sabbesaṃ bhayahetūnaṃ bodhimūleyeva pahīnattā kutoci pi bhayābhāvato **akutobhayaṃ** nibbhayaṃ catuvesārajjavīsāradaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ yathārahamaṇusāsana to **Satthāraṃ** Sammāsambuddhaṃ mayhaṃ pitāmahena saddhim gantvā yāya velāya¹ sabbapaṭhamam passim, taṃ **purisuttamaṃ** sadevake loke aggapuggalaṃ passivā tato dassanahetu **tato** dassanato² pacchā “ettakaṃ kālaṃ satthāraṃ duṭṭhuṃ dhammañca sotuṃ nālatthan”ti mayhaṃ **samvego ahu** sahottappaṃ ñāṇaṃ uppajji, uppannaṃvego panāhaṃ evaṃ cintesinti dasseti **sirim hatthehi**ti gāthāya. Tassattho—**yo** vibhavatthiko puriso “upaṭṭhāyiko³ hutvā tava santike vasissāmī”ti saviggahaṃ sirim sayane upagataṃ hatthehi ca pādehi ca koṭṭento **paṇāmeyya** nīhareyya, **so** tathārūpo alakkhikapuriso etādisaṃ **Satthāraṃ** Sammāsambuddhaṃ **ārādheta**vā imasmim navame khaṇe paṭilabhitvā **virādhaye** tassa ovādākaraṇena taṃ virajjheyya, ahaṃ panevaṃ na karomīti adhippāyo. Tenāha “**tadāhaṃ -pa- anagāriyan**”ti. Tattha **chaḍḍayinti** pajahim. “Chaḍḍayan”tipi pāṭho. Nanu ayaṃ thero dārapariggahaṃ akatvāva pabbajito, so kasmā

1. Sāyaṃ velāyaṃ (Sī), sāya velāya (I)

2. Tato dassanahetuto pasanno (Sī, I)

3. Uṭṭhāyiko (Sī, I)

“puttadāraṇca chaḍḍayin”ti avocāti? Yathā nāma puriso anibbattaphalameva rukkhaṃ chindanto acchinne tato laddhaphalehi parihīno nāma hoti. Evaṃsampadamidaṃ daṭṭhabbari.

Sikkhāsājīvasamāpannoti yā adhisīlasikkhā, tāya ca, yattha bhikkhū saha jīvanti, ekajīvikā sabhāgavuttino honti, tena Bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātena sājīvena ca samannāgato sikkhanabhāvena samaṅgībhūto, sikkhaṃ paripūrento sājīvaṇca avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ sampādentoti attho. Tena suvisuddhe pātimokkhe sīle patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Indriyesu susaṃvutoti** manacchaṭṭhesu indriyesu suṭṭhu saṃvuto, rūpādivisayesu uppajjanakānaṃ abhijjhādīnaṃ pavattinivāraṇavasena satikavāṇena supihitacakkhādīdvāroti attho. Evaṃ pātimokkhasaṃvara-indriyasamvarasīlasampattidassanena itarasīlampi atthato dassitameva hotīti thero attano catupārisuddhisīlasampadaṃ dassetvā **“namassamāno Sambuddhan”**ti iminā Buddhānussatibhāvanānuyogamāha. **Vihāsim aparājītoti** kilesamārādīhi aparājīto eva hutvā viharim, yāva arahattappatti, tāva tehi anabhibhūto, aññadatthu te abhibhavanto eva vihāsinti attho.

Tatoti tasmā, yasmā suvisuddhasīlo Sathari abhippasanno kilesābhibhavanapaṭipattiyaṇca ṭhito¹, tasmā. **Pañidhīti** pañidhānaṃ. **Tato** vā cittābhinihāro. **Āsīti** ahoṣi. **Cetaso abhipatthitoti** mama cittena icchito. Kīdiso pana soti āha **“na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate”**ti. “Aggamaggasaṇḍāsena mama hadayato taṇhāsalle anuddhate muhuttampi na nisīde nisajjaṃ na kappeyyan”ti evaṃ me cittābhinihāro ahoṣīti attho.

Evaṃ pana cittaṃ adhiṭṭhāya bhāvanaṃ bhāvayitvā² ṭhānacaṅkameheva rattim vītināmento arūpasamāpattito vuṭṭhāya jhānaṅgamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **“tassa me”**ti-ādi. **Nirūpadhīti** kilesūpadhi-ādīnaṃ abhāvena nirupadhi. **Ratyāvivasāneti** rattibhāgassa

1. ...paṭipatti ca vaḍḍhitā (Sī), paṭipattiṇca vaḍḍhito (I)

2. Ārabhitvā (Sī, I)

vigamane vibhātāya rattiyā. **Sūriyuggamanam patīti** sūriyuggamanam lakkhaṇam katvā. **Sabbam taṇhanti** kāmatanḥādibhedam sabbam taṇhāsotam aggamaggena **visosetvā** sukkhāpetvā “taṇhāsalle anūhate na nisīde”ti paṭiññāya mocitattā¹. **Pallaṅkena upāvisinti** pallaṅkam ābhujitvā nisīdinti. Sesam uttānatthameva.

Mahāpanthakattheragāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paṭiññāyameva ṭhitattā (Ka)

9. Navakanipāta

1. Bhūtattheragāthāvaṇṇanā

Navakanipāte **yadā dukkhanti**-ādikā āyasmato Bhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā **Senoti**¹ laddhanāmo viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso “usabhaṃ pavaraṃ”ti-ādinā catūhi gāthāhi abhitthavi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāketanagarassa dvāragāme² mahāvibhavassa seṭṭhissa putto hutvā nibbatti. Tassa kira seṭṭhino jātā jātā dārako baddhāghātena ekena yakkhena khādītā, imassa pana pacchimabhavikattā bhūtā³ ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Yakkho pana Vessavaṇassa upaṭṭhānaṃ gato, puna nāgamāsi. Nāmakaraṇadivase cassa “evaṃ kate amanussā anukampantā parihareyyuṃ”ti **Bhūtoti** nāmaṃ akaṃsu. So pana attano puññabalena anantarāyo vaḍḍhi, tassa “tayo pāsādā ahesuṃ”ti-ādi sabbhaṃ Yasassa kulaputtassa vibhavakittane viya veditabbaṃ. So viññutaṃ patto Satthari Sākete vasante upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gato Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā Ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre leṇe vasanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ, mahesiṃ vijitāvinaṃ.
Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, ko disvā nappasīdati.

Himavāvā’parimeyyo, sāgarova duruttaro.
Tatheva jhānaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

Vasudhā yathā’ppameyyā, cittā vanavaṭaṃsakā.
Tatheva sīlaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

1. Sonoti (I)

3. Manussā appamattā hutvā (Sī, I)

2. Sāketanagare (Sī, I)

4. Khu 3. 126 piṭṭhe.

Anilañjasāsaṅkhubbho, yathā'kāso asaṅkhiyo.

Tatheva ñāṇaṃ Buddhassa, ko disvā nappasīdati.

Imāhi catugāthāhi, brāhmaṇo senasavhayo.

Buddhaseṭṭhaṃ thavitvāna, Siddhatthaṃ Aparājitaṃ.

Catunnavutikappāni, duggatiṃ nupapajjatha.

Sugatiṃ sukhasampattiṃ, anubhosimanappakaṃ.

Catunnavutito kappe, thavitvā Lokanāyakaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, thomanāya idaṃ phalaṃ.

Cātuddasamhi kappamhi, caturo āsumuggatā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aparena समयena ñātīnaṃ anukampāya Sāketāṃ gantvā katipāhaṃ tehi upaṭṭhiyamāno añjanavane vasitvā puna attanā vasitaṭṭhānameva gantukāmo gamanākāraṃ dassesi. Ñātakā “idheva bhante vasatha, tumhepi na kilamissatha, mayampi puññaena vaḍḍhissāmā”ti therāṃ yācimsu. Thero attano vivekābhiraṭṭhiṃ tattha ca phāsuvihāraṃ pakāsento—

518. “Yadā dukkhaṃ jarāmarañanti paṇḍito,

Aviddasū yattha sitā puthujjanā.

Dukkhaṃ pariññāya satova jhāyati,

Tato ratiṃ paramataraṃ na vindati.

519. Yadā dukkhassāvahaniṃ visattikaṃ,

Papañcasamghātadukhādhivāhinim.

Tañhaṃ pahantvāna satova jhāyati,

Tato ratiṃ paramataraṃ na vindati.

520. Yadā sivaṃ dvecaturaṅgagāmināṃ,
Magguttamaṃ sabbakilesasodhanaṃ.
Paññāya passitva satova jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
521. Yadā asokaṃ virajaṃ asaṅkhataṃ,
Santāṃ padaṃ sabbakilesasodhanaṃ.
Bhāveti saññojanabandhanacchidaṃ,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
522. Yadā nabhe gajjati meghadundubhi,
Dhārākulā vihagapathe samantato.
Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
523. Yadā nadīnaṃ kusumākulānaṃ,
Vicitta-vāneyya-vaṭṭasakānaṃ.
Tīre nisinno sumanova jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
524. Yadā nisīthe rahitamhi kānane,
Deve gaḷantamhi nadanti dāṭhino.
Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
525. Yadā vitakke uparundhiya'ttano,
Nagantare nagavivaraṃ samassito.
Vītaddaro vītakhilova jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati.
526. Yadā sukhī malakhilasokanāsano,
Niraggaḷo nibbanatho visallo.
Sabbāsava byantikato va jhāyati,
Tato ratim paramataraṃ na vindati”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tatthāyaṃ padayojanāmukhena paṭhamagāthāya atthavaṇṇanā—
khandhānaṃ paripāko **jarā**. Bhedo **maraṇaṃ**. Jarāmaraṇasīsenā cettha
jarāmaraṇavanto dhammā gahitā¹. “Tayidaṃ jarāmaraṇaṃ dukkhaṃ”ti
aviddasū yathābhūtaṃ ajānantā **puthujjanā yattha** yasmim
upādānakkhandhapañcake **sitā** paṭibandhā allinā, taṃ “idaṃ dukkhaṃ,
ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya
parijānitvā idha imasmim sāsane **sato** sampajāno **paṇḍito** bhikkhu **yadā**
yasmim kāle lakkhaṇūpanijjhānena jhāyati. **Tato** vipassanāratito
maggaphalaratito ca **paramataraṃ** uttamataraṃ ratiṃ **na vindati**
nappaṭilabhati. Tenāha Bhagavā—

“Yato yato sammāsati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānataṃ.

Pathabyā ekarajjena, saggassa gamanena vā.
Sabbalokādhipaccena, sotāpattiphalaṃ varan”ti².

Evam pariññābhisamayamukhena vivekaratiṃ dassetvā idāni
pahānābhisamayādimukhenapi taṃ dassetuṃ dutiyādikā tisso gāthā abhāsi.
Tattha **dukkhassāvahaninti** dukkhassa āyatim pavattim, dukkhassa
nipphattikanti attho. **Visattikanti** taṇhaṃ. Sā hi visatāti visattikā, visālāti
visattikā, visaṭāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃ haratīti visattikā,
visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā,
visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase
phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe vitthaṭāti visattikāti vuccati.
Papañcasamghātadukkhādhivāhininti sattasantānaṃ saṃsāre papañcenti
vitthārentīti papañcā, rāgādayo mānādayo ca. Te eva pavattidukkhassa
samghātaṭṭhena samghātā, sadarathapariḷāhasabhāvattā dukkhañcāti
papañcasamghātadukhaṃ, tassa adhvāhato³ nibbattanato
papañcasamghātadukkhādhivāhinī. Taṃ taṇhaṃ **pahantvānāti** ariyamaggena
samucchinditvā.

1. Jarāmaraṇavanto gahito (Sī, I)

2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

3. Avippahānato (Sī, I)

Sivanti khemaṃ, akhemakarānaṃ kilesānaṃ samucchindanena tehi anupaddutanti attho. Sammādiṭṭhi-ādīnaṃ vasena dvicaturaṅgo¹ hutvā ariye nibbānaṃ gametīti **dvecaturaṅgagāmināṃ**, gāthāsukhatthaṃ cettha vibhatti-alopo katoti daṭṭhabbaṃ. Rūpūpapattimaggādīsu sabbesu maggesu uttamattā **magguttamaṃ**. Tenāha Bhagavā “maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho”²ādi. Sabbehi kilesamalehi sattānaṃ sodhanato **sabbakilesasodhanaṃ**. **Paññāya passitvā** paṭivedhapaññāya bhāvanābhisamayavasena abhisamecca.

Sokahetūnaṃ abhāvato puggalassa ca sokābhāvahetuto natthi ettha sokoti **asokaṃ**. Tathā vigatarāgādirajattā **virajaṃ**. Na kenaci paccayena saṅkhatanti **asaṅkhatāṃ**. Sabbesaṃ kilesānaṃ sabbassa ca dukkhassa vūpasamabhāvato, saṃsāradukkhadditehi pajjitabbato³ adhigantabbato ca **santaṃ padaṃ**. Sabbehi kilesamalehi sattasantānassa sodhananimitto **sabbakilesasodhanaṃ**. **Bhāvetī**ti sacchikiriyābhisamayavasena abhisameti. Bahukkhattum hi nibbānaṃ ārabba sacchikiriyābhisamayaṃ pavattentassa ālambake⁴ labbhamānavisesakaṃ ālambitabbe⁵ āropetvā evaṃ vuttaṃ. Saññojanasaṅkhātānaṃ bandhanānaṃ chedanato **saññojanabandhanacchidaṃ**. Nimittaṃ hettha kattubhāvena upacāritaṃ, yathā ariyabhāvakarāni saccāni ariyasaccānīti. Yathā purimagāthāsu yadā jhāyati, tadā tato ratim paramataraṃ na vindatīti yojanā. Evaṃ idha yadā bhāveti, tadā tato ratim paramataraṃ na vindatīti yojanā.

Evaṃ thero catūhi gāthāhi attānaṃ anupanetvāva catusaccapaṭivedhakittanena aññaṃ byākaritvā idāni attanā vasitaṭṭhānassa vivittabhāvena phāsutaṃ dassento “**yadā nabhe**”⁶ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **nabheti** ākāse. Siniddhagamabhīranigghosatāya meghoyeva dundubhi **meghadundubhi**. Samantato paggharantīhi dhārāhi ākulāti **dhārākulā**. Vihagānaṃ pakkhīnaṃ gamanamaggattā **vihagapathe** nabheti yojanā. **Tatoti** jhānaratito.

1. Dvicaturaṅge (Sī, I) 2. Khu 1. 51 piṭṭhe Dhammapade. 3. Pajahitabbato (Sī)

4. Alabbhato (Sī, I)

5. Alabbhitabbe (Sī, I)

Kusumākulānanti tarūhi gaḷitakusumehi samohitānaṃ.

Viccittavāneyyavaṭaṃsakānanti vane jātattā vāneyyāni vanapupphāni, vicittāni vāneyyāni vaṭaṃsakāni etāsanti vicittavāneyyavaṭaṃsakā, nadiyo¹, tāsāṃ nānāvidhavanapupphavaṭaṃsakānanti attho.

Uttarimanussadhamavasena sundaro mano etassāti **sumano** jhāyati.

Nisītheti rattiyāṃ. **Rahitamhīti** janasambādhavirahite vivitte. **Deveti** meghe. **Gaḷantamhīti** vuṭṭhidhārāyo paggharante vassante. **Dāṭhinoti** sīhabyagghādayo paṭipakkhasattā. Te hi dāṭhāvudhāti² “dāṭhino”ti vuccanti, **nadanti dāṭhinoti** idampi janavivekadassanattameva gahitaṃ.

Vitakke uparundhiya’ttanti attasantānapariyāpannatāya attano kāmavitakkādike micchāvitakke paṭipakkhabalena nisedhetvā. Attanoti vā idaṃ vindatīti iminā yojetabbaṃ “tato ratiṃ paramataraṃ attanā na vindatī”ti. **Nagantareti** pabbatantare. **Nagavivaranti** pabbataguhaṃ pabbhāraṃ vā. **Samassitoti** nissito upagato. **Vītaddaroti** vigatakilesadaratho. **Vītakhiloti** pahīnacetokhilo.

Sukhīti jhānādisukhena sukhito. **Malakhilasokanāsanoti** rāgādīnaṃ malānaṃ pañcannaṃ ca cetokhilānaṃ nātiviyogādihetukassa sokassa ca pahāyako. **Niraggaḷoti** aggaḷaṃ vuccati avijjā nibbānapurapavesanivāraṇato, tadabhāvato niraggaḷo. **Nibbanathoti** nitaṇho. **Visalloti** vigatarāgādisallo. **Sabbosaveti** kāmāsavādike sabbepi āsave. **Byantikatotī** byantikataṅgāriyamaggena vigatante katvā ṭhito diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ yadā jhāyati, tato jhānaratito paramataraṃ ratiṃ na vindatīti yojanā. Evaṃ pana vatvā thero ajakaraṇītīrameva gato.

Bhūtattheragāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vaṭaṃsakāyo (Sī), vaṭaṃsakādayo (I)

2. Tehi dāṭhāhi vuyhantīti (Sī, I)

10. Dasakanipāta

1. Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā

Dasakanipāte **aṅgārinoti**-ādikā āyasmato Kāḷudāyittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarabuddhassa kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbatta Satthu dhammadesanaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhum kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajjaṃ¹ abhinīhārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto ambhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase Kapilavatthusmiṃyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi, bodhisattena saddhiṃ ekadivasaṃyeva jātoti taṃdivasaṃyeva naṃ dukūlacumbaṭe nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānaṃ nayiṃsu. Bodhisattena hi saddhiṃ Bodhirukkho Rāhulamātā cattāro nidhī Ārohaniyahatthī Assakaṇḍako² Channo Kāḷudāyīti ime satta ekadivasaṃyeva jātattā saha-jātā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātattā³ **Udāyī**veva nāmaṃ akaṃsu, thokaṃ kāḷadhātukattā pana **Kāḷudāyī**ti paññāyittha. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīḷaṃ kīḷanto vuddhiṃ agamāsi.

Aparabhāge Lokanāthe mahābhiniikkhamaṇaṃ nikkhamitvā anukkamena sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke Rājagahaṃ upanissāya Veḷuvane viharante Suddhodanamahārājā taṃ pavattiṃ sutvā purisasahassaparivāraṃ ekaṃ amaccaṃ “puttaṃ me idhānehi”ti pesesi. So dhammadesanāvelāya Satthu santikaṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā sapariso arahattaṃ pāpuṇi. Atha ne Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāreti. Sabbe taṅkhaṇaṃyeva iddhiṃyapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattato paṭṭhāya pana ariyā majjhattāva honti, tasmā rañño pahitasāsaṇaṃ Dasabalassa na kathesi. Rājā “neva gatabalakoṭṭhako āgacchati, na sāsanaṃ suyyatī”ti aparampi amaccaṃ

1. Tadattamaṃ (Sī, I)

2. Kanthako (Sī, I)

3. Jātoti (Am-Ṭṭha 1. 234 piṭṭhe.)

purisasahassena pesesi. Tasmimpi tathā paṭipanne aparanti evaṃ navahi amaccehi saddhiṃ nava purisasahassāni pesesi, sabbe arahattaṃ patvā tuṅhī ahesuṃ.

Atha rājā cintesi “ettakā janā mayi sinehābhāvena Dasabalassa idhāgamanatthāya na kiñci kathayim̄su, ayaṃ kho pana Udāyī Dasabalena samavayo sahaṃsukīlīko, mayi ca sineha vā, imaṃ pesessāmi”ti taṃ pakkosāpetvā “tāta tvaṃ purisasahassaparivāro Rājagahaṃ gantvā dasabalaṃ ānehī”ti vatvā pesesi. So pana gacchanto “sacāhaṃ deva pabbajituṃ labhissāmi, evāhaṃ Bhagavantaṃ idhānessāmi”ti vatvā “yaṃ kiñci katvā mama puttaṃ dassēhī”ti vutto Rājagahaṃ gantvā Satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā saporivāro arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāve paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Padumuttarabuddhassa, Lokajetṭhassa tādino.

Addhānaṃ paṭipannassa, carato cārikaṃ tadā.

Suphullaṃ padumaṃ gayha, uppalaṃ Mallikañcahaṃ.

Paramannaṃ gahetvāna, adāsīṃ Satthuno ahaṃ.

Paribhuñji Mahāvīro, paramannaṃ subhojanaṃ.

Taṅca pupphaṃ gahetvāna, janassa sampadassayi.

Iṭṭhaṃ kantaṃ piyaṃ loke, jalajaṃ pupphamuttamaṃ.

Sudukkaraṃ kataṃ tena, yo me pupphaṃ adāsidaṃ.

Yo pupphamabhiropesi, paramannañcadāsī me.

Tamaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Dasa aṭṭha cakkhattuṃ so, devarajjaṃ karissati.

Uppalaṃ padumañcāpi, Mallikañca taduttari.

Assa puñṇavipākena, dibbagandhasamāyutaṃ.

Ākāse chadanaṃ katvā, dhārayissati tāvade.

1. Khu 3. 95 piṭṭhādīsu.

Pañcavīsaticchattum ca, cakkavattī bhavissati.
Pathabyā rajjam pañcasatam, vasudham āvasissati.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Sakakammābhiraddho so, sukkamūlena codito.
Sakyānam nandijanano, ñātibandhu bhavissati.

So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito.
Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.

Paṭisambhidamanuppattam, katakiccamanāsavam.
Gotamo lokabandhu tam, etadagge ṭhapessati.

Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.
Udāyī nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Rāgo doso ca moho ca, māno makkho ca dham̐sito.
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

Tosayim cāpi Sambuddham, ātāpī nipako aham.
Pasādito ca Sambuddho, etadagge ṭhapesi mam.

Paṭisambhidā catasso -pa- katam Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā “na tāvāyam Dasabalassa kulanagaram gantum kālo, vasante pana upagate pupphitesu vanasaṇḍesu haritatiṇasañchannāya bhūmiyā gamanakālo bhavissati”ti kalam paṭimānento vasante sampatte Satthu kulanagaram gantum gamanamaggavaṇṇam samvaṇṇento—

527. “Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanam vippahāya.
Te accimantova pabhāsayanti,
Samayo Mahāvīra bhāgī rasānam.

528. Dumāni phullāni manoramāni,
 Samantato sabbadisā pavanti.
 Pattam̐ pahāya phalamāsasānā,
 Kālo ito pakkamanāya vīra.
529. Nevā'tisītam̐ na panā'ti-uṇham̐,
 Sukhā utu addhaniyā bhadante.
 Passantu tam̐ Sākiyā Koḷiyā ca,
 Pacchāmukham̐ Rohiniyam̐ tarantam̐.
530. Āsāya kasate khettam̐, bījam̐ āsāya vappati.
 Āsāya vāṇijā yanti, samuddam̐ dhanahārakā.
 Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu.
531. Punappunam̐ ceva vapanti bījam̐,
 Punappunam̐ vassati devarājā.
 Punappunam̐ khettam̐ kasanti kassakā,
 Punappunam̐ dhaññamupeti raṭṭham̐.
532. Punappunam̐ yācanakā caranti, punappunam̐ dānapatī dadanti.
 Punappunam̐ dānapatī daditvā, punappunam̐ saggamupenti ṭhānam̐.
533. Vīro have sattayugam̐ puneti,
 Yasmiṃ kule jāyati bhūripañño.
 Maññāmahaṃ Sakkati devadevo,
 Tayā hi jāto Muni saccanāmo.
534. Suddhodano nāma pitā mahesino,
 Buddhassa mātā pana māyanāmā.
 Yā bodhisattam̐ parihariya kucchinā,
 Kāyassa bheda tidivamhi modati.
535. Sā Gotamī kālakatā ito cutā,
 Dibbehi kāmehi samaṅgibhūtā.
 Sā modati kāmagaṇehi pañcahi,
 Parivāritā devagaṇehi tehi.

536. Buddhassa puttomhi asayhasāhino,
 Aṅgīrasassa'ppaṭimassa tādino.
 Pitupitā mayham tuvam'si Sakka,
 Dhammena me Gotama ayyakosī"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **aṅgārinoti** aṅgārāni viyāti aṅgārāni, rattapavāḷavaṇṇāni rukkhānaṃ pupphapallavāni, tāni etesaṃ santīti aṅgārino, atilohitakusumakisalayeḥi aṅgāravutṭhisamparikiṇṇā viyāti attho. **Idānīti** imasmim kāle. **Dumāti** rukkhā. Bhadanteti bhaddaṃ ante etassāti bhadanteti ekassa dakārassa lopaṃ katvā vuccati, guṇavisesayutto, guṇavisesayuttānañca aggabhūto Satthā. Tasmā bhadanteti Satthu ālapanam. Paccattavacanañcetaṃ ekāraṇtaṃ “sukaṭe paṭikamme sukhe dukkhepi ce”ti¹ ādisu viya. Idha pana sambodhanatthe daṭṭhabbam. Tena vuttaṃ “bhadanteti ālapanan”ti. “Bhaddasaddasamānattham padantaramekan”ti keci. Phalāni esantīti **phalesino**. Acetanepi hi² sacetanakiriyamāropetvā voharanti, yathā kulaṃ patitukāmanti, phalāni gahetumāraddhā sampattiphalagahaṇakālāti attho. **Chadanaṃ vippahāyāti** purāṇapaṇṇāni pajahitvā sampannaṇaṇḍupalāsāti attho. **Teti dumā. Accimantova pabhāsayantīti** dīpasikhāvanto viya jalita-aggī viya vā obhāsayanti sabbā disāti adhippāyo. **Samayoti** kālo, “anuggahāyā”ti vacanaseso. **Mahāvīrāti** mahāvikkanta. **Bhāgī rasānanti** attharasādīnaṃ bhāgī. Vuttañhetam dhammasenāpatinā “bhāgī vā Bhagavā attharasassa dhammarasassā”ti-ādi³. Mahāvīra bhāgīti ca idampi dvayaṃ sambodhanavacanaṃ daṭṭhabbam. Bhāgīrathānanti⁴ pana pāṭhe Bhagīratho nāma ādirājā. Tabbaṃsajātātāya⁵ Sākiyā Bhāgīrathā, tesam Bhāgīrathānaṃ upakāratthanti adhippāyo.

Dumānīti liṅgavipallāsena vuttaṃ, dumā rukkhāti attho. **Samantato sabbadisā pavantīti** samantato sabbabhāgato sabbadisāsu ca phullāni, tathā phullattā eva sabbadisā pavanti gandham vissajjenti. **Āsamānāti**

1. Jīveti (Ka)

3. Khu 8. 26. piṭṭhe Cūḷaniddese.

5. Ādirājāti jānitabbam, sajātītāya (Sī)

2. Acetanepi (Sī), acetanepi (I, Ka)

4. Bhāgīrathānanti (Ka)

āsīsantā gahitukāmā, evaṃ rukkhasobhāya gamanamaggassa rāmaṇeyyatam̐ dassetvā idāni “**nevā’tisītan**”ti-ādinā utusampattim̐ dasseti. **Sukhāti** nātisītanāti-uṇhabhāveneva sukhā iṭṭhā. **Utu addhaniyāti** addhānagamanayoggā utu. **Passantu tam̐ Sākiyā Koḷiyā ca, pacchāmukham̐ Rohiniyam̐ tarantanti** Rohinī nāma nadī Sākiyakolīyajanapadānam̐ antare uttaradisato dakkhiṇamukhā sandati, Rājagaham̐ cassā puratthimadakkhiṇāya disāya, tasmā Rājagahato Kapilavatthum̐ gantum̐ tam̐ nadim̐ tarantā pacchāmukhā hutvā taranti. Tenāha “passantu tam̐ -patarantan”ti. “Bhagavantam̐ pacchāmukham̐ Rohinim̐ nāma nadim̐ atikkamantam̐ Sākiyakolīyajanapadavāsino passantū”ti Kapilavatthugamanāya Bhagavantam̐ āyācanto ussāheti.

Idāni attano patthanam̐ upamāhi pakāsento “**āsāya kasate**”ti gāthamāha. **Āsāya kasate khattanti** kassako kasanto khattam̐ phalāsāya kasati. **Bījam̐ āsāya vappatīti** kasitvā ca vapantena phalāsāya eva bījam̐ vappati nikkhipiyati. **Āsāya vāṇijā yantīti** dhanahārakā vāṇijā dhanāsāya samuddam̐ taritum̐ desam̐ upagantum̐ samuddam̐ nāvāya yanti gacchanti. **Yāya āsāya tiṭṭhāmīti** evam̐ ahampi yāya āsāya patthanāya Bhagavā tumhākam̐ Kapilapuragamanapatthanāya idha tiṭṭhāmī, sā me āsā samijjhatu, tumhehi “Kapilavatthu gantabban”ti vadati, āsāya sadisātāya cettha kattukamyatāchandaṃ āsāti āha.

Gamanamaggasam̐vaṇṇanādinā¹ anekavāram̐ yācanāya kāraṇam̐ dassetum̐ “**punappunan**”ti-ādi vuttam̐. Tassattho—sakiṃ vuttamattena vappe² asampajjamāne kassakā **punappunam̐** dutiyampi tatiyampi bījam̐ vapanti, pajjunno **devarājāpi** ekavārameva avassitvā **punappunam̐** kālena kālam̐ vassati, kassakāpi ekavārameva akasitvā sassasampatti-attham̐ paṃsum̐ kaddamam̐ vā mudum̐³ kātum̐ khattam̐ punappunam̐ kasanti, ekavārameva dhañṇam̐ saṅgaham̐⁴ katvā “alamettāvata”ti aparitussanato koṭṭhāgārādīsu paṭisāmanavasena manussehi upanīyamānam̐ punappunam̐ sāli-ādidhañṇam̐ raṭṭham̐ **upeti** upagacchati.

1. ...samvaṇṇanādīsu (Sī), ...samvaṇṇanādi... (I)

3. Kaddamam̐ mudum̐ vā (Sī, I)

2. Vuttamattena vā (Sī, I)

4. Dhañṇasaṅgaham̐ (Sī, I)

Yācanakāpi yācantā punappunam kulāni **caranti** upagacchanti, na ekavārameva, yācitā pana tesam punappunam dānapatī dadanti, na sakimyeva. Tathā pana deyyadhammam punappunam dānapatī **daditvā** dānamayaṃ puññaṃ upacinitvā **punappunam** aparāparam **saggamupenti thānam** paṭisandhivasena devalokaṃ upagacchanti, tasmā ahampi punappunam yācāmi, Bhagavā mayham manoratham matthakam pāpehīti adhippāyo.

Idāni yadattham Satthāram Kapilavatthugamanam yācati, tam dassetuṃ “**Vīro have**”tigāthamāha. Tassattho—**vīro** vīriyavā mahāvikkanto **bhūripaṇño** mahāpaṇño puriso **yasmim** kule **jāyati** nibbattati, tattha **have** ekamsena **sattayugam** sattapurisayugam yāvasattamaṃ pitāmahayugam sammāpaṭipattiyā **puneti** sodhetīti lokavādo ativādo aññesu. Bhagavā pana sabbesam devānam uttamadevatāya **devadevo** pāpanivāraṇena kalyāṇapaṭiṭṭhāpanena tato parampi sodhetuṃ **Sakkati** Sakkotīti maññāmi aham. Kasmā? **Tayā hi jāto Muni saccanāmo** yasmā tayā Satthārā ariyāya jātiyā jāto munibhāvo, muni vā samāno attahitaparahitānam idhalokaparalokānañca munanaṭṭhena “Munī”ti avitathanāmo, monavā vā muni¹, “samaṇo pabbajito isī”ti avitathanāmo tayā jāto, tasmā sattānam ekantahitapaṭilābhahetubhāvato Bhagavā tava tattha gamanam yācāmāti attho.

Idāni “sattayugan”ti vutte pituyugam dassetuṃ “**Suddhodano nāmā**”ti-ādi vuttaṃ. Suddham odanam jīvanam² etassāti **Suddhodano**. Buddhapitā hi ekamsato suvisuddhakāyavacīmanosamācāro suvisuddhājīvo hoti tathā abhinīhārasampannatā. **Māyanāmāti** kularūpasīlacārādisampattiyā ñātimittādīhi “mā yāhi”ti vattabbaguṇatāya “māyā”ti laddhanāmā. **Parihariyāti** dhāretvā. **Kāyassa bhedāti** sadevakassa lokassa cetiyasadisassa attano kāyassa vināsato uddham. **Tidivamhīti** Tusitadevaloke.

Sāti māyādevī. **Gotamīti** gottena tam kitteti. **Dibbehi kāmehīti** Tusitabhavanapariyāpannehi dibbehi vatthukāmehi. **Samaṅgibhūtāti** samannāgatā. **Kāmaguṇehīti** kāmakoṭṭhāsehi, “kāmehī”ti

1. Munisamānavā muni (Sī, I)

2. Jīvitam (Sī, I)

vatvā puna “kāmaguṇehi”ti vacanena anekabhāgehi vatthukāmehi paricāriyatīti dīpeti. **Tehī**ti yasmim devanikāye nibbatti, tehi Tusitadevagaṇehi¹, tehi vā kāmaguṇehi. “Samaṅgibhūtā parivāritā”ti ca itthilinganiddeso purimattabhāvasiddham itthibhāvam, devatābhāvam vā sandhāya kato, devūpapatti pana purisabhāveneva jātā.

Evam therena yācito Bhagavā tattha gamane bahūnam visesādhigamaṃ disvā vīsatisahassa khīṇāsavaparivuto Rājagahato aturitacārikāvasena Kapilavatthugāmimaggaṃ paṭipajji. Thero iddhiyā Kapilavatthum gantvā rañño purato ākāse ṭhito aditṭhapubbaṃ vesam disvā raññā “kosi tvaṃ”ti pucchito “sace amaccaputtaṃ tayā Bhagavato santikaṃ pesitaṃ maṃ na jānāsi, evaṃ pana jānāhi”ti dassento—

“Buddhassa puttomhi asayhasāhino,
 Aṅgīrasassa’ppaṭimassa tādino.
 Pitupitā mayhaṃ tuvaṃ’si Sakka,
 Dhammena me Gotama ayyakosī”ti—

osānagāthamāha.

Tattha **Buddhassa puttomhī**ti Sabbaññubuddhassa ure jātātāya² orasaputto amhi. **Asayhasāhino**ti abhisambodhito pubbe ṭhapetvā mahābodhisattaṃ aññehi sahitum vahitum asakkuṇeyyattā asayhassa sakalassa bodhisambhārassa mahākāruṇikādhikārassa ca sahanato vahanato, tato parampi aññehi sahitum abhibhavitum asakkuṇeyyattā asayhānam pañcannaṃ mārānaṃ sahanato abhibhavanato, āsayānusayacaritādhimutti-ādivibhāgāvabodhanena yathārahaṃ veneyyānaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi anusāsanīsankhātassa aññehi asayhassa Buddhakiccassa ca sahanato, tattha vā sādhu-kārībhāvato asayhasāhino. **Aṅgīrasassā**ti aṅgīkatasilādisampattikassa. “Aṅgamaṅgehi niccharaṇaka-obhāsassā”ti apare. Keci pana “Aṅgīraso, Siddhatthoti

1. Tasmim devanikāye nibbattehi Tusitagaṇehi (Si), yasmim devanikāye nibbattā, tehi Tusitagaṇehi (I)

2. Urovāyāmajanitābhijātītāya (I, Ka)

dve nāmāni pitarāyeva gahitānī”ti vadanti. **Appaṭimassā**ti anūpamassa. Itṭhāniṭṭhesu tādilakkhaṇappattiyā **tādino. Pitupitā mayham tuvaṃ’**sīti ariyajātivaseṇa mayham pitu Sammāsambuddhassa lokavohāreṇa tvaṃ pitā asi. **Sakkā**ti jātivaseṇa rājānaṃ ālapati. **Dhammenā**ti sabhāveṇa ariyajāti lokiyajātīti dvinnam jātinam sabhāvasamodhānena¹. **Gotamā**ti rājānaṃ gottena ālapati. **Ayyakosī**ti pitāmaho asi. Ettha ca “Buddhassa puttomhī”ti-ādim vadanto thero aññaṃ byākāsi.

Evam pana attānaṃ jānāpetvā haṭṭhatuṭṭhena raññā mahārahe pallanke nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasassa bhojanassa pattam pūretvā dinne gamanākāraṃ dasseti. “Kasmā gantukāmattha, bhuñjathā”ti ca vutte Satthu santikaṃ gantvā bhuñjissāmīti. Kaham pana Satthāti. Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākaṃ dassanattāya maggaṃ paṭipannoti. Tumhe imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṃ nagaraṃ sampāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṃ harathāti. Thero bhattachiccaṃ katvā rañño parisāya ca dhammaṃ kathetvā Satthu āgamanato puretameva sakalaṃ rājanivesanaṃ ratanattaye abhippasannaṃ karonto sabbesaṃ passantānaṃyeva Satthu āharitabbhattapuṇṇaṃ pattam ākāse vissajjetvā sayampi vehāsaṃ abbhuggantvā piṇḍapātaṃ upanetvā² Satthu hatthe ṭhapesi. Satthā taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñji. Evam satṭhiyojanaṃ maggaṃ divase divase yojanaṃ gacchantassa Satthu rājagehatova bhattaṃ āharitvā adāsi. Atha naṃ “Bhagavā mayham pitu mahārājassa sakalanivesanaṃ pasādesī”ti kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Samādānena (Sī)

2. Upanāmetvā (Sī)

2. Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā

Purato pacchato vāti-ādikā āyasmato Ekavihāriyattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Kassapadasabalassa kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā araññaṃ pavisitvā vivekavāsam vasi.

So tena puññakammena ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Bhagavati parinibbute Dhammāsokarañño kaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti. Asokamahārājā kira Satthu parinibbānato dvinnaṃ vassasatānaṃ upari aṭṭhārasame vasse sakalajambudīpe ekarajjābhisekaṃ patvā attano kaniṭṭhaṃ Tissakumāraṃ oparajje ṭhapetvā ekena upāyena taṃ sāsane abhippasannaṃ akāsi. So ekadivasaṃ migavaṃ gato araññe Yonakamahādhammarakkhitattheraṃ hatthināgena sālasākhaṃ gahetvā bījijamānaṃ nisinnaṃ disvā sañjātapasādo “aho vatāhampi ayaṃ mahāthero viya pabbajitvā araññe vihareyyan”ti cintesi. Thero tassa cittācāraṃ ñatvā tassa passantasseva ākāsaṃ abhuggantvā Asokārāme pokkharāṇiyā abhijjamāne udake ṭhatvā cīvaraṇca uttarāsaṅgaṇca ākāse olaggetvā nhāyituṃ ārabhi. Kumāro therassa ānubhāvaṃ disvā abhippasanno araññato nivattitvā rājagehaṃ gantvā “pabbajissāmi”ti rañño ārocesi. Rājā taṃ anekappakāraṃ yācitvā pabbajjādhippāyaṃ nivattetuṃ nāsakkhi. So upāsako hutvā pabbajjāsukhaṃ patthento—

537. “Purato pacchato vāpi, aparō ce na vijjati.

Atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane.

538. Handa eko gamissāmi, araññaṃ Buddhavaṇṇitaṃ.

Phāsu ekavihāriṣsa, pahitattassa bhikkhuno.

539. Yogī-pītikaraṃ rammaṃ, mattakuñjarasevitaṃ.

Eko atthavasī khippaṃ, pavissāmi kānaṃ.

1. Ekavihārikattherassa (Sī)

540. Supupphite sītavane, sītale girikandare.
Gattāni parisīcivā, caṅkamissāmi ekako.

541. Ekākiyo adutiyo, ramaṇīye mahāvane.
Kadāhaṃ viharissāmi, katakicco anāsavo.

542. Evaṃ me kattukāmassa, adhippāyo samijjhatu.
Sādhayissāma'hamyeva, nāñño aññassa kārako'ti—

imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **purato pacchato vāti** attano purato vā pacchato vā, **vā-saddassa** vikappatthattā passato vā **aparo** añño jano na vijjati ce, **atīva** ativiya **phāsu** cittasukhaṃ bhavati. Ekavihārībhāvena **ekassa** asahāyassa. **Vane vasatoti** ciraparicitenā vivekajjhāsayena ākaḍḍhiyamānahadayo so rattindivaṃ mahājanaparivutassa vasato¹ saṅgaṇikavihāraṃ nibbindanto vivekasukhaṃ ca bahuṃ maññanto vadati.

Handāti vossaggatthe nipāto, tena idāni karīyamānassa araṇṇagamanassa nicchitabhāvamāha. **Eko gamissāmīti** “suññāgāre kho gahapati Tathāgatā abhīramantī”ti-ādivacanato² Buddhehi vaṇṇitaṃ pasaṭṭhaṃ araṇṇaṃ eko asahāyo gamissāmi vāsādhippāyena upagacchāmi. Yasmā **ekavihārissa** ṭhānādīsu asahāyabhāvena ekavihārissa nibbānaṃ paṭipesitacittatāya **pahitattassa** adhisīlasikkhādīkā tisso sikkhā sikkhato bhikkhuno araṇṇaṃ **phāsu**³ iṭṭhaṃ sukhāvahanti attho.

Yogī-pītikaranti yogīnaṃ bhāvanāya yuttappayuttānaṃ appasaddādībhāvena jhānavipassanādīpītiṃ āvahanato yogī-pītikaraṃ. Visabhāgārammaṇābhāvena paṭisallānasārūppatāya **rammaṃ**. **Mattakuñjarasevanti** mattavaravāraṇavicaritaṃ, imināpi brahāraṇṇabhāvena⁴ janavivekaṃyeva dasseti. **Atthavasīti** idha atthoti samaṇadhammo adhippeto. “Kathaṃ nu kho so me bhaveyyā”ti tassa vasaṃ gato.

1. Parissayato (Sī, I)

3. Phāsuvihāraṃ (Sī, I)

2. Vi 4. 306 piṭṭhe.

4. Brahāraṇṇabhāve (Sī, I)

Supupphiteti suṭṭhu pupphite. **Sītavaneti** chāyūdakasampattiyā sīte vane. Ubhayenapi tassa ramaṇiyatameva vibhāveti. **Girikandareti** girīnaṃ abbhantare kandare. Kanti hi udakaṃ, tena dāritaṃ ninnaṭṭhānaṃ kandaraṃ nāma. Tādise sītale girikandare ghammaparītāpaṃ vinodetvā attano gattāni parisīñcitvā nhāyitvā caṅkamissāmi ekakoti katthaci anāyattavuttitaṃ dasseti.

Ekākiyoti ekākī asahāyo. **Adutiyo** taṇhāsankhātadutiyaḥbhāvena adutiyo. Taṇhā hi purisassa sabbadā avijhanaṭṭhena dutiyā nāma. Tenāha Bhagavā “taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaran”¹.

Evam me kattukāmassāti “handā eko gamissāmī”²ti-ādinā vuttavidhinā araṇṇaṃ gantvā² bhāvanābhīyogaṃ kattukāmassa me. **Adhippāyo samijjhatūti** “kadāhaṃ viharissāmi, katakicco anāsavo”³ti evaṃ pavatto manoratho ijjhātu siddhiṃ pāpuṇātu. Arahattappatti ca yasmā na āyācanamattena³ sijjhati, nāpi aññena sādhetabbā, tasmā āha “sādhayissāma’hamyeva, nāñño aññassa kāraḅo”³ti.

Evaṃ uparājassa pabbajjāya daḥhanicchayataṃ ṇatvā rājā Asokārāmagamaṇīyaṃ maggaṃ alaṅkārapetvā kumāraṃ sabbālaṅkāravibhūsitāṃ mahatiyā senāya mahaccarājānubhāvena vihāraṃ nesi. Kumāro padhānagharaṃ gantvā Mahādhammarakkhitattherassa santike pabbaji, anekasatā manussā taṃ anupabbajīṃsu. Rañño bhāgineyyo Saṅghamittāya sāmiko Aggibrahmāpi tameva anupabbaji. So pabbajitvā haṭṭhatuṭṭho attanā kātabbaṃ pakāsentō—

543. “Esa bandhāmi sannāhaṃ, pavissāmi kānanaṃ.
Na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhayaṃ.

544. Mālute upavāyante, sīte surabhiḅandhike.
Avijjaṃ dālayissāmi, nisinno nagamuddhani.

1. Khu 1. 201, 268 piṭṭhesu.

2. Araññe (Sī, I)

3. Yasmā āsādanamattena (Sī), yasmā āyācanamajjhena (I)

545. Vane kusumasañchanne, pabbhāre nūna sītale.

Vimuttisukhena sukhito, ramissāmi giribbaje”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **esa bandhāmi sannāhanti** esāhaṃ vīriyasaṅkhātāṃ sannāhaṃ bandhāmi, kāye ca jīvite ca nirapekkho vīriyasannāhena sannayhāmi. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā nāma sūro puriso paccatthike paccupaṭṭhite taṃ jetukāmo aññaṃ kiccaṃ pahāya kavacapaṭimuccanādinā yuddhāya sannayhati, yuddhabhūmiṃ ca gantvā paccatthike ajetvā tato na nivattati, evamahampi kilesapaccatthike jetuṃ ādittampi sīsaṃ celañca ajjuhekkhitvā¹ catubbidhasammappadhānavīriyasannāhaṃ sannayhāmi, kilese ajetvā kilesavijayayoggaṃ vivekaṭṭhānaṃ na vissajjemīti. Tena vuttaṃ “**pavisissāmi kānanam**² **na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhayan**”ti³.

“**Mālute upavāyante**”ti-ādinā araññaṭṭhānassa kammaṭṭhānabhāvanāyogyataṃ vadati, ramissāmi nūna giribbajeti yojanā. Pabbataparikkhepe abhiramissāmi maññeti anāgatattham⁴ parikappento vadati. Sesāṃ suviññeyyameva.

Evam vatvā thero araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karonto upajjhāyena saddhiṃ Kaliṅgaraṭṭhaṃ agamāsi. Tatthassa pāde cammikābādho uppajji, taṃ disvā eko vejjo “sappiṃ bhante pariyesatha, tikicchissāmi nan”ti āha. Thero sappipariyesanaṃ akatvā vipassanāya eva kammaṃ karoti, rogo vaḍḍhati, vejjo therassa tattha appossukkataṃ disvā sayameva sappiṃ pariyesitvā therāṃ arogaṃ akāsi. So arogo hutvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.

Kassapo nāma gottena, uppajji vadataṃ varo.

Nippapañco nirālambo, ākāsasamamānaso.

Suññatābahulo tādī, animittarato vasī.

1. Sīsaṃ ajjuhekkhitvā (Sī)

2. Kānananti (Sī)

3. Āsavakkhayanti ca (Sī)

4. Caṅkamāmīti anāgatattā (Sī, I)

5. Khu 4. 16 piṭṭhādīsu.

Asaṅgacitto nikleso, asaṅsaṭṭho kule gaṇe.
 Mahākāruṇiko vīro, vinayopāyakovido.
 Uyyutto parakiccesu, vinayanto sadevake.
 Nibbānagamaṇaṃ maggaṃ, gatiṃ paṅkavisosaṇaṃ.
 Amataṃ paramassādaṃ, jarāmaccunivāraṇaṃ.
 Mahāparisamajjhe so, nisinno lokatārako.
 Karavīkaruto nātho, brahmaghoso Tathāgato.
 Uddharanto mahāduggā, vippanaṭṭhe anāyake.
 Desento virajaṃ dhammaṃ, diṭṭho me Lokanāyako.
 Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pabbajim anagāriyaṃ.
 Pabbajitvā tadāpāhaṃ, cinto Jinasāsaṇaṃ.
 Ekakova vane ramme, vasiṃ saṃsaggapīlito.
 Sakkāyavūpakāso me, hetubhūto mamābhavī.
 Manaso vūpakāsassa, saṃsaggabhayaḍassino.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā there tattha viharante rājā koṭidhanapariccāgena
 Bhojakagirivihāraṃ nāma kāretvā therāṃ tattha vāsesi. So tattha viharanto
 parinibbānakāle—

546. “Sohaṃ paripuṇṇasaṅkappo, cando pannaraso yathā.

Sabbāsavaparikkhīṇo, natthi dāni punabbhavo”ti—

Osānagāthamāha. Sā uttānatthāva. Tadeva ca therassa aññābyākaraṇaṃ
 ahoṣīti.

Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā

Anāgataṃ yo paṭikacca passatīti-ādikā āyasmato Mahākappinattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabuddhakāle Hāmsavatīnagare kulaghare nibbattivā viññutaṃ patto Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhu-ovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajaṃ adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So tattha yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto purisasahassagaṇajeṭṭhako hutvā gabbhasahassapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ pariveṇaṃ kāraṇesi. Te sabbe pi janā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā taṃ upāsakaṃ jeṭṭhakaṃ katvā saputtadārā devaloke nibbattivā ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsarimsu. Tesu gaṇajeṭṭhako amhākaṃ Satthu nibbattito puretarameva paccantadese Kukkuṭanāmake nagare rājagehe nibbatti, tassa **Kappinoti** nāmaṃ ahosi. Sesapurisā tasmimyeva nagare amaccakule nibbattimsu¹. Kappinakumāro pitu accayena chattaṃ ussāpetvā Mahākappinarājā nāma jāto. So sutavittakatāya pātova catūhi dvārehi sīghaṃ dūte pesesi “yattha bahussute passatha, tato² nivattivā mayhaṃ ārocethā”ti.

Tena ca samayena amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā Sāvattim³ upanissāya viharati. Tasmim kāle Sāvattivāsino vāṇijā Sāvattiyāṃ uṭṭhānakabhaṇḍaṃ gahetvā taṃ nagaraṃ gantvā bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā “rājānaṃ passissāma”ti paṇṇākārahathā rañño ārocāpesuṃ. Te rājā pakkosāpetvā niyyāditapaṇṇākāre vanditvā ṭhite “kuto āgatathā”ti pucchi. Sāvattithito devāti. Kacci vo raṭṭhaṃ subhikkhaṃ, dhammiko rājāti. Āma devāti. Kīdiso dhammo tumhākaṃ dese idāni pavattatīti. Taṃ deva na sakkā ucchiṭṭhamukhehi⁴ kathetunti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā Dasabalābhimukhā añjaliṃ paggahetvā “deva amhākaṃ dese Buddharatanaṃ nāma

1. Nibbattimsu, tesu (Sī, I)

3. Sāvattiyāṃ (Sī, I)

2. Passa bahussute, passanto tato (Ka)

4. Uccīṭṭhamukhena (Sī, I)

uppannan”ti āhaṃsu. Rañño “Buddho”ti vacane sutamatteyeva sakalasarīraṃ pharamānā pīti uppajji. Tato “Buddhoti tātā vadethā”ti āha. Buddhoti deva vadāmīti¹. Evaṃ tikkhattuṃ vadāpetvā “Buddhoti padaṃ aparimāṇan”ti tasmiṃyeva pade pasanno sataśahassaṃ datvā “aparaṃ vadethā”ti pucchi. Deva loke dhammaratanaṃ nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva sataśahassaṃ datvā “aparaṃ vadethā”ti pucchi. Deva saṃgharatanaṃ nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva sataśahassaṃ datvā “Buddhassa Bhagavato santike pabbajissāmī”ti tatova nikkhami. Amaccāpi tatheva nikkhamiṃsu. So amaccasahassena² saddhiṃ Gaṅgātirāṃ patvā “sace Satthā Sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khuramattampi mā temetū”ti saccādhiṭṭhānaṃ katvā udakapiṭṭheneva pūraṃ Gaṅgānadiṃ³ atikkamivā aparampi aḍḍhajojanavitthāraṃ nadiṃ tatheva atikkamivā tatiyaṃ Candabhāvaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyaṃ atikkami.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamayaṃyeva mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento “ajja Mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjaṃ pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajitūṃ āgamissati”ti disvā “mayā⁴ tesāṃ paccuggamaṇaṃ kātuṃ yuttan”ti pātova sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā bhikkhusaṃghaparivuto Sāvattthiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭikkanto sayameva ākāseṇa gantvā Candabhāgāya nadiyā tīre tesāṃ uttaraṇaṭitthassābhimukhaṭṭhāne mahānigrodhamūle pallaṅkena nisinnō chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā Buddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo olokeno Bhagavantaṃ disvā “yaṃ Satthāraṃ uddissa mayaṃ āgatā, addhā so eso”ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onamivā paramanipaccākāraṃ karontā Bhagavantaṃ upasaṅkamīṃsu. Rājā Bhagavato gopphakesu gahetvā Satthāraṃ vandivā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ amaccasahassena. Satthā tesāṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne saddhiṃ parisāya arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

1. Buddhoti Buddhoti deva vadāmīti (Sī)

...vadāmīti (I) Saṃ-Ṭṭha 2. 223 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Amaccasahassēhi (Ka)

4. Āgamissati mayā (Sī, I)

3. Pūragaṅgaṃ nadiṃ (Sī, I)

5. Khu 4. 118 piṭṭhādīsu.

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammāna pāragū.

Udito ajaṭākāse, ravīva saradambare.

Vacanābhāya bodheti, veneyyapadumāni so.

Kilesapaṅkaṃ soseti, matiraṃsīhi nāyako.

Titthiyānaṃ yase hanti, khajjotābhā yathā ravi.

Saccatthābhaṃ pakāseti, ratanaṃva divākaro.

Guṇānaṃ āyatibhūto, ratanānaṃva sāgaro.

Vajjunnoriva bhūtāni, dhammameghena vassati.

Akkhadasso tadā āsīm, nagare haṃsasavhaye.

Upecca dhammamassosīm, jalajuttamanāmino.

Ovādakassa bhikkhūnaṃ, sāvakassa katāvino.

Guṇaṃ pakāsayantassa, tappayantassa me manam.

Sutvā patīto sumano, nimantetvā Tathāgataṃ.

Sasissaṃ bhojayitvāna, taṃ ṭhānamabhipatthayim.

Tadā haṃsasamabhāgo, haṃsadundubhinissano.

Passathetaṃ mahāmatthaṃ, vinicchayavisāradam.

Patitaṃ pādamūle me, samuggatatanūruham.

Jīmūtavaṇṇaṃ pīṇaṃsaṃ, pasannanayanānaṃ.

Parivārena mahatā, rājayuttaṃ mahāyasaṃ.

Eso katāvino ṭhānaṃ, pattheti muditāsayo.

Iminā paṇipātena, cāgena paṇidhīhi ca.

Kappasatasahassāni, nupapajjati duggatim.

Devesu devasobhaggaṃ, manussesu mahantataṃ.

Anubhotvāna sesena, nibbānaṃ pāpuṇissati.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.

Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Kappino nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Tatohaṃ sukataṃ kāraṃ, katvāna Jinasāsane.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.
 Devamānuserajjāni, sataso anusāsiya.
 Bārāṇasiyamāsanne, jāto Keṇiyajātiyaṃ.
 Sahassaparivārena, sapajāpatiko ahaṃ.
 Pañcapaccekabuddhānaṃ, satāni samupaṭṭhahim.
 Temāsaṃ bhojayitvāna, pacchādamha ticīvaraṃ.
 Tato cutā mayāṃ sabbe, ahumha tidasūpagā.
 Puno sabbe manussattaṃ, agamimha tato cutā.
 Kukkuṭaṃhi pure jātā, Himavantassa passato.
 Kappino nāmahaṃ āsiṃ, rājaputto mahāyaso.
 Sesāmaccakule jātā, mameva parivārayuṃ.
 Mahārajjasukhaṃ patto, sabbakāmasamiddhimā.
 Vāṇijehi samakkhātāṃ, Buddhuppādamaṃ suṇim.
 Buddho loka samuppanno, asamo ekapuggalo.
 So pakāseti saddhammaṃ, amataṃ sukhamuttamaṃ.
 Suyuttā tassa sissā ca, sumuttā ca anāsavā.
 Sutvā nesaṃ suvacanaṃ, sakkaritvāna vāṇije.
 Pahāya rajjaṃ sāmacco, nikkhamiṃ Buddhamāmako.
 Nadiṃ disvā mahācandaṃ, pūritaṃ samatittikaṃ.
 Appatiṭṭhaṃ anālambaṃ, duttaraṃ sīghavāhinim.
 Guṇaṃ saritvā Buddhassa, sotthinā samatikkamim.
 Bhavasotaṃ sace Buddho, tiṇṇo lokantagū vidū.
 Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.

Yadi santigamo maggo, makkho caccantikaṃ sukhaṃ.
 Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.
 Saṃgho ce tiṇṇakantāro, puññakkhetto anuttaro.
 Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.
 Saha kate saccavare, maggā apagataṃ jalaṃ.
 Tato sukkena uttiṇṇo, nadītīre manorame.
 Nisinnaṃ addasaṃ Buddhaṃ, udenaṃva pabhaṅkaraṃ.
 Jalantaṃ hemaselaṃva, dīparukkhaṃva jotitaṃ.
 Sasiva tārasahitaṃ, sāvakehi purakkhataṃ.
 Vāsavaṃ viya vassantaṃ, desanājaladantaraṃ.
 Vanditvāna sahāmacco, ekamantamupāvisiṃ.
 Tato no āsayaṃ ñatvā, Buddho dhammadesayi.
 Sutvāna dhammaṃ vimalaṃ, avocumha mayaṃ Jinaṃ.
 Pabbājehi Mahāvīra, nibbindāma mayā bhava.
 Svakkhāto bhikkhave dhammo, dukkhantakaraṇāya vo.
 Caratha brahmacariyaṃ, iccāha Munisattamo.
 Saha vācāya sabbepi, bhikkhuvesadharā mayaṃ.
 Ahumha upasampannā, sotāpannā ca sāsane.
 Tato Jetavanaṃ gantvā, anusāsi vināyako.
 Anusiṭṭho Jinenāhaṃ, arahattamapāpuṇiṃ.
 Tato bhikkhusahassāni, anusāsimaṃ tadā.
 Mamānusāsanakarā, tepi āsuṃ anāsavā.
 Jino tasmim guṇe tuṭṭho, etadagge ṭhapesi maṃ.
 Bhikkhu-ovādakānaggo, Kappinoti mahājane.
 Satasahasse kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Pamutto saravegova, kilese jhāpayiṃ mama.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ patvā pana te sabbeva¹ Satthāraṃ pabbajjāṃ yācimsu. Satthā te “etha bhikkhavo”ti āha. Sā eva tesāṃ pabbajjā upasampadā ca ahosi. Satthā taṃ bhikkhusahassaṃ ādāya ākāseṇa Jetavanaṃ agamāsi. Athekadivasāṃ Bhagavā tassantevāsike bhikkhū āha “kacci bhikkhave Kappino bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti”ti. Na Bhagavā deseti. Appossukko diṭṭhadhammasukhavihāraṃ manuyutto viharati, ovādamattampi na detīti. Satthā therāṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ Kappina antevāsikānaṃ ovādamattampi na desi”ti. Saccāṃ Bhagavāti. Brāhmaṇa mā evaṃ kari, ajja paṭṭhāya upagatānaṃ dhammaṃ deseḥīti. “Sādhu bhante”ti thero Satthu vacanaṃ sirasā sampañcchitvā ekovādeneva samaṇasahassaṃ arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tena naṃ Satthā paṭipāṭiyā attano sāvake there ṭhānantare ṭhapento bhikkhu-ovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Athekadivasāṃ thero bhikkhuniyo ovadanto—

547. “Anāgataṃ yo paṭikacca passati,
Hitañca atthaṃ ahitañca taṃ dvayaṃ.
Viddesino tassa hitesino vā,
Randhaṃ na passanti samekkhamānā.
548. Ānāpānasatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā.
Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitā.
So’maṃ lokāṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.
549. Odātaṃ vata me cittaṃ, appamāṇaṃ subhāvitaṃ.
Nibbiddhaṃ paggaḥitañca, sabbā obhāsate disā.
550. Jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo.
Paññāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.
551. Paññā sutavinicchīnī, paññā kittisilokavaddhanī.
Paññāsahito naro idha, api dukkhesu sukhāni vindati.

552. Nāyaṃ ajjatano dhammo, na'cchero napi abbhuto.
Yattha jāyetha mīyetha, tattha kiṃ viya abbhutaṃ.
553. Anantaraṃ hi jātassa, jīvitā maraṇaṃ dhuvam.
Jātā jātā maranti'dha, evaṃ dhammā hi pāṇino.
554. Na heta'datthāya matassa hoti,
Yaṃ jīvitatthaṃ paraporisānaṃ.
Matamhi ruṇṇaṃ na yaso na lokyaṃ,
Na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehi.
555. Cakkhum sarīraṃ upahanti tena,
Nihīyati vaṇṇabalaṃ matī ca.
Ānandino tassa disā bhavanti,
Hitesino nāssa sukhī bhavanti.
556. Tasmā hi iccheyya kule vasante,
Medhāvino ceva bahussute ca.
Yesaṃ hi paññāvibhavana kiccaṃ,
Taranti nāvāya nadiṃva puṇṇaṃ'ti—

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **anāgatanti** na āgataṃ, avindanti attho. **Paṭikaccāti** puretaraṃyeva. **Passatīti** oloketi. **Atthanti** kiccaṃ. **Taṃ dvayanti** hitāhitaṃ. **Viddesinoti** amittā. **Hitesinoti** mittā. **Randhanti** chiddaṃ. **Samekkhamānāti** gavesantā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo puggalo attano hitāvahaṃ ahitāvahaṃ tadubhayaṅca atthaṃ kiccaṃ anāgataṃ asampattaṃ puretaraṃyeva paññācakkhunā ahaṃ viya passati vīmaṃsati vicāreti, tassa amittā vā ahitajjhāsayena mittā vā hitajjhāsayena randhaṃ gavesantā na passanti¹, tādiso paññavā puggalo acchiddavutti, tasmā tumhehi tathārūpehi bhavitabbanti.

Idāni ānāpānasatibhāvanāya guṇaṃ dassento tattha tāni yojetuṃ “**ānāpānasatī yassā**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tattha

1. Passanti (Sī, I)

ānanti assāso. **Apānanti** passāso. Assāsapassāsanimittārammaṇā sati ānāpānasati. Satisīsenā cettha taṃsampayuttasamādhībhāvanā adhippetā. **Yassāti** yassa yogino. **Paripuṇṇā subhāvitā**ti catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ soḷasannañca ākāraṇaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ vijjāvimuttinañca pāripūriyā suṭṭhu bhāvitā vaḍḍhitā. **Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitā**ti “so satova assasati”ti-ādinā¹ yathā Bhagavatā desitā, tathā anupubbaṃ anukkamena paricitā āsevitā bhāvitā. **So’maṃ lokam pabhāseti, abbhā muttova candimā**ti so yogāvacarō yathā abbhādi-upakkilesā vimutto cando candālokena imaṃ okāsalokam pabhāseti, evaṃ avijjādi-upakkilesavimutto ñāṇālokena attasantānapatitaṃ parasantānapatitañca saṅkhāralokam pabhāseti pakāseti. Tasmā tumhehi ānāpānasatibhāvanā bhāvetabbāti adhippāyo.

Idāni attānaṃ nidassanaṃ katvā bhāvanābhiyogassa saphalataṃ dassento “**odātam vata me cittaṃ**”ti tatiyaṃ gāthamāha. Tassattho—nīvaraṇamalavigamato **odātam** suddham vata mama cittaṃ, yathā pamāṇakarā rāgādayo pahīnā, appamāṇaṃ nibbānaṃ paccakkham kataṃ ahoṣi, tathā bhāvitattā **appamāṇam subhāvitam**, tato eva catusaccaṃ² **nibbidham** paṭivijjhitaṃ³, sakalasaṃkilesapakkhato **paggahitañca** hutvā⁴ dukkhādikā pubbantādikā ca disā obhāsate tattha vitiṇṇakaṅkhattā sabbadhammesu vigatasammohattā ca, tasmā tumhehipi evaṃ cittaṃ bhāvetabbanti dasseti.

Yathā bhāvanāmayā paññā cittamalavisodhanādinā purisassa bahupakārā, evaṃ itarāpīti dassento “**jīvate vāpi sappañño**”ti catutthagāthamāha. Tassattho—parikkhīṇadhanopi sappaññajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya jīvatiyeva. Tassa hi jīvitam jīvitam nāma. Tenāha Bhagavā “paññājīvim jīvitamāhu seṭṭhan”ti⁵. Dummedhapuggalo pana paññāya alābhena diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca

1. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhādīsu.

2. Cattāri saccāni (sabbattha)

3. Paṭivijjhitaṃ (Sī), paṭivijjhita (I)

4. ...paccakkhato niggahitañca katvā (Sī)

5. Saṃ 1. 39; 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

attham virādhento vittavāpi na jīvati, garahādippattiyā jīvanto nāma na tassa hoti, anupāyaññutāya vā yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitampi sandhāretum na sakkotiyeva, tasmā pārihāriyapaññāpi tumhehi appamattehi sampādetabbāti adhippāyo.

Idāni paññāya ānisaṃse dassetuṃ “**paññā sutavinicchini**”ti pañcamam gāthamāha. Tattha **paññā sutavinicchini**ti paññā nāmesā sutassa vinicchayinī, yathāsute sotapathamāgate atthe “ayaṃ akusalo, ayaṃ kusalo, ayaṃ sāvajjo, ayaṃ anavajjo”ti-ādinā vinicchayaajanā.

Kittisilokavaddhanīti kittiyā sammukhā pasaṃsāya silokassa patthaṭayasabhāvassa vaddhanī, paññavatoyeva hi kitti-ādayo viññūnam pāsāṃsabhāvato. **Paññāsahitoti** pārihāriyapaññāya vipassanāpaññāya ca yutto¹. **Api dukkhesu sukhāni vindatī**ti ekantadukkhasabhāvesu khandhāyatanādīsu sammāpaṭipattiyā yathābhūtasabhāvāvabodhena nirāmisānīpi sukhāni paṭilabhati.

Idāni tāsam bhikkhunīnam aniccatāpaṭisaṃyuttam dhīrabhāvāvaham dhammam kathento “**nāyam ajjatano dhammo**”ti-ādinā sesagāthā abhāsi. Tatrāyam saṅkhepattho—yvāyam sattānam jāyanamīyanasabhāvo, ayaṃ dhammo **ajjatano** adhunāgato na hoti, abhiṇhapavattikatāya na acchariyo, abbhutapubbatābhāvato nāpi **abbhuto**. Tasmā **yattha jāyetha miyetha** yasmim loke satto jāyeyya, so ekaṃsena miyetha, tattha **kiṃ viya** kiṃ nāma abbhutam siyā sabhāvikattā maraṇassa. Na hi khaṇikamarāṇassa kiñci kāraṇam atthi. Yato **anantaram hi jātassa, jīvitā maraṇam dhuvam jātassa** jātisamanantaram jīvitato maraṇam ekantikam uppannānam khandhānam ekaṃsena bhijjanato. Yo panettha jīvatīti lokavohāro, so tadupādānassa anekapaccayāyattatāya anekantiko, yasmā etadevaṃ², tasmā **jātā marantī’ dha, evarandhammā hi paṇinoti** ayaṃ sattānam pakati, yadidaṃ jātānam maraṇanti jātiyā maraṇānubandhanatam³ āha.

1. Yuttattā (Sī, I)

2. Tasmā etadavoca (Sī), yasmā etadavoca (I)

3. Jarāmarāṇānubandhanam (Sī, I)

Idāni yasmā tāsu bhikkhunīsu kāci sokabandhitacittāpi atthi, tasmā tāsāṃ sokavinodanaṃ kātuṃ “**na heta’ datthāyāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **na heta’ datthāya matassa hotīti** yaṃ matassa **jīvitatthaṃ** jīvitanimittaṃ **paraporisānaṃ** parapuggalānaṃ ruṇṇaṃ, etaṃ tassa matassa sattaṃ jīvitatthaṃ¹ tāva tiṭṭhatu, kassacipi atthāya na hoti, ye pana rudanti, tesampi **matamhi** matapuggalanimittaṃ ruṇṇaṃ **na yaso na lokyaṃ** yasāvahaṃ visuddhāvahaṃca na hoti. **Na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehīti** viññuppasatṭhampi na hoti, atha kho viññugarahitamevāti attho.

Na kevalameteva ye rudato ādīnavā, atha kho imepīti dassento “**cakkuṃ sarīraṃ upahanti**”ti gātham² vatvā tato paraṃ sokādi-anatthapaṭibāhanatthaṃ kalyāṇamittapayirupāsānāyaṃ tā niyojento “**tasmā**”ti-ādinā³ osānagāthamāha. Tattha **tasmāti** yasmā ruṇṇaṃ rudantassa puggalassa cakkuṃ sarīraṃca **upahanti** vibādhati, tena ruṇṇena vaṇṇo balaṃ mati ca **nihīyati** parihāyati, **tassa** rudantassa puggalassa **disā** sapattā **ānandino** pamodavanto pītivanto bhavanti. Hitesino mittā dukkhī dukkhitā bhavanti, tasmā dhammojapaññāya samannāgatattā **medhāvino** diṭṭhadhammikādi-atthasannissitassa bāhusaccassa pāripūriyā **bahussute** attano kule vasante **iccheyya** paṭikaṅkheyya kulūpake kareyya. **Yesanti** yesaṃ medhāvīnaṃ bahussutānaṃ paṇḍitānaṃ **paññāvibhavena** paññābalena yathā mahoghassa puṇṇaṃ nadiṃ nāvāya taranti, evaṃ kulaputtā attano atthakiccaṃ **taranti**⁴ pāraṃ pāpuṇanti, te iccheyya kule vasanteti yojanā.

Evaṃ thero tāsāṃ bhikkhunīnaṃ dhammaṃ kathetvā vissajjesi, tā therassa ovāde ṭhatvā sokaṃ vinodetvā yoniso paṭipajjantiyo sadatthaṃ paripūresuṃ.

Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Jīvitam (I, Ka)

2. Tāsāṃ (Sī, I)

3. Ādikaṃ (Sī, I)

4. Taranti iti (Sī)

4. Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā

Dandhā mayhaṃ gaṭīti-ādikā āyasmato Cūḷapanthakattherassa gāthā.
Kā uppatti? Yadettha aṭṭhuppattivāsena vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakanipāte
Mahāpanthakavatthusmiṃ¹ vuttameva. Ayaṃ pana vireso—
Mahāpanthakatthero arahattaṃ patvā aggaphalasukhena vītināmento cintesi
“kathaṃ nu kho sakkā cūḷapanthakampi imasmim sukhe patiṭṭhapetun”ti. So
attano ayyakaṃ dhanaseṭṭhiṃ upasaṅkamtivā āha “sace mahāseṭṭhi
anujānātha, ahaṃ Cūḷapanthakaṃ pabbājeyyan”ti. Pabbājetha bhanteti.
Thero taṃ pabbājesi. So dasasu sīlesu patiṭṭhito bhātu santike—

“Padumaṃ yathā kokanadaṃ sugandhaṃ,
Pāto siyā phullamavītagandhaṃ.
Aṅgīrasaṃ passa virocamānaṃ,
Tapantamādiccamivantalikkhe”ti²—

Gātham uggaṇhanto catūhi māsehi gahetuṃ nāsakkhi, gahitagahitaṃ padaṃ
hadaye na tiṭṭhati, atha naṃ Mahāpanthako āha “Panthaka tvaṃ imasmim
sāsane abhabbo³, catūhi māsehi ekagāthampi gahetuṃ na sakkosi,
pabbajitakiccaṃ pana tvaṃ kathaṃ matthakaṃ pāpessasi, nikkhama ito”ti.
So therena paṇāmito dvārakoṭṭhakaṃ rodamaṇo aṭṭhāsi.

Tena ca samayena Satthā Jīvakaṃbavane viharati. Atha Jīvako purisaṃ
pesesi “pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Satthāraṃ nimantehi”ti. Tena ca
samayena āyasmā Mahāpanthako bhattuddesako hoti. So “pañcannaṃ
bhikkhusatānaṃ bhikkhaṃ paṭicchatha bhante”ti vutto “Cūḷapanthakaṃ
ṭhapetvā sesānaṃ paṭicchāmi”ti āha. Taṃ sutvā Cūḷapanthako bhiyyoso
mattāya domanassappatto ahosi. Satthā tassa cittakkhedamā ñatvā
“Cūḷapanthako mayā katena upāyena bujjhissati”ti tassa avidūre ṭhāne
attānaṃ dassetvā “kiṃ panthaka rodasi”ti pucchi. “Bhātā maṃ bhante
paṇāmeti”ti āha. “Panthaka mā cintayi, mama sāsane tuyhaṃ pabbajjā, ehi,
imaṃ gahetvā ‘rajoharaṇaṃ, rajoharaṇaṃ’ti manasi karohi”ti iddhiyā
suddhaṃ coḷakkhaṇaṃ abhisāṅkharitvā adāsi. So

1. Theragāthā-Ṭṭha 2. 154 piṭṭhe. 2. Saṃ 1. 81; Am 2. 209 piṭṭhesu. 3. Andho (Sī)

Satthārā dinnam coḷakkhaṇḍam “rajoharaṇam, rajoharaṇan”ti hatthena parimajjanto nisīdi. Tassa taṃ parimajjantassa kiliṭṭhadhātukaṃ jātaṃ, puna parimajjantassa ukkhaliparipuñchanasadisam jātaṃ, so ñāṇassa paripakkattā¹ evaṃ cintesi “idaṃ coḷakkhaṇḍam pakatiyā parisuddham, imaṃ upādiṇṇakasarīram nissāya kiliṭṭham aññathā jātaṃ, tasmā aniccaṃ yathāpetam, evaṃ cittampī”ti khayavayaṃ paṭṭhapetvā tasmimyeva nimitte jhānāni nibbattetvā jhānapādaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Padumuttaro nāma Jino, āhutiṇam paṭiggaho.
 Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, Himavante vasī tadā.
 Ahampi Himavantamhi, vasāmi assame tadā.
 Acirāgataṃ Mahāvīram, upesiṃ Lokanāyakaṃ.
 Pupphacchattaṃ gahetvāna, upagacchiṃ Narāsabham.
 Samādhiṃ samāpajjantaṃ, antarāyamakāsaham.
 Ubho hatthehi paggayha, pupphacchattaṃ adāsaham.
 Paṭiggahesi Bhagavā, Padumuttaro Mahāmuni.
 Sabbe devā attamanā, Himavantaṃ upenti te.
 Sādhukāraṃ pavattesuṃ, anumodissati cakkhumā.
 Idaṃ vatvāna te devā, upagacchuṃ naruttamaṃ.
 Ākāse dhārayantassa, padumacchattamuttamaṃ.
 Satapattachattaṃ paggayha, adāsi tāpaso mama.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Pañcavīsaticappāni, devarajjam karissati.
 Catuttimsatikkhattum ca, cakkavattī bhavissati.
 Yam yaṃ yoniṃ saṃsarati, devattaṃ atha mānusaṃ.
 Abbhokāse patiṭṭhantaṃ, padumaṃ dhārayissati.

1. Paripākagatattā (Sī, I)

2. Khu 3. 63 piṭṭhādīsu.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Pakāsite pāvacane, manussattam labhissati.
 Manomayamhi kāyamhi, uttamo so bhavissati.
 Dve bhātaro bhavissanti, ubhopi panthakavhayā.
 Anubhotvā uttamattham, jotayissanti sāsanaṃ.
 Soham aṭṭhārasavasso, pabbajim anagāriyam.
 Visesāham na vindāmi, Sakyaputtassa sāsane.
 Dandhā mayham gatī āsi, paribhūto pure ahum.
 Bhātā ca maṃ paṇāmesi, gaccha dāni sakaṃ gharam.
 Soham paṇāmito santo, saṃghārāmassa koṭṭhake.
 Dummano tattha aṭṭhāsim, sāmaññasmim apekkhavā.
 Bhagavā tattha āgacchi, sīsam mayham parāmasi.
 Bāhāya maṃ gahetvāna, saṃghārāmaṃ pavesayi.
 Anukampāya me Satthā, adāsi pādapuñchanim.
 Evaṃ suddham adhiṭṭhehi, ekamanta' madhiṭṭhaham.
 Hatthehi tamahaṃ gayha, sarim kokanadam aham.
 Tattha cittam vimucci me, arahattam apāpuṇim.
 Manomayesu kāyesu, sabbattha pāramim gato.
 Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Arahattamaggenevassa Tepiṭakam pañcābhiññā ca¹ āgamimsu. Satthā ekena ūnehi pañcahi bhikkhusatehi saddhim gantvā Jīvakassa nivesane paññatte āsane nisīdi, Cūḷapanthako pana attano bhikkhāya appaṭicchitatthā eva na gato. Jīvako yāguṃ dātum ārabhi, Satthā pattam hatthena pidahi. “Kasmā bhante na gaṇhathā”ti vutte vihāre eko bhikkhu atthi Jīvakāti. So purisam pahiṇi “gaccha bhaṇe vihāre nisinnam ayyam

1. Cha abhiññā ca (Am 1. 169 piṭṭhe.)

gahetvā ehi”ti. Cūḷapanthakattheropi rūpena kiriyāya ca¹ ekampi ekena asadisam bhikkhusahassam nimminivā nisīdi. So puriso vihāre bhikkhūnam bahubhāvam disvā gantvā Jīvakassa kathesi “imasmā bhikkhusamghā vihāre bhikkhusamgho bahutaro, pakkosittabham ayyam na jānamī”ti. Jīvako Satthāram paṭipucchi “konāmo bhante vihāre nisinno bhikkhū”ti. Cūḷapanthako nāma Jīvakāti. Gaccha bhaṇe “Cūḷapanthako nāma kataro”ti pucchitvā tam ānehīti. So vihāram gantvā “Cūḷapanthako nāma kataro bhante”ti pucchi. “Aham cūḷapanthako, aham Cūḷapanthako”ti ekapahārenea bhikkhusahassampi kathesi. So punāgantvā tam pavattim Jīvakassa ārocesi. Jīvako paṭividdhasaccattā “iddhimā maññe ayyo”ti nayato nātva “gaccha bhaṇe paṭhamam kathanakamayyameva ‘tumhe Satthā pakkosati’ti vatvā cīvarakaṇṇe gaṇhā”ti āha. So vihāram gantvā tathā akāsi, tāvadeva nimmitabhikkhū antaradhāyimsu. So theram gahetvā agamāsi.

Satthā tasmim khaṇe yāgum ca khajjakādibhedañca paṭiggaṇhi. Dasabale bhattakiccam katvā vihāram gate dhammasabhāyam kathā udapādi “aho Buddhānam ānubhāvo, yatra hi nāma cattāro māse ekagātham gahetum asakkontampi lahukena khaṇeneva evam mahiddhikam akamsū”ti Satthā tesam bhikkhūnam kathāsallāpam sutvā āgantvā Buddhāsane nisajja “kim vadetha bhikkhave”ti pucchitvā “imam nāma bhante”ti vutte “bhikkhave Cūḷapanthakena idāni mayham ovāde ṭhatvā lokuttaradāyajjam laddham, pubbe pana lokiyadāyajjan”ti vatvā tehi yācito Cūḷasetṭhijātakam² kathesi. Aparabhāge tam Satthā ariyagaṇaparivuto dhammāsane nisinno manomayam kāyam abhinimminantānam bhikkhūnam cetovivaṭṭakusalānañca aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena समयena bhikkhūhi “tathā dandhadhātukena katham tayā saccāni paṭividdhānī”ti puṭṭho bhātu paṇāmanato paṭṭhāya attano paṭipattim pakāsento—

557. “Dandhā mayham gatī āsi, paribhūto pure aham.

Bhātā ca mam paṇāmesi, gaccha dāni tuvam gharam.

1. Cūḷapanthakatthero virūpakiriyāya (I)

2. Khu 5. 2 piṭṭhe.

558. Sohaṃ paṇāmito santo,
 Saṃghārāmassa koṭṭhake.
 Dummano tattha aṭṭhāsīm, sāsanasmiṃ apekkhavā.
559. Bhagavā tattha āgacchi, sīsam mayham parāmasi.
 Bāhāya maṃ gahetvāna, saṃghārāmaṃ pavesayi.
560. Anukampāya me Satthā, pādāsi pādapuñchaniṃ.
 Etaṃ suddham adhiṭṭhehi, ekamantaṃ svadhiṭṭhitaṃ.
561. Tassāham vacanaṃ sutvā, vihāsim sāsane rato.
 Samādhim paṭipādesim, uttamatthassa pattiya.
562. Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
563. Sahassakkhattumattānaṃ, nimminivāna panthako.
 Nisīda'mbavane ramme, yāva kālappavedanā.
564. Tato me Satthā pāhesi, dūtaṃ kālappavedakaṃ.
 Paveditamhi kālamhi, vehāsādupasankamiṃ.
565. Vanditvā Satthuno pāde, ekamantaṃ nisīdahaṃ.
 Nisinnaṃ maṃ viditvāna, atha Satthā paṭiggahi.
566. Āyāgo sabbalokassa, āhutiṇaṃ paṭiggaho.
 Puññakkhettaṃ manussānaṃ, paṭiggaṇhittha dakkhiṇaṃ”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **dandhā**ti mandā, catuppadikaṃ gātham catūhi māsehi gahetuṃ asamatthabhāvena dubbalā. **Gatī**ti nāṇagati. **Āsī**ti ahoṣi. **Paribhū**toti tato eva “muṭṭhassati asampajāno”ti hīḷito. **Pure**ti pubbe puthujjanakāle. **Bhātā cā**ti samuccayattho ca-saddo, na kevalaṃ paribhūtova, atha kho bhātāpi maṃ **paṇāmes**i “Panthaka tvaṃ duppañño ahetuko maññe, tasmā pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetuṃ

asamattho, na imassa sāsanaṃ anucchaviko, gaccha dāni tuyhaṃ ayyakagharan”ti nikkaddhesi. **Bhātāti** bhātarā.

Koṭṭhaketi dvārakoṭṭhakasamīpe. **Dummanoti** domanassito. **Sāsana**smim **apekkhavāti** Sammāsambuddhassa sāsane sāpekkho avibbhamitukāmo.

Bhagavā tattha āgacchīti mahākaruṇāsañcoditamānaso maṃ anuggaṇhanto Bhagavā yatthāhaṃ ṭhito, tattha āgacchi. Āgantvā ca “Panthaka ahaṃ te Satthā, na Mahāpanthako, maṃ uddissa tava pabbajjā”ti samassāsento **sīsaṃ mayhaṃ parāmasi** jālābandhanamudalunapīṇavarāyataṅgulisamupasobhitena vikasitapadumasassirīkena cakkaṅkitena hatthatalena “idāniyeva mama putto bhavissati”ti dīpento mayhaṃ sīsaṃ parāmasi. **Bāhāya maṃ gahetvānāti** “kasmā tvaṃ idha tiṭṭhasi”ti candanagandhagandhinā¹ attano hatthena maṃ bhujje gahetvā antosaṅghārāmaṃ paveseṃ. **Pādāsi pādapuñchaninti** pādapuñchanim katvā pādāsi “rajoharaṇanti manasi karohi”ti adāsīti attho. “Adāsī”ti “pādapuñchanin”ti ca paṭhanti. Keci pana “**pādapuñchaninti** pādapuñchanacoḷakkhaṇḍaṃ pādāsi”ti vadanti. Tadayuttamā iddhiyā abhisankharitvā coḷakkhaṇḍassa dinnatā. **Etam suddham adhiṭṭhehi, ekamantaṃ svadhiṭṭhitanti** etam suddham coḷakkhaṇḍaṃ “rajoharaṇaṃ, rajoharaṇaṃ”ti manasikārena svadhiṭṭhitaṃ katvā ekamantaṃ ekamante vivitte gandhakuṭipamukhe nisinna adhiṭṭhehi² tathā cittaṃ samāhitaṃ katvā pavattehi.

Tassāhaṃ vacanaṃ sutvāti tassa Bhagavato vacanaṃ ovādaṃ ahaṃ sutvā tasmim **sāsane** ovāde **rato** abhirato hutvā **vihāsīm** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjīm. Paṭipajjanto ca **samādhiṃ paṭipādesīm, uttamattassa pattiyāti**³ uttamatto nāma arahattaṃ, tassa adhigamāya kasiṇaparikkammavasena rūpajjhānāni nibbattetvā jhānapādaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggapaṭipāṭiyā aggamaggasamādhiṃ sampādesinti attho. Ettha hi samādhiṃ upacārasamādhiṃ paṭṭhāya yāva catutthamaggasamādhi, tāva samādhisāmaññaṃ gahito, aggaphalasaṃmādhī pana uttamattahaggahaṇena, sātisayaṃ cevāyaṃ samādhiṃ kusalo, tasmā “samādhiṃ paṭipādesin”ti āha.

1. Candanagandhagandhitaṃ (Sī)

2. Adhiṭṭhehīti (Sī, I)

3. Pattiyā (Sī, I, Ka)

Samādhikusalatāya hi ayamāyasmā cetovivaṭṭakusalo nāma jāto,
 Mahāpanthakatthero pana vipassanākusalatāya saññāvivaṭṭakusalo nāma.
 Eko cettha samādhilakkhaṇe cheko, eko vipassanālakkhaṇe, eko
 samādhigāḷho, eko vipassanāgāḷho, eko aṅgasamkhitte cheko, eko
 ārammaṇasamkhitte, eko aṅgavavatthāne, eko ārammaṇavavatthāneti
 vaṇṇenti. Apica Cūḷapanthakatthero sātisaṃyam catunnaṃ
 rūpāvacarajjhānānaṃ lābhītāya cetovivaṭṭakusalo vutto, Mahāpanthakatthero
 sātisaṃyam catunnaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ lābhītāya saññāvivaṭṭakusalo.
 Paṭhamo vā rūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi vuṭṭhāya arahattaṃ
 pattoti cetovivaṭṭakusalo, itaro arūpāvacarajjhānalābhī hutvā jhānaṅgehi
 vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti saññāvivaṭṭakusalo. Manomayaṃ pana kāyaṃ
 nibbattento aññe tayo vā cattāro vā nibbattenti, na bahuke, ekasadiṣeyeva ca
 katvā nibbattenti, ekavidhameva kammaṃ kurumāne. Ayaṃ pana thero
 ekāvajjanena samaṇasahassaṃ māpesi, dvepi na kāyena ekasadiṣe akāsi, na
 ekavidhaṃ¹ kammaṃ kurumāne. Tasmā manomayaṃ kāyaṃ
 abhinimminantānaṃ aggo nāma jāto.

Idāni attano adhigatavisesaṃ dassetuṃ “**pubbenivāsaṃ jānāmi**”ti-
 ādimāha. Kāmañcāyaṃ thero chaḷabhiñño, yā pana abhiññā
 āsavakkhayaññādhigamassa bahūpakārā, taṃ dassanatthaṃ “**pubbenivāsaṃ
 jānāmi, dibbacakkhu visodhitaṃ**”ti vatvā “**tisso vijjā anuppattā**”ti vuttaṃ.
 Pubbenivāsayathākammupaga-anāgataṃsaññāni hi vipassanācārassa
 bahūpakārāni, na tathā itaraññāni.

Sahassakkhattunti sahasaṃ. “Sahassavāraṃ”ti keci vadanti.
 Ekāvajjanena² pana thero sahasse manomaye kāye nimmini, na vārena. Te
 ca kho aññamaññamasadiṣe³ vividhañca kammaṃ karonte. Kim pana
 sāvakānampi evarūpaṃ iddhinimmānaṃ sambhavatīti? Na sambhavati
 sabbesaṃ, abhinīhārasampattiyā pana ayameva thero evamakāsi, tathā hesa
 iminā aṅgena etadagge ṭhapito. **Panthako nisīdīti** attānameva paraṃ viya
 vadati. **Ambavaneti** ambavane

1. Ekasadiṣaṃ (Ka)

2. Sahassadhā sahasavāranti ekāvajjaneneva (Sī, I)

3. Aññamaññaṃ visadiṣaṃ (Sī, I)

Jīvakena katavihāre. **Vehāsādupasaṅkaminti vehāsāti** karaṇe nissakkavacanaṃ, vehāsenāti attho, **da-kāro** padasandhikaro. **Athāti** mama nisajjāya pacchā. **Paṭiggahīti** dakkhiṇodakaṃ paṭiggaṇhi. **Āyāgo sabbalokassāti** sabbassa sadevakassa lokassa aggadakkhineyyatāya deyyadhammaṃ ānetvā yajitabbaṭṭhānabhūto. **Āhutīnaṃ paṭiggahoti** mahāphalabhāvakaraṇena dakkhiṇāhutīnaṃ paṭiggaṇhako. **Paṭiggaṇhittha dakkhiṇanti** Jīvakena upanītaṃ yāgukhajjādibhedam dakkhiṇam paṭiggahesi.

Atha kho Bhagavā katabhattakicco āyasmantaṃ Cūḷapanthakaṃ āṇāpesi “anumodanaṃ karohī”ti. So Sineruṃ gahetvā mahāsamuddam manthento viya pabhinnapaṭisambhidāppattatāya Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ saṅkhobhento Satthu ajjhāsayaṃ gaṇhanto anumodanaṃ akāsi. Tathā upanissayasampannopi cāyamāyasmā tathārūpāya kammaṇḍitakāya paribādhitō¹ catuppadikaṃ gātham catūhipi māsehi gahetuṃ nāsakkhi. Tam panassa upanissayasampattiṃ oloketvā Satthā pubbacariyānurūpaṃ yonisomanasikāre niyojesi. Tathā hi Bhagavā tadā Jīvakassa nivesane nisinno eva “Cūḷapanthakassa cittaṃ samāhitaṃ, vīthipaṭipannā vipassanā”ti ṇātvā yathānisinnova attānaṃ dassetvā “Panthaka yadipāyaṃ pilotikā saṃkiliṭṭhā rajānukiṇṇā, ito pana añño eva ariyassa vinaye saṃkilesa rajo cāti dassento—

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,
Rāgassetam adhivacanaṃ rajoti.
Etaṃ rajaṃ vippajahitvā bhikkhavo,
Viharanti te vītarajassa sāsane.

Doso rajo -pa- sāsane.

Moho rajo -pa- vītarajassa sāsane”ti—

Imā tisso obhāsagāthā abhāsi. Gāthāpariyosāne Cūḷapanthako abhiññāpaṭisambhidāparivāram arahattaṃ pāpuṇīti.

Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kappattheragāthāvaṇṇanā

Nānākulamalasampuṇṇoti-ādikā āyasmato Kappattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattitvā pitu accayena viññutaṃ patto nānāviraḡavaṇṇavicittehi vatthehi anekavidhehi ābharaṇehi nānāvidhehi maṇiratanehi bahuvidhehi pupphadāmaṃālādīhi ca kapparukkhāṃ nāma alaṅkaritvā tena Satthu thūpaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe Maṇḍalikaṛājakule nibbattitvā pitu accayena rajje patiṭṭhito kāmesu ativiya ratto giddho hutvā viharati. Taṃ Satthā mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokāṃ volokento nāṇajāle paññāyamānaṃ disvā “kiṃ nu kho bhavissati”ti āvajjento “esa mama santike asubhakathaṃ sutvā kāmesu virattacitto hutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti ṇatvā ākāseṇa tattha gantvā—

567. “Nānākulamalasampuṇṇo, mahā-ukkārasambhavo.
Candanikaṃva pariṇakkāṃ, mahāgaṇḍo mahāvaṇo.

568. Pubbaruhirasampuṇṇo, gūthakūpena gāḷhito.
Āpopaggharaṇo kāyo, sadā sandati pūṭikaṃ.

569. Saṭṭhikaṇḍarasambandho, maṃsalepanalepito.
Cammakaṇcukasannaddho, pūṭikāyo niratthako.

570. Aṭṭhisāṅghātaghaṭṭito, nhārusuttanibandhano.
Nekesaṃ saṃgatībhāvā, kappeti iriyāpathaṃ.

571. Dhuvappayāto maraṇāya, maccurājassa santike.
Idheva chaḍḍayitvāna, yena kāmaṅgamo naro.

572. Avijjāya nivuto kāyo, catuganthena ganthito.
Oghasaṃsīdano kāyo, anusayājālamotthato.

573. Pañcaṇīvaraṇe yutto, vitakkena samappito.
Taṇhāmūlenānugato, mohacchādanachādito.

574. Evāyaṃ vattate kāyo, kammayantena yantito.

Sampatti ca vipatyantā, nānābhāvo vipajjati.

575. Ye'maṃ kāyaṃ mamāyanti, andhabālā puthujjanā.

Vaḍḍhenti kaṭasim̃ ghoram̃, ādiyanti punabbhavam̃.

576. Ye'maṃ kāyaṃ vivajjenti, gūthalittam̃va pannagam̃.

Bhavamūlam̃ vamitvāna, parinibbissanti'nāsavā"ti—

imāhi gāthāhi tassa asubhakatham̃ kathesi. So Satthu sammukhā
anekākāravokāram̃ yāthāvato sarīrasabhāvavibhāvanam̃ asubhakatham̃ sutvā
sakena kāyena aṭṭiyamāno harāyamāno jigucchamāno samvigghadayo
Satthāram̃ vanditvā “labheyyāham̃ bhante Bhagavato santike pabbajjan”ti
pabbajjam̃ yāci. Satthā samīpe ṭhitamaññataram̃ bhikkhum̃ āṇāpesi “gaccha
bhikkhu imam̃ pabbājetvā upasampādetvā ānehī”ti. So tam̃
tacapañcakakammaṭṭhānam̃ datvā pabbājesi. So khuraggeyeva saha
paṭisambhidāhi arahattam̃ pāpuṇi. Tena vuttam̃ **Apadāne**¹—

“Siddhatthassa Bhagavato, thūpasetṭhassa sammukhā.

Vicittadusse lagetvā, kapparukkham̃ ṭhapesaham̃.

Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, devattam̃ atha mānusaṃ.

Sobhayanto mama dvāram̃, kapparukkho patiṭṭhati.

Ahañca parisā ceva, ye keci mama'vassitā.

Tamhā dussam̃ gahetvāna, nivāsema mayam̃ sadā.

Catunnavutito kappe, yaṃ rukkham̃ ṭhapyim̃ aham̃.

Duggatim̃ nābhijānāmi, kapparukkhasidam̃ phalam̃.

Ito ca sattame kappe, suceḷā aṭṭha khattiyā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Paṭisambhidā catasso -pa- katam̃ Buddhassa sāsanam̃”ti.

1. Khu 3. 100 piṭṭhādīsu.

Arahattaṃ pana patvā laddhūpasampado Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinno aññaṃ byākaronto tā eva gāthā abhāsi. Teneva tā Theragāthā nāma jātā.

Tattha **nānākulamalasampunṇoti** nānākulehi nānābhāgehi malehi sampunṇo, kesalomādinānāvidha-asucikoṭṭhāsabharitoti attho. **Mahā-ukkārasambhavoti** ukkāro vuccati vaccakūpaṃ. Yattakavayā¹ mātā, tattakaṃ kālāṃ kārapariseditavaccakūpasadisatāya² mātu kucchi idha “mahā-ukkāro”ti adhippeto. So kucchi sambhavo uppattiṭṭhānaṃ etassāti mahā-ukkārasambhavo. **Candanikaṃvāti** candanikaṃ nāma ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ, yaṃ jaṇṇumattaṃ asucibharitampi hoti, tādīsanti attho. **Paripakkanti** pariṇataṃ purāṇaṃ. Tena yathā caṇḍālagāmadvāre nidāghasamaye thullaphusitake deve vassante udakena samupabyūḷhamuttakarīsa-aṭṭhicammaṇhārukaṇḍakheḷasiṅghāṇikādīnānākuṇapabharitaṃ kaddamodakāluḷitaṃ katipayadivasātikkamena saṃjāta³ kimikulākulaṃ sūriyātapasantaṭṭapakuthitaṃ upari pheṇapubbulakāni muñcantaṃ abhinīlavaṇṇaṃ paramaduggandhaṃ jegucchāṃ candanikāvāṭaṃ neva upagantum, na daṭṭhum arahaṇūpaṃ hutvā tiṭṭhati, tathārūpoyaṃ kāyoti dasseti. Sadā dukkhatāmūlayogato asucipaggharaṇato uppādarāmaṇehi uddhumāyanapariṇaccanabhijjanasabhāvattā ca mahanto gaṇḍo viyāti **mahāgaṇḍo**. Sabbatthakameva dukkhavedanānubaddhattā gaṇḍānaṃ sahanato asucivissandaṇato ca mahanto vaṇo viyāti **mahāvaṇo**. **Gūthakūpena gālītoti** vaccakūpena vacceneva vā bharito. “Gūthakūpanigālīhito”tipi⁴ Pāḷi, vaccakūpato nikkhantoti attho. **Apoggharaṇo kāyo, sadā sandati pūṭikanti** ayaṃ kāyo āpodhātuyā sadā paggharaṇasīlo, tañca kho pittasemhasedamuttādikaṃ pūṭikaṃ asuciṃ yeva sandati, na kadāci sucinti attho.

Saṭṭhikaṇḍarasambandhoti gīvāya uparimabhāgato paṭṭhāya sarīraṃ vinaddhamānā sarīrassa purimacchimadakkhiṇāvāmapassesu paccekaṃ pañca pañca katvā vīsati, hatthapāde vinaddhamānā tesāṃ purimacchimapassesu pañca pañca katvā

1. Yattakaṃ ca yā (Sī, Ka)

2. Sañchādita... (Sī, I)

3. Aparisodhitavaccakūpasadisatāya (I)

4. Gūthakūpe nibāhitotipi (Sī)

cattālīsāti saṭṭhiyā kaṇḍarehi maṇḥānhārūhi sabbaso baddho vinaddhoti saṭṭhikaṇḍarasambandho. **Maṁsalepanalepitoti** maṁsasāṅkhātena lepanena litto, navamaṁsapesisatānulittoti attho. **Cammakañcukasannaddhoti** cammasāṅkhātena kañcukena sabbaso onaddho pariyonaddho paricchitto. **Pūtikāyoti** sabbaso pūtigandhiko kāyo. **Niratthakoti** nippayojano. Aññesaṁ hi pāṇīnaṁ kāyo cammādiviniyogena siyā sappayojano, na tathā manussakāyoti. **Aṭṭhisāṅghātaghaṭṭhoti** atirekatisatānaṁ aṭṭhīnaṁ saṅghātena ghaṭṭito sambandho. **Nhārusuttanibandhanoti** suttasadisehi navahi nhārusatehi nibandhito. **Nekesaṁ saṁgatībhāvāti** catumahābhūtajīvitindriya-assāsapassāsaviññāḍīnaṁ samavāyasambandhena suttamerakasamavāyena¹ yantaṁ viya ṭhānādi-iriyāpathaṁ kappeti.

Dhuvappayāto maraṇāyāti maraṇassa atthāya ekantagamano, nibbattito paṭṭhāya maraṇaṁ pati pavatto², tato eva maccurājassa maraṇassa santike ṭhito. **Idheva chaḍḍayitvānāti** imasmiṁyeva loke kāyaṁ chaḍḍetvā, yathārucitaṭṭhānagāmī ayaṁ satto, tasmā “pahāya gamanīyo ayaṁ kāyo”ti evampi saṅgo na kātabboti dasseti.

Avijjāya nivutoti avijjānīvaraṇena nivuto paṭicchādītādīnavo³, aññathā ko ettha saṅgaṁ janeyyāti adhippāyo. **Catuganthenāti** abhijjhākāyaganthādīnā catubbidhena ganthena ganthito, ganthaniyabhāvena vinaddhito. **Oghasaṁsīdanoti** oghaniyabhāvena kāmoghādīsu catūsu oghesu saṁsīdanako. Appahīnabhāvena santāne anu anu sentīti anusayā, kāmarāgādayo anusayā. Tesaṁ jālena otthato abhibhūtoti **anusayājālamotthato**⁴. Makāro padasandhikaro, gāthāsukhatthaṁ dīghaṁ katvā vuttaṁ. Kāmacchandādīnā pañcavidhena nīvaraṇena yutto adhimuttoti **pañcanīvaraṇe yutto**, karaṇatthe bhummavacanaṁ.

1. Suttaperakasamavāyena (Sī, I)

2. Pavattito (Sī, I)

3. Paṭicchādito, tato (Sī, I)

4. Anusayājālamotthato (Sī)

Kāmavitakkādīnā micchāvitakkena samappito samassitoti **vitakkena samappito**. **Tañhāmūlenānugatoti** tañhāsaṅkhātena bhavamūlena anubaddho. **Mohacchādanachāditoti** sammohasaṅkhātena āvaraṇena paliguṇṭhito. Sabbametam saviññāṇakam karajakāyam sandhāya vadati. Saviññāṇako hi attabhāvo “ucchinnabhavanettiko bhikkhave Tathāgatassa kāyo tiṭṭhati¹, ayañceva kāyo bahiddhā ca nāmarūpan”ti-ādīsu kāyoti vuccati, **evāyam vattate kāyoti** evam “nānakulamalasampuṇṇo”ti-ādīnā “avijjāya nivuto”ti-ādīnā ca vuttappakārena ayam kāyo vattati, vattanto ca **kammayantena** sukatadukkaṭṭhena kammasaṅkhātena yantena **yantito** saṅghaṭṭito, yathā vā khemantaṃ gantuṃ na sakkoti, tathā saṅkhobhito² sugatiduggatīsu vattati paribbhamati. **Sampatti ca vipatyantāti** yā ettha sampatti, sā vipattipariyosānā. Sabbam hi yobbanam jarāpariyosānam, sabbam ārogyam byādhipariyosānam, sabbam jīvitam maraṇapariyosānam, sabbo samāgamo viyogapariyosāno. Tenāha “**nānābhāvo vipajjati**”ti. **Nānābhāvoti** vinābhāvo vippayogo, so kadāci vippayuñjakassa vasena, kadāci vippayuñjitabbassa vasenāti vividham pajjati pāpuṇiyati.

Ye’mam kāyam mamāyantīti ye andhabālā puthujjanā evam asubham aniccam adhuvaṃ dukkham asāram imam kāyam “mama idan”ti gaṇhantā mamāyanti chandarāgam uppādentī, te jāti-ādīhi nirayādīhi ca **ghoram** bhayānakam apaṇḍitehi abhiramitabbato kaṭasisaṅkhātam saṃsāram punappunam jananamaraṇādīhi³ vaḍḍhenti, tenāha “**ādiyanti punabbhavan**”ti.

Ye’mam kāyam vivajjenti, gūthalittamva pannaganti yathā nāma puriso sukhakāmo jīvitukāmo gūthagatam āsivisaṃ disvā jigucchaniyatāya vā sappaṭibhayatāya vā vivajjeti na allīyati, evamevaṃ ye paṇḍitā kulaputtā asucibhāvena jeguccham aniccādibhāvena sappaṭibhayam imam kāyam vivajjenti chandarāgappahānena pajahanti, te bhavamūlam avijjam bhavataṇhaṇca vamtivā chaḍḍetvā accantameva pahāya tato eva sabbaso anāsava sa-upādisesāya anupādisesāya ca nibbānadhātuyā parinibbāyissantīti.

Kappattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 1. 42 piṭṭhe.

2. Saṅkocito (Sī, I)

3. Jarāmaraṇādīhi (K)

6. Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṅṅaṇā

Vivittam appanigghosanti-ādikā āyasmato Upasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto Satthu santikam gantvā dhammam suṇamāno Satthāram ekam bhikkhum samantapāsādikānam aggaṭṭhāne ṭhapentam disvā Satthu¹ adhikārakammaṃ katvā tam ṭhānantaram patthetvā yāvajīvaṃ kusalam katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Nālakagāme Rūpasārībrāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti, **Upasenotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā Satthu santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampadāya ekavassiko “ariyagabbhaṃ vaḍḍhemī”ti ekam kulaputtam attano santike upasampādetvā tena saddhim Satthu santikam gato. Satthārā cassa tassa avassikassa bhikkhuno saddhivihārikabhāvaṃ sutvā “atilahum kho tvaṃ moghapurisa bāhullāya āvatto”ti² garahito “idānaṃ yadipi parisam nissāya Satthārā garahito, parisamyeva pana nissāya Satthu pāsamsopi bhavissāmī”ti vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Padumuttaram Bhagavantam, Lokajettham Narāsabham.
Pabbhāramhi nisīdantam, upagacchim naruttamam.

Kaṇikārapuppham disvā, vaṅṅe chetvāna’ham tadā.
Alaṅkaritvā chattamhi, Buddhassa abhiropayim.

Piṇḍapātaṅca pādāsim, paramannaṃ subhojanam.
Buddhena navame tattha, samaṅe aṭṭha bhojayim.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.
Iminā chattadānena, paramannapavecchanā.

Tena cittappasādena, sampattimanubhossasi.
Chattimsakkhattum devindo, devarajjam karissati.

Ekavīsattikkhattuṅca, cakkavattī bhavissati.
Padesarajjam vipulam, gaṇanāto asaṅkhiyam.

1. Satthu santike (Sī, I) Am-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe passitabbam.

2. Vi 3. 74 piṭṭhe.

3. Khu 3. 67 piṭṭhādīsu.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Sāsane dibbamānamhi, manussattaṃ gamissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Upasenoti nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Samantapāsādikattā, aggaṭṭhāne ṭhappessati.
 Carimaṃ vattate mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Dhāremi antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā sayampi sabbe dhutaṅgadhamme samādāya
 vattati, aññepi tadatthāya samādapeti, tena naṃ Bhagavā
 samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena samayena Kosambiyāṃ
 kalahe uppanne bhikkhusaṅghe ca dvidhābhūte ekena bhikkhunā taṃ
 kalahaṃ parivajjitukāmena “etarahi kho kalaho uppanno, saṅgho
 dvidhābhūto, kathaṃ nu kho mayā paṭipajjitabban”ti puṭṭho vivekavāsato
 paṭṭhāya tassa paṭipattiṃ kathento—

577. “Vivittaṃ appanigghosaṃ, vāḷamiganisevitaṃ.
 Seve senāsanāṃ bhikkhu, paṭisallānakāraṇā.
578. Saṃkārapuñjā āhatvā, susānā rathiyāhi ca.
 Tato saṅghāṭikaṃ katvā, lūkhaṃ dhāreyya cīvaraṃ.
579. Nīcaṃ manāṃ karitvāna, sapadānaṃ kulā kulaṃ.
 Piṇḍikāya care bhikkhu, guttadvāro susaṃvuto.
580. Lūkhenapi vā santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahum.
 Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramaṭī mano.
581. Appiccho ceva santuṭṭho, pavivitto vase Muni.
 Asamsaṭṭho gahaṭṭhehi, anāgārehi cūbhayaṃ.

582. Yathā jaḷo va mūgo va, attānaṃ dassaye tathā.
Nātiavelaṃ sambhāseyya, saṃghamaññhamhi paṇḍito.
583. Na so upavade kañci, upaghātaṃ vivajjaye.
Saṃvuto pātimokkhasmiṃ, mattaññū cassa bhojane.
584. Suggahītanimitassa, cittassu'ppādakovido.
Samathaṃ anuyuñjeyya, kālena ca vipassanaṃ.
585. Vīriyasātaccasampanno, yuttayogo sadā siyā.
Na ca appatvā dukkhantaṃ, vissāsaṃ eyya paṇḍito.
586. Evaṃ viharamānassa, suddhikāmassa bhikkhuno.
Khīyanti āsavā sabbe, nibbutiñcā'dhigacchatī'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vivittanti** janavivittaṃ suññaṃ araññādiṃ. **Appanigghosanti** nissaddaṃ saddasaṃghaṭṭanarahitaṃ. **Vālamiganisevanti** sīhabyagghadīpivālamigehi caritaṃ. Imināpi janavivekaṃyeva dasseti pantasenaśānabhāvādīpanato. **Senāsananti** sayitum āsayituñca yuttabhāvena vasanaṭṭhānaṃ idha senāsananti adhippetāṃ. **Paṭisallānakāraṇāti** paṭisallānanimittaṃ, nānārammaṇato nivattetvā kammaṭṭhāneyeva cittaassa paṭi paṭi¹ sammadeva allīyanatthaṃ.

Evaṃ bhāvanānurūpaṃ senāsanāṃ niddisanto senāsaṃ santosaṃ dassetvā idāni cīvarādīsipi taṃ dassetum “**saṃkārapuñjā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **saṃkārapuñjāti** saṃkārānaṃ puñjaṃ saṃkārapuñjaṃ, tato kacavaraṭṭhānā. **Āhatvāti** āharitvā. **Tatoti** tathā āhaṭaḷakkhaṇḍehi. Karaṇe hi idaṃ nissakkavacanaṃ. **Lūkhanti** satthalūkharajanalūkhādīnā lūkhaṃ avaṇṇāmaṭṭhaṃ. **Dhāreyyāti** nivāsanādivasena parihareyya, etena cīvarasantosaṃ vadati.

Nīcaṃ manāṃ karitvānāti “antamidaṃ bhikkhave jīvikānaṃ”ti-ādikaṃ² Sugatovādaṃ anussaritvā nihataṃānadappaṃ cittaṃ katvā. **Sapadānanti**

1. Paṭisallānakāraṇāti paṭisallānāti cittaṃ nānārammaṇā nivattetvā kammaṭṭhāneyeva cittaassa paṭi (Sī, I)

2. Khu 1. 255; Saṃ 2. 76 piṭṭhesu.

gharesu avakhaṇḍarahitaṃ¹, anugharanti attho. Tenāha “**kulā kulan**”ti. **Kulā kulanti** kulato kulaṃ, kulānupubbiyā gharapaṭipāṭiyāti attho. **Piṇḍikāyāti** missakabhikkhāya, iminā piṇḍapātasantosam vadati. **Guttadvāro**ti supihitacakkhādidvāro. **Susamvutoti** hatthakukkuccādīnaṃ abhāvena suṭṭhu samvuto.

Lūkhenapi vāti apisaddo samuccaye, vā-saddo vikappe. Ubhayenapi lūkhenapi appenapi yena kenaci sulabhena itarītarena **santusse** samam sammā tusseyya. Tenāha “**nāññaṃ patthe rasam bahun**”ti. **Nāññaṃ patthe rasam bahunti** attanā yathāladdhato aññaṃ madhurādirasaṃ bahun paṇītañca na pattheyya na piheyya, iminā gilānapaccayepi santoso dassito hoti. Rasesu gedhavāraṇattham² pana kāraṇaṃ vadanto “**rasesu anugiddhassa, jhāne na ramatī mano**”ti āha. Indriyasamvarampi aparipūrentassa kuto vikkhittacittasamādhānanti adhippāyo.

Evam catūsu paccayesu sallekhapaṭipattim dassetvā idāni avasiṭṭhakathāvatthūni dassetuṃ “**appiccho cevā**”ti-ādi vuttaṃ. Tatha **appicchoti** aniccho catūsu paccayesu icchārahito, tena catubbidhapaccayesu taṇhuppādavikkhambhanamāha. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu yathālābhasantosādīnā santuṭṭho. Yo hi—

Atītaṃ nānusoceyya, nappajappeyyanāgataṃ.

Paccuppanna yāpeyya, so “santuṭṭho”ti pavuccatīti.

Pavivittoti gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena pavivitto vūpakaṭṭho. Cittavivekādike hi parato vakkhati. **Vaseti** sabbattha yojetabbaṃ. Moneyyadhammasamannāgamena **Muni. Asamsaṭṭhoti** dassanasavanasamullapanasambhogakāyasaṃsaggānaṃ abhāvena asaṃsaṭṭho yathāvuttasaṃsaggarahito. **Ubhayanti** gahaṭṭhehi anāgārehi cāti ubhayehipi asaṃsaṭṭho. Karaṇe hi idaṃ paccattavacanaṃ.

Attānaṃ dassaye tathāti ajaḷo amūgopi samāno yathā jaḷo vā mūgo vā, tathā attānaṃ dasseyya, etena pāpabbiyappahānamāha. **Jaḷo va mūgo vāti** ca gāthāsukhatthaṃ rassattaṃ kataṃ, samuccayattho

1. Avakhaṇḍanarahitaṃ (Sī), avakkamarahitaṃ (I)

2. Gedhākaraṇattham (Sī, I)

ca vāsaddo. **Nāivelam̐ sambhāseyyāti** ativelam̐ atikkantapamāṇam̐ na bhāseyya, mattabhāṇī assāti attho. **Sam̐ghamajjhamhīti** bhikkhusam̐ghe, janasamūhe vā.

Na so upavade kañcīti so yathāvuttapaṭipattiko bhikkhu hīnam̐ vā majjhimam̐ vā ukkaṭṭham̐ vā yam̐kiñci na vācāya upavadeyya. **Upaghātam̐ vivajjeyeti** kāyena upaghātam̐ parivihetṭhanam̐ vajjeyya. **Sam̐vuto pātimokkhasminti** pātimokkhamhi pātimokkhasam̐varasīle sam̐vuto assa, pātimokkhasam̐varena pihitakāyavāco siyāti attho. **Mattaññū cassa bhojaneti** pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogavissajjanesu bhojane pamāṇaññū siyā.

Suggahītanimitassāti “evam̐ me manasi karoto cittam̐ samāhitam̐ ahoṣī”ti tadākāram̐ sallakkhento suṭṭhu gahitasamādhinimitto assa. “Suggahītanimitto so”tipi pāṭho, so yogīti¹ attho. **Cittassu’ppādakovidoti** evam̐ bhāvayato cittam̐ līnam̐ hoti “evam̐ uddhatan”ti līnassa uddhatassa ca cittassa uppattikāraṇe kusalo assa. Līne hi citte dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgā bhāvetabbā, uddhate passaddhisamādhi-upekkhāsambojjhaṅgā. Satisambojjhaṅgo pana sabbattha icchitabbo, tenāha Bhagavā “yasmim̐ ca kho bhikkhave samaye līnam̐ cittam̐ hoti, kālo tasmim̐ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti-ādi². **Samatham̐ anuyuñjeyyāti** samathabhāvanam̐ bhāveyya, anuppannam̐ samādhiṃ uppādeyya, uppannañca yāva vasībhāvappatti, tāva vaḍḍheyya byūheyyāti attho. **Kālena ca vipassananti** yathāladdham̐ samādhiṃ nikantiyā apariyādānena hānabhāgiyam̐ ṭhitibhāgiyam̐ vā akatvā nibbedhabhāgiyam̐va katvā³ kālena vipassanañca anuyuñjeyya. Atha vā **kālena ca vipassananti** samatham̐ anuyuñjanto tassa thirībhūtakāle saṅkocam̐ anāpajjitvā ariyamaggādhigamāya vipassanam̐ anuyuñjeyya. Yathāha—

“Atha vā samādhilābhena, vivittasayanena vā.

Bhikkhu vissāsamāpādi, appatto āsavakkhayan”ti⁴.

1. Yo so hīti (Sī, I)

2. Sam̐ 3. 99 piṭṭhe.

3. Nibbedhabhāgiyam̐ vā akatvā (Sī, I)

4. Khu 1. 52 piṭṭhe Dhammapade.

Tena vuttam “**vīriyasātaccasampanno**”ti-ādi. Satatabhāvo **sātaccam**, vīriyassa sātaccam, tena sampanno samannāgato, satatapavattavīriyo, niccapaggahitavīriyoti attho. **Yuttayogo sadā siyāti** sabbakālam bhāvanānuyutto siyā. **Dukkhandanti** vaṭṭadukkhassa antam pariyoṣānam nirodham nibbānam appatvā vissāsam **na eyya** na gaccheyya, “aham parisuddhasīlo jhānalābhī abhiññālābhī vipassanam matthakam pāpetvā **ṭhito**”ti vā vissatṭho na bhaveyyāti attho.

Evam viharamānassāti evam vivittasenāsanasevanādīnā vipassanāvasena yuttayogatāpariyoṣānena¹ vidhinā viharantassa. **Suddhikāmassāti** ñāṇadassanavisuddhim accantavisuddhim nibbānam arahattañca icchantassa. Saṃsāre bhayassa ikkhato **bhikkhuno** kāmāsavādayo sabbe **āsavā khīyanti** khayam abbattham gacchanti, tesam khayagamaneneva² sa-upādisesa-anupādisesapabhedam duvidhampi nibbānam **adhigacchati** pāpuṇāti.

Evam thero tassa bhikkhuno ovādadānāpadesena attanā tathāpaṭipannabhāvam dīpento aññam byākāsi.

Vaṅgantaputta-upasenattheragāthāvaṅṅanā niṭṭhitā.

7. (Apara)gotamattheragāthāvaṅṅanā

Vijāneyya sakam atthanti-ādikā āyasmato Aparassa Gotamattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam kusalam upacinitvā amhākam Bhagavato uppattito puretarameva Sāvattiyam Udiccabrāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto tiṇṇam vedānam pāragū hutvā vādamaggaṃ uggahetvā attano vādassa upari uttarim vadantaṃ alabhanto tehi tehi viggāhikakatham anuyutto vicarati. Atha amhākam Bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena yasādike veneyye vinetvā Anāthapiṇḍikassa abhiyācānāya Sāvattim upagacchi. Tadā Satthu Jetavanapaṭiggāhe paṭiladdhasaddho Sathhāram upasaṅkamitvā dhammam sutvā pabbajjam yāci.

1. Pariyoṣāne (Sī)

2. Khayavayagamaneneva (Sī, I)

Satthā aññatarāṃ piṇḍacārikaṃ bhikkhuṃ āṇāpesi “bhikkhu imaṃ pabbājehī”ti. So tena pabbājiyamāno khurageyyeva arahattaṃ pāpuṇivā Kosalajanapadaṃ gantvā tatta ciraṃ vasitvā puna Sāvattihīṃ paccāgami. Taṃ bahū ñātakā brāhmaṇamahāsālā upasaṅkamtivā payirupāsivā nisinnā¹ “imasmiṃ loke bahū samaṇabrāhmaṇā saṃsāre suddhivādā, tesu katamesaṃ nu kho vādo niyyāniko, kathaṃ paṭipajjanto saṃsārato sujjhātī”ti pucchimsu. Thero tesāṃ tamatthaṃ pakāsento—

587. “Vijāneyya sakāṃ atthaṃ, avalokeyyātha pāvacaṇaṃ.
Yañcetha assa patirūpaṃ, sāmaññaṃ ajjhūpagatassa.

588. Mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ, sikkhā vipulaṃ samādānaṃ.
Sussūsā ca garūnaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

589. Buddhesu sagāravatā, dhamme apaciti yathābhūtaṃ.
Saṃghe ca cittikāro, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

590. Ācāragocare yutto,
Ājīvo sodhito agārayho.
Cittassa ca saṅghapaṇaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

591. Cārittaṃ atha vārittaṃ, iriyāpathiyaṃ pasādaniyaṃ.
Adhicitte ca āyogo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

592. Āraññakāni senā, sanāni pantāni appasaddāni.
Bhajitabbāni Muninā, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

593. Sīlaṅca bāhusaccaṅca, dhammānaṃ pavicayo yathābhūtaṃ.
Saccānaṃ abhisamayo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

594. Bhāveyya ca aniccanti, anattasaññaṃ asubhasaññaṅca.
Lokamhi ca anabhiratiṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

1. Bahū ñātakā nisinnaṃ (Sī, I)

595. Bhāveyya ca bojhaṅge, iddhipādāni indriyāni balāni.
Aṭṭhaṅgamagga'mariyaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

596. Taṇhaṃ pajaheyya Muni, samūlake āsave padāleyya.
Vihareyya vippamutto, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **vijāneyya sakaṃ atthanti** viññūjātiko puriso attano atthaṃ yāthāvato vicāretvā jāneyya. Vicārento ca **avalokeyyātha pāvacaṇaṃ** idha loke puthusamaṇabrāhmaṇehi Sammāsambuddhena ca pavuttaṃ pāvacaṇaṃ, samayo. Tattha yaṃ niyyānikaṃ, taṃ olokeyya paññācakkhunā passeyya. Ime hi nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā anicce “niccaṃ”ti, anattani “attā”ti, asuddhimaggaṅca “suddhimaggo”ti micchābhinivesino aññamaññaṅca viruddhavādā¹, tasmā nesaṃ vādo aniyyāniko, Sammāsambuddho pana “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe dhammā anattā, santaṃ nibbānaṃ”ti sayambhūñāṇena yathābhūtaṃ abbhaññāya pavedeti, tasmā “tassa vādo niyyāniko”ti Satthu sāsana mahantataṃ olokeyyāti attho. **Yañcetta assa patirūpaṃ, sāmaññaṃ ajjhūpagatassāti** sāmaññaṃ samaṇabhāvaṃ pabbajjaṃ upagatassa kulaputtassa yaṃ ettha sāsane pabbajitabhāve vā patirūpaṃ yuttarūpaṃ sārūpaṃ assa siyā, tampi apalokeyya.

Kim pana tanti āha “**mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ**”ti-ādi. Imasmiṃ sāsane kalyāṇamittaṃ seviyamānaṃ samaṇassa patirūpanti yojanā. Esa nayo itaresupi. Kalyāṇamittaṃ hi nissāya akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti suddhamattānaṃ pariharati. **Sikkhā vipulaṃ samādānanti** vipulaṃ sikkhāsamaṇānaṃ, mahatiyā nibbānavahāya adhisīlādisikkhāya anuṭṭhānanti attho. **Sussūsā ca garūnanti** garūnaṃ ācariyupajjhāyādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ ovādassa sotukamyatā pāricariyā ca. **Etanti** kalyāṇamittasevanādi.

Buddhesu sagāravatāti Sabbaññubuddhesu “Sammāsambuddho Bhagavā”ti gāravayogo garucittikāro. **Dhamme apaciti yathābhūtaṃ** ariyadhamme

1. Viruddhavādino (Sī)

yāthāvato apacāyanam ādarena abhipūjanam. **Saṅgheti** ariyasamghe. **Cittikāro**ti sakkāro sammānanam. **Etanti** ratanattayagarukaraṇam.

Ācāragocare yuttoti kāyikavācasikavītikkamanasaṅkhātāṃ anācāraṃ piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamitum ayuttaṭṭhānabhūtaṃ vesiyādi-agocaraṅca pahāya kāyikavācasika-avītikkamanasaṅkhātena ācārena piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamitum yuttaṭṭhānabhūtena gocarena ca yutto sampanno, sampanna-ācāragocaroti attho. **Ājīvo sodhitoti** veḷudānādiṃ Buddhapaṭikuṭṭham anesanaṃ pahāya anavajjuppāde paccaye sevantassa ājīvo sodhito hoti suvisuddho, sodhitattā eva **agārayho** viññūhi. **Cittassa ca saṅthapananti** yathā cakkhādidvārehi rūpādi-ārammaṇesu abhijjhādayo nappavattanti, evaṃ diṭṭhe diṭṭhamattādivasena cittassa sammā ṭhapanam. **Etanti** ācāragocarasampatti ājīvapārisuddhi indriyesu guttadvāratāti etaṃ tayaṃ.

Cārittanti caritvā paripūretabbasīlam. **Vārittanti** viratiyā akaraṇena paripūretabbasīlam. **Iriyāpathiyam pasādaniyanti** paresam pasādāvahaṃ ākappasampattinimittam iriyāpathanissitam sampajaññaṃ. **Adhicitte ca āyogoti** samathavipassanāsu anuyogo bhāvanā.

Āraññakānīti araṅṅe pariyāpannāni. **Pantānīti** vivittāni.

Sīlanti catupārisuddhisīlam. Heṭṭhā hi bhinditvā vuttaṃ, idha abhinditvā vadati. **Bāhusaccanti** bahussutabhāvo. So hi bhāvanānuyogassa bahukāro, bojjhaṅgakosalla-anuttarasītibhāva-adhicittayuttatādīsu sammā pavicayabahulassa samathavipassanānuyogo sampajjati. **Dhammānam pavicayo yathābhūtanti** rūpārūpadhammānam aviparītasalakkhaṇato¹ sāmāññalakkhaṇato ca parivīmaṃsā, iminā adhipaññādhammavipassanamāha. **Saccānam abhisamayoti** dukkhādīnam ariyasaccānam pariññābhisamayādivasena paṭivedho.

Svāyam saccābhisamayo yathā hoti, taṃ dassetuṃ “**bhāveyyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **bhāveyya ca aniccanti** “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā²

1. ...sallakkhaṇato (Sī)

2. Khu 1. 53 piṭṭhe Dhammapade.

avibhāgato “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti-ādinā¹ vibhāgato vā sabbasaṅkhāresu aniccasaññaṃ bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya cāti attho. **Anattasaññanti** “sabbe dhammā anattā”ti pavattaṃ anattasaññaṃ bhāveyyāti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Asubhasaññanti** karajakāye sabbasmimpi vā tebhūmakasaṅkhāre kilesāsucipaggharaṇato “asubhā”ti pavattasaññaṃ. Dukkhasaññāparivārā hi ayaṃ, eteneva cettha dukkhasaññāpi gahitāti veditabbaṃ. **Lokamhi ca anabhiratinti** sabbaloke tebhūmakesu saṅkhāresu anābhiratisaññaṃ, etena ādīnavānupassanaṃ nibbidānupassanaṃca vadati.

Evaṃ pana vipassanābhāvanāṃ anuyutto² taṃ ussukkāpento ime dhamme³ vaḍḍheyyāti dassento “**bhāveyya ca bojjaṅge**”ti gāthamāha. Tassattho—bodhiyā sati-ādisattavidhadhammasāmaggiyā, bodhissa vā taṃsamaṅgino puggalassa aṅgāti bojjaṅgā, sati-ādayo dhammā. Te sati-ādike sattabojjhaṅge, chanda-ādīni cattāri iddhipādāni, saddhādīni pañcīndriyāni, saddhādīniyeva pañca balāni, sammādiṭṭhi-ādīnaṃ vasena aṭṭhaṅga-ariyamaggaṅca. Ca-saddena satipaṭṭhānāni sammappadhānāni ca gahitānīti sabbepi sattatimsappabhede bodhipakkhiyadhamme bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya ca. Tattha yadetesāṃ paṭhamamaggakkhaṇe uppādanāṃ, uparimaggakkhaṇe ca vaḍḍhanāṃ, etaṃ **samaṇassa** bhikkhuno sārūppanti.

Evaṃ bodhipakkhiyasattatimsadhamme bhāvento⁴ yathā maggasaccaṃ bhāvanābhisaṃmayavasena abhisameti, evaṃ samudayasaccaṃ pahānābhisaṃmayavasena, nirodhasaccaṃ sacchikiriyābhisaṃmayavasena abhisametiṭi dassento “**taṇhaṃ pajaheyyā**”ti osānagāthamāha. Tattha **taṇhaṃ pajaheyyāti** kāmataṇhādīpabhedaṃ sabbāṃ taṇhāṃ ariyamaggena anavasesato samucchindeyya, monāṃ vuccati ṇāṇaṃ, tena samannāgatattā **Muni. Samūlake āsave padāleyyāti** kāmarāgānusayādisamūlake kāmasavādike sabbepi āsave bhindeyya samucchindeyya. **Vihareyya vipamuttoti** evaṃ sabbaso kilesānaṃ pahīnattā sabbadhi vimutto

1. Abhi 2. 1; Saṃ 2. 41 piṭṭhādīsu.

2. Anuyūñjantā (Sī)

3. Idameva (Sī, I)

4. ...dhamme upādāya upari maggakkhaṇe ca bhāvento (Sī, I)

sabbūpadhipaṭinissaggaṃ nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā vihareyya. **Etanti** yadetaṃ viharaṇaṃ, etaṃ samaṇassa samitapāpassa bhikkhuno patirūpaṃ sārūppanti attho.

Evam thero samaṇasārūppapaṭipattikittanamukhena sāsanassa niyyānikabhāvaṃ tabbilomato bāhirakasamayassa aniyyānikatañca vibhāvesi. Tam sutvā te brāhmaṇamahāsālā sāsane abhippasannā saraṇādīsu paṭiṭṭhahimsu.

Aparagotamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Ekādasanipāta

1. Saṅkiccattheragāthāvaṇṇanā

Ekādasanipāte **kiṃ tavattho vane tātāti**-ādikā āyasmato Saṅkiccattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇamahāsālakule paṭisandhim gaṇhi, tasmim kucchigateyeva mātā byādhitā hutvā kālamakāsi. Tassā susānaṃ netvā jhāpiyamānāya gabbhāsayo na jhāyi. Manussā sūlehi kucchim vijjhantā dārakassa akkhikoṭim paharimsu. Te taṃ¹ vijjhivā aṅgārehi paṭicchādetvā pakkamimsu. Kucchipadesopi jhāyi, aṅgāramatthake pana suvaṇṇabimbasadiso dārako padumagabbhe nipanno viya ahoṣi. Pacchimabhavikasattassa hi sinerunā othariyamānassapi arahattaṃ appatvā jīvitakkhaya nāma natthi.

Punadivase ālāhanaṭṭhānaṃ gatā manussā tathānipannaṃ dāraṃ disvā acchariyabbhutacittajātā dāraṃ ādāya gāmaṃ pavisitvā nemittake pucchimsu. Nemittakā “sace ayaṃ dārako aṅgāraṃ ajjhāvasissati, yāva sattamā kulaparivaṭṭā duggatā bhavissanti². Sace pabbajissati, pañcahi samaṇasatehi parivuto vicarissati”ti āhaṃsu. Nātakā “hotu, vaḍḍhitakāle amhākaṃ ayyassa Sāriputtattherassa santike taṃ pabbājessāmā”ti vatvā saṅkunā chinnakkhikoṭitāya **saṅkiccoti** vadantā aparabhāge **saṅkiccoti** voharimsu. So sattavassikakāle attano gabbhagatasseva mātu maraṇaṃ gabbhe ca attano pavattim³ sutvā saṃvegajāto “pabbajissāmī”ti āha. Nātakā “sādhu tātā”ti dhammasenāpatissa santikaṃ netvā “bhante imaṃ pabbājethā”ti adamsu. Thero taṃ tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājesi, so khurageyeve saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā timsamattehi bhikkhūhi saddhim araṇṇe viharanto te corahattato mocetvā⁴ sayampi te core dametvā pabbājetvā⁵ aññatarasmim vihāre bahūhi bhikkhūhi saddhim

1. Tena taṃ (Sī)

2. Na bhavissanti (Ka)

3. Attano pavattiṇca (Sī, I)

4. Muñcitvā (Sī, I)

5. Te core pabbājetvā (Sī, I)

viharanto te vivādapasute disvā “aññattha gacchāmī”ti bhikkhū āpucchi.
Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Dhammapadavatthumhi**¹ āgatanayeneva
veditabbo. Atha nam aññataro upāsako upaṭṭhātukāmo āsannaṭṭhāne vāsam
yācanto—

597. Kim tavattho vane tāta, Ujjuhānova pāvuse.

Verambhā ramaṇīyā te, paviveko hi jhāyinan”ti—

paṭhamam gāthamāha. Tam sutvā thero—

598. “Yathā abbhāni Verambho, vāto nudati pāvuse.

Saññā me abhikiranti, vivekapaṭisaññutā.

599. Apaṇḍaro aṇḍasambhavo, sīvathikāya nicketacāriko.

Uppādayateva me satim, sandehasmim virāganissitam.

600. Yañca aññe na rakkhanti, yo ca aññe na rakkhati.

Sa ve bhikkhu sukham seti, kāmesu anapekkhavā.

601. Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā.

Ambusevālasañchannā, te selā ramayanti mam.

602. Vasitam me araññesu, kandarāsu guhāsu ca.

Senāsanesu pantesu, vālamiganisevite.

603. ‘Ime haññantu vajjhantu, dukkham pappontu pāṇino’.

Saṅkappam nābhijānāmi, anariyam dosasamhitam.

604. Pariciṇṇo mayā Sattā, katham Buddhassa sāsanam.

Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.

605. Yassa catthāya² pabbajito, agāasmā’ nagāriyam.

So me attho anuppatto, sabbasamyojanakkhayo.

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 425 piṭṭhādīsu.

2. Yassatthāya (Sī)

606. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālañca paṭikañkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.

607. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālañca paṭikañkhāmi, sampajāno patissato”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **kiṃ tavattho vaneti kinti** līngavipallāseṇa vuttaṃ. Vane ko tavattho, kiṃ payojananti attho. **Tātāti** daharasāmaṇeratāya naṃ attano puttaṭṭhāne ṭhapetvā ālapati. **Ujjuhānova pāvuseti** Ujjuhāno kira nāma eko pabbato, so pana gahanasañchanno bahusoṇḍikandaro, tahaṃ tahaṃ sandamānasalilo, vassakāle asappāyo, tasmā ujjuhāno vā¹ pabbato etarahi pāvusakāle tava kimatthiyoti attho. Keci panettha “ujjuhāno nāma eko sakuṇo sītaṃ na sahati², vassakāle vanagumbe nilīno acchati”ti vadanti. Tesāṃ matena ujjuhānassa viya sakuṇassa pāvusakāle ko tava attho vaneti. **Verambhā ramaṇīyā teti** Verambhavātā vāyantā kiṃ te ramaṇīyāti yojanā. Keci “verambhā nāma ekā pabbataguhā, pabbhāro”ti ca vadanti. Tañca ṭhānaṃ gamanāgamanayuttaṃ janasambādharahitaṃ chāyūdakasampannañca, tasmā Verambhā ramaṇīyā, vane vasitum yuttarūpā. Kasmā? **Paviveko hi jhāyinaṃ**, yasmā tādisānaṃ jhāyinaṃ yattha katthaci pavivekoyeva icchitabbo, tasmā “dūraṃ araṇṇaṭṭhānaṃ agantvā Verambhāyaṃ vasa tātā”ti vadati. Ayaṃ hettha adhippāyo—yasmā jhāyinaṃ pavivekakkhame nivāsaphāsuke senāsane laddheyeva jhānādayo sampajjanti, na aladdhe, tasmā na evarūpe sītakāle yattha katthaci vane vasitum sakkā, guhāpabbhārādīsu pana sakkāti.

Evāṃ upāsakena vutte thero vanādayo eva maṃ ramentīti dassento “**yathā abbhāni**”ti-ādimāha. Tassattho—yathā pāvuse kāle abbhāni valāhakāni Verambhavāto **nudati** khihari nīharati, evameva me cittaṃ vivekapaṭisaññutā saññā abhikiranti vivekaṭṭhānaṃyeva ākaḍḍhanti.

1. Ujjuhānova (Sī, I), ujjuhāno ca (Ka)

2. Sītaṃ sahati (Sī)

Kim ca? **Apaṇḍaro** kāḷavaṇṇo **aṇḍasambhavo** aṇḍajo kāko **sīvathikāya** susānaṭṭhāne **niketacāriko** tameva nivāsanaṭṭhānaṃ katvā vicaraṇako. **Uppādayateva me satim, sandehasmim virāganissitanti** kāyasmim virāgūpasamhitam kāyagatāsaticammaṭṭhānaṃ mayham uppādayatiyeva. Ekadivasam kira thero kākena khajjamānaṃ manussakuṇapaṃ passitvā asubhasaññaṃ paṭilabhi, tam sandhāya evamāha. Tena kāye¹ sabbaso chandarāgassa natthitāya vaneyeva vasitukāmomhīti dasseti. **Yañcāti ca-** saddo samuccayattho, tena aññaṃpi mama araññavāsakāraṇaṃ suṇāhīti dasseti. **Yam** pabbajitam mettāvihāritāya alobhaniyaparikkhāratāya ca rakkhitabbassa abhāvato **aññe** sevakādayo na rakkhanti. **Yo** ca pabbajito **aññe** kenaci kiñcanapalibodhabhūte² na rakkhati tādisānaṃyeva abhāvato. **Sa ve bhikkhu sukham setīti** so bhikkhu samucchinnakilesakāmatāya sabbaso vatthukāmesu **anapekkhavā** apekkhārahito yattha katthaci sukham seti, tassa anusaṅkitaparisaṅkitābhāvato³ araññaṃhi gāmaṃhi sadisamevāti attho.

Idāni pabbatavanādīnaṃ ramaṇīyataṃ vasitapubbatañca dassetuṃ “**acchodikā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **vasitam meti** vuṭṭhapubbaṃ mayā. **Vālamiganiseviteti** sīhabyagghādīhi vālamigehi upasevite vane.

Saṅkappaṃ nābhijānāmīti ime ye keci paṇino Sathā ususatti-ādīhi paharaṇehi **haññantu** māriyantu⁴ muṭṭhippahārādīhi **vajjhantu** bādhiyantu, aññaṃ vā yena kenaci ākārena dukkhaṃ **pappontu** pāpuṇantūti evaṃ **dosasamhitam** paṭighasaṃyuttaṃ tato eva **anariyaṃ** byāpādavihiṃsādippabhedam pāpasāṅkappaṃ uppāditaṃ⁵ nābhijānāmi, micchāvitakko na uppannapubboti mettāvihāritam dasseti.

Idāni “**paricīṇṇo**”ti-ādinā attano katakiccataṃ dasseti. Tattha **paricīṇṇoti** upāsito ovādānusāsanaṅkaraṇavasena. **Ohitoti** orohito. **Garuko bhāroti** garutaro khandhabhāro.

1. Tena kāyena (Sī, I)

2. Keci vanapiñchana... (Sī), keci vanakiñcana... (I)

3. Anusaṅkitābhāvato (Sī, I)

4. Marissantu (Sī, I)

5. Udditam (Sī, I)

Nābhinandāmi maraṇanti “kathaṃ nu kho me maraṇaṃ siyā”ti maraṇaṃ na icchāmi. **Nābhinandāmi jīvanti** “kathaṃ nu kho ahaṃ ciraṃ jīveyyaṃ”ti jīvitampi na icchāmi. Etena maraṇe jīvite ca samānacittataṃ dasseti. **Kālañca paṭikañkhāmīti** parinibbānakālaṃva āgamemi. **Nibbisanti** nibbisanto, bhatiyā kammaṃ karonto. **Bhatako yathāti** yathā bhatako parassa kammaṃ karonto kammaṃsiddhiṃ anabhinandantopi kammaṃ karontova divasakkhayaṃ udikkhati, evaṃ ahampi jīvitaṃ anabhinandantopi attabhāvassa yāpanena maraṇaṃ anabhinandantopi pariyosānakālaṃ paṭikañkhāmīti. Sesaṃ vuttanayameva.

Samkiccattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvādasakanipāta

1. Sīlavattheragāthāvaṇṇanā

Dvādasakanipāte **sīlamevā**ti-ādikā āyasmato Sīlavattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim Buddhuppāde Rājagahe Bimbisārarañño putto hutvā nibbatti, **Sīlavā**tissa nāmaṃ ahosi. Taṃ vayappattaṃ rājā Ajātasattu māretukāmo caṇḍaṃ mattahatthim āropetvā nānāvidhehi upāyehi upakkamantopi māretum nāsakki pacchimabhavikassa arahattaṃ appatvā antarā jīvitantarāyābhāvato. Tassa pavattim¹ disvā Bhagavā Mahāmogallānattheraṃ āṇāpesi “Sīlavakumāraṃ ānehī”ti. Thero iddhibalena saddhim hatthinā taṃ² ānesi. Kumāro hatthito oruyha Bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā tassa ajjhāsayaṇurūpaṃ dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ patvā Kosalaraṭṭhe vasati. Atha naṃ Ajātasattu “māreṭhā”ti purise āṇāpesi. Te therassa santikaṃ gantvā ṭhitā therena kathitaṃ dhammakathaṃ sutvā sañjātasamvegā pasannacittā hutvā pabbajiṃsu. Thero tesam—

608. “Sīlamevidha sikkhetha, asmim loke susikkhitaṃ.
Sīlaṃ hi sabbasampattiṃ, upanāmeti sevitāṃ.

609. Sīlaṃ rakkheyya medhāvī, patthayāno tayo sukhe.
Pasaṃsaṃ vittilābhaṅca, pecca sagge pamodanaṃ.

610. Sīlavā hi bahū mitte, saññamenā’dhigacchati.
Dussīlo pana mittehi, dham̐sate pāpa’macaraṃ.

611. Avaṇṇaṅca akittiṅca, dussīlo labhate naro.
Vaṇṇaṃ kittim̐ pasaṃsaṅca, sadā labhati sīlavā.

1. Paripanthaṃ (Sī), paṭipattiṃ (I)

2. Iddhibalena hatthināgam̐ (Sī), iddhibalena saddhim̐ hatthināgam̐ (I)

612. Ādi sīlam patiṭṭhā ca, kalyāṇānañca mātukam.
Pamukham sabbadhammanam, tasmā sīlam visodhaye.
613. Velā ca saṁvaram sīlam, cittassa abhihāsanam.
Tittañca sabbabuddhānam, tasmā sīlam visodhaye.
614. Sīlam balam appaṭimam, sīlam āvudhamuttamam¹.
Sīlamābharaṇam seṭṭham, sīlam kavacamabbhutam².
615. Sīlam setu mahesakkho, sīlam gandho anuttaro.
Sīlam vilepanam seṭṭham, yena vāti disodisam.
616. Sīlam sambalameva'ggam, sīlam pātheyyamuttamam.
Sīlam seṭṭho ativāho, yena yāti disodisam.
617. Idheva nindam labhati, peccāpāye ca dummano.
Sabbattha dummano bālo, sīlesu asamāhito.
618. Idheva kittim labhati, pecca sagge ca summano.
Sabbattha sumano dhīro, sīlesu susamāhito.
619. Sīlameva idha aggam, paññavā pana uttamo.
Manussesu ca devesu, sīlapaññāṇato jayan”ti—

imāhi gāthāhi dhammam desesi.

Tattha **sīlamevidha sikkhetha, asmim loketi idhāti** nipātamattam,
imasmim sattaloke atthakāmo kulaputto cārittavārittādibhedam ādito
sīlameva sikkheyya, sikkhanto ca nam **susikkhitam**
akhaṇḍādibhāvāpādanena suṭṭhu sikkhitam suparisuddham paripuṇṇaṇca
katvā sikkheyya. **Asmim loketi** vā imasmim saṅkhāraloke
sikkhitabbadhammesu sīlam ādito sikkheyya. Diṭṭhisampattiyāpi sīlassa
patiṭṭhābhāvato āha “**sīlam hī**”ti-ādi. Tattha **hīti** kāraṇavacanam. Yasmā
sīlam **sevitam** paricitam

1. Āvudham uttamam (I)

2. Kavacam abbhutam (I)

rakkhitam manussasampatti dibbasampatti nibbānasampattīti¹ etam **sabbasampattim** taṃsamaṅgino sattassa **upanāmeti** āvahati.

Sīlam sabbasampattim upanāmetīti saṅkhepato vuttamattham vitthārato dassento “**sīlam rakkheyyā**”ti-ādimāha. Tattha **rakkheyyāti** gopeyya. Pāṇātipātādito hi viramanto vattapaṭivattaṅca pūrento paṭipakkhābhivhavanato taṃ rakkhati nāma. **Medhāvīti** paññavā, idaṃ tassa rakkhanupāyadassanaṃ, ñāṇabalena hissa samādānaṃ avikopanaṅca hoti. **Patthayānoti** icchanto. **Tayo sukheti** tīṇi sukhāni. Sukhanimittam vā “sukhan”ti adhippetam. **Pasamsanti** kittim, viññūhi vā pasamsanaṃ. **Vittilābhanti** tuṭṭhilābham. “Vittalābhan”ti ca paṭhanti, dhanalābhanti attho. Sīlavā hi appamattatāya mahantaṃ bhogakkhandham adhigacchati. **Peccāti** kālaṅkatvā. **Sagge pamodananti** devaloke iṭṭhehi kāmaguṇehi modanaṅca patthayamānoti sambandho. Idhaloke pasamsam vittilābham paraloke dibbasampattiyā modanaṅca icchanto sīlam rakkheyyāti yojanā.

Saññamenāti kāyādīnam² saṃyamena. Saṃyato hi kāyaduccaritādīhi kañci aviheṭhento abhayadānaṃ dadanto piyamanāpatāya mittāni ganthati. **Dhamsateti** apeti. **Pāpamācaranti** pāṇātipātādipāpakammaṃ karonto. Dussīlam hi puggalam atthakāmā sattā na bhajanti, aññadatthu parivajjenti.

Avanṇanti aguṇam, sammukhā garaṇam vā. **Akittinti** ayasam³ asilokam. **Vanṇanti** guṇam. **Kittinti** silokam patthaṭayasatam. **Pasamsanti** sammukhā thomanam.

Ādīti mūlam. Sīlam hi kusalānaṃ dhammānaṃ ādi. Yathāha “tasmātiha tvam bhikkhu ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlaṅca suvisuddhan”ti⁴. **Patitthāti** adhiṭṭhānaṃ. Sīlañhi sabbesaṃ uttarimanussadhammānaṃ patitthā. Tenāha “sīle patitthāyā”ti-ādi⁵. **Kalyāṇaṅca mātukanti** samathavipassanādīnaṃ kalyāṇadhammānaṃ

1. Manussasampatti devasampatti brahmasampatti nibbānasampattīti (Sī, I),
manussasampattim dibbasampattim nibbānasampattinti (Ka)

2. Kāyādīhi (I, Ka)

3. Āyasakyaṃ (Sī, I)

4. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

5. Saṃ 1. 13. 167; Khu 10. 197; Khu 11. 33 piṭṭhesu.

mātubhūtaṃ, janakanti attho. **Pamukhaṃ sabbadhammānanti** sabbesaṃ pāmojjādīnaṃ anavajjadhammānaṃ pamukhaṃ mukhabhūtaṃ, pavattidvāranti attho. **Tasmāti** ādibhāvādito. **Visodhayeti** akkhaṇḍādibhāvena sampādeyya.

Velāti ducçaritehi anatikkamaṇiyatṭhena velā, sīmāti attho. Velāyati vā dussilyaṃ calayati¹ viddhaṃsetīti velā. Saṃvaraṃ sīlaṃ kāyaducçaritādīnaṃ uppattidvārassa pidahanato. **Abhihāsananti** tosaṃ avippaṭṭisārahetutāya cittassābhippamodanato. **Titthañca sabbabuddhānanti** sāvakaḥ Buddhā Paccekabuddhā Sammāsambuddhāti sabbesaṃ Buddhānaṃ kilesamalappavāhane² nibbānamahāsamuddāvagāhaṇe ca titthabhūtañca.

Sīlaṃ balaṃ appaṭṭimanti mārasenappamaddane asadisāṃ balaṃ senāthāmo ca. **Āvudhamuttamanti** saṃkilesadhammānaṃ chedane uttamaṃ paharaṇaṃ. Guṇasarīropasobhanaṭṭhena **ābharaṇaṃ**. **Setṭhanti** sabbakālaṃ uttamaṃ dabbañca. Sapāṇa³ parittānato **kavacamabbhutaṃ**. “Abbhidaṇ”ti ca paṭhanti, abhejjanti attho.

Apāyamahoghātikkamane saṃsāramahoghātikkamane ca kilesehi asaṃsīdanaṭṭhena⁴ **setu**. **Mahesakkhoti** mahabbalo. **Gandho anuttaroti** paṭivātaṃ sabbadisāsu vāyanato anuttaro gandho sabbajanamanoharattā. Tenāha “**yena vāti disodisaṇ**”ti, yena sīlagandhena taṃsamaṅgī disodisaṃ sabbā disā vāyati. “Disodisa”tipi Pāḷi, dasa disāti⁵ attho.

Sambalameva’gganti sambalaṃ nāma puṭabhattaṃ. Yathā puṭabhattaṃ gahetvā maggaṃ gacchanto puriso antarāmagge jighacchādukkheṇa na kilamati, evaṃ sīlasampannopi suddhaṃ sīlasambalaṃ gahetvā saṃsārakantāraṃ paṭipanno gatagataṭṭhāne na kilamatīti sīlaṃ aggaṃ sambalaṃ nāma, tathā **sīlaṃ pātheyyamuttamaṃ** corādīhi asādhāraṇattā, tattha tattha icchitabbasampattinipphādanato ca. Atikkāmento taṃ taṃ ṭhānaṃ yathicchitaṭṭhānaṃ vā vāheti sampāpetīti **ativāho, yānaṃ**. Kenaci anupaddutaṃ hutvā

1. Velāyati dussilyaṃ veleti (Sī, I)

2. ...malappahāṇamāha (Sī), ...malappavāhanamāha, tena (I)

3. Uttamaṃ. Dubbacasarapāta... (Ka) 4. Asaṃhīraṭṭhena (Sī, I) 5. Dasapi disāti (Sī)

icchitaṭṭhānappattihetutāya sīlaṃ seṭṭhaṃ ativāho. **Yenāti** yena ativāhena **yāti disodisanti** agatiṃ gatiñcāpi taṃ taṃ disaṃ sukheneva gacchati.

Idheva nindaṃ labhatīti idhalokepi **dummano** rāgādīhi dūsitacitto “dussīlo pāpadhammo”ti nindaṃ garaṃ labhati. **Pecca** paralokepi apāye “purisattakali avajāta”ti-ādinā yamapurisādīhi ca nindaṃ labhati. Na kevalaṃ nindameva labhati, atha kho **sabbattha dummano bālo** idhaloke duccharitacaraṇena dūsitacitto paraloke kammakāraṇādivasena dukkhupattiyāti¹ sabbattha bālo dummano hoti. Kathaṃ? **Sīlesu asamāhito** sammā sīlesu na ṭhapitacitto appatiṭṭhitacitto.

Idheva kittiṃ labhatīti idhalokepi sumano “sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo”ti kittiṃ labhati. **Pecca** paralokepi sagge “ayaṃ sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo. Tathā hi devānaṃ saḥabyataṃ upapanno”ti-ādinā kittiṃ labhati. Na kevalaṃ kittimeva labhati, atha kho **dhīro** dhitisampanno **sīlesu suṭṭhu samāhito** appitacitto supatiṭṭhitacitto sabbattha idhaloke sucaritacaraṇena paraloke sampattiṭṭhitacitto sabbattha idhaloke sumano somanassappatto hoti. **Sīlameva idha agganti** duvidhaṃ sīlaṃ lokiyaṃ lokuttaranti. Tattha lokiyaṃ tāva kāmaloḷe khattiyamahāsālādīsu, devaloḷe brahmaloḷe ca upapattivisesaṃ² āvahati, lābhībhāvādīkassa ca kāraṇaṃ hoti. Lokuttaraṃ pana sakalampi vaṭṭadukkaṃ atikkāmetīti sīlaṃ aggameva. Tathā hi vuttaṃ—

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.

Majjhīmena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati”ti³.

“Ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘lābhī assaṃ cīvarapiṇḍapātasenaṇanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ’ti”⁴,
“sīlesvevassa paripūrakārī”ti⁵ “ijjhati bhikkhave sīlavato cetopañidhi visuddhattā”ti⁶ ca.

1. Dukkappattoti (?)

2. Uppattivisesaṃ (Sī, I)

3. Khu 5. 183 piṭṭhe Jātake.

4. Ma 1. 39 piṭṭhe.

5. Ma 1. 39 piṭṭhe.

6. Am 3. 71; Di 3. 214 piṭṭhesu.

Lokuttarasīlassa pana sabbaso pahīnapaṭipakkhassa sattamabhavato¹ paṭṭhāya saṃsāradukkhaṃ vinivattentassa aggabhāve vattabbameva natthi. **Paññavā pana uttamoti** “paññavā pana puggalo uttamo paramo seṭṭhoyevā”²ti puggalādhiṭṭhānena paññāya eva seṭṭhabhāvaṃ vadati. Idāni sīlapaññānaṃ seṭṭhabhāvaṃ kiccato dassento “**sīlapaññānato jayan**”³ti āha. **Jayanti** ca liṅgavipallāso daṭṭhabbo, ahūti vā vacanaseso. Tattha pajānanatṭhena paññānaṃ, sīlato paññānato ca paṭipakkhajayo. Na hi sīlena vinā paññā sambhavati, paññāya ca vinā sīlaṃ kiccakaraṃ, aññamaññopakāraṃ² cetam. Vuttañhi “sīlaparidhotā paññā, paññāparidhotam sīlaṃ”³ti. **Manussesu ca deveṣūti** idam nesaṃ ṭhānavisesadassanaṃ. Tattha hi tāni savisesāni vattanti, samādhi panettha sīlapakkhiko paññāya adhiṭṭhānabhāvato, paññāpakkhiko vā bhāvetabbato sīladhiṭṭhānato ca.

Evam thero tesam bhikkhūnaṃ sīlamukhena dhammaṃ desento attano suvisuddhasīladiguṇatādīpanena aññaṃ byākāsi.

Sīlavattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sunītattheragāthāvaṇṇanā

Nīce kulamhīti-ādikā āyasmato Sunītattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto Buddhassa suññakāle kulagehe nibbattitvā vayappatto bālaṃjanehi saddhim kīḷāpasuto hutvā vicaranto ekaṃ Paccekabuddhaṃ gāme piṇḍāya carantaṃ disvā “kim tuyhaṃ sabbaso vaṇitasarīrassa viya sakalaṃ kāyaṃ paṭicchādetvā bhikkhācāraṇena, nanu nāma kasivāṇijjādīhi jīvikā kappetabbā. Tāni ce kātuṃ na sakkosi, ghare ghare muttakarīsādīni nīharanto pacchā vatthusodhanena jīvāhī”⁴ akkosi. So tena kammaṃ niraye paccitvā tasseva kammaṃ vipākāvasesena manussalokepi bahūni

1. Satataṃ sambhavato (Sī, I)

3. Dī 1. 116 piṭṭhe.

2. Aññamaññopakāraṇam (I)

4. Camāhīti (Sī, I)

jātisatāni pupphachaḍḍakakule nibbattitvā tathā jīvikam kappesi. Imasmiñca Buddhuppāde pupphachaḍḍakakule eva nibbatto ukkārasodhanakammena jīvikam kappeti ghāsacchādanamattampi alabhanto.

Atha Bhagavā pacchimayāme Buddhāciñṇam mahākaruṇāsamāpattim samāpajjitvā tato vuṭṭhāya Buddhacakkhunā lokam volokento Sunītassa hadayabbhantare ghaṭe padīpam viya pajjalantam arahattūpanissayam disvā vibhātāya rattiyā pubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya bhikkhusamghaparivuto Rājagham piṇḍāya pavīṭṭho yassam vīthiyam Sunīto ukkārasodhanakammam karoti, tam vīthim paṭipajji. Sunītopi tattha tattha vighāsuccārasaṅkārādikam rāsim katvā piṭakesu pakkhipitvā kājenādāya pariharanto¹ bhikkhusamghaparivutam Satthāram āgacchantam disvā sārājjamāno² sambhamākulahadayo gamanamaggaṃ nilīyanokāsañca alabhanto kājam bhittipasse ṭhapetvā ekena passena anupavisanto viya bhittim allīno pañjaliko aṭṭhāsi. “Bhittichiddena apakkamitukāmo ahoṣī”³tipi vadanti.

Satthā tassa samīpam patvā “ayam attano kusalamūlasaṅcoditam upagatam maṃ sārājjamāno jātiyā kammassa ca nihīnatāya sammukhībhāvampi lajjati, handassa vesārājjam uppādessāmī”^{ti} karavīkarutamañjunā sakalanagananinnādavara³ gambhīrena brahmassarena “sunītā”^{ti} ālapitvā “kim imāya dukkhajīvikāya pabbajitum sakkhissatī”^{ti} āha. Sunīto tena Satthu vacanena amatena viya abhisitto ulāram pītisomanassam paṭisamvedento “Bhagavā sace mādisāpi idha pabbajjam labhanti, kasmāham na pabbajissāmi, pabbājetha maṃ Bhagavā”^{ti} āha. Satthā “ehi bhikkhū”^{ti} āha. So tāvadeva ehibhikkhubhāvena pabbajjam upasampadañca labhitvā iddhimayapattacīvaradharo vassasatṭhikatthero viya hutvā Satthu santike aṭṭhāsi. Bhagavā tam vihāram netvam kammaṭṭhānam ācikkhi. So paṭhamam aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā vipassanam vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tam Sakkādayo devā brahmāno ca upasaṅkamitvā namassimsu. Tena vuttam—

1. Niharanto (Sī, I)

2. Sārājjāyamāno (Sī, I)

3. Sajalajaladharaninnāda (Sī, I), sakalajavananinnāda (Ka)

“Tā devatā sattasatā uḷārā,
 Brahmā ca indo upasaṅkamtivā.
 Ājānīyaṃ jātijarābhībhitāṃ,
 Sunītaṃ namassanti pasannacittā”ti-ādi.

Bhagavā tamyeva devasaṃghapurakkhataṃ disvā sitaṃ katvā pasamsanto “tapena brahmacariyenā”ti gāthāya dhammaṃ desesi. Atha naṃ sambahulā bhikkhū sīhanādaṃ nadāpetukāmā “āvuso Sunīta kasmā kulā tvaṃ pabbajito, kathaṃ vā pabbajito, kathaṅca saccāni paṭivijjhī”ti pucchimsu. So taṃ sabbaṃ pakāsento—

620. “Nīce kulamhi jātohaṃ, daliddo appabhojano.
 Hīnakammaṃ mamaṃ āsi, ahosiṃ pupphachaddako.
621. Jigucchito manussānaṃ, paribhūto ca vambhito.
 Nīcaṃ manaṃ karitvāna, vandissaṃ bahukaṃ janāṃ.
622. Athaddasāsiṃ Sambuddhaṃ, bhikkhusaṃghapurakkhataṃ.
 Pavisantaṃ Mahāvīraṃ, Magadhānaṃ puruttamaṃ.
623. Nikkhipitvāna byābhaṅgiṃ, vandituṃ upasaṅkamīṃ.
 Mameva anukampāya, aṭṭhāsi purisuttamo.
624. Vanditvā Satthuno pāde, ekamantaṃ ṭhito tadā.
 Pabbajjaṃ ahamāyāciṃ, sabbasattānamuttamaṃ.
625. Tato kāruṇiko Satthā, sabbalokānukampako.
 ‘Ehi bhikkhū’ti maṃ āha, sā me āsūpasampadā.
626. Sohaṃ eko araṅgasmīṃ, viharanto atandito.
 Akāsiṃ Satthu vacanaṃ, yathā maṃ ovaḍi jino.
627. Rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ, pubbjātīmanussarīṃ.
 Rattiyā majjhimaṃ yāmaṃ, dibbacakkhūṃ visodhayīṃ.
 Rattiyā pacchime yāme, tamokhandhaṃ padālayīṃ.

628. Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamaṇaṃ pati¹.
Indo brahmā ca āgantvā, maṃ namassimsu pañjalī.

629. ‘Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisa’.

630. Tato disvāna maṃ Satthā, devasaṃghapurakkhataṃ.
Sitam pātukarivāna, imamattham abhāsatha.

631. ‘Tapena brahmacariyena, saṃyamena damena ca.
Etena brāhmaṇo hoti, etaṃ brāhmaṇamuttaman’^{ti}—

imāhi gāthāhi sīhanādaṃ nadi.

Tattha **nīceti** lāmake sabbanihīne. Uccanīcabhāvo hi nāma sattānaṃ upādāyupādāya, ayaṃ pana sabbanihīne pukkusakule uppannataṃ dassento “**nīce kulamhi jāto**”^{ti} āha. Tena vuttaṃ “nīceti lāmake sabbanihīne”^{ti}. **Daliddoti** duggato, daliddāpi² keci kadāci ghāsacchādanassa lābhino akasiravuttino honti, ayaṃ pana sabbakālaṃ kasiravuttitāya³ hīno uddhanaṃ upaṭṭhapita-ukkhaliko dassanayuttaṃ⁴ thevakampi apassim yevāti dassento “**appabhojano**”^{ti} āha. Nīcakulikā daliddāpi keci anīcakammājīvā honti, mayhaṃ pana na tathāti dassento āha “**hīnakammaṃ mamaṃ āsī**”^{ti}. Kīdisanti ce? **Ahosim pupphachaddako**, hatthavikalassa hatthavāti viya upacāravasenāyaṃ imassa samañña ahosi yadidaṃ “pupphachaddako”^{ti}. Milātapupphasantharavaṇṇatāya vā ukkārahūmiyā evaṃ vutto⁵.

Jigucchitoti jātiyā ceva kammunā ca hīlito. **Manussānanti** manussehi. **Paribhūtoti** avaññaṭo. **Vambhitoti** khumsito. **Nīcam manam karitvānāti** aññe manusse Sineruṃ viya ukkhipitvā tesam pādapaṃsutopi attānaṃ nihīnaṃ katvā pavattiyā nīcam nihīnaṃ manam katvā.

1. Khu 5. 236 piṭṭhepi.

2. Daliddāpi hi (Sī, Ka)

3. Kasiravuttinā (I)

4. Uddhaṃ uttiṭṭhapuggalako dasantayuttaṃ (I),
uddhanaṃ uttiṭṭha-ukkhaliko dassanayuttaṃ (Ka)

5. ...santharachaddako vā ukkārahūmiyo evaṃ vuccate (Sī)

Vandissarū bahukarū jananti puthumahājanam diṭṭhadiṭṭhakāle vandim sirasi añjalim karonto paṇāmim.

Athāti adhikārantaradīpane nipāto. **Addasāsinti** addakkhim.

Magadhānanti Magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥiyā “Magadhānan”¹ti vutto, Magadhajanapadassāti attho.

Puruttamanti uttamam nagaram.

Byābhānginti kājam. **Pabbajjam ahamāyācinti** “Sunīta pabbajitum sakkhissasī”ti Satthārā okāse kate aham pabbajjam ayācim. **Āsūpasampadāti** “ehi bhikkhū”ti Satthu vacanamattena āsi upasampadā. **Yathā mam ovadīti** “evam samathapubbaṅgamam vipassanam bhāvehī”ti yathā mam ovadi, tathā Satthuno vacanam **akāsim** paṭipajjim. **Rattiyāti**-ādi tassā paṭipattiyā rasadassanam. Tattha pubbenivāsañānam anāgataṃsañānaṃca bahukiccanti “**paṭhamam yāmam majjhimaṃ yāman**”ti accantasamyogavasena upayogavacanam vuttam. Na tathā āsavakkhayañānam ekābhisamayavasena pavattanatoti “**pacchime yāme**”ti bhummasvasena vuttanti daṭṭhabbam. **Indoti** Sakko devarājā. **Brahmāti** mahābrahmā. Indabrahmaggaḥena aññesam kāmadevānam brahmūnaṃca āgamanam vuttamevāti daṭṭhabbam. Ukkatṭhaniddeso hesa yathā “rājā āgato”ti. **Namassimsūti** kāyena vācāya ca namakkāram akaṃsu.

Tattha kāyena katam namakkāram dassento “**pañjali**”ti vatvā vācāya katam dassetum “**namo te**”ti-ādi vuttam. **Devasaṅghapurakkhatanti** devaggaḥena upapattidevabhāvato brahmānopi gahitā. **Sitam pātukarivānāti** attano ovādassa mahapphalatam² devabrahmūnaṃca guṇasampattim³ nissāya Satthā sitam pātvākāsi. Pātukaronto ca na aññe⁴ viya dante vidamseti, mukhādhānam pana thokam vivarati, tattakena ca abhibhūtadibbaphalikamuttarasmiyo avahasitatārakāsasimarīciyo⁵ susukkadāṭṭhasambhavā ghanarasmiyo nikkhamitvā tikkhattum Satthu mukham padakkhiṇam karonti, tam disvā pacchato gacchantāpi Satthā sitam pātvākāsīti sañjananti.

1. Māgadhōti (Sī), Māgadhānanti (I)

3. Guṇabhattim (Sī, I)

5. Avasitudārātārāpatimarīciyo (Sī, I), avahasito tārakāsasimarīciyo (Ka)

2. Dassanamahapphalam (Sī)

4. Añño (Sī, I)

Tapenāti indriyasamvarena, “dhutadhammasamādānenā”ti keci.
Samyamenāti sīlena. **Damenā**ti paññāya. **Brahmacariyenā**ti
 avasiṭṭhaseṭṭhacariyāya. **Etenā**ti yathāvuttena tapādinā. **Brāhmaṇo hoti**
 bāhitapāpabhāvato. **Etanti** tapādi yathāvuttam. **Brāhmaṇamuttamanti**
 uttamam brāhmaṇam, brāhmaṇesu vā uttamam sabbaseṭṭham, ahūti
 vacanaseso. **Brāhmaṇanti** vā brahmaññamāha, evam uttamam brahmaññam,
 na jaccādīti adhippāyo. Na hi jātikulapadesagottasampatti-ādayo
 ariyabhāvassa kāraṇam, adhisīlasikkhādayo eva pana kāraṇam. Tenāha—

“Yathā saṅkāraṭhānasmiṃ, rajjhitasmiṃ mahāpathe.
 Padumam tattha jāyetha, sucigandham manoramam.

Evam saṅkārabhūtesu, andhabhūte puthujjane.
 Atirocati paññāya, Sammāsambuddhasāvako”ti¹.

Evam thero tehi bhikkhūhi pucchitamattham imāhi gāthāhi vissajjento
 sīhanādam nadīti.

Sunītattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvādasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

13. Terasanipāta

1. Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā

Terasanipāte **yā’hu raṭṭheti**-ādikā āyasmato Soṇassa koḷivisassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacini. Ayam kira Anomadassissa Bhagavato kāle mahāvibhavo seṭṭhi hutvā upāsakehi saddhim vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso Satthu caṅkamaṇaṭṭhāne sudhāya parikammaṃ kāretvā nānāvaṇṇehi pupphēhi santharivā upari nānāviraḡavatthehi vitānaṃ bandhāpesi, tathā Satthu bhikkhusaṃghassa ca dīghasālaṃ kāretvā niyyādesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare seṭṭhikule nibbatti, **Sirivaḡḍhotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ āradhavīriyānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento Sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānamakāsi, Satthāpi tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā byākarivā pakkāmi.

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto parinibbute Kassapadasabale anuppanne amhākaṃ Bhagavati Bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto gaṅgātīre paṇṇasālaṃ karitvā¹ ekaṃ Paccekabuddhaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahi. Paccekabuddho vuṭṭhavasso paripuṇṇaparikkhāro Gandhamādanameva gato. Sopi kulaputto yāvajīvaṃ tattha puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato kāle Campānagare Usabhasēṭṭhissa gehe paṭisandhim gaṇhi. Tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya seṭṭhissa mahābhogakkhandho abhivaḡḍhi. Tassa jātaḍivase sakalanagare mahāsakkārasampanno ahoṣi, tassa pubbe Paccekabuddhassa sataṣaḡḡagghanikarattakambalapariccāgena suvaṇṇavaṇṇo sukhumālataro ca atabhāvo ahoṣi, tenassa **Soṇoti** nāmaṃ akaṃsu. Mahatā parivārena

1. Kāretvā (Sī, I)

vaḍḍhati, tassa hatthapādatalāni bandhujīvakapuppavaṇṇāni ahesuṃ, satavihatakappāsassa viya samphasso pādālesu maṇikuṇḍalāvaṭṭavaṇṇāni lomāni jāyimsu. Vayappattassa tassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni upaṭṭhāpesuṃ. So tattha mahatiṃ sampattiṃ anubhavanto devakumāro viya paṭivasati.

Atha amhākaṃ Satthari Sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke Rājagahaṃ upanissāya viharante Bimbisāraraññaṃ pakkosāpito asītiyā gāmikasahashehi saddhiṃ Rājagahaṃ āgato Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho mātāpitaro anujānāpetvā sāsane pabbajitvā laddhūpasampado Satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā janasaṃsaggapariharaṇatthaṃ sītavane vasanto “mama sarīraṃ sukhumālaṃ, na ca sakkā sukheva sukhaṃ adhigantuṃ, kāyaṃ kilametvā samaṇadhammaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāya padhānamanuyuñjanto pādālesu phoṭesu utṭhahitesupi vedanaṃ ajjupekkhitvā daḷhaṃ vīriyaṃ karonto accāraddhavīriyatāya viśesaṃ nibbattetuṃ asakkonto “evaṃ vāyamantopi ahaṃ maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ na sakkomi, kiṃ me pabbajjāya, hīnāyāvattitvā bhoge ca bhuñjissāmi, puññāni ca karissāmi”ti cintesi. Satthā tassa cittācāraṃ ñatvā tattha gantvā viñūpamovādena ovaditvā vīriyasamatāyojanavidhiṃ dassento kammaṭṭhānaṃ sodhetvā Gijjhakūṭaṃ gato. Soṇattheropi Satthu sammukhā ovādaṃ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Anomadassissa Munino, Lokajeṭṭhassa tādino.

Sudhāya lepanaṃ katvā, caṅkamaṃ kārayiṃ ahaṃ.

Nānāvaṇṇehi pupphehi, caṅkamaṃ santhariṃ ahaṃ.

Ākāse vitānaṃ katvā, bhojayiṃ Buddhamuttamaṃ.

Añjaliṃ paggahetvāna, abhivādetvāna sabbataṃ.

Dīghasālaṃ Bhagavato, niyyādesimahaṃ tadā.

Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.

Paṭiggahesi Bhagavā, anukampāya cakkhumā.

1. Khu 3. 104 piṭṭhādīsu.

Paṭiggahetvāna Sambuddho, dakkhiṇeyyo sadevake.

Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Yo so haṭṭhena cittena, dīghasālaṃ adāsi me.

Tamaham kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Imassa maccukālamhi, puññakammasamaṅgino.

Sahassayuttassaratho, upaṭṭhissati tāvade.

Tena yānena 'yaṃ poso, devalokaṃ gamissati.

Anumodissare devā, sampatte kulasambhave.

Mahārahaṃ byamhaṃ seṭṭhaṃ, ratanamattikalepanaṃ.

Kūṭāgāravarūpetam, byamhaṃ ajjhāvasissati.

Timsakappasahassāni, devaloke ramissati.

Pañcavīsati kappāni, devarājā bhavissati.

Sattasattatikkhattuñca, cakkavattī bhavissati.

Yasodharasanāmā te, sabbepi ekanāmakā.

Dve sampattī anubhotvā, vaḍḍhetvā puññasañcayam.

Aṭṭhavīsaticappamhi, cakkavattī bhavissati.

Tatrāpi byamhaṃ pavaram, vissakammena māpitaṃ.

Dasasaddāvivittaṃ taṃ, puramajjhāvasissati.

Aparimeyye ito kappe, bhūmipālo mahiddhiko.

Okkāso nāma nāmena, rājā raṭṭhe bhavissati.

Soḷasitthisahassānaṃ, sabbāsaṃ pavarā ca sā.

Abhijātā khattiyānī, nava putte janessati.

Nava putte janetvāna, khattiyānī marissati.

Taruṇī ca piyā kaññā, mahesittaṃ karissati.

Okkāsaṃ tosayitvāna, varam kaññā labhissati.

Varam laddhāna sā kaññā, putte pabbājayissati.

Pabbājītā ca te sabbe, gamissanti naguttamaṃ.

Jātibhedabhayā sabbe, bhaginīhi vasissare.

Ekā ca kaññā byādhīhi, bhavissati parikkhatā.

Mā no jāti pabhijjīti, nikhaṇissanti khattiyā.

Khattiyō nīharitvāna, tāya saddhiṃ vasissati.

Bhavissati tadā bhedo, Okkākakulasambhavo.

Tesam pajā bhavissanti, Koḷiyā nāma jātiyā.

Tattha mānusakaṃ bhogaṃ, anubhossati' nappakaṃ.

Tamhā kāyā cavitvāna, devalokaṃ gamissati.

Tatrāpi pavaraṃ byamhaṃ, labhissati manoramaṃ.

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.

Āgantvāna manussattaṃ, Soṇo nāma bhavissati.

Āraddhavīriyo pahitatto, padahaṃ Satthu sāsane.

Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati' nāsavo.

Anantadassī Bhagavā, Gotamo Sakyapuṅgavo.

Visesaññū Mahāvīro, aggaṭṭhāne ṭhappessati.

Vuṭṭhamhi deve caturaṅgulaṃhi,

Tiṇe anilerita-aṅgaṇaṃhi.

Ṭhatvāna yogassa payuttatādino,

Tatottariṃ pāramatā na vijjati.

Uttame damathe danto, cittaṃ me supaññitaṃ.

Bhāro me ohito sabbo, nibbutomhi anāsavo.

Aṅgīraso mahānāgo, abhijātova kesarī.

Bhikkhusaṅghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā udānavasena
aññābyākaraṇavasena ca—

632. “Yā’hu raṭṭhe samukkaṭṭho, rañño aṅgassa paddhagū.
Svājja dhammesu ukkaṭṭho, Soṇo dukkhassa pāragū.
633. Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye.
Pañcasaṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati.
634. Unnaḷassa pamattassa, bāhirāsassa bhikkhuno.
Sīlam samādhi paññā ca, pāripūrim na gacchati.
635. Yam hi kiccaṃ apaviddham, akiccaṃ pana kariyati.
Unnaḷānaṃ pamattānaṃ, tesam vaḍḍhanti āsavā.
636. Yesañca susamāraddhā, niccaṃ kāyagatā sati.
Akiccaṃ te na sevanti, kicce sātaccakārino.
Satānaṃ sampajānānaṃ, attham gacchanti āsavā.
637. Ujumaggamhi akkhāte, gacchatha mā nivattatha.
Attanā codaya’ttānaṃ, nibbāna’ mabhihāraye.
638. Accāraddhamhi vīriyamhi, Satthā loke anuttaro.
Vīṇopamaṃ karitvā me, dhammaṃ deseti cakkhumā.
Tassāham vacanaṃ sutvā, vihāsim sāsane rato.
639. Samathaṃ¹ paṭipādesim, uttamatthassa pattiyā.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
640. Nekkhamme adhimuttassa, pavivekañca cetaso.
Abyābajjhādhimuttassa, upādānakkhayassa ca.
641. Taṇhakkhayādhimuttassa, asammohañca cetaso.
Disvā āyatanuppādaṃ, sammā cittaṃ vimuccati.
642. Tassa sammā vimuttassa, santacittassa bhikkhuno.
Katassa paticayo natthi, karaṇīyam na vijjati.

1. Samataṃ (Sī, I, Ka)

643. Selo yathā ekaghano, vātena na samīrati.

Evam rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.

644. Itthā dhammā aniṭṭhā ca, nappavedhenti tādino.

Ṭhitaṃ cittaṃ visaññuttaṃ, vayañcassā'nupassati'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **yā'hu raṭṭhe samukkaṭṭhoti** yo ahu ahosi Aṅgaraṭṭhe asītiyā gāmikasahashehi bhogasampattiyā issariyasampattiyā ca sammā ativiya ukkaṭṭho seṭṭho. **Rañño Aṅgassa paddhagūti** catūhi saṅgahavatthūhi parisāya¹ rañjanatṭhena rañño Aṅgādhipatino Bimbisārassa parivārabhūto gahapativiseso tassa raṭṭhe kuṭumbiko ahūti yojetabbaṃ. **Svājja dhammesu ukkaṭṭhoti** so Soṇo ajjetarahi lokuttaradhammesu ukkaṭṭho jāto, gihikālepi kehici² ukkaṭṭhoyeva hutvā idāni pabbajitakālepi ukkaṭṭhoyeva hotīti³ attānameva paraṃ viya dasseti. **Dukkhassa pāragūti** sakalassa vaṭṭadukkhassa pāraṃ pariyantaṃ gato, etena dhammesu ukkaṭṭhoti avisesena vuttaṃ ukkaṭṭhabhāvaṃ viseseti arahattādhigamadīpanato.

Idāni yāya paṭipattiyā dukkhapāragū jāto, aññāpadesena taṃ dassento “**pañca chinde**”ti gāthamāha. Tassattho—apāyakāmasugatisampāpakāni pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni puriso Satthena pāde baddharajjukaṃ viya heṭṭhimena maggattayena chindeyya, rūpārūpabhavasampāpakāni pañca uddhambhāgiyāni saṃyojanāni puriso gīvāya baddharajjukaṃ viya aggamaggena jaheyya chindeyya, tesaṃ pana uddhambhāgiyasamyojanānaṃ pahānāya pañca saddhādīni indriyāni uttari **bhāvaye** bhāveyya, evambhūto pana bhikkhu rāgasāṅgo dosamohamānadiṭṭhisāṅgoti pañcannaṃ saṅgānaṃ atikkamanena **pañcasaṅgātigo** hutvā kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjoghoti catunnaṃ oghānaṃ tiṇṇattā **oghatiṇṇoti** vuccati.

Ayañca oghataraṇapaṭipattisīlādīnaṃ pāripūriyāva hoti, sīlādayo ca mānādippahānena pāripūriṃ gacchanti, na aññathāti dassento “**unnaḷassā**”ti gāthamāha. Tattha **unnaḷassāti** uggatatumchamānassa.

1. Pajāya (Sī)

2. Tehipi (Sī)

3. Ahoṣīti (Sī, I)

Māno hi unnamanākāravuttiyā tucchabhāvena naḷo viyāti “naḷo”ti vuccati. **Pamattassāti** sativossaggena pamādaṃ āpannassa. **Bāhirāsassāti** bāhiresu āyatanesu āsāvato¹, kāmesu avītarāgassāti attho. **Sīlaṃ samādhi paññā ca, pāripūriṃ na gacchatīti** tassa sīlādīnaṃ paṭipakkhasevino lokiyopi tāva sīlādiguṇo pāripūriṃ na gacchati, pageva lokuttaro.

Tattha kāraṇamāha “**yaṃ hi kiccan**”ti-ādinā. Bhikkhuno hi pabbajitakālato paṭṭhāya aparimāṇasīlakkhandhagopanaṃ araññavāso dhutaṅgapariharaṇaṃ bhāvanārāmatāti evamādi kiccaṃ nāma. Yehi pana idaṃ yathāvuttaṃ attano kiccaṃ, taṃ apaviddhaṃ akaraṇena chaḍḍitaṃ. **Akiccanti** pattamaṇḍanaṃ cīvarakāyabandhana-amsabaddhachattupāhanatālavaṇṭadhammakaraṇamaṇḍananti² evamādi parikkhāramaṇḍanaṃ paccayabāhuliyanti evamādi bhikkhuno akiccaṃ nāma, taṃ kayirati, tesam mānanaḷaṃ ukkhipitvā caraṇena **unnaḷānaṃ** sativossaggena **pamattānaṃ** cattāropi āsavā vaḍḍhanti.

Yesam pana paññādiguṇo vaḍḍhati, te dassetuṃ “**yesan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **susamāraddhāti** suṭṭhu paggahitā. **Kāyagatā satīti** kāyānupassanābhāvanā. **Akiccaṃ teti** te etaṃ pattamaṇḍanādi-akiccaṃ. **Na sevanti**ti na karonti. **Kicceti** pabbajitakālato paṭṭhāya kattaḅbe aparimāṇasīlakkhandhagopanaḍike. **Sātaccakārinoti** satatakāriṇo³, tesam satiyā avippavāsenā **satānaṃ** sātthakasampajaññaṃ sappāyasampajaññaṃ gocarasampajaññaṃ asammohasampajaññaṃ catūhi sampajaññehi **sampajānānaṃ** cattāropi āsavā **atthaṃ gacchanti** parikkhayaṃ abhāvaṃ gacchantīti attho.

Idāni attano santike ṭhitabhikkhūnaṃ ovādaṃ dento “**ujumaggamhī**”ti gāthamāha. Tattha **ujumaggamhi akkhātetī** antadvayaparivajjanena kāyavaṅkāḍḍipahānena ca ujuke majjhimaṭṭhapaḍābhūte ariyamagge Satthārā bhāsīte. **Gacchathāti** paṭipajjatha. **Mā nivattathāti** antarā vosānaṃ māpajjatha. **Attanā codaya’ttānanti** idha atthakāmo kulaputto

1. Āsavato (I), āvahato (Ka)

2. ...thālakam dhammakarakakamaṇḍalūti (Sī)

3. Sātaccakāriṇo aṭṭhitakāriṇo (Sī, I)

apāyabhayapaccavekkhaṇādinā attanāva attānaṃ codento.

Nibbāna'mabhihārayeti attānaṃ nibbānaṃ abhihareyya upaneyya, yathā naṃ sacchi karoti, tathā paṭipajjeyyāti attho.

Idāni mayāpi evameva paṭipannanti attano paṭipattim dassetuṃ “**accāraddhamhī**”ti-ādi vuttaṃ. **Accāraddhamhi vīriyamhīti** vipassanaṃ bhāventena mayā samādhinā vīriyaṃ samarasam akatvā ativiya vīriye paggahite. Accāraddhavīriyatā cassa heṭṭhā vuttāyeva. **Vīṇopamaṃ karitvā meti** āyasmato Soṇassa “ye kho keci Bhagavato sāvakā āraddhavīriyā viharanti, ahaṃ tesam aññataro, atha ca pana me nānupādāya āsavehi cittaṃ vimuccati, tasmāhaṃ vibbhamissāmī”ti citte uppanne Satthā iddhiyā tassa sammukhe attānaṃ dassetvā “kasmā tvaṃ Soṇa ‘vibbhamissāmī’ti cittaṃ uppādesi, kusalo tvaṃ pubbe agāriyabhūto vīṇāya tantissare”ti pucchitvā tena “evaṃ bhante”ti vutte “taṃ kiṃ maññasi Soṇa yadā te vīṇāya tantiyo accāyatā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, no hetam bhante. Tam kiṃ maññasi Soṇa yadā te vīṇāya tantiyo atisithilā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, no hetam bhante. Tam kiṃ maññasi Soṇa yadā pana te vīṇāya tantiyo neva accāyatā honti nātisithilā same guṇe paṭiṭṭhitā, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti, evam bhante. Evameva kho soṇa accāraddhavīriyaṃ uddhaccāya samvattati, atilīnavīriyaṃ kosajjāya samvattati, tasmā tiha tvaṃ Soṇa vīriyasamataṃ adhiṭṭhaha, indriyānaṃca samataṃ paṭivijjhā”ti evam vīṇam upamaṃ katvā pavattitena vīṇopamovādena mayhaṃ dhammaṃ desesi. **Tassāham vacanaṃ sutvāti** tassa Bhagavato vacanaṃ vīṇopamovādaṃ sutvā antarā uppannaṃ vibbhamitukāmataṃ pahāya Satthu sāsane **rato** abhirato viharim¹.

Viharanto ca **samathaṃ paṭipādesim** vīriyasamataṃ yojento saddhāpaññānaṃ viya samādhivīriyānaṃ samarasataṃ² uppādentō jhānādhiṭṭhānaṃ

1. Viharāmi (Ka)

2. Samataṃ (Ka)

vipassanāsamādhiṃ sampādesiṃ vipassanaṃ ussukkāpesiṃ. Tattha payojanaṃ āha “**uttamatthassa pattiya**”ti. **Uttamatthassa pattiya**ti arahattādhigamāyāti attho.

Idāni yathā paṭipannassa samathavipassanā sampajjimsu, taṃ aññāpadesena dassento “**nekkhamme**”ti-ādīmāha. Tattha **nekkhammeti** pabbajjādike kāmanissaraṇe. **Adhimuttassā**ti tattha ninnapoṇapabbhārabhāvena yuttappayuttassa, paṭhamam tāva pabbajjābhikumho hutvā kāme pahāya pabbajitvā ca silavisodhanaṃ araññavāso dhutaṅgapariharaṇam bhāvanābhīyogoti evamādisu anavajjadhammesu yuttappayuttassāti attho. **Pavivekañca cetasoti** cetaso pavivekañca adhimuttassa evam nekkhammādhimuttassa sato catukkapañcakajjhānānam nibbattanena viveke yuttassa payuttassa. **Abyābajjhādhimuttassā**ti abyābajjhe nidukkhatāya¹ adhimuttassa jhānasamāpattiyo nibbattetvā samathasukhe² yuttappayuttassa. **Upādānakkhayassa cāti** catunnampi upādānānam khayante arahatte adhimuttassa. Bhummatthe hi etaṃ sāmivacanaṃ. Taṃ yathādhigataṃ jhānam pādakaṃ katvā arahattādhigamāya vipassanaṃ anuyuñjantassāti attho.

Taṇhakkhayādhimuttassāti taṇhā khīyati etthāti taṇhakkhayo, nibbānam, tasmim adhimuttassa upādāni³ bhayato, anupādāniṃ khemato dassanena nirodhe ninnapoṇapabbhārassa. **Asammohañca cetasoti** asammohasampajaññavasena cittassa asammohapavattim sammohasamucchināna vā cittassa asammohabhūtaṃ ariyamaggaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** cakkhādānaṃ āyatanānaṃ yathāsakapaccayehi khaṇe khaṇe uppādāni, tappaṭipakkhato nirodhañca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya disvā dassanahetu. **Sammā cittaṃ vimuccatī**ti sammā hetunā ñāyena maggapaṭipāṭiyā sabbāsavato cittaṃ vimuccati.

“**Tassa sammā vimuttassā**”ti-ādīsū ayaṃ saṅkhepattho—tassa vuttanayena sammadeva sabbasaṅkilesato vimuttassa, tato eva accantupasamena santacittassa khīṇāsavabhikkhuno katassa kusalassa akusalassa vā upacayo natthi maggeneva samugghātittā, pariññādibhedam

1. Abyāpajjo nidukkhatā taṃ (Sī, I) 2. Samathamukhe (Sī, I) 3. Upādāniṃ vā (Sī)

karaṇīyaṃ na vijjati katakiccattā. Evaṃ bhūtaṃ yathā **ekaghano** selo pabbato pakativātena **na samīrati** na saṃkampati, evaṃ iṭṭhā ca anīṭṭhā ca rūpādayo ārammaṇadhammā **tādino** tādibhāvappattassa **ṭhitam** anejaṃ pahīnasabbasokatāya¹ viṣaṃyuttaṃ cittaṃ **nappavedhenti** na cāleti, assa ca ārammaṇadhammassa kālena kālaṃ phalasaṃpattim saṃpajjitvā vipassanto **vayaṃ** nirodhaṃ khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvaṃ anupassatīti aññaṃ byākāsi.

Soṇakoḷivisaṭṭheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Terasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbayogātāya (Sī, I)

14. Cuddasakanipāta

1. Khadiravaniyarevatattheragāthāvaṇṇanā

Cuddasakanipāte **yadā ahanti**-ādikā āyasmato
Khadiravaniyarevatattherassa gāthā. Kā uppatti? Kāmañcimassa¹ therassa
gāthā heṭṭhā Ekakanipāte² āgatā, tattha panassa attano bhāgineyyesu
satijananamattaṃ dassitanti tassā Ekakanipāte saṅgaho kato, imā pana
therassa pabbajitakālato paṭṭhāya yāva parinibbānā paṭipattipakāsītā gāthā
imasmim Cuddasakanipāte saṅgahaṃ āropitā. Tattha aṭṭhuppatti heṭṭhā
vuttāyeva. Ayaṃ pana viseso—thero kira arahattaṃ patvā kālena kālaṃ
Satthu Dhammasenāpatippabhutīnaṃ mahātherānañca upaṭṭhānaṃ gantvā
katipāhameva tattha vasitvā Khadiravanameva paccāgantvā
phalasaṃpattisukhena brahmavihārehi ca vītināmeti. Evaṃ gacchante kāle
jiṇṇo vuḍḍho vayo anuppatto ahosi. So ekadivasam Buddhupaṭṭhānaṃ
gacchanto antarāmagge Sāvattiyā avidūre araṇṇe vasi. Tena ca samayena
corā nagare katakammā ārakkhamanussehi anubandhā palāyantā therassa
samīpe gahitabhaṇḍaṃ chaḍḍetvā palāyimsu. Manussā anudhāvanta therassa
samīpe bhaṇḍaṃ disvā theram bandhitvā “coro”ti saññāya gahetvā raṇṇo
dassesum “ayaṃ deva coro”ti. Rājā theram muñcāpetvā “kim bhante
tumhehi idaṃ corikakammaṃ³ kataṃ vā, no vā”ti pucchi. Thero kiñcāpi
jātito paṭṭhāya attanā tādisaṃ na katapubbaṃ, taṃ⁴ pabbajitoto paṭṭhāya
pana akatabhāvassa, sabbaso kilesānaṃ samucchinnattā tādisassa karaṇe
abhabbatāya pakāsanatthaṃ samīpe ṭhitānaṃ bhikkhūnaṃ raṇṇo ca
dhammaṃ desento—

645. “Yadā ahaṃ pabbajito, agārasmā’ nagāriyaṃ.

Nābhijānāmi saṅkappaṃ, anariyaṃ dosasaṃhitam.

646. ‘Ime haññantu vajjhantu, dukkhaṃ pappontu pāṇino’.

Saṅkappaṃ nābhijānāmi, imasmim dīghamantare.

1. Kācimassa (Sī)

3. Coriyaṃ (Sī, I)

2. Theragāthā-Ṭṭha 1. 135 piṭṭhe.

4. Tassa (?)

647. Mettañca abhijānāmi, appamāṇaṃ subhāvitaṃ.
Anupubbaṃ paricitaṃ, yathā Buddhena desitaṃ.
648. Sabbamitto sabbasakho, sabbabhūtānukampako.
Mettacittañca bhāvēmi, abyāpajjarato sadā.
649. Asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, cittaṃ āmodayāmahaṃ.
Brahmavihāraṃ bhāvēmi, akāpurisasevitaṃ.
650. Avitakkaṃ samāpanno, Sammāsambuddhasāvako.
Ariyena tuṇhībhāvena, upeto hoti tāvade.
651. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
652. Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino.
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhamaṭṭaṃva khāyati.
653. Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ.
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā.
654. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
655. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, sampajāno patissato.
656. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
657. Yassa catthāya pabbajito, agārasmā'nagāriyaṃ.
So me attho anupatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
658. Sampādeṭhappamādena, esā me anusāsani.
Handāhaṃ parinibbissaṃ, vip̄pamuttomhi sabbadhī'ti—
imā gāthā abhāsi.

Tatthāyaṃ apubbapadavaṇṇanā—**imasmiṃ dīghamantareti** yadā ahaṃ pabbajitomi, tato paṭṭhāya ayañca me carimakālo, etasmiṃ dīghamantare kāle “idaṃ mayhaṃ hotū”ti abhijjhāvasena vā, “ime sattā haññantū”ti-ādinaṃ byāpādasena vā anariyaṃ dosasaṃhitāṃ saṅkappaṃ nābhijānāmīti yojanā.

Mettañca abhijānāmīti mijjati siniyhati etāyāti mettā, abyāpādo. Mettā etissā atthīti mettā, mettābhāvanā mettābrahmavihāro, taṃ mettāṃ. Ca-saddena karuṇāṃ muditaṃ upekkhañcāti itarabrahmavihāre saṅgaṇhāti. **Abhijānāmīti** abhimukhato jānāmi. Adhigataṃ hi jhānaṃ paccavekkhato paccavekkhaṇaññāssa abhimukhaṃ hoti. Kīdisanti āha “**appamāṇan**”ti-ādi. Taṃ hi yathā **Buddhena** Bhagavatā desitaṃ, tathā anodissakapharaṇavasena aparimāṇasattārammaṇatāya **appamāṇaṃ**. Paṇḍabalava¹ bhāvāpādanena suṭṭhu bhāvitattā **subhāvitaṃ**. Paṭhamāṃ mettā, tato karuṇā, tato muditā, pacchā upekkhāti evaṃ **anupubbaṃ** anukkamena **paricitaṃ** āsevitāṃ, bahulīkataṃ abhijānāmīti yojanā.

Sabbesaṃ sattānaṃ mitto, sabbe vā te mayhaṃ mittāti **sabbamitto**. Mettaṃ hi bhāvento sattānaṃ piyo hoti. **Sabbasakhoti** etthāpi eseva nayo. **Sabbabhūtānukampakoti** sabbasattānaṃ anuggaṇhanako². **Mettacittañca bhāvemīti** mettāya sahitaṃ sampayuttaṃ cittaṃ visesato bhāvemīti vaddhemi, pakāsemi vā akathentepi bhāvanāya ukkaṃsagatabhāvato. “Mettaṃ cittañca bhāvemī”ti vā pātho. Tassattho hetthā vuttanayova. **Abyāpajjaratoti** abyāpajje sattānaṃ hitūpasāmhāre abhirato. **Sadāti** sabbakālaṃ, tena tattha sātaccakiriyaṃ³ dasseti.

Asaṃhīranti na saṃhīraṃ, āsannaṃ paccatthikena rāgena anākaḍḍhaniyaṃ. **Asaṃkuppanti** na kuppaṃ, dūrapaccatthikena byāpādena akopiyaṃ, evaṃbhūtaṃ katvā mama mettacittaṃ **āmodayāmi** abhippamodayāmi brahmavihāraṃ bhāvemīti. **Akāpurisasevanti** kāpurisēhi nīcajānehi asevitāṃ, akāpurisēhi vā ariyēhi⁴ Buddhādīhi sevitaṃ brahmaṃ seṭṭhaṃ niddosaṃ mettādivihāraṃ bhāvemīti vaddhemīti attho.

1. Paṇḍabala... (I)

3. Sabbakiriyaṃ (Sī, I)

2. Anuggaṇhanako (Sī, I)

4. Akāpurisēhi ariyēhi (Sī, I)

Evam attuddesavasena pañcahi gāthāhi attano paṭipattiṃ dassetvā idāni taṃ aññāpadesena dassento **“avitakkaṃ”**ti-ādinā catasso gāthā abhāsi. Tattha **avitakkaṃ samāpannoti** vitakkavirahitaṃ dutiyādiḥhānaṃ samāpanno, etena thero brahmavihārabhāvanāya aññāpadesena attanā dutiyādiḥhānādhiḡamamāha. Yasmā paṇāyaṃ thero tameva ḡhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḡḡhetvā ekāsaneneva arahattaṃ gaṇhi, tasmā tamatthaṃ aññāpadeseneva dassento **“avitakkaṃ samāpanno”**ti vatvā **“Sammāsambuddhasāvako. Ariyena tuṇḡhībhāvena, upeto hoti tāvade”**ti āha. Tattha vacīsāṅkhārābhāvato avitakkāvicārā samāpatti **“ariyo tuṇḡhībhāvo”**ti vadanti. **“Sannipatitānaṃ vo bhikkhave dvayaṃ karaṇīyaṃ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇḡhībhāvo”**ti¹ pana vacanato yā kāci samāpatti ariyo tuṇḡhībhāvo nāma. Idha pana catutthajjhānikā aggaphalasamāpatti adhippetā.

Idāni tassādhiḡatattā lokadhammehi akampaṇīyataṃ upamāya pakāsento **“yathāpi pabbato”**ti gāthamāha. Tattha **yathāpi pabbato seloti** yathā silāmayo ekaghanaselo pabbato², na paṃsupabbato na missakapabbatoti attho. **Acalo suppatiṭṡhitoti** suṡṡhu patiṭṡhitamūlo pakativātehi acalo akampaṇīyo hoti, tasmā arahattaṃ nibbānaṅca **evam mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhatīti** mohassa anavasesappahānā, mohamūlakattā ca sabbākusalānaṃ pahīna³ sabbākusalo bhikkhu yathā so pabbato pakativātehi, evam lokadhammehi na vedhati na kampati, mohakkhayoti vā yasmā arahattaṃ nibbānaṅca vuccati, tasmā mohakkhayāti mohakkhayassa hetu nibbānassa arahattassa ca adhiḡatattā catūsu ariyasaccesu suppatiṭṡhito asamāpannakālepi pabbato viya na vedhati, pageva samāpannakāleti adhippāyo.

Idāni pāpaṃ nāmetaṃ asucisīlo eva samācarati, na ca sucisīlo, sucisīlassa pana taṃ aṇumattampi bhāriyaṃ hutvā upaṡṡhātīti dassento

1. Ma 1. 217 piṡṡhe.

2. Ekaghanasilāpabbato (Sī, I)

3. Sabbākusalānaṃ pahīnattā pahīna (Sī, I)

“**anaṅgaṇassā**”ti-ādigāthamāha. Tassattho—rāgādi-aṅgaṇabhāvato **anaṅgaṇassa** sabbakālaṃ suci-anavajjadhamme eva gavesantassa sappurisassa **vālaggamattam** kesaggamattam pāpassa lesamattampi sakalaṃ lokadhātuṃ pharivā ṭhitaṃ abbhāmatam hutvā upaṭṭhāti, tasmā na evarūpe kamme mādisā āsaṅkitabbāti adhippāyo.

Yasmā nikkilesesupi andhabālā evarūpe apavāde samuṭṭhāpenti, tasmā atthakāmehi sakkaccaṃ attā rakkhitabboti ovādaṃ dento “**nagaram yathā**”ti-ādigāthamāha. Tassattho—yathā pana paccantanagaravāsīhi manussehi paccantaṃ nagaram dvārapākārādīni thirāni karontehi sa-antaraṃ, uddāpaparikhādīni thirāni karontehi sabāhiranti **santarabāhiram** guttaṃ karīyati, evaṃ tumhehipi satim upaṭṭhapetvā ajjhātikāni cha dvārāni pidahitvā dvārarakkhitaṃ satim avissajjetvā yathā gayhamānāni bāhirāni cha āyatanāni ajjhātikāni upaghātāya saṃvattanti, tathā aggahaṇena tānipi thirāni katvā tesam appavesāya dvārarakkhitaṃ satim appahāya vicarantā attānaṃ gopetha. Kasmā? **Khaṇo vo mā upaccagā**. Yo hi evaṃ attānaṃ na gopeti, taṃ puggalaṃ Buddhuppādakkhaṇo manussatthabhāvakkhaṇo majjhimadese uppattikkhaṇo sammādiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo channaṃ āyatanānaṃ avekallakkhaṇoti sabbopi ayaṃ khaṇo atikkamati, so khaṇo tumhe mā atikkamatūti.

Evaṃ thero imāya gāthāya sarājikaṃ parisam bhikkhū ca ovaditvā puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ katakiccataṅca pakāsentō “**nābhinandāmi maraṇan**”ti-ādimāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva¹.

Evaṃ pana vatvā attano parinibbānakālaṃ upaṭṭhitaṃ disvā saṅkhepeneva nesaṃ ovādaṃ datvā parinibbānaṃ pavedento osānagāthamāha. Tattha **sampādethappamādenā**ti sampādetabbaṃ dānasīlādīm appamādena sampādetha, diṭṭhadhammikasamparāyikapabhede gahaṭṭhavatte sīlānurakkhaṇe samatha-anuyoge vipassanābhāvanāya ca appamattā hotha. **Esā me anusāsanī**ti dānasīlādīsu na pamajjathāti esā mama anusīṭṭhi ovādo.

1. Thera-Ṭṭha 2. 217.

Evam sikhāpattam parahitapaṭipattim dīpetvā attahitapaṭipattiyāpi matthakam gaṇhanto “**handāham parinibbissam, vip̄pamuttomhi sabbadhī**”ti āha. Tattha **vip̄pamuttomhi sabbadhī**ti sabbaso kilesehi bhavehi ca vip̄pamutto amhi, tasmā ekaṃsena parinibbāyissāmīti.

Evam pana vatvā ākāse pallaṅkena nisinno tejodhātum samāpajjitvā pajjalanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Khadiravanियarevatattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Godattattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddoti-ādikā āyasmato Godattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam kusalam upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam sathavāhakule nibbatto **Godattoti** nāmena vayappatto pitari kālaṅkate kuṭumbam saṅṭhapento pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍam ādāya aparāparam saṅcaritvā vāṇijjena jīvikam kappeti, yathāvibhavam puññānipi karoti. So ekadivasam antarāmagge dhure yuttagoṇe vahitum asakkonte patite manussesu tam vuṭṭhāpetum asakkontesu sayameva gantvā tam naṅguṭṭhe gāḷham vijjhi. Goṇo “ayam asappuriso mama balābalam aṅānanto gāḷham vijjhati”ti kuddho manussavācāya “bho Godatta aham ettakam kālam attano balam aniguhanto tuyham bhāram vahim, ajja pana asamatthabhāvena patitam mam ativiya bādhasi, hotu, ito cavitvā nibbattanibbattaṭṭhāne tam bādhetum samattho paṭisattu bhaveyyan”ti patthanānurūpena akkosi. Tam sutvā Godatto “evam nāma satte bādhetvā kim imāya jīvikāyā”ti samvegajāto sabbam vibhavam pahāya aññatarassa mahātherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammam karonto na cirasseva arahattam patvā samāpattisukhena vītināmento ekadivasam attano santikam upagatānam gahaṭṭhapabbajitānam ariyagaṇānam lokadhamme ārabha dhammam kathento—

659. “Yathāpi bhaddo ājañño, dhure yutto dhurassaho.
Mathito atibhārena, saṃyugam̐ nātivattati.
660. Evaṃ paññāya ye tittā, samuddo vārinā yathā.
Na pare atimaññanti, ariyadhammova pāṇinaṃ.
661. Kāle kālavasaṃ pattā, bhavābhavavasaṃ gatā.
Narā dukkham̐ nigacchanti, tedha socanti māṇavā.
662. Unnatā sukhadhammena, dukkhadhammena co’natā.
Dvayena bālā haññanti, yathābhūtaṃ adassino.
663. Ye ca dukkhe sukhasmiñca, majjhe sibbini’ maccagū.
Ṭhitā te indakhīlova, na te unnata-onatā.
664. Na heva lābhe nālābhe, na yase na ca kittiyā.
Na nindāyam̐ pasamsāya, na te dukkhe sukhamhi ca.
665. Sabbattha te na limpanti, udabinduva pokkhare.
Sabbattha sukhitā dhīrā, sabbattha aparājitā.
666. Dhammena ca alābho yo, yo ca lābho adhammiko.
Alābho dhammiko seyyo, yañce lābho adhammiko.
667. Yaso ca appabuddhīnaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yo.
Ayasova seyyo viññūnaṃ, na yaso appabuddhīnaṃ.
668. Dummedhehi pasamsā ca, viññūhi garahā ca yā.
Garahāva seyyo viññūhi, yañce bālappasamsanā.
669. Sukhañca kāmamayikaṃ, dukkhañca pavivekiyaṃ.
Pavivekadukkham̐ seyyo, yañce kāmamayaṃ sukham̐.
670. Jīvitañca adhammena, dhammena maraṇaṃca yaṃ.
Maraṇaṃ dhammikaṃ seyyo, yañce jīve adhammikaṃ.

671. Kāmakopappahīnā ye, santacittā bhavābhave.

Caranti loke asitā, natthi tesam piyāpiyam.

672. Bhāvayitvāna bojḡhaṅge, indriyāni balāni ca.

Pappuyya paramam santim, parinibbanti'nāsavā'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **ājaññoti** usabhājanīyo¹. **Dhure yuttoti** sakaṭadhure yojito. **Dhurassahoti** dhuravāho. Gāthāsukhattham cettha dvisakārato² niddeso kato, sakaṭabhāram vahitum samatthoti attho. **Mathito atibhārenāti** atibhārena garubhārena pīḷito. “Maddito”tipi Pāḷi, so evattho. **Samyuganti** attano khandhe ṭhapitam yugam **nātivattati** na atikkāmeti, sammā yo uddharitvā³ dhuram chaḍḍhetvā na tiṭṭhati. **Evanti** yathā so dhorayho attano bhadrājānīyatāya attano dhīravīratāya attano bhāram nātivattati na pariccajati, evam ye vārinā viya mahāsamuddo lokiyalokuttarāya **paññāya tittā** dhātā paripuṇṇā, te pare nihīnapaññe na atimaññanti, na paribhavanti, tattha kāraṇamāha **“ariyadhammova pāṇinan”**ti, pāṇinam sattesu ayam ariyānam dhammo yadidaṃ tesam paññāya paripūrim gatattā lābhādinā attānukkamaṇaṃ viya alābhādinā paresam avambhanaṃ.

Evam paññāpāripūriyā ariyānam sukhavihāram dassetvā tadabhāvato anariyānam dukkhavihāram dassetum **“kāle”**ti-ādi vuttam. Tattha **kāleti** lābhālābhādinā samaṅgibhūtakāle. **Kālavasaṃ pattāti** lābhādikālassa ca vasaṃ upagatā, lābhādinā somanassitā alābhādinā ca domanassitāti attho. **Bhavābhavavasaṃ gatāti** bhavassa abhavassa ca vasaṃ upagatā vuddhīhāniyo anuvattantā te. **Narā dukkham nigacchanti, tedha socanti māṇavāti** te narā “māṇavā”ti laddhanāmā sattā lābhālābhādivasena vuddhīhānivasena anurodhapaṭivirodham āpannā idhaloke socanti paraloke ca nirayādidukkham gacchanti pāpuṇantīti attho.

1. Usabhājaneyyo (Sī, I)

2. Dīgharakārako (Sī)

3. Ukkāmetvā (Sī, I)

“**Unnatā**”ti-ādināpi lokadhammasena sattānaṃ anattappattimeva dasseti. Tattha **unnatā sukhadhammenā**ti sukhahetunā sukhapaccayena bhogasampatti-ādinā unnatiṃ gatā, bhogamadādinā mattāti attho. **Dukkhadhammena co’natāti** dukkhahetunā dukkhapaccayena bhogavipatti-ādinā nihīnataṃ gatā dāliddiyādinā kāpaññataṃ¹ pattā. **Dvayenā**ti yathāvuttena unnati-onatidvayena lābhālābhādīdvayena vā² bāla puthujjanā haññanti, anurodhapaṭivirodhavasena vibādhīyanti pīḷiyanti. Kasmā? **Yathābhūtaṃ adassino** yasmā te dhammasabhāvaṃ yāthāvato nabbhaññamsu, pariññātakkhandhā pahīnakilesā ca na honti, tasmāti attho. “Yathābhūtaṃ adassanā”tipi paṭhanti, adassanahetūti attho. **Ye ca dukkhe sukhasmiṃ ca, majjhe sibbini’maccagūti** ye pana ariyā dukkhavedanāya sukhavedanāya majjhataṭṭhavedanāya ca tappaṭibaddhaṃ chandarāgabhūtaṃ sibbiniṃ taṇhaṃ aggamaggādhigamena accagū atikkamiṃsu, te indakhīlo viya vātehi lokadhammehi asampakampiyā ṭhitā, na te unnata-onatā, kadācīpi unnatā vā onatā vā na honti sabbaso anunayapaṭighābhāvato.

Evam vedanādhiṭṭhānaṃ arahato anupalepaṃ dassetvā idāni lokadhamme vibhajitvā sabbatthakamevassa anupalepaṃ dassento “**na hevā**”ti-ādimāha. Tattha **lābheti** cīvarādīnaṃ paccayānaṃ paṭilābhe. **Alābheti** tesāmyeva appaṭilābhe apagame. **Na yaseti** parivārahāniyaṃ akittiyañca. **Kittiyāti** parammukhā kittane patthaṭayasatāyaṃ. **Nindāyanti** sammukhā garahāyaṃ. **Pasaṃsāyanti** paccakkhato guṇābhithhavane. **Dukkheti** dukkhe uppanne. **Sukheti** etthāpi eseva nayo.

Sabbatthāti sabbasmiṃ yathāvutte aṭṭhavidhepi lokadhamme, sabbattha vā rūpādike visaye te khīṇāsavā na limpanti sabbaso pahīnakilesatā. Yathā kim? **Udabinduva pokkhare** yathā kāmāladale jalabindu allīyitvā ṭhitampi tena na limpati, jalabindunā ca³ kamaladalaṃ, aññadatthu viśāmsaṭṭhameva, evametepi upaṭṭhite lābhādike, āpāthagate rūpādi-ārammaṇe ca viśāmsaṭṭhā eva. Tato eva dhīrā paṇḍitā **sabbattha** lābhādīsu nāṇamukhena piyanimittānaṃ sokādīnañca abhāvato

1. Kāruññataṃ (Ka)

2. Lābhālābhādivasena vā (Sī), lābhālābhādvayena vā (I)

3. Jalabinduva (Sī, I)

sukhitā lābhādīhi ca anabhibhavanīyato sabbattha aparājitāva honti.

Idāni lābhālābhādīsu seyyaṃ niddhāretvā dassento “**dhammenā**”ti-ādimāha. Tattha **dhammena ca alābho** yoti yo dhammaṃ rakkhantassa taṇnimittaṃ alābho lābhābhāvo lābhahāni, **yo ca lābho adhammiko** adhammena aññāyena Buddhapāṭikuṭṭhena vidhinā uppanno, tesu dvīsu **alābho dhammiko** dhammāvaho seyyo, yādisaṃ lābhaṃ parivajjantassa akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādiso alābho pāsāmsataro atthāvaho. **Yañce lābho adhammikoti** yo lābho adhammena uppanno, so na seyyoti adhippāyo.

Yaso ca appabuddhīnaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yoti yo appabuddhīnaṃ duppaññānaṃ vasena puggalassa yaso labbhati, yo ca **viññūnaṃ** paṇḍitānaṃ vasena **ayaso** yasaḥāni. Imesu dvīsu **ayasova seyyo viññūnaṃ**. Te hissa yathā akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, evaṃ yasaḥāniṃ iccheyyūṃ, tathā ca bhabbajātiko¹ taṃ aguṇaṃ pahāya guṇe patiṭṭheyya. **Na yaso appabuddhīnanti** duppaññānaṃ vasena yaso seyyo na hoti, te hi abhūtaguṇābhivyāhāravasenāpi naṃ uppādeyyūṃ, so cassa idha ceva viññūgarahādīnā samparāye ca duggatīyaṃ dukkhaparikkilesādīnā anathāvaho. Tenāha Bhagavā “lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso”ti² “sakkāro kāpurisaṃ hantī”ti³ ca.

Dummedhehīti nippaṇṇehi. **Yañce bālappasaṃsanāti** bālehi aviddasūhi yā nāma pasaṃsanā.

Kāmamayikanti vatthukāmamayaṃ, kāmaguṇe paṭicca uppannaṃ. **Dukkhañca pavivekiyanti** pavivekato nibbattaṃ kāyakilamathavasena pavattaṃ visamāsanupatāpādihetukaṃ kāyikaṃ dukkhaṃ, taṃ pana nirāmisavivaṭṭūpanissayatāya viññūnaṃ pāsāmsā. Tena vuttaṃ “**pavivekadukkhaṃ seyyo**”ti.

1. Dabbajātiko (Sī, I)

2. Khu 1. 342 piṭṭhe Suttanipāte.

3. Vi 4. 346; Am 1. 385 piṭṭhesu.

Jīvitañca adhammenāti adhammena jīvikakappanaṃ jīvītaḥetu adhammacaraṇaṃ. **Dhammena maraṇaṃ** nāma “imaṃ nāma pāpaṃ akarontaṃ taṃ māressāmi”ti kenaci vutte mārentepi tasmim̐ pāpaṃ akatvā dhammaṃ avikopentassa dhammahetumaraṇaṃ dhammikaṃ seyyoti tādisaṃ maraṇaṃ dhammato anapetattā dhammikaṃ saggasampāpanato nibbānupanissayato ca viññūnaṃ pāsāmsataraṃ. Tathā hi vuttaṃ—

“Caje dhanaṃ aṅgavarassa hetu,
Aṅgaṃ caje jīvitaṃ rakkhamāno.
Aṅgaṃ dhanaṃ jīvitañcāpi sabbhaṃ,
Caje nara dhamma’manussaranto”ti¹.

Yañce jīve adhammikanti puriso yaṃ dhammato apetaṃ jīvikaṃ jīveyya, taṃ na seveyya viññūhi garahitattā apāyasampāpanato cāti adhippāyo.

Idāni yathāvuttaṃ khīṇāsavānaṃ anupalepaṃ kāraṇato dassento “**kāmakopapahīno**”ti-ādigāthamāha.

Tattha **kāmakopapahīnā**ti ariyamaggena sabbasova pahīnā anurodhapaṭivirodhā. **Santacitta bhavābhaveti** khuddake ceva mahante ca bhava anavasesapahīnakilesapariḷāhatāya vūpasantacittā. **Loketi** khandhādiloke. **Asitā**ti taṇhādiṭṭhinissayavasena anissitā. **Natthi tesam piyāpiyanti** tesam khīṇāsavānaṃ katthaci lābhādike rūpādivisaye ca **piyaṃ vā apiyaṃ vā** natthi, taṃnimittānaṃ kilesānaṃ sabbaso samucchinnattā.

Idāni yāya bhāvanāya te evarūpā jātā, taṃ dassetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṃ gaṇhanto “**bhāvayitvānā**”ti osānagāthamāha. Tattha **pappuyyāti** pāpuṇitvā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imā eva ca gāthā therassa aññābyākaraṇāpi ahesum.

Godattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cuddasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 6. 145 piṭṭhe Jātake.

15. Soḷasakanipāta

1. Aññāsikoṇḍaññattheragāthavaṇṇanā

Soḷasakanipāte **esa bhiiyyoti**-ādikā āyasmato Aññāsi¹koṇḍaññattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṃ patvā ekadivasaṃ Satthu santike dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ attano sāsane paṭhamaṃ paṭividdhadhammarattaññūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento sataśassabhikkhuparivāraṃ Satthuno Satthāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā bhāvinīṃ sampattiṃ byākāsi. So yāvajīvaṃ puññāni katvā Satthari parinibbute cetiye patiṭṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṃ kāresi, cetiyaṃ parivāretvā saḥssaratanagghiyāni ca kāresi.

So evaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto Vipassissa Bhagavato kāle Mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā aṭṭhakarīsamatte khette sāligabbhaṃ phāletvā gahitasāliṇḍulehi asambhinnakhīrapāyāsāṃ sampādetvā tattha madhusappisakkarādayo pakkhipitvā Buddhappamukhassa saṃghassa adāsi. Sāligabbhaṃ phāletvā gahitagaṭṭhānaṃ puna pūraṭi, puthukakāle puthukaggaṃ nāma adāsi. Lāyane² lāyaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādikaraṇe kalāpaggaṃ, khalaggaṃ, bhaṇḍaggaṃ, minaggaṃ, koṭṭhagganti evaṃ ekasasse nava vāre aggaḍānaṃ nāma adāsi, tampi sassāṃ atirekataraṃ sampannaṃ ahoṣi.

Evaṃ yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato uppattito puretameva Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa **Koṇḍaññoti** gottato āgataṃ nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṃ agamāsi. Tena samayena amhākaṃ

1. Aññāta (Sī)

2. Lāyamāne (Sī)

bodhisatto Tusitapurato cavitvā Kapilavathupure Suddhodanamahārājassa gehe nibbatti, tassa nāmaggaḥaṇadivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇattham mahātalam upanīta. So tesu sabbanavako hutvā mahāpurisassa lakkhaṇanipphattim disvā “ekamsena ayaṃ Buddho bhavissatī”ti niṭṭham gantvā mahāsattassa abhinikkhamanam udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḍḍhamāno anukkamena vuddhippatto nāṇaparipākam gantvā ekūnatimsatime vasse mahābhinikkhamanam nikkhamanto Anomānadītire pabbajitvā anukkamena Uruvelam gantvā padhānam padahi. Tadā Koṇḍañño māṇavo mahāsattassa pabbajitabhāvam sutvā lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānam puttehi vappamāṇavādīhi saddhim attapañcamo pabbajitvā anukkamena bodhisattassa santikam upasaṅkamtivā chabbassāni tam upaṭṭhahanto tassa oḷārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamtivā Isipatanam agamāsi. Atha kho bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo vesākhapuṇṇamāyam Bodhirukkhamūle Aparājitaṭṭhapaṇṇānke nisinno tiṇṇam mārānam matthakam madditvā abhisambuddho hutvā sattasattāham Bodhimaṇḍeyeva vītināmetvā pañcavaggiyānam nāṇaparipākam ṇatvā āsāḷhīpuṇṇamāyam Isipatanam gantvā tesam Dhammacakkapavattanasuttantam¹ desesi. Desanāpariyosāne Koṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhim sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Atha pañcamiyam pakkhassa Anattalakkhaṇasuttantadesanāya² arahattam sacchākāsi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Padumuttarasambuddham, Lokajetṭham vināyakam.
Buddhabhūmimanuppattam, paṭhamam addasam aham.

Yāvatā bodhiyā mūle, yakkhā sabbe samāgatā.
Sambuddham parivāretvā, vandanti pañjalikatā.

Sabbe devā tuṭṭhamanā, ākāse sañcaranti te.
Buddho ayaṃ anuppatto, andhakāratamonudo.

1. Vi 3. 14; Sam 3. 368 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 18; Sam 2. 55 piṭṭhesu.

3. Khu 3. 52 piṭṭhādīsu.

Tesam hāsaparetānam, mahānādo avattatha.
 Kilese jhāpayissāma, Sammāsambuddhasāsane.
 Devānam giramaññāya, vācāsabhimudīriham.
 Haṭṭho haṭṭhena cittena, ādibhikkhamadāsaham.
 Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
 Devasaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Sattāham abhinikkhamma, bodhiṃ ajjhagamaṃ aham.
 Idam me paṭhamam bhattam, brahmacārissa yāpanam.
 Tusitā hi idhāgantvā, yo me bhikkham upānaya.
 Tamaham kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.
 Timsa kappasahassāni, devarajjam karissati.
 Sabbe deve abhibhotvā, tidivam āvasissati.
 Devalokā cavitvāna, manussattam gamissati.
 Sahassadhā cakkavattī, tattha rajjam karissati.
 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tidasā so cavitvāna, manussattam gamissati.
 Agārā pabbajitvāna, chabbassāni vasissati.
 Tato sattamake vasse, Buddho saccam kathessati.
 Koṇḍañño nāma nāmena, paṭhamam sacchikāhiti.
 Nikkhantenānupabbajim, padhānam sukataṃ mayā.
 Kilese jhāpanatthāya, pabbajim anagāriyam.
 Abhigantvāna sabbaññū, Buddho loke sadevake.
 Isināme migāraññe, amatabherimāhani.
 So dāni patto amataṃ, santipadamanuttaram.
 Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre bhikkhusaṃghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamam paṭividdhadhamabhāvam dīpento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakanam bhikkhūnam rattaññūnam yadidaṃ Aññāsikoṇḍaṇṇo”¹ti etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani kariyamānam paramanipaccakāram, gāmantasenāsane ākiṇṇavīhāraṇca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikam upagatānam gahaṭṭhapabbajitānam paṭisanthārakaraṇampi papañcam maññamāno Satthāram apucchitvā Himavantam pavisitvā chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasi. Evaṃ tattha vasantaṃ theram ekadivasam Sakko devarājā upasaṅkamitvā vanditvā ṭhito evamāha “sādhu me bhante ayyo dhammam desetū”ti. Thero tassa catusaccagabbham tilakkaṇāhataṃ suññatapaṭisamyuttaṃ nānāyavicittam amatogadham Buddhalīlāya dhammam desesi. Tam sutvā Sakko attano pasādam pavadento—

673. “Esa bhiiyo pasīdāmi, sutvā dhammam mahārasam.

Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso”ti—

paṭhamam gāthamāha.

Tattha **esa bhiiyo pasīdāmi, sutvā dhammam mahārasanti** yadipi anekavāram Satthu santike dhammam sutvā tattha abhippasanno, idāni pana tumhehi kathitam² nānāyavicittatāya asecanakatāya³ ca mahārasam dhammam sutvā eso aham tato bhiiyo pasīdāmi. **Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbasoti** sabbasaṃkilesato sabbasaṅkhārato ca virajjanato virāgajananato virāgo. Tato eva rūpādīsu kañci dhammam anupādāya aggahevā vimuttisādhanaśasena pavattatā sabbaso anupādāya desito.

Evaṃ Sakko devarājā therassa desanam thometvā theram abhivādetvā sakaṭṭhānameva gato. Athekadivasam thero micchāvitakkehi abhibhuyyamānānam ekaccānam puthujjanānam cittācāram disvā tappaṭipakkhabhūtañcassa anukkamaṃ anussaritvā attano ca sabbaso tato vinivattitamānasatam āvajjetvā tadattham dīpetvā—

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Kathitāya (Sī)

3. Āsevanakatāya (Ka)

674. “Bahūni loke citrāni, asmim̐ pathavimaṇḍale.

Mathenti maññe saṅkappaṃ, subhaṃ rāgūpasamhitam̐.

675. Raja'muhatañca vātena, yathā meggho' pasammaye.

Evam̐ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **bahūni loke citrānī**ti rūpādivasena tathāpi nīlapītādivasena itthipurisādivasena ca anekāni loke cittavicittāni ārammaṇajātāni. **Asmim̐ pathavimaṇḍale**ti paccakkhabhūtaṃ manussalokaṃ sandhāya vadati. **Mathenti maññe saṅkappanti** tajjaṃ purisavāyāmasahitaṃ araṇisahitaṃ viya aggim̐ ayonisomanasikārābhisaṅkhatāni micchāsaṅkappāni mathenti maññe mathentāni viya tiṭṭhanti. Kīdisaṃ? **Subhaṃ rāgūpasamhitam̐**, kāmavitakkanti attho. So hi subhākāraggaṇena “subho”ti voharīyati.

Raja'muhatañca vātenāti ca-iti nipātamattaṃ, yathā gimhānaṃ pacchime māse vātena uhataṃ uṭṭhitaṃ rajaṃ mahāmeggho vassanto upasammaye vūpasameyya. **Evam̐ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī**ti yadā ariyasāvako tāni lokacitrāni samudayato, assādato, ādīnavato, nissaraṇato ca yathābhūtaṃ paññāya passati, atha yathā taṃ rajaṃ uhataṃ megghena, evam̐ sammanti paññāya sabbepi micchāsaṅkappā. Na hi uppannāya sammādiṭṭhiyā micchāsaṅkappā patiṭṭhaṃ labhanti. Yathā pana paññāya passati, taṃ dassento—

676. “Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati.

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā.

677. Sabbe saṅkhārā dukkhāti -pa- esa maggo visuddhiyā.

678. Sabbe dhammā anattāti, yadā paññāya passati.

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **sabbe saṅkhārā**ti chaḷārammaṇasaṅgaḥā sabbe tebhūmakā pañcakkhandhā. **Aniccā**ti “ādimaḷḷha-antavantato, aniccantikato, tāvakālikato, tattha tattha bhijjanato na niccā”ti yadā vipassanāpaññāya passati. **Atha nibbindati dukkheti** atha imasmiṃ vaṭṭadukkhe nibbindati, nibbindanto dukkhaḷarījananādividhinā saccāni paṭivijjhati. **Esa maggo visuddhiyā**ti esa yathāvutto vipassanāvidhi ṇāḇadassanavisuddhiyā, accantavisuddhiyā ca maggo adhigamupāyo.

Dukkhāti sappaṭibhayato, udayabbayasampaṭipīḷanato¹, dukkhamato, sukhapaṭikkhepato ca dukkhā. Sesam vuttanayameva.

Sabbe dhammā anattāti sabbepi catubhūmakā dhammā anattā. Idha pana tebhūmakadharmāva gahetabbā. Te hi asārato, avasavattanato, suññato, attapaṭikkhepato ca anattāti vipassitabbā. Sesam purimasadisameva.

Evam vipassanāvidhiṃ dassetvā tena vidhinā katakiccam attānam aññam viya katvā dassento—

679. “Buddhānubuddho yo thero, Koṇḍañño tibbanikkamo.
Pahīnajātīmaraṇo, brahmacariyassa kevalī.

680. Oghapāso daḷhakhilo, pabbato duppadālayo.
Chetvā khilaṅca pāsāṅca, selam bhettvāna dubbhidam.
Tiṇṇo pāraṅgato jhāyī, mutto so mārabandhanā”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **Buddhānubuddhoti** Buddhānam anubuddho, Sammāsambuddhehi bujjhitāni saccāni tesam desanānusārena bujjhatīti attho. Thirehi asekkhehi sīlasārādīhi samannāgatoti **thero**. **Koṇḍañnoti** gottakittanam. **Tibbanikkamoti** daḷhavīriyo thiraparakkamo. Jātīmaraṇānam pahīnakāraṇattā **pahīnajātīmaraṇo**. **Brahmacariyassa kevalī**ti maggabrahmacariyassa anavasesam, anavasesato vā maggabrahmacariyassa pāripūrako, atha vā **kevalī** nāma kileshehi asammissatāya maggaññanam phalaññāṅca, tam

1. Sappaṭipīḷanato (Si)

imasmiṃ atthīti kevalī. Yasmā pana tadubhayampi maggabrahmacariyassa vasena hoti, na aññathā. Tasmā “brahmacariyassa kevalī”ti vuttaṃ.

Oghapāsoti “kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjogho”ti¹ evaṃ vuttā cattāro oghā, “antalikkhacaro pāso, yvāyaṃ carati mānaso”ti² evaṃ vutto rāgapāso ca. **Dalḥakhiloti** “Satthari kaṅkhati, dhamme kaṅkhati, saṃghe kaṅkhati, sikkhāya kaṅkhati, sabrahmacārīsu kupito hoti anattamano āhatacitto khilajāto”ti³ evaṃ vutto dalḥo thiro pañcavidho cetokhilo ca. Pacurajanehi padāletuṃ asakkuṇeyyatāya **duppadālayo**. Tato eva pabbatasadisatāya **pabbatoti** ca saṅkhaṃ gato. “Dukkhe aññāṇaṃ”ti-ādinā⁴ vā nayena vutto aññāṇappabhedo ca. Iti etaṃ sabbaṃ **chetvā khilañca pāsañcāti** etesu catubbidhesu saṅkilesadhammesu yo khilañca pāsañca ariyamaggañāṇasīnā chinditvā. **Selaṃ bhettvāna dubbhidanti** yena kenaci ñāṇena chinditūṃ asakkuṇeyyaṃ aññāṇaselaṃ vajirūpamaññāṇena chinditvā cattāropi oghe taritvā tesāṃ paratīre nibbāne ṭhitattā **tiṇṇo pārāṅgato**. Ārammaṇūpanijjhānalakkhaṇena lakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇenāti duvidhenapi **jhāyī**. **Mutto so mārabandhanāti** so evarūpo khīṇāsavo sabbasmāpi kilesamārabandhanā mutto vippamutto visaṃyuttoti attānameva sandhāya thero vadati.

Athekadivasāṃ thero attano saddhivihārikaṃ ekaṃ bhikkhuṃ akalyāṇamittasaṃsaggena kusītaṃ hīnavīriyaṃ uddhataṃ unnaḷaṃ viharantaṃ disvā iddhiyā tattha gantvā taṃ “mā āvuso evaṃ kari, akalyāṇamitte pahāya kalyāṇamitte sevanto samaṇadhammaṃ karohī”ti ovadī. So therassa vacanaṃ nādiyi. Thero tassa anādiyanena dhammasaṃvegappatto puggalādhiṭṭhānāya kathāya micchāpaṭipattiṃ garahanto sammāpaṭipattiṃ vivekavāsañca pasaṃsanto—

681. “Uddhato capalo bhikkhu, mitte āgamma pāpake.
Samsīdati mahoghasmiṃ, ūmiyā paṭikujjito.

1. Abhi 1. 232; Abhi 2. 389 piṭṭhesu.

2. Vi 3. 28; Saṃ 1. 113 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 145; Aṃ 2. 217 piṭṭhesu.

4. Abhi 2. 142; Saṃ 1. 245 piṭṭhādīsu.

682. Anuddhato acapalo, nipako samvutindriyo.
Kalyāṇamitto medhāvī, dukkhassantakaro siyā.
683. Kālapabbaṅgasaṅkāso, kiso dhamanisanthato.
Mattaññū annapānasmim, adīnamanaso naro.
684. Phuṭṭho ḍaṁsehi makasehi, araññasimim brahāvane.
Nāgo saṅgāmasīseva, sato tatrādhivāsaye.
- 685-6. Nābhinandāmi maraṇaṁ -pa- sampajāno patissato.
687. Pariciṅṅo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.
688. Yassa catthāya pabbajito, agārasmā' nagāriyaṁ.
So me attho anuppatto, kiṁ me saddhivihāriṇā'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **uddhatoti** uddhaccayutto asamāhito vikkhittacitto. **Capaloti** pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpalyena samannāgato lolapakatiko. **Mitte āgamma pāpake**ti akalyāṇamitte nissāya samaṇadhammaṁ akaronto. **Saṁsīdati mahoghasmim, ūmiyā paṭikujjiti**ti yathā mahāsamudde patitapuriso samuddavīcīhi otthaṭo sīsaṁ ukkhipituṁ alabhanto tattheva saṁsīdati, evaṁ saṁsāramahoghasmim paribbhamanto kodhupāyāsa-ūmiyā paṭikujjito otthaṭo vipassanāvasena paññāsīsaṁ ukkhipituṁ alabhanto tattheva saṁsīdati.

Nipakoti nipuṇo attatthaparathesu kusalo. **Samvutindriyoti** manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ samvaraṇena pihitindriyo. **Kalyāṇamittoti** kalyāṇehi mittehi samannāgato. **Medhāvīti** dhammojapaññāya samaṅgībhūto. **Dukkhassantakaro siyāti** so tādiso sakalassāpi vaṭṭadukkhassa antakaro bhaveyya.

Kālapabbaṅgasaṅkāsoti-ādi vivekābhīratikittanaṁ. **Nābhinandāmī**ti-ādi pana katakiccabhāvadassanaṁ. Tam sabbam heṭṭhā¹ vuttatthameva. Osāne

1. Thera-Ṭṭha 2. 217 piṭṭhe.

pana **kiṃ me saddhivihārinā**ti attano saddhivihārikaṃ sandhāya vuttaṃ. Tasmā edisena dubbacena anādarena saddhivihārinā kiṃ me payojanam, ekavihāroyeva mayham ruccatīti attho.

Evam pana vatvā chaddantadahameva gato. Tattha dvādasa vassāni vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne Satthāraṃ upasaṅkamitvā parinibbānaṃ anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyi.

Aññāsikoṇḍaṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udāyittheragāthāvaṇṇanā

Manussabhūtanti-ādikā āyasmato Udāyittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Udāyī**ti laddhanāmo vayappatto Satthu ñāṭisamāgame Buddhānubhavaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tayo hi ime Udāyittherā amaccaputto pubbe āgato Kāludāyī, Kovariyaputto Lāludāyī, ayaṃ brāhmaṇaputto Mahā-udāyīti. Svāyaṃ ekadivasaṃ Satthārā setavāraṇaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ mahājanena pasamsiyamānaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā Nāgopamasuttante¹ desite desanāpariyosāne attano ñāṇabalānurūpaṃ Satthu guṇe anussaritvā Buddhārammaṇāya pītiyā samussāhitamānaso “ayaṃ mahājano imaṃ tiracchānagataṃ nāgaṃ pasamsati, na Buddhamahānāgaṃ. Handāhaṃ Buddhamahāgandhahatthino guṇe pākaṭe karissāmī”ti Satthāraṃ thomento—

689. “Manussabhūtaṃ Sambuddhaṃ, attadantaṃ samāhitaṃ.

Iriyamānaṃ brahmapathe, cittassūpasame rataṃ.

690. Yaṃ manussā namassanti, sabbadhammāna pāraguṇi.

Devāpi taṃ namassanti, iti me arahato sutam.

1. Am 2. 302 piṭṭhādīsu.

691. Sabbasaṃyojanātītaṃ, vanā nibbanamāgataṃ.
Kāmehi nekkhamma rataṃ, muttaṃ selāva kañcanaṃ.
692. Sa ve accaruci nāgo, Himavāva'ññe siluccaye.
Sabbesaṃ nāganāmānaṃ, saccanāmo anuttaro.
693. Nāgaṃ vo kittayissāmi, na hi āguṃ karoti so.
Soraccaṃ avihimsā ca, pādā nāgassa te duve.
694. Sati ca sampajaññaṃca, caraṇā nāgassa te'pare.
Saddhāhattho mahānāgo, upekkhāsetadantavā.
695. Sati gīvā siro paññā, vīmaṃsā dhammacintanā.
Dhammakucchisamāvāso, viveko tassa vāladhi.
696. So jhāyī assāsarato, ajjhataṃ susamāhito.
Gacchaṃ samāhito nāgo, ṭhito nāgo samāhito.
697. Sayāṃ samāhito nāgo, nisinnopi samāhito.
Sabbattha saṃvuto nāgo, esā nāgassa sampadā.
698. Bhuñjati anavajjāni, sāvajjāni na bhuñjati.
Ghāsamacchādanaṃ laddhā, sannidhiṃ parivajjayaṃ.
699. Saṃyojanaṃ aṇuṃ thūlaṃ, sabbaṃ chetvāna bandhanaṃ.
Yena yeneva gacchati, anapekkhova gacchati.
700. Yathāpi udake jātaṃ, puṇḍarīkaṃ pavaḍḍhati.
Nopalippati toyena, sucigandhaṃ manoramaṃ.
701. Tatheva ca loke jāto, Buddho loke viharati.
Nopalippati lokena, toyena padumaṃ yathā.
702. Mahāgini pajjalito, anāhāro'pasammati.
Aṅgāresu ca santesu, nibbutoti pavuccati.
703. Atthassāyaṃ viññāpanī, upamā viññūhi desitā.
Viññissanti mahānāgā, nāgaṃ nāgena desitaṃ.

704. Vītarāgo vītadoso, vītamoho anāsavo.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatya'nāsavo"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **manussabhūta**nti manussesu bhūtaṃ nibbattaṃ, manussattabhāvaṃ vā pattaṃ. Satthā hi āsavakkhayañāṇādhigamena sabbagativimuttopi carimattabhāve gahitapaṭisandhivasena “manusso”tveva voharīyatīti. Guṇavasena pana devānaṃ atidevo brahmānaṃ atibrahmā. **Sambuddhanti** sayameva bujjhitabbabuddhavantāṃ. **Attadanta**nti attanāyeva dantaṃ. Bhagavā hi attanāyeva uppādītena ariyamaggena cakkhutopi -pa-manatopi uttamena damathena danto. **Samāhita**nti aṭṭhavidhena samādhinā maggaphalasaṃmādhinā ca samāhitaṃ. **Iriyamānaṃ brahmapathe**ti catubbidhepi brahmavihārapathe, brahme vā seṭṭhe phalasaṃpattipathe saṃpajjanavasena pavattamaṇaṃ. Kiñcāpi Bhagavā na sabbakālaṃ yathāvutte brahmapathe iriyati, tattha iriyasaṃmatthiyaṃ pana tanninnatañca upādāya “iriyamaṇaṃ”ti vuttaṃ. **Cittassūpasame ratanti** cittassa upasaṃhetubhūte sabbasaṅkhārasamathe nibbāne abhirataṃ. **Yaṃ manussa namassanti, sabbadhammāna pāragunti** yaṃ Sammāsambuddhaṃ sabbesaṃ khandhāyatanādidhammānaṃ abhiññāpāragū, pariññāpāragū, pahānapāragū, bhāvanāpāragū, sacchikiriyapāragū, saṃpattipāragūti chadhā pāraguṃ paramukkaṃsagatasampattiṃ khattiyapaṇḍitādayo manussā namassanti, dhammānudhammapaṭipattiyā pūjenta kāyena vācāya manasā ca tanninnā tappoṇā tappabbhārā honti. **Devāpi taṃ namassantīti** na kevalaṃ manussā eva, atha kho aparimāṇāsu lokadhātūsu devāpi taṃ namassanti. **Iti me arahato sutanti** evaṃ mayā ārakattādīhi kāraṇehi arahato Bhagavato dhammasenāpati-ādīnañca “Satthā devamanussānaṃ”ti-ādikaṃ vadantānaṃ santike evaṃ sutanti dasseti.

Sabbasaṃyojanāṭṭanti sabbāni dasapi saṃyojanaṇi yathārahaṃ catūhi maggehi saha vāsanāya atikkantaṃ. **Vanā nibbanamāgatanti** kilesavanato tabbiraḥitaṃ nibbanaṃ upagataṃ. **Kāmehi nekkhammaratanti** sabbaso kāmehi nikkhamitvā pabbajjājhānavipassanādibhede nekkhamme abhirataṃ. **Muttaṃ selāva kañcanaṃ**ti asārato nissaṭṭasārasabhāvattā selato nissaṭṭakañcanaśadisaṃ. Devāpi taṃ namassantīti yojanā.

Sa ve accaruci nāgoti so ekaṃsato āguṃ na karoti, punabbhavaṃ na gacchati, nāgo viya balavāti “Nāgo”ti laddhanāmo Sammāsambuddho, **accarucīti** attano kāyaruciyaṃ nānaruciyaṃ ca sadevakaṃ lokaṃ atikkamitvā ruci sobhi. Yathā kiṃ? **Himavāva’ññe siluccaye**, yathā hi Himavā pabbatarājā attano thiragarumahāsārabhāvādīhi guṇehi aññe pabbate atirocati, evaṃ atirocatīti attho. **Sabbesaṃ nāganāmānanti** ahināgahatthināgapurisanāgānaṃ sekhāsekhapaccekabuddhanāgānaṃ vā. **Saccanāmoti** sacceneva nāganāmo. Taṃ pana saccanāmataṃ “na hi āguṃ karotī”ti-ādinā sayameva vakkhati.

Idāni Buddhanāgaṃ avayavato ca dassento nāmato tāva dassetuṃ “**na hi āguṃ karoti so**”ti āha. Yasmā āguṃ pāpaṃ sabbena sabbaṃ na karoti, tasmā nāgoti attho. **Soraccanti** sīlaṃ. **Avihimsāti** karuṇā. Tadubhayaṃ sabbassapi guṇarāsissa pubbaṅgamanti katvā Buddhanāgassa purimapādabhāvo tassa yuttoti āha “**pādā nāgassa te duve**”ti.

Aparapādabhāvena vadanto “**sati ca sampajaññaṃ, caraṇā nāgassa te’pare**”ti āha. “Tyāpare”ti vā pāṭho. Te aparetveva padavibhāgo. Anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti **saddhāhattho**. Suparisuddhavedanā nāṅgappabhedā upekkhā setadantā te etassa atthīti **upekkhāsetadantavā**.

Uttamaṅgaṃ paññā, tassā adhiṭṭhānaṃ satīti āha “**sati gīvā sīro paññā**”ti. **Vīmaṃsā dhammacintanāti** yathā khādītābbākhādītābbassa soṇḍāya parāmasanaṃ ghāyanaṃca hatthināgassa vīmaṃsā nāma hoti, evaṃ buddhanāgassa kusalādidhammacintanā vīmaṃsā. Samā vasanti etthāti samāvāso, bhājanāṃ, kucchi eva samāvāso, abhiññāsamathānaṃ ādhānabhāvato samathavipassanāsaṅkhāto dhammo kucchisamāvāso etassāti **dhammakucchisamāvāso**. **Vivekoti** upadhiviveko. **Tassāti** Buddhanāgassa. **Vāladhi** pariyosānaṅgabhāvato.

Jhāyīti ārammaṇūpanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Assāsarototi** paramassāsabhūte nibbāne rato. **Ajjhattaṃ susamāhitoti**

visayajjhatte phalasangāhāyānaṃ suṭṭhu samāhito. Tadidaṃ samādhānaṃ suṭṭhu sabbakālikanti dassetuṃ “**gacchaṃ samāhito nāgo**”ti-ādi vuttaṃ. Bhagavā hi savāsanassa uddhaccassa pahīnattā vikkhepābhāvato niccaṃ samāhitova. Tasmā yaṃ yaṃ iriyāpathaṃ kappeti, taṃ taṃ samāhitova kappesīti.

Sabbatthāti sabbasmiṃ gocare, sabbasmiṃca dvāre sabbaso pihitavutti. Tenāha “sabbāṃ kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivattan”ti-ādi¹. **Esā nāgassa sampadā**ti esā “na hi āgum karoti so”ti-ādinā “Sambuddhan”ti-ādinā eva vā yathāvuttā vakkhamānā ca Buddhagandhahatthino sampatti guṇaparipuṇṇā.

Bhuñjati anavajjānīti sammājīvassa ukkaṃsapāramippattiyā bhuñjati agarahitabbāni, micchājīvassa sabbaso savāsanānaṃca pahīnattā sāvajjāni garahitabbāni na bhuñjati. Anavajjāni bhuñjanto ca sannidhiṃ parivajjayāṃ bhuñjatīti yojanā.

Samyojananti vaṭṭadukkheṇa saddhiṃ santānaṃ samyojanato vaṭṭe osīdāpanasamatthaṃ dasavidhampi samyojanaṃ. **Aṇum thūlanti** khuddakañceva mahantaṃca. **Sabbāṃ chetvāna bandhananti** maggañāṇeṇa anavasesaṃ kilesabandhanaṃ chinditvā. **Yenā yenā**ti yena yena disābhāgena.

Yathā hi udaye jātaṃ puṇḍarīkaṃ udaye pavaḍḍhati nopalippati toyena anupalepasabhāvattā, tatheva loke jāto Buddho loke viharati, nopalippati lokena taṇhādiṭṭhimānālepābhāvato yojanā.

Ginīti aggi. **Anāhāroti** anindhano.

Atthassāyaṃ viññāpanīti Satthu guṇasaṅkhātassa upameyyatthassa viññāpanī pakāsanī ayaṃ nāgūpamā. **Viññūhī**ti Satthu paṭividdhacatusaccadhammaṃ parijānantehi, attānaṃ sandhāya vadati. **Viññissanti**-ādi kāraṇavacanaṃ, yasmā nāgena mayā desitaṃ nāgaṃ Tathāgatagandhahatthiṃ mahānāgā khīṇāsavā attano visaye ṭhatvā vijānissanti, tasmā aññesaṃ puthujjanānaṃ nāpanatthaṃ ayaṃ upamā amhehi bhāsītāti adhippāyo.

1. Khu 10. 16 piṭṭhe Nettīyaṃ.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatya'nāsavoti bodhimūle sa-
upādisesaparinibbānena anāsavo Sammāsambuddhanāgo idāni sarīraṃ
attabhāvaṃ vijahanto khandhāparinibbānena parinibbāyissatīti.

Evam cuddasahi upamāhi maṇḍetvā soḷasahi gāthāhi catusaṭṭhiyā pādehi
Sattu guṇe vaṇṇento anupādisesāya nibbānadhātuyā desanaṃ niṭṭhāpesi.

Udāyittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Soḷasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Vīsatinipāta

1. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā

Vīsatinipāte **yaññattham vāti**-ādikā āyasmato aparassa Adhimuttattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute bhikkhusaṅghaṃ upaṭṭhahanto mahādānāni pavattesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde āyasmato Saṃkiccatherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **Adhimuttotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Mātulattherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto sāmaṇerabhūmiyaṃyeva ṭhito arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nibbute Lokanāthamhi, Atthadassīnaruttame.

Upaṭṭhahim bhikkhusaṅghaṃ, vippasannena cetasā.

Nimantetvā bhikkhusaṅghaṃ, ujubhūtaṃ samāhitaṃ.

Ucchunā maṇḍapaṃ katvā, bhojesiṃ saṅghamuttamaṃ.

Yaṃ yaṃ yonu’papajjāmi, devattaṃ athamānusaṃ.

Sabbe satte abhibhomi, puññakammessidaṃ phalaṃ.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchudānassidaṃ phalaṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā samāpattisukhena vītināmento upasampajjitukāmo “mātaraṃ āpucchissāmi”ti mātu santikaṃ gacchanto antarāmagge devatāya balikammakaraṇatthaṃ maṃsapariyesanaṃ² carantehi pañcasatehi corehi samāgacchi. Corā ca taṃ aggahesuṃ “devatāya bali bhavissatī”ti. So corehi gahitopi abhīto acchambhī vippasannamukhova aṭṭhāsi. Taṃ disvā coragāmaṇi acchariyabbhutacittajāto pasāmsanto—

1. Khu 3. 98 piṭṭhe.

2. Pasuṃ pariyesanaṃ (Ka)

705. “Yaññatthaṃ vā dhanatthaṃ vā, ye hanāma mayāṃ pure.
Avasesaṃ¹ bhayaṃ hoti, vedhanti vilapanti ca.

706. Tassa te natthi bhītattaṃ, bhiiyo vaṇṇo pasīdati.
Kasmā na paridevesi, evarūpe mahabbhaye”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **yaññatthanti** yajanatthaṃ, devatānaṃ balikammakaraṇatthaṃ vā. Vā-saddo vikappanatto. **Dhanatthanti** sāpateyyaharaṇatthaṃ. **Ye hanāma mayāṃ pureti** ye satte mayāṃ pubbe hanimha. Afītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Avaseti** avase aserike katvā. **Tanti** tesāṃ. “Avasesanti”pi paṭhanti. Amhehi gahitesu taṃ ekaṃ ṭhapetvā avasesānaṃ, ayameva vā pāṭho. **Bhayaṃ hotīti** maraṇabhayaṃ hoti, yena te **vedhanti vilapanti** cittutrāsena vedhanti “sāmi tumhākaṃ idañcidañca dassāma, dāsā bhavissāmā”ti-ādikaṃ vadantā vilapanti.

Tassa teti yo tvaṃ amhehi devatāya balikammatthaṃ jīvitā voropetukāmehi ukkhittāsikehi santajjito, tassa te. **Bhītattanti** bhītabhāvo, bhayanti attho. **Bhiiyo vaṇṇo pasīdatīti** pakativaṇṇato uparipi te mukhavaṇṇo vipasīdati. Therassa kira tadā “sace ime māressanti, idānevāhaṃ anupādāya parinibbāyissāmi, dukkhabhāro vigacchissati”ti uḷāraṃ pītisomanassaṃ uppajji. **Evarūpe mahabbhayeti** edise mahati maraṇabhaye upaṭṭhite. Hetu-atthe vā etaṃ bhumavacanaṃ.

Idāni thero coragāmaṇissa paṭivacanaḍānamukhena dhammaṃ desento—

707. Natthi cetasikaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa gāmaṇi.
Atikkantā bhayā sabbe, khīṇasaṃyojanassa ve.

708. Khīṇāya bhavanettiyā, diṭṭhe dhamme yathātatthe.
Na bhayaṃ maraṇe hoti, bhāranikkhepane yathā.

709. Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito.
Maraṇe me bhayaṃ natthi, rogānamiva saṅkhaye.

1. Avase taṃ (Sī, Ka)

710. Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito.
Nirassādā bhavā diṭṭhā, visaṃ pitvāva chadditaṃ.
711. Pāragū anupādāno, katakicco anāsavo.
Tuṭṭho āyukkhayā hoti, mutto āghātanā yathā.
712. Uttamaṃ dhammataṃ patto, sabbaloke anattiko.
Ādittāva gharā mutto, maraṇasmim na socati.
713. Yadatthi saṅgataṃ kiñci, bhavo vā yattha labbhati.
Sabbāṃ anissaraṃ etaṃ, iti vuttaṃ mahesinā.
714. Yo taṃ tathā pajānāti, yathā Buddhena desitaṃ.
Na gaṇhāti bhavaṃ kiñci, sutattaṃva ayoguḷaṃ.
715. Na me hoti ‘ahosiṃ’ti, ‘bhavissaṃ’ti na hoti me.
Saṅkhārā vigamissantī, tattha kā paridevanā.
716. Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhaṃ saṅkhārasantatiṃ.
Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.
717. Tiṇakatṭhasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati.
Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, ‘natthi me’ti na socati.
718. Ukkaṇṭhāmi sarīrena, bhavenamhi anattiko.
Soyaṃ bhijjissati kāyo, añño ca na bhavissati.
719. Yaṃ vo kiccaṃ sarīrena, taṃ karotha yadicchatha.
Na me tappaccayā tattha, doso pemañca hehitī”ti—
imā gāthā abhāsi.
720. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Sattāhāni nikkhipitvāna, māṇavā etadabravun”ti—
ayaṃ saṅgītikārehi vuttagāthā. Ito aparā tisso corānaṃ, therassa ca
vacanapaṭivacanagāthā—

721. “Kiṃ bhadante karitvāna, ko vā ācariyo tava.
Kassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.
722. Sabbaññū sabbadassāvī, Jino ācariyo mama.
Mahākāruṇiko Satthā, sabbalokatikicchako.
723. Tenāyaṃ desito dhammo, khayagāmī anuttaro.
Tassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.
724. Sutvāna corā isino subhāsitaṃ,
Nikkhippa Satthāni ca āvudhāni ca.
Tamhā ca kammā viramiṃsu eke,
Eke ca pabbajjamarocayimṃsu.
725. Te pabbajitvā Sugatassa sāsane,
Bhāvetva bojjaṅgalāni paṇḍitā.
Udaggacittā sumanā katindriyā,
Phusiṃsu nibbānapadaṃ asaṅkhatan”ti—

imāpi saṅgītikārehi vuttagāthā.

Tattha **natthi cetasikaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa gāmaṇīti** gāmaṇi apekkhāya taṇhāya abhāvena anapekkhassa mādisassa lohitasabhāvo pubbo viya cetasikaṃ dukkhaṃ domanassaṃ natthi, domanassābhāvāpadesena bhayābhāvaṃ vadati. Tenāha “**atikkantā bhayā sabbe**”ti. **Atikkantā bhayā sabbeti** khīṇasaṃyojanassa arahato pañcavīsati mahābhayā, aññe ca sabbepi bhayā ekaṃsena atikkantā atītā, apagatāti-attho.

Diṭṭhe dhamme yathātatheti catusaccadhamme pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena maggapaññāya yathābhūtaṃ diṭṭhe. **Marāṇeti** maraṇahetu. **Bhāranikkhepane yathāti** yathā koci puriso sīse ṭhitena mahatā garubhārena saṃsīdanto tassa nikkhepane apanayane na bhāyati, evaṃ sampadamidanti attho. Vuttaṃ hetuṃ Bhagavatā—

“Bhārā have pañcakkhandhā, bhārahāro ca puggalo.
Bhārādānaṃ dukhaṃ loke, bhāranikkhepanaṃ sukhaṃ”¹.

Suciṇṇanti suṭṭhu caritaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattayasāṅghaṃ sāsanabrahmacariyaṃ. Tato eva **maggo cāpi subhāvito** aṭṭhaṅgiko ariyamaggopi sammadeva bhāvito. **Rogānamiva saṅkhayeti** yathā bahūhi rogehi abhibhūtassa āturaṣṣa rogānaṃ saṅkhaye pītisomanassameva hoti, evaṃ khandharogasaṅkhaye maraṇe mādisassa bhayaṃ natthi.

Nirassādā bhavā diṭṭhāti tīhi dukkhatāhi abhibhūtā ekādasahi aggīhi ādittā tayo bhavā nirassādā assādarahitā mayā diṭṭhā. **Visaṃ pitvāva chaḍḍitanti** pamādavaseṇa visaṃ pivivā tādisena payogena chaḍḍitaṃ viya maraṇe me bhayaṃ natthīti attho.

Mutto āghātanā yathāti yathā corehi māraṇatthaṃ āghātaṃ nīto kenaci upāyena tato mutto haṭṭhatuṭṭho hoti, evaṃ saṃsārapāraṃ nibbānaṃ gatattā **pāragū** catūhipi upādānehi **anupādāno** pariññādānaṃ soḷasaṇṇaṃ kiccānaṃ katattā **katakicco** kāmāsavādīhi **anāsavo āyukkhayā** āyukkhayahetu **tuṭṭho** somanassiko hoti.

Uttamanti seṭṭhaṃ. **Dhammatanti** dhammasabhāvaṃ, arahatte siddhe sijjhanahetu iṭṭhādīsu tādibhāvaṃ. **Sabbaloketi** sabbalokasmimpi, dīghāyukasukhabahulatādivaseṇa saṃyuttepi loke. **Anatthikoti** anapekkho. **Ādittāva gharā muttoti** yathā koci puriso samantato ādittato pajjalitato gehato nissaṭo, tato nissaraṇanimittaṃ na socati, evaṃ khīṇāsavo maraṇanimittaṃ na socati.

Yadatthi saṅgataṃ kiñcīti yaṃkiñci imasmiṃ loke atthi vijjati upabbhati saṅgataṃ sattehi saṅkhārehi vā samāgamo samodhānaṃ. “Saṅkhatan”²tipi pāṭho, tassa yaṃkiñci paccayehi samacca sambhuyya kataṃ paṭiccasamuppannanti attho. **Bhavo vā yattha labbhatīti** yasmiṃ sattanikāye yo upapattibhavo labbhati. **Sabbaṃ anissaraṃ etanti** sabbametaṃ issararahitaṃ, na ettha kenaci “evaṃ hotū”³ti issariyaṃ vatteturū sakkā. **Iti vuttaṃ**

1. Saṃ 2. 22 piṭṭhe.

mahesināti “sabbe dhammā anattā”ti¹ evaṃ vuttaṃ mahesinā Sammāsambuddhena. Tasmā “anissaraṃ etan”ti pajānanto maraṇasmim na socatīti yojanā.

Na gaṇhāti bhavaṃ kiñcīti yo ariyasāvako “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā² yathā Buddhena Bhagavatā desitaṃ, tathā taṃ bhavattayaṃ vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pajānāti. So yathā koci puriso sukhakāmo divasaṃ santattaṃ ayoguḷaṃ hatthena na gaṇhāti, evaṃ kiñci khuddakaṃ vā mahantaṃ vā bhavaṃ na gaṇhāti, na tattha taṇhaṃ karotīti attho.

Na me hoti “ahosiṃ”ti “atītamaddhānaṃ ahaṃ īdiso ahosiṃ”ti attadiṭṭhivasena na me cittappavatti atthi diṭṭhiyā sammadeva ugghāṭitattā, dhammasabhāvassa ca sudiṭṭhattā. **“Bhavissaṃ”**ti na hoti meti tato eva “anāgataṃ addhānaṃ ahaṃ ediso kathaṃ nu kho bhavissaṃ bhaveyyan”ti evampi me na hoti. **Saṅkhārā vigamissantīti** evaṃ pana hoti “yathāpaccayaṃ pavattamānā saṅkhārāva, na ettha koci attā vā attaniyaṃ vā, te ca kho vigamissantī vinassissantī khaṇe khaṇe bhijjissantī”ti. **Tattha kā paridevanā**ti evaṃ passantassa mādisassa tattha saṅkhāragate kā nāma paridevanā.

Suddhanti kevalaṃ attasārena asammissaṃ. **Dhammasamuppādanti** paccayapaccayuppannadhammasamuppattiṃ avijjādiṭṭhivattanti. **Saṅkhārasantatinti** kilesakammavipākappahedasaṅkhārapabandhaṃ. **Passantassa yathābhūtaṃ** saha vipassanāya maggapaññāya yāthāvato jānantassa.

Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti yathā araṇṇe apariggahe tiṇakaṭṭhe kenaci gayhamāne aparassa “mayhaṃ santakaṃ ayaṃ gaṇhatī”ti na hoti, evaṃ so asāmikātāya tiṇakaṭṭhasamaṃ saṅkhāralokaṃ yadā paññāya passati, so tattha mamattaṃ **asaṃvindaṃ** asaṃvindanto alabhanto akaronto. **Natthi meti** “ahu vata sohaṃ taṃ me natthī”ti na socati.

Ukkaṇṭhāmi sarīrenāti asārakena abhinudena dukkhena akataññunā asuciduggandhajejucchapaṭikkūlasabhāvena iminā kāyena ukkaṇṭhāmi, imaṃ

1. Sabbe saṅkhārā avasavattatāya anattāti (Ka) 2. Khu 1. 53 piṭṭhe Dhammapade.

kāyaṃ nibbindanto evaṃ tiṭṭhāmi. **Bhavenamhi anattḥikoti** sabbenapi bhavena anattḥiko amhi, na kiñci bhavaṃ patthemī. **Soyaṃ bhijjissati kāyoti** ayaṃ mama kāyo idāni tumhākaṃ payogena aññathā vā aññattha bhijjissati. **Añño ca na bhavissatīti** añño kāyo mayhaṃ āyatim na bhavissati punabbhavābhāvato.

Yaṃ vo kiccaṃ sarīrenāti yaṃ tumhākaṃ iminā sarīrena payojanaṃ, **taṃ karotha yadicchatha** icchatha ce. **Na me tappaccayāti** taṃ nimittaṃ imassa sarīrassa tumhehi yathicchitakiccassa karaṇahetu. **Tatthāti** tesu karontesu ca akarontesu ca. **Doso pemañca hehitīti** yathākkamaṃ paṭigho anumayo na bhavissati attano bhava apekkhāya sabbaso pahīnattāti adhippāyo. Aññapaccayā aññattha ca paṭighānunayesu asantesupi tappaccayā, “tatthā”ti vacanaṃ yathādhigatavasena vuttaṃ.

Tassāti adhimuttattherassa. **Taṃ vacananti** “natthi cetasikaṃ dukkhan”ti-ādikaṃ maraṇe bhayābhāvādīdīpakāṃ, tato eva abbhutaṃ lomahaṃsanāṃ vacanaṃ sutvā. **Māṇavāti** corā. Corā hi “māṇavā”ti vuccanti “māṇavehi saha gacchanti katakammehi akatakammehipī”ti-ādīsu¹ viya.

Kim bhadante karitvānāti bhante kim nāma tappokammaṃ katvā. Ko vā tava ācariyo kassa **sāsanāṃ** ovādaṃ nissāya ayaṃ **asokatā** maraṇakāle sokābhāvo labbhatīti **etaṃ** atthaṃ **abravum** pucchāvasena kathesum bhāsimsu.

Taṃ sutvā thero tesāṃ paṭivacanaṃ dento “**Sabbaññū**”ti-ādimāha. Tattha **Sabbaññūti** paropadesena vinā sabbapakārena sabbadhammāvabodhanasamatthassa ākaṅkhāpaṭibaddha²vuttino anāvaraṇañāṇassa adhigamena atītādibhedāṃ sabbāṃ jānātīti sabbaññū. Teneva samantacakkhunā sabbassa dassanato **sabbadassāvī**. Yamhi anāvaraṇañāṇaṃ, tadeva sabbaññūtaññāṇaṃ, nattheva asādhāraṇañāṇapāliya virodho visayuppattimukhena aññehi asādhāraṇabhāvadassanatthaṃ ekasseva nāṇassa dvidhā vuttattā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **Itivuttakavaṇṇanāyaṃ**³ vitthārato vuttamevāti tattha

1. Ma 2. 112 piṭṭhe.

2. Ākaṅkhamattappaṭibaddha (Udāna-Ṭṭha 128 piṭṭhe.)

3. Itivuttaka-Ṭṭha 134 piṭṭhe.

vuttanayeneva veditabbaṃ. Pañcannampi mārānaṃ vijayato **Jino**,
hīnādivibhāgabhinne sabbasmiṃ sattanikāye adhimuttavuttitāya mahatiyā
karuṇāya samannāgatattā **mahākāruṇiko**,
diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ¹
anusāsanato **Satthā**, tato eva sabbalokassa kilesarogatikicchano
sabbalokatikicchako, Sammāsambuddho ācariyo mamāti yojanā.
Khayagāmīti nibbānagāmī.

Evam therena Satthu, sāsanaṃ ca guṇe pakāsita paṭiladdhasaddhā
ekacce corā pabbajimsu, ekacce upāsakattaṃ pavedesuṃ, tamatthaṃ dīpento
dhammasaṅgāhaka “**sutvāna corā**”ti-ādinā dve gāthā abhāsimsu. Tattha
isinoti adhisīlasikkhādīnaṃ esanaṭṭhena isino adhimuttattherassa.
Nikkhippāti pahāya. **Satthāni ca āvudhāni cāti** asi-ādisatthāni ceva
dhanukalāpādi-āvudhāni ca. **Tamhā ca kammāti** tato corakammato.

Te pabbajitvā Sugatassa sāsaneti te corā sobhanagamanatādīhi
Sugatassa Bhagavato sāsane pabbajjāṃ upagantvā. Bhāvanāvisesādhigatāya
odagyalakkhaṇāya pītiyā samannāgamena **udaggacittā**. **Sumanāti**
somanassappattā. **Katindriyāti** bhāvitindriyā. **Phusimsūti**
aggamaggādhigamena asaṅkhattaṃ nibbānaṃ adhigacchimsu. Adhimutto
kira core nibbisevane katvā te tattheva ṭhapetvā mātu santikaṃ gantvā
mātaraṃ āpucchitvā paccāgantvā tehi saddhiṃ upajjhāyassa santikaṃ gantvā
pabbājetvā upasampadaṃ akāsi. Atha tesāṃ kammaṭṭhānaṃ ācikkhi, te
nacirasseva arahatte paṭiṭṭhahimsu. Tena vuttaṃ “pabbajitvā -pa-
asaṅkhattaṃ”ti.

Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintāti-ādikā āyasmato Pārāpariyattherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ
Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto

1. Vineyyānaṃ (Si)

hutvā nibbatti, tassa vayappattassa gottavasena **Pārāpariyot**veva samaññā ahosi. So tayo vede uggahetvā brāhmaṇasippesu nipphattim gato ekadivasaṃ Satthu dhammadesanākāle Jetavanavihāraṃ gantvā parisapariyante nisīdi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ oloketvā **Indriyabhāvanāsuttaṃ**¹ desesi, so taṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Taṃ suttaṃ uggahetvā tadatthamanucintesi. Yathā pana anucintesi, svāyamattho gāthāsu eva āvi bhavissati. So tathā anuvicintento āyatanamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ patto. Aparabhāge attanā cintitākāraṃ pakāsento—

726. “Samaṇassa ahu cintā, Pārāpariyassa bhikkhuno.
Ekakassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino.
727. Kimānupubbaṃ puriso, kiṃ vataṃ kiṃ samācāraṃ.
Attano kiccakārī’ssa, na ca kañci viheṭṭhaye.
728. Indriyāni manussānaṃ, hitāya ahitāya ca.
Arakkhitāni ahitāya, rakkhitāni hitāya ca.
729. Indriyāneva sārakkhaṃ, indriyāni ca gopayaṃ.
Attano kiccakārī’ssa, na ca kañci viheṭṭhaye.
730. Cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantāṃ anivārayaṃ.
Anādīnavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.
731. Sotindriyaṃ ce saddesu, gacchantāṃ anivārayaṃ.
Anādīnavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.
732. Anissaraṇadassāvī, gandhe ce paṭisevati.
Na so muccati dukkhamhā, gandhesu adhimucchito.
733. Ambilaṃ madhuraggañca, tittakaggamanussaraṃ.
Rasataṇhāya gadhito, hadayaṃ nāvabujjhati.

734. Subhānya'ppatikūlāni, phoṭṭhabbāni anussaraṃ.
Ratto rāgādhikaraṇaṃ, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
735. Manam ce'tehi dhammehi, yo na sakkoti rakkhituṃ.
Tato naṃ dukkhamanveti, sabbehe'tehi pañcahi.
736. Pubbalohitasampuṇṇaṃ, bahussa kuṇapassa ca.
Naravīrakataṃ vagguṃ, samuggamiva cittitaṃ.
737. Kaṭukaṃ madhurassādaṃ, piyanibandhanaṃ dukhaṃ.
Khuraṃva madhunā littaṃ, ullihaṃ nāvabujjhati.
738. Itthirūpe itthisare, phoṭṭhabbepi ca itthiyā.
Itthigandhesu sāratto, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
739. Itthisotāni sabbāni, sandanti pañca pañcasu.
Tesamāvaraṇaṃ kātuṃ, yo sakkoti vīriyavā.
740. So atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇo.
Kareyya ramamānopi, kiccaṃ dhammatthasaṃhitaṃ.
741. Aho sīdati saññuttaṃ, vajje kiccaṃ niratthakaṃ.
Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkhaṇo.
742. Yaṃ ca atthena saññuttaṃ, yā ca dhammagatā rati.
Taṃ samādāya vattetha, sā hi ve uttamā rati.
743. Uccāvacehu'pāyehi,
Paresa'mabhijigīsati.
Hantvā vadhitvā atha socayitvā,
Ālopati sāhasā yo paresaṃ.
744. Tacchanto āṇiyā āṇim, nihanti balavā yathā.
Indriyāni'ndriyeheva, nihanti kusalo tathā.

745. Saddhamā vīriyam samādhiñca, satipaññañca bhāvayam.

Pañca pañcahi hantvāna, anīgho yāti brāhmaṇo.

746. So atthavā so dhammaṭṭho, katvā vākyānusāsanim.

Sabbena sabbam Buddhassa, so naro sukhamedhati”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **samaṇassāti** pabbajitassa. **Ahūti** ahosi. **Cintāti** dhammacintā dhammavicāraṇā. **Pārāpariyassāti** pārāparagottassa. “Pārācariyassā”tipi¹ paṭhanti. **Bhikkhunoti** saṁsāre bhayam ikkhanasīlassa. **Ekakassāti** asahāyassa, etena kāyavivekaṁ dasseti. **Pavivittassāti** pavivekahetunā kilesānaṁ vikkhambhanaena vivekaṁ āradhassa, etena cittavivekaṁ dasseti. Tenāha “**jhāyino**”ti. **Jhāyino**ti jhāyanasīlassa, yonisomanasikāresu yuttassāti attho. Sabbametam thero attānaṁ param viya katvā vadati.

“**Kimānupubban**”ti-ādinā tam cintanaṁ dasseti. Tattha paṭhamagāthāyaṁ tāva **kimānupubbanti** anupubbam anukkamo, anupubbameva vakkhamānesu vatasamācāresu ko anukkamo, kena anukkamena te paṭipajjitabbāti attho². **Puriso kim vataṁ kim samācāranti** atthakāmo puriso samādiyitabbaṭṭhena “vatan”ti laddhanāmaṁ kīdisaṁ sīlaṁ samācāraṁ samācaranto attano **kiccakārī** kattabbakārī assa, **kañci**³ sattaṁ na ca **viheṭṭhaye** na bādheyyāti attho. Attano kiccaṁ nāma samaṇadhammo, saṅkhepato sīlasamādhīpañña, tam sampādentassa paraviheṭṭhanāya lesopi natthi tāya sati samaṇabhāvasseva abhāvato. Yathāha Bhagavā “na hi pabbajito parūpaghātī, na samaṇo hoti param viheṭṭhayanto”ti⁴. Ettha ca vataggahaṇena vārittasīlaṁ gahitaṁ, samācāraggahaṇena samācaritabbato cārittasīlena saddhim jhānavipassanādi, tasmā vārittasīlaṁ padhānaṁ. Tatthāpi ca yasmā indriyasamvare siddhe sabbam sīlaṁ surakkhitaṁ sugopitameva hoti, tasmā indriyasamvarasīlaṁ tāva dassetukāmo indriyānaṁ arakkhaṇe rakkhaṇe ca ādinavānisamse

1. Pārāsariyassātipi (Sī)

2. Yena anukkamena paṭipajjitabbāti attho (sī)

3. Kiñci (sabbattha)

4. Khu 1. 41 piṭṭhe Dhammapade.

vibhāvento “**indriyāni manussānan**”ti-ādimāha. Tattha **indriyānī**ti rakkhitabhadhammanidassanaṃ, tasmā cakkhādīni cha indriyānīti vuttaṃ hoti. **Manussānanti** rakkhaṇayogyapuggalanidassanaṃ. **Hitāyā**ti atthāya. **Ahitāyā**ti anattāya. Hontīti vacanaseso. Kathaṃ pana tāniyeva hitāya ca ahitāya ca hontīti āha “rakkhitānī”ti-ādi. Tassattho—yassa cakkhādīni indriyāni satikavāṭena apihitāni, tassa rūpādīsu abhiḥhādipāpadhammapavattiyā dvārabhāvato anattāya pihitāni tadabhāvato atthāya saṃvattantīti.

Indriyāneva sārakkhanti yasmā indriyasamvaro paripuṇṇo sīlasampadaṃ paripūreti, sīlasampadā paripuṇṇā samādhisampadaṃ paripūreti, samādhisampadā paripuṇṇā paññāsampadaṃ paripūreti. Tasmā indriyārakkhā attahitapaṭipattiyāva mūlanti dassento āha “indriyāneva sārakkhan”ti. Satipubbaṅgamaṇa ārakkhena saṃrakkhanto yonisomanasikāreṇa indriyāni eva tāva sammadeva rakkhanto, yathā akusalacorā tehi tehi dvārehi pavisitvā cittasantāne kusalaṃ bhaṇḍaṃ na vilumpanti, tathā tāni pidahantoti attho. Sārakkhanti ca saṃ-saddassa sābhāvaṃ katvā vuttaṃ “sārāgo”ti-ādīsu viya. “Saṃrakkhan”ti ca pāṭho. **Indriyāni ca gopayanti** tasseva pariyāyavacanaṃ, pariyāyavacane payojanaṃ **Netti-aṭṭhakathāyaṃ** vuttanayeneva veditabbaṃ. “**Attano kiccakārī**’ssā”ti iminā attahitapaṭipattim dasseti, “**na ca kañci vihethaye**”ti iminā parahitapaṭipattim, ubhayenāpi vā attahitapaṭipattimeva dasseti parāvihethanassāpi attahitapaṭipattibhāvato. Atha vā padadvayenapi attahitapaṭipattim dasseti puthujjanassa sekkhassa ca parahitapaṭipattiyāpi attahitapaṭipattibhāvato.

Evam rakkhitāni indriyāni hitāya hontīti vodānapakkhaṃ saṅkhepeneva dassetvā arakkhitāni ahitāya hontīti saṅkilesapakkhaṃ pana vibhajitvā dassento “**cakkhundriyaṃ ce**”ti-ādimāha. Tattha **cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantaṃ anivārayaṃ. Anādinavadassāvī**ti yo nīlapītādibhedesu iṭṭhāniṭṭhesu rūpāyatanesu gacchantaṃ yathārucci pavattantaṃ cakkhundriyaṃ anivārayaṃ anivārayanto appaṭibāhanto tathāpavattiyāṃ ādinavadassāvī na hoti ce diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṃca ādinavaṃ dosaṃ na passati

ce. “Gacchantam nivāraye anissaraṇadassāvī”ti ca paṭho. Tattha yo “diṭṭhe diṭṭhamattam bhavissatī”ti¹ vuttavidhinā diṭṭhamatteyeva ṭhatvā satisampajaññavasena rūpāyatane pavattamāno tattha nissaraṇadassāvī nāma, vuttavipariyāyena anissaraṇadassāvī daṭṭhabbo. **So dukkhā na hi muccatīti** so evarūpo puggalo vaṭṭadukkhato na muccateva. Ettha ca cakkhundriyassa anivāraṇam nāma yathā tena dvārena abhijjhādayo pāpadhammā anvāssaveyyum, tathā pavattanam, tam pana atthato satisampajaññassa anuṭṭhāpanam daṭṭhabbam. Sesindriyesupi eseva nayo. **Adhimucchitoti** adhimuttataṇhāya muccham āpanno. **Ambilanti** ambilarasam. **Madhuragganti** madhurarasakoṭṭhāsam. Tathā **tittakaggam**. **Anussaranti** assādasena tam tam rasam anuvicintento. **Ganthitoti** rasataṇhāya tasmim tasmim rase ganthito bandho. “Gadhito”ti ca paṭhanti, gedham āpannoti attho. **Hadayam nāvabujjhatīti** “dukkhassantam karissāmī”ti pabbajjādikkhaṇe uppannam cittam na jānāti na sallakkheti, sāsanassa hadayam abbhantaram anavajjadhammānam sammaddanarasataṇhāya gadhito nāvabujjhati na jānāti na paṭipajjatīti attho.

Subhānīti sundarāni. **Appaṭikūlanīti** manoramāni iṭṭhāni. **Phoṭṭhabbānīti** upādiṇṇānupādiṇṇappabhede phasse. **Rattoti** rajjanasabhāvena rāgena ratto. **Rāgādhikaraṇanti** rāgahetu. **Vividham vindate dukhanti** rāgapariḷāhādivasena diṭṭhadhammikañca nirayasantāpādivasena abhisamparāyañca nānappakāram dukkham paṭilabhati.

Manam ce'tehīti² manañca etehi rūpārammaṇādīhi dhammārammaṇappabhedehi ca. **Nanti** puggalam. **Sabbehīti** sabbehi pañcahipi. Idam vuttam hoti—yo puggalo manam manodvāram **etehi** yathāvuttehi rūpādīhi pañcahi dhammehi dhammārammaṇappabhedato ca. Tattha pavattanakapāpakammanivāraṇena **rakkhitum** gopitum na sakkoti, **tato** tassa arakkhaṇato nam puggalam tamnimittam dukkham **anveti** anugacchati, anugacchantañca etehi pañcahipi rūpārammaṇādīhi chaṭṭhārammaṇena saddhim sabbehipi ārammaṇappaccayabhūtehi anugacchatīti. Ettha cakkhundriyam sotindriyañca asampattaggāhibhāvato

1. Sam 2. 295 piṭṭhe.

2. Manañca etehi (Sī)

“gacchantam anivārayan”ti vuttam, itaram sampattaggāhīti “gandhe ce paṭisevati”ti-ādinā vuttam. Tatthāpi ca rasataṇhā ca phoṭṭhabbatāṇhā ca sattānam visesato balavatīti “rasataṇhāya gadhito, phoṭṭhabbāni anussarantoti” vuttanti daṭṭhabbam.

Evam aguttadvārassa puggalassa chahi dvārehi chasupi ārammaṇesu asaṃvaranimittam uppajjanakadukkham dassetvā svāyamasamvaro yasmā sarirasabhāvānavabodhena hoti, tasmā sarirasabhāvam vicinanto “**pubbalohitasampunṇam**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tassattho—sarīram nāmetam pubbena lohiteṇa ca **sampunṇam** bharitam aññena ca pittasemhādinā bahunā kuṇapena, tayidam naravīreṇa naresu chekena¹ sippācariyena kataṃ vaggu maṭṭham lākhāparikammādinā cittitam, anto pana gūthādi-asucibharitam samuggam viya chavimattamanoharam bālajanasammoham dukkhasabhāvatāya nirayādidukkhatāpanato ca **kaṭukam**, parikappasambhavena amūlakena assādamattena madhuratāya **madhurassādam**, tato eva piyabhāvanibandhanena **piyanibandhanam**, dussahatāya appatītātāya ca **dukham**, īdise sarīre assādalobhena mahādukkham paccanubhuyyamānam anavabujjhanto loko madhuragiddho khuradhārālehakapuriso viya daṭṭhabboti.

Idāni ete cakkhādīnam gocarabhūtā rūpādayo vuttā, te visesato purisassa itthipaṭibaddhā kamanīyāti tattha samvaro kātabboti dassento “**itthirūpe**”ti-ādimāha. Tattha **itthirūpeti** itthiyā catusamuṭṭhānikarūpāyatanaśaṅkhāte vaṇṇe. Api ca yo koci itthiyā nivatthassa alaṅkāraṇassa vā gandhavaṇṇakādīnam vā piḷandhanamālānam vā kāyapaṭibaddho vaṇṇo purisassa cakkhuvīññāṇassa ārammaṇabhāvāya upakappati, sabbametam “itthirūpan”tveva veditabbam. **Itthisareti** itthiyā gītalapitahasitaruditasadde. Api ca itthiyā nivatthavatthassapi alaṅkata-alaṅkāraṇassapi itthipayoganipphādītā veṇuvīññāsaṅkhapaṇavādīnampi saddā idha itthisaraggahaṇeṇa gahitāti veditabbā. Sabbopeso purisassa cittam ākaḍḍhatīti. “Itthirase”ti pana Pāliya catusamuṭṭhānikarasāyatanaśaṅkhaṇa vuttam. Itthiyā kim kārapaṭissāvītādivasena assāvaraso ceva

1. Naravīresu chekena (Sī)

paribhogaraso ca itthirasoti eke. Yo pana itthiyā oṭṭhamāṃsasammakkhitakheḷādiraso, yo ca tāya purisassa dinnayāgubhattādīnaṃ raso, sabbopeso “itthiraso”tveva vedītabbo. Phoṭṭhabbepi ca itthiyā kāyasamphasso itthisarīrārūḷhānaṃ vatthālaṅkāramālādīnaṃ phasso “itthiphoṭṭhabbo”tveva vedītabbo. Ettha ca yesaṃ itthirūpe itthisareti Pāḷi, tesāṃ api-saddena itthirasasaṅgaho daṭṭhabbo. **Itthigandhesūti** itthiyā catusamuṭṭhānikagandhāyatanesu. Itthiyā sarīragandho nāma duggandho. Ekaccā hi itthī assagandhinī hoti, ekaccā meṇḍagandhinī, ekaccā sedagandhinī, ekaccā soṇitagandhinī, tathāpi tāsu andhabālo rajjateva. Cakkavattino pana itthiratanassa kāyato candanagandho vāyati mukhato uppalagandho, ayaṃ na sabbāsaṃ hotīti, itthiyā sarīre ārūḷho āgantuko anulimpanādīgandho “itthigandho”ti vedītabbo. **Sārattoti** suṭṭhu ratto gadhito mucchito, idaṃ pana padaṃ “itthirūpe”ti-ādīsūpi yojetabbaṃ. **Vividhaṃ vindate dukhanti** itthirūpādīsū sarāganimittāṃ diṭṭhadhammikaṃ vadhabandhanādivasena samparāyikaṃ pañcavidhabandhanādivasena nānappakāraṃ dukkhaṃ paṭilabhati.

Itthisotāni sabbānīti itthiyā rūpādi-ārammaṇāni sabbāni anavasesāni pañca taṇhāsotāni sandanti. **Pañcasūti** purisassa pañcasu dvāresu. **Tesanti** tesāṃ pañcannaṃ sotānaṃ. **Āvaraṇanti** saṃvaraṇaṃ, yathā asaṃvaro na uppajjati, evaṃ satisampajaññaṃ paccupaṭṭhapetvā saṃvaraṃ pavattetuṃ yo sakkoti, so **vīriyavā** āradhaviṛiyo akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāyāti attho.

Evaṃ rūpādīgocare pabbajitassa paṭipattim dassetvā idāni gahaṭṭhassa dassetuṃ “so atthavā”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **so atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇoti** so puggalo imasmim loke atthavā buddhimā dhamme ṭhito dhamme dakkho dhamme cheko analaso vā vicakkhaṇo iti kattabbatāsu kusalo nāma. **Kareyya ramamānopi, kiccaṃ dhammatthasaṃhitanti** geharatiyā ramamānopi dhammatthasaṃhitam dhammato atthato ca anapetameva taṃ taṃ kattabbaṃ. Anuppannānaṃ bhogānaṃ uppādanaṃ, uppannānaṃ paripālaṇaṃ, paribhogañca kareyya, aññaṃaññaṃ avirodhena aññaṃaññaṃ abādhanena tivaggatthaṃ anuyuñjeyyāti

adhippāyo. Ayañca nayo yesaṃ sammāpaṭipatti-avirodhena tivaggaṭṭhassa vasena vattati Bimbisāramahārājādīnaṃ viya, tesāṃ vasena vutto. Na yesaṃ kesañci vasenāti daṭṭhabbaṃ.

Atho sīdati saññuttanti yadi idhaloke supasaṃhitaṃ diṭṭhadhammikaṃ atthaṃ pariggahetvā ṭhitaṃ. **Vajje kiccaṃ niratthakanti** samparāyikattharahitaṃ anatthupasaṃhitaṃ kiccaṃ sacepi vissajjeyya pariccajeyya. **Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkaṇoti** sati-avippavāseṇa appamatto vicāraṇapaññāsambhavena vicakkaṇo anatthupasaṃhitaṃ taṃ kiccaṃ mayā na kātabbanti maññitvā vivajjeyya.

Vivajjetvā pana **yaṃ ca atthena saññuttaṃ, yā ca dhammagatā rati.** **Taṃ samādāya vattethāti** yaṃkiñci diṭṭhadhammikasamparāyikappabhedena atthena hitena saṃyuttaṃ tadubhayahitāvahaṃ, yā ca adhikusaladhammagatā samathavipassanāsahitā rati, tadubhayaṃ sammā ādiyitvā pariggahaṃ katvā vatteyya. “Sabbaṃ ratiṃ dhammarati jināti”¹ti vacanato¹ sā hi ekaṃsena uttamatthassa pāpanato uttamā rati nāma.

Yaṃ pana kāmaratisaṃyuttaṃ kiccaṃ niratthakanti vuttaṃ, tassā anatthupasaṃhitabhāvaṃ dassetuṃ “**uccāvacehī**”¹ti-ādi vuttaṃ. Tattha **uccāvacehī**ti mahantehi ceva khuddakehi ca. **Upāyehī**ti nayehi. **Paresa’ mabhijigīsati**ti paresaṃ santakaṃ āharituṃ icchati, pare vā sabbathā hāpeti jināpeti paraṃ hantvā vadhitvā atha socayitvā ālopati sāhasā yo paresaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo puggalo kāmahetu pare hananto ghātento socento sandhicchedasandhiruhanapasayhāvahārādīhi nānupāyehi paresaṃ santakaṃ harituṃ vāyamanto sāhasākāraṃ karoti ālopati jigīsati sāpateyyavasena pare hāpeti, tassa taṃ kiccaṃ kāmaratisannissitaṃ anatthupasaṃhitaṃ ekantanihīnanti. Etena tappaṭipakkhato dhammagatāya ratiyā ekaṃsato uttamabhāvaṃyeva vibhāveti.

Idāni yaṃ “tesamāvaraṇaṃ kātuṃ yo sakkoti”¹ti indriyānaṃ āvaraṇaṃ vuttaṃ, taṃ upāyena saha vibhāvento “**tacchanto āṇiyā**

1. Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

āṇim, nihanti balavā yathā”ti āha. Yathā **balavā** kāyabalena nāṇabalena ca samannāgato tacchako rukkhadanḍagataṃ āṇim nīharitukāmo tato balavatim āṇim koṭento tato nīharati, tathā kusalo bhikkhu cakkhādīni indriyāni vipassanābalena nihantukāmo indriyehi eva nihanti.

Katamehi panāti āha “**saddhan**”ti-ādi. Tassattho—
 adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhaṃ, paggahalakkhaṇaṃ vīriyaṃ,
 avikkhepalakkhaṇaṃ samādhim, upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satim,
 dassanalakkhaṇaṃ paññanti imānipi vimutti-paripācākāni pañcindriyāni
 bhāvento vaḍḍhento etehi pañcahi indriyehi cakkhādīni pañcindriyāni
 anumayapaṭighādikilesupattiyā dvārabhāvavivahanena hantvā ariyamaggena
 tadupanissaye kilese samucchinditvā tato eva anīgho niddukkho brāhmaṇo
 anupādisesapariniḥḥānameva yāti upagacchatīti.

So atthavāti so yathāvutto brāhmaṇo uttamatthena samannāgatattā
 atthavā, taṃ sampāpake dhamme ṭhitattā **dhammaṭṭho**. **Sabbena sabbam**
 anavasesena vidhinā anavasesaṃ **Buddhassa** Bhagavato vākyabhūtaṃ
 anusāsaniṃ katvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā ṭhito, tato eva **so naro**
 uttamapuriso nibbānasukhaṅca **edhati** brūhetai vaḍḍhetīti.

Evam therena attano cintitākāravibhāvanāvasena paṭipattiyā pakāsittā
 idameva cassa aññābyākaraṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Telakānittheragāthāvaṇṇanā

Cirarattaṃ vatā’tāpīti-ādikā āyasmato Telakānittherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
 vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim Buddhuppāde Satthu
 abhijātito puretaraṃyeva Sāvattiyam aññatarasmim brāhmaṇakule
 nibbattitvā **Telakānī**ti laddhanāmo vayappatto hetusampannatāya kāme
 jigucchanto gharāvāsaṃ pahāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā
 vivaṭṭajjhāsayo “ko so pārāngato loka”ti-ādinā

vimokkhapariyesanaṃ caramāno te te samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā
pañhaṃ pucchati, te na sampāyanti. So tena anārādhita-citto vicarati. Atha
amhākaṃ Bhagavati loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakke lokahitaṃ
karonte ekadivasam Sathhāram upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā
paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva
arahatte paṭiṭṭhāti. So ekadivasam bhikkhūhi saddhiṃ nisinno attanā
adhigatavisesam paccavekkhitvā tadanusārena attano paṭipattiṃ anussarivā
taṃ sabbaṃ bhikkhūnaṃ ācikkhanto—

747. “Cirarattaṃ vatā’tāpī, dhammaṃ anu vicintayaṃ.
Samaṃ cittassa nālatthaṃ, pucchaṃ samaṇabrāhmaṇe.
748. Ko so pārāṅgato loke, ko patto amatogadhaṃ.
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, paramatthavijānanaṃ.
749. Antovaṅkagato āsi, macchova ghasa’ māmisaṃ.
Baddho mahindapāseṇa, Vepaciyasuro yathā.
750. Añchāmi naṃ na muñcāmi, asmā sokapariddavā.
Ko me bandhaṃ muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissati.
751. Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā kaṃ, ādisantaṃ pabhaṅgunaṃ.
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, jarāmaccupavāhanaṃ.
752. Vicikicchākāṅkhānthaṃ, sārāmbhabalasaññutaṃ.
Kodhappattamanatthaddhaṃ, abhijappappadāraṇaṃ.
753. Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ, dve ca pannarasāyutaṃ.
Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhettvāna yadi tiṭṭhati.
754. Anudiṭṭhīnaṃ appahānaṃ, saṅkappaparatejitaṃ¹.
Tena viddho pavedhāmi, pattaṃva māluteritaṃ.
755. Ajjhattaṃ me samuṭṭhāya, khippaṃ paccati māmakaṃ.
Chaphassāyatanī kāyo, yattha sarati sabbadā.

1. Parato jitaṃ (Si)

756. Tam na passāmi tekicchaṃ, yo me'taṃ salla'muddhare.
Nānārajena Satthena, nāññena vicikicchitaṃ.
757. Ko me asattho avaṇo, salla'mabbhantarapassayaṃ.
Ahimsaṃ sabbagattāni, sallaṃ me uddharissati.
758. Dhammapati hi so seṭṭho, visadosappavāhako.
Gambhīre patitassa me, thalaṃ pāṇiṅca dassaye.
759. Rahade'hamasmi ogāḷho, ahāriyaramattike.
Māyā-usūyasārambha, thinamiddhamapatthaṭe.
760. Uddhaccameghathanitaṃ, saṃyojanavalāhakaṃ.
Vāhā vahanti kuddiṭṭhiṃ, saṅkappā rāganissitā.
761. Savanti sabbadhi sotā, latā ubbhijja tiṭṭhati.
Te sote ko nivāreyya, taṃ lataṃ ko hi checchati.
762. Velaṃ karotha bhaddante, sotānaṃ sannivāraṇaṃ.
Mā te manomayo soto, rukkhaṃva sahasā luve.
763. Evaṃ me bhayaajātassa, apārā pāramesato.
Tāṇo paññāvudho Satthā, isisaṅghanisevito.
764. Sopānaṃ Sugataṃ suddhaṃ, dhammasāramayaṃ daḷhaṃ.
Pādāsi vuyhamānassa, mā bhāyīti ca mabravi.
765. Satipaṭṭhānapāsādaṃ, āruyha paccavekkhisaṃ.
Yaṃ taṃ pubbe amaññissaṃ, sakkāyābhirataṃ pajāṃ.
766. Yadā ca maggamaddakkhim, nāvāya abhirūhanaṃ.
Anadhiṭṭhāya attānaṃ, titthamaddakkhimuttamaṃ.
767. Sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ, bhavanettippabhāvitāṃ.
Etesaṃ appavattāya, desesi maggamuttamaṃ.

768. Dīgharattānusayitaṃ, ciraratta'madhiṭṭhitāṃ.

Buddho me' pānudi ganthāṃ, visadosappavāhano'ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **cirarattaṃ vatāti** cirakālaṃ vata. **Ātāpīti** vīriyavā vimokkhadhammapariyesane āradhavīriyo. **Dhammaṃ anuvicintayanti** “kīdiso nu kho vimokkhadhammo, kathaṃ vā adhigantabbo”ti vimuttidhammaṃ anuvicinanto gavesanto. **Samaṃ cittassa nālatthaṃ, pucchāṃ samaṇabrāhmaṇeti** te te nānātitthiye samaṇabrāhmaṇe vimuttidhammaṃ pucchanto pakatiyā anupasantasabhāvassa cittassa samaṃ vūpasamabhūtaṃ vaṭṭadukkhānissaraṇaṃ ariyadhammaṃ nālatthaṃ nādhigacchanti attho.

Ko so pāraṅgato-ādi pucchitākāradassanaṃ. Tattha **ko so pāraṅgato loketi** imasmim loke titthakārapaṭiñṇesu samaṇabrāhmaṇesu ko nu kho so saṃsārassa pāraṃ nibbānaṃ upagato. **Ko patto amatogadhanti** nibbānapaṭiṭṭhaṃ vimokkhamaggaṃ ko patto adhigatoti attho. **Kassa dhammaṃ paṭicchāmīti** kassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā ovādadhammaṃ paṭiggaṇhāmi paṭipajjāmi. **Paramatthavijānananti** paramatthassa vijānaṃ, aviparītappavattinivattiyo pavedentanti attho.

Antovaṅkagato āsīti vaṅkaṃ vuccati diṭṭhigataṃ manovaṅkabhāvato, sabbepe vā kilesā, antoti pana hadayavaṅkassa anto, hadayaabbhantaragatakilesavaṅko vā ahoṣīti attho. **Macchova ghasa'māmisanti** āmiṣaṃ ghasanto khādanto maccho viya, gilabaḷiso maccho viyāti adhippāyo. **Baddho mahindapāseṇa, Vepacityasuro yathāti** mahindassa Sakkassa pāseṇa baddho yathā Vepacitti asurindo aserivihārī mahādukkhappatto, evamaḥaṃ pubbe¹ kilesapāseṇa baddho āsiṃ, aserivihārī mahādukkhappattoti adhippāyo.

Añchāmīti ākaḍḍhāmi. **Nanti** kilesapāsaṃ. **Na muñcāmīti** na mocemi. **Asmā sokapariddavāti** imasmā sokaparidevavaṭṭato. Idaṃ vuttaṃ hoti— yathā pāseṇa baddho migo sūkaro vā mocanupāyaṃ ajānanto paripphandaṃ māno taṃ āviñchanto² bandhanaṃ daḷhaṃ karoti, evaṃ ahaṃ

1. Evaṃ pubbe (Sī)

2. Añchanto (Sī)

pubbe kilesapāsenā paṭimukko mocanupāyaṃ ajānanto kāyasañcetanādivasena paripphandamāno taṃ na mocesiṃ, aññadatthu taṃ daḷhaṃ karonto sokādinā paraṃ kilesaṃ eva pāpuṇinti. **Ko me bandhaṃ muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissatī**ti imasmiṃ loke etaṃ kilesabandhanena bandhaṃ muñcanto sambujjhati etenāti “sambodhi”ti laddhanāmaṃ vimokkhamaggaṃ ko me vedayissati ācikkhissatīti attho. “Bandhamuñcaṃ”ti paṭhanti, bandhā, bandhassa vā mocakaṃ sambodhinti yojanā.

Ādisantanti desentaṃ. **Pabhaṅgunanti** pabhañjanaṃ kilesānaṃ viddhaṃsaṃ, pabhaṅgunaṃ vā dhammapavattiṃ ādisantaṃ kathentaṃ jarāya maccuno ca pavāhanaṃ kassa dhammaṃ paṭicchāmi. “Paṭipajjāmi”ti vā pātho, so evattho. **Vicikicchākaṅkhāganthitanti** “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhānaṃ”ti-ādinayappavattāya¹ vicikicchāya āsappanaparisappanākāravuttīyā kaṅkhāya ca ganthitaṃ. **Sārambhalasaññutanti** karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇena balappattena sārambhena yuttaṃ. **Kodhappattamanatthaddhanti** sabbattha kodhena yuttamanasā thaddhabhāvaṃ gataṃ abhijappappadāraṇaṃ. Icchitālābhādivasena hi taṇhā sattānaṃ cittaṃ padālentī viya pavattati. Dūre tṭhitassāpi vijjhanupāyatāya taṇhāva dhanu samupatitṭhati uppajjati etasmāti **taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ**, diṭṭhisallaṃ. Taṃ pana yasmā vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhīti timsappabhedam, tasmā vuttaṃ “**dve ca pannarasāyutan**”ti, dvikkhattuṃ pannarasabhedavantanti attho. **Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhettvāna yadi tṭṭhatī**ti yaṃ urasabandhanīyatāya orasikaṃ bālhaṃ balavataṃ bhettvāna hadayaṃ vinivijjhivā tasmīnyeva hadaye tṭṭhati, taṃ passāti attānameva ālapati.

Anudiṭṭhīnaṃ appahānanti anudiṭṭhibhūtānaṃ sesadiṭṭhīnaṃ appahānakāraṇaṃ. Yāva hi sakkāyadiṭṭhi santānato na vigacchati, tāva sassatadiṭṭhi-ādināṃ appahānamevāti. **Saṅkappaparatejīnti** saṅkappena micchāvitakkena pare parajane nissayaḷakkhaṇaṃ patipatite² tejitaṃ ussāhitaṃ. **Tena viddho pavedhāmī**ti tena diṭṭhisallena yathā hadayaṃ āhacca tṭṭhati, evaṃ viddho pavedhāmi saṅkappāmi sassatucchedādivasena ito cito ca parivaṭṭāmi³.

1. Ma 1. 10; Sam 1. 265 piṭṭhādīsu.

2. Paroparajane nissayaḷakkhaṇapatipatane (Ka)

3. Parivaṭṭāmi (Sī)

patthamva māluteritanti mālutena vāyunā eritam vaṇṭato muttam dumapattam viya.

Ajjhattam me samuṭṭhāyāti yathā loke sallaṃ nāma bāhirato uṭṭhāya ajjhattam nimmathetvā bādhati, na evamidam. Idam pana ajjhattam me mama attabhāve samuṭṭhāya so attabhāvasaññito chaphassāyatanakāyo yathā **khippam** sīgham **paccati** dayhati, yathā kim? Aggi viya sanissayaḍāyako tamyeva **māmakam** mama santakam attabhāvam dahanto yattha uppanno, tattheva **sarati** pavattati.

Tam na passāmi tekicchanti tādisāya tikicchāya niyuttatāya tekiccham sallaakattam bhisakkam tam na passāmi. **Yo me'tam salla'muddharetī** yo bhisakko etam diṭṭhisallaṃ kilesasallañca uddhareyya, uddharanto ca **nānārajjena** rajjusadisasaṅkhātāya esanisalākāya pavesetvāna **Satthena** kantivā **nāññena** mantāgadappayogena **vicikicchitam** sallaṃ tikicchitum sakkāti āharitvā yojetabbam. Vicikicchitanti ca nidassanamattametam. Sabbassapi kilesasallassa vasena attho veditabbo.

Asatthoti sattharahito. **Avanoti** vaṇena vinā. **Abbhantarapassayanti** abbhantarasaṅkhātam hadayam nissāya ṭhitam. **Ahimsanti** apīlento. “Ahimsā”ti ca pāṭho, ahimsāya apīlanenāti attho. Ayam hettha saṅkhepattho—ko nu kho kiñci Sattham aggahetvā vaṇaṅca akaronto tato eva sabbagattāni abādiento mama hadayabbhantaragatam pīlājananato anto tudanato anto ruddhanato ca paramattheneva sallabhūtam kilesasallaṃ uddharissatīti.

Evam dasahi gāthāhi pubbe attanā cintitākāram dassetvā punapi tam pakārantarena dassetum “**dhammappati hi so setṭho**”ti-ādīmāha. Tattha **dhammappatīti** dhammanimittam dhammahetu. **Hīti** nipātamattam. **So setṭhoti** so puggalo uttamo. **Visadosappavāhakoti yo mayham** rāgādikilesassa pavāhako ucchinnako. **Gambhīre patitassa me, thalam pāññica dassayeti** ko nu kho atigambhīre saṃsāramahoghe patitassa mayham “mā bhāyī”ti assāsento nibbānathalam tamsampāpakam ariyamaggahatthañca dasseyya.

Rahade’hamasmi ogāḷhoti mahati saṁsārahade ahamasmi sasīsam̐ nimujjanavasena¹ otiṇṇo anupaviṭṭho. **Ahāriyaramattiketi** apanetum̐ asakkuṇeyyo rāgādiraḷo mattikā kaddamo etassāti ahāriyaramattiko, rahado. Tasmim̐ rahadasmim̐. “Ahāriyaramantike”ti vā pāṭho, antike ṭhitarāgādīsū dunniharaṇiyarāgādirajeti attho. Santadosapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**, parasampatti-asahanalakkhaṇā **usūyā**, karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇo² **sārambho**, cittālasiyalakkhaṇam̐ **thinam̐**, kāyālasiyalakkhaṇam̐ **middhanti** ime pāpadhammā patthaṭā yaṁ rahadam̐, tasmim̐ māyā-usūyasārambha thinamiddhamapattaṭe, makāro cetha padasandhikaro vutto. Yathāvuttehi imehi pāpadhammehi patthaṭeti attho.

Uddhaccameghathanitam̐, saṁyojanavalāhakanti vacanavipallāsena vuttam̐, bhantasabhāvaṁ uddhaccam̐ meghathanitam̐ meghagajjitam̐ etesanti uddhaccameghathanitā. Dasavidhā saṁyojanā eva valāhakā etesanti saṁyojanavalāhakā. **Vāhā** mahā-udakavāhasadisā rāganissitā micchāsāṅkappā asubhādīsū ṭhitā **kuddiṭṭhim̐** mam̐ **vahanti** apāyasamuddameva uddissa kaḍḍhantīti³ attho.

Savanti sabbadhi sotāti taṇhāsoto, diṭṭhisoto, mānasoto, avijjāsoto, kilesasototi ime pañcapi sotā cakkhudvārādīnam̐ vasena sabbesu rūpādīsū ārammaṇesu savanato “rūpataṇhā -pa- dhammataṇhā”ti-ādīnā⁴ sabbabhāgehi vā savanato sabbadhi savanti. **Latāti** paliveṭhanaṭṭhena saṁsibbanatṭhena latā viyāti latā, taṇhā. **Ubbhijja tiṭṭhatīti** chahi dvārehi ubbhijjitvā rūpādīsū ārammaṇesu tiṭṭhati. **Te soteti** taṇhādike sote mama santāne sandante maggasetubandhanena ko purisaviseso nivāreyya, **taṁ latanti** taṇhālatam̐, maggasatthena ko **checchati** chindissati.

Velam̐ karoṭhāti tesam̐ sotānam̐ velam̐ setum̐ karoṭha sannivāraṇam̐. **Bhaddanteti** ālapanākāradassanam̐. **Mā te manomayo sototi** udakasoto oḷāriko, tassa bālamahājanenapi

1. Sannimujjanavasena (Sī)

2. Karaṇuttariyalakkhaṇo (Ka)

3. Ākaḍḍhanti (Sī)

4. Abhi 2. 110, 143 piṭṭhesu.

setuṃ katvā nivāraṇaṃ sakkā. Ayaṃ pana manomayo soto sukhumo dunnivāraṇo, so yathā udakasoto vaḍḍhanto kūle ṭhitaṃ rukkhaṃ pātetvāva nāseti, evaṃ tumhe apāyatīre ṭhite tattha sahasā pātetvā apāyasamuddaṃ pāpento **mā luve** mā vināseyya mā anayabyasanaṃ pāpeyyāti attho.

Evaṃ ayaṃ thero purimattabhāve parimadditasāṅkhārattā ñānaparipākaṃ gatattā pavattidukkhaṃ upadhārento yathā vicikicchādike saṅkilesadhamme pariggaṇhi, tamākāraṃ dassetvā idāni jātasamvego kiṃ kusalagavesī Satthu santikaṃ gato yaṃ viśesaṃ adhimucci, taṃ dassento “**evaṃ me bhaya-jātassā**”ti-ādimāha. Tattha **evaṃ me bhaya-jātassā**ti evaṃ vuttappakārena saṃsāre jātabhayassa **apārā** orimatīrato sappaṭibhayato saṃsāravaṭṭato “kathaṃ nu kho muñceyyan”ti **pāraṃ** nibbānaṃ **esato** gavesato **tāṇo** sadevakassa lokassa tāṇabhūto kilesasamucchedaṇi paññā āvudho etassāti **paññāvudho**, diṭṭhadhammikādi-atthena sattānaṃ yathārahaṃ anusāsanato **Satthā**, isisaṅghena aggasāvakaḍi-ariyapuggalasamūhena nisevito payirupāsito **isisaṅghanisevito**, **sopānanti** desanāñāṇena suṭṭhu katattā abhisāṅkhatattā **sukataṃ**, upakkilesavirahitato **suddhaṃ**, saddhāpaññādisārahūtaṃ **dhammasāramayaṃ**, paṭipakkhehi acalanīyato **dalhaṃ**, vipassanāsāṅkhātaṃ sopānaṃ mahoghena vuyhamānassa mayhaṃ Satthā pādāsi, dadanto ca “iminā te sotthi bhavissati”ti samassāsento **mā bhāyīti ca abravi** kathesi.

Satipaṭṭhānapāsādanti tena vipassanāsopānena kāyānupassanādinā laddhabbacatubbidhasāmaññaphalavisesena catubhūmisampannaṃ satipaṭṭhānapāsādaṃ āruhitvā **paccavekkhisāṃ** catusaccadhammaṃ maggañāṇena pati-avekkhiṃ paṭivijjhiṃ. **Yaṃ taṃ pubbe amaññissaṃ, sakkāyābhirataṃ pajanti** evaṃ paṭividdhasacco yaṃ sakkāye “ahaṃ mamā”ti abhirataṃ pajāṃ titthiyajanaṃ tena parikappita-attānañca pubbe sārato amaññissaṃ. **Yadā ca maggamaddakkiṃ, nāvāya abhirūhananti** ariyamaggaṇāvāya abhiruhanūpāyabhūtaṃ yadā vipassanāmaggaṃ yāthāvato addakkiṃ. Tato paṭṭhāya taṃ titthiyajanaṃ attānañca **anadhiṭṭhāya** citte aṭṭhapetvā aggaḥetvā **titthaṃ** nibbānasāṅkhātassa

amatamahāpārassa titthabhūtaṃ ariyamaggadassanaṃ sabbehi maggehi sabbehi kusaladhammehi ukkaṭṭhaṃ addakkhiṃ. Yāthāvato apassinti attho.

Evam attano anuttaraṃ maggādhiḡamaṃ pakāsetvā idāni tassa desakaṃ Sammāsambuddhaṃ thomento “**sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ**”ti-ādimāha. Tattha **sallanti** diṭṭhimānādikilesasallaṃ. **Attasamuṭṭhānanti** “ahan”ti mānaṭṭhānatāya¹ “attā”ti ca laddhanāme attabhāve sambhūtaṃ.

Bhavanettippabhāvitanti bhavataṇhāsamuṭṭhitaṃ bhavataṇhāsannissayaṃ. Sā hi diṭṭhimānādīnaṃ sambhavo. **Etesaṃ appavattāyāti** yathāvuttānaṃ pāpadhammānaṃ appavattiyā anuppādāya. **Desesi maggamuttamanti** uttamaṃ seṭṭhaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, tadupāyaṅca vipassanāmaggaṃ kathesi.

Dīgharattānusayitanti anamatagge saṃsāre cirakālaṃ santāne anu anu sayitaṃ kāraṇalābhena uppajjanārahabhāvena thāmagataṃ, tato ca cirarattaṃ **adhiṭṭhitaṃ** santānaṃ ajjhāruyha ṭhitaṃ. **Ganthanti** abhiṭṭhāyaganthādīnaṃ mama santāne ganthabhūtaṃ kilesavisadosaṃ pavāhano **Buddho** Bhagavā attano desanānubhāvena **apānudi** parijahāpesi, ganthesu hi anavasesato pahīnesu appahīno nāma kilesa natthīti.

Telakānittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā

Passa cittakatanti-ādikā āyasmato Raṭṭhapālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato uppattito puretameva Haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā vayappatto pitu accayena gharāvāse patiṭṭhito ratanakoṭṭhāgārakammikena dassitaṃ aparimāṇaṃ kulavaṃsānugataṃ dhanāṃ disvā “imaṃ ettakāṃ dhanarāsīṃ mayhaṃ pitu-ayyakapayyakādayo attanā saddhiṃ gahetvā gantuṃ nāsakkhiṃsu, mayā pana gahetvā gantuṃ vaṭṭati”ti cintetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ adāsi. So abhiññālābhim² ekaṃ tāpasāṃ upaṭṭhahanto tena devalokādhipacce³ niyojito yāvajīvaṃ puññāni katvā tato

1. Ahanti mānaṭṭhatāya (Sī) 2. Abhiññātaṃ (Sī) 3. Devalokādhiḡamamagge (Sī)

cuto devaloke nibbattivā dibbasampattiṃ anubhavanto tattha yāvatāyukam
 ṭhatvā tato cuto manussaloke bhinnam raṭṭham sandhāretum samatthassa
 kulassa ekaputtako hutvā nibbatti. Tena ca samayena Padumuttaro Bhagavā
 loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko veneyyasatte
 nibbānamahānagarasaṅkhātam khemantabhūmiṃ sampāpesi. Atha so
 kulaputto anukkamena viññutam patto ekadivasam upāsakehi saddhiṃ
 vihāram gantvā Satthāram dhammam desentam disvā pasannacitto
 parisapariyante nisīdi.

Tena kho pana samayena Satthā ekam bhikkhum saddhāpabbajitānam
 aggaṭṭhāne ṭhapesi, tam disvā so pasannamānaso tadatthāya cittam ṭhapetvā
 satahassabhikkhuparivutassa Bhagavato mahatā sakkārena sattāham
 mahādānam pavattetvā paṇidhānam akāsi. Satthā tassa anantarāyena
 ijghanabhāvam disvā “anāgate Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa
 sāsane saddhāpabbajitānam aggo bhavissati”ti byākāsi. So Satthāram
 bhikkhusaṅghaṅca vanditvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkāmi. So tattha yāvatāyukam
 puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto ito dvenavute kappe
 Phussassa Bhagavato kāle Satthu vemātikabhātikesu tisu rājaputtesu
 Satthāram upaṭṭhahantesu tesam puññakiriyāya kiccam akāsi. Evam tattha
 tattha bhava tam tam bahum kusalam upacinitvā sugatīsuyeva saṃsaranto
 imasmim Buddhupāde Kururaṭṭhe Thullakoṭṭhikanigame¹
 Raṭṭhapālasatṭhino gehe nibbatti, tassa bhinnam raṭṭham sandhāretum
 samatthe kule nibbattatā **Raṭṭhapāloti** vaṃsānugatameva nāmam ahosi. So
 mahatā parivārena vaḍḍhanto anukkamena yobbanapatto mātāpitūhi
 patirūpena dārena saṃyojito mahante ca yase patiṭṭhāpito
 dibbasampattisadisam sampattiṃ paccanubhoti. Atha Bhagavā Kururaṭṭhe
 janapadacārikam caranto Thullakoṭṭhikam anupāpuṇi. Tam sutvā Raṭṭhapālo
 kulaputto Satthāram upasaṅkamitvā Satthu santike dhammam sutvā
 paṭiladdhasaddho pabbajitukāmo sattāham bhattacchedam katvā kicchena
 kasirena mātāpitāro anujānāpetvā Satthāram upasaṅkamitvā pabbajjam
 yācitvā Satthu āṇattiyā aññatarassa therassa santike pabbajitvā
 yonisomanasikārena kammam karonto vipassanam vaḍḍhetvā arahattam
 pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

1. Thullakoṭṭhitanigame (Sī)

2. Khu 3. 69 piṭṭhādīsu.

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajettḥassa tādino.

Varanāgo mayā dinno, īsādanto urūḷhavā.

Setacchatto pasobhito, sakappano sahatthipo.

Agghāpetvāna taṃ sabbam, saṃghārāmaṃ akārayim.

Catupaññāsasahassāni, pāsāde kārayim aham.

Mahoghadānam karitvāna, niyyādesim mahesino.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.

Sabbe jane hāsayingto, desesi amataṃ padam.

Taṃ me Buddho viyākāsi, jalajuttaranāmako.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Catupaññāsasahassāni, pāsāde kārayī ayam.

Kathayissāmi vipākam, suṇoṭha mama bhāsato.

Aṭṭhārasasahassāni, kūṭāgārā bhavissare.

Byamhuttamamhi nibbattā, sabbasoṇṇamayā ca te.

Paññāsakkhattum devindo, devarajjam karissati.

Aṭṭhapaññāsakkhattum ca, cakkavattī bhavissati.

Kappasatasahassamhi, Okkākulasambhavo.

Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.

Aḍḍhe kule mahābhoge, nibbattissati tāvade.

So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito.

Raṭṭhapālota nāmena, hessati Satthu sāvako.

Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.

Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati’nāsavo.

Uṭṭhāya abhinikkhamma, jahitā bhogasampadā.

Kheḷapiṇḍeva bhogamhi, pemaṃ mayham na vijjati.

Vīriyaṃ me dhuradhorayaṃ, yogakkhemādhivāhanaṃ.

Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.

Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthāraṃ anujānāpetvā mātāpitaro passituṃ
Thullakoṭṭhikaṃ gantvā tattha sapadānaṃ piṇḍāya caranto pitu nivesane
ābhidosikaṃ kummāsaṃ labhitvā taṃ amataṃ viya paribhuñjanto pitarā
nimantito svātanāya adhivāsetvā dutiyadivase pitu nivesane piṇḍapātaṃ
paribhuñjitvā alaṅkatapaṭiyatte itthāgārajane¹ upagantvā “kīdisā nāma tā
ayyaputta accharāyo, yāsaṃ tvaṃ hetu brahmacariyaṃ carasī”ti-ādīni² vatvā
palobhanakammaṃ kātuṃ āraddhe tassa adhippāyaṃ parivattetvā
aniccatādipaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ kathento—

769. “Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.

Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti.

770. Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.

Aṭṭhiṃ tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.

771. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pārāgavesino.

772. Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitā.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pārāgavesino.

773. Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkato.

Alaṃ bālassa mohāya, no ca pārāgavesino.

774. Odahi migavo pāsāṃ, nāsadā vāguraṃ migo.

Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.

1. Itthijane (Am-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhe.)

2. Ma 2. 252 piṭṭhe.

775. Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.

Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **cittakatanti** cittaṃ kataṃ cittakataṃ, vatthābharaṇamālādīhi vicittaṃ katanti attho. **Bimbanti** dīghādibhāvena yuttaṭṭhānesu dīghādīhi aṅgapaccaṅgehi maṇḍitaṃ attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ lomakūpānañca vasena vissandamāna-asuciṃ, sabbaso ca arubhūtaṃ vaṇabhūtaṃ arūnaṃ vā kāyaṃ. **Samussitanti** tīhi aṭṭhisatehi samussitaṃ. **Āturanti** sabbakālaṃ iriyāpathantarādīhi pariharitabbatāya niccaṃ gilānaṃ. **Bahusaṅkappanti** bālajanena abhūtaṃ āropetvā bahudhā saṅkappitabbaṃ. **Yassa natthi dhuvam ṭhitīti** yassa kāyassa dhuvabhāvo ṭhitisabhāvo natthi, ekaṃsato bhedanavikiraṇavidhānsanadhammoyeva. Taṃ **passāti** samīpe ṭhitaṃ jaṇaṃ, attānameva vā sandhāya vadati.

Rūpanti sarīraṃ. Sarīrampi hi “aṭṭhiñca paṭicca nhāruñca paṭicca maṃsañca paṭicca cammañca paṭicca ākāso parivārito ‘rūpaṃ’ tveva saṅkhaṃ gacchatī”ti-ādīsu¹ rūpanti vuccati. **Maṇinā kuṇḍalena cāti** sīsūpagādi-ābharaṇagatena maṇinā kuṇḍalena cittakataṃ. **Aṭṭhiṃ tacena onaddhanti** allacammaṇa pariyaonaddhaṃ atirekatisatapabhedam aṭṭhiṃ passāti yojanā. Kuṇḍalena cāti **ca**-saddena sesābharaṇālaṅkāre saṅgaṇhāti. **Saha vatthehi sobhatīti** tayidaṃ rūpaṃ maṇinā cittakatampi vatthehi paṭicchādītaṃ sobhati, na apaṭicchādītanti attho. Ye pana “aṭṭhitacena”ti paṭhanti, tesam aṭṭhitacena onaddhaṃ sobhati, onaddhattā aṭṭhitacenaṭi attho.

Alattakakatāti alattakena katarāñjanā lākhāya samrañjitā. **Pādāti** caraṇā. **Mukhaṃ cuṇṇakamakkhanti** mukhaṃ cuṇṇakena makkhitaṃ, yaṃ maṇḍanamānuyuttā sāsapakakkena mukhapīlakādīni haritvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ haritvā mukhacuṇṇakavilepanaṃ karonti, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Alanti bālassa** andhaputhujjanassa **no ca pāragavesino** vaṭṭābhīratassa **mohāya** sammohanāya samatthaṃ tassa cittaṃ mohetum pariyaattaṃ, pāragavesino pana vivaṭṭābhīratassa no alaṃ na pariyaattaṃ.

1. Ma 1. 248 piṭṭhe.

Aṭṭhāpadakatāti aṭṭhapadākārena katā sañcitā purimabhāge kese kappetvā nalāṭassa paṭicchādanavasena katā kesaracanaṃ aṭṭhapadaṃ nāma, yaṃ “alakan”tipi vuccati¹. **Nettā añjanamakkhita**ti ubhopi nayanāni anto dvīsu antesu ca yathā añjanacchāyā dissati, evaṃ añjitañjanāni.

Añjanīva navā citta, **pūtikāyo alaṅkatoti** yathā añjanī añjananālikā navā abhinavā mālākammakaradantādivasena citta bahi maṭṭhā ujjalā dassanīyā, anto pana na dassanīyā hoti, evameva tāsāṃ kāyo nhānabbhañjanavatthālaṅkārehi alaṅkato bahi ujjalo, anto pana pūti nānappakāra-asucīhi bharito tiṭṭhatīti attho.

Odahīti oḍḍesi. **Migavoti** migaluddako. **Pāsanti** daṇḍavāguram. **Nāsadāti** na saṃghaṭṭesi. **Vāguranti** pāsāṃ. **Nivāpanti** migānaṃ khādanatthāya khittam tiṇādighāsaṃ. Upamā kho ayam therena katā atthassa viññāpanāya. Ayañhettha attho—yathā migānaṃ māraṇatthāya daṇḍavāguram oḍḍetvā tattha nivāpaṃ vikiriya migaluddake nilīne ṭhite² tattheko javaparakkamasampanno cheko migo pāsāṃ aphasanto eva yathāsukhaṃ nivāpaṃ khādītva “vañcesi vata migo”ti migaluddake viravante eva gacchati. Aparo migo balavā cheko javasampannova tattha gantvā nivāpaṃ khādītva tattha tattha pāsāṃ chindītva “vañcesi vata migo, pāso chinno”ti migaluddake³ socante eva gacchati, evaṃ mayampi pubbe puthujjanakāle mātāpituhi āsajjanatthāya niyyādite bhoge bhuñjītvā tattha tattha asajjamānā nikkhantā, idāni pana sabbaso chinnakilesā apāsā hutvā ṭhitā, tehi dinnabhōjanaṃ bhuñjītvā tesu socantesu eva gacchāmāti.

Evaṃ thero migaluddakaṃ viya mātāpitaro, hiraññasuvaṇṇam itthāgārañca vāgurañjālaṃ viya, attanā pubbe bhuttabhoge ca idāni bhuttabhōjanañca nivāpatiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigam viya ca katvā dasseti. Imā gāthā vatvā vehāsaṃ abbhuggantvā rañño Korabyassa Migājina-uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Therassa kira pitā sattu dvārakoṭṭhakesu aggaḷaṃ

1. Alakātipi vuccatīti (?) 2. Migaluddako nilīno ṭhito (Si) 3. Migabandhake (Si)

dāpetvā malle āṇāpesi “nikkhamituṃ mā detha, kāsāyāni apanetvā¹ setakāni nivāsethā”ti, tasmā thero ākāsenā agamāsi. Atha rājā korabyo therassa tattha nisinnabhāvaṃ sutvā taṃ upasaṅkamtivā sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā “idha bho Raṭṭhapāla pabbajanto byādhipārijuṇṇaṃ vā jarābhogañātipārijuṇṇaṃ vā patto pabbajati. Tvaṃ pana kiñcipi pārijuṇṇaṃ anupagato eva kasmā pabbajito”ti pucchi. Athassa thero “upaniyyati loko addhuvo, atāṇo loko anabhissaro, assako loko sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ ūno loko atitto taṇhādāso”ti² imesaṃ catunnaṃ dhammuddesānaṃ attānaṃ vivittabhāvaṃ kathetvā tassā desanāya anugītīṃ kathento—

776. “Passāmi loke sadhane manusse,
Laddhāna vittaṃ na dadanti mohā.
Luddhā dhanāṃ sannicayaṃ karonti,
Bhiyyova kāme abhipatthayanti.

777. Rājā pasayhappathaviṃ vijetvā,
Sasāgarantaṃ mahimāvasanto.
Orāṃ samuddassa atittarūpo,
Pāraṃ samuddassapi patthayetha.

778. Rājā ca aññe ca bahū manussā,
Avītataṇhā maraṇaṃ upenti.
Ūnāva hutvāna jahanti dehaṃ,
Kāmehi lokamhi na ha’tthi titti.

779. Kandanti naṃ nātī pakiriya kese,
‘Aho vatā no amarā’ti cāhu.
Vatthena naṃ pārutaṃ nīharitvā,
Cītaṃ samodhāya tato ḍahanti.

1. Haritvā (Ka)

2. Ma 2. 256, Raṭṭhapālasutte vitthāro.

780. So dayhāti sūlehi tujjamāno,
 Ekena vatthena pahāya bhoge.
 Na mīyamānassa bhavanti tāṇā,
 Ñātī ca mittā atha vā sahāyā.
781. Dāyādakā tassa dhanam haranti,
 Satto pana gacchati yenakammaṃ.
 Na mīyamānam dhanamanveti kiñci,
 Puttā ca dārā ca dhanañca raṭṭham.
782. Na dīghamāyumuṃ labhate dhanena,
 Na cāpi vittena jaram vihanti.
 Appam hidam jīvitamāhu dhīrā,
 Asassatam vippariṇāmadhammam.
783. Aḍḍhā daliddā ca phusanti phassam,
 Bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭho.
 Bālo hi bālyā vadhitova seti,
 Dhīro ca no vedhati phassaphuṭṭho.
784. Tasmā hi paññāva dhanena seyyā,
 Yāya vosāna 'midhā' dhigacchati.
 Abyositattā hi bhavābhavesu,
 Pāpāni kammāni karoti mohā.
785. Upeti gabbhañca parañca lokam,
 Saṃsāramāpajja paramparāya.
 Tassa 'ppapañño abhisaddahanto,
 Upeti gabbhañca parañca lokam.
786. Coro yathā sandhimukhe gahīto,
 Sakammunā haññati pāpadhammo.
 Evaṃ pajā pecca paramhi loke,
 Sakammunā haññati pāpadhammo.

787. Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
Virūparūpena mathenti cittaṃ.
Ādīnavāṃ kāmagaṇesu disvā,
Tasmā ahaṃ pabbajitomi rāja.
788. Dumapphalānīva patanti māṇavā,
Daharā ca vuḍḍhā ca sarīrabhedā.
Etampi disvā pabbajitomi rāja,
Appaṇṇakaṃ sāmāññameva seyyo.
789. Saddhāyāhaṃ pabbajito, upeto Jinasāsane.
Avañjhā mayhaṃ pabbajjā, anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ.
790. Kāme ādittato disvā, jātarūpāni satthato.
Gabbhavokkanto dukkhaṃ, nirayesu mahabbhayaṃ.
791. Etamādīnavāṃ ñatvā, saṃvegaṃ alabhiṃ tadā.
Sohaṃ viddho tadā santo, sampatto āsavakkhayaṃ.
792. Pariciṇṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
793. Yassa'tthāya pabbajito, agārasmā'nagāriyaṃ.
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhaya'ti—

imā gāthā avoca.

Tattha **passāmi loketi** ahaṃ mahārāja imasmim loke **sadhane** dhanasampanne aḍḍhe manusse passāmi, te pana **laddhāna vittaṃ** dhanam labhitvā bhogasampattiyaṃ ṭhitā samaṇabrāhmaṇādīsu kassaci kiñcipi na dadanti. Kasmā? **Mohā** kammassakatāpaññāya abhāvato. **Luddhā** lobhābhibhūtā yathāladdhaṃ dhanam **sannicayaṃ** sabbaso nicetabbaṃ nidhetabbaṃ karonti. **Bhiyyova** yathādhigatakāmato upari **kāme** kāmagaṇe “tathāhaṃ edise ca bhoge paṭilabheyyaṃ”ti **abhipatthayanti** paccāsīanti tājjañca vāyāmaṃ karonti.

Bhiyyo kāmapatthanāya udāharaṇaṃ dassento “**rājā**”ti-ādimāha. Tattha **pasayhappathaviṃ vijetvā**ti attano vaṃsānugataṃ pathaviṃ balakkārena abhivijjiya. **Āvasantoti pasāsento**¹. **Oram samuddassāti** anavasesaṃ samuddassa orabhāgaṃ labhitvāpi tena atittarūpo **pāram samuddassa** dīpantarampi patthayeyya.

Avītataṇhāti avigatataṇhā. **Ūnāvāti** aparipuṇṇamanorathāva. **Kāmehi lokamhi na ha’tthi tittī**ti taṇhāvīpanānaṃ imasmiṃ loke vatthukāmehi titti nāma natthi.

Kandanti nanti matapurisaṃ uddissa tassa guṇe kittentā kandaṇaṃ karonti. **Aho vatā no amarāti cāhūti** aho vata amhākaṃ nāti amarā siyunti ca kathenti, gāthāsukhatthaṃ hettha vatā-iti dīghaṃ katvā vuttaṃ.

So dayhati sūlehi tujjamānoti so matasatto chavaḍāhakehi sammā jhāpetuṃ sūlehi tujjamāno. **Tāṇāti** parittāṇakarā.

Yenakammanti yathākammaṃ. **Dhananti dhanāyitabbaṃ** yaṃkiñci vatthu. Puna **dhananti** hiraññasuvaṇṇaṃ sandhāya vadati.

“**na dīghamāyun**”ti-ādinā kāmaguṇassa jarāya ca paṭikārābhāvaṃ vatvā puna tassa ekantikabhāvaṃ dassetuṃ “**appam hi**”ti-ādi vuttaṃ. **Phusantīti** aniṭṭhaphassaṃ phusanti pāpuṇanti, tattha aḍḍhadaliddatā akāraṇanti dasseti. **Phassaṃ bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo iṭṭhāniṭṭhasamphassaṃ phuṭṭho, tatheva dhīro iṭṭhāniṭṭhaphassaṃ phuṭṭho hoti, na ettha bālapaṇḍitānaṃ koci viseso. Ayam pana viseso, **bālo hi bālyā vadhītova setīti** bālapuggalo kenaci dukkhadhammena phuṭṭho socanto kilamanto urattālīṃ kandanto bālabhāvena vadhito pīḷitova hutvā seti sayati. Ito cito ca āvaṭṭanto vivaṭṭanto virodhento **vedhati phassaphuṭṭhoti, dhīro** pana paṇḍito dukkhasamphassaṃ samphuṭṭho na vedhati kampanamattampi tassa na hotīti.

1. Ajjhāvasanto (?)

Tasmāti yasmā bālapaṇḍitānaṃ lokadhamme edisī pavatti, **tasmā hi paññāva dhanena seyyā, yāya vosāna'midhā'dhigacchatī**ti paññāva dhanato pāsamsatarā, yāya paññāya vosānaṃ bhavassa pariyosānabhūtaṃ nibbānaṃ adhigacchati. **Abyositattā hīti** anadhigataniṭṭhattā. **Bhavābhavesūti** mahantāmahantesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokam, saṃsāramāpajja paramparāyāti yo pāpāni katvā aparāparaṃ saṃsaraṇamāpajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam gabbhaseyyāya paralokuppattiyā ca na muccati, **tassa** pāpakammakāriṇo puggalassa kiriyam **abhisaddahanto** “attā ca me hotī”ti pattiyāyanto aññopi **appapañño** bālo yathā paṭipajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam, na tato parimuccati.

Coro yathāti yathā coro pāpadhammo gharasandhim chindanto sandhimukhe ārakkhakapurisehi gahito **sakammunā** tena attano sandhicchedakammunā kāraṇabhūtena kasādīhi tāḷanādivasena **haññati** rājapurisehi bādhiyyati bajjhati ca. **Evam pajāti** evamayaṃ sattaloko¹ idha pāpāni karitvā **pecca** patvā tena kammunā **paramhi loke** nirayādīsu haññati, pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena bādhiyyati.

Evametāhi ekādasahi gāthāhi yathārahaṃ cattāro dhammuddese pakāsetvā idāni kāmesu saṃsāre ca ādīnavam disvā saddhāya attano pabbajitabhāvaṃ pabbajitakiccassa ca matthakappattim vibhāvento “**kāmā hī**”ti-ādimāha. Tattha **kāmāti** vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā sabbepi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā veditabbā. Te hi rūpādivasena anekappakāratāya **citrā**. Lokassādavasena iṭṭhākāratāya **madhurā**. Bālaputhujjanānaṃ manam ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenāti** vividharūpena, anekavidhasabhāvenāti attho. Te hi rūpādivasena citrā, nīlādivasena vividharūpā. Evam tena virūparūpena tathā tathā assādam dassetvā **mathenti cittam** pabbajjāya abhiraṃmitum na dentīti iminā appassādabahuḍukkhatādinā **ādīnavam kāmagaṇesu disvā tasmā** taṃnimittam aham pabbajito amhi.

1. Evam mahāsattaloko (Sī)

Dumapphalāni pakkakāle aparipakkakāle ca yattha katthaci parūpakkamato sarasato vā patanti, evaṃ sattā¹ daharā ca vuḍḍhā ca sarīrassa bheda patantiyeva. **Etampi disvāti** evaṃ aniccatampi paññācakkhunā disvā, na kevalaṃ appassādatāditāya ādīnavamevāti adhippāyo. **Apaṇṇakanti** aviraddhanakaṃ **sāmaññameva** samaṇabhāvova **seyyo** uttaritaro.

Saddhāyāti kammaṃ kammaphalaṃ Buddhasubuddhataṃ dhammasudhammataṃ saṃghasuppaṭipattiṃca saddahitvā². **Upeto Jinasāsaneti** Satthu sāsane sammāpaṭipattiṃ upagato. **Avañjhā mayhaṃ pabbajjā** arahattassa adhigatattā. Tato eva **anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ** nikkilesavasena sāmibhāvato sāmiparibhogena paribhuñjanato.

Kāme ādittato disvāti vatthukāme kilesakāme ca ekādasahi aggīhi ādittabhāvato disvā. **Jātarūpāni satthatoti** katākatappabhedā sabbasuvaṇṇavikatiyo anathhāvahatāya nisitasatthato. **Gabbhavokkantito dukkhanti** gabbhavokkantito paṭṭhāya sabbasaṃsārapavattidukkhāṃ. **Nirayesu mahabbhayanti** sa-ussadesu aṭṭhasu mahānirayesu labbhamānaṃ mahābhayaṃca sabbattha disvāti yojanā.

Etamādīnavam̐ ñatvāti etaṃ kāmānaṃ ādittādiṃ saṃsāre ādīnavam̐ dosam̐ ñatvā. **Sam̐vegam̐ alabhiṃ tadāti** tasmim̐ Satthu santike dhammassa sutakāle bhavādike sam̐vegam̐ alattham̐. **Viddho tadā santoti** tasmim̐ gahaṭṭhakāle rāgasallādīhi viddho samāno idāni Satthu sāsanaṃ āgamma sampatto āsavakkhayaṃ, viddho vā cattāri saccāni, paṭividdhoti attho. Sesam̐ antarantarādīsu vuttattā suviññeyyameva.

Evaṃ thero rañño Korabyassa dhammaṃ desetvā Satthu santikameva gato, Satthā ca aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno theram̐ saddhāpabbajitānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pākaṭasattā (Sī)

2. Saṃghasuppatipattiṃca saddahitvā (Sī)

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Rūpaṃ disvā sati muṭṭhāti-ādikā āyasmato Mālukyaputtassa gāthā. Imassa āyasmato vatthu heṭṭhā Chakkanipāte¹ vuttameva. Tā pana gāthā therena arahatte patiṭṭhitena nātīnaṃ dhammadesanāvasena bhāsītā. Idha pana puthujjanakāle “sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti yācitenā Satthārā “taṃ kiṃ maññasi Mālukyaputta, ye te cakkhuviññeyyā rūpā adiṭṭhā adiṭṭhapubbā, na ca passasi, na ca te hoti passeyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vāti. No hetarṃ bhante. Ye te sotaviññeyyā saddā -pa- ghānajivhākāyamanoviññeyyā dhammā aviññātā aviññātapubbā, na ca vijānāti, na ca te hoti vijāneyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vāti. No hetarṃ bhante. Ettha ca te Mālukyaputta diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattarṃ bhavissati, sute sutamattarṃ, mute mutamattarṃ, viññāte viññātamattarṃ bhavissati. Yato kho te Mālukyaputta diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattarṃ, sute sutamattarṃ, mute mutamattarṃ, viññāte viññātamattarṃ bhavissati, tato tvarṃ Mālukyaputta na tena. Yato tvarṃ Mālukyaputta na tena, tato tvarṃ Mālukyaputta na tattha. Yato tvarṃ Mālukyaputta na tattha, tato tvarṃ Mālukyaputta nevidha na hurarṃ na ubhayamantarena, esevanto dukkhassā”ti² saṃkhittena dhamme desite tassa dhammassa sādhukarṃ uggahitabhāvarṃ pakāsentena—

794. “Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittarṃ manasi karoto.

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

795. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavā.

Abhijjhā ca vihesā ca, citta’ massū’ pahaññati.

Evamācinato dukkharṃ, ārā nibbāna vuccati.

796. Saddarṃ sutvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittarṃ manasi karoto.

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

1. Khu 2. 284 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 295 piṭṭhe.

797. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā saddasambhavā.
Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkham, ārā nibbāna vuccati.
798. Gandham ghatvā sati muṭṭhā, piyam nimittam manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
799. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā gandhasambhavā.
Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkham, ārā nibbāna vuccati.
800. Rasam bhotvā sati muṭṭhā, piyam nimittam manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
801. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rasasambhavā.
Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkham, ārā nibbāna vuccati.
802. Phassam phussa sati muṭṭhā, piyam nimittam manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
803. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā phassasambhavā.
Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkham, ārā nibbāna vuccati.
804. Dhammam ñatvā sati muṭṭhā, piyam nimittam manasi karoto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
805. Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā dhammasambhavā.
Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññati.
Evamācinato dukkham, ārā nibbāna vuccati.
806. Na so rajjati rūpesu, rūpam disvā paṭissato.
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.

807. Yathā'ssa passato rūpaṃ, sovato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
808. Na so rajjati saddesu, saddaṃ sutvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
809. Yathā'ssa suṇato saddaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
810. Na so rajjati gandhesu, gandhaṃ ghatvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
811. Yathā'ssa ghāyato gandhaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
812. Na so rajjati rasesu, rasaṃ bhotvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
813. Yathā'ssa sāyato rasaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
814. Na so rajjati phassesu, phassaṃ phussa paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
815. Yathā'ssa phusato phassaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.
 Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato.
 Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
816. Na so rajjati dhammesu, dhammaṃ ñatvā paṭissato.
 Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.

817. Yathā'ssa vijānato dhammaṃ, sevato cāpi vedanaṃ.

Khīyati nopaciyati, evaṃ so caratī sato.

Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccatī¹ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha rūpaṃ disvāti cakkhuviññeyyaṃ rūpaṃ cakkhudvārena upalabhitvā. **Sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karototi** tasmim rūpe diṭṭhamatte eva aṭṭhatvā subhanimittaṃ manasi karoto subhākāraggahaṇavasena ayoniso manasi karoto sati muṭṭhā hoti. Tathā ca sati **sārattacitto vedeti** taṃ rūpārammaṇaṃ ratto giddho gadhito hutvā anubhavati assādeti abhinandati. Tathābhūto ca **tañca ajjhosa tiṭṭhatīti** tañca rūpārammaṇaṃ ajjhosāya “sukhaṃ sukhan”ti abhinivissa gilitvā pariniṭṭhāpetvā tiṭṭhati.

Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavāti tassa evarūpassa puggalassa rūpasambhavā rūpārammaṇā sukhādibhedena anekā vedanā kilesuppattihetubhūtā vaḍḍhanti. **Abhijjhā ca vihesā ca, citta'massū'pahaññatīti** piyarūpe sārājjanavasena uppajjamānāya abhijjhāya, apiyarūpe byāpajjanavasena piyarūpasseva vipariṇāmaññathābhāvāya¹ uppajjamānāya sokādilakkhaṇāya vihesāya ca assa puggalassa cittaṃ upahaññati bādhīyati. **Evaṃācinato dukkhanti** vuttākārena² taṃ taṃ vedanassādasena bhavābhisaṅkhāraṃ ācinato vaṭṭadukkhaṃ pavattati. Tenāha Bhagavā “vedanāpaccayā taṇhā -pa- dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti³. Tathābhūtassa **ārā** ārakā dūre nibbānaṃ vuccati, tassa taṃ dullabhanti attho. **Saddaṃ sutvāti**-ādigāthāsupi vuttanayeneva attho veditabbo. Tattha **ghatvāti** ghāyitvā. **Bhotvāti** sāyitvā. **Phussāti** phusitvā. **Dhammaṃ ñatvāti** dhammārammaṇaṃ vijānitvā.

Evaṃ chadvāragocare sārājjantassa vaṭṭaṃ dassetvā idāni tattha virājjantassa vivaṭṭaṃ dassento “**na so rajjati rūpesū**”ti-ādimāha. Tattha **na so rajjati rūpesu, rūpaṃ disvā paṭissatoti** yo puggalo rūpaṃ disvā

1. Vipariṇāmaññathābhāvā (Sī), vipariṇāmaññathābhāvena (?)

2. Vuttapakārena (Sī)

3. Abhi 2. 142; Sam 1. 243 piṭṭhādīsu.

āpāthagataṃ rūpārammaṇaṃ cakkhudvārikena viññāṇasantānena gahetvā catusampajaññavasena sampajānakāritāya paṭissato hoti, so rūpārammaṇesu na rajjati rāgaṃ na janeti, aññadatthu virattacitto vedeti, rūpārammaṇamhi samudayādito yathābhūtaṃ pajānanto nibbindati, nibbindanto taṃ tathuppannavedanañca virattacitto vedeti, tathābhūto ca **tañca najjhosa tiṭṭhati** rūpārammaṇaṃ sammadeva virattacittatāya ajjhosāya na tiṭṭhati “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti taṇhāmānadiṭṭhivasena nābhiniṅvisati.

Yathā’ssa passato rūpanti assa yogino yathā tattha abhijjhādayo nappavattanti, evaṃ aniccādito rūpaṃ passantassa. **Sevato cāpi vedananti** taṃ ārabha uppannaṃ vedanaṃ taṃsampayuttadhamme ca gocarasevanāya sevato cāpi. **Khīyatīti** sabbaṃ kilesavaṭṭaṃ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchati. **Nopacīyatīti** na upaciyati na ācayaṃ gacchati. **Evaṃ so caratī satoti** evaṃ kilesāpanayanapaṭipattiyā sato sampajāno hutvā caratī viharatī. **Evaṃ apacinato dukkhanti** vuttanayena apacayagāminiyā maggapaññāya sakalaṃ vaṭṭadukkhāṃ apacinantassa. **Santike nibbāna vuccatīti** sa-upādisesa-anupādisesanibbānadhātusamīpe evāti vuccati asaṅkhatāya dhātuyā sacchikatattā. **Na so rajjati saddesūti-ādīsopi** imināva nayena attho veditaḃbo.

Evaṃ thero imāhi gāthāhi Satthu ovādassa attanā upadhāritabhāvaṃ pavedetvā uṭṭhāyāsanā Sathhāraṃ vanditvā gato na cirasseva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇīti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Selattheragāthāvaṇṇanā

Paripuṇṇakāyoti-ādikā āyasmato Selattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gaṇapāmoḃkho hutvā tīṇi purisasatāni samādapetvā¹ tehi saddhiṃ Satthu gandhakuṭim kāretvā katapariyositāya

1. Samādapetvā (Sī, Ka)

gandhakuṭiyā sabhikkhusaṅghassa Bhagavato mahādānaṃ pavattetvā
 Satthāraṃ bhikkhū ca ticīvarena acchādesi. So tena puññakammena ekaṃ
 Buddhantaraṃ devaloke eva vasitvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto
 imasmim Buddhuppāde Aṅguttarāpesu Āpaṇe nāma brāhmaṇagāme
 brāhmaṇakule nibbattitvā **Seloti** laddhanāmo ahosi. So vayappatto tisu
 vedesu, brāhmaṇasippesu ca nipphattim gantvā tīṇi māṇavakasatāni mante
 vācento Āpaṇe paṭivasati. Tena ca samayena Satthā Sāvattthito nikkhamitvā
 aḍḍhateḷasaḥi bhikkhusatehi saddhim Aṅguttarāpesu cārikaṃ caranto
 Selassa, antevāsikānaṃ nāṇaparipākam disvā aññatarasmim vanasaṇḍe
 viharati. Atha Keṇiyo nāma jaṭilo Satthu āgamaṃ sutvā tathā gantvā
 saddhim bhikkhusaṅghena Satthāraṃ svātanāya nimantetvā sake assame
 pahūtam khādanīyam bhojanīyam paṭiyādeti. Tasmim ca samaye Selo
 brāhmaṇo saddhim tīhi māṇavakasatehi jaṅghāvihāraṃ anuvicaranto
 Keṇiyassa assamaṃ pavisitvā jaṭile kaṭṭhaphālanuddhanasampādanādinā
 dānūpakaraṇam sajjente disvā “kim nu kho te Keṇiya mahāyañño
 paccupaṭṭhito”ti-ādim pucchitvā tena “Buddho Bhagavā mayā svātanāya
 nimantito”ti vutte “Buddho”ti vacanaṃ sutvāva haṭṭho udaggo
 pītisomanassajāto tāvadeva māṇavakehi saddhim Satthāraṃ upasaṅkamtivā
 katapaṭisanthāro ekamantaṃ nisinno Bhagavato kāye bāttimsa
 mahāpurisalakkhaṇāni disvā “imehi lakkhaṇehi samannāgato rājā vā hoti
 cakkavattī, Buddho vā loke vivaṭṭacchado, ayaṃ pana pabbajito, no ca kho
 naṃ jānāmi ‘Buddho vā, no vā’, sutam kho pana metaṃ brāhmaṇānaṃ
 vuddhānaṃ mahallakānaṃ ācariyapācariyānaṃ bhāsamānānaṃ ‘ye te
 bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ
 pātukarontī’ti, asammāsambuddho hi sammukhe ṭhatvā Buddhaguṇehi
 abhitthaviyamāno sārājati maṅkubhāvaṃ āpajjati avesārājappattatāya
 ananuyogakkhamattā, yannūnāhaṃ samaṇam Gotamaṃ sammukhā
 sāruppāhi gāthāhi abhitthaveyyan”ti evaṃ pana cintetvā—

818. “Paripuṇṇakāyo suruci, sujāto cārudassano.

Suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā, susukkadāṭhosi vīriyavā.

819. Narassa hi sujātassa, ye bhavanti viyañjanā.
Sabbe te tava kāyasmim, mahāpurisalakkhaṇā.

820. Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā.
Majjhe samaṇasaṃghassa, ādiccova virocasi.

821. Kalyāṇadassano bhikkhu, kañcanasannibhattaco.
Kim te samaṇabhāvena, evaṃ uttamavaṇṇino.

822. Rājā arahasi bhavitum, cakkavattī rathesabho.
Cāturanto vijitāvī, jambusaṇḍassa issaro.

823. Khattiyā bhogī rājāno¹, anuyantā bhavanti te.
Rājābhīrājā manujindo, rajjam kārehi Gotamā”ti—

chahi gāthāhi Bhagavantaṃ abhitthavi.

Tattha **paripuṇṇakāyoti** abhibyattarūpānaṃ dvattimsāya mahāpurisalakkhaṇānaṃ paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā, saṅghānasampattiyā ca sunibbatto². **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanakaṃ appaṭikkūlaṃ ramaṇīyaṃ cāru eva dassanaṃ assāti cārudassano. Keci panāhu “cārudassanoti sundaranetto”ti. **Suvaṇṇavannoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo³. **Asīti** bhavasi, idaṃ padaṃ “paripuṇṇakāyo asī”ti-ādinā sabbapadehi yojetabbaṃ. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya dhavalarasmiyo niccharanti. **Vīriyavāti** vīriyapāramipāripūriyā caturaṅgasamannāgatavīriyādhiṭṭhānato⁴ catubbidhassa sammappadhānassa sampattiyā ca atisayayutto.

Narassa hi sujātassāti samatimsāya pāramīnaṃ, ariyassa vā cakkavattivattassa paripūritattā suṭṭhu sammadeva jātassa narassa, mahāpurisassāti attho. **Sabbe teti** ye mahāpurisabhāvaṃ loke

1. Bhogirājāno (Khu 1. 368; Ma 2. 351 piṭṭhesu.)

2. Abhijātarūpo (sabbattha)

3. Suvaṇṇassa jātarūpassa sadisavaṇṇo (Sī)

4. Vīriyāṭṭhānato (Sī)

aggapuggalabhāvaṃ byañjayyantīti **byañjanāti**
laddhavohārasuppatiṭṭhitapādatādibāttimsamahāpurisalakkhaṇasaṅkhātā
tambanakhatuṅganakhatādi-asīti-anubyañjanasaṅkhātā ca rūpaḡuṇā, te
anāvasesā, tava kāyasmiṃ santīti vacanaseso¹.

Mahāpurisalakkhaṇāti pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena
nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attanā abhirucitehi lakkhaṇehi Bhagavantam
thomento “**pasannanetto**”ti-ādimāha. Bhagavā hi pañca²
vaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**.
Paripuṇṇacandaṃḍalasadisamukhatāya **sumukho**.
Ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**. Brahmujugattatāya **uju**. Jutimantatāya
patāpavā.

Idāni tameva patāpavantatam ādiccūpamāya vibhāvento “**majjhe
samaṇasaṅghassā**”ti-ādimāha. Tattha **ādiccova virocasīti** yathā ādicco
uggacchanto sabbam tamagatam vidhametvā ālokaṃ karonto virocasi, evam
tvampi anto ceva bahi ca sabbam avijjātamaṃ viddhamsetvā nāṇālokaṃ
karonto virocasi.

Dassanīyarūpatāya aṅgīgatānam dassanasampattīnam āvahanato,
kalyāṇehi pañcahi dassanehi samannāgatattā ca **kalyāṇadassano**.
Uttamavaṇṇinoti uttamavaṇṇasampannassa.

Cakkavattīti cakkaratanam vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi
ca pare vatteti, parahitāya iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti
cakkavattī, atha vā catūhi acchariyadhammehi ca saṅghavatthūhi ca
samannāgamaṇa parehi anabhibhavanīyassa āṇacakkassa vatto etasmim
atthītipi cakkavattī. **Rathesabhoti** rathikesu ājānīya-usabhapuriso,
mahārathikoti attho. **Cāturantoti** catusamuddantāya pathaviyā issaro.
Vijitāvīti vijitavijayo. **Jambusaṇḍassāti** Jambudīpassa, pākāṇa hi issariyāni
dassento evamāha. Cakkavattī pana saparittadīpānam catunnampi
mahādīpānam issarova.

1. Santīti seso (Sī)

2. Bhagavā pañca (Sī)

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogī**ti bhogiyā. **Rājā**noti ye keci rajjam kārentā. **Anuyantā**ti anugāmino sevakā. **Rājābhirājā**ti rājūnaṃ pūjanīyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati, manussānaṃ paramissaroti attho.

Evam Selenā vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ Selassa manorathaṃ pūrento—

824. “Rājāhamasmi Sela, (Selāti Bhagavā)

Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyam”ti—

imaṃ gāthamāha.

Tatrāyaṃ adhippāyo—yaṃ maṃ tvaṃ Sela yācasi “rājā arahasi bhavitum cakkavattī”ti, ettha appossukko hoti, **rājāhamasmi**, sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṃ vā anusāsati, dve tīṇi cattāri pañca yojanasatāni vā yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo. Ahaṃ hi **Dhammarājā anuttaro** bhavaggato Avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimeyyalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvata hi apadādibhedā sattā, ahaṃ tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāṇadassanena vā sadiso natthi, kuto bhiyyo. Svāhaṃ evaṃ Dhammarājā anuttaro, anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedabodhipakkhiyasaṅkhātena **dhammena cakkam vattemi** “idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”ti-ādinā āṇācakkam, “idaṃ kho pana bhikkhave dukkhaṃ ariyasaccan”ti-ādinā¹ pariyaṭṭidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyanti** yaṃ cakkam appaṭivattiyam hoti samaṇena vā -pa- kenaci vā lokasminti.

Evam attānaṃ avikarantaṃ Bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto Selo puna dalhīkaraṇatthaṃ—

1. Vi 3. 14; Saṃ 3. 369 piṭṭhesu.

825. “Sambuddho paṭijānāsi, (Iti Selo brāhmaṇo)

Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, iti bhāsatha Gotama.

826. Ko nu senāpati bhoto, sāvako Satthuranvayo.

Ko te’tamanuvatteti, dhammacakkam pavattitan”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **ko nu senāpatī**ti dhammarañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattanako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno, tam dassento Bhagavā—

827. “Mayā pavattitam cakkam, (Selāti Bhagavā)

Dhammacakkam anuttaram.

Sāriputto anuvatteti, anujāto Tathāgatan”ti—

gāthamāha.

Tattha **anujāto Tathāgatanti** Tathāgataṃ anujāto, Tathāgatena hetunā ariyāya jātiyā jātoti attho.

Evam “ko nu senāpati bhoto”ti Selena vuttapañham byākaritvā yaṃ Selo āha “Sambuddho paṭijānāsi”ti, tattha naṃ nikkaṅkham kātukāmo “nāham paṭiññāmetteneva paṭijānāmi, api cāham iminā kāraṇena Buddho”ti ñāpetum—

828. “Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, bhāvetabbaṅca bhāvitam.

Pahātabbam pahīnaṃ me, tasmā Buddhosmi brāhmaṇā”ti—

gāthamāha.

Tattha **abhiññeyyanti** cattāri saccāni cattāri ariyasaccāni. Catunnaṃ hi saccānaṃ ariyasaccānaṅca sāmāññaggahaṇametaṃ yaḍidaṃ abhiññeyyanti. Tattha ariyasaccesu yaṃ bhāvetabbaṃ maggasaccam, yaṅca pahātabbam samudayasaccam,

tadubhayaggahaṇena tesam phalabhūtāni nirodhasaccadukkhasaccānīpi gahitāneva honti hetuggahaṇeneva phalasiddhito, tena tattha “sacchikātabbam sacchikataṃ, pariññeyyam pariññātan”ti idampi vuttameva hoti. “Abhiññeyyam abhiññātan”ti vā iminā ca sabbassapi ñeyyassa abhiññātasambuddhabhāvaṃ uddesavasena pakāsetvā tadekadesam niddesavasena dassento “**bhāvetabbañca bhāvitan**”ti-ādimāha. Atha vā “**bhāvetabbam bhāvitaṃ, pahātabbam pahānan**”ti iminā attano ñāṇapahānasampadākittanamukhena taṃmūlakattā sabbepi Buddhaguṇā kittitā hontīti āha “**tasmā Buddhosmi brāhmaṇā**”ti. Abhiññeyya-abhiññātaggahaṇena hi sabbaso vijjāvimuttīnam gahitattā saphalam catusaccabhāvaṃ saddhiṃ hetusampattiyā dassento bujjhitabbam sabbam bujjhitvā Buddho jātosmīti ñāyena hetunā attano Buddhabhāvaṃ vibhāveti.

Evam nippariyāyena attānam pātukarivā attani kaṅkhāvitaraṇattham brāhmaṇam ussāhento—

829. “Vinayassu mayi kaṅkham, adhimuccassu brāhmaṇa.
Dullabham dassanam hoti, Sambuddhānam abhiṇhaso.

830. Yesam ve dullabho loke, pātubhāvo abhiṇhaso.
Soham brāhmaṇa Buddhosmi, sallakatto anuttaro.

831. Brahmabhūto atitulo, mārasenappamaddano.
Sabbāmitte vase katvā, modāmi akutobhayo”ti—

gāthattayamāha.

Tattha **vinayassūti** vinehi chinda. **Kaṅkhanti** vicikiccham.
Adhimuccassūti adhimokkham kara “Sammāsambuddho”ti saddaha.
Dullabham dassanam hoti, Sambuddhānanti yato kappānam asaṅkhyeyyampi Buddhasuñño loko hoti. **Sallakattoti** rāgādisallakattano.
Brahmabhūtoti seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulam atīto, nirupamoti attho.
Mārasenappamaddanoti “kāmā te paṭhamā senā”ti¹ evam āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti**
khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73; Khu 8. 114 piṭṭhesu.

sabbpaccatthike. **Vase katvā**ti attano vase katvā. **Modāmi akutobhayoti** kutoci nibbhayo samādhisukhena, phalanibbānasukhena ca modāmi.

Evam vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā—

832. “Idam bhonto nisāmetha, yathā bhāsati cakkhumā.
Sallakatto Mahāvīro, sīhova nadatī vane.

833. Brahmabhūtaṃ atitulaṃ, mārasenappamaddanaṃ.
Ko disvā nappasīdeyya, api kaṇhābhijātiko.

834. Yo maṃ icchati anvetu, yo vā nicchati gacchatu.
Idhāhaṃ pabbajissāmi, varapaññassa santike”ti—

gāthattayamāha, yathā taṃ paripākagatāya upanissayasampattiyā codiyamāno.

Tattha **kaṇhābhijātikoti** nīcajātiko, tamotamaparāyaṇabhāve ṭhito.

Tato tepi māṇavakā hetusampannatāya tattheva pabbajjāpekkhā hutvā—

835. “Etaṃ ce ruccati bhoto, Sammāsambuddhasāsanāṃ.
Mayampi pabbajissāma, varapaññassa santike”ti—

gāthamāhamsu, yathā taṃ tena saddhiṃ katādhikārā kulaputtā.

Atha Selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjañca yācamāno—

836. “Brāhmaṇā tisaṭā ime, yācanti pañjalikatā.

Brahmacariyaṃ carissāma, Bhagavā tava santike”ti—

gāthamāha.

Tato Bhagavā yasmā Selo heṭṭhā vuttanayena Padumuttarassa Bhagavato kāle tesāmyeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇajeṭṭho hutvā ropitakusalamūlo, idāni pacchimabhavepi tesāmyeva ācariyo hutvā nibbatto, ñāṇaṅcassa tesaṅca paripakkaṃ, ehibhikkhubhāvassa ca upanissayo atthi, tasmā te sabbeva ehibhikkhubhāvena pabbajjāya pabbājento—

837. “Svākhātāṃ brahmacariyaṃ, (Selāti Bhagavā)

Sandiṭṭhikamakālikāṃ.

Yattha amoghā pabbajjā, appamattassa sikkhato”ti—

gāthamāha.

Tattha **sandiṭṭhikanti** paccakkhaṃ. **Akālikanti** maggānantaraphaluppattito na kālantare pattabbaphalaṃ. **Yatthāti** yaṃnimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā amoghā anipphalā, yatthāti vā yasmiṃ sāsane **appamattassa** sativippavāsarahitassa tīsu sikkhāsu **sikkhato**.

Evaṅca vatvā “etha bhikkhavo”ti Bhagavā avoca. Tāvadeva te sabbe iddhimayapattacīvaradharā hutvā saṭṭhivassikattherā viya Bhagavantāṃ abhivādetvā parivāresuṃ. So evaṃ pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto sattame divase sapaṇiso arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nagare Hamsavatiyā, vīthisāmī ahasaṃ.

Mama ñāti samānetvā, idaṃ vacanamabravim.

Buddho loka samuppanno, puññakkhetto anuttaro.

Āsi so sabbalokassa, āhutaṇaṃ paṭiggaho.

Khattiyā negamā ceva, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Pasannacittā sumanā, mūgadhammaṃ akaṃsu te.

1. Khu 3. 370 piṭṭhādīsu.

Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brahmaṇā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Āḷārikā kappakā ca, nhāpakā mālakārakā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Rajakā pesakārā ca, dhammakārā ca nhāpitā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Usukārā bhamakārā, cammakārā ca tacchakā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Kammārā soṇṇakārā ca, tipulohakarā tathā.
 Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Bhatakā ceṭakā ceva, dāsakammakarā bahū.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Udahārā kaṭṭhahārā, kassakā tiṇahārakā.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Pupphikā mālikā ceva, paṇṇikā phalahārakā.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Gaṇikā kumbhadāsī ca, pūvikā macchikāpi ca.
 Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.
 Etha sabbe samāgantvā, gaṇaṃ bandhāma ekato.
 Adhikāraṃ karissāma, puññakkhette anuttare.
 Te me sutvāna vacanaṃ, gaṇaṃ bandhiṃsu tāvade.
 Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, bhikkhusaṃghassa kārayuṃ.
 Niṭṭhāpetvāna taṃ sālāṃ, udaggo tuṭṭhamānaso.
 Pareto tehi sabbehi, Sambuddhamupasaṅkamiṃ.
 Upasaṅkamma Sambuddhaṃ, Lokanāthaṃ Narāsabhaṃ.
 Vanditvā Satthuno pāde, idaṃ vacanamabravīṃ.

Ime tīṇi satā vīra, purisā ekato gaṇā.
 Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, niyyādenti tuvaṃ muni.
 Bhikkhusaṃghassa purato, sampaṭicchatva cakkhumā.
 Tiṇṇaṃ satānaṃ purato, imā gāthā abhāsatha.
 Tisatāpi ca jeṭṭho ca, anuvattiṃsu ekato.
 Sampattiṃ hi karitvāna, sabbe anubhavissatha.
 Pacchime bhava sampatte, sītibhāvamanuttaraṃ.
 Ajaṃ amataṃ santaṃ, nibbānaṃ phassayissatha.
 Evaṃ Buddho viyākāsi, sabbaññū samaṇuttaro.
 Buddhassa vacanaṃ sutvā, somanassaṃ pavedayiṃ.
 Tiṃsakappasahassāni, devaloke ramiṃ ahaṃ.
 Devādhipo pañcasataṃ, devarajjamakārayiṃ.
 Sahassakkhattuṃ rājā ca, cakkavattī ahosahaṃ.
 Devarajjaṃ karontassa, mahādevā avandisuṃ.
 Idha mānusake rajjaṃ, parisā honti bandhavā.
 Pacchime bhava sampatte, Vāseṭṭho nāma brāhmaṇo.
 Asītikoṭi nicayo, tassa putto ahosahaṃ.
 Selo iti mamaṃ nāmaṃ, chaḷaṅge pāramiṃ gato.
 Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, sasissehi purakkhato.
 Jaṭābhārikabharitaṃ, Keṇiyaṃ nāma tāpasā.
 Paṭiyattāhutiṃ disvā, idaṃ vacanamabraviṃ.
 Āvāho vā vivāho vā, rājā vā te nimantito.
 Āhutiṃ yiṭṭhukāmohaṃ, brāhmaṇe devasammate.
 Na nimantemi rājānaṃ, āhuti me na vijjati.
 Na catthi mayhamāvāho, vivāho me na vijjati.
 Sakyānaṃ nandijanano, seṭṭho loke sadevake.

Sabbalokahitattḥāya, sabbasattasukhāvaho.
 So me nimantito ajja, tassetam̐ paṭiyādanam̐.
 Timbarūsakavaṇṇābho, appameyyo anūpamo.
 Rūpenā'sadiso Buddho, svātanāya nimantito.
 Ukkāmukhapahaṭṭhova, khadiraṅgārasannibho.
 Vijjūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Pabbatagge yathā acci, puṇṇamāyeva candimā.
 Naḷaggivaṇṇasaṅkāso, so me Buddho nimantito.
 Asambhīto bhayātīto, bhavantakaraṇo Muni.
 Sīhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Kusalo Buddhadhammehi, apasayho parehi so.
 Nāgūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Saddhammācārakusalo, Buddhanāgo asādiso.
 Usabhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Anantavaṇṇo amitayaso, vicittasabbalakkhaṇo.
 Sakkūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Vasī gaṇī patāpī ca, tejjasī ca durāsado.
 Brahmūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Pattadhammo Dasabalo, balātibalapārago.
 Dharaṇūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Sīlavīcisamākiṇṇo, dhammaviññāṇakhobhito.
 Udadhūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Durāsado duppasaho, acalo uggato brahā.
 Nerūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Anantañāṇo asamasamo, atulo aggataṁ gato.
 Gaganūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.

Patitṭhā bhayabhītānaṃ, tāṇo saraṇagāmināṃ.
 Assāsako Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Āsayo buddhimantānaṃ, puññakkhettaṃ sukhesinaṃ.
 Ratanākaro Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Assāsako vedakaro, sāmaññaphaladāyako.
 Meghūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Lokacakkhu mahātejo, sabbatamavinodano.
 Sūriyūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Ārammaṇavimuttīsu, sabhāvadassano muni.
 Candūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Buddho samussito loke, lakkhaṇehi alaṅkato.
 Appameyyo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Yassa ñāṇaṃ appameyyaṃ, sīlaṃ yassa anūpamaṃ.
 Vimutti asadisā yassa, so me Buddho nimantito.
 Yassa dhīti asadisā, thāmo yassa acintīyo.
 Yassa parakkamo jeṭṭho, so me Buddho nimantito.
 Rāgo doso ca moho ca, visā sabbe samūhatā.
 Agadūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Klesabyādhībahudukkha-sabbatamavinodano.
 Vejjūpamo Mahāvīro, so me Buddho nimantito.
 Buddhoti bho yaṃ vadesi, ghosope'so sudullabho.
 Buddho Buddhoti sutvāna, pīti me udapajjatha.
 Abbhantaraṃ agaṇhantaṃ, pīti me bahi nicchare.
 Sohaṃ pītimano santo, idaṃ vacanamabravim.
 Kahaṃ nu kho so Bhagavā, Lokajeṭṭho Narāsabho.
 Tattha gantvā namassissaṃ, sāmaññaphaladāyakaṃ.

Paggayha dakkhiṇaṃ bāhuṃ, vedajāto katañjalī.
 Ācikkhi me Dhammarājaṃ, sokasallavinodanaṃ.
 Udentava mahāmeghaṃ, nīlaṃ añjanasannitaṃ.
 Sāgaraṃ viya dissantaṃ, passase'taṃ mahāvanaṃ.
 Ettha so vasate Buddho, adantadamako Muni.
 Vinayanto ca veneyye, bodhento bodhipakkhiye.
 Pipāsitova udakaṃ, bhोजनाṃva jighacchito.
 Gāvī yathā vacchagiddhā, evāhaṃ viciniṃ jinaṃ.
 Ācāra-upacāraññū, dhammānucchavisamvaram.
 Sikkhāpemi sake sisse, gacchante Jinasantikaṃ.
 Durāsadā Bhagavanto, sīhāva ekacārino.
 Pade padaṃ nikkhipantā, āgaccheyyātha māṇavā.
 Āsīviso yathā ghorō, migarājāva kesarī.
 Mattova kuñjaro dantī, evaṃ Buddhā durāsadā.
 Ukkāsitañca khipitaṃ, ajjupekkhiya māṇavā.
 Pade padaṃ nikkhipantā, upetha Buddhasantikaṃ.
 Paṭisallānagarukā, appasaddā durāsadā.
 Durūpasaṅkamā Buddhā, garū honti sadevake.
 Yadāhaṃ pañhaṃ pucchāmi, paṭisammodayāmi vā.
 Appasaddā tadā hotha, munibhūtāva tiṭṭhatha.
 Yaṃ so deseti Sambuddho, khemaṃ nibbānapattiyā.
 Tamevatthaṃ nisāmetha, saddhammasavanaṃ sukhaṃ.
 Upasaṅkamma Sambuddhaṃ, sammodiṃ muninā ahaṃ.
 Taṃ kathaṃ vītisāretvā, lakkhaṇe upadhārayiṃ.
 Lakkhaṇe dve ca kaṅkhāmi, passāmi tiṃsalakkhaṇe.
 Kosohitavattthaguyhaṃ, iddhiyā dassayī Muni.

Jivhaṃ ninnāmayitvāna, kaṇṇasote ca nāsike.

Paṭimasi nalāṭantaṃ, kevalaṃ chādayī Jino.

Tassāhaṃ lakkhaṇe disvā, paripuṇṇe sabyañjane.

Buddhoti niṭṭhaṃ gantvāna, saha sissehi pabbajim.

Satehi tīhi sahito, pabbajim anagāriyaṃ.

Aḍḍhamāse asampatte, sabbe pattāma nibbutim.

Ekato kammaṃ katvāna, puññakkhette anuttare.

Ekato saṃsaritvāna, ekato vinivattayum.

Gopānasiyo datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Tena kammena sukatenā, aṭṭha hetū labhāmahaṃ.

Disāsu pūjito homi, bhogā ca amitā mama.

Patiṭṭhā homi sabbesaṃ, tāso mama na vijjati.

Byādhayo me na vijjanti, dīghāyum pālayāmi ca.

Sukhumacchaviko homi, āvāse patthite vase.

Aṭṭha gopānasī datvā, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Paṭisambhidārahattañca, etaṃ me aparāṭṭhamaṃ.

Sabbavositavosāno, katakicco anāsavo.

Aṭṭha gopānasī nāma, tava putto Mahāmuni.

Pañca thambhāni datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ.

Tena kammena sukatenā, pañca hetū labhāmahaṃ.

Acalo homi mettāya, anūnaṅgo bhavāmahaṃ.

Ādeyyavacano homi, na dhaṃsemi yathā ahaṃ.

Abhantaṃ hoti me cittaṃ, akhilo homi kassaci.

Tena kammena sukatenā, vimalo homi sāsane.

Sagāravo sappatisso, katakicco anāsavo.

Sāvako te Mahāvīra, bhikkhu taṃ vandate Muni.

Katvā sukatapallaṅkaṃ, sālāyaṃ paññapesahaṃ.
 Tena kammena sukatenā, pañca hetū labhāmahaṃ.
 Ucce kule pajāyivā, mahābhogo bhavāmahaṃ.
 Sabbasampattiko homi, maccheraṃ me na vijjati.
 Gamane patthite mayhaṃ, pallaṅko upatiṭṭhati.
 Saha pallaṅkaseṭṭhena, gacchāmi mama patthitaṃ.
 Tena pallaṅkadānena, tamaṃ sabbaṃ vinodayiṃ.
 Sabbābhiññābalapatto, thero vandati taṃ Muni.
 Parakiccattakiccāni, sabbakiccāni sādhayiṃ.
 Tena kammena sukatenā, pāvisiṃ abhayaṃ purāṃ.
 Pariniṭṭhitasālamhi, paribhogamadāsahaṃ.
 Tena kammena sukatenā, seṭṭhattaṃ ajjhupāgato.
 Ye keci damakā loke, hatthi-asse damenti ye.
 Karitvā kāraṇā nānā, dāruṇena damenti te.
 Na hevaṃ tvaṃ Mahāvīra, damesi naranāriyo.
 Adaṇḍena asatthena, damesi uttame dame.
 Dānassa vaṇṇe kittento, desanākusalo Muni.
 Ekapañhaṃ kathentova, bodhesi tisate Muni.
 Dantā mayaṃ sārathinā, suvimuttā anāsavā.
 Sabbābhiññābalapattā, nibbutā upadhikkhaye.
 Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
 Atikkantā bhayā sabbe, sālādānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthāraṃ upasaṅkamtivā aññaṃ byākaraṇto—

838. “Yaṃ taṃ saraṇamāgamha, ito aṭṭhame cakkhuma.
 Sattarattena Bhagavā, dantāṃha tava sāsane”ti

gāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi **cakkhuma** Bhagavā yasmā mayam ito atīte **aṭṭhame** divase tam saraṇam **agamimha**. Tasmā sattarattena tava sāsane damakena¹ **dantā amha**, aho **te** saraṇagamanassa ānubhāvoti. Tato param—

839. “Tuvaṃ Buddho tuvaṃ Satthā, tuvaṃ mārābhibhū Muni.
Tuvaṃ anusaye chetvā, tiṇṇo tāresi’maṃ pajam.

840. Upadhī te samatikkantā, āsavā te padālītā.
Sīhova anupādāno, pahīnabhayabheravo”ti—

imāhi dvīhi gāthāhi abhitthavitvā osānagāthāya Satthāram vandanam yācati—

841. “Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalīkatā.
Pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu Satthuno”ti.

Tattha **tuvaṃ Buddhoti** tvameva imasmim loke Sabbaññubuddho. Diṭṭhadhammikādi-atthena sattānam anusāsanato tvameva **Satthā**. Sabbesam mārānam abhibhavanato **mārābhibhū**. Munibhāvato **Muni**. **Anusaye chetvāti** kāmarāgādike anusaye ariyamaggasatthena chinditvā. **Tiṇṇoti** sayam saṃsāramahogham tiṇṇo, desanāhatthena imam **pajam** sattakāyam tāresi. **Upadhīti** khandhūpadhi-ādayo sabbe upadhī. **Anupādānoti** sabbaso pahīnakāmupādānādiko. Evam vatvā thero saporiso Satthāram abhivandatīti.

Selattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kāligodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Yātam me hatthigīvāyāti-ādikā āyasmato Bhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle mahābhogakule nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Satthu santike dhammam suṇanto Satthārā ekam bhikkhum

1. Natthi (Sī)

uccākulikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā sattāhaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā byākāsi, sopi taṃ byākaraṇaṃ sutvā uccākulikasaṃvattanikaṃ kammaṃ pucchitvā dhammassavanassa kārāpanaṃ, dhammamaṇḍape āsanadānaṃ, bījanādānaṃ¹, dhammakathikānaṃ pūjāsakkāraṇaṃ, uposathāgāre paṭissayadānanti evamādiṃ yāvajīvaṃ bahupuññaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato aparabhāge amhākaṃ Bhagavato uppattiyā puretaraṃ Bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto sambahule Paccekabuddhe piṇḍāya caritvā ekasmiṃyeva ṭhāne samāgantvā bhattavissaggaṃ karonte disvā tattha pāsāṇaphalakāni attharitvā pādodakādiṃ upaṭṭhapento yāvajīvaṃ upaṭṭhahi.

So ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare Sākiyarājakule nibbatti, **Bhaddiyotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Anuruddhādīhi pañcahi khattiyehi saddhim Satthari Anupiyambavane viharante Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ Satthā aparabhāge Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento araṇṇagatopi rukkhamaṇḍalagatopi suññāgāragatopi “aho sukhaṃ, aho sukhaṃ”ti abhikkhaṇaṃ udānaṃ udānesi. Taṃ sutvā bhikkhū Satthu ārocesuṃ “āyasmā Bhaddiyo Kāḷigodhāya putto abhikkhaṇaṃ’aho sukhaṃ, aho sukhaṃ’ti vadati, anabhirato maññe brahmacariyaṃ caratī”ti. Satthā taṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ Bhaddiya abhikkhaṇaṃ’aho sukhaṃ, aho sukhaṃ’ti vadasī”ti pucchi. So “saccaṃ Bhagavā”ti paṭijānitvā “pubbe me bhante rajjaṃ kārentassa susaṃvihitārakkho ahoṣim, tathāpi bhīto ubbiggo ussaṅkito vihāsim. Idāni pana pabbajito abhīto anubbiggo anussaṅkito viharāmi”ti vatvā—

842. “Yātaṃ me hatthigīvāya, sukhumā vatthā padhāritā.

Sālīnaṃ odano bhutto, sucimaṃsūpasecano.

1. Bījanadānaṃ (Sī)

843. So'jja bhaddo sātatico, uñchāpattāgate rato.
Jhāyati anupādāno, putto godhāya Bhaddiyo.
844. Paṁsukūlī sātatico, uñchāpattāgate rato.
Jhāyati anupādāno, putto godhāya Bhaddiyo.
845. Piṇḍapāṭī sātatico -pa-.
846. Tecīvarī sātatico -pa-.
847. Sapadānacārī sātatico -pa-.
848. Ekāsani sātatico -pa-.
849. Pattapiṇḍī sātatico -pa-.
850. Khalupacchābhattī sātatico -pa-.
851. Āraññiko sātatico -pa-.
852. Rukkhamūliko sātatico -pa-.
853. Abbhokāsī sātatico -pa-.
854. Sosāniko sātatico -pa-.
855. Yathāsanthatiko sātatico -pa-.
856. Nesajjiko sātatico -pa-.
857. Appiccho sātatico -pa-.
858. Santuṭṭho sātatico -pa-.
859. Pavivitto sātatico -pa-.
860. Asamsaṭṭho sātatico -pa-.

861. Āraddhavīriyo sātātiko -pa-.

862. Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ.
Aggaḥiṃ mattikāpattāṃ, idaṃ dutiyābhisecanaṃ.

863. Ucce maṇḍalipākāre, daḷhamattālakotṭhake.
Rakkhito khaggahatthehi, uttasāṃ vihaṃ pure.

864. So'jja bhaddo anutrāsī, pahīnabhayaabheravo.
Jhāyati vanamogayha, putto Godhāya Bhaddiyo.

865. Sīlakkhandhe patiṭṭhāya, satim paññañca bhāvayaṃ.
Pāpuṇim anupubbena, sabbasaṃyojanakkhayan'ti—

imāhi gāthāhi Satthu purato sīhanādaṃ nadi.

Tattha **yātaṃ me hatthigīvāyāti** bhante pubbe mayā gacchantenāpi hatthigīvāya hatthikkhandhe nisīditvā yātaṃ caritaṃ. Vatthāni pariharantenāpi **sukhumā** sukhasamphassā Kāsikavattthavisesā dhāritā. Odanaṃ bhuñjantenāpi tivassikānaṃ purāṇagandhasālīnaṃ odano tittirakapiñjarādīnā sucinā maṃsena upasittatāya **sucimaṃsūpasecano** bhutto, tathāpi taṃ sukhaṃ na mayhaṃ cittaparitosakaraṃ ahosi, yathā etarahi vivekasukhanti dassento āha “**so'jja bhaddo**”ti-ādi. Ettha ca hatthiggahaṇeṇeva assarathayānāni, vatthaggahaṇeṇa sabbarājālaṅkāra, odanaggahaṇeṇa sabbabhojanavikati gahitāti veditabbaṃ. **So'jjāti** so ajja etarahi pabbajjāyaṃ ṭhito. **Bhaddoti** sīlādiguṇehi samannāgatattā bhaddo. **Sātātikoti** samaṇadhamme diṭṭhadhammasukhavihāre sātaccayutto. **Uñchāpattāgate ratoti** uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne abhirato, teneva santuṭṭhoti adhippāyo. **Jhāyatīti** phalasaṃpattijhānena jhāyati. **Putto Godhāyāti** Kālīgodhāya nāma khattiyāya putto. **Bhaddiyoti** evaṃnāmo attānameva thero aññaṃ viya katvā vadati.

Gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā paṃsukūlikaṅgasamādānena **paṃsukūliko**. Saṃghabhattaṃ paṭikkhipitvā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātiko**.

Atirekacīvaram paṭikkhipitvā tecīvarikaṅgasamādānena **tecīvariko**.
 Loluppacāram paṭikkhipitvā sapadānacārikaṅgasamādānena **sapadānacārī**.
 Nānāsanabhōjanam paṭikkhipitvā ekāsanikaṅgasamādānena **ekāsaniko**.
 Dutiyakabhājanam paṭikkhipitvā pattapiṇḍikaṅgasamādānena **pattapiṇḍiko**.
 Atirittabhōjanam paṭikkhipitvā khalupacchābhattikaṅgasamādānena
khalupacchābhattiko. Gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā
 āraññikaṅgasamādānena **āraññiko**. Channavāsam paṭikkhipitvā
 rukkhāmūlikaṅgasamādānena **rukkhamūliko**. Channarukkhāmūlāni
 paṭikkhipitvā abbhokāsikaṅgasamādānena **abbhokāsiko**. Nasusānam
 paṭikkhipitvā sosānikaṅgasamādānena **sosāniko**. Senāsanalolupam
 paṭikkhipitvā yathāsanthatikaṅgasamādānena **yathāsanthatiko**. Sayanam
 paṭikkhipitvā nesajjikaṅgasamādānena **nesajjiko**. Ayamettha saṅkhepo,
 vitthārato pana dhutaṅgakathā **Visuddhimagge**¹ vuttanayeneva gahetabbā.

Uceti uccādiṭṭhāne, uparipāsādatāya vā ucce. **Maṇḍalipākāreti**
 maṇḍalākārena pākāraparikkhitte. **Daḷhamattālakotṭhake**ti thirehi aṭṭālehi
 dvārakotṭhakehi ca samannāgate, nagāreti attho.

Satiṃ paññañcāti ettha satisīsenā samādhiṃ vadati,
 phalasamāpattinirodhasamāpattiyo sandhāya “satiṃ paññañca bhāvayan”ti
 vutto. Sesā tatha tatha vuttanayattā uttānameva.

Evam thero Satthu sammukhā sīhanādam nadi. Tam sutvā bhikkhū
 abhippasannā ahesum.

Kālīgodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā

Gaccham vadesīti-ādikā āyasmato Aṅgulimālattherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tatha tatha bhava
 vivatṭūpanissayam kusalam upacinitvā imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam
 Kosalarañño purohitassa Bhaggavassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā
 nibbatti, tassa

1. Visuddhi 1. 57 piṭṭhādīsu.

jāta-divase sakalanagare āvudhāni pajjaliṃsu, rañño ca maṅgalāvudhaṃ sayanapīṭhe ṭhapitaṃ pajjali, taṃ disvā rājā bhīto saṃviggo niddaṃ na labhi. Purohito tāyaṃ velāyaṃ nakkhattayogaṃ ullokeno “coranakkhattena jāto”ti sanniṭṭhānamakāsi. So vibhātāya rattiyā rañño santikaṃ gato sukhasēyyaṃ pucchi. Rājā “kuto ācariya sukhasēyyaṃ, rattiyaṃ mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, tassa ko nu kho vipāko bhavissatī”ti. Mā bhāyi mahārāja, mayhaṃ ghare dārako jāto, tassa ānubhāvena sakalanagarepi āvudhāni pajjaliṃsūti. Kiṃ bhavissati ācariyāti. Dārako coro bhavissatīti. Kiṃ ekacārī coro, udāhu gaṇajetṭhakoti. Ekacārīko deva. Kiṃ naṃ māremāti. “Ekacārīko ce, paṭijaggatha tāva naṃ”ti āha. Tassa nāmaṃ karontā yasmā jāyamāno rañño cittaṃ vihesento jāto, tasmā **Himsakoti** katvā pacchā diṭṭhaṃ adiṭṭhanti viya **Ahimsakoti** vohariṃsu.

So vayappatto pubbakammabalena sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti, tassidaṃ pubbakammaṃ—Buddhasuññe loke kassako hutvā nibbato ekaṃ Paccekabuddhaṃ vassodakena tintaṃ allacīvaram sītapīṭitaṃ attano khettabhūmiṃ upagataṃ disvā “puññakkhettaṃ me upaṭṭhitaṃ”ti somanassajāto aggaṃ katvā adāsi. So tassa kammaṃ balena nibbattanibbattaṭṭhāne thāmajavabalaṃ sampanno ca hutvā imasmiṃ pacchimattabhāve sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. So Takkasilaṃ gantvā disāpāmo kkhassa ācariyassa santike dhammantevāsī hutvā sippaṃ uggaṇhanto ācariyabrāhmaṇaṃ tassa bhariyañca sakkaccaṃ paṭijaggati. Tenassa sā brāhmaṇī gehe labbhamānena bhattādinā saṅgahaṃ karoti. Taṃ asahamānā aññe māṇavā ācariyena saddhiṃ bhedaṃ akaṃsu. Brāhmaṇo tesaṃ vacanaṃ dve tayo vāre asaddahanto hutvā pacchā saddahitvā “mahābalo māṇavo, na sakkā kenaci mārāpetuṃ, upāyena naṃ māressāmi”ti cintetvā niṭṭhitasippaṃ attano nagaraṃ gantuṃ āpucchantaṃ māṇavaṃ āha “tāta Ahimsaka niṭṭhitasippena nāma antevāsina ācariyassa garudakkhiṇā dātabbā, taṃ mayhaṃ dehi”ti. Sādhu ācariya kiṃ dassāmīti. Manussānaṃ sahasadakkhiṇahatthaṅguliyo ānehīti. Brāhmaṇassa kira ayamassa adhippāyo—bahūsu māriyamānesu ekantato eko naṃ

māreyyāti. Taṃ sutvā Ahimsako attano ciraparicitaṃ nikkaruṇataṃ purakkhatvā sannaddhapañcāvudho Kosalarañño vijite jālinaṃ vanam pavisitvā mahāmaggasamīpe pabbatantare vasanto pabbatasikhare ṭhatvā maggena¹ gacchante manusse oloketvā vegena gantvā aṅguliyo gahetvā rukkhagge olambesi. Tā gijjhāpi kākāpi khādīmsu, bhūmiyaṃ nikkhittā pūtibhāvaṃ agamaṃsu. Evaṃ gaṇanāya aparipūramānāya laddhā laddhā aṅguliyo suttena ganthitvā mālaṃ katvā yaññopacitaṃ viya amse olambesi, tato paṭṭhāya **Aṅgulimālo**tevevassa samaññā ahoṣi.

Evaṃ tasmim manusse mārente maggo avaḷaṅjo ahoṣi. So magge manusse alabhanto gāmūpacāraṃ gantvā niliyitvā āgatāgate manusse māretvā aṅguliyo gahetvā gacchati. Taṃ ñatvā manussā gāmato apakkamiṃsu, gāmā suññā ahesuṃ, tathā nigamā janapadā ca. Evaṃ tena so padeso ubbāsito ahoṣi. Aṅgulimālassa ca ekāya unā sahassa-aṅguliyo saṅgahā ahesuṃ. Atha manussā taṃ corupaddavaṃ Kosalarañño ārocesuṃ. Rājā pātova nagare bherim carāpesi “sīghaṃ Aṅgulimālacoraṃ gaṇhāma, balakāyo āgacchatū”ti. Taṃ sutvā Aṅgulimālassa mātā Mantānī nāma brāhmaṇī tassa pitaraṃ āha “putto kira te coro hutvā idañcidañca karoti, taṃ ‘īdisaṃ mā karī’ti saññāpetvā ānehi, aññathā naṃ rājā ghāteyyā”ti. Brāhmaṇo “na mayhaṃ tādisehi puttehi attho, rājā yaṃ vā taṃ vā karotū”ti āha. Atha brāhmaṇī puttasiṅhena² pātheyyaṃ gahetvā “mama puttaṃ saññāpetvā ānessāmi”ti maggaṃ paṭipajji. Bhagavā “ayaṃ ‘Aṅgulimālaṃ ānessāmi’ti gacchati, sace sā gamissati, Aṅgulimālo ‘aṅgulisahassaṃ pūressāmi’ti mātarampi māressati, so ca pacchimabhaviko, sacāhaṃ na gamissaṃ, mahājāni abhavissā”ti ñatvā pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā Aṅgulimālaṃ uddissa tiṃsajojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjamāno antarāmagge gopālakādīhi vāriyamānopi jālinaṃ vanam upagacchi. Tasmim ca khaṇe tassa mātā tena diṭṭhā, so mātaraṃ dūratova disvā “mātarampi māretvā ajja unāṅgulim pūressāmi”ti asim ukkhipitvā upadhāvi,

1. Magge (Sī)

2. Puttasinchaṣsa balavabhāvena (Sī)

tesaṃ ubhinnaṃ antare Bhagavā attānaṃ dassesi, Aṅgulimālo Bhagavantaṃ disvā “kiṃ me mātaraṃ vadhitvā aṅgulyā gahitena, jīvatu me mātā, yannūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ jīvitā voropetvā aṅgulim gahēyyan”ti ukkhittāsiko Bhagavantaṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Atha kho Bhagavā tathārūpaṃ iddhābhisāṅkhāraṃ abhisāṅkhāsī¹, yathā pakati-iriyāpathena gacchantampi attānaṃ Aṅgulimālo sabbathāmena dhāvanti na akkoti sampāpuṇiṭṭhaṃ. So parihīnājavō ghurughurupassāsī kacchehi sēdaṃ muñcanto padaṃ² uddharitumpi asakkonto khāṇu viya ṭhito Bhagavantaṃ “ṭiṭṭha ṭiṭṭha samaṇā”ti āha. Bhagavā gacchantova “ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla, tvaṅca ṭiṭṭhā”ti āha. So “ime kho samaṇā Sakyaputtiyā saccavādino, ayaṃ samaṇo gacchantoyeva ‘ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla, tvaṅca ṭiṭṭhā’ti āha, ahañcamhi ṭhito, ko nu kho imassa adhippāyo, pucchitvā naṃ jānissāmi”ti Bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsī—

866. “Gacchaṃ vadesi samaṇa ṭhitomhi,
Mamañca brūsi ṭhita’maṭṭhitoti.
Pucchāmi taṃ samaṇa etamatthaṃ,
Kathaṃ ṭhito tvaṃ, ahamatṭhitomhī”ti.

Tattha **samaṇā**ti Bhagavantaṃ ālapati. **Mamanti** maṃ. **Kathanti** kenākārena. Ayañhettha attho—samaṇa tvaṃ gacchantova samāno “ṭhitomhī”ti vadesi. Mamañca ṭhitaṃyeva “aṭṭhito”ti brūsi vadesi, kāraṇenettha bhavitabbaṃ, tasmā taṃ samaṇaṃ ahaṃ etamatthaṃ pucchāmi. Kathaṃ kenākārena tvaṃ ṭhito ahosi, ahañca aṭṭhitomhīti. Evaṃ vutte Bhagavā—

867. “Ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla sabbadā,
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ.
Tvaṃ ca pāṇesu asaṅṅatosi,
Tasmā ṭhitohaṃ, tuvamaṭṭhitosī”ti—

gāthāya taṃ ajjhabhāsī.

1. Abhisāṅkhari (Sī)

2. Padaṃ (Sī)

Tattha **ṭhito ahaṃ Aṅgulimāla sabbadā, sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** Aṅgulimāla ahaṃ sabbadā sabbakāle ādimajjhapariyosānesu tasathāvarabhedesu sabbesu sattesu daṇḍaṃ nidhāya nihitadaṇḍo nihitasattho lajjī dayāpanno, tato aññathā avattanato evarūpeneva ṭhito. **Tuvaṃ ca pānesu asaṅṅatosīti** tvaṃ pana sattesu saṅṅamarahito asi, luddo lohitapāṇi hatapahate niviṭṭho adayāpanno, tasmā asaṅṅato virativasena aṭṭhito, tato eva tāsu tāsu gatīsu paribbhamanatopi tuvaṃ idāni iriyāpathena ṭhitopi aṭṭhito asi, ahaṃ pana vuttappakārena ṭhitoti. Tato aṅgulimālo yathābhuccaguṇappabhāvitassa jalatale telassa viya sakalaṃ lokaṃ abhibyāpetvā ṭhitassa Bhagavato kittisaddassa sutapubbattā hetusampattiyā nāṇassa ca paripākagatatā “ayaṃ so Bhagavā”ti saṅjātapītisomanasso “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, nayidaṃ aññassa bhavissati, samaṇassa maṅṅe Gotamassa etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi mahesinā Sammāsambuddhena, mayhaṃ saṅgahakaraṇatthaṃ Bhagavā idhāgato”ti cintetvā—

868. “Cirassaṃ vata me mahito mahesī,
Mahāvanaṃ samaṇo paccapādi.
Sohaṃ cajissāmi saḥassapāpaṃ,
Sutvāna gāthaṃ tava dhammayuttan”ti—

imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **cirassaṃ vatāti** cirakālena vata. **Meti** mayhaṃ anuggahatthāya. **Mahitoti** sadevakena lokena mahatīyā pūjāya pūjito. Mahante sīlakkhandhādiguṇe esi gavesīti mahesī. **Mahāvanaṃ samaṇo paccapādīti** imaṃ mahāraññaṃ samitasabbapāpo Bhagavā paṭipajji. **Sohaṃ cajissāmi saḥassapāpaṃ, sutvāna gāthaṃ tava dhammayuttanti** sohaṃ dhammayuttam dhammūpasamhitaṃ tava gāthaṃ suṇim. Sohaṃ taṃ sutvāna “cirassampi cirakālenapi saṅgataṃ paricitaṃ pāpasahassaṃ pajahissan”ti cintetvā idāni naṃ aññadatthu paricajissāmīti attho. Evaṃ pana vatvā yathā paṭipajji, yathā ca Bhagavatā anuggahito, taṃ dassetuṃ—

869. “Icceva coro asi’ māvudhañca,
Sobbhe papāte narake anvakāsi.
Avandi coro Sugatassa pāde,
Tattheva pabbajja’ mayāci Buddham.

870. Buddho ca kho kāruṇiko mahesi,
Yo Satthā lokassa sadevakassa.
Ta’ mehi bhikkhūti tadā avoca,
Eseva tassa ahu bhikkhubhāvo”ti—

saṅgītikārā imā dve gāthā ṭhapesum.

Tattha **iccevatī** iti eva evaṃ vatvā anantarameva. **Coroti** Aṅgulimālo. **Asinti** khaggam. **Āvudhanti** sesāvudham. **Sobbheti** samantato chinnataṭe. **Papāteti** ekato chinnataṭe. **Naraketī** bhūmiyā phalitavivare. Idha pana tīhipi padēhi yattha patitam aññena gahetuṃ na sakkā, tādisaṃ pabbatantarameva vadati. **Anvakāsīti** anu akāsi, pañcavidhampi attano āvudham anu khipi¹ chaḍḍesi, tāni chaḍḍetvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā “pabbājetha maṃ bhante”ti āha. Tena vuttam “**avandi coro Sugatassa pāde, tattheva pabbajja’ mayāci Buddhan**”ti. Evaṃ tena pabbajjāya yācitāya Satthā tassa purimakammaṃ olokeno ehibhikkhubhāvāya hetusampattim disvā dakkhiṇahattham pasāretvā “ehi bhikkhu, svākhāto dhammo, cara brahmacariyam sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. Sā eva ca tassa pabbajjā upasampadā ca ahosi. Tenāha “**ta’ mehi bhikkhūti tadā avoca, eseva tassa ahu bhikkhubhāvo**”ti.

Evaṃ thero Satthu santike ehibhikkhubhāvena pabbajjam upasampadañca labhitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattam patvā vimuttisukham paṭisaṃvedento pītisomanassajāto udānavasena—

871. “Yo ca pubbe pamajjitvā, pacchā so nappamajjati.
So’maṃ lokam pabhāseti, abbhā muttova candimā.

1. Anu anu khipi (Ka)

872. Yassa pāpaṃ kataṃ kammaṃ, kusalena pidhīyati.
So'maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.

873. Yo have daharo bhikkhu, yuñjati Buddhasāsane.
So'maṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā''ti—

gāthattayaṃ abhāsi.

Tassattho—**yo** puggalo gahaṭṭho vā pabbajito vā
kalyāṇamittasaṃsaggato pubbe pāpamittasaṃsaggena vā attano vā
paṭisaṅkhānābhāvena **pamajjitvā** sammāpaṭipattiyāṃ pamādaṃ āpajjitvā
pacchā kalyāṇamittasaṃsaggena yoniso ummujjanto nappamajjati, sammā
paṭipajjati, samathavipassanaṃ anuyuñjanto tisso vijjā cha abhiññā pāpuṇāti,
so abbhādīhi mutto cando viya okāsalokaṃ attanā adhigatāhi vijjābhiññāhi
imaṃ khandhādilokaṃ¹ obhāsetīti.

Yassa puggalassa **kataṃ** upacitaṃ pāpakammaṃ kammakkhayakarena
lokuttarakusalena avipākārahābhāvassa āharitattā vipākuppādane
dvārapidhānena **pidhīyati** thakīyati. Sesāṃ vuttanayameva.

Daharoti taruṇo, tenassa yogakkhamasarīrataṃ dasseti. So hi uppannaṃ
vātātapaparissayaṃ abhibhavivā yogaṃ kātuṃ sakkoti. **Yuñjati**
Buddhasāsane sikkhattaye yuttappayutto hoti, sakkaccaṃ sampādetīti attho.

Evāṃ pītisomanassajāto vimuttisukhena viharanto² yadā nagaraṃ
piṇḍāya pavisati, tadā aññenapi khitto leḍḍu therassa kāye nipatati, aññenapi
khitto daṇḍo tasseva kāye nipatati. So bhinnena pattena vihāraṃ pavisitvā
Satthu santikaṃ gacchati. Satthā taṃ ovadati “adhivāsehi tvaṃ brāhmaṇa,
adhivāsehi tvaṃ brāhmaṇa, yassa kho tvaṃ brāhmaṇa kammaṃ vipākena
bahūni vassasahassāni niraye pacceyyāsi, tassa tvaṃ brāhmaṇa kammaṃ
vipākaṃ diṭṭheva dhamme paṭisaṃvedesī''ti. Atha thero anodhiso
sabbasattesu mettacittaṃ upaṭṭhapetvā—

1. Imaṃ khandhādilokaṃ vā (Sī)

2. Vimuttisukhavihārena (Sī)

874. “Disāpi me dhammakathaṃ suṇantu,
 Disāpi me yuñjantu Buddhasāsane.
 Disāpi me te manuje bhajantu,
 Ye dhammamevā’dapayanti santo.
875. Disā hi me khantivādānaṃ, avirodhappasaṃsinaṃ.
 Suṇantu dhammaṃ kālena, tañca anuvidhīyantu.
876. Na hi jātu so mamaṃ himse, aññaṃ vā pana kañci naṃ.
 Pappuyya paramaṃ santiṃ, rakkheyya tasathāvare.
877. Udaḥhi hi nayanti nettikā, usukārā damayanti¹ tejanaṃ.
 Dāruṃ damayanti¹ tacchakā, attānaṃ damayanti paṇḍitā.
878. Daṇḍeneke damayanti, aṅkusebhi kasāhi ca.
 Adaṇḍena asatthena, ahaṃ dantomhi tādīnā.
879. Ahimsakoti me nāmaṃ, Himsakassa pure sato.
 Ajjāhaṃ saccanāmomhi, na naṃ himsāmi kañci naṃ.
880. Coro ahaṃ pure āsiṃ, Aṅgulimāloti vissuto.
 Vuyhamāno mahoghena, Buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.
881. Lohitapāṇi pure āsiṃ, Aṅgulimāloti vissuto.
 Saraṇagamaṇaṃ passa, bhavanetti samūhatā.
882. Tādīsaṃ kammaṃ katvāna, bahuṃ duggatigāminaṃ.
 Phuṭṭho kammavipākena, anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ.
883. Pamāda’manuyuñjanti, bālā dummedhino janā.
 Appamādañca medhāvī, dhanam seṭṭhaṃva rakkhati.
884. Mā pamādamanuyuñjetha, mā kāmaratisanthavaṃ.
 Appamatto hi jhāyanto, pappoti paramaṃ sukhaṃ.

1. Namayanti (Pāliyam)

885. Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama.
Savibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamaṃ.
886. Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
887. Araññe rukkhamūle vā, pabbatesu guhāsu vā.
Tattha tattheva aṭṭhāsim, ubbiggamanaso tadā.
888. Sukhaṃ sayāmi ṭhāyāmi, sukhaṃ kappemi jīvitāṃ.
Ahatthapāso mārassa, aho Satthānukampito.
889. Brahmajacco pure āsim, udicco ubhato ahu.
So’jja putto Sugatassa, Dhammarājassa Satthuno.
890. Vītataṅho anādāno, guttadvāro susaṃvuto.
Aghamūlaṃ vadhitvāna, patto me āsavakkhayo.
891. Pariciṅṅo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **disāpī**ti mayhaṃ disāpi amittā paccatthikāpi ye maṃ evaṃ upavadanti “yathā mayā Aṅgulimālassa vasena ñātiviyogadukkhaparetā dukkhaṃ pāpuṇāma, evaṃ Aṅgulimālopi dukkhaṃ pāpuṇātū”ti. **Me dhammakathaṃ suṇantū**ti mayā Satthu santike sutāṃ catusaccadhammapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ suṇantu. **Yuñjantū**ti sutvā ca tadatthāya paṭipajjantu. **Te manuje bhajantū**ti tādise sappurise kalyāṇamitte bhajantu sevantu. **Ye dhammamevā’dapayanti santoti** ye sappurisā kusaladhammameva, uttarimanussadhammameva, nibbattitalokuttaradhammameva ca ādapenti samādapenti¹ gaṇhāpenti.

Khantivādānanti adhvāsānakhantimeva vadantānaṃ, tato eva **avirodhappasāraṃsinanti** kenaci avirodhabhūtāya mettāya eva pasāraṃsanāsīlānaṃ. **Suṇantu**

1. Ādapenti samādapenti (Sī)

dhammaṃ kālenāti yuttappayuttakāle tesam santike dhammaṃ suṇantu. **Taṅca anuvidhiyantū**ti taṅca yathāsutaṃ dhammaṃ sammadeva uggahitvā anukarontu, dhammānudhammaṃ paṭipajjantūti attho.

Na hi jātu so mamaṃ himseti so mayhaṃ diso paccatthiko jātu ekaṃseneva maṃ na himse na bādheyya. **Aññaṃ vā pana kañci nanti** na kevalaṃ maṃyeva, aññaṃ vāpi kañci sattaṃ na himseyya, **pappuyya paramaṃ santinti** paramaṃ uttamaṃ santim nibbānaṃ pāpuṇeyya, pāpuṇitvā ca **rakkheyya tasathāvareti** sabbe ca satte paramāya rakkhāya rakkheyya, sissaṃ puttam¹ viya paripāleyyāti attho.

Evam thero imāhi gāthāhi pare pāpato parimocento parittakiriyaṃ nāma katvā attano paṭipattim pakāsento “**udakaṃ hi**”ti gāthamāha. Tattha pathaviyā thalaṭṭhānaṃ khaṇitvā ninnaṭṭhānaṃ pūretvā mātikaṃ vā katvā rukkhadoṇim vā ṭhapetvā attanā icchicchitaṭṭhānaṃ udakaṃ nentīti **nettikā**, udakahārino. **Tejananti** kaṇḍam. Idaṃ vuttam hoti—nettikā attano ruciyā udakaṃ nayanti, usukārāpi tāpetvā vaṅkābhāvaṃ harantā tejanaṃ usum **damayanti** ujukaṃ karonti, tacchakāpi nemi-ādīnaṃ atthāya tacchantā dāruṃ **damayanti** attano ruciyā ujum vā vaṅkaṃ vā karonti. Evam ettakaṃ ārammaṇaṃ katvā **paṇḍitā** sappaññā ariyamaggaṃ uppādentā attānaṃ damenti, arahattappattā pana ekantadantā nāma hontīti.

Idāni purisadammasārathinā Satthārā attano damitākāraṃ kataññutaṅca pakāsento “**daṇḍeneke**”ti-ādikā pañca gāthā abhāsi. Tattha **daṇḍeneke damayantī**ti rājarājamahāmatṭādayo daṇḍena, hatthi-assādinā balakāyena ca paccatthikādike damenti, gopālādayo ca gāvādike daṇḍena yaṭṭhiyā damenti. Hatthācariyā hatthim ānkusehi, assācariyā asse kasāhi ca damenti. **Adaṇḍena asatthena, ahaṃ dantomhi tādinā**ti ahaṃ pana iṭṭhādīsu² tādibhāvappattena Sammāsambuddhena vinā eva daṇḍena, vinā satthena, nihitadaṇḍanihitasatthabhāvena danto damito nibbisevano gato amhi.

1. Piyam puttam (Ka)

2. Iṭṭhāniṭṭhādīsu ārammaṇesu (Si)

Ahimsakoti me nāmaṃ, Himsakassa pure satoti Satthārā samāgamato pubbe Himsakassa me samānassa Ahimsakoti nāmamattaṃ ahoṣi. **Ajjāhanti** idāni panāhaṃ, “Ahimsako”ti **saccanāmo** avitathanāmo amhi, tasmā **na nam himsāmi** kañcipi sattaṃ na himsāmi na bādheṃi, **nanti** nipātamattaṃ.

Vissutoti “pāṇātipātī luddo lohitapāṇī”ti-ādinā paññāto. **Mahoghenāti** kāmoghādinā mahatā oghena, tassa oghassa vicchedakaraṃ **Buddhaṃ saraṇaṃ** Buddhasaṅkhātāṃ saraṇaṃ **agamaṃ** upagacchiṃ¹.

Lohitapāṇīti pāṇamatipātanena paresaṃ lohitena ruhirena makkhitapāṇi. **Saraṇagamanāṃ passāti** mahapphalaṃ mama saraṇagamanāṃ passāti attānamevālapati.

Tādisaṃ kammaṃti anekasatapurisavadhaṃ dāruṇaṃ tathārūpaṃ pāpakammaṃ. **Phuṭṭho kammavipākenāti** pubbe katassa pāpakammasa vipākena phuṭṭho, sabbaso pahīnakammo vipākamattaṃ paccanubhonto. Atha vā **phuṭṭho kammavipākenāti** upanissayabhūtaṃ kusalakammasa phalabhūtena lokuttaramaggena, lokuttarakammasseva vā phalena vimuttisukhena phuṭṭho. Sabbaso kilesānaṃ² khīṇattā **anaṇo** bhuñjāmi bhojanaṃ, bhojanāpadesena cattāropi paccaye vadati.

Idāni pubbe attano pamādavihāraṃ garahāmukhena pacchā appamādapatiṭṭhiṃ pasamsanto tatha ca paresaṃ ussāhaṃ janento “**pamādamanuyuñjanti**”ti-ādikā gāthā abhāsi. Tatha **bālāti** bālyena samannāgatā idhalokaparalokatthaṃ ajānantā. **Dummedhinoti** nippaññā, te pamāde ādinavaṃ apassantā pamādaṃ **anuyuñjanti** pavattenti, pamādeneva³ kālaṃ vītināmenti. **Medhāvī**ti dhammojapaññāya samannāgato pana paṇḍito kulavaṃsāgataṃ **setṭhaṃ** uttamaṃ sattaratanadhanaṃ viya appamādaṃ rakkhati. Yathā hi “uttamaṃ dhanaṃ nissāya bhogasampattiṃ pāpuṇissāma, puttadāraṃ possessāma, sugatimaggaṃ⁴ sodhessāmā”ti dhane ānisaṃsaṃ passantā dhanaṃ rakkhanti, evaṃ paṇḍitopi “appamādaṃ nissāya paṭhamajjhānādīni

1. Upagañchimi (Sī)

3. Pamādena (Sī)

2. Sabbakilesānaṃ (Sī)

4. Sugatigamanamaggaṃ (Sī)

paṭilabhissāmi, maggaphalāni pāpuṇissāmi, tisso vijjā cha abhiññā sampādessāmi”ti appamāde ānisaṃsaṃ passanto dhanam seṭṭhamva appamādam rakkhatīti attho.

Mā pamādanti pamādam mā anuyuñjetha pamādena kālam mā vītināmayittha. **Kāmaratisanthavanti** vatthukāmesu, kilesakāmesu ca ratisaṅkhātam taṇhāsanthavampi mā **anuyuñjetha** mā vindittha mā paṭilabhittha. **Appamatto hīti** upaṭṭhitasatitāya appamatto puggalo **jhāyanto** jhāyanappasuto **paramam** uttamam nibbānasukham pāpuṇāti.

Svāgataṃ nāpagatanti yaṃ tadā mama Satthu santike āgataṃ āgamanam, Satthu vā tasmim mahāvane āgamanam, tam svāgataṃ svāgamanam, nāpagataṃ atthato apetaṃ vigataṃ na hoti. **Netam dummantitam mamāti** yaṃ tadā mayā “Satthu santike pabbajissāmi”ti mantitam, idampi mama na dummantitam, sumantitameva. Kasmā? **Savibhatesu dhammesūti** sāvajjānavajjādivasena pakārato vibhatesu dhammesu yaṃ **seṭṭham** uttamam¹ pavaram nibbānam. **Tadupāgamaṃ** tadeva upagacchinti attho.

“Tadā puthujjanakāle payogāsaya vipannatāya araññādīsu dukkham vihāsim, idāni payogāsayasampannatāya tattha sukham viharāmi”ti sukhavihārabhāvañceva “pubbe jātimattena brāhmaṇo, idāni Satthu orasaputtatāya brāhmaṇo”ti paramatthabrāhmaṇabhāvañca dassento “araññe”ti-ādīmāha. Tattha **sukham sayāmi**ti sayantopi sukham sukhena nidukkhena cittutrāsādīnam abhāvena cetodukkarahito² sayāmi. **Ṭhāyāmi**ti ṭhāmi³. **Ahatthapāso māra**sāti kilesamārādīnam agocarō. **Aho Satthānukampitoti** Satthārānukampito aho.

Brahmajaccoti brāhmaṇajātiko. **Udicco ubhatoti** mātito ca pitito ca ubhato udito saṃsuddhagahaṇiko. Sesam tattha tattha vuttanayameva.

Angulimālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Seṭṭham pasaṭṭham uttamam (Sī) 2. Dukkharahito hutvā (Sī) 3. Tiṭṭhāmi. (Ka)

9. Anuruddhattheragāthavaṇṇanā

Pahāya mātāpitaroti-ādikā āyasmato Anuruddhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle vibhavasampanno kuṭumbiko hutvā nibbatti, so ekadivasam vihāram gantvā Satthu santike dhammam suṇanto Satthāram ekaṃ bhikkhum dibbacakkhukānam aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaram patthetvā satasahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāham mahādānam pavattetvā sattame divase Bhagavato, bhikkhusamghassa ca uttamāni vatthāni datvā paṇidhānamakāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane dibbacakkhukānam aggo bhavissati”ti byākāsi. Sopi tattha puññāni karonto Satthari parinibbute niṭṭhite sattayojanike suvaṇṇacetiye anekasahashehi dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca “dibbacakkhuññāssa upanissayapaccayo hotū”ti ulāram dīpapūjaṃ akāsi.

Evam yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahū kaṃsapātiyo kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ekekaṃ guḷapiṇḍaṃ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭim phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpetvā attanā ekaṃ mahatim kaṃsapātim kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā sahasavaṭṭiyo jālapetvā sīse ṭhapetvā sabbarattim cetiyaṃ anupariyāyi.

Evam tasmimpi attabhāve yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā tato cuto devaloke nibbattitvā tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cuto anupanne Buddhe Bārāṇasiyaṃyeva duggatakule nibbatti, **Annabhārotissa** nāmaṃ ahosi. So Sumanasetṭhissa nāma gehe kammaṃ karonto jīvati. So ekadivasam Upariṭṭham nāma Paccekabuddham nirodhasamāpattito vuṭṭhāya Gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā Bārāṇasīnagaradvāre otarivā cīvaram pārūpitvā nagare piṇḍāya pavisantaṃ disvā pasannacitto pattam gahetvā attano atthāya ṭhapitaṃ ekaṃ bhāgabhattam patte pakkhipitvā Paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattam

tattheva pakkhipi. So taṃ netvā Paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi. Paccekabuddho taṃ gahetvā anumodanaṃ katvā pakkāmi, taṃ disvā rattim Sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā “aho dānaṃ paramadānaṃ, Upariṭṭhe, suppatiṭṭhitan”ti mahāsaddena anumodi. Taṃ sutvā Sumanaseṭṭhi “evaṃ devatāya anumoditaṃ idameva uttamadānan”ti cintetvā tattha pattim yāci. Annabhāro pana tassa pattim adāsi, tena pasannacitto Sumanaseṭṭhi tassa sahaṣsaṃ datvā “ito paṭṭhāya tuyhaṃ sahatthena kammakaraṇakiccaṃ natthi, patirūpaṃ gehaṃ katvā niccaṃ vasāhi”ti āha.

Yasmā nirodhato vuṭṭhitassa Paccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto taṃdivasameva uḷārataravipāko hoti, tasmā taṃdivasaṃ sumanaseṭṭhi rañño santikaṃ gacchanto taṃ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṃ ādaravasena olokesi. Seṭṭhi “mahārāja ayaṃ oloketabbayuttoyevā”ti vatvā tadā tena katapuññaṃ attanāpissa sahaṣsaṃ dinnabhāvaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā tussitvā sahaṣsaṃ datvā asukasmim nāma ṭhāne gehaṃ katvā vasā”ti gehaṭṭhānamassa āṇāpesi. Tassa taṃ ṭhānaṃ sodhāpentassa mahantiyo nidhikumbhiyo uṭṭhahimsu, tā disvā so rañño ārocesi. Rājā sabbaṃ dhanam uddharāpetvā rāsikataṃ disvā ettakaṃ dhanam imasmim nagare kassa gehe atthīti. Na kassaci devāti. “Tena hi ayaṃ Annabhāro imasmim nagare Mahādhanaseṭṭhi nāma hotū”ti taṃdivasameva tassa seṭṭhichattaṃ ussāpesi.

So tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaritvā imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare Sakkodanasakkassa¹ gehe paṭisandhim gaṇhi, **Anuruddhotissa** nāmaṃ ahosi. So Mahānāmassa Sakkassa kaniṭṭhabhātā, Satthu cūlapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto devo viya sampattim anubhavanto Suddhodanamahārājena ussāhitehi Sakyarājūhi Satthu parivāratthaṃ pesitehi Bhaddiyakumārādīhi Anupiyambavane viharantaṃ Satthāraṃ upasaṅkamitvā Satthu santike pabbajitvā antovasseyeva dibbacakkhum nibbattetvā

1. Mahānāmasikkhāpadaṭṭikā oloketabbā.

puna Dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā Cetiyaṭṭhe
 Pācīnavaṃsadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto
 sattamahāpurisavitakke vitakketvā aṭṭhamaṃ jānitum nāsakkhi. Tassa taṃ
 pavattiṃ ñatvā Satthā aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ kathetvā
 catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṃ mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ
 deseti. So desanānusārena vipassanaṃ vadḍhetvā
 abhiññāpaṭisambhidāparivāraṃ arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ
Apadāne³—

“Sumedhaṃ Bhagavantāhaṃ, Lokajeṭṭhaṃ Narāsabhaṃ.
 Vūpakaṭṭhaṃ viharantaṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Upagantvāna Sambuddhaṃ, sumedhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Añjaliṃ paggahetvāna, Buddhasaṭṭha’mayācahaṃ.

Anukampa Mahāvīra, Lokajeṭṭha Narāsabha.
 Padīpaṃ te padassāmi, rukkhamaṇḍalaṃ jhāyato.

Adhivāsesi so dhīro, Sayambhū vadantaṃ varo.
 Dumesu vinivijjhivā, yantaṃ yojjiyahaṃ tadā.

Sahassavaṭṭiṃ pādasiṃ, Buddhassa lokabandhuno.
 Sattāhaṃ pajjalitvāna, dīpā vūpasamiṃsu me.

Tena cittappasādena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, vimānamupapajjahaṃ.

Upapannassa devattaṃ, byamhaṃ āsi sunimmitaṃ.
 Samantato pajjalati, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Samantā yojanasataṃ, virocesimahaṃ tadā.
 Sabbe deve abhibhomi, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Timsakappāni devindo, devarajjamakārayiṃ.
 Na maṃ kecī’timaññanti, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

Aṭṭhavāsatikkhattuñca, cakkavattī ahasahaṃ.
 Divā rattim ca passāmi, samantā yojanaṃ tadā.

Sahassalokaṃ nāṇena, passāmi Satthu sāsane.
 Dibbacakkhumanuppatto, dīpadānassidaṃ phalaṃ.
 Sumedho nāma Sambuddho, tiṃsakappasahassi'to.
 Tassa dīpo mayā dinno, vipasannena cetasā.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe
 nisinno dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama
 sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ Anuruddho”ti¹.

So vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedī viharanto ekadivasaṃ attano paṭipattiṃ
 paccavekkhitvā pītisomanassajāto udānavasena “**pahāya mātāpitaro**”ti-ādikā
 gāthā abhāsi. Keci pana “therassa pabbajjaṃ arahattappattiṃca pakāsentehi
 saṅgītikārehi ādito catasso gāthā bhāsītā, tato parā therassa
 ariyavaṃsapaṭipattiyā ārādhitaṃcittena Bhagavatā bhāsītā. Itarā sabbāpi tena
 tena kāraṇena thereveva bhāsītā”ti vadanti. Iti sabbathāpi imā gāthā therena
 bhāsītāpi therāṃ uddissa bhāsītāpi therassa cetā gāthāti veditabbā.
 Seyyathidaṃ—

892. “Pahāya mātāpitaro, bhaginī nātibhātaro.
 Pañca kāmagaṇe hitvā, Anuruddhova jhāyati.
893. Sameto naccagītehi, sammatāḷappabodhano.
 Na tena suddhimajjhagaṃ, mārasa visaye rato.
894. Etañca samatikkamma, rato Buddhassa sāsane.
 Sabboghaṃ samatikkamma, Anuruddhova jhāyati.
895. Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā.
 Ete ca samatikkamma, Anuruddhova jhāyati.
896. Piṇḍapātamatikkanto, eko adutiyo muni.
 Esati paṃsukūlāni, Anuruddho anāsavo.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

897. Vicinī aggaḥī dhovī, rajayī dhārayī muni.
Pamsukūlāni patimā, Anuruddho anāsavo.
898. Mahiccho ca asantuṭṭho, saṃsaṭṭho yo ca uddhato.
Tassa dhammā ime honti, pāpakā saṃkilesikā.
899. Sato ca hoti appiccho, santuṭṭho avighātavā.
Pavivekarato vitto, niccamāraddhavīriyo.
900. Tassa dhammā ime honti, kusalā bodhipakkhikā.
Anāsavo ca so hoti, iti vuttaṃ mahesinā.
901. Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.
902. Yadā me ahu saṅkappo, tato uttari desayī.
Nippapañcarato Buddho, nippapañcamadesayī.
903. Tassāhaṃ dhammamaññāya, viḥasiṃ sāsane rato.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
904. Pañcapaññāsavassāni, yato nesajjiko ahaṃ.
Pañcaviṣativassāni, yato middhaṃ samūhataṃ.
905. Nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādino.
Anejo santi'mārabbha, cakkhumā parinibbuto.
906. Asallīnena cittena, vedanaṃ ajjhavāsayī.
Pajjotasseva nibbānaṃ, vimokkho cetaso ahu.
907. Ete pacchimakā dāni, munino phassapañcamā.
Nāññe dhammā bhavissanti, Sambuddhe parinibbute.
908. Natthi dāni punāvāso, devakāyasmi jālini.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo.

909. Yassa muhuttēna sahaṣṣadhā,
Loko saṃvidito sabrahmakappo.
Vasī iddhiguṇe cutūpapāte,
Kāle passati devatā sa bhikkhu.
910. Annabhāro pure āsīm, daliddo ghāsaḥārako.
Samaṇaṃ paṭipādesīm, Upariṭṭhaṃ yasassināṃ.
911. Somhi Sakyakule jāto, Anuruddhoti maṃ vidū.
Upeto naccagītehi, sammatāḷappabodhano.
912. Athaddasāsīm Sambuddhaṃ, Satthāraṃ akutobhayaṃ.
Tasmaṃ cittaṃ pasādetvā, pabbajīm anagāriyaṃ.
913. Pubbenivāsaṃ jānāmi, yattha me vusitaṃ pure.
Tāvatisesu devesu, aṭṭhāsīm Sakkajātiyā.
914. Sattakkhattuṃ manussindo, ahaṃ rajjamakārayim.
Cāturanto vijitāvī, jambusaṇḍassa issaro.
Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsayim.
915. Ito satta tato satta, saṃsārāni catuddasa.
Nivāsa'mabhiḷānissaṃ, devaloke ṭhito tadā.
916. Pañcaṅgike samādhimhi, sante ekodibhāvite.
Paṭippassaddhiladdhamhi, dibbacakkhu visujjhi me.
917. Cutūpapātaṃ jānāmi, sattānaṃ āgatiṃ gatiṃ.
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, jhāne pañcaṅgike ṭhito.
918. Pariciṅṅo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.
919. Vajjīnaṃ Veḷuvagāme, ahaṃ jīvitasāṅkhayā.
Heṭṭhato veḷugumbasim, nibbāyissaṃ anāsavo'ti.

Tattha **pahāyāti** pajahitvā. **Mātāpitaroti** mātarañca pitarañca. Ayaṃ hettha adhippāyo—yathā aññe keci nātipārijuñña vā bhogapārijuñña vā abhibhūtā pabbajanti, pabbajitā ca kiccantarapasutā viharanti, na evaṃ mayam, mayam pana mahantaṃ nātiparivaṭṭam mahantañca bhogakkhandham pahāya kāmesu nirapekkhā pabbajitāti. **Jhāyatīti** ārammaṇūpanijjhānaṃ lakkhaṇūpanijjhānañcāti duvidhampi jhānaṃ anuyutto viharati.

Sameto naccagītehiti naccehi ca gītehi ca samaṅgībhūto, naccāni passanto gītāni suṇantoti attho. “Sammato”ti ca paṭhanti, naccagītehi pūjītoti attho. **Sammataḷappabodhanoti** sammataḷasaddehi paccūsakāle pabodhetabbo. **Na tena suddhimajjhaganti** tena kāmabhogena saṃsārasuddhiṃ nādhigacchīṃ. **Mārassa visaye ratoti** kilesamārassa visayabhūte kāmagaṇe rato, “kilesamārassa visayabhūtena kāmagaṇabhogena saṃsārasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhiko ahutvāti attho. Tenāha “**etañca samatikkammā**”ti-ādi. Tattha **etanti** etaṃ pañcavidhampi kāmagaṇaṃ. **Samatikkammāti** samatikkamitvā, anapekkho¹ chaḍḍetvāti attho. **Sabboghanti** kāmoghādikaṃ sabbampi oghaṃ.

Pañca kāmagaṇe sarūpato dassetuṃ “**rūpā saddā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **manoramāti** lobhanīyaṭṭhena manam ramayantīti manoramā, manāpiyāti vuttaṃ hoti. Yathāha “katame pañca, manāpiyā rūpā, manāpiyā saddā”ti-ādi².

Piṇḍapātamatikkantoti piṇḍapātaggahaṇaṃ atikkanto, piṇḍapātaggahaṇato nivattentoti attho. **Ekoti** ekākī apacchāsamaṇo. **Adutiyo**ti nittaṇho. Taṇhā hi purisassa dutiyo nāma. Yathāha “taṇhādutiyo puriso”ti³. **Esatīti** pariyesati.

Vicinīti esantova tattha tattha saṅkārakūṭādike paṃsukūluppattiṭṭhāne⁴ vicini⁵. **Aggahīti** vicinivā asucimakkhitampi ajigucchanto gaṇhi. **Dhovīti** vikkhālesi. **Rajayīti** dhovivā gahitaṃ sibbitvā kappiyarajanena rajayi. **Dhārayīti** rajitvā kappabinduṃ datvā dhāresi, nivāsesi ceva pārupi ca.

1. Anapekkhena (Ka)

2. Ma 3. 276. atthato samānaṃ.

3. Khu 1. 201; 268; Khu 7. 362 piṭṭhādīsu.

4. Saṅkārakūṭādīsu paṃsukūluppattiṭṭhānesu (Sī)

5. Viciniyaṃ āpajji (Ka)

Idāni pācīnavamsadāye Satthārā dinna-ovādaṃ tassa ca attanā matthakappattabhāvaṃ¹ dīpento “**mahiccho ca asantuṭṭho**”ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **mahicchoti** mahatiyā paccayicchāya samannāgato, uḷāruḷāre bahū ca paccaye icchantoti attho. **Asantuṭṭhoti** nissantuṭṭho, yathālābhasantosādinā santosena virahito. **Saṃsaṭṭhoti** gihīhi ceva pabbajitehi ca ananulomikena saṃsaggena saṃsaṭṭho. **Uddhatoti** ukkhitto². **Tassāti** “mahiccho”ti-ādinā vuttapuggalassa. **Dhammāti** mahicchataṃ asantoso, saṃsaṭṭhataṃ vikkhepoti īdisā. Lāmakatṭhena **pāpakā**. **Samkilesikāti** tassa cittassa malīnabhāvakarāṇato saṃkilesikā dhammā honti.

Sato ca hoti appicchoti yadā panāyaṃ puggalo kalyāṇamitte sevanto bhajanto payirupāsanto saddhammaṃ suṇanto yoniso manasi karonto satimā ca mahicchataṃ pahāya appiccho ca hoti. Asantosam pahāya **santuṭṭho**, cittassa vighātakaraṃ vikkhepaṃ pahāya **avighātavā** avikkhitto samāhito, gaṇasaṅgaṇikaṃ³ pahāya **pavivekarato**, vivekābhīratīyā nibbidāya dhammapītiyā **vitto** sumano tuṭṭhacitto, sabbaso kosajjapahānena **āraddhavīriyo**.

Tassa evaṃ appicchatādiguṇasamannāgatassa ime satipaṭṭhānādayo sattatimsappabhedā tivīdhavipassanāsaṅgahā kosallasambhūtaṭṭhena **kusalā** maggaparīyāpannā **bodhipakkhikā** dhammā honti. So tehi samannāgato sabbaso āsavānaṃ khepanena aggamaggakkhaṇato paṭṭhāya **anāsavo** ca hoti. **Iti** evaṃ vuttam **mahesinā** Sammāsambuddhena Pācīnavamsadāye mahāpurisavitakke matthakaṃ pāpanavasenāti adhippāyo.

Mama saṅkappamaññāyāti “apicchassāyaṃ bhikkhave dhammo, nāyaṃ dhammo mahicchassā”ti-ādinā⁴ mahāpurisavitakkavasena āraddham, te ca matthakaṃ pāpetum asamatthabhāvena ṭhitam mama saṅkappam jānitvā. **Manomayenāti** manomayena viya, manasā nimmitasadisena pariṇāmitenāti attho. **Iddhiyāti** “ayaṃ kāyo idaṃ cittaṃ viya hotū”ti evaṃ pavatta-adhiṭṭhānidhiyā.

1. Tena ca attano atthasiddhiyā matthakapattabhāvaṃ (Sī)

3. Sāmaggiyaṃ (Ka)

2. Ukkhittacitto (Sī)

4. Am 3. 65 piṭṭhe.

Yadā me ahu saṅkappoti yasmim kāle mayham “kīdiso nu kho aṭṭhamo mahāpurisavitakko”ti parivitakko ahoṣi. Tato mama saṅkappamaññāya iddhiyā upasaṅkamīti yojanā. **Uttari desayīti** “nippapañcārāmassāyaṃ bhikkhave dhammo nippapañcaratino, nāyaṃdhammo papañcārāmassa papañcaratino”ti¹ imamaṭṭhamam mahāpurisavitakkaṃ pūrento upari desayi. Tam pana desitam dhammam desento āha “**nippapañcarato Buddho, nippapañcamadesayī**”ti. Papañcā nāma rāgādayo kilesā, tesam vūpasamatāya, tadabhāvato ca lokuttaradhammā nippapañcā nāma, tasmim nippapañce rato abhirato Sammāsambuddho yathā tam pāpuṇāmi, tathā tādīsam dhammam adesayi, sāmukkaṃsikaṃ catusaccadhammadesanaṃ pakāsayīti attho.

Tassāham dhammamaññāyāti tassā Satthu desanāya dhammam jānitvā yathānusiṭṭham paṭipajjanto vihāsim sikkhattayasaṅgahe **sāsane rato** abhirato hutvāti attho.

Satthārā attano samāgamaṃ tena sādhitamattham dassetvā idāni attano pabbajitakālato paṭṭhāya āradhaviṛiyataṃ, kāye anapekkhatāya seyyasukhapassasukhānam² pariccāgam, appamiddhakālato paṭṭhāya āradhaviṛiyatañca dassento “**pañcapaññāsavassāni**”ti gāthamāha. Tattha **yato nesajjiko ahanti** yato paṭṭhāya “yogānukūlatā kammaṭṭhānapariyuṭṭhitasappurisacariyā sallekhavuttī”ti evamādiguṇe disvā nesajjiko ahoṣim tāni pañcapaññāsa vassāni. **Yato middham samūhatanti** yato paṭṭhāya mayā niddā pariccattā tāni pañcaviṣativassāni. “Therassa pañcapaññāsāya vassesu nesajjikassa sato ādito pañcaviṣativassāni niddā nāhoṣi, tato param sarīrakilamathena pacchimayāme niddā ahoṣi”ti vadanti.

“**Nāhu assāsapassāsā**”ti-ādikā tisso gāthā Satthu parinibbānakāle bhikkhūhi “kiṃ Bhagavā parinibbuto”ti puṭṭho parinibbānabhāvaṃ pavedento āha. Tattha **nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādīnoti** anulomapaṭīlomato anekākāravokārā³ sabbā

1. Am 3. 65 piṭṭhe.

2. Phassasukhānam (Sī)

3. Anekākāravokīṇṇā (Sī)

samāpattiyo samāpajjitvā vuṭṭhāya sabbapacchā catutthajjhāne ʔhitacittassa tādino Buddhassa Bhagavato assāsapassāsā nāhu nāhesunti attho. Etena yasmā catutthajjhānam samāpannassa kāyasaṅkhārā nirujjhanti, kāyasaṅkhārāti ca assāsapassāsā vuccanti, tasmā catutthajjhānakkhaṇato paṭṭhāya assāsapassāsā nāhesunti dasseti. Taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvato **anejo**, samādhimim ʔhitattā vā **anejo**. **Santi'mārabbhāti** anupādisesam nibbānam ārabba paṭicca sandhāya¹. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** parinibbāyi. Ayaṃ hettha attho— nibbānārammaṇacatutthajjhānaphalasangamāpattim samāpajjitvā tadanantameva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti.

Asallīnenāti alīnena asaṅkuṭitena² suvikasiteneva cittena. **Vedanam ajjhavāsayīti** sato sampajāno hutvā māraṇantikam vedanam adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito ca samparivatti. **Pajjotasseva nibbānam, vimokkho cetaso ahūti** yathā telaṅca paṭicca vaṭṭiṅca paṭicca pajjalanto pajjoto padīpo tesam parikkhaye nibbāyati, nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchati, evaṃ kilesābhisaṅkhāre nissāya pavattamāno khandhasantāno tesam parikkhaye nibbāyati, nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchatīti dasseti. Tena vuttam “nibbanti dhīrā yathāyam padīpo”³, “accī yathā vātavegena khittā”⁴ ca ādi.

Eteti parinibbānakkhaṇe Satthu santāne pavattamānānam dhammānam attano paccakkhatāya vuttam. Pacchimakā tato param cittuppādābhāvato. **Dānīti** etarahi. **Phassapañcamāti** phassapañcamakānam dhammānam pākaṭabhāvato vuttam. Tathā hi cittuppādakathāyampi phassapañcamakāva ādito vuttā. **Aññe dhammāti** saha nissayena aññe cittaetasikā dhammā, na parinibbānacittacetāsikā. Nanu tepi na bhavissantevāti? Saccam na bhavissanti, āsaṅkābhāvato pana te sandhāya “na bhavissantī”^{ti} na vattabbameva. “Itare pana sekkhaputhujanānam viya bhavissanti nu kho”^{ti} siyā āsaṅkāti tadāsaṅkānivattanattham “nā’ññe dhammā bhavissantī”^{ti} vuttam.

1. Nibbānam ārammaṇam katvā (Ka)

3. Khu 1. 7 piṭṭhe.

2. Asaṅkucitena (Sī)

4. Khu 1. 440 piṭṭhe.

Natthi dāni punāvāso, devakāyasmi jālinīti ettha **jālinīti** devataṃ ālapati, devate devakāyasmiṃ devasamūhe upapajjanavasena puna āvāso āvasanaṃ idāni mayhaṃ natthīti attho. Tattha kāraṇamāha “**vikkhīṇo**”ti-ādinā. Sā kira devatā purimattabhāve therassa pādapari-cārikā, tasmā idāni therāṃ jiṇṇaṃ vuddhaṃ disvā purimasinehena āgantvā “tattha cittaṃ paṇidhehi, yattha te vusitaṃ pure”ti devūpapattiṃ yāci. Atha “dāni natthī”ti-ādinā thero tassā paṭivacanaṃ adāsi. Taṃ sutvā devatā vihatāsā tatthevantaradhāyi.

Atha thero vehāsaṃ abbhuggantvā attano ānubhāvaṃ sabrahmacārīnaṃ pakāseto “**yassa muhuttanā**”ti gāthamāha. Tassattho—**yassa** khīṇāsavabhikkhuno muhuttamattena eva **sahassadhā** sahasappakāro tisahassimahāsahassipabhedo **loko sabrahmakappo** sahabrahmaloko **samvidito** sammadeva vidito ñāto paccakkhaṃ kato, evaṃ **iddhiguṇe** iddhisampadāya cutūpapāte ca vasibhāvappatto so bhikkhu upagatakāle devatā passati, na tassa devatānaṃ dassane parihānīti. Therena kira jāliniyā devatāya paṭivacanaḍānavasena “natthi dāni”ti gāthāya vuttāya bhikkhū jāliniṃ apassantā “kiṃ nu kho thero dhammālapanaḍasena kiñci ālapati”ti cintesuṃ. Tesāṃ cittācāraṃ ñatvā thero “yassa muhuttanā”ti imaṃ gāthamāha.

Annabhāro pureti evaṃnāmo purimattabhāve. **Ghāsahārakoti** ghāsamattassa atthāya bhatīṃ katvā jīvanako. **Samaṇanti** samitapāpaṃ. **Paṭipādesinti** paṭimukho hutvā pādāsiṃ, pasādena abhimukho hutvā āhāradānaṃ adāsinti adhippāyo. **Upariṭṭhanti** evaṃnāmakaṃ Paccakabuddhaṃ. **Yasassinanti** kittimantaṃ patthaṭayasāṃ. Imāya gāthāya yāva carimattabhāvā uḷārasampattihetubhūtaṃ attano pubbakammaṃ dasseti. Tenāha “**somhi Sakyakule jāto**”ti-ādi.

Ito sattāti ito manussalokato cavitvā devaloke dibbena ādhipaccena satta. **Tato sattāti** tato devalokato cavitvā manussaloke cakkavattibhāvena satta. **Samsārāni catuddasāti** catuddasa bhavantarasaṃsaraṇāni. **Nivāsa’ mabhijānissanti** pubbenivāsaṃ aññāsiṃ.

Devaloke ʒhito tadāti tañca kho na imasmiṃyeva attabhāve, api ca kho¹ yadā ito anantarāṭṭe attabhāve devaloke ʒhito, tadā aññāsinti attho.

Idāni attanā dibbacakkhuñāṇacutūpapātañāṇānam adhigatākāram dassento “**pañcaṅgike**”ti-ādinā dve gāthā abhāsi. Tattha **pañcaṅgike samādhimhī**ti abhiññāpādakacatutthajjhānasamādhimhi, so hi pītipharaṇatā, sukhapharaṇatā, cetopharaṇatā, ālokapharaṇatā, paccavekkhaṇanimittanti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatattā pañcaṅgiko samādhīti vuccati. **Santeti** paṭipakkhavūpasamena aṅgasantatāya ca sante. **Ekodibhāviteti** ekodibhāvagate, suciṅṅe vasībhāvappatteti attho. **Paṭippassaddhiladdhamhī**ti kilesānam paṭippassaddhiyā laddhe. **Dibbacakkhu visujjhi meti** evaṃvidhe samādhimhi sampādite mayham dibbacakkhuñāṇam visujjhi, ekādasahi upakkilesehi vimuttiyā visuddham ahoṣi.

Cutūpapātam jānāmīti sattānam cutiñca upapattiñca jānāmi, jānanto ca “ime sattā amumhā lokamhā āgantvā idhūpapannā, imamhā ca lokā gantvā amumhi loke upapajjissanti”ti sattānam **āgatiṃ gatiñca** jānāmi, jānanto eva ca nesam **itthabhāvaṃ** manussabhāvaṃ tato **aññathābhāvaṃ** aññathātiracchānabhāvañca upapattito puretameva jānāmi. Tayidaṃ sabbampi pañcaṅgike samādhimhi sampādite evāti dassento āha “**jhāne pañcaṅgike ʒhito**”ti. Tattha pañcaṅgike jhāne ʒhito paṭiṭṭhito hutvā evaṃ jānāmīti attho.

Evaṃ vijjāttayam dassetvā tappasaṅgena pubbe dassitampi tatiyavijjam saha kiccanipphattiyā dassento “**paricīṅṅo mayā Satthā**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **Vajjīnam Veḷuvagāmeti** Vajjiraṭṭhassa Veḷuvagāme, vajjiraṭṭhe yattha pacchimavassam upagacchi Veḷuvagāme. **Heṭṭhato veḷugumbasinti** tattha aññatarassa veḷugumbassa heṭṭhā. **Nibbāyissanti** nibbāyissāmi, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissāmīti attho.

Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintāti-ādikā āyasmato Pārāpariyattherassa gāthā.
Imassa vatthu heṭṭhā āgatameva, tā ca gāthā Satthari dharante attano
puthujjanakāle manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ niggaṇhanacintāya
pakāsanavasena bhāsītā. Imā pana aparabhāge Satthari parinibbute attano ca
parinibbāne upaṭṭhite tadā āyatiṅca bhikkhūnaṃ uddhammaṭṭipattiyā
pakāsanavasena bhāsītā. Tattha—

920. “Samaṇassa ahu cintā, pupphitamhi mahāvane.

Ekaggassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino”ti—

ayaṃ gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā. Tassattho heṭṭhā vuttanayova. Ayaṃ pana
sambandho—Satthari aggasāvakesu ekaccesu mahātheresu ca parinibbutesu
atītasatthuke pāvacane subbacesu sikkhākāmesu bhikkhūsu dullabhesu
dubbacesu micchāṭṭipattibahulesu bhikkhūsu ca jātesu supupphite mahante
sālavane nisinnassa pavivittassa ekaggassa jhāyanasīlassa samitapāpatāya
samaṇassa Pārāpariyattherassa ṭṭipattim nissāya **cintā** vīmaṃsā ahoṣīti.
Itarā—

921. “Aññathā Lokanāthamhi, tiṭṭhante purisuttame.

Iriyaṃ āsi bhikkhūnaṃ, aññathā dāni dissati.

922. Sītavātaparittānaṃ, hirikopīnachādanaṃ.

Mattaṭṭhiyaṃ abhuñjimsu, santuṭṭhā itarītare.

923. Paṇītaṃ yadi vā lūkhaṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ.

Yāpanatthaṃ abhuñjimsu, agiddhā nādhimucchitā.

924. Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccaye.

Na bālhaṃ ussukā āsuṃ, yathā te āsavakkhaye.

925. Araññe rukkhamañulesu, kandarāsu guhāsu ca.

Vivekamanubrūhantā, vihaṃsu tapparāyaṇā.

926. Nīcā nivīṭṭhā subharā, mudū athaddhamānasā.
Abyāsekā amukharā, atthacintāvasānugā.
927. Tato pāsādikaṃ āsi, gataṃ bhuttaṃ nisevitaṃ.
Siniddhā teladhārāva, ahosi iriyāpatho.
928. Sabbāsavaparikkhīṇā, mahājhāyī mahāhitā.
Nibbutā dāni te therā, parittā dāni tādisā.
929. Kusalānañca dhammānaṃ, paññāya ca parikkhayā.
Sabbākāvararūpetā, lujjate Jinasānaṃ.
930. Pāpakānañca dhammānaṃ, kilesānañca yo utu.
Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasesakā.
931. Te kilesā pavaḍḍhantā, āvisanti bahum jānaṃ.
Kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā.
932. Kileschābhibhūtā te, tena tena vidhāvitā.
Narā kilesavatthūsu, sasaṅgāmeva ghosite.
933. Pariccajivā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare.
Diṭṭhigatāni anventā, idaṃ seyyoti maññare.
934. Dhanañca puttaṃ bhariyañca, chaḍḍayitvāna niggatā.
Kaṭacchubhikkhahetūpi, akicchāni nisevare.
935. Udarāvadehakaṃ bhutvā, sayantu'ttānaseyyakā.
Kathā vaḍḍhenti paṭibuddhā, yā kathā Satthugarahitā.
936. Sabbakārukasippāni, cittaṃ katvāna sikkhare.
Avūpasantā ajjhattaṃ, sāmāññattho'ti-acchati.
937. Mattikaṃ telacuṇṇaṃca, udakāsanabhojanaṃ.
Gihīnaṃ upanāmenti, ākaṅkhantā bahuttaraṃ.
938. Dantaponāṃ kapitthañca, pupphaṃ khādaniyāni ca.
Piṇḍapāte ca sampanne, ambe āmalakāni ca.

939. Bhesajjesu yathā vejjā, kiccākicce yathā gihī.
Gaṇikāva vibhūsāyaṃ, issare khattiyā yathā.
940. Nekatikā vañcanikā, kūṭasakkhī apāṭukā.
Bahūhi parikappehi, āmisāṃ paribhuñjare.
941. Lesakappe pariyāye, parikappe'nudhāvitā.
Jīvikatthā upāyena, saṅkaḍḍhanti bahuṃ dhanāṃ.
942. Upaṭṭhāpenti parisāṃ, kammato no ca dhammato.
Dhammaṃ paresāṃ desenti, lābhato no ca atthato.
943. Saṃghalābhassa bhaṇḍanti, saṃghato paribāhirā.
Paralābho'pajīvantā, ahirīkā na lajjare.
944. Nānuyuttā tathā eke, muṇḍā saṃghāṭipārutā.
Sambhāvanāmyevi'cchanti, lābhasakkāramucchitā.
945. Evaṃ nānappayātamhi, na dāni sukaraṃ tathā.
Aphusitaṃ vā phusituṃ, phusitaṃ vā'nurakkhituṃ.
946. Yathā kaṇṭakaṭṭhānamhi, careyya anupāhano.
Satiṃ upaṭṭhapetvāna, evaṃ gāme munī care.
947. Saritvā pubbake yogī, tesāṃ vattamanussaraṃ.
Kiñcāpi pacchimo kālo, phuseyya amataṃ padaṃ.
948. Idaṃ vatvā sālavane, samaṇo bhāvitindriyo.
Brāhmaṇo parinibbāyī, isi khīṇapunabbhavo'ti—

imā gāthā thereneva bhāsītā.

Tattha **iriyam āsi bhikkhūnanti** purisuttame **Lokanāthamhi**
Sammāsambuddhe **tiṭṭhante** dharante etarahi paṭipattibhāvato **aññathā**
aññena

pakārena bhikkhūnaṃ iriyaṃ caritaṃ ahosi yathānusiṭṭhaṃ paṭipattibhāvato. **Aññathā dāni dissatī**ti idāni pana tato aññathā bhikkhūnaṃ iriyaṃ dissati ayāthāvapaṭipattibhāvato¹.

Idāni Sathhari dharante yenākārena bhikkhūnaṃ paṭipatti ahosi, taṃ tāva dassetuṃ “**sītavātaparittāṇaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **mattatṭhiyanti** taṃ mattaṃ payojanaṃ. Yāvadeva sītavātaparittāṇaṃ, yāvadeva hirikoṇapaṭicchādanaṃ katvā cīvaraṃ paribhuñjimsu. Kathaṃ? **Santuṭṭhā itarītare** yasmim tasmim hīne paṇīte vā yathāladdhe paccaye santosaṃ āpannā.

Paṇītanti uḷāraṃ sappi-ādinā saṃsaṭṭhaṃ, tadabhāvena **lūkhaṃ**. **Appanti** catupañcālopaṃmattampi. **Bahuṃ yāpanatthaṃ abhuñjimsūti** paṇītaṃ bahuṃ bhuñjantāpi yāpanamattameva āhāraṃ bhuñjimsu. Tato eva **agiddhā** gedhaṃ anāpannā. **Nādhimucchitā** na ajjhositā akkhabbhañjanaṃ viya sākaṭikā² vaṇalepanaṃ viya vaṇino abhuñjimsu.

Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccayeti jīvitānaṃ pavattiyā parikkhārabhūte bhesajjasāṅkhāte paccaye gilānapaccaye. **Yathā teti** yathā te purimakā bhikkhū āsavakkhaye **ussukā** yuttā āsuṃ, tathā te rogābhībūtāpi gilānapaccaye bālhaṃ ativiya **ussukā** nāhesunti attho.

Tapparāyaṇāti vivekapaṇāyāṇā vivekaṇā. Evaṃ catūhi gāthāhi catupaccayasantosaṃ³ bhāvanābhiraṭṭhā dassetena tesāṃ ariyavaṃsapaṭipadā dassitā.

Nīcāti “mayaṃ paṃsukūlikā piṇḍapātikā”ti attukkaṃsanaparavambhaṇāni akatvā nīcavuttino, nivātavuttinoti attho. **Niviṭṭhāti** sāsane nivīṭṭhasaddhā. **Subharāti** appicchatādibhāvena suposā⁴. **Mudūti** vattapaṭipattiyāṃ sakale ca brahmacariye mudū, suparikammakatasuvaṇṇaṃ viya viniyogakkhamā. **Mudūti** vā abhākuṭikā uttānamukhā pupphitamukhena paṭisanthāravuttino, subhitthaṃ viya⁵ sukhāvahāti vuttaṃ hoti. **Athaddhamānasāti**

1. Ayaṃ tāva paṭipattibhāvato viseso (Sī)

2. Sākaṭikānaṃ (Sī)

3. Paccayasantosaṃ (Sī)

4. Supposā (Sī)

5. Suhitaṃ viya (Sī)

akathinacittā, tena subbacabhāvamāha. **Abyāsekā**ti sativippavāsābhāvato kilesabyāsekarahitā, antarantarā taṇhādīṭṭhimānādīhi avokiṇṇāti attho. **Amukharāti** na mukharā, na mukhena kharā vacīpāgabbhiyarahitāti vā attho. **Atthacintāvasānugāti** hitacintāvasānugā hitacintāvasikā attano paresaṅca hitacintameva¹ anuparivattanakā.

Tatoti tasmā nīcavuttādihetu. **Pāsādikanti** pasādajanikam² paṭipattim passantānam suṇantānaṅca pasādāvaham. **Gatanti** abhikkantapaṭikkantaparivattanādīgamanam. **Gatanti** vā kāyavācāpavatti. **Bhuttanti** catupaccayaparibhogo. **Nisevanti** gocaranisevanam. **Siniddhā teladhārāvāti** yathā anivattitā kusalajanābhisiṅcitā savantī teladhārā avicchinnā **siniddhā** maṭṭhā dassanīyā pāsādikā hoti, evam tesam ākappasampannānam iriyāpatho acchiddo saṅho maṭṭho dassanīyo pāsādiko ahosi.

Mahājāyāyīti mahantehi jhānehi jhāyanasīlā, mahantaṃ vā nibbānam jhāyantīti mahājāyāyī. Tato eva **mahāhitā**, mahantehi hitehi samannāgatāti attho. **Te therāti** te yathāvuttappakārā paṭipattiparāyaṇā therā idāni parinibbutāti attho. **Parittā dāni tādisāti** idāni pacchime kāle tādisā tathārūpā therā parittā appakā katipayā evāti³ vuttaṃ hoti.

Kusalānaṅca dhammānanti vivaṭṭassa upanissayabhūtānam vimokkhasambhārānam anavajjadhammānam. **Paññāya cāti** tathārūpāya paññāya ca. **Parikkhayāti** abhāvato anuppattito. Kāmañcetha paññāpi siyā anavajjadhammā⁴, bahukārabhāvadassanattam panassā visum gahaṇam yathā puññañāṇasambhārāti. **Sabbākāravārūpetanti** ādikalyāṇatādīhi sabbehi ākāravarehi pakāravisesehi upetaṃ yuttaṃ Jinassa Bhagavato sāsanaṃ lujjati vinassatīti⁵ attho.

Pāpakānaṅca dhammānam, kilesānaṅca yo utūti kāyaduccaritādīnam pāpadhammānam lobhādīnaṅca kilesānam yo utu yo kālo, so

1. Cintanameva (Sī)

2. Pasādajanakam (Sī, Ka)

3. Appakā evāti (Sī)

4. Anuvajjadhammesu (Sī)

5. Lujjati bhijjati vinassatīti (Ka)

ayaṃ vattatīti vacanaseso. **Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasesakāti** ye pana evarūpe kāle kāyacitta-upadhivivekatthāya upaṭṭhitā āradhāvīriyā, te ca sesapaṭipattisaddhammakā honti. Ayaṃ hettha adhippāyo—suvisuddhasīlācārāpi samānā idāni ekacce bhikkhū iriyāpathasaṅṭhāpanaṃ, samathavipassanābhāvanāvidhānaṃ, mahāpalibodhūpacchedo, khuddakapalibodhūpacchedoti evamādipubbakiccaṃ sampādetvā bhāvanamanuyuñjanti. Te sesapaṭipattisaddhammakā¹, paṭipattim matthakaṃ pāpetuṃ na sakkontīti.

Te kilesā pavaḍḍhantāti ye Bhagavato orasaputtehi ca tadā parikkhayaṃ pariyādānaṃ gamitā kilesā, te etarahi laddhokāsā bhikkhūsu vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjantā. **Āvisanti bahurū jananti** kalyāṇamittarahitaṃ ayonisomanasikārabahulaṃ andhabālajanaṃ abhibhavitvā avasaṃ karontā āvisanti santānaṃ anupavisanti. Evambhūtā ca te **kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā** yathā nāma keḷisīlā rakkhasā bhisakkarahite ummatte āvisitvā te anayabyasanaṃ āpādentā tehi kīḷanti, evaṃ te kilesā Sammāsambuddhabhisakkarahite andhabāle bhikkhū āvisitvā tesāṃ diṭṭhadhammikādibhedāṃ anattānaṃ uppādentā tehi saddhiṃ kīḷanti maññe, kīḷantā viya hontīti attho.

Tena tenāti tena tena ārammaṇabhāgena. **Vidhāvitāti** virūpaṃ dhāvitā asārūppavasena paṭipajjantā. **Kilesavatthūsūti** paṭhamaṃ uppannaṃ kilesā pacchā uppajjanakānaṃ kāraṇabhāvato kilesāva kilesavatthūni, tesu kilesavatthūsu samūhitesu. **Sasaṅgāmeva ghositeti** hiraññasuvaṇṇamaṇimuttādikaṃ dhanāṃ vippakiritvā “yaṃ yaṃ hiraññasuvaṇṇādi yassa yassa hatthagataṃ, taṃ taṃ tassa tasseva hotū”ti evaṃ kāmaghosanā sasaṅgāmaghosanā nāma. Tatthāyamattho—kilesavatthūsu “yo yo kilesa yaṃ yaṃ sattaṃ gaṇhāti abhibhavati, so so tassa tassa hotū”ti kilesasenāpatinā mārena sasaṅgāme ghosite viya. Tehi tehi kilesehi abhibhūtā te bālaputhujjanā tena tena ārammaṇabhāgena vidhāvitā vositāti.

1. Bhāvanamanuyuñjantā sesapaṭipattikā saddhammakatā (Sī)

Te evaṃ vidhāvītā kiṃ karontīti āha “**pariccajivā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare**”ti. Tassattho—paṭipattisaddhammaṃ chaḍḍetvā āmisakiñjakkhahetu **aññamaññehi bhaṇḍare** kalaham karontīti. **Diṭṭhigatānīti** “viññāṇamattameva atthi, nattheva rūpadhammā”ti, “yathā puggalo nāma paramatthato natthi, evaṃ sabhāvadhammāpi paramatthato natthi, vohāramattamevā”ti ca evamādīni diṭṭhigatāni micchāgāhe **anventā** anugacchantā **idaṃ seyyo** idameva seṭṭham, aññaṃ micchāti maññanti.

Niggatāti gehato nikkhantā. **Kaṭacchubhikkhahetūpīti** kaṭacchumattabhikkhānimittampi. Tam dadantassa gahaṭṭhassa ananulomikasaṃsaggavasena **akiccāni** pabbajitena akattabbāni kammāni **nisevare** karonti.

Udarāvadehakaṃ bhutvāti “ūnūdarō mitāhāro”ti¹ vuttavacanam acintetvā udarapūram bhuñjitvā. **Sayantuttānaseyyakāti** “dakkhiṇena passena sīhaseyyam kappeti pāde pādam accādhāya sato sampajāno”ti² vuttavidhānam ananussarivā uttānaseyyakā sayanti. **Yā kathā Sathugarahitāti** rājakathāditiracchānakatham sandhāya vadati.

Sabbakārukasippānīti sabbehi vessādīhi kārukehi kattabbāni bhattatālavaṇṭakaraṇādīni hatthasippāni. **Cittim katvānāti** sakkaccam sādaram katvā. **Avūpasantā ajjhantanti** kilesavūpasamābhāvato gadduhanamattampi³ samādhānābhāvato ca ajjhantam avūpasantā, avūpasantacittāti attho. **Sāmaññatthoti** samaṇadhammo. **Ati-acchatīti** tesam ājīvakkiccapasutatāya ekadesampi aphasanto visumheva nisīdati, anallīyatīti vuttam hoti.

Mattikanti pākatikam vā pañcavaṇṇam vā gihīnam viniyogakkhamam mattikam. **Telacunṇaṇcāti** pākatikam, abhisankhatarā vā telaṇca cuṇṇaṇca⁴. **Udakāsanabhojananti** udakaṇca āsanaṇca bhojanaṇca. **Ākaṅkhaṇtā bahuttaranti** bahum piṇḍapātādi-uttaruttaram ākaṅkhaṇtā “amhehi mattikādīsu dinnesu manussā dalhabhattikā hutvā bahum uttaruttaram catupaccayajātam dassantī”ti adhippāyena gihīnam upanāmentīti attho.

1. Khu 2. 343; Khu 11. 392 piṭṭhesu.

3. Gandhūhanamattampi (Ka)

2. Am 3. 15; Abhi 2. 258 piṭṭhesu.

4. Nahānīyacuṇṇaṇca (Sī)

Dante punanti sodhenti etenāti **dantaponam**, dantakaṭṭham. **Kapitthanti** kapitthaphalam. **Pupphanti** sumanacampakādipuppham. **Khādanīyānti** aṭṭhārasavidhepi khajjakavisesse. **Piṇḍapāte ca sampanneti** vaṇṇādisampayutte¹ odanavisesse. **Ambe āmalakāni cā**’ti ca-saddena mātuluṅgatālanālīkerādīphalāni avuttāni saṅgaṇhāti. Sabbattha gihīnam upanāmenti ākaṅkhaṇṭā bahuttaranti yojanā.

Bhesajjesu yathā vejjāti gihīnam bhesajjappayogesu yathā vejjā, tathā bhikkhū paṭipajantīti adhippāyo. **Kiccākicce yathā gihīti** gahaṭṭhānam khuddake ceva mahante ca kicce kattabbe gihī viya. **Gaṇikāva vibhūsāyanti** attano sarīrassa vibhūsane rūpūpajīviniyo viya. **Issare khattiyā yathāti** issare issariyapavattane yathā khattiyā, evam kulapatī hutvā vattantīti attho.

Nekatikāti nikatiyam niyuttā, amanim yeva manim, asuvaṇṇamiyeva suvaṇṇam katvā paṭirūpasāciyoganiratā. **Vañcanikāti** kūṭamānādīhi vipalambakā. **Kūṭasakkhīti** ayāthāvasakkhino. **Apātukāti** vāmakā, asaṇyavattantīti attho. **Bahūhi parikappēhīti** yathāvuttehi aññehi ca bahūhi micchājīvappakārehi.

Lesakappeti kappiyalese kappiyapaṭirūpe. **Pariyāyēti** paccayesu pariyaṇyassa yoge. **Parikappeti** vadḍhi-ādivikappane, sabbattha visaye bhummam. **Anudhāvītīti** mahicchātādīhi pāpadhammehi anudhāvītā vositā². **Jīvikatthā** jīvikappayojanā ājīvahetukā. **Upāyenāti** parikathādinā upāyena paccayuppādananayena. **Saṅkaḍḍhantīti** saṅharanti.

Upaṭṭhāpentī parisanti parisāya attānam upaṭṭhāpentī, yathā parisā attānam upaṭṭhāpentī, evam parisam saṅgaṇhantīti attho. **Kammatoti** kammahetu. Te hi attano kattabbaveyyāvaccanimittam upaṭṭhāpentī. **No ca dhammatoti** dhammanimittam no ca upaṭṭhāpentī. Yo Satthārā ullumpanasabhāvasaṅghitāya parisāya saṅgaho³ anuññāto, tena na saṅgaṇhantīti attho. **Lābhatoti** lābhahetu, “ayyo bahussuto, bhāṇako, dhammakathiko’ti evam sambhāvento mahājano mayham lābhasakkāre

1. Byañjanādisampayutte (Sī)

2. Anu anu dhāvītā javāpitā (Ka)

3. Parisasaṅgaho (Sī)

upanayissatī”ti icchācāre ṭhatvā lābhanimittam paresam dhammam desenti. **No ca atthatoti** yo so vimuttāyatanasīse ṭhatvā saddhammam kathentena pattabbo attho, na tamdiṭṭhadhammikādibhedahitanimittam dhammam desentīti¹ attho.

Samghalābhassa bhaṇḍantiti samghalābhahetu bhaṇḍanti² “mayham pāpuṇāti, na tuyhan”ti-ādinā kalaham karonti. **Samghato paribāhirāti** ariyasamghato bahibhūtā ariyasamghe tadabhāvato. **Paralābhopajīvantāti** sāsane lābhassa andhabālaputhujjanehi pare sīlādiguṇasampanne sekkhe uddissa uppannattā tam paralābham, parato vā dāyakato laddhabbalābham upajīvantā bhaṇḍanakārakā bhikkhū pāpajigucchāya abhāvato **ahirikā** samānā ca “mayam paralābham bhuñjāma, parapaṭibaddhajīvikā”tipi **na lajjare** na hiriyanti.

Nānuyuttāti samaṇakaraṇehi dhammehi ananuyuttā. **Tathāti** yathā pubbe vuttā bandhanakārakādayo, tathā. **Eketi** ekacce. **Muṇḍā samghātipārutāti** kevalam muṇḍitakesatāya muṇḍā pilotikakhaṇḍehi³ samghaṭitaṭṭhena “samghāṭī”ti laddhanāmena cīvarena pārutasarīrā.

Sambhāvanāmyevicchanti, lābhasakkāramucchitāti lābhasakkārāsāya⁴ mucchitā ajjhositā hutvā, “pesalo dhutavādo bahussuto”ti vā madhuravacanamanuyuttā “ariyo”ti ca kevalam **sambhāvanam** bahumānāmyeva icchanti esanti, na tannimutte guṇeti attho.

Evanti “kusalānañca dhammānam paññāya ca parikkhayā”ti vuttanayena. **Nānappayātamhīti** nānappakāre bhedanadhamme payāte samakate, nānappakārena vā samkilesadhamme payātuṃ pavattituṃ āradde. **Na dāni sukaram tathāti** idāni imasmim dullabhakalyāṇamitte dullabhasappāyasaddhammassavane ca kāle yathā Satthari dharante **aphusitam** aphuṭṭham anadhigatam jhānavipassanam **phusituṃ** adhigantuṃ, **phusitam vā** hānabhāgiyam ṭhitibhāgiyameva vā ahutvā yathā visabhāgiyam hoti, tathā **anurakkhituṃ** pāletuṃ sukaram, tathā na sukaram, tathā sampādetuṃ na sakkāti attho.

1. Attho na tena atthena diṭṭhadhammikādibhedahitanimittam dhammam na desenti (Sī)

2. Bhaṇḍenti (Sī, Ka)

3. Pilotikakhaṇḍe (Sī)

4. Lābhasakkāresu (Sī)

Idāni attano parinibbānakālassa āsannattā saṁkhittena ovādena sabrahmacāriṁ ovadanto “**yathā kaṇṭakaṭṭhānamhī**”ti-ādimāha. Tassattho—yathā puriso kenacideva payojanena kaṇṭakanicite padese anupāhano vicaranto “mā maṁ kaṇṭako vijjhī”ti satim upaṭṭhapetvā vicarati, evaṁ kilesakaṇṭakanicite gocaragāme payojanena caranto muni satim upaṭṭhapetvāna satisampajaññayutto appamattova careyya kammaṭṭhānam avijahantoti vuttam hoti.

Saritvā pubbake yogī, tesam vattamanussaranti purimake yoge bhāvanāya yuttatāya yogī āradhavi-passake saritvā tesam vattam āgamānusārena sammāpaṭipattibhāvanāvidhim anussaranto dhuranikkhepaṁ akatvā yathāpaṭipajjanto. **Kiñcāpi pacchimo kāloti** yadipāyam atītasatthuko carimo kālo, tathāpi yathādhamameva paṭipajjanto vipassanam ussukkāpento **phuseyya amataṁ padaṁ** nibbānam adhigaccheyya.

Idam vatvāti yathādassitam saṁkilesavodānesu imam paṭipattividhim kathetvā. Ayañca osānagāthā saṅgītikārehi therassa parinibbānam pakāsetum vuttāti veditabbā.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vīsatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Timsanipāta

1. Phussattheragāthāvaṇṇanā

Timsanipāte **pāsādike bahū disvāti**-ādikā āyasmato Phussattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde ekassa Maṇḍalikarañño putto hutvā nibbatti, **Phussoti** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto khattiyakumārehi sikkhitabbasippesu nipphattiṃ gato upanissayasampannattā kāmesu alaggacitto aññatarassa mahātherassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā cariyānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā bhāvanaṃ anuyuñjanto jhānāni nibbattetvā jhānapādakaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva chaḷabhiñño ahosi. Athekadivasaṃ Paṇḍaragotto¹ nāma eko tāpaso tassa santike dhammaṃ sutvā nisinno sambahule bhikkhū sīlacārasampanne susaṃvutindriye bhāvitakāye bhāvitacitte disvā pasannacitto “sādhu vatāyaṃ paṭipatti loka ciraṃ tiṭṭheyyā”ti cintetvā “kathaṃ nu kho bhante anāgatamaddhānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipatti bhavissati”ti theram pucchi. Tamatthaṃ dassento saṅgītikārā—

949. Pāsādike bahū disvā, bhāvitatte susaṃvute.

Isi paṇḍarasagotto, apucchi phussasavhayan”ti—

gāthaṃ ādito ṭhapesuṃ.

Tattha **pāsādiket**i attano paṭipattiyā pasādārahe. **Bahūti** sambahule. **Bhāvitatteti** samathavipassanābhāvanāhi bhāvitacitte. **Susaṃvuteti** suṭṭhu saṃvutindriye. **Isīti** tāpaso. **Paṇḍarasagottoti** paṇḍarassa nāma isino vaṃse jātattā tena samānagotto. **Phussasavhayanti** hussasaddena avhātabbāṃ, phussanāmakanti attho.

1. Paṇḍarassagotto (Sī)

950. “Kim chandā kimadhippāyā, kimākappā bhavissare.
Anāgatamhi kālamhi, taṃ me akkhāhi pucchito”ti—

ayaṃ tassa isino pucchāgāthā.

Tattha **kim chandā**ti imasmim sāsane anāgate bhikkhū kīdisacchandā kīdisādhimuttikā, kim hīnādhimuttikā, udāhu paṇitādhimuttikāti attho. **Kimadhippāyā**ti kīdisādhippāyā kīdisajjhāsayā, kim saṃkilesajjhāsayā, udāhu vodānajjhāsayāti attho. Atha vā **chandā** nāma kattukamyatā, tasmā kīdisī¹ tesam kattukamyatāti attho. **Adhippāyo** ajjhāsayoyeva. **Kimākappā**ti kīdisākappā. Ākappāti ca vesagahaṇādivārittacārittavantoti attho. **Bhavissare**ti bhavissanti. **Taṃ meti** taṃ anāgate bhikkhūnaṃ chandādhippāyākappabhedam pucchito mayham **akkhāhi** kathehīti theram ajjhesati. Tassa thero tamattham ācikkhanto sakkaccasavane tāva niyojetum—

951. “Suṇohi vacanam mayham, isi paṇḍarasavhaya.
Sakkaccam upadhārehi, ācikkhissāmya’nāgatan”ti—

gāthamāha.

Tassattho—bho paṇḍaranāma isi yaṃ tvaṃ maṃ pucchasi, taṃ te anāgataṃ ācikkhissāmi, ācikkhato pana mama vacanam suṇāhi anāgatatthadīpanato samvegāvahato ca sakkaccam upadhārehīti.

Atha thero anāgataṃsaññāna bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃca bhāvinim² pavattim yathābhūtam disvā tassa ācikkhanto—

952. “Kodhanā upanāhī ca, makkhī thambhī saṭhā bahū.
Issukī nānāvādā ca, bhavissanti anāgate.

953. Aññātamānino dhamme, gambhīre tīragocarā.
Lahukā agarū dhamme, aññamaññamagāravā.

954. Bahū ādīnavā loke, uppajjissantu’nāgate.
Sudesitam imam dhammam, kilesissanti dummatī.

1. Tasmā kīdasacchandā kīdisī (Sī)

2. Bhāvitam (Sī)

955. Guṇahīnāpi saṅghamhi, voharantā visāradā.
Balavanto bhavissanti, mukharā assutāvino.
956. Guṇavantopi saṅghamhi, voharantā yathātthato.
Dubbalā te bhavissanti, hirīmanā anattikā.
957. Rajataṃ jātarūpañca, khettaṃ vatthumajeḷakaṃ.
Dāsīdāsañca dummedhā, sādīyissantu'nāgate.
958. Ujjhānasaññino bālā, sīlesu asamāhitā.
Unnaḷā vicarissanti, kalahābhiratā magā.
959. Uddhatā ca bhavissanti, nīlacīvarapārutā.
Kuhā thaddhā lapā siṅgī, carissanturiyā viya.
960. Telasaṅthehi kesehi, capalā añjanakkhikā.
Rathiyāya gamissanti, dantavaṇṇikapārutā.
961. Ajegucchaṃ vimuttehi, surattaṃ arahaddhajaṃ.
Jigucchissanti kāsāvaṃ, odātesu samucchitā.
962. Lābhakāmā bhavissanti, kusītā hīnavīriyā.
Kicchantaṃ vanapatthāni¹, gāmantesu vasissare.
963. Ye ye lābhaṃ labhissanti, micchājīvaratā sadā.
Te teva anusikkhantā, bhajissanti asaṃyatā.
964. Ye ye alābhino lābhaṃ, na te pujjā bhavissare.
Supesalepi te dhīre, sevissanti na te tadā.
965. Milakkhurajanaṃrattaṃ, garahantā sakaṃ dhajaṃ.
Tittiyānaṃ dhajaṃ keci, dhārissantu'vadātakaṃ.
966. Agāravo ca kāsāva, tadā tesāṃ bhavissati.
Paṭisaṅkhā ca kāsāve, bhikkhūnaṃ na bhavissati.

1. Vanapatthesu (Ṭṭha)

967. Abhibhūtaṣṣa dukkhena, sallaviddhassa ruppato.
Paṭisaṅkhā mahāghora, nāgassāsi acintiyā.
968. Chaddanto hi tadā disvā, surattaṃ arahaddhajaṃ.
Tāvadeva'bhaṇi gāthā, gajo atthopasaṃhitā.
969. 'Anikkasāvo kāsāvaṃ, yo vatthaṃ paridhassati.
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.
970. Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito.
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahati'.
971. Vipannasīlo dummedho, pākaṭo kāmakāriyo.
Vibbhantacitto nissukko, na so kāsāvamarahati.
972. Yo ca sīlena sampanno, vītarāgo samāhito.
Odātamanasaṅkappo, sa ve kāsāvamarahati.
973. Uddhato unnaḷo bālo, sīlaṃ yassa na vijjati.
Odātakaṃ arahati, kāsāvaṃ kiṃ karissati.
974. Bhikkhū ca bhikkhuniyo ca, duṭṭhacittā anādarā.
Tādīnaṃ mettacittānaṃ, niggaṇhissantu'nāgate.
975. Sikkhāpentāpi therehi, bālā cīvaradhāraṇaṃ.
Na suṇissanti dummedhā, pākaṭā kāmakāriyā.
976. Te tathā sikkhitā bālā, aññamaññaṃ agāravā.
Nādiyissantu'pajjhāye, khaḷuṅko viya sārathim.
977. Evaṃ anāgataddhānaṃ, paṭipatti bhavissati.
Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ, patte kālamhi pacchime.
978. Purā āgacchate etaṃ, anāgataṃ mahabbhayaṃ.
Subbacā hotha sakhilā, aññamaññaṃ sagāravā.
979. Mettacittā kāruṇikā, hotha sīlesu saṃvutā.
Āraddhavīriyā pahitattā, niccaṃ daḷhaparakkamā.

980. Pamādaṃ bhayato disvā, appamādañca khemato.

Bhāvetha'ṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, phusantā amataṃ padan"ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **kodhanā**ti kujjhanasīlā. **Bhavissanti anāgateti** sambandho. Kim therassa kāle tathā nāhesunti? Na nāhesuṃ, tadā pana kalyāṇamittabahulatāya ovādakesu viññāpakesu sabrahmacārīsu bahūsu vijjamānesu kilesesu balavantesu paṭisaṅkhānabahulatāya ca yebhuyyena bhikkhū akkodhanā ahesuṃ¹, āyatim tabbipariyāye atikodhanā bhavissanti, tasmā “anāgate”ti vuttaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. **Upanāhī**ti āghātavattḥūsu āghātassa upanayhanasīlā upanāhasambhavato vā upanāhī. Tattha purimakāliko byāpādo kodho, aparakāliko upanāho. Sakim pavatto vā doso kodho, anekakkhattum pavatto upanāho. Paresam vijjamāne guṇe makkhanti puñjanti, tesam vā udakapuñjaniyā viya udakassa makkho makkhanam puñjanam etesam atthīti **makkhī**. Atimānalakkhaṇo thambho etesam atthīti **thambhī**. **Saṭhā**ti asantaguṇavibhāvanalakkhaṇena saṭheyena samannāgatā. **Issukī**ti parasampattikhiyyanalakkhaṇāya issāya samannāgatā. **Nānāvādā**ti aññamaññam viruddhavādā viruddhadiṭṭhikā, kalahakārakā cāti attho.

Aññātamānino dhamme, gambhīre tīragocarāti gambhīre durobhāse saddhamme aññāte eva “ñātoti, diṭṭho”ti evam mānino, tato eva tassa orabhāge pavattitāya orimatīragocarā. **Lahukā**ti lahusabhāvā capalā. **Agarū dhammeti** saddhamme gāravarahitā. **Aññamaññamagāravā**ti aññamaññasmim appatissā, samghe sabrahmacārīsu ca garugāravavirahitā. **Bahū ādīnavā**ti vuttappakārā, vakkhamānā ca bahū anekadosā antarāyā. **Loketi** sattaloke. **Uppajjissantya'nāgateti** anāgate pātu bhavissanti. **Sudesitaṃ imaṃ dhammanti**² Sammāsambuddhena suṭṭhu aviparītaṃ ādikalyāṇādippakārena desitaṃ imaṃ āgamasaddhammaṃ. **Kilesissanti**ti kilīṭṭham kilesadūsitam karissanti, “āpattim ‘anāpattī’ti garukāpattim

1. Kodhanā nāhesuṃ (Sī)

2. Sudesitaṃ idaṃ dhammanti (Sī)

‘lahukāpatti’ti” ādinā duccharitasamkilesena asaddhammena saṅhasukhumam rūpārūpadhammam paṭikkhipissanti, diṭṭhisamkilesena ubhayatrāpi taṅhāsamkilesena samkilesissanti malīnam karissanti. **Dummatīti** nippanā. Vuttam hetam Bhagavatā “bhavissanti bhikkhave bhikkhū anāgamaddhānam -pa- Abhidhammakatham Vedallakatham kathentā kaṇhadhammam okkamamānā na bujjhissanti”ti¹.

Guṇahīnāti silādiguṇavirahitā dussilā, alajjino ca. Atha vā **guṇahīnāti** vinayavārittādiguṇena hīnā dhammavinaye appakataññuno. **Sarīghamhīti** saṅghamajjhe. **Voharantāti** kathentā, saṅghe vinicchayakathāya vattamānāya yamkiñci bhaṇantā. **Visāradāti** nibbhayā pagabbhā. **Balavantoti** pakkhabalena balavanto. **Mukharāti** mukhakharā kharavādino. **Assutāvinoti** na sutavanto, kevalam lābhasakkārasilokasannissayena guṇadharā hutvā “dhammam ‘adhammo’ti, adhammañca ‘dhammo’ti, vinayam ‘avinayo’ti, avinayañca ‘vinayo’ti” evam attanā yyathicchitamattham saṅghamajjhe patiṭṭhapentā balavanto bhavissanti.

Guṇavantoti silādiguṇasampannā. **Voharantā yathātthatotī** atthānurūpam aviparītattam “dhammam ‘dhammo’ti, adhammam ‘adhammo’ti, vinayam ‘vinayo’ti, avinayam ‘avinayo’ti” evam dīpentā. **Dubbalā te bhavissantīti** parisāyam alajjussannatāya balavirahitā te bhavissanti, tesam vacanam na tiṭṭhissati. **Hirīmanā anattikāti** hirīmantō kenaci anattikā. Te hi dhammena vattum samatthāpi pāpajjucchatāya appakiccatāya ca kehici virodham akarontā attano vadam patiṭṭhāpetum na vāyamantā diṭṭhāvikkammam vā adhiṭṭhānam vā akatvā tuṅhī honti.

Rajatanti rūpiyam, tena kahāpaṇalohamāsakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Jātarūpanti** suvaṇnam, tena maṇimuttādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Vāsaddo samuccayattho “apadā vā”ti-ādīsu² viya. “Rajatajātarūpañcā”ti vā pāṭho. **Khettanti** yattha pubbaṇṇāparaṇnam³ ruhati, tam khettam. Tadattham akatabhūmibhāgo vatthu. **Ajēlakanti** eḷakā nāma ajāyeva, te ṭhapetvā avasesā pasujāti ajā nāma. Ajēlakaggahaṇeneva hettha gomahimsādīnampi saṅgaho kato. **Dāsīdāsāñcāti** dāsīyo ca

1. Am 2. 94 piṭṭhe.

2. Am 1. 343; Am 2. 29; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

3. Pubbannāparannaṃ (Sī)

dāse ca. **Dummedhāti** aviddasuno, kappiyākappiyam sārubbāsāruppaṃ ajānantā attano atthāya **sādiyissanti** sampaṭicchissanti.

Ujjhānasaññinoti pare heṭṭhato katvā olokanacittā, anujjhāyitabbaṭṭhānepi vā ujjhānasilā. **Bālāti** duccintitacintanādinā bālalakkhaṇena samannāgatā, tato eva **sīlesu asamāhitā** catupārisuddhisīlesu na samāhitacittā. **Unnaḷāti** samussitatucchamānā. **Vicarissantīti** mānaddhajaṃ ukkhipitvā vicarissanti. **Kalahābhiratā magāti** sārambhabahulatāya karaṇuttariyapasutā kalahe eva abhiratā magasadisā migā viya attahitāpekkhā¹ ghāsesanābhiratā dubbalavihesaparāti attho.

Uddhatāti uddhaccena samannāgatā cittekaggatārahitā. **Nīlacīvarapārūtāti** akappiyarajanarattena nīlavaṇṇena cīvarena pārūtā, tādisaṃ cīvaraṃ nivāsetvā ceva pārupitvā ca vicaraṇakā. **Kuhāti** sāmantaḷappanādinā kuhanavattunā kuhakā, asantaḷaṇṇasambhāvanicchāya kohaṇṇaṃ katvā paresaṃ vimhāpayā. **Thaddhāti** kodhena mānena ca thaddhamānasā kakkhaḷahadayā. **Lapāti** lapanakā kuhanavuttikā, pasannamānasehi manussehi “kena bhante ayyassa attho”ti paccayadāyakānaṃ vadāpanakā, payuttavācāvasena, nippesikatāvasena ca paccayatthaṃ lapakāti vā attho. **Siṅgīti** “tatha katamaṃ siṅgaṃ, yaṃ siṅgaṃ siṅgārātā cāturatā cāturiyaṃ parikkhatatā pārikkhatiyaṃ”ti² evaṃ vuttehi siṅgasadisehi pākāṭakilesehi samannāgatā, siṅgaracaritāti attho. “**Ariyā viyā**”ti idaṃ “kuhā”ti etasseva atthadassanaṃ. Kuhakānaṃhi ariyānamiva ṭhitabhāvaṃ dassento ariyā viya vicarantīti āha.

Telasaṇṭhehīti sitthakatelena vā udakatelena vā osaṇṭhitehi. **Capalāti** kāyamaṇḍanaparikkhāramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Añjanakkhikāti** alaṅkārañjanaṇa añjitanettā. **Rathiyāya gamissantīti** bhikkhācariyāya kulūpasāṅkamanāpadesehi, mahāracchāya ito cito ca paribbhamissanti. **Dantavaṇṇikapārūtāti** dantavaṇṇarattena cīvarena pārutasarīrā.

1. Attahitanirapekkhā (Ka)

2. Abhi 2. 364 piṭṭhe.

Ajegucchanti ajjucchitabbarā. **Vimuttehīti** ariyehi. **Surattanti** kappiyarajanena suṭṭhu rattam, arahantānaṃ Buddhādīnaṃ ciṇṇatāya arahaddhajam jigucchissanti kāsāvaṃ. Kasmā? **Odātesu samucchitā** gedham āpannā. Dantavaṇṇapārūpanassa hi idaṃ kāraṇavacanam. Te hi setakam sambhāventā “sabbena sabbam setake gahite liṅgapariccāgo eva siyā”ti dantavaṇṇam pārūpanti.

Lābhakāmāti lābhagiddhā. Bhikkhācariyāsupi kosajjayogato **kusītā**. Samaṇadhammam kātum cittassa ussāhābhāvena **hīnavīriyā**. **Kicchantāti** kilamantā, vanapatthesu vasitum kicchantā kilantacittāti attho. **Gāmantesūti** gāmantasenāsanesu gāmasamīpesu senāsanesu, gāmadvāresu vā senāsanesu. **Vasissareti** vasissanti.

Te teva anusikkhantāti ye ye¹ micchājīvappayogena laddhalābhā, te te eva puggale anusikkhantā bhamissanti. **Bhamissantīti** sayampi te viya micchājīvena lābham uppādetum rājakulādīni sevantā paribbhamissanti. “**Bhajissanti**”ti vā pāṭho, sevissantīti attho. **Asamyatāti** silasamyamarahitā.

Ye ye alābhino lābhanti ye ye bhikkhū micchājīvaparivajjanena appapuñnatāya ca lābhassa paccayassa na lābhino, te **pujjā** pūjanīyā pāsāmsā **tadā** anāgate kāle na bhavissanti. **Supesalepi te dhīreti** dhitisampannatāya dhīre suṭṭhu pesalepi te bhikkhū na sevissanti, tadā anāgate te lābhino lābhakāmāva bhikkhūti attho.

Milakkhuraṇamrattanti kālakacchakaraṇena rattam. Samāsapadam hetam, gāthāsukhattham sānunāsikaniddeso. **Garahantā sakam dhajanti** attano dhajabhūtam kāsāvaṃ jigucchantā. Sāsane pabbajitānaṃ hi kāsāvo dhajo nāma. **Titthiyānam dhajam kecīti** keci Sakyaputtīyabhāvaṃ paṭijānantā eva titthiyānam setavattikānam dhajabhūtam avadātakam setavattam dhāressanti.

Agāravo ca kāsāveti arahaddhajabhūte kāsāve agāravo abahumānaṃ tadā anāgate tesam bhavissati. **Paṭisaṅkhā ca kāsāveti**

1. Ye yeva (Sī)

paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevāmī”ti-ādinā¹ nayena
paccavekkhaṇamattampi kāsāvaparibhoge na bhavissati.

Kāsāvaṃ dhārentena kāsāvaṃ bahumānena “duccaritato oramitabban”ti
kāsāvassa garukātabbhāve Chaddantajātakamudāharanto “**abhibhūtassa
dukkhenā**”ti-ādimāha. Tattha **sallavidhassāti** puthunā savisena sallena
viddhassa, tato eva mahatā dukkhena abhibhūtassa. **Ruppatoti** sarīravikāraṃ
āpajjato. **Mahāghorāti** sarīrajīvitesu nirapekkhatāya bhimmā² garutarā
paṭisaṅkhā aññehi **acintiyā** cintāmattena pavattetuṃ asakkuṇeyyā
Chaddantamahānāgassa **āsi** ahoṣi. Chaddantanāgarājakāle hi bodhisatto
Soṇuttarena nāma nesādena paṭicchannaṭṭhāne ṭhatvā visapītena sallena
viddho mahatā dukkhena abhibhūto taṃ gahetvā paridahitaṃ kāsāvaṃ disvā
“ayaṃ ariyaddhajena paṭicchanno, na mayā himsitabbo”ti tattha
mettacittameva paccupaṭṭhapetvā uparidhammaṃ desesi. Yathāha—

“Samappito puthusallena nāgo,
Aduṭṭhacitto luddaka’majjhabhāsi.
Ki’matthayaṃ kissa vā samma hetu,
Mamaṃ vadhī kassa vā’yaṃ payogo”ti-ādi³.

Imamatthaṃ dassento thero “**Chaddanto hī**”ti-ādimāha. Tattha **surattaṃ
arahaddhajanti** Soṇuttarena paridahitakāsāvaṃ sandhāyāha. **Abhaṇīti** abhāsi.
Gāthāti gāthāyo. **Gajoti** Chaddanto nāgarājā. **Atthopasarūhitāti**
atthasannissitā hitā, hitayuttāti attho.

Chaddantanāgarājena vuttagāthāsu **anikkasāvoti** rāgādīhi kasāvehi
kasāvo. **Paridahissatīti** nivāsanapārupana-attharaṇavasena paribhuñjissati.
“Paridahissatī”ti vā pāṭho. **Apeto damasaccenāti** indriyadameṇa ceva
paramatthasaccapakkhikena vacīsaccena ca apeto, viyutto pariccattoti attho.
Na soti so evarūpo puggalo kāsāvaṃ paridahituṃ nārahati.

1. Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhesu.

2. Bhīmā (Sī)

3. Khu 5. 374 piṭṭhe Chaddantajātake.

Vantakasāvassāti catūhi maggehi vantakasāvo chaḍḍitakasāvo pahīnakasāvo assa bhaveyyāti attho. **Silesūti** catupārisuddhisīlesu. **Susamāhitoti** suṭṭhu samāhito. **Upetoti** indriyadamena ceva vuttappakārena saccena ca upagato samannāgato. **Sa veti** so evarūpo puggalo taṃ gandhakāsāvavatthaṃ ekantena arahatīti attho.

Vipannasīloti bhinnasīlo. **Dummedhoti** nippañño sīlavisodhanapaññāya virahito. **Pākaṭoti** “dussīlo ayan”ti pākaṭo¹ pakāso, vikkhittindriyatāya² vā **pākaṭo** pākaṭindriyoti attho. **Kāmakāriyoti** bhinnasamvaratāya yathicchitakārako, kāmassa vā mārassa yathākāmakaraṇīyo. **Vibbhantacittoti** rūpādīsu visayesu vikkhittacitto. **Nissukkoti** asukko sukkadhammarahito hirottappavivajjito, kusalahammasampādana-ussukkarahito vā.

Vītarāgoti vīgatacchandarāgo. **Odātamanasaṅkappoti** suvisuddhamanovitakko, anāvilasaṅkappo vā.

Kāsāvaṃ kiṃ karissatīti yassa sīlaṃ natthi, tassa kāsāvaṃ kiṃ nāma payojanam sādhesatī, cittakatasadisam tassa pabbajitaliṅganti attho.

Duṭṭhacittāti rāgādīdosehi dūsitacittā. **Anādarāti** Satthari dhamme aññamaññaṅca ādararahitā agāravā. **Tādīnaṃ mettacittānanti** mettābhāvanāya sampayuttahadaye teneva arahattādhigamena³ iṭṭhādīsu⁴ tādībhāvappatte uḷāraguṇe. Upayogatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. **Niggaṇhissantīti** “sīlādisampanne disvā te sambhāventā vipannasīle amhe na bahuṃ maññissantī”ti attani agāravabhayena yathā te ubbālḥā pakkamissanti, tathā bādhissantīti⁵ attho.

Sikkhāpentāpīti sikkhāpiyamānāpi. Kammatthe hi ayaṃ kattuniddeso. **Therehīti** attano ācariyupajjhāyehi. **Cīvaradhāraṇanti** idaṃ samaṇapaṭipattiyā nidassanamattaṃ, tasmā “evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te

1. Ayanti vā pākaṭo (Ka)

2. Vittindriyatāya (Ka)

3. Arahattādhigamena vā (sabbattha)

4. Iṭṭhāniṭṭhādīsu (Sī)

5. Bādhessantīti (Sī)

paṭikkamitabban”ti-ādinā¹ sikkhāpiyamānāpīti attho. Na suṇissantīti ovādaṃ na gaṇhissanti.

Te tathā sikkhitā bālāti te andhabālā ācariyupajjhāyehi sikkhāpiyamānāpi anādaratāya asikkhitāti. **Nādiyissantu’pajjhāyeti** upajjhāye ācariye ca ādaraṃ na karonti, tesam̄ anusāsaniyam̄ na tiṭṭhanti. Yathā kim̄? **Khaḷuṅko viya sārathim̄** yathā khaḷuṅko duṭṭhasso assadamakam̄ nādiyati na tassa upadese tiṭṭhati, evam̄ tepi upajjhāyācariye na bhāyanti na sārājantīti attho.

“**Evan**”ti-ādi vuttassevatthassa nigamanam̄. Tattha **evanti** vuttappakārena. **Anāgataddhānanti** anāgatamaddhānam̄, anāgate kāleti attho. Tam̄yeva sarūpato dassento “**patte kalamhi pacchime**”ti āha. Tattha katamo pacchimakālo? “Tatīyasaṅgītito paṭṭhāya pacchimakālo”ti keci, tam̄ eke nānujānanti. Sāsanaṃ hi pañcayugāni vimuttiyugam̄, samādhiyugam̄, sīlayugam̄, sutayugam̄, dānuyuganti. Tesu paṭhamam̄ vimuttiyugam̄, tasmim̄ antarahite samādhiyugam̄ vattati, tasmimpi antarahite sīlayugam̄ vattati, tasmimpi antarahite sutayugam̄ vattateva. Aparisuddhasīlo hi ekadesena pariyaṭṭibāhusaccam̄ paggayha tiṭṭhati lābhādikāmatāya. Yādā pana mātīkāpariyosānā pariyaṭṭi sabbaso antaradhāyati, tato paṭṭhāya liṅgamattameva avasissati, tadā yathā tathā dhanam̄ samharitvā dānamukhena² vissajjenti, sā kira nesam̄ carimā sammāpaṭipatti. Tattha sutayugato paṭṭhāya pacchimakālo, “sīlayugato paṭṭhāyā”ti apare.

Evam̄ thero pacchime kāle uppajjanakam̄ mahābhayam̄ dassetvā puna tattha sannipatitabhikkhūnam̄ ovādam̄ dadanto “**purā āgacchate**”ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **purā āgacchate etanti** etam̄ mayā tumhākam̄ vuttam̄ paṭipatti-antarāyakaram̄ anāgataṃ mahābhayam̄ āgacchati purā, yāva āgamissati, tāvadevāti attho. **Subbacāti** vacanakkhamā sovacassakārahehi dhammehi samannāgatā, garūnam̄ anusāsaniyo³ padakkhiṇaggāhino hothāti attho. **Sakhilāti** muduhadayā.

1. Am̄ 1. 439 piṭṭhe.

2. Dānamukhe (?)

3. Anusāsaniyā (Ka)

Mettacittāti sabbasattesu hitūpasamhāralakkhaṇāya mettāya sampayuttacittā. **Kāruṇikā**ti karuṇāya niyuttā paresam dukkhāpanayanākāravuttiyā karuṇāya samannāgatā. **Āraddhavīriyā**ti akusalānaṃ pahānāya kusalānaṃ upasampadāya paggaḥitavīriyā. **Pahitattā**ti nibbānaṃ paṭipesitacittā. **Niccanti** sabbakālaṃ. **Daḷhaparakkamā**ti thiravīriyā.

Pamādanti pamajjanaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ananuṭṭhānaṃ, akusalesu ca dhammesu cittavossaggo. Vuttam hi—

“Tattha katamo pamādo, kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vossaggo vossaggānuppadānaṃ, kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā”ti-ādi¹.

Appamādanti appamajjanaṃ, so pamādassa paṭipakkhato veditabbo. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, upaṭṭhitāya satiyā eva cetam nāmaṃ. Ayaṃ hettha attho—yasmā pamādamūlakā sabbe anathā, appamādamūlakā ca sabbe atthā, tasmā pamādaṃ **bhayato** upaddavato disvā appamādañca **khemato** anupaddavato disvā appamādapaṭipattiyā sikhābhūtaṃ sīlādikkhandhattayasaṅgahaṃ sammādiṭṭhi-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ vasena **aṭṭhaṅgikaṃ** ariyamaggaṃ **bhāvettha**, **amataṃ** nibbānaṃ **phusantā** sacchikarontā attano santāne uppādettha, dassanamaggamatte aṭṭhatvā upari tiṇṇaṃ maggānaṃ uppādanavasena vaḍḍhetha, evaṃ vo appamādabhāvanā sikhāpattā bhavissatīti.

Evaṃ thero sampattaparisaṃ ovadati. Imā eva cimassa therassa aññābyākaraṇagāthā ahesunti.

Phussattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhi 2. 385 piṭṭhe.

2. Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā

Yathācārī yathāsatoti-ādikā āyasmato Sāriputtattherassa gāthā. Tassa āyasmato Mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṃ veditabbaṃ—atīte ito sataśahassakappādhike asaṅkhyeyyamattake āyasmā Sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, nāmena **Saradamāṇavo** nāma ahoṣi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbatti, nāmena **Sirivaḍḍhakuṭumbiko** nāma ahoṣi. Te ubhopi sahaṇṇasukīlikasahāyā¹ ahesuṃ. Tesu Saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ dhaṇaṃ paṭipajjitvā ekadivasaṃ rahogato cintesi “imesaṃ sattānaṃ maraṇaṃ nāma ekantikāṃ, tasmā mayā ekaṃ pabbajjaṃ upagantvā mokkhamaggo gavesitabbo”ti sahāyaṃ upasaṅkamitvā samma ahaṃ pabbajitukāmo, kiṃ tvaṃ pabbajitūṃ sakkhissāsi”ti vatvā tena “na sakkhissāmi”ti vutte “hotu ahaṃeva pabbajissāmi”ti ratanaakoṭṭhagārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa pabbajjaṃ anupabbajitā catusattatisahassamattā brāhmaṇaputtā ahesuṃ. So pañca abhiññāyo aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kaṣiṇaparikkamaṃ ācikkhi. Tepi sabbe pañcābhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattesuṃ.

Tena samayena Anomadassī nāma Sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṃsāramahoghato tāretvā² ekadivasaṃ “Saradatāpasassa ca antevāsikānaṃ saṅghaṃ karissāmi”ti eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāseṇa gantvā “Buddhabhāvaṃ me jānātū”ti tāpasassa passantasseva ākāso otarivā pathaviyaṃ paṭiṭṭhāsi. Saradatāpaso Satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā “Sabbāññubuddhoyevāyaṃ”ti niṭṭhaṃ gantvā paccuggamaṇaṃ katvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Saradatāpaso Satthu santike ekamantaṃ nisīdi.

Tasmīmsamaye tassa antevāsikā catusattatisahassamattā jaṭilā paṇītapāṇīṭāni ojavantāni phalāphalāni gahetvā āgatā Satthāraṃ

1. Sahapaṇṇasukīlikasahāyā (Ka)

2. Tārento (Ka)

disvā sañjātapasādā attano ācariyassa ca Satthu ca nisinnākāraṃ oloketvā “ācariya mayam pubbe ‘tumhehi mahantataro koci natthi’ti vicarāma¹, ayam pana puriso tumhehi mahantataro maññe”ti āhamsu. Kim vadetha tātā sāsapena saddhiṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahasubbedham Sinerum samam kātum icchatha, Sabbaññubuddhena maṃ tulyam mā karitthāti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanam sutvā “yāva mahā vatāyam purisuttamo”ti sabbeva pādesu nipatitvā Satthāraṃ vandimsu.

Atha te ācariyo āha “tātā Satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, Satthā ca bhikkhācāraṇelāya idhāgato, handa mayam deyyadhammam yathābalaṃ dassāma. Tumhehi yaṃ yaṃ paṇitam² phalāphalaṃ ābhataṃ, taṃ taṃ āharathā”ti³ āharāpetvā hatthe dhovitvā sayam Tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā ca phalāphale paṭiggaṇhitamatte devatā dibbojam pakkhipimsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā Satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosivā Satthu santike sāraṇiyam katham kathento nisīdi. Satthā “dve aggasāvakā bhikkhusamghena saddhiṃ āgacchantū”ti cintesi. Te Satthu cittam ṇatvā tāvadeva satasahasakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhamsu.

Tato Saradatāpaso antevāsike āmantesi “tātā Satthu bhikkhusamghassa ca pupphāsanena pūjā kātābā, tasmā pupphāni āharathā”ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā Buddhassa yojanappamāṇam pupphāsanam paññāpesum, ubhinnaṃ aggasāvakānam tigāvutaṃ, sesabhikkhūnam aḍḍhajojanikādibhedam, samghanavakassa usabhamattaṃ paññāpesum. Evaṃ tesam paññāntesu āsanesu Saradatāpaso Tathāgatassa purato añjalim paggayha ṭhito⁴ “bhante mayham anuggahatthāya imam pupphāsanam abhiruhathā”ti āha. Nisīdi Bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakā sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdimsu. Satthā “tesam mahapphalaṃ hotū”ti nirodham samāpajji. Satthu samāpanabhāvam ṇatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi nirodham samāpajjimsu.

1. Vicarimhā (Si)

3. Tam āharathāti (Si)

2. Yam paṇitam (Si)

4. Ṭhatvā (Ka)

tāpaso sattāhaṃ nirantaraṃ pupphacchattaṃ dhārento aṭṭhāsi. Itare pana vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle añjaliṃ paggayha aṭṭhaṃsu.

Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhāya aggasāvakaṃ Nisabhattheraṃ āmantesi “tāpasānaṃ pupphāsanānumodanaṃ karohi”ti. Thero sāvakaṃ pāramiṇāṇe ṭhatvā tesāṃ pupphāsanānumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne Satthā dutiyaṃ aggasāvakaṃ Anomattheraṃ āmantesi “tvampi imesaṃ dhammaṃ desehi”ti¹. Sopi Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ sammasitvā tesāṃ dhammaṃ kathesi. Dvinnampi desanāya ekassapi dhammābhisamayo nāhosi. Atha Satthā Buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā Saradatāpasānaṃ avasesā sabbepe catusattatisahassamattā jaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva antarahitāpasavesā aṭṭhaparikkhāravaraḍḍharā satṭhivassikattherā viya ahesuṃ.

Saradatāpaso pana “aho vatāhampi ayaṃ Nisabhatthero viya anāgate ekassa Buddhassa aggasāvako bhaveyyan”ti Satthu desanākāle uppannaparivittakattāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhituṃ nāsakkhi. Atha Tathāgataṃ vanditvā tathā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “ito tvaṃ kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyaṃ atikkamitvā Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvako Sāriputto nāma bhavissasi”ti byākaritvā dhammakathaṃ vatvā bhikkhusaṃghaparivuto ākāsaṃ pakkhandi.

Saradatāpasopi sahāyakassa Sirivaḍḍhassa santikaṃ gantvā samma mayā Anomadassissa Bhagavato pādamūle anāgate uppajjanakassa Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvampi tassa dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehīti.

Sirivaḍḍho taṃ upadesaṃ sutvā² attano nivesanadvāre aṭṭhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā Buddhāsaṇaṃ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni

1. Tampi bhikkhu (Sī), tvampi bhikkhūnaṃ dhammaṃ desehi (Dhammapada),
tvampi dhammaṃ desehi (Aṅguttara)

2. Tassa upadese ṭhatvā (Ka)

paññāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā saradatāpasena Satthāraṃ
nimantāpetvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā Buddhappamukhaṃ
bhikkhusaṃghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā dutiyasāvaka bhāvāya
paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā
vuttanayena byākaritvā bhattānumodanaṃ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho
haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā dutiyacittavāre¹
kāmvācaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā
brahmaloke nibbatti.

Tato paṭṭhāya nesaṃ ubhinnampi antarākammaṃ na kathitaṃ.
Amhākaṃ pana Bhagavato uppattito puretameva Saradatāpaso
Rājagahassa avidūre Upatissagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi
paṭisandhim gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi Rājagahasseva avidūre
Kolitagāme Moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Tāni kira
dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyakāneva.
Tesaṃ dvinnāṃ ekadivasameva gabbhaparihāramadaṃsu. Dasamāsaccayena
jātānampi tesaṃ chasatṭhi dhātiyo upaṭṭhāpesuṃ, nāmaggaṇadivase
Rūpasāribrāhmaṇiyā puttassa Upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Upatissoti**
nāmaṃ akaṃsu, itarassa Kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Kolitoti** nāmaṃ
akaṃsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimanvāya
sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

Athekadivasam te Rājagahe giraggasamajjāṃ passantā mahājanaṃ
sannipatitaṃ disvā nāṇassa paripākagatattā yoniso ummujjantā “sabbepime
oraṃ vassasatānaṃ maccumukhe patissantī”²ti² saṃvegaṃ paṭilabhitvā
“amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, taṅca pariyesantehi ekaṃ
pabbajjāṃ laddhum vaṭṭatī”³ti nicchayaṃ katvā pañcahi māṇavakasatehi
saddhim Sañcayassa paribbājakassa santike pabbajimsu. Tesaṃ
pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo lābhaggayasaggappatto ahoṣi. Te
katipāheneva sabbam Sañcayassa samayaṃ pariggaṇhitvā³ tatha sāraṃ
adisvā tato nikkhamitvā⁴ tatha tatha te te paṇḍitasammate
samaṇabrāhmaṇe pañhaṃ pucchanti, te

1. Dutiyattavāre (Am-Ṭṭha 1. 121 piṭṭhe.)

2. Maccumukhaṃ pavisantīti (Ka)

3. Paṭimajjitvā (Si), parimadditvā (Ka)

4. Nibbijjitvā (Ka)

tehi puṭṭhā neva sampāyanti¹, aññadatthu teyeva tesaṃ pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ te makkhaṃ pariyesantā katikaṃ akaṃsu “amhesu yo paṭhamam amatam adhigacchati, so itarassa ārocetū”ti.

²Tena ca samayena amhākaṃ Satthari paṭhamābhisambodhiṃ patvā pavattivaradhammacakke anupubbena Uruvelakassapādike saḥassajaṭile dametvā Rājagahe viharante ekadivasam² Upatisso paribbājako paribbājakārāmaṃ gacchanto āyasmantaṃ Assajittheraṃ Rājagahe piṇḍāya carantaṃ disvā “na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito diṭṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabban”ti sañjātappasādo pañhaṃ pucchitum āyasmantaṃ udikkhanto piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjitum patirūpaṃ okāsaṃ gato, paribbājako attano paribbājakaṃ piṭṭhaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi.

Evaṃ so ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā “ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī”ti pucchi. Thero Sammāsambuddhaṃ apadisi. Puna tena “kiṃ vādī panāyasmato Satthā”ti puṭṭho “imassa sāsanassa gambhīrataṃ dassessāmī”ti attano navakabhāvaṃ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanadhammaṃ kathento “ye dhammā hetuppabhavā”ti³ gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā saḥassanayasampanne sotāpattiphale⁴ patiṭṭhāsi, itaraṃ padadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā upari visese appavattente “bhavissati ettha kāraṇaṃ”ti sallakkhetvā therāṃ āha “mā bhante upari dhammadesanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ Satthā vasatī”ti. Veḷuvaneti. “Bhante tumhe purato gacchatha, ahaṃ mayhaṃ sahāyakassa katapaṭiññaṃ mocetvā taṃ gahetvā āgamissāmī”ti pañcapatiṭṭhitena

1. Na sampādentī (Ka)

2-2. Tena samayena amhākaṃ Satthā paramābhisambodhiṃ patvā

pavattivaradhammacakko anupubbena Uruvelakassapādike saḥassajaṭile dametvā Rājagahaṃ patvā Veḷuvane viharati. Ekadivasam (Sī)

3. Vi 3. 51; Khu 3. 27; Khu 10. 175 piṭṭhesu.

4. Sotāpattimagge (Am-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe.)

vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā theram uyyojetvā
paribbājakārāmaṃ agamāsi.

Kolitaparibbājako taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā “mukhavaṇṇo na
aññadivasesu viya, addhānena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti tenevassa
visesādhigamaṃ sambhāvetvā amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa “āmāvuso
amataṃ adhigataṃ”ti paṭijānitvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne
Kolito sotāpattiphale paṭiṭṭhahitvā āha “kahaṃ no Satthā”ti. Veḷuvaneti.
Tena hi āvuso āyāma, Satthāraṃ passissāmāti. Upatisso sabbakālampi
ācariyapūjakova, tasmā Sañcayassa santikaṃ gantvā Satthu guṇe pakāsetvā
tampi Satthu santikaṃ netukāmo ahosi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṃ
anicchanto “na sakkomi cāṭi hutvā udakasiñcanaṃ hotun”ti paṭikkhipi. Te
anekehi kāraṇehi taṃ saññāpetum asakkontā attano ovāde vattamānehi
aḍḍhateyyasatehi antevāsikehi saddhim Veḷuvanaṃ agamaṃsu. Satthā te
dūratova āgacchante disvā “etaṃ me sāvakaṃ bhavissati aggaṃ
bhaddayugaṃ”ti vatvā tesam parisāya cariyavasena dhammaṃ desetvā
arahatte paṭiṭṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Yathā tesam,
evaṃ aggasāvakaṃ nampi iddhimayapattacīvaraṃ āgatameva.
Uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakaṃ pāramiññāssa
mahantatāya.

Tesu āyasmā Mahāmogallāno pabbajitadivasato sattame divase
Magadharatṭhe Kallavālagāme samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe
okkante Satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā dhātukammaṭṭhānaṃ¹
suṇato eva uparimaggattayaṃ adhigantvā sāvakaṃ pāramiññāssa matthakaṃ
pāpuṇi. Āyasmā Sāriputto pabbajitadivasato aḍḍhamāsaṃ atikkamitvā
Satthārā saddhim Rājagahe sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa
Dīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttante² desiyamāne
desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjanto

1. Am 2. 461 piṭṭhādīsū Pacalāyamānasutte passitabbaṃ.

2. Ma 2. 165 piṭṭhādīsū Dīghanakhasutte passitabbaṃ.

viya sāvakaṭāramiṇṇāṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Iti dvinnampi aggasāvakaṇaṃ
Sattu samīpe eva sāvakaṭāramiṇṇāṇaṃ matthakaṃ pattāṃ. Tena vuttaṃ

Apadāne¹—

“Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbato.
Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā.
Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mama’ssamaṃ.

Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā.
Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.
Caranti nadiyā tattha, sobhayantā mama’ssamaṃ.

Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṅjarohitā.
Vaggaḷā papatāyantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Ubho kūlesu nadiyā, pupphino phalino dumā.
Ubhato abhilambantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Cammakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Atimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā.
Aṅkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame.

Ketakā kandali ceva, godhukā tiṇasūlikā.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Kaṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mama’ssamaṃ.

1. Khu 3. 16 piṭṭhādīsu.

Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā bahū.
 Dibbagandham sampavantā, sobhayanti mama'ssamam.
 Āḷakā isimuggā ca, kadalimātuluṅgiyo.
 Gandhodakena samvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te.
 Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī.
 Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā.
 Gabbham gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo.
 Singhāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā.
 Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvakā.
 Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā.
 Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā.
 Saṅgulā maggurā ceva, vasanti taḷāke tadā.
 Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā.
 Oguhā aḷagarā ca, vasanti taḷāke tadā.
 Pārevatā ravihamṣā, cakkavākā nadīcarā.
 Kokilā sukasālikā, upajīvanti taṃ saram.
 Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā.
 Dindībhā suvapotā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Hamṣā koṅcā mayūrā ca, kokilā tambacūlakā.
 Pampakā jīvamjīvā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū.
 Mahākālā ca sakuṇā, upajīvanti taṃ saram.
 Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū.
 Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṃ saram.
 Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā.
 Tīdhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṃ saram.

Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā.
 Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Tindukāni piyā lāni, madhuke kāsumāriyo.
 Dhuvam phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.
 Kosambā saḷalā nimbā, sādupalasamāyutā.
 Dhuvam phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.
 Haritakā āmalakā, ambajambuvibhītakā.
 Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te.
 Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca.
 Jīvakā sutakā ceva, bahukā mama assame.
 Assamassāvidūramhi, taḷākā'suṃ sunimmitā.
 Acchodakā sītajalā, supatitthā manoramā.
 Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā.
 Mandālakehi sañchannā, dibbagandhopavāyati.
 Evaṃ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane.
 Sukate assame ramme, viharāmi ahaṃ tadā.
 Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā.
 Pañcābhiññābalappatto, suruci nāma tāpasso.
 Catuvīsasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhaham.
 Sabbe maṃ brāhmaṇā ete, jātimanto yasassino.
 Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.
 Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṃ gatā.
 Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā.
 Pathabyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā.
 Appicchā nipakā ete, appāhārā alolupā.
 Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṃ sadā.

Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.
 Ākiñcaññaṃ patthayantā, parivārenti maṃ sadā.
 Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.
 Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṃ sadā.
 Saṃvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā.
 Asaṃsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā.
 Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca.
 Vītināmenti te rattim, mama sissā durāsadā.
 Rajjanīye na rajjanti, dussanīye na dussare.
 Mohanīye na muyhanti, mama sissā durāsadā.
 Iddhim vīmaṃsamānā te, vattanti niccakālikāṃ.
 Pathaviṃ te pakampenti, sārabbhena durāsadā.
 Kīlamānā ca te sissā, kīḷanti jhānakīḷitaṃ.
 Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā.
 Aññe gacchanti goyānaṃ, aññe pubbavidehakaṃ.
 Aññe ca Uttarakuruṃ, esanāya durāsadā.
 Purato pesenti khāriṃ, pacchato ca vajanti te.
 Catuvīsasahasseehi, chāditaṃ hoti ambaraṃ.
 Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca.
 Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā.
 Udakoroḥaṇā keci, sāyaṃ pāto sucīratā.
 Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā.
 Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.
 Gandhitā sīlagandhena, mama sissā durāsadā.
 Pātova sannipatitvā, jaṭilā uggatāpanā.
 Lābhālābhaṃ pakittetvā, gacchanti ambare tadā.

Etesaṃ pakkamantānaṃ, mahāsaddo pavattati.
 Ajinacamma saddena, muditā honti devatā.
 Disodisaṃ pakkamanti, antalikkhacarā isī.
 Sake balenu'patthaddhā, te gacchanti yadicchakaṃ.
 Pathavīkampakā ete, sabbeva nabhacārino.
 Uggatejā duppasahā, sāgarova akhobhiyā.
 Thānacaṅkamino keci, keci nesajjikā isī.
 Pavattabhojanā keci, mama sissā durāsadā.
 Mettāvihārino ete, hitesī sabbapāṇinaṃ.
 Anattukkaṃsakā sabbe, na te vambhenti kassaci.
 Sīharājāva'sambhītā, gajarājāva thāmavā.
 Durāsadā byagghāriva, āgacchanti mamantike.
 Vijjāddharā devatā ca, nāgagandhabbarakkhasā.
 Kumbhaṇḍā dānavā garuḷā, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Te jaṭākhāribharitā, ajinuttaravāsanā.
 Antalikkhacarā sabbe, upajīvanti taṃ saraṃ.
 Sadānucchavikā ete, aññaṃaññaṃ sagāravā.
 Catubbīsasahassānaṃ, khipitasaddo na vijjati.
 Pāde pādaṃ nikkhipantā, appasaddā susaṃvutā.
 Upasaṅkamma sabbeva, sirasā vandare mamaṃ.
 Tehi sissehi parivuto, santehi ca tapassibhi.
 Vasāmi assame tattha, jhāyī jhānarato ahaṃ.
 Isīnaṃ sīlagandhena, pupphagandhena cūbhayaṃ.
 Phalīnaṃ phalagandhena, gandhito hoti assamo.
 Rattindivaṃ na jānāmi, arati me na vijjati.
 Sake sisse ovadanto, bhiyyo hāsaṃ lābhāmaṃ.

Pupphānaṃ pupphamānānaṃ, phalānañca vipaccataṃ.
 Dibbagandhā pavāyanti, sobhayantā mama'ssamaṃ.
 Samādhimhā vuṭṭhahitvā, ātāpī nipako ahaṃ.
 Khāribhāraṃ gahetvāna, vanaṃ ajjhogahiṃ ahaṃ.
 Uppāte supine cāpi, lakkhaṇesu susikkhito.
 Pavattamānaṃ mantapadaṃ, dhārayāmi ahaṃ tadā.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Vivekakāmo Sambuddho, Himavantamupāgami.
 Ajjhogāhetvā Himavantaṃ, aggo kāruṇiko muni.
 Pallākaṃ ābhujitvāna, nisīdi purisuttamo.
 Tamaddasāhaṃ Sambuddhaṃ, sappabhāsaṃ manoramaṃ.
 Indrivaraṃva jalitaṃ, ādittaṃva hutāsaṃ.
 Jalantaṃ dīparukkhaṃva, vijjutaṃ gagane yathā.
 Suphullaṃ sālārājaṃva, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
 Ayaṃ nāgo Mahāvīro, dukkhassantakaro muni.
 Imaṃ dassanamāgamma, sabbadukkhā pamuccare.
 Disvānāhaṃ devadevaṃ, lakkhaṇaṃ upadhārayiṃ.
 Buddho nu kho na vā Buddho, handa passāmi cakkhumaṃ.
 Sahassārāni cakkāni, dissanti caraṇuttame.
 Lakkhaṇānissa disvāna, niṭṭhaṃ gacche tathāgate.
 Sammajjanaṃ gahetvāna, sammajjitvānaṃ tadā.
 Atha pupphe samānetvā, Buddhasetṭhaṃ apūjayiṃ.
 Pūjayitvāna Sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
 Ekaṃsaṃ ajjinaṃ katvā, namassiṃ Lokanāyakaṃ.
 Yena nāṇena Sambuddho, viharati anāsavo.
 Taṃ nāṇaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Samuddharasi'maṃ lokam, Sayambhū amitodaya.
Tava dassanamāgamma, kaṅkhāsotaṃ taranti te.

Tuvaṃ Satthā ca ketu ca, dhajo yūpo ca pāṇinaṃ.
Parāyaṇo patiṭṭhā ca, dīpo ca Dvipaduttamo.

Sakkā samudde udakaṃ, pametuṃ āḷhakena vā.
Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

Dhāretuṃ pathaviṃ sakkā, ṭhapetvā tulamaṇḍale.
Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā dharetave.

Ākāso minituṃ sakkā, rajjuyā aṅgulena vā.
Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

Mahāsamudde udakaṃ, pathaviñcākhilañjahe.
Buddhañāṇaṃ upādāya, upamāto na yujjare.

Sadevakassa lokassa, cittaṃ yesaṃ pavattati.
Antojālīkatā ete, tava ñāṇamhi cakkhuma.

Yena ñāṇena pattosi, kevalaṃ bodhimuttamaṃ.
Tena ñāṇena Sabbaññu, maddasī paratitthiye.

Imā gāthā thavitvāna, Suruci nāma tāpaso.
Ajinam pattharivāna, pathaviyaṃ nisīdi so.

Cullāsītisahassāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, girirājā pavuccati.

Tāva accuggato neru, āyato vitthato ca so.
Cuṇṇito aṇubhedena, koṭisatasahassaso.

Lakkhe ṭhapiyamānamhi, parikkhayamagacchatha.
Na tveva tava Sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

Sukhumacchikena jālena, udakaṃ yo parikkhipe.
Ye keci udake pāṇā, antojālīkatā siyumu.

Tatheva hi Mahāvīra, ye keci puthutitthiyā.
 Diṭṭhigahanapakkhanda, parāmāsena mohitā.
 Tava suddhena ñāṇena, anāvaraṇadassinā.
 Antojālīkatā ete, ñāṇaṃ te nātivattare.
 Bhagavā tamhi samaye, Anomadassī mahāyaso.
 Vuṭṭhahitvā samādhimhā, disaṃ olokayī Jino.
 Anomadassimunino, Nisabho nāma sāvako.
 Parivuto satahassehi, santacittehi tādibhi.
 Khīṇāsavehi suddhehi, chaḷabhiññehi jhāyibhi.
 Cittamaññāya Buddhassa, upesi Lokanāyakaṃ.
 Antalikkhe ṭhitā tattha, padakkhiṇamakamsu te.
 Namassantā pañjalikā, otaruṃ Buddhasantike.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, sitaṃ pātukarī jino.
 Varuṇo nārupaṭṭhāko, Anomadassissa Satthuno.
 Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, apucchi Lokanāyakaṃ.
 Ko nu kho Bhagavā hetu, sitakammaṃsa Satthuno.
 Na hi Buddhā ahetūhi, sitaṃ pātukaronti te.
 Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
 Bhikkhumajjhe nisīditvā, imaṃ gāthaṃ abhāsatha.
 Yo maṃ pupphena pūjesi, ñāṇaṃcāpi anuttthavi.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.
 Buddhassa giramaññāya, sabbe devā samāgatā.
 Saddhammaṃ sotukāmā te, Sambuddhamupasaṅkamunī.
 Dasasu lokadhātūsu, devakāyā mahiddhikā.
 Saddhammaṃ sotukāmā te, Sambuddhamupasaṅkamunī.

Hatthī assā rathā pattī, senā ca caturaṅginī.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhitūriyasahassāni, bheriyo samalaṅkatā.
 Upaṭṭhissanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Soḷasitthisahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
 Vicittavattḥābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
 Aḷārapamhā hasulā, susaṅṅā tanumajjhimā.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kappasatasahassāni, devaloke ramissati.
 Sahassakkhattuṃ cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissati.
 Sahassakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇaṇāto asaṅkhiyaṃ.
 Pacchime bhavasampatte, manussattaṃ gamissati.
 Brāhmaṇī Sāriyā nāma, dhārayissati kucchinā.
 Mātuyā nāmagottena, paññāyissati'yam naro.
 Sāriputtoti nāmena, tikkhapañño bhavissati.
 Asītikoṭī chaḍḍetvā, pabbajissati' kiṅcano.
 Gavesanto santipadaṃ, carissati mahiṃ imaṃ.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako.
 Ayaṃ bhāgīrathī gaṅgā, Himavantā pabhāvitā.
 Mahāsamuddamappeti, tappayantī mahodadhiṃ.
 Tathevāyaṃ Sāriputto, sake tīsu visārado.
 Paññāya pāramiṃ gantvā, tappayissati pāṇine.

Himavantamupādāya, sāgarañca mahodadhiṃ.
 Etthantare yaṃ pulinaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Tampi sakkā asesena, saṅkhātum gaṇanā yathā.
 Na tveva Sāriputtassa, paññāya'nto bhavissati.
 Lakkhe ṭhapiyamānamhi, khīye gaṅgāya vālukā.
 Na tveva Sāriputtassa, paññāya'nto bhavissati.
 Mahāsamudde ūmiyo, gaṇanāto asaṅkhiyā.
 Tatheva Sāriputtassa, paññāya'nto na hessati.
 Ārādhayitvā Sambuddhaṃ, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Paññāya pāramiṃ gantvā, hessati aggasāvako.
 Pavattitaṃ dhammacakkaṃ, Sakyaputtana tādina.
 Anuvattessati sammā, vassento dhammavuṭṭhiyo.
 Sabbametaṃ abhiññāya, Gotamo Sakyapuṅgavo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, aggaṭṭhāne ṭhapessati.
 Aho me sukataṃ kammaṃ, Anomadassissa Satthuno.
 Yassāhaṃ kāraṃ katvāna, sabbattha pāramiṃ gato.
 Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dasseti me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ ahaṃ.
 Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ acalaṃ padaṃ.
 Vicinaṃ titthiye sabbe, esāhaṃ saṃsariṃ bhava.
 Yathāpi byādhito poso, pariyeseyya osadhaṃ.
 Vicineyya vanaṃ sabbaṃ, byādhito parimuttiyā.
 Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ amataṃ padaṃ.
 Abbokiṇṇaṃ pañcasataṃ, pabbajim isipabbajam.
 Jaṭābhārena bharito, ajinuttaranivāsano.
 Abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokaṃ agacchihaṃ.

Natthi bāhirake suddhi, ṭhapetvā Jinasāsanam.
 Ye keci buddhimā sattā, sujjhanti Jinasāsane.
 Attakāramayaṃ etaṃ, nayidaṃ itihītihaṃ.
 Asaṅkhatam gavesanto, kutitthe saṅcarim aham.
 Yathā sārattthiko poso, kadaliṃ chetvāna phālaye.
 Na tattha sāram vindeyya, sārena rittako hi so.
 Tatheva titthiyā loke, nānādiṭṭhī bahujjanā.
 Asaṅkhatena rittāse, sārena kadali yathā.
 Pacchime bhavasampatte, brahmabandhu ahosaham.
 Mahābhogaṃ chaḍḍetvāna, pabbajim anagāriyam.
 Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇam devāna pāragū.
 Brāhmaṇo Saṅcayo nāma, tassa mūle vasāmaham.
 Sāvako te Mahāvīra, Assaji nāma brāhmaṇo.
 Durāsado uggatejo, piṇḍāya caratī tadā.
 Tamaddasāsim sappaññaṃ, munim mone samāhitam.
 Santacittam mahānāgaṃ, suphullam padumam yathā.
 Disvā me cittamuppajji, sudantam suddhamānasam.
 Usabham pavaram vīram, arahāyam bhavissati.
 Pāsādiko iriyati, abhirūpo susamvuto.
 Uttame damathe danto, amatadassī bhavissati.
 Yamnūnāham uttamattham, puccheyyam tuṭṭhamānasam.
 So me puṭṭho kathessati, paṭipucchāmaham tadā.
 Piṇḍapātam carantassa, pacchato agamāsaham.
 Okāsam paṭimānento, pucchitum amataṃ padaṃ.
 Vīthintare anuppattam, upagantvāna pucchaham.
 Katham gottosi tvaṃ vīra, kassa sissosi mārisa.

So me puṭṭho viyākāsi, asambhītova kesarī.
 Buddho loke samuppanno, tassa sissomhi āvuso.
 Kīdisaṃ te Mahāvīra, anujāta mahāyasa.
 Buddhassa sāsanam̐ dhammam̐, sādhu me kathayassu bho.
 So me puṭṭho kathī sabbam̐, gambhīram̐ nipuṇam̐ padaṃ.
 Taṇhāsallassa hantāram̐, sabbadukkhāpanūdanam̐.
 Ye dhammā hetuppabhavā, tesam̐ hetum̐ Tathāgato āha.
 Tesañca yo nirodho, evaṃvādī mahāsamaṇo.
 Soham̐ vissajjite pañhe, paṭhamam̐ phalamajjhagam̐.
 Virajo vimalo āsim̐, sutvāna Jinasāsanam̐.
 Sutvāna munino vākyam̐, passitvā dhammamuttamam̐.
 Pariyogāḷhasaddhammo, imam̐ gāthamabhāsaham̐.
 Eseva dhammo yadi tāvadeva, paccabyatha padamasokam̐.
 Adiṭṭham̐ abbhatītam̐, bahukehi kappanahutehi.
 Yvāham̐ dhammam̐ gavesanto, kutitthe sañcarim̐ aham̐.
 So me attho anupatto, kālo me nappamajjituṃ.
 Tositoham̐ Assajinā, patvāna acalam̐ padaṃ.
 Sahāyakam̐ gavesanto, assamam̐ agamāsaham̐.
 Dūratova mamam̐ disvā, sahāyo me susikkhito.
 Iriyāpathasampanno, idam̐ vacanamabravi.
 Pasannamukhanettosi, munibhāvova dissati.
 Amatādhighigato kacci, nibbāna'maccutam̐ padaṃ.
 Subhānurūpo āyāsi, āneñjakārīto viya.
 Dantova dantadamatho, upasantosi brāhmaṇa.
 Amataṃ mayādhighitam̐, sokasallāpanūdanam̐.
 Tvampi tam̐ adhigacchesi, gacchāma Buddhasantikam̐.

Sādhūti so paṭissutvā, sahāyo me susikkhito.
 Hatthena hattham gaṇhitvā, upagamma tavantikam.
 Ubhopi pabbajissāma, Sakyaputta tavantike.
 Tava sāsanaṃ māgama, viharāma anāsavā.
 Kolito iddhiyā seṭṭho, aham paññāya pārāgo.
 Ubhova ekato hutvā, sāsanaṃ sobhayāmasa.
 Apariyositasāṅkappo, kutitthe sañcarim aham.
 Tava dassanaṃ māgama, saṅkappo pūrito mama.
 Pathaviyam patiṭṭhāya, pupphanti samaye dumā.
 Dibbagandhā sampavanti, tosentī sabbapāṇinaṃ.
 Tathevāham Mahāvīra, Sakyaputta mahāyasa.
 Sāsane te patiṭṭhāya, samaye'sāmi pupphitaṃ.
 Vimuttipuppham esanto, bhavaśāmsāramocanaṃ.
 Vimuttipupphalābhena, tosemi sabbapāṇinaṃ.
 Yāvata buddhakkhattamhi, ṭhapetvāna mahāmunim.
 Paññāya sadiso natthi, tava puttassa cakkhuma.
 Suvinīta ca te sissā, parisā ca susikkhitā.
 Uttame damathe dantā, parivārenti taṃ sadā.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.
 Munī moneyyasampannā, parivārenti taṃ sadā.
 Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā.
 Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti taṃ sadā.
 Āraññikā dhutaratā, jhāyino lūkhacīvarā.
 Vivekābhīratā dhīrā, parivārenti taṃ sadā.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekhā phalasaṃgino.
 Āsīsakā uttamattamaṃ, parivārenti taṃ sadā.

Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye.
 Anāgāmī ca arahā, parivārenti taṃ sadā.
 Satipaṭṭhānakusalā, bojjaṅgabhāvanāratā.
 Sāvakā te bahū sabbe, parivārenti taṃ sadā.
 Iddhipādesu kusalā, samādhībhāvanāratā.
 Sammappadhānānuyuttā, parivārenti taṃ sadā.
 Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā.
 Paññāya pāramiṃ pattā, parivārenti taṃ sadā.
 Edisā te Mahāvīra, tava sissā susikkhitā.
 Durāsadā uggatejā, parivārenti taṃ sadā.
 Tehi sissehi parivuto, saññatehi tapassibhi.
 Migarājāva'sambhīto, uḷurājāva sobhasi.
 Pathaviyaṃ patiṭṭhāya, ruhanti dharaṇīruhā.
 Vepullataṃ pāpuṇanti, phalañca dassayanti te.
 Pathavīsadiso tvaṃsi, Sakyaputta mahāyasa.
 Sāsane te patiṭṭhāya, labhanti amataṃ phalaṃ.
 Sindhu Sarassatī ceva, nandiyo Candabhāgikā.
 Gaṅgā ca Yamunā ceva, Sarabhū ca atho mahī.
 Etāsaṃ sandamānānaṃ, sāgarova sampaṭicchati.
 Jahanti purimaṃ nāmaṃ, sāgaroteva ñāyati.
 Tathevime catubbaṇṇā, pabbajitvā tavantike.
 Jahanti purimaṃ nāmaṃ, Buddhaputtatī ñāyare.
 Yathāpi cando vimalo, gacchaṃ ākāsadhātuyā.
 Sabbe tāragaṇe loke, ābhāya atirocati.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, parivuto devamānuse.
 Ete sabbe atikkamma, jalasi sabbadā tuvaṃ.

Gambhīre uṭṭhitā ūmī, na velamativattare.
 Sabbā velamva phusanti, sañcuṇṇā vikiranti tā.
 Tatheva titthiyā loke, nānādiṭṭhī bahujjanā.
 Dhammaṃ vāditukāmā te, nātivattanti taṃ muninṃ.
 Sace ca taṃ pāpuṇanti, paṭivādehi cakkhuma.
 Tavantikam upagantvā, sañcuṇṇāva bhavanti te.
 Yathāpi udake jātā, kumudā mandālakā bahū.
 Upalimpanti toyena, kaddamakalalena ca.
 Tatheva bahukā sattā, loke jātā virūhare.
 Aṭṭitā rāgadosena, kaddame kumudaṃ yathā.
 Yathāpi padumaṃ jalajaṃ, jalamajjhe virūhati.
 Na so limpanti toyena, parisuddho hi kesarī.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, loke jāto Mahāmuni.
 Nopalimpasi lokena, toyena padumaṃ yathā.
 Yathāpi rammake māse, bahū pupphanti vārijā.
 Nātikkamanti taṃ māsaṃ, samayo pupphanāya so.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, pupphito te vimuttiyā.
 Sāsanam nātivattanti, padumaṃ vārijaṃ yathā.
 Supupphito sālārājā, dibbagandham pavāyati.
 Aññasālehi parivuto, sālārājāva sobhati.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, Buddhañāṇena pupphito.
 Bhikkhusaṃghaparivuto, sālārājāva sobhasi.
 Yathāpi selo Himavā, osadho sabbapāṇinaṃ.
 Nāgānaṃ asurānañca, devatānañca ālayo.
 Tatheva tvaṃ Mahāvīra, osadho viya pāṇinaṃ.
 Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramim gatā.

Anusiṭṭhā Mahāvīra, tayā kāruṇikena te.
 Ramanti dhammaratīyā, vasanti tava sāsane.
 Migarājā yathā sīho, abhinikkhamma āsayā.
 Catuddisānuviloketvā, tikkhattuṃ abhinādati.
 Sabbe migā uttasanti, migarājassa gajjato.
 Tathā hi jātimā eso, pasū tāseti sabbadā.
 Gajjato te Mahāvīra, vasudhā sampakampati.
 Bodhaneyyā'vabujjhanti, tasanti mārakāyikā.
 Tasanti titthiyā sabbe, nadato te mahāmuni.
 Kākā senāva vibbhantā, migaraññā yathā migā.
 Ye keci gaṇino loke, Satthāroti pavuccare.
 Paramparāgataṃ dhammaṃ, desenti parisāya te.
 Na hevaṃ tvaṃ Mahāvīra, dhammaṃ desesi pāṇinaṃ.
 Sāmaṃ saccāni bujjhitvā, kevalaṃ bodhipakkhiyaṃ.
 Āsayānusayaṃ ñatvā, indriyānaṃ balābalaṃ.
 Bhabbābhabbe viditvāna, mahāmeghova gajjasi.
 Cakkavāḷapariyantā, nisinnā parisā bhava.
 Nānādiṭṭhī vicinantaṃ, vimaticchedanāya taṃ.
 Sabbesaṃ cittamaññāya, opammakusalo muni.
 Ekaṃ pañhaṃ kathentova, vimatiṃ chindasi pāṇinaṃ.
 Upatissasadiṣeḥva, vasudhā pūritā bhava.
 Sabbeva te pañjalikā, kittayum Lokanāyakaṃ.
 Kappaṃ vā te kittayantā, nānāvaṇṇehi kittayum.
 Parimetum na sakkeyyum, appameyyo Tathāgato.
 Yathā sakena thāmena, kittito hi mayā Jino.
 Kappakoṭīpi kittentā, evameva pakittayum.

Sace hi koci devo vā, manusso vā susikkhito.
 Pametuṃ parikappeyya, vighātaṃva labheyya so.
 Sāsane te patiṭṭhāya, Sakyaputta mahāyasa.
 Paññāya pāramiṃ gantvā, viharāmi anāsavo.
 Titthiye sampamaddāmi, vattemi Jinasāsanāṃ.
 Dhammasenāpati ajja, Sakyaputtassa sāsane.
 Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sukhitto saravegova, kilese jhāpayī mama.
 Yo koci manujo bhāraṃ, dhāreyya matthake sadā.
 Bhārena dukkhito assa, bhārehi bharito tathā.
 Ḍayhamāno tīha'ggīhi, bhavesu saṃsariṃ ahaṃ.
 Bharito bhavabhārena, giriṃ uccārito yathā.
 Oropito ca me bhāro, bhavā ugghāṭitā mayā.
 Karaṇīyaṃ kataṃ sabbaṃ, Sakyaputtassa sāsane.
 Yāvatā Buddhakhettaṃhi, ṭhapetvā Sakyapuṅgavaṃ.
 Ahaṃ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjati.
 Samādhimhi sukusalo, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Icchamāno cahaṃ ajja, sahaṃ abhinimmīne.
 Anupubbavīhārassa, vasībhūto mahāmuni.
 Kathesi sāsanaṃ mayhaṃ, nirodho sayanaṃ mama.
 Dibbacakkhu visuddhaṃ me, samādhikusalo ahaṃ.
 Sammappadhānānuyutto, bojjhaṅgabhāvanārato.
 Sāvakena hi pattabbaṃ, sabbameva kataṃ mayā.
 Lokanāthaṃ ṭhapetvāna, sadiso me na vijjati.
 Samāpattīnaṃ kusalo, jhānavimokkhāna khippapaṭilābhī.
 Bojjhaṅgabhāvanārato, sāvakaguṇapāramigatosmi.

Sāvakaḡeṇapi phussena, buddhiyā parisuttamabhāravā.

Yaṃ saddhāsaṅgahitaṃ cittaṃ, sadā sabrahmacārīsu.

Uddhatavisova sappo, chinnavisāṇova usabho.

Nikkhittamānadappova, upemi garugāravena gaṇaṃ.

Yadi rūpinī bhaveyya, paññā me vasumatīpi na sameyya.

Anomadassissa Bhagavato, phalametaṃ ñāṇathavanāya.

Pavattitaṃ dhammacakkaṃ, Sakyaputtena tādinā.

Anuvattemahaṃ sammā, ñāṇathavanāyidaṃ phalaṃ.

Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.

Appassuto anācāro, sameto ahu katthaci.

Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito.

Cetosamathānuyutto, api muddhani tiṭṭhatu.

Taṃ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā.

Appicchā hotha santuṭṭhā, jhāyī jhānaratā sadā.

Yamahaṃ paṭhamam disvā, virajo vimalo ahum.

So me ācariyo dhīro, Assaji nāma sāvako.

Tassāhaṃ vāhasā ajja, dhammasenāpatī ahum.

Sabbattha pāramiṃ patvā, viharāmi anāsavo.

Yo me ācariyo āsi, Assaji nāma sāvako.

Yassaṃ disāyaṃ vasati, ussīsamhi karomahaṃ.

Mama kammaṃ saritvāna, Gotamo Sakyapuṅgavo.

Bhikkhusaṅghe nisīditvā, aggaṭṭhāne ṭhapesi maṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Aparabhāge pana Satthā Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe nisinno attano sāvake tena tena guṇavisesena etadagge ṭhapento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññaṇaṃ yadidaṃ

Sāriputto”¹ti theram mahāpaññabhāvena etadagge thapesi. So evam sāvaka pāramiññassa matthakam patvā Dhammasenāpatiṭṭhāne patiṭṭhahitvā sattahitam karonto ekadivasam sabrahmacārīnam attano cariyavibhāvanamukhena aññam byākaronto—

981. “Yathācārī yathāsato satimā,
Yatasankappajjhāyi appamatto.
Ajjhattarato samāhitatto,
Eko santusito tamāhu bhikkhum.
982. Allam sukham vā bhuñjanto, na bālham suhito siyā.
Ūnūdarō² mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.
983. Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive.
Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
984. Kappiyam tañce chādeti, cīvaram idamatthikam.
Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
985. Pallañkena nisinnassa, jaṇṇuke nābhivassati.
Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.
986. Yo sukham dukkhato adda, dukkhamaddakhi sallato.
Ubhayantarena nāhosi, kena lokasmi kim siyā.
987. Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.
Appassuto anādarō, kena lokasmi kim siyā.
988. Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito.
Cetosamathamanyutto, api muddhani tiṭṭhatu.
989. Yo papañcamanuyutto, papañcābhirato mago.
Virādhayī so nibbānam, yogakkhemam anuttaram.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Ūnūdayo (Sī, Syā)

990. Yo ca papañcaṃ hitvāna, nippapañcapathe rato.
Ārādhayī so nibbānaṃ, yogakkhemam anuttaraṃ.
991. Gāme vā yadi vā'raññe, ninne vā yadi vā thale.
Yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakam.
992. Ramaṇiyāni araññāni, yattha na ramatī jano.
Vītarāgā ramissanti, na te kāmagavesino.
993. Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassinam.
Niggayhavādiṃ medhāviṃ, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje.
Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo.
994. Ovadeyyā'nusāseyya, asabbhā ca nivāraye.
Sataṃ hi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo.
995. Aññassa Bhagavā Buddho, dhammaṃ desesi cakkhumā.
Dhamme desiyamānamhi, sota'modhesi'matthiko.
Taṃ me amogaṃ savanaṃ, vimuttomhi anāsavo.
996. Neva pubbenivāsāya, napi dibbassa cakkhuno.
Cetopariyāya iddhiyā, cutiyā upapattiyā.
Sotadhātuvisuddhiyā, paṇidhī me na vijjati.
997. Rukkhamūlaṃva nissāya, muṇḍo saṃghāṭipāruto.
Paññāya uttamo thero, Upatissova jhāyati.
998. Avitakkaṃ samāpanno, Sammāsambuddhasāvako.
Ariyena tuṃhībhāvena, upeto hoti tāvade.
999. Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
1000. Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino.
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhamaṭṭamva khāyati.

1001. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Nikkhipissaṃ imaṃ kāyaṃ, sampajāno paṭissato.
1002. Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālañca paṭikañkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
1003. Ubhayena midam maraṇameva, nā'maraṇaṃ, pacchā vā pure vā.
Paṭipajjatha mā vinassatha, khaṇo vo mā upaccagā.
1004. Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ.
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā.
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.
1005. Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato.
Dhunāti pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.
1006. Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato.
Appāsi pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.
1007. Upasanto anāyāso, vipasanno anāvilo.
Kalyāṇasīlo medhāvī, dukkhassantakaro siyā.
1008. Na vissase ekatiyesu evaṃ,
Agārisu pabbajitesu cāpi.
Sādhūpi hutvāna asādhu honti,
Asādhu hutvā puna sādhu honti.
1009. Kāmacchando ca byāpādo, thinamiddhañca bhikkhuno.
Uddhaccaṃ vicikicchā ca, pañcete cittakelisā.
1010. Yassa sakkariyamānassa, asakkārena cūbhayaṃ.
Samādhi na vikampati, appamādavihārino.
1011. Taṃ jhāyinaṃ sātatikaṃ, sukhumadiṭṭhipassakaṃ.
Upādānakkhayārāmaṃ, āhu sappuriso iti.

1012. Mahāsamuddo pathavī, pabbato anilopi ca.
Upamāya na yujjanti, Satthu varavimuttiyā.
1013. Cakkānuvattako thero, mahāñāṇī samāhito.
Pathavāpaggisamāno, na rajjati na dussati.
1014. Paññāpāramitaṃ patto, mahābuddhi mahāmati.
Ajaḷo jaḷasamāno, sadā carati nibbuto.
1015. Pariciṇṇo mayā Satthā -pa- bhavanetti samūhatā.
1016. Sampādehappamādena, eṣā me anusāsanī.
Handāhaṃ parinibbissaṃ, vippamuttomhi sabbadhī”ti—

imā gāthā abhāsi. Imā hi kāci gāthā therena bhāsītā, kāci theram ārabha Bhagavatā bhāsītā, sabbā pacchā attano cariyapavedanavasena therena bhāsītattā therasseva gāthā ahesum.

Tattha **yathācārī**ti yathā kāyādīhi saṃyato saṃvuto hutvā carati viharati, yathācaraṇasīloti vā yathācārī, sīlasampannoti attho. **Yathāsatoti** yathāsanto. Gāthāsukhatthaṃ hi anuṇāsikalopaṃ katvā niddeso kato, santo viya, ariyehi nibbisesoti attho. **Satīmāti** paramāya satiyā samannāgato. **Yatasaṅkappajjhāyī**ti sabbaso micchāsaṅkappaṃ pahāya nekkhammasaṅkappādivasena saṃyatasaṅkappo hutvā ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Appamattoti** tasmīnyeva yathācārībhāve yatasaṅkappo hutvā jhāyanena ca pamādarahito sabbattha suppatiṭṭhitasatisampajañño. **Ajjhattaratoti** gocarajjhatte kammaṭṭhānabhāvanāya abhirato. **Samāhitattoti** tāya eva bhāvanāya ekaggacitto. **Ekoti** asahāyo gaṇasaṃsaggaṃ kilesasaṃsaggaṃca pahāya kāyavivekaṃ cittavivekaṃca paribrūhayanto. **Santusitoti** paccayasantosena ca bhāvanārāmasantosena ca sammadeva tusito tuṭṭho. Bhāvanāya hi uparūpari visesaṃ āvahantiyā ulāraṃ pītipāmojjaṃ uppajjati, matthakaṃ pattāya pana vattabbameva natthi. **Tamāhu bhikkhū**ti taṃ evarūpaṃ puggalaṃ sikkhattayapāripūriyā bhayaṃ ikkhanatāya bhinnakilesatāya ca bhikkhūti vadanti.

Idāni yathāvuttasantosadvaye paccayasantosam tāva dassento “**allam sukham vā**”ti-ādimāha. Tattha **allanti** sappi-ādi-upasekena tintam siniddham. **Sukkhanti** tadabhāvena¹ lūkham. **Vā**-saddo aniyamattho, allam vā sukham vāti. **Bālanti** ativiya. **Suhitoti** dhāto na siyāti attho. Katham pana siyāti āha “**ūnūdarō mitāhāro**”ti, paṇitam lūkham vāpi bhojanam bhujanto bhikkhu yāvadattham abhūñjitvā ūnūdarō sallahukudaro, tato eva mitāhāro parimitabhōjano aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āharanto tattha mattaññutāya paccavekkhaṇasatiyā² ca **sato** hutvā **paribbaje** vihareyya.

Yathā pana ūnūdarō mitāhāro ca nāma hoti, tam dassetum “**cattāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **abhutvāti** cattāro vā pañca vā **ālope** kabaḷe abhūñjitvā tattakassa āhārassa okāsam ṭhapetvā pāṇiyam piveyya. Ayam hi āhāre sallahukavutti. Nibbānam hi pesitacittassa bhikkhuno **phāsuvihārāya** jhānādīnam adhigamayogyatāya sukhavihārāya **alam** pariyattanti attho. Iminā kucchiparihāriyam piṇḍapātam vadanto piṇḍapāte itarītarasantosam dasseti. “Bhutvānā”ti vā pātho, so catupañcālopamattenāpi āhārena sarīram yāpetum samatthassa ativiya thirapakatikassa puggalassa vasena vutto siyā, uttaragāthāhipi saṃsandati eva appakasseva cīvarassa senāsanaṃ ca vakkhamānattā.

Kappiyanti yam kappiyakappiyānulomesu Khomādīsu aññataranti attho. **Taṅce chādetīti** kappiyam cīvaram samānam chādetabbaṃ ṭhānam chādeti ce, Satthārā anuññātajātiyam santam heṭṭhimantena anuññātapamaṇayuttam ce hotīti attho. **Idamatthikanti** idam payojanattham Satthārā vuttapayojanattham, yāvadeva sītādipaṭighātanatthañceva³ hirīkopīnapaṭicchādanatthañcāti attho. Etena kāyaparihāriyam cīvaram tattha itarītarasantosaṅca vadati.

Pallaṅkena nisinnassāti pallaṅkam vuccati samantato ūrubaddhāsanam, tena nisinnassa, tisandhipallaṅkam ābhujitvā nisinnassāti attho.

1. Tacabhāvena (Sī) 2. Paccavekkhaṇāya satiyā (Ka) 3. ...bāhanatthañceva (Ka)

jaṇṇuke nābhivassatīti yassaṃ kuṭiyam tathā nisinnassa deve vassante jaṇṇukadvayam vassodakena na temiyati, ettakampi sabbapariyantasenāsanam, sakkā hi tattha nisīditvā atthakāmarūpena kulaputtana sadattham nipphādetum. Tenāha “**alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno**”ti.

Evam thero imāhi catūhi gāthāhi ye te bhikkhū mahicchā asantuṭṭhā, tesam paramukkaṃsagataṃ sallekha-ovādam pakāsetvā idāni vedanāmukhena bhāvanārāmasantosam dassento “**yo sukhan**”ti-ādimāha. Tattha **sukhanti** sukhavedanam. **Dukkhatoti** vipariṇāmadukkhato. **Addāti** addasa, vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya yathābhūtam yo apassīti attho. Sukhavedanā hi paribhogakāle assādiyamānāpi visamissam viya bhojanam vipariṇāmakāle¹ dukkhāyeva hoti. Tenettha dukkhānupassanam dasseti. **Dukkhamaddakki sallatoti** dukkhavedanam yo sallanti passi. Dukkhavedanā hi yathā sallam sarīram anupavisantampi anupavisitvā ṭhitampi uddhariyamānampi piḷanameva² janeti, evam uppajjamānāpi ṭhitippattāpi bhijjamānāpi vibādhatiyevāti. Etenettha dukkhānupassanamyeva ukkaṃsetvā vadati, tena ca “yam dukkham tadanattā”ti vacanato³ vedanādvaye attattaniyagāham viniveṭheti⁴. **Ubhayantarenāti** ubhayesam antare, sukhadukkavedanānam majjhabhūte adukkhamasukheti attho. **Nāhosīti** yathābhūtāvabodhane attattaniyābhinivesanam ahosi. **Kena lokasmi kiṃ siyāti** evam vedanāmukhena pañcapi upādānakkhandhe pariṇānitvā tappaṭibaddham sakalakilesajālam samucchinditvā ṭhito kena nāma kilesena lokasmiṃ baddho, devatādīsu kiṃ vā āyati⁵ siyā, aññadatthu chinnabandhano apaññattikova siyāti adhippāyo.

Idāni micchāpaṭipanne puggale garahanto sammāpaṭipanne pasamsanto “**mā me**”ti-ādikā catasso gāthā abhāsi. Tattha **mā me kadāci pāpicchoti** yo asantaḡuṇasambhāvanicchāya pāpiccho, samaṇadhamme ussābhābhāvena **kusīto**, tatoyeva **hīnavīriyo**, saccapaṭiccasamuppādādipaṭisaṃyuttassa sutassa abhāvena **appassuto**, ovādānusāsānisu ādarābhāvena **anādaro**, tādiso atihīnapuggalo⁶

1. Pariṇamanakāle (Sī)

2. Piḷitameva (Ka)

3. Sam 2. 19 piṭṭhe.

4. Vinivedeti (Ka)

5. Āyatim (Ka)

6. Hinapuggalo (Sī)

mama santike kadācīpi mā hotu. Kasmā? **Kena lokasmi kiṃ siyāti** lokasmiṃ sattanikāye tassa tādisassa puggalassa kena ovādena kiṃ bhavitabbaṃ, kena vā katena kiṃ siyā, niratthakamevāti attho.

Bahussuto cāti yo puggalo sīlādipaṭisaṃyuttassa suttageyyādibhedassa bahuno sutassa sambhavana bahussuto, dhammojapaññāya pārihāriyapaññāya paṭivedhapaññāya ca vasena **medhāvī**, sīlesu ca suṭṭhu paṭiṭṭhitatā **susamāhito**, **cetosamathaṃ** lokiya lokuttarabhedam cittasamādhānam **anuyutto**, tādiso puggalo mayham matthakepi tiṭṭhatu, pageva saha vāso.

Yo papañcamanuyuttoti yo pana puggalo kammārāmatādivasena rūpābhisaṅgādivasena ca pavattiyā papañcanaṭṭhena taṇhādibhedam papañcam anuyutto, tattha ca anādīnavadassanena abhirato magasadiso, so nibbānam virādhayi, so nibbānā suvidūra vidūre ṭhito.

Yo ca papañcam hitvānāti yo pana puggalo taṇhāpapañcam¹ pahāya tadabhāvato nippapañcassa nibbānassa pathe adhigamupāye ariyamagge **rato** bhāvanābhisamaye abhirato, so nibbānam **ārādhayi** sādhesi² adhigacchīti attho.

Athekadivasam thero attano kaniṭṭhabhātikassa Revatattherassa kaṇṭakanicitakhadirarukkhasañchane nirudakakantāre vāsam disvā tam pasamsanto “**gāme vā**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tattha **gāme vāti** kiñcāpi arahanto gāmante kāyavivekam na labhanti, cittavivekam pana labhanteva. Tesam hi dibbapaṭibhāgānīpi ārammaṇāni cittaṃ cāletum na sakkonti, tasmā gāme vā hotu araññādīsu aññataram vā, **yattha arahanto viharanti**, **taṃ bhūmirāmaṇeyyakanti** so bhūmippadeso ramaṇīyo evāti attho.

Araññānāti supupphitarusaṇḍamaṇḍitāni vimalasalilāsayasampannāni araññāni ramaṇīyānīti sambandho. **Yatthāti** yesu araññesu vikasitesu viya ramamānesu kāmapakkhiko kāmagavesako **jano** na ramati. **Vītarāgāti** vigatarāgā pana khīṇāsavā bhamaramadhukarā viya

1. Taṇhādipapañcam (?)

2. Sādhayī (Sī)

padumavanesu tathārūpesu araññesu ramissantīti. **Na te kāmagavesinoti** yasmā te vītarāgā kāmagavesino na hontīti attho.

Puna thero Rādham nāma duggatabrahmaṇam anukampāya pabbājetvā upasampādetvā tameva pacchāsamaṇam katvā vicaranto ekadivasam tassa ca subbacabhāvena tussitvā ovādam dento “**nidhīnamvā**”ti-ādimāha. Tattha **nidhīnamvā**ti tattha tattha nidahitvā ṭhapitānam hiraññasuvaṇṇādīpūrānam nidhikumbhīnam. **Pavattāranti** kicchajīvike duggatamanusse anukampaṁ katvā “ehi te sukkena jīvitum upāyam dassessāmī”ti nidhiṭṭhānam netvā hattham pasāretvā “imaṁ gahetvā sukham jīvāhi”ti ācikkhitāram viya. **Vajjadassinanti** dve vajjadassinō—“iminā nam asāruppena vā khalitena vā saṅghamajjhe niggaṇhissāmī”ti randhagavesako ca aññātam nāpetukāmo nātam assādentō sīlādivuddhikāmatāya tam tam vajjam olokento ullumpanasabhāvasaṅghito cāti, ayam idha adhippeto. Yathā hi duggatamanusso “imaṁ nidhiṁ gaṇhāhi”ti niggayhamānopi nidhidassane kopam na karoti, pamuditova hoti, evam evarūpesu puggalesu asāruppaṁ vā khalitam vā disvā ācikkhante kopo na kātabbo, tuṭṭhacitteneva bhavitabbam, “bhante punapi maṁ evarūpaṁ vadeyyāthā”ti pavāretabbameva. **Niggayhavādinti** yo vajjam disvā ayam me saddhivihāriko, antevāsiko, upakārakoti acintevā vajjānurūpaṁ tajjento paṇāmento daṇḍakammaṁ karonto sikkhāpeti, ayam niggayhavādī nāma Sammāsambuddho viya. Vuttam hetam “niggayha niggayhāham ānanda vakkhāmi, pavayha pavayha ānanda vakkhāmi, yo sāro so ṭhassatī”ti¹. **Medhāvinti** dhammojapaññāya samannāgataṁ. **Tādisanti** evarūpaṁ paṇḍitaṁ. **Bhajeti** payirupāseyya. Tādisam hi ācariyam bhajamānassa antevāsikassa seyyo hoti, na pāpiyo, vuḍḍhiyeva hoti, no parihānti attho.

Athekadā Assajipunabbasukehi Kīṭāgirismim āvāse dūsite Satthārā ānatto attano parisāya Mahāmogallānena ca saddhiṁ tattha gato Dhammasenāpati Assajipunabbasukesu ovādam anādiyantesu imam gāthamāha. Tattha **ovadeyyāti** ovādam anusitṭhiṁ dadeyya. **Anusāseyyāti** tasseva pariyāyavacanam. Atha vā uppanne vatthusmim vadanto

1. Ma 3. 159 piṭṭhe.

ovadati nāma, anuppanne “ayasopi¹ te siyā”ti-ādim anāgataṃ uddissa vadanto anusāsati nāma. Sammukhā vadanto vā ovadati nāma, parammukhā dūtāṃ, sāsanaṃ vā pesetvā vadanto anusāsati nāma. Sakim vadanto vā ovadati² nāma, punappunaṃ vadanto anusāsati nāma. **Asabbhā cāti** akusalā dhammā ca nivāraye, kusale dhamme ca patiṭṭhāpeyyāti attho. **Sataṃ hi soti** evarūpo puggalo sādḥūnaṃ piyo hoti. Ye pana asantā asappurisā vitiṇṇaparalokā āmisacakkhukā jīvikatthāya pabbajitā, tesāṃ so ovādako anusāsako “na tvaṃ amhākaṃ upajjhāyo, na ācariyo, kasmā amhe vadasī”ti evaṃ mukhasattīhi vijjhantānaṃ appiyo hotīti.

“Yaṃ ārabba Satthā dhammaṃ deseti, so eva upanissayasampanno”ti bhikkhūsu kathāya samuṭṭhitāya “nayidametan”ti dassento **“aññassā”**ti gāthamāha. Tattha **aññassāti** attano bhāgineyyaṃ Dīghanakhaparibbājakāṃ sandhāyāha³. Tassa hi Satthārā Vedanāpariggahasutte⁴ desiyamāne ayaṃ mahāthero bhāvanāmagge adhigantvā sāvakaṃ pāramiññāṇassa matthakaṃ patto. **Sota’modhesi’matthikoti** Satthāraṃ bījayaṃ āno ṭhito atthiko hutvā sussūsanto sotaṃ odahim. **Taṃ me amoghaṃ savananti** taṃ tathā sutāṃ savanaṃ mayhaṃ amoghaṃ avañjhaṃ ahosi, aggasāvakena pattabbaṃ sampattīnaṃ avassayo ahosi. Tenāha **“vimuttomhī”**ti-ādi.

Tattha **neva pubbenivāsāyāti** attano paresaṅca pubbenivāsajānanañāṇatthāya, paṇidhī me neva vijjatīti yojanā. Parikammakaraṇavasena tadatthaṃ cittapaṇidhānamattampi nevatthi neva ahoṣīti⁵ attho. **Cetopariyāyāti** cetopariyañāṇassa. **Iddhiyāti** iddhividhañāṇassa. **Cutiya upapattiyāti** sattānaṃ cutiyā upapattiyā ca jānanañāṇāya cutūpapātañāṇatthāya. **Sotadhātuvisuddhiyāti** dibbasotañāṇassa. **Paṇidhī me na vijjatīti** imesaṃ abhiññāvisesānaṃ atthāya parikammavasena cittassa paṇidhi cittābhinihāro me natthi nāhoṣīti attho. Sabbaññugunā viya hi Buddhānaṃ aggamaggādhigameneva

1. Ayaṃ dosopi (Sī)

2. Sakim vā vadanto ovadati (Sī)

3. Sandhāya vadati (Sī)

4. Ma 2. 168 piṭṭhe.

5. Na vijjatīti (Sī, Ka)

sāvakanāṃ sabbe sāvakaṇṇā hatthagatā honti, na tesāṃ adhigamāya visuṃ parikkammakaraṇakiccaṃ atthīti.

Rukkhamūlanti-ādikā tisso gāthā Kapotakandarāyaṃ viharantassa yakkhena pahatakāle samāpattibalena attano nibbikāratādīpanavasena vuttā. Tattha **muṇḍoti** navoropitakeso¹. **Samghātipārutoti** samghāṭiṃ pārupitvā nisinno. “Samghāṭiyā supāruto”ti ca paṭhanti. **Paññāya uttamo theroti** thero hutvā paññāya uttamo, sāvakesu paññāya seṭṭhoti attho. **Jhāyatīti** ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyati, bahulaṃ samāpattivihārena viharatīti attho.

Upeto hoti tāvadeti yadā yakkhena sīse pahato, tāvadeva **avitakkaṃ** catutthajjhānikaphalasangāhitaṃ samāpanno ariyena tuṅhībhāvena upeto samannāgato ahoṣi. Atītatthe hi hotīti idaṃ vattamānavacanaṃ.

Pabbatova na vedhatīti mohakkhayā bhinnasabbakilesa **bhikkhu** so selamayapabbato viya **acalo** suppatiṭṭhito iṭṭhādina² kenaci na vedhati, sabbattha nibbikāro hotīti attho.

Athekadivasāṃ therassa asatiyā nivāsanakaṇṇe³ olambante aññataro sāmaṇero “bhante parimaṇḍalaṃ nivāsetabban”ti āha. Taṃ sutvā “bhaddaṃ tayā suṭṭhu vuttan”ti sirasā viya sampaṭicchanto tāvadeva thokaṃ apakkamitvā⁴ parimaṇḍalaṃ nivāsetvā “mādisānaṃ ayampi dosoyevā”ti dassento “**anaṅgaṇassā**”ti gāthamāha.

Puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ dassento “**nābhinandāmī**”ti-ādinā dve gāthā vatvā paresāṃ dhammaṃ kathento “**ubhayena midan**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **ubhayenā**ti ubhayesu, ubhosu kālesūti attho. **Midanti** ma-kāro padasandhikaro. Idaṃ maraṇameva, maraṇaṃ attheva nāma, amaraṇaṃ nāma natthi. Kesu ubhosu kālesūti

1. Voropitakeso (Sī)

3. Cīvarakoṇe (Sī)

2. Iṭṭhāniṭṭhādina (Sī)

4. Upakkamitvā (Ka)

āha “**pacchā vā pure vā**”ti, majjhimavayassa **pacchā vā** jarājiṇṇakāle **pure vā** daharakāle **maraṇameva** maraṇam ekantikameva. Tasmā **paṭipajjatha** sammā paṭipattim pūretha vipaṭipajjitvā **mā vinassatha** apāyesu mahādukkham mānubhavatha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** aṭṭhahi akkhaṇehi vivajjito ayaṃ navamo khaṇo mā tumhe atikkamīti attho.

Athekadivasam āyasmantaṃ Mahākoṭṭhikaṃ disvā tassa guṇam pakāsento “**upasanto**”ti-ādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha anuddesikavasena “**dhunāti**”ti vuttamevattham puna therasannissitam katvā vadanto “**appāsī**”ti-ādimāha. Tattha **appāsīti** adhunā pahāsīti attho. **Anāyāsoti** aparissamo, kilesadukkharahitoti attho. **Vippasanno anāviloti** vippasanno asaddhiyādīnam abhāvena suṭṭhu pasannacitto anāvilasaṅkappatāya anāvilo.

Na vissaseti gāthā devadattam saddahitvā tassa diṭṭhim rocetvā ṭhite Vajjiputtake ārabba vuttā. Tattha **na vissaseti** vissattho na bhaveyya, na saddaheyyāti attho. **Ekatiyesūti** ekaccesu anavaṭṭhitasabhāvesu puthujjanesu. **Evanti** yathā tumhe “Devadatto sammā paṭipanno”ti vissāsam āpajjittha, evam. **Agārisūti** gahaṭṭhesu. **Sādhūpi hutvānāti** yasmā puthujjanabhāvo nāma assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍam viya thusarāsimhi nikhātakhāṇukam viya ca¹ anavaṭṭhito, tasmā ekacce ādito sādhu hutvā ṭhitāpi pacchā asādhū honti. Yathā Devadatto pubbe sīlasampanno abhiññāsamāpattilābhī hutvā lābhasakkārapakato idāni parihīnaviseso chinnapakkhakāko viya āpāyiko jāto, tasmā tādiso diṭṭhamattena “sādhū”ti na vissāsitaḥ. Ekacce pana kalyāṇamittasamaggābhāvena ādito asādhū hutvāpi pacchā kalyāṇasamaggena sādhu hontiyeva, tasmā Devadattasādise sādhuṭṭirūpe “sādhū”ti na vissāseyyāti attho.

Yesam kāmacchandādayo cittupakkilesā avigatā, te asādhū. Yesam te vigatā, te sādhuṭṭi dassetuṃ “**kāmacchando**”ti gātham vatvā asādhāraṇato ukkaṃsagataṃ sādhuṭṭakkhaṇam dassetuṃ “**yassa sakkariyamānassā**”ti-ādinā gāthādvayaṃ vuttam.

1. Khāṇu viya ca (Sī)

Asādhāraṇato pana ukkaṃsagataṃ taṃ dassetuṃ Satthāraṃ attānañca udāharanto “**mahāsamuddo**”ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **mahāsamuddoti** ayaṃ mahāsamuddo mahāpathavī **selo** pabbato puratthimādibhedato anilo ca attano acetanābhāvena iṭṭhāniṭṭhaṃ sahanti, na paṭisaṅkhānabalena, Satthā pana yassā arahattuppattiyā vasena uttame tādibhāve ṭhito iṭṭhādīsu sabbattha samo nibbikāro, tassā **Satthu varavimuttiyā** aggaphalavimuttiyā te mahāsamuddādayo **upamāya** upamābhāvena **na yujjanti** kalabhāgampi na upentīti attho.

Cakkānuvattakoti Satthārā vattitassa dhammacakkassa anuvattako. **Theroti** asekkhehi silakkhandhādīhi samannāgamena thero. **Mahāñāṇīti** mahāpañño. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhinā anuttarasamādhinā ca samāhito. **Pathavāpaggisamānoti** iṭṭhādi-ārammaṇasannipāte nibbikāratāya pathaviyā āpena agginā ca sadisavuttiko. Tenāha “**na rajjati na dussati**”ti.

Paññāpāramitaṃ pattoti sāvakañāṇassa pāramiṃ pārakoṭiṃ patto. **Mahābuddhīti** mahāputhuhāsajavanatikkhanibbedhikabhāvappattāya mahatiyā buddhiyā paññāya samannāgato. **Mahāmatīti** dhammanvayaveditasāṅkhātāya mahatiyā nayaggāhamatiyā samannāgato. Ye hi te catubbidhā soḷasavidhā catucattālīsavidhā tesattatīvidhā ca paññāppabhedā, tesāṃ sabbaso anavasesānaṃ adhigatattā mahāpaññatādivisesayogato ca ayaṃ mahāthero sātisaṃ “mahābuddhī”ti vattabbataṃ arahati. Yathāha Bhagavā—

“Paṇḍito bhikkhave Sāriputto, mahāpañño bhikkhave Sāriputto,
puthupañño bhikkhave Sāriputto, hāsapañño bhikkhave Sāriputto,
javanapañño bhikkhave Sāriputto, tikkhapañño bhikkhave Sāriputto,
nibbedhikapañño bhikkhave Sāriputto”ti-ādi¹.

Tatthāyaṃ paṇḍitabhāvādīnaṃ vibhāgavibhāvanā. Dhātukusalatā,
āyatanakusalatā, paṭiccasamuppādakusalatā, ṭhānāṭṭhānakusalatāti

1. Ma 3. 75 piṭṭhe.

imehi catūhi kāraṇehi paṇḍīto. Mahāpaññatādīnaṃ vibhāgadassane ayaṃ Pāḷi—

“Katamā mahāpaññā—mahante atthe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante dhamme pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante paññakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttiñāḍassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā vihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante iddhipāde pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni balāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante bojjhaṅge pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante ariyamagge pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni sāmāññaphalāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā abhiññāyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Katamā puthupaññā—puthunānākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādhatūsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-āyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsuññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-atthesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādhammesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāniruttisu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaññakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimmuttikkhandhesu

ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu
 ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāṭṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ
 pavattatīti puthupaññā, puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti
 puthupaññā, puthunānā-ariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānāsatiṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-
 iddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-indriyesu ñāṇaṃ
 pavattatīti puthupaññā, puthunānābalesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā,
 puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-
 ariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsāmaññaphalesu
 ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānā-abhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti
 puthupaññā, puthujjanasādhāraṇe dhamme atikkamma paramatthe
 nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā hāsapaññā—idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo
 pāmojjabahulo silāni paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo -pa-
 pāmojjabahulo indriyasamvaram paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo
 -pa- pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṃ paripūretīti hāsapaññā,
 hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṃ paripūretīti
 hāsapaññā, hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo silakkhandhaṃ -pa-
 samādhikkhandhaṃ. Paññākkhandhaṃ. Vimuttikkhandhaṃ.
 Vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti -pa- paṭivijjhatīti.
 Vihārasamāpattiyo paripūretīti. Ariyasaccāni paṭivijjhatīti. Satipaṭṭhāne
 bhāvetīti. Sammappadhāne bhāvetīti. Iddhipāde bhāvetīti. Indriyāni
 bhāvetīti. Balāni bhāvetīti. Bojjhaṅge bhāvetīti. Ariyamaggaṃ bhāvetīti
 -pa- sāmāññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā, hāsabahulo vedabahulo
 tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā,
 hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṃ
 nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā javanapaññā—yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ -pa-. Yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā, yā kāci vedanā -pa- yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ -pa- sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ. Aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraḷṭthenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā -pa-. Vedanā -pa-. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraḷṭthenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhaṭaṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā -pa-. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ. Cakkhu -pa- jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhaṭaṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā tikkhapaññā—khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā, uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ byāpādavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ vihimsāvitaḷṭkaṃ nādhivāseti -pa-. Uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati

vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, uppannaṃ rāgaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Uppannaṃ dosaṃ -pa-. Uppannaṃ moham. Uppannaṃ kodham. Uppannaṃ upanāham. Makkham. Paḷasaṃ. Issaṃ. Macchariyaṃ. Māyaṃ. Sāṭheyyaṃ. Thambham. Sārambham. Mānaṃ. Atimānaṃ. Madam. Pamādaṃ. Sabbe kilese. Sabbe duccharite. Sabbe abhisankhāre -pa-. Sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantikaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā, ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā nibbedhikapaññā—idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ dosakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ mohakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ kodham -pa- upanāham -pa- sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā”¹.

evaṃ yathāvuttavibhāgāya mahatiyā paññāya samannāgatattā
“mahābuddhī”ti vuttaṃ.

Apica anupadadhammavipassanāvasenāpi imassa therassa mahāpaññatā
veditabbā. Vuttaṃ hetam—

“Sāriputto bhikkhave aḍḍhamāsaṃ anupadadhammavipassanaṃ
vipassati. Tatrīdaṃ bhikkhave Sāriputtassa anupadadhammavipassanāya
hoti.

Idha bhikkhave sāriputto vivicceva kāmehi -pa- paṭhamam jhānam
upasampajja viharati. Ye ca paṭhame jhāne dhammā vitakko ca -pa-
cittakaggatā ca phasso vedanā saññā cetanā cittaṃ

1. Khu 9. 379 piṭṭhādīsu.

chando adhimokkho vīriyaṃ sati upekkhā manasikāro. Tyāssa dhammā anupadavavatthitā honti, tyāssa dhammā viditā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbattham gacchanti. So evaṃ pajānāti ‘evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī’ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visamīyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “atthi uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra atthitvevassa hoti¹.

Puna caparaṃ bhikkhave Sāriputto vitakkavicārānaṃ vūpasamā -pa- dutiyaṃ jhānaṃ. Tatiyaṃ jhānaṃ. Catuttham jhānaṃ upasampajja viharati. Ākāsañācāyatanam. Viññāṇañcāyatanam. Ākiñcaññāyatanam. Sabbaso ākiñcaññāyatanam samatikkamma nevaññānāsaññāyatanam upasampajja iharati. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati “evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visamīyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “atthi uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra atthitvevassa hoti¹.

Puna caparaṃ bhikkhave Sāriputto sabbaso nevaññānāsaññāyatanam samatikkamma saññāvedayitanirodham upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati “evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visamīyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so “natthi

1. Honti (Ka)

uttari nissaraṇaṃ”ti pajānāti. Tabbahulīkāra natthitvevassa hoti.

Yaṃ kho taṃ bhikkhave sammā vadamāno vadeyya “vasippatto pāramippatto ariyasmim̐ sīlasmim̐, vasippatto pāramippatto ariyasmim̐ samādhismim̐, vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya, vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā”ti. Sāriputtamevetam̐ sammā vadamāno vadeyyā”ti¹.

evaṃ mahāputhuhāsajavanatikkhaniḃbedhikabhāvappattāya mahatīyā buddhiyā samannāgatattā therō mahābuddhīti attho. Dhammanvayaveditā panassa Sampasādanīyasuttena² dīpetabbā. Tattha hi sabbaññutaññāṇasadiso therassa nayaggāho vutto. **Ajaḷo jaḷasamānoti** sāvakesu paññāya ukkaṃsagattā sabbathāpi ajaḷo samāno paramappicchatāya attānaṃ ajānantaṃ viya katvā dassanena jaḷasadiso mandasarikkho kilesaparilāhābhāvena **nibbuto** sītībhūto **sadā carati** niccaṃ viharatīti attho.

Paricīṇṇoti gāthā therena attano katakiccatam̐ pakāsentena bhāsītā, sāpi vuttatthāyeva.

Sampādethappamādenāti ayaṃ pana attano parinibbānakāle sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsītā, sāpi vuttatthāyevāti.

Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ānandattheragāthāvaṇṇanā

Pisuṇena ca kodhanenāti-ādikā āyasmato Ānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare Satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti, **Sumanotissa** nāmaṃ ahosi. Pitā panassa Ānandarājā nāma. So attano puttassa Sumanakumārassa vayappattassa Haṃsavatito vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṃ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā

1. Ma 3. 75 piṭṭhādīsu.

2. Dī 3. 82 piṭṭhādīsu.

Satthārañca pitarañca passati. Tadā rājā Satthārañca satahassaparimāṇaṃ bhikkhusaṃghañca sayameva sakkaccaṃ upaṭṭhahi, aññesaṃ upaṭṭhātuṃ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahoṣi. Kumāro tassa kupitabhāvaṃ rañño anārocetvā sayameva taṃ vūpasameti. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso puttaṃ pakkosāpetvā “varaṃ te tāta dammi, varaṃ gaṇhāhi”ti āha. Kumāro “Satthāraṃ bhikkhusaṃghañca temāsaṃ upaṭṭhahanto jīvitaṃ avañjhaṃ kātuṃ icchāmi”ti āha. Etaṃ na sakkā, aññaṃ vadehīti. Deva khattiyānaṃ dvekathā nāma natthi, etadeva me deti, na mayhaṃ aññena atthoti. Sace Satthā anujānāti, dinnamevāti. So “Satthu cittaṃ jānissāmi”ti vihāraṃ gato. Tena ca samayena Bhagavā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā gandhakuṭiṃ pavīṭṭho hoti, so bhikkhū upasaṅkamitvā “ahaṃ bhante Bhagavantaṃ dassanāya āgato, dassetha me Bhagavantaṃ”ti āha. Bhikkhū “Sumano nāma thero Satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṃ gacchāhi”ti āhaṃsu. So therassa santikaṃ gantvā vanditvā “Satthāraṃ bhante me dassethā”ti āha. Atha thero tassa passantasseva pathaviyaṃ nimujjitvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā “bhante rājaputto tumhākaṃ dassanāya āgato”ti āha. Tena hi bhikkhu bahi āsanaṃ paññāpehīti. Thero punapi tassa passantasseva Buddhāsaṃ gahetvā antogandhakuṭiyaṃ nimujjitvā bahipariveṇe pātubhavitvā gandhakuṭipariveṇe āsanaṃ paññāpesi. Kumāro taṃ disvā “mahanto vatāyaṃ bhikkhū”ti cittaṃ uppādesi.

Bhagavāpi gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto Satthāraṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ayaṃ bhante thero tumhākaṃ sāsane vallabho maññeti. Āma kumāra vallabhoti. Kiṃ katvā bhante esa vallabho hotīti. Dānādīni puññāni katvāti. “Bhagavā ahampi ayaṃ thero viya anāgate Buddhasāsane vallabho hotukāmo”ti sattāhaṃ khandhāvārabhattaṃ nāma datvāpi sattame divase bhante mayā pitu santikā temāsaṃ tumhākaṃ paṭijagganavaro laddho, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā “atthi nu kho tattha gatena attho”ti oloketvā “atthī”ti disvā “suññāgāre kho kumāra Tathāgatā abhiramantī”ti āha. Kumāro

“aññātaṃ Bhagavā, aññātaṃ Sugatā”ti vatvā “ahaṃ bhante purimataraṃ gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhim āgacchathā”ti paṭiññaṃ gahetvā¹ pitu santikaṃ gantvā “dinnā me deva Bhagavatā paṭiññā, mayā pahite Bhagavantam peseyyāthā”ti pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ karonto vīsayojanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā ca attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto Sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha Bhagavato gandhakuṭim sesabhikkhūnañca rattitṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape kāretvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi “niṭṭhitaṃ mayhaṃ kiccaṃ, Satthāraṃ pahiṇṭhā”ti.

Rājā Bhagavantam bhojetvā “Bhagavā Sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ gamanaṃ paccāsīsatī”ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivuto yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “Satthā āgacchatī”ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno² satasahassena kīte sobhane nāma uyyāne satasahassena kāritaṃ vihāraṃ pavesetvā—

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ.

Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha mahāmuni”ti—

taṃ niyyādesi. So vassūpanāyikadivase mahādānaṃ pavattetvā “imināva nīhārena dānaṃ dadeyyāthā”ti puttadāre amacce ca kiccakaraṇīyesu ca niyojetvā sayam Sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeva vasanto temāsaṃ Satthāraṃ upaṭṭhahanto upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā sattame divase Satthu bhikkhusatasahassassa ca pādāmūle ticīvarāni ṭhapetvā vanditvā “bhante yadetaṃ mayā sattāhaṃ khandhāvāradānato paṭṭhāya³ puññaṃ kataṃ, na taṃ saggasampatti-ādīnaṃ atthāya, atha kho ahaṃ ayaṃ Sumanatthero viya anāgate ekassa Buddhassa upaṭṭhāko bhaveyyan”ti paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

1. Bhagavantam paṭiññaṃ gāhāpetvā (Am-Ṭṭha 1. 226 piṭṭhe.)

2. Pūjayamāno Bhagavantam ānetvā (Sī)

3. Yadetaṃ mahādānato paṭṭhāya (Sī)

Sopi tasmim Buddhuppāde vassasatasahassam puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhava uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle piṇḍāya carato ekassa therassa pattaggahaṇattham uttarasāṭakam datvā pūjam akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭha Paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesam nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇi-ādhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānam akāsi. Etāni pākataṭṭhānāni.

Kappasatasahassam pana tattha tattha bhava puññāni karontova amhākam bodhisattena saddhim Tusitapure nibbattitvā tato cuto Amitodanasakkassa gehe nibbatti, tassa sabbe nātake ānandite karonto jātoti **Ānando**veva nāmam ahosi. So anukkamena vayappatto katābhinikkhamane sammāsambodhim patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamam Kapilavatthum gantvā tato nikkhante Bhagavati tassa parivārattham pabbajitum nikkhantehi Bhaddiyādīhi saddhim nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā na cirasseva āyasmato Puṇṇassa Mantāṇiputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhahi.

Tena ca samayena Bhagavato paṭhamabodhiyam vīsativassāni anibaddha-upaṭṭhākā ahesum. Ekadā Nāgasamālo pattacīvaram gahetvā vicari, ekadā Nāgito, ekadā Upavāno, ekadā Sunakkhatto, ekadā Cundo samaṇuddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo, te yebhuyyena Satthu cittam nārādhayimsu. Athekadivasam Bhagavā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusamghaparivuto nisinno bhikkhū āmantesi “aham bhikkhave idānimhi mahallako, ekacce bhikkhū ‘iminā maggena gacchāmā’ ti vutte aññena gacchanti, ekacce mayham pattacīvaram bhūmiyam nikkhipanti, mayham nibaddhupaṭṭhākam bhikkhum jānāthā” ti. Tam sutvā bhikkhūnam dhammasamvego udapādi. Athāyasmā Sāriputto uṭṭhāya Bhagavantam vanditvā “aham bhante tumhe upaṭṭhahissāmī” ti āha. Tam Bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena Mahāmoggallānam ādim katvā sabbe mahāsāvakā “aham upaṭṭhahissāmi, aham upaṭṭhahissāmī” ti uṭṭhahimsu ṭhapetvā āyasmantam Ānandam, tepi Bhagavā

paṭikkhipi. So pana tuṅhīyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu “āvuso tvampi Satthu upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhī”ti. Yācitvā laddhaṭṭhānaṃ nāma kīdisaṃ hoti, sace ruccati, Satthā sayameva vakkhatīti. Atha Bhagavā “na bhikkhave Ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī”ti āha. Tato bhikkhū “uṭṭhehi āvuso Ānanda, Satthāraṃ upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhī”ti āhaṃsu.

Thero uṭṭhahitvā “sace me bhante Bhagavā attanā laddhaṃ paṇītacīvaraṃ na dassati, paṇītapinḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyāṃ vasitūṃ na dassati, nimantaṇaṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ Bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī”ti āha. “Ettake¹ guṇe labhato Satthu upaṭṭhāne ko bhāro”ti upavādamocanattaṃ ime **cattāro paṭikkhepā** ca, “sace bhante Bhagavā mayā gahitanimantaṇaṃ gamissati, sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetūṃ lacchāmi. Yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva Bhagavantaṃ upasaṅkamtūṃ lacchāmi, sace Bhagavā parammukhā desitaṃ dhammaṃ puna mayhaṃ kathessati, evāhaṃ Bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī”ti “ettakampi Satthu santike anuggahaṃ na labhatī”ti upavādamocanattañceva dhammabhaṇḍāgārikabhāvapāramīpūraṇatthañca imā **catasso āyācanā** cāti aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi, so upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhadivasato paṭṭhāya dasabalaṃ duvidhena udakena, tividhena dantakaṭṭhena, hatthapādaparikammaṇa piṭṭhiparikammaṇa, gandhakuṭipariveṇasammajjanenāti evamādīhi kiccehi upaṭṭhahanto “imāya nāma velāya Satthu idaṃ nāma laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati”ti divasabhāgaṃ santikāvacarō hutvā rattibhāge mahantaṃ daṇḍadīpikaṃ gahetvā gandhakuṭipariveṇaṃ nava vāre anupariyāyati Satthari pakkosante paṭivacanadānāya thinamiddhavinodanattaṃ.

Atha naṃ Satthā Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno anekapariyāyena pasaṃsitvā “bahussutānaṃ satimantānaṃ gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Evaṃ Satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato Satthu

1. Upaṭṭhahissāmīti ettakameva (Sī, Ka)

dhammakosārakkho ayaṃ mahāthero sekhova samāno Satthari parinibbute
 heṭṭhā vuttanayena bhikkhūhi samuttejito devatāya ca saṃvejito “sveyeva ca
 dāni dhammasaṅgīti kātabbā, na kho pana me’taṃ patirūpaṃ, yvāyaṃ sekho
 sakaraṇīyo hutvā asekkhehi therehi saddhim dhammaṃ saṅgāyitum
 sannipātaṃ gantun”ti sañjātussāho vipassanaṃ paṭṭhapetvā bahudeva rattim
 vipassanāya kammaṃ karonto caṅkame vīriyasamataṃ alabhitvā vihāraṃ
 pavisitvā sayane nisīditvā sayitukāmo kāyaṃ āvaṭṭesi¹. Appattañca sīsaṃ
 bimbohanaṃ pādā ca bhūmito muttamattā, etasmiṃ antare anupādāya
 āsavehi cittaṃ vimucci, chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Ārāmadvārā nikkhamma, Padumuttaro Mahāmuni.

Vassento amataṃ vuṭṭhim, nibbāpesi mahajānaṃ.

Satasahassaṃ te dhīrā, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Parivārenti Sambuddhaṃ, chāyāva anapāyini.

Hatthikkhandhagato āsim, setacchattaṃ varuttamaṃ.

Sucārurūpaṃ disvāna, vitti me udapajjatha.

Oruyha hatthikkhandhamhā, upagacchim Narāsabhaṃ.

Ratanāmayachattaṃ me, Buddhaseṭṭhassa dhārayim.

Mama saṅkappamaññāya, Padumuttaro Mahā-isi.

Taṃ kathaṃ ṭhāpayitvāna, imā gāthā abhāsatha.

Yo so chattamadhāresi, soṇṇālaṅkārabhūsitam.

Tamahaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.

Ito gantvā ayaṃ poso, tusitaṃ āvasissati.

Anubhossati sampattim, accharāhi purakkhato.

Catutimsatikkhattum ca, devarajjam karissati.

Balādhipo aṭṭhasataṃ, vasudham āvasissati.

Aṭṭhapañāsakkhattum ca, cakkavattī bhavissati.

Padesarajjam vipulaṃ, mahiyā kārayissati.

1. Āvañchesi (Ka)

2. Khu 3. 57 piṭṭhādīsu.

Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Sakyānaṃ kulaketussa, ñātibandhu bhavissati.
 Ānando nāma nāmena, upaṭṭhāko mahesino.
 Ātāpī nipako cāpi, bāhusaccesu kovido.
 Nivātavutti atthaddho, sabbapāṭhī bhavissati.
 Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Santi āraññakā nāgā, kuñjarā satṭhihāyanā.
 Tidhāpabhinnā mātaṅgā, īsādantā urūḷhavā.
 Anekasatasahassā, paṇḍitāpi mahiddhikā.
 Sabbe te Buddhanāgassa, na hontu'paṇidhimhi te.
 Ādiyā me namassāmi, majjhime atha pacchime.
 Pasannacitto sumano, Buddhasatṭham upaṭṭhahim.
 Ātāpī nipako cāpi, sampajāno paṭissato.
 Sotāpattiphalaṃ patto, sekhabhūmīsu kovido.
 Satasahassito kappe, yaṃ kammamabhinīharim.
 Tāhaṃ bhūmimanuppatto, ṭhitā saddhammācalā.
 Svāgataṃ vata me āsi -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā saṅgītimaṇḍapaṃ pavisitvā dhammaṃ
 saṅgāyanto tattha tattha bhikkhūnaṃ ovādadānavasena attano
 paṭipattidīpanādivasena ca bhāsita-gāthā ekajjhaṃ katvā anukkamena
 Khuddakanikāyasaṅgāyanakāle Theragāthāsu saṅgītim āropento—

1017. “Pisuṇena ca kodhanena ca,
 Maccharinā ca vibhūtanandinā.
 Sakhitaṃ na kareyya paṇḍito,
 Pāpo kāpurisena saṅgamo.

1018. Saddhena ca pesalena ca,
Paññavatā bahussutena ca.
Sakhitaṃ kareyya paṇḍito,
Bhaddo sappurisenā saṅgamo.
1019. Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhavaṃ ṭhiti.
1020. Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.
Aṭṭhitacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
1021. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1022. Aṭṭhapadakatā kesā, nettā añjanamakkhitā.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1023. Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkato.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.
Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
1024. Bahussuto cittakathī, Buddhassa paricārako.
Pannabhāro visaññutto, seyyaṃ kappeti Gotamo.
1025. Khīṇāsavo visaññutto, saṅgātīto sunibbuto.
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jātimaraṇapāragū.
1026. Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā, Buddhassādiccabandhuno.
Nibbānagamane magge, soyaṃ tiṭṭhati Gotamo.
1027. Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ, dve sahasāni bhikkhuto.
Caturāsīsīsaṃsaṃsaṃ, ye me dhammā pavattino.

1028. Appassutāyaṃ puriso, balibaddova jīrati.
Maṃsāni tassa vaḍḍhanti, paññā tassa na vaḍḍhati.
1029. Bahussuto appassutaṃ, yo sutenā'timaññati.
Andho padīpadhārova, tatheva paṭibhāti maṃ.
1030. Bahussutaṃ upāseyya, sutañca na vināsaye.
Taṃ mūlaṃ brahmacariyassa, tasmā dhammadharo siyā.
1031. Pubbāparaññū atthaññū, niruttipadakovido.
Suggahītañca gaṇhāti, atthañco'paparikkhati.
1032. Khantiyā chandikato hoti, ussahivā tuleti taṃ.
Samaye so padahati, ajjhataṃ susamāhito.
1033. Bahussutaṃ dhammadharaṃ, sappaññaṃ Buddhasāvakaṃ.
Dhammaviññāṇamākaṅkhaṃ, taṃ bhajetha tathāvidhaṃ.
1034. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, pūjanīyo bahussuto.
1035. Dhammārāmo dhammarato, dhammaṃ anu vicintayaṃ.
Dhammaṃ anussaraṃ bhikkhu, saddhammā na parihāyati.
1036. Kāyamaccheragaruno, hiyyamāne anuṭṭhahe.
Sarīrasukhagiddhassa, kuto samaṇaphāsutā.
1037. Na pakkhanti disā sabbā, dhammā na paṭibhanti maṃ.
Gate kalyāṇamittamhi, andhakāraṃva khāyati.
1038. Abbhatītasahāyassa, atītagatasatthuno.
Natthi etādisaṃ mittam, yathā kāyagatā sati.
1039. Ye purāṇā atītā te, navehi na sameti me.
Svajja ekova jhāyāmi, vassupetova pakkhimā.

1040. Dassanāya abhikkante¹, nānāverajjake bahū.
Mā vārayittha sotāro, passantu samayo mamaṃ.
1041. Dassanāya abhikkante, nānāverajjake puthu.
Karoti Satthā okāsaṃ, na nivāreti cakkhumā.
1042. Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato.
Na kāmasaññā uppajji, passa dhammasudhammataṃ.
1043. Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato.
Na dosasaññā uppajji, passa dhammasudhammataṃ.
1044. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena kāyakammena, chāyāva anapāyinī.
1045. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena vacīkammena, chāyāva anapāyinī.
1046. Paṇṇavīsati vassāni, Bhagavantam upaṭṭhahim.
Mettena manokammena, chāyāva anapāyinī.
1047. Buddhassa caṅkamantassa, piṭṭhito anucaṅkamim.
Dhamme desiyamānamhi, ñāṇaṃ me udapajjatha.
1048. Ahaṃ sakaraṇīyomhi, sekho appattamānaso.
Satthu ca parinibbānaṃ, yo amhaṃ anukampako.
1049. Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanaṃ.
Sabbakāravārūpete, Sambuddhe parinibbute.
1050. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, Ānando parinibbuto.
1051. Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino.
Cakkhu sabbassa lokassa, andhakāre tamonudo.

1. Atikkante (Ka)

1052. Gatimanto satimanto, dhitimanto ca yo isi.
Saddhammadhārako thero, Ānando ratanākaro.

1053. Pariciṅṅo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

imā gāthā abhāsi.

Tattha **pisuṇena cāti**-ādito dve gāthā chabbaggiye bhikkhū Devadattapakkhīyehi bhikkhūhi saddhiṃ saṃsaggaṃ karonte disvā tesāṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **pisuṇenāti** pisuṇāya vācāya. Tāya hi yutto puggalo “pisuṇo”ti vutto yathā nīlaguṇayutto paṭo nīloti. **Kodhanenāti** kujjhanasīlena. Attasampattinigūhaṇalakkhaṇassa maccherassa sambhavato **maccharinā**. **Vibhūtanandināti** sattānaṃ vibhūtaṃ vibhavanaṃ vināsaṃ icchantena, vibhūtaṃ vā visuṃ bhāvo bhedo, taṃ nandanena, sabbametaṃ Devadattapakkhīyeva sandhāya vuttaṃ. Te hi pañcavattitudīpanāya bahū jane sammāpaṭipanne bhindantā Satthari bahiddhatāya¹ thaddhamacchariyādīmacchariyapakatā mahājanassa mahato anathāya paṭipajjimsu. **Sakhitanti** sahāyabhāvaṃ saṃsaggaṃ na kareyya, kiṃ kārāṇā? **Pāpo kāpurisena saṅgamo** kāpurisena pāpapuggalena samāgamo nihīno lāmakko. Ye hissa diṭṭhānagatīṃ āpajjanti. Tesāṃ ducintitādibhedam bālalakkhaṇameva āvahati, pageva vacanakarassa. Tenāha Bhagavā “yāni kānici bhikkhave bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti, no paṇḍitato”ti-ādi².

Yena pana saṃsaggo kātabbo, taṃ dassetuṃ “**saddhena cā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **saddhenāti** kammakammaphalasaddhāya ceva ratanattayasaddhāya ca samannāgatena. **Pesalenāti** piyasīlena sīlasampannena. **Paññavatāti** udayatthagāminiyā³ nibbedhikāya paññāya vasena paññāsampannena. **Bahussutenāti** pariyattipaṭivedhabāhusaccānaṃ pāripūriyā bahussutena. **Bhaddoti** tena tādīsena sādhunā saṅgamo bhaddo sundaro kalyāṇo diṭṭhadhammikādibhedam attham āvahatīti adhippāyo.

Passa cittakatanti-ādikā satta gāthā attano rūpasampattim disvā kāmasaññaṃ uppādentiyā uttarāya nāma upāsikāya kāyavicchandañānattham

1. Avahitthatāya (Sī)

2. Am 1. 99 piṭṭhe.

3. Udayabbayagāminiyā (Sī)

bhāsītā. “Ambapālīm gaṇikaṃ disvā vikkhittacittānaṃ ovādadānatthan”tipi vadanti. Tā heṭṭhā vuttatthā eva.

Bahussuto cittakathīti-ādikā dve gāthā therena arahattaṃ patvā udānavasena bhāsītā. Tattha **paricārakoti** upaṭṭhāko. **Seyyaṃ kappetīti** arahattappattisamanantaraṃ sayitattā vuttaṃ. Thero hi bahudeva rattim caṅkamaṇa vītināmetvā sarīraṃ utum gāhāpetum ovarakaṃ¹ pavisitvā sayitum mañcake nisinno pādā ca bhūmito muttā, appattañca sīsaṃ bimbohanaṃ, etthantare² arahattaṃ patvā sayi.

Khīṇāsavoti parikkhīnacaturāsavo, tato eva catūhipi yogehi **visaṃyutto**, rāgasāṅgādīnaṃ atikkantattā **saṅgātīto**, sabbaso kilesapariḷāhassa vūpasantattā **sunibbuto** sītibhūtoti attho.

Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammāti therāṃ uddissa khīṇāsavamahābrahmunā bhāsītā gāthā. Upaṭṭhitāya hi dhammasāṅgītiyā therāṃ uddissa yehi bhikkhūhi “eko bhikkhu vissagandhaṃ vāyatī”ti vuttaṃ. Atha thero adhigate arahatte Sattapaṇṇiguhādvāraṃ saṅghassa sāmaggīdānatthaṃ āgato, tassa khīṇāsavabhāvappakāsanena Suddhāvāsamahābrahmā te bhikkhū lajjāpento “**yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā**”ti gāthamāha. Tassattho—**Buddhassa** Bhagavato **dhammā teneva** adhigatā paviditā ca paṭivedhapariyattidhammā **yasmiṃ** purisavisesse patiṭṭhitā, soyaṃ gottato **Gotamo** Dhammabhaṇḍāgāriko sa-upādisesanibbānassa adhigatattā idāni anupādisesanibbānagamane magge patiṭṭhahi, tassa ekamsabhāgīti.

Athekadivasāṃ Gopakamoggallāno nāma brāhmaṇo therāṃ pucchi “tvaṃ bahussutoti Buddhassa sāsane pākaṇo, kittakā dhammā te Satthārā bhāsītā, tayā dhāritā”ti, tassa thero paṭivacanaṃ dento “**dvāsītī**”ti gāthamāha. Tattha dvāsīti sahasānīti yojanā, **Buddhato gaṇhinti** Sammāsambuddhato uggaṇhim dvisahassādhikāni asītidhammakhandhasahassāni Satthu santike adhigaṇhinti attho. **Dve sahasāni bhikkhutoti** dve dhammakhandhasahassāni bhikkhuto gaṇhim, Dhammasenāpati-ādīnaṃ bhikkhūnaṃ santikā adhigacchim. **Caturāsītisahasānīti** tadubhayaṃ

1. Ovāraṇaṃ (Sī)

2. Na etthantare (Sī)

samodhānetvā catusahassādhikāni asītisahassāni. **Ye me dhammā pavattinoti** ye yathāvuttaparimāṇā dhammakhandhā mayham paguṇā vācugatā jivhagge parivattantīti.

Athekadā thero sāsane pabbajitvā vipassanādhurepi ganthadhurepi ananuyuttam ekam puggalam disvā bāhusaccābhāve ādinavam pakāsento “**appassutāyan**”ti gāthamāha. Tattha **appassutāyanti** ekassa dvinnam vā paṇṇāsānam, atha vā pana vaggānam antamaso ekassa dvinnam vā suttantānampi uggahitānam abhāvena appassuto ayam, kammaṭṭhānam pana uggahetvā¹ anuyuñjanto bahussutova. **Balibaddova jīratīti** yathā balibaddo² jīramāno vaḍḍhamāno neva mātu na pitu, na sesañātakānam atthāya vaḍḍhati, atha kho niratthakameva jīratī, evamevam ayampi na upajjhāyavattam karoti, na ācariyavattam, na āgantukavattādīni, na bhāvanam anuyuñjati, niratthakameva jīratī. **Maṃsāni tassa vaḍḍhantīti** yathā balibaddassa “kasanabhāravahanādīsu asamattho eso”ti araṇṇe vissatṭhassa yathā tathā vicarantassa khādantassa pivantassa maṃsāni tassa vaḍḍhanti, evamevam imassāpi upajjhāyādīhi vissatṭhassa saṃgham nissāya cattāro paccaye labhitvā uddhamvirecanādīni katvā kāyam posentassa maṃsāni vaḍḍhanti thūlasarīro hutvā vicarati. **Paññāti** lokiyalokuttarā panassa paññā ekaṅgulimattāpi na vaḍḍhati, araṇṇe gacchalatādīni viya assa chadvārāni³ nissāya taṇhā ceva navavidhamāno ca vaḍḍhatīti adhippāyo.

Bahussutoti gāthā attano bāhusaccam nissāya aññam atimaññantam ekam bhikkhum uddissa vuttā. Tattha **sutenāti** sutahetu attano bāhusaccanimittam. **Atimaññatīti** atikkamitvā maññati attānam ukkamśento param paribhavati. **Tathevāti** yathā andho andhakāre telapajjotam dhārento ālokadānena paresamīyeva atthāvaho, na attano, tatheva pariyattibāhusaccena sutavā puggalo sutena anupapanno attano attham aparipūrento andho ñāṇālokadānena paresamīyeva atthāvaho, na attano, dīpadhāro andho viya mayham upaṭṭhātīti.

Idāni bāhusacce ānisaṃsam dassento “**bahussutan**”ti gāthamāha. Tattha **upāseyyāti** payirupāseyya. **Sutañca na vināsayeti** bahussutam

1. Gahetvā (Sī)

2. Balibaddho (Ka)

3. Chadvārāni pana (Sī)

payirupāsivā laddham sutañca na vināseyya na susseyya
 dhāraṇaparicayaparipucchāmanasikārehi vaḍḍheyya. **Tam mūlam
 brahmacariyassā**ti yasmā bahussutam payirupāsivā laddham tam sutam
 pariyattibāhusaccaṃ maggabrahmacariyassa mūlam padhānakāraṇaṃ.
Tasmā dhammadharo siyā vimuttāyatanasīse ṭhatvā yathāsutassa
 dhammassa dhāraṇa¹ paṭhamam pariyattidhammadharo bhaveyya.

Idāni pariyattibāhusaccena sādhetabbamattham dassetuṃ
 “**pubbāparaññū**”ti-ādi vuttam. Tattha pubbañca aparañca jānātīti
pubbāparaññū. Ekissā hi gāthāya pubbabhāge apaññāyamānepi pubbabhāge
 vā paññāyamāne aparabhāge apaññāyamānepi “imassa aparabhāgassa iminā
 pubbabhāgena, imassa vā pubbabhāgassa iminā aparabhāgena
 bhavitabban”ti jānanto pubbāparaññū nāma. Attatthādibhedam tassa tassa
 bhāsitassa attham jānātīti **atthaññū**. **Niruttipadakovidoti** niruttiyam
 sesapadesupi cāti catūsipi paṭisambhidāsu cheko. **Suggahitañca gaṇhātīti**
 teneva kovidabhāvena atthato byañjanato ca dhammam sugahitameva katvā
 gaṇhāti. **Atthañco’paparikkhatīti** yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa
 attham upaparikkhati “iti sīlam, iti samādhi, iti paññā, ime
 rūpārūpadhammā”ti manasā anupekkhati.

Khantiyā chandikato hotīti tesu manasā anupekkhitesu dhammesu
 diṭṭhinijjhānakkhantiyā nijjhānam khamāpetvā rūpapariggahādīmukhena
 vipassanābhinivese chandikato chandajāto hoti. Tathābhūto ca vipassanāya
 kammam² karonto **ussahitvā tuleti** tamtam paccayanāmarūpadassanavasena
 ussāham katvā tato param tilakkhaṇam āropetvā tuleti “aniccan”tipi,
 “dukkhan”tipi, “anattā”tipi tam nāmarūpam tīreti vipassati. **Samaye so
 padahati, ajjhataṃ susamāhitoti** so evam passanto paggahetabbādisamaye
 cittassa paggaṇhanādinā padahati, padahanto ca ajjhataṃ gocarajjhatte
 vipassanāsamādhinā maggasamādhinā ca suṭṭhu samāhito bhaveyya,
 asamādhānahetubhūte kilese pajaheyya. Svāyam guṇo sabbopi yasmā
 bahussutam dhammadharam sappaññam Buddhasāvakaṃ payirupāsantassa
 hoti, tasmā asaṅkhataṃ dhammam ārabha dukkhādīsū
 pariññādivisiṭṭhakiccatāya dhammaviññāṇasaṅkhātam dhammaññaṇam
 ākaṅkhanto

1. Karaṇena (Sī), kāraṇena (Ka)

2. Vipassanākammam (Sī)

tathāvidham vuttappakāram kalyāṇamittam bhajetha seveyya payirupāseyyāti attho.

Evam bahupakāratāya tassa pūjanīyatam dassento “**bahussuto**”ti gāthamāha. Tassattho—suttageyyādi bahu sutam etassāti **bahussuto**, tameva desanādhammam suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya avinassantam dhāretīti **dhammadharo**, tato eva mahesino Bhagavato dhammakosam dhammaratanam ārakkhatīti **kosārakkho**, yasmā sadevakassa lokassa samadassanena cakkhubhūto, tasmā **cakkhu sabbassa lokassa pūjanīyo** mānanīyoti, bahussutabhāvena bahunanassa pūjanīyabhāvadassanattam nigamanavasena punapi “**bahussuto**”ti vuttam.

Evarūpam kalyāṇamittam labhitvāpi kārakasseva aparihāni, na akārakassāti dassento “**dhammārāmo**”ti gāthamāha. Tattha nivāsanaṭṭhena samathavipassanādhammo ārāmo, tasmim eva dhamme rato abhiratoti **dhammarato**, tasseva dhammassa punappunam vicintanena **dhammam anuvicintayam** dhammam āvajjento manasi karotīti attho. **Anussaranti** tameva dhammam anussaranto. **Saddhammāti** evarūpo bhikkhu sattatiṃsapabhedā bodhipakkhiyadhammā navavidhalokuttaradhammā ca na parihāyati, na kadāci tassa tato parihāni hotīti attho.

Athekadivasam kāye avītarāgam kusītam hīnavīriyam kosallāyā¹ tināmam bhikkhum samvejento “**kāyamaccheragaruno**”ti gāthamāha. Tattha **kāyamaccheragarunoti** “kāyadaḥhībahulassa kāye mamattassa ācariyupajjhāyānampi kāyena kattabbam kiñci akatvā vicarantassa. **Hiyyamāneti** attano kāye jīvite ca khaṇe khaṇe parihiyyamāne. **Anuṭṭhaheti** sīlādīnam paripūraṇavasena uṭṭhānavīriyam na kareyya. **Sarīrasukhagiddhassāti** attano sarīrassa sukhāpaneneva gedham āpannassa. **Kuto samanaphāsutāti** evarūpassa puggalassa sāmāññavasena kuto sukhavihāro, phāsuvihāro na tassa vijjatīti attho.

Na pakkhantīti-ādikā āyasmato Sāriputtassa Dhammasenāpatino parinibbutabhāvam sutvā therena bhāsītā. Tattha **na pakkhanti disā sabbāti**

1. Kosallayāti (Sī)

puratthimādibhedā sabbā disā na pakkhayanti, disāmūlhoti attho. **Dhammā na paṭibhanti manti** pubbe suṭṭhu paguṇāpi pariyattidhammā idāni sakkaccaṃ samannāhariyamānāpi mayhaṃ na upaṭṭhahanti. **Gate kalyāṇamittabhūti** sadevakassa lokassa kalyāṇamittabhūte Dhammasenāpatimhi anupādisesanibbānaṃ gate. **Andhakāraṃva khāyatīti** sabbopāyaṃ loko andhakāro viya upaṭṭhāti.

Abbatātasahāyassāti apagatasahāyassa, kalyāṇamittarahitassāti attho. **Atātagatasatthunoti** āyasmato¹ atīto hutvā nibbānagatasatthukassa, Satthari parinibbuteti attho. **Yathā kāyagatā satīti** kāyagatāsatibhāvanā takkarassa yathā ekantahitāvahā, evaṃ etādisaṃ anāthassa puggalassa ekantahitāvahaṃ aññaṃ mittam nāma natthi, sanāthassa aññaṃpi bhāvanā hitāvahā evāti adhippāyo.

Purāṇāti porāṇā, Sāriputtādike kalyāṇamitte sandhāya vadati. **Navehīti** navakehi. **Na sameti meti** mayhaṃ cittaṃ na samāgacchati, na te mama cittaṃ ārādhentīti attho. **Svajja ekova jhāyāmīti** sohaṃ ajja vuḍḍhatarehi virahito ekova hutvā jhāyāmi jhānapasuto homi. **Vassupetoti** vassakāle kulāvakaṃ upeto pakkhī viya. “Vāsupeto”tipi Pāli, vāsaṃ upagatoti attho.

Dassanāya abhikkanteti gāthā Satthārā bhāsītā. Tassattho—mama dassanāya abhikkante nānāvīdhavidesapavāsikabahujane Ānanda mama upasaṅkamaṇaṃ mā vāresi. Kasmā?² Te sotāro dhammassa, mamaṃ passantu, ayameva dassanāya samayoti.

Taṃ sutvā thero “**dassanāya abhikkante**”ti aparaṃ gāthamāha. Imāya hi gāthāya sambandhatthaṃ³ purimagāthā idha nikkhittā. Teneva sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetuṃ lacchāmīti etassa padassa atthasiddhiṃ dasseti.

Paṇṇavīsati vassānīti pañca gāthā attano aggupaṭṭhākabhāvaṃ dīpetuṃ vuttā. Āraddhakammaṭṭhānabhāvena⁴ hi Satthu upaṭṭhānapasutabhāvena ca

1. Bhagavato (Ka)

2. Tasmā (Ka)

3. Sambandhanatthaṃ (Ka)

4. Āraddha-upaṭṭhānassatibhāvena (Ka)

therassa maggena asamucchinnāpi kāmasaññādayo na uppajjimsu, kāyavacīmanokammāni ca sabbakālaṃ Satthari mettāpubbaṅgamāni mettānuparivattāni ahesuṃ. Tattha **paṇṇavīsati vassānīti** pañcavīsati saṃvaccharāni. **Sekhabhūta**ssa me satoti sekhabhūmiyaṃ sotāpatti-phale ṭhitassa me sato. **Kāmasaññāti** kāmahaḡatā saññā na uppajji, ettha ca kāmasaññādi-anuppattivacanena¹ attano āsayasuddhiṃ dasseti, “**mettena kāyakammenā**”ti-ādinā payogasuddhiṃ. Tattha gandhakuṭiyaṃ paribhaṇḡakaraṇādinā Satthu vattapaṭivattakaraṇena ca mettāṃ kāyakammaṃ veditabbaṃ, dhammadesanākālārocanādinā mettāṃ vacīkammaṃ, rahogaṡassa Satthāraṃ uddissa hitūpasamhāramanasikārena mettāṃ manokammaṃ. **Ñāṇaṃ me udapajjathāti** attano sekkhabhūmipattimāha.

Ahaṃ sakaraṇīyomhīti Satthu parinibbāne upaṭṭhite maṇḡalamāḡaṃ pavisitvā kapisīsaṃ ālambitvā sokābhibhūtena vuttagāthā. Tattha **sakaraṇīyomhīti** dukkhaparijānanādinā karaṇīyena sakaraṇīyo amhi. **Appattamānasoti** anadhigaṡāraḡatto. **Satthu ca parinibbānanti** mayhaṃ Satthu parinibbānaṅca upaṭṭhitaṃ. **Yo amhaṃ anukampakoti** yo Satthā mayhaṃ anuggāhako.

Tadāsi yaṃ bhimsanakanti gāthā Satthu parinibbānakāle pathavīkampanadevadundubhi² phalanādike disvā sañjātasamvegena vuttagāthā.

Bahussutoti-ādikā tisso gāthā therāṃ pasamsantehi saṅgītikārehi ṭhapitā. Tattha **gatimantoti** asadisāya ñāṇagatiyā samannāgato. **Satimantoti** paramena satinepakkena samannāgato. **Dhitimantoti** asādhāraṇāya byañjanatthāvadhāraṇasamatthāya dhitisampattiyā samannāgato. Ayaṃ hi thero ekapadeyeva ṭhatvā saṭṭhipadasahassāni Satthārā kathitaniyāmeneva gaṇhāti, gaḡhitaṅca suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya sabbakālaṃ na vinassati, aviparītabyañjanāvadhāraṇasamatthāya satipubbaṅgamāya paññāya, atthāvadhāraṇasamatthāya paññāpubbaṅgamāya satiyā ca samannāgato. Tenāha Bhagavā

1. Kāmasaññādi-anuppattivāsena (Sī)

2. Dudrubhi (Ka)

“etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ”ti-ādi¹.

Tathā cāha Dhammasenāpati “āyasmā Ānando atthakusalo”ti-ādi².

Ratanākaroti saddhammaratanassa ākarabhūto.

Paricīṇoti gāthā parinibbānakāle therena bhāsītā, sā vuttatthā eva.

Ānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Timsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am 1. 25 piṭṭhe.

2. Am 2. 177 piṭṭhe.

18. Cattālīsanipāta

1. Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā

Cattālīsanipāte **na gaṇena purakkhatoti**-ādikā āyasmato Mahākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare Vdeho nāma asītikoṭivibhavo kuṭumbiko ahoṣi. So Buddhamāmako, dhammamāmako, saṅghamāmako upāsako hutvā viharanto ekasmiṃ uposathadivase pātova subhojanam bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṃ gantvā Satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmim ca khaṇe Satthā Mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakanam bhikkhūnam dhutavādānam, yadidaṃ Nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate Satthāraṃ vanditvā “sve mayham bhikkham adhivāsethā”ti nimantesi. Mahā kho upāsaka bhikkhusaṅghoti. Kittako bhanteti, aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asetvā mayham bhikkham adhivāsethāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu adhivāsanam viditvā geham gantvā mahādānam sajjetvā punadivase Satthu kālam ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa gharam gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāgu-ādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi Satthu santike nisīdi.

Tasmim antare Mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthim paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā theram vanditvā “pattam bhante dethā”ti āha. Thero pattam adāsi. Bhante idheva pavisatha, Satthāpi gehe nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. So therassa pattam gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato theram anugantvā nivatto Satthu santike nisiditvā evamāha “Mahānisabhatthero bhante ‘Satthāpi gehe nisinno’ti vuttepi pavisitum na icchi, atthi nu kho etassa tumhākam guṇehi atirekaḡuṇo”ti. Buddhānaṅca

vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi, tasmā Satthā evamāha “upāsaka mayam bhikkham āgamayamānā gehe nisīdāma, so pana bhikkhu na evam nisīditvā bhikkham udikkhati, mayam gāmantasenāsane vasāma, so araṇṇasmiṃyeva vasati, mayam channe vasāma, so abbhokāseyeva vasatī”ti Bhagavā “ayañca ayañcetassa guṇo”ti¹ mahāsamuddam pūrayamāno viya tassa guṇam kathesi.

Upāsako pakatīyāpi jalamānapadīpo telena āsitto viya suṭṭharam pasanno hutvā cintesi “kim mayham aññāya sampattiyā, anāgate ekassa Buddhassa santike dhutavādānam aggabhāvattāya patthanam karissāmī”ti. So punapi Satthāram nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānam datvā sattame divase Buddhappamukhassa mahābhikkhusamghassa ticīvarāni datvā Satthu pādāmūle nipajjitvā evamāha “yam me bhante satta divase dānam dentassa mettam kāyakammaṃ mettam vacīkammaṃ mettam manokammaṃ paccupaṭṭhitam, imināham na aññam devasampattim vā sakkamārabrahmasampattim vā patthemī, idam pana me kammaṃ anāgate ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaram pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadhārānam aggabhāvassa adhikāro hotū”ti. Satthā “mahantam ṭhānam iminā patthitam, samijjhissati nu kho, no”ti olokento samijjhanabhāvam disvā āha “manāpaṃ te ṭhānam patthitam, anāgate satahassakappāvasāne Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissasi”ti byākāsi. Tam sutvā upāsako “Buddhānam dve kathā nāma natthī”ti punadivase pattabbam viya tam sampattim amaññittha. So yāvatāyukam dānam datvā silam samādāya rakkhitvā nānappakāram kalyāṇakammaṃ katvā kālam katvā sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattim anubhavanto ito ekanavute kappe Vipassisammāsambudde Bandhumatīnagaraṃ upanissāya kheme migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmim pariṇṇabrāhmaṇakule nibbatti. Tasmim ca kāle Vipassī Bhagavā sattame sattame samvacchare dhammam kathesi, mahantam kolāhalaṃ hoti. Sakalajambudīpe devatā “Satthā dhammam kathessatī”ti ārocesum. Brāhmaṇo tam sāsanaṃ

1. “Tassa ayañca guṇo ayañca guṇo”ti (Ka)

assosi. Tassa ca nivāsanasātako ekoyeva hoti, tathā brāhmaṇiyā. Pārupanaṃ pana dvinnampi ekameva, so sakalanagare “Ekasātakabrāhmaṇo”ti paññāyi. So brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayāṃ taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati, brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayāṃ gehe acchati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati. Tasmim̐ pana divase brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha “bhoti kiṃ rattim̐ dhammam̐¹ suṇissasi, divā”ti. “Mayāṃ mātugāmajātikā² nāma rattim̐ sotum̐ na sakkoma, divā sossāmā”ti brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā upāsikāhi saddhim̐ divā gantvā Satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammam̐ sutvā upāsikāhiyeva saddhim̐ āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā vihāraṃ gato.

Tasmim̐ samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaniṃ ādāya Ākāsagaṅgaṃ otārento viya Sinerum̐ manthaṃ katvā sāgaraṃ nimmathento viya dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyante nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmim̐yeva sakalasarīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṃgharitvā³ “Dasabalassa dassāmī”ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji. So “brāhmaṇiyā mayhañca⁴ ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ natthi, apārupitvā ca nāma bahi vicaritum̐ na sakkā”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi, athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāmepe tatheva⁵ pīti uppajji. Tatheva cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa⁶ majjhimayāme nikkhante pacchimayāmepe tatheva pīti uppajji. Tadā so “yaṃ vā hotu taṃ vā⁷ pacchāpi jānissāmī”ti vatthaṃ saṃgharitvā Satthu pādāmūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattum̐ apphoṭetvā “jitaṃ me, jitaṃ me”ti tayo vāre nadi.

Tasmim̐ ca samaye Bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosaṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo

1. Dhammassavanaṃ (Ka)

2. Mātugāmā (Ka)

3. Saṃharitvā (Ka)

4. Brāhmaṇiyā ca mayhañca (Sī)

5. Tathā (Sī)

6. Tassa (Sī)

7. Taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Am̐-Ṭṭha 1. 130; Saṃ-Ṭṭha 2. 170 piṭṭhesu.)

hoti. So purisaṃ pesesi “gaccha etaṃ puccha kiṃ vadasī”ti. So tena gantvā pucchito “avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ. Ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ madditvā pārutavatthaṃ Dasabalassa adāsīṃ, taṃ me macchariyaṃ jitan”ti āha. So puriso āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha “amhe bhaṇe Dasabalassa anurūpaṃ na jānimha, brāhmaṇo jānī”ti¹ vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi “ayaṃ mayhaṃ tuṇhīnisinnassa paṭhamaṃ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca uppanna pana mayhaṃ ko attho”ti tampi vatthayugaṃ Dasabalasseva adāsi. Rājāpi “kiṃ brāhmaṇena katan”ti pucchitvā “tampi tena vatthayugaṃ Tathāgatasseva dinnan”ti sutvā aññānīpi dve vatthayugāni pesesi, so tānīpi adāsi. Rājā aññānīpi cattārīti evaṃ yāva dvattimsavatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo “idaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā gahaṇaṃ viya hoti”ti attano atthāya ekaṃ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā timsayugāni Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca so Satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye Satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā sataśahassagghanaṃ attanā pārutarattakambalaṃ datvā āha “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhi”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā”ti cintetvā antogandhakuṭiyaṃ Tathāgataṃ mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Athekadivasaṃ rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyaṃ Satthu santike nisīdi. Tasmīṃ ca samaye chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocati. Rājā ullokento sañjānitvā āha “amhākaṃ bhante esa kambalo, amhehi Ekasātakabrāhmaṇassa dinno”ti. Tumhehi mahārāja brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitāti². Rājā “brāhmaṇo yuttaṃ³ aññāsi, na mayan”ti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbaṭṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hoti”ti

1. Jānātīti (Sī, Ka)

2. Ahaṃ pūjitoti (Sam-Ṭṭha 2. 171 piṭṭhe.)

3. Yuttakaṃ (Sam-Ṭṭha 2. 171 piṭṭhe.)

catusaṭṭhi salākabhattāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe Koṇāgamanassa ca Bhagavato Kassapadasabalassa cāti dvinnāṃ Buddhānaṃ antare Bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatto. So vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasaṃ araṅṅe jaṅghavihāraṃ carati. Tasmiṃ ca samaye Paccekabuddho nadīṭire cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṃgharivā¹ ṭhapetum āraddho. So disvā “kasmā bhante saṃgharivā¹ ṭhapethā”ti āha. Anuvāto nappahotīti. “Iminā bhante karoṭhā”ti uttarasāṭakam datvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Gharepissa bhaginiyā saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā Paccekabuddho piṇḍāya pāvisi, athassa bhagini Paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya² “evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyyan”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā “imāya dinnabhattāṃ mā esa bhuñjatū”ti pattam gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā “bāle tvaṃ maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa pattato bhattāṃ chaḍḍetvā kalalaṃ dātuṃ na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṃ uppajji. Sā “tiṭṭhatha bhante”ti kalalaṃ chaḍḍetvā pattam dhovivā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā paṇitabhattassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṃ Paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā³ ākāsaṃ pakkhandi.

Tepi jāyampatikā yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṃ asītikotivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti. Tassa vuddhippattassa tameva seṭṭhidhītaraṃ ānayimsu. Tassā pubbe aniṭṭhaviṇṇakassa pāpakammaṃ⁴

1. Saṃgharivā (Sī) 2. Sandhāya evamāha (Sī, Ka) 3. Anumodanaṃ katvā (Sī)
 4. Sayameva katassa (Sī), adinnavipākassa tassa kammaṃ
 (Am-Ṭṭha 1. 132; Saṃ-Ṭṭha 2. 172 piṭṭhesu.)

ānubhāvena patikulam pavittḥamattāya ummārabbhantare sakalasarīram ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandham jātam. Setṭhikumāro “kassāyam gandho”ti pucchitvā “setṭhikaññāyā”ti sutvā “nīharatha nīharathā”ti ābhataniyāmeneva¹ kulagharam pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā².

Tena ca samayena Kassapadasabalo parinibbāyi, tassa ghanakoṭṭimāhi satahassagghanikāhi rattasuvanṇiṭṭhakāhi yojanubbedham cetiyam ārabhiṃsu. Tasmim cetiye karīyamāne sā setṭhidhītā cintesi “aham sattasu ṭhānesu paṭinivattitā, kim me jīvitena”ti attano ābharaṇabhaṇḍam bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakam kāresi ratanāyatham vidatthivittinnaṃ caturaṅgulubbedham. Tato haritālamanosilāpiṇḍam gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānam gatā. Tasmim ca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya unā hoti, setṭhidhītā vaḍḍhakim āha “imam iṭṭhakam ettha ṭhāpethā”ti. Amma bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhāpethi. Sā āruyha telena haritālamanosilāpiṇḍam yojetvā tena bandhanena iṭṭhakam paṭiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjam katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanam katvā cetiyam vanditvā padakkhiṇam katvā agamāsi.

Atha tasmimyeva khaṇe yassa setṭhiputtassa paṭhamam geham nītā, tassa tam ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattam saṅghuṭṭham hoti. So upaṭṭhāke āha “tadā idha ānītā setṭhidhītā atthi, kham sā”ti. Kulagehe sāmīti. Ānetha nam, nakkhattam kilissāmāti. Te gantvā tam vanditvā ṭhitā “kim tātā āgatathā”ti tāya puṭṭhā tam pavattim ācikkhiṃsu. Tātā mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyam pūjitam, ābharaṇam me natthīti. Te gantvā setṭhiputtassa ārocesum. Ānetha nam, piḷandhanam labhissatī³. Te ānayiṃsu, tassā saha gharapavesanena sakalageham candanagandho ceva nīluppalagandho ca vāyi. Setṭhiputto tam pucchi “paṭhamam tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho

1. Āgatayāneneva (Sī)

2. Paṭinivatti (Sī)

3. Labhissāmāti (Am-Ṭṭha 1. 133; Sam-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhesu.)

mukhato uppalagandho vāyati, kiṃ etan”ti. Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṃ vata Buddhasāsanā”ti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmim amaccakule nibbatti, seṭṭhikaññāpi devalokato ca vitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti. Tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ. So mātaraṃ āha “sāṭakaṃ me amma dehi, nakkhattaṃ kiḷissāmī”ti. Sā dhotavatthaṃ nīharitvā adāsi. “Amma thūlaṃ idan”ti āha. Sā aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha “tāta yādise gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññaṃ”ti. Tena hi labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi ammāti. Putta ahaṃ ajjeva tuyhaṃ Bārāṇasinagare rajjapaṭilābhampi icchāmīti. So mātaraṃ vanditvā āha “gacchāmi ammā”ti. Gaccha tātāti. Evaṃ kirassā cittaṃ ahosi “kahaṃ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissati”ti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā Bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayimsu “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ nassati¹, ko rājā hoti”ti, “tvaṃ hohi, tvaṃ hohi”ti āhaṃsu. Purohito āha “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjemā”ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidhaṃ rājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmim yeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi. “Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi,

1. Nassissati (Ka), na tiṭṭhati (Saṃ-Ṭṭha 2. 174), na vaṭṭati (Am-Ṭṭha 1. 134)

purohito pārūpanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olokeno “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu esa rajjaṃ kāretuṃ yutto”ti vatvā “punapi tūriyāni paggaṇhatha, punapi paggaṇhathā”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivarivā oloketvā “kena kamma āgatathā”ti āha. Deva tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātīti. Rājā kahanti. Devattaṃ gato sāmīti. Kati divasā atikkantāti. Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā natthīti. Dhītā atthi deva, putto natthīti. Karissāmi rajjanti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkarivā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu. Athassa katābhisekassa satahassagghanaṃ vatthaṃ upaharīsu. So “kimidaṃ tātā”ti āha. Nivāsanaṃ devāti. Nanu tātā thūlanti¹. Manussānaṃ paribhogavatthesu ito sukhumataraṃ natthi devāti. Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesīti. Āma devāti. Na maññe puññavā tumhākaṃ rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāma vatthanti. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharīsu. So uṭṭhāya hatthe dhovivā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ ādāya puratthimadisāyaṃ abbhukkiri, tāvadeva ghanapathaviṃ bhindivā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahīsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇāyaṃ pacchimāyaṃ uttarāyanti evaṃ catūsu disāsu abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā dvattīsa kapparukkhā uṭṭhahīsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “Nandarañño vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṃ kantīsuṃti² evaṃ bheriṃ carāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruya mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī rañño mahāsampattiṃ disvā “aho tapassī”ti kāruññākāraṃ dasseti. “Kimidaṃ devī”ti ca puṭṭhā “atimahaṭī te deva sampatti, atīte Buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ kusalaṃ na karoṭhā”ti āha. Kassa dassāma, sīlavanto natthīti. “Asuñño deva Jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Rājā

1. Nanu tātā thūlaṃ, aññaṃ sukhumataraṃ natthīti. (Am-Ṭṭha 1. 135 piṭṭhe.)

2. Kantantūti (Si)

punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissaṃ disāyaṃ arahanto atthi, sveva āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ¹ adamsu. Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjetvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva nimantentiya² Himavante vasantānaṃ Padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ Paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako Mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā Nandarājā tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti te adhivāsetvā punadivase Anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāsenā āgantvā uttaradvāre otarīmsu. Manussā disvā gantvā “pañcasatā deva Paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā pattam gahetvā Paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tatra nesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccavasāne rājā saṃghattherassa, devī saṃghanavakassa pādāmūle nipajjitvā “ayyā paccayehi na kilamissanti mayam puññaena na hāyissāma³, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañcapaṇṇasālāsātāni pañcacaṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evam kāle gacchante rañño paccanto kupito. So “aham paccantaṃ vūpasametuṃ gacchāmi, tvaṃ Paccekabuddhesu mā pamajjī”ti devim ovaditvā gato. Tasmim anāgateyeva Paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattim jhānakīḷaṃ kīḷitvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī Paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ haritūpalittam kāretvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ datvā⁴ tesam āgamaṃ olokayanti nisinnā āgamaṃ apassanti purisaṃ pesesi “gaccha tāta jānāhi, kim ayyānaṃ kiñci aphāsukan”ti. So gantvā Mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ vivaritvā tattha apassanto caṅkamaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhitam disvā vanditvā “kālo

1. Yācakādīnaṃ (Sī)

3. Na hāyissāmi (Sī)

2. Nimantite (Ka)

4. Dhūpaṃ vāsetvā (Ka)

bhante”ti āha. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati, so “niddāyati maññe”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sīlatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ agamāsi. Evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. “Kahaṃ tāta Paccekabuddhā”ti puṭṭho “parinibbutā devī”ti āha. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuḷitaṃ kāretvā Paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ devim puṅgi “kiṃ bhadde Paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti. Parinibbutā devāti. Rājā cintesi “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkho”ti. So nagaraṃ agantvā uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ niyyādetvā¹ sayāṃ samaṇapabbajjaṃ pabbaji, devīpi “imasmim pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmi”ti tattheva uyyāne pabbajitvā dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ pāvīsi. Satthari tattha paṭivasante ayaṃ Pippali² māṇavo Magadharaṭṭhe Mahātitthabrāhmaṇagāme Kapilabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatto, ayaṃ Bhaddā Kāpilānī Maddaraṭṭhe Sāgalanagare Kosiyagottabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchismim nibbattā. Tesāṃ anukkamena vaḍḍhamānānaṃ Pippalimāṇavassa vīsatiṃ, Bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttaṃ oloketvā “tāta tvaṃ vayappatto, kulavaṃso nāma patiṭṭhapetabbo”ti ativiya nippīlayiṃsu. Māṇavo āha “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha. Ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena³ nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu. Sopi tattheva paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya nirantaraṃ kathetiyeva.

1. Niyyādetvā (Sī), paṭiyādetvā (Ka)

2. Pippali (Ka)

3. Pacchato (Sī)

Māṇavo “mama mātaram saññāpessāmī”ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassam datvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇakārehi ekam itthirūpaṃ kārāpetvā tassa majjanaghaṭṭanādikamma pariyoṣāne taṃ rattavattham nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānā-alāṅkārehi ca alāṅkārapetvā mātaram pakkosāpetvā āha “amma evarūpaṃ ārammaṇam labhanto gehe vasissāmi alabhanto na vasissāmī”ti. Paṇḍitā brāhmaṇi cintesi “mayham putto puññavā dinnadāno katābhinihāro, puññam karonto na ekakova akāsi, addhā etena sahakatapuññā suvaṇṇarūpapaṭibhāgāva bhavissati”ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṃ ratham āropetvā “gacchatha tātā, yattha amhākaṃ jātigottabhogehi samāne kule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṃ paṇṇākāram katvā ethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamman”ti nikkhamitvā “kattha gamissāmā”ti cintetvā Maddaraṭṭham nāma itthākaro, Maddaraṭṭham gamissāmā”ti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ nhānatitthe ṭhapetvā ekamante nisīdiṃsu. Atha Bhaddāya dhātī Bhaddam nhahāpetvā alāṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā sayam nhāyitum udakatittham gatā tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ disvā “kissāyam avinītā idhāgantvā ṭhitā”ti piṭṭhipasse paharivā “suvaṇṇarūpakan”ti ñatvā “ayyadhītā me”ti saññam uppādesim, “ayam pana me ayyadhītāya nivāsanapaṭiggāhikāyāpi asadisā”ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā “evarūpā te sāmīdhītā”ti pucchiṃsu. Kim esā, imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahasaguṇena mayham ayyadhītā abhirūpataṛā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṃ natthi, sarīrobhāseneva tamaṃ vidhamatīti. “Tena hi āgacchā”ti taṃ Khujjam gahetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathe āropetvā Kosiyagottassa brāhmaṇassa gharadvāre ṭhatvā āgamanam nivedayimṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāram katvā “kuto āgatathā”ti pucchi. Magadharaṭṭhe Mahātithagāme Kapilabrāhmaṇassa gharatoti. Kim kāraṇā āgatāti. Iminā nāma kāraṇenāti. “Kalyāṇam tātā, samajātigottavibhavo amhākaṃ brāhmaṇo, dassāmi dārikan”ti paṇṇākāram gaṇhi. Te Kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ pahiṇimṃsu “laddhā

dārikā, kattabbaṃ karothā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā Pippalimāṇavassa ārocayim̄su “laddhā kira dārikā”ti. Māṇavo “ahaṃ ‘na labhissanti’¹ti cintesiṃ, ime ‘laddhā’ti vadanti, anattiko hutvā paṇṇaṃ pesessāmi”ti rahogato paṇṇaṃ likhi “Bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭṭisārini ahoṣi”ti. Bhaddāpi “asukassa kira maṃ dātukāmo”ti sutvā “paṇṇaṃ pesessāmi”ti rahogata² paṇṇaṃ likhi “ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭṭisārī ahoṣi”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchimsu. Idaṃ kassa paṇṇanti. Pippalimāṇavena Bhaddāya pahitanti. Idaṃ kassāti. “Bhaddāya Pippalimāṇavassa pahitaṃ”ti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dāraṇānaṃ kamman”ti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā³ aññaṃ taṃsamānaṃ paṇṇaṃ likhitvā ito etto ca pesesum̄. Iti kumārassa kumārikāya ca sadisaṃ paṇṇaṃ lokassādarahitamevāti anicchamānānaṃyeva dvinnaṃ samāgamo ahoṣi.

Taṃ divasaṃyeva⁴ Pippalimāṇavo ekaṃ pupphadāmaṃ ganthāpesi Bhaddāpi, tāni sayanamajjhe ṭhapesum̄ bhuttasāyamāsā ubhopi “sayanaṃ āruhissāmā”ti māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi, Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na alliyitabban”ti. Te pana aññaṃaññaṃ sarīrasamphassabhayena tiyāmarattim̄ niddaṃ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hasitamattampi nāhoṣi. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayim̄su. Mahatī māṇavassa sampatti—ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacuṇṇaṃ eva Magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhum̄ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhimahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, Anurādhapurapamāṇā cuddasa gāmā, cuddasa hatthānīkāni, cuddasa assānīkāni, cuddasa rathānīkāni.

So ekadivasaṃ alaṅkata-assaṃ āruya mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khettakoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnatṭhānato kākādayo

1. Na labhissanti (Sī) 2. Gantvā (Ka) 3. Chaṭṭetvā (Ka) 4. Taṃ divaseyeva (Sī)

sakuṇe gaṇḍuppādāpipāṇake uddharitvā khādante disvā “tātā ime kiṃ khādantī”ti pucchi. Gaṇḍuppāde ayyāti. Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyāti. So cintesi “sace etehi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati satta-asītikotiḍhanaṃ, kiṃ dvādasayojo kammanto, kiṃ yantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā, sabbametaṃ Bhaddāya Kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Bhaddāpi Kāpilāni tasmim̄ khaṇe antaravattthumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā “ammā kiṃ ime khādantī”ti pucchi. Pāṇake ayyeti. Akusalaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyeti. Sā cintesi “mayhaṃ catuhattavatttham̄ nālīkodanamattañca laddhum̄ vaṭṭati, yadi panetaṃ ettakena¹ janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṃ ukkhipitum̄ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbaṃ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṃ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayim̄su, dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdim̄su. Tato māṇavo Bhaddaṃ āha “bhadda imāṃ gharaṃ āgacchantī tvaṃ kittakaṃ dhanāṃ āharasi”ti, pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyāti. “Taṃ sabbaṃ, yā ca imasmim̄ ghare satta-asītikotiyo yantabaddhasaṭṭhitaḷākādibhedā ca sampatti atthi, taṃ sabbañca tuyhaṃyeva niyyādemī”ti. Tumhe pana kahaṃ gacchatha ayyāti. Ahaṃ pabbajissāmīti. Ayya ahampi tumhākaṃyeva āgamaṃ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesāṃ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahim̄su, te antarāpaṇato kasāyarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṃ kese oropetvā “ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte pakkhipitvā am̄se laggetvā pāsādato otarim̄su. Gehe dāsesu vā kammakaresu vā na koci sañjāni.

1. Ettakehi (Sī)

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjānimsu. Te rodantā pādesu nipatitvā “kiṃ amhe anāthe karoṭha ayyā”ti āhaṃsu. “Mayāṃ ‘bhaṇe ādittapaṇṇasālā viya tayo bhavā’ti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṃ bhujissam karoma, vassasatampi nappahoti, tumheva tumhākaṃ sīsam dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesam rodantānaṃyeva pakkamimsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokeno cintesi “ayaṃ Bhaddā Kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkontī, ananucchavikaṃ karontī’ti, koci pāpena manāṃ padūsetvā apāyapūraṅko bhavēyya, imaṃ pahāya mayhaṃ gantuṃ vaṭṭatī”ti cittaṃ uppādesi. So purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha “bhadda tādisim itthim mama pacchato āgacchantim disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkontī’ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūraṅko bhavēyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahamekena gamissāmi”ti. “Āma ayya pabbajitānaṃ mātugāmo palibodho, ‘pabbajitvāpi vinā na bhavantī’ti amhākaṃ dosaṃ dassessanti, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, vinā bhavissāmā”ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjalim paggayha “satasahassakappaparimāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati”ti vatvā “tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayāṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati”ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesam dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī “ahaṃ Cakkavālasinerupabbate dhāretuṃ sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomi”ti vadantī viya viravamānā kampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, Cnakkavālasinerupabbato unnadi.

Sammāsambuddho Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyāṃ nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā “kissa nu kho pathavī kampatī”ti āvajjento “pippalimāṇavo ca Bhaddā ca Kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattim pahāya pabbajitā,

tesaṃ viyogaṭṭhāne ubhinnaṃ guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañcīpi¹ anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamaṇaṃ katvā Rājagahassa ca Nālandāya ca antare Bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā Buddhavesaṃ gahetvā asītihatthaghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmim̄ khaṇe paṇṇacchattasakaṭacakkakūṭāgārādippamaṇā Buddharasmiyo ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahassasūriyasahassa-uggamanakālo viya kurumānā taṃ vanantaṃ ekobhāsaṃ akaṃsu.

Dvattimsamahāpurisalakkhaṇasiriyaṃ samujjalatārāgaṇena viya gaganam̄, supupphitakamalakuvalayena viya salilaṃ, vanantaṃ virocittha² nigrodharukkhasa nāma khandho seto hoti, pattāni nīlāni, pakkāni rattāni. Tasmim̄ pana divase satasākho nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahoṣi.

Mahākassapatthero “ayaṃ amhākaṃ Satthā bhavissati, imaṃ ahaṃ uddissa pabbajito”ti diṭṭhatṭhānato paṭṭhāya oṇatoṇatova gantvā tīsu ṭhānesu vanditvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvakoḥamasmi, Satthā me bhante Bhagavā, sāvakoḥamasmi”ti³ āha. Atha naṃ Bhagavā āha “Kassapa sace tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgatassa evaṃ guṇamahantataṃ jānatā⁴ tayā kato nipaccakāro mayhaṃ lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda Kassapa, dāyajjaṃ te dassāmī”ti. Athassa Bhagavā tīhi ovādehi upasampadamadāsi. Datvā Bahuputtakanigrodhamūlato nikkhamitvā theram̄ pacchāsamaṇam̄ katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ dvattimsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, Mahākassapassa sarīraṃ sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ, so kañcanamahānāvāya pacchābaddho viya Satthu padānupadikaṃ ānugacchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā maggā okkamma aññatarasmim̄ rukkhamūle nisajjākāraṃ dassesi. Thero “nisīditukāmo Satthā”ti ñatvā attano pārupitapaṭapilotikasaṅghāṭim̄ catugguṇam̄ katvā paññapesi.

1. Kiñci (Ka)

3. Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

2. Sālvanaṇtaraṃ virocitvā (Ka)

4. Guṇamahantajātassa (Am)

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaraṃ parimajjanto “mudukā kho tyāyaṃ Kassapa paṭapilotikasaṅghāṭī”¹ti āha. Thero “Satthā mama saṅghāṭiyā mudubhāvaṃ katheti, pārupitukāmo bhavissatī”²ti ñatvā “pārupatu bhante Bhagavā saṅghāṭin”²ti āha. Tvaṃ kiṃ pārupissasi Kassapāti. Tumhākaṃ nivāsanāṃ labhanto pārupissāmi bhanteti. “Kiṃ pana tvaṃ Kassapa imaṃ paribhogajīṇṇaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi. Mayā hi imassa paṃsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi, imaṃ Buddhānaṃ paribhogajīṇṇacīvaraṃ nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṃ, paṭibalenevidaṃ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena dhāretuṃ vaṭṭatī”²ti vatvā therena saddhiṃ cīvaraṃ parivattesi.

Evam̐ pana cīvaraparivattanaṃ katvā therassa pārutacīvaraṃ Bhagavā pārupi, Satthu cīvaraṃ thero. Tasmim̐ samaye acetanāpi ayaṃ mahāpathavī “dukkaraṃ bhante akattha, attanā pārutacīvaraṃ sāvakassa dinnapubbo nāma natthi, ahaṃ tumhākaṃ guṇaṃ dhāretuṃ na sakkomī”²ti vadantī viya udakapariyantaṃ katvā kampi. Theropi “laddhaṃ dāni mayā Buddhānaṃ paribhogacīvaraṃ, kiṃ me idāni uttari kattabbaṃ atthi”²ti unnatim̐ akatvā Buddhānaṃ santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattaṃ puthujjano ahoṣi, aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarassa Bhagavato, Lokajetṭhassa tādino.
Nibbute Lokanāthamhi, pūjaṃ kubbanti Satthuno.

Udaggacittā janatā, āmoditapamoditā.
Tesu samvegaajātesu, pīti me udapajjatha.

Ñātimitte samānetvā, idaṃ vacanamabravim̐.
Parinibbuto Mahāvīro, handa pūjaṃ karomase.

Sādhūti te paṭissutvā, bhiyyo hāsaṃ janimsu me.
Buddhasmim̐ Lokanāthamhi, kāhāma puññaasaṅcayam̐.

Agghiyam̐ sukataṃ katvā, satahatthasamuggataṃ.
Diyaddhahatthapatthaṭam̐, vimānaṃ nabhamuggataṃ.

1. Sam̐ 1. 420 piṭṭhe.

2. Khu 3. 36 piṭṭhādīsu.

Katvāna hammiyaṃ tattha, tālapantīhi cittitaṃ.
 Sakam cittaṃ pasādetvā, cetiyaṃ pūjayuttamaṃ.
 Aggikkhandhova jalito, kimsuko iva phullito.
 Indalaṭṭhīva ākāse, obhāseti catuddisā.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, katvāna kusalaṃ bahuṃ.
 Pubbakammaṃ saritvāna, tidasaṃ upapajjamaṃ.
 Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito.
 Ubbiddhaṃ bhavanaṃ mayhaṃ, satabhūmaṃ samuggataṃ.
 Kūṭāgārasahassāni, sabbasoṇṇamayā ahuṃ.
 Jalanti sakatejena, disā sabbā pabhāsayaṃ.
 Santi aññepi niyyūhā, lohitaṅgamayā tadā.
 Tepi jotanti ābhāya, samantā caturo disā.
 Puññakammābhiniḃbattā, kūṭāgārā sunimmitā.
 Maṇimayāpi jotanti, disā dasa samantato.
 Tesam ujjotamānānaṃ, obhāso vipulo ahu.
 Sabbe deve abhibhomi, puññakammassidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhikappasahassamhi, ubbiddho nāma khattiyo.
 Cāturanto vijitāvī, pathaviṃ āvasiṃ ahaṃ.
 Tatheva Bhaddake kappe, tiṃsakkhattuṃ ahosahaṃ.
 Sakakammābhiraddhomhi, cakkavattī mahabbalo.
 Sattaratanasampanno, catudīpamhi issaro.
 Tatthāpi bhavanaṃ mayhaṃ, indalaṭṭhīva uggataṃ.
 Āyāmato catubbīsāṃ, vitthārena ca dvādasa.
 Rammaṇaṃ nāma nagaraṃ, daḷhapākāratoraṇaṃ.
 Āyāmato pañcasataṃ, vitthārena tadaḍḍhakaṃ.
 Ākiṇṇaṃ janakāyehi, tidasānaṃ puraṃ viya.

Yathā sūcighare sūcī, pakkhittā paṇṇavīsati.
 Aññaṃaññaṃ paghaṭṭenti, ākiṇṇaṃ hoti laṅkatam.
 Evampi nagaraṃ mayhaṃ, hatthissarathasaṅkulam.
 Manussehi sadākiṇṇaṃ, rammaṇaṃ nagaruttamaṃ.
 Tattha bhutvā pivitvā ca, puna devattanaṃ gato.
 Bhave pacchimake mayhaṃ, ahosi kulasampadā.
 Brahmaññakulasambhūto, mahāratanasañcayo.
 Asītikoṭiyo hitvā, hiraññassāpi pabbajim.
 Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Atha naṃ Sathā “Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ niccavako kulesu appagabbho”ti evamādinā¹ pasamsitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ Mahākassapo”ti² dhutaṅgadharaṇaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So vivekābhiratikittanamukhena bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento attano paṭipattim pakāseto—

1054. “Na gaṇena purakkhato care,
 Vimano hoti samādhī dullabho.
 Nānājanasaṅgaho dukho,
 Iti disvāna gaṇaṃ na rocaye.

1055. Na kulāni upabbaje Muni,
 Vimano hoti samādhī dullabho.
 So ussukko rasānugiddho,
 Atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.

1056. Paṅkoti hi naṃ avedayum,
 Yāyaṃ vandanapūjanā kulesu.
 Sukhumaṃ sallaṃ durubbahaṃ,
 Sakkāro kāpurisena dujjaho.

1. Sam 1. 402 piṭṭhe.

2. Am 1. 23 piṭṭhe.

1057. Senāsanamhā oruyha, nagaram piṇḍāya pāvisim.
Bhuñjantam purisam kuṭṭhim, sakkaccam tam upaṭṭhahim.
1058. So me pakkena hatthena, ālopaṃ upanāmayi.
Ālopaṃ pakkipantassa, aṅguli cettha chijjatha.
1059. Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopaṃ tam abhuñjisam.
Bhuñjamāne vā bhutte vā, jeguccham me na vijjati.
1060. Uttiṭṭhapiṇḍo āhāro, pūtimuttañca osadham.
Senāsanam rukkhāmūlam, paṃsukūlañca vīcaram.
Yasse'te abhisambhutvā, sa ve cātuddiso naro.
1061. Yattha eke vihaññanti, āruhantā siluccayam.
Tattha Buddhassa dāyādo, sampajāno paṭṭisato.
Iddhibalenupatthaddho, Kassapo abhirūhati.
1062. Piṇḍapātaṭṭhikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, pahīnabhayabheravo.
1063. Piṇḍapātaṭṭhikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, ḍayhamānesu nibbuto.
1064. Piṇḍapātaṭṭhikkanto, selamāruyha Kassapo.
Jhāyati anupādāno, katikicco anāsavo.
1065. Karerimālāvitā, bhūmibhāgā manoramā.
Kuñjarābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
1066. Nīlabbhavaṇṇā rucirā, vārisitā sucindharā.
Indagopakasañchannā, te selā ramayanti maṃ.
1067. Nīlabbhakūṭasadisā, kūṭāgāvararūpamā.
Vāraṇābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
1068. Abhivutṭhā rammatalā, nagā isibhi sevītā.
Abbhunnaditā sikhīhi, te selā ramayanti maṃ.

1069. Alaṃ jhāyitukāmassa, pahitattassa me sato.
Alaṃ me atthakāmassa, pahitattassa bhikkhuno.
1070. Alaṃ me phāsukāmassa, pahitattassa bhikkhuno.
Alaṃ me yogakāmassa, pahitattassa tādino.
1071. Umāpupphena samānā, gaganāva'bbhachāditā.
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
1072. Anākiṇṇā gahaṭṭhehi, migasaṃghanisevitā.
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
1073. Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā.
Ambusevālasañchannā, te selā ramayanti maṃ.
1074. Na pañcaṅgikena tūriyena, rati me hoti tādīsī.
Yathā ekagacittassa, sammā dhammaṃ vipassato.
1075. Kammaṃ bahukaṃ na kāraye,
Parivajjeyya janaṃ na uyyame.
Ussukko so rasānugiddho,
Atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.
1076. Kammaṃ bahukaṃ na kāraye,
Parivajjeyya anattaneyyametaṃ.
Kicchati kāyo kilamati,
Dukkhitō so samathaṃ na vindati.
1077. Oṭṭhappahatamattena, attānampi na passati.
Patthaddhagīvo carati, ahaṃ seyyoti maññati.
1078. Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānaṃ.
Na taṃ viññū pasamsanti, patthaddhamānasaṃ naraṃ.
1079. Yo ca seyyohamasmīti, nāhaṃ seyyoti vā pana.
Hīno taṃsadiso vāti, vidhāsu na vikampati.

1080. Paññavantam tathā tādīm, sīlesu susamāhitam.
Cetosamathanuyuttam, tañce viññū pasamsare.
1081. Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati.
Ārakā hoti saddhammā, nabhato puthavī yathā.
1082. Yesañca hiri ottappam, sadā sammā upaṭṭhitam.
Virūḷhabrahmacariyā te, tesam khīṇā punabbhavā.
1083. Uddhato capalo bhikkhu, paṃsukūlena pāruto.
Kapīva sīhacamma, na so tenupasobhati.
1084. Anuddhato acapalo, nipako samvutindriyo.
Sobhati paṃsukūlena, sīhova girigabbhare.
1085. Ete sambahulā devā, iddhimanto yasassino.
Dasadevasahassāni, sabbe te brahmakāyikā.
1086. Dhammasenāpatim vīrim, mahājhāyim samāhitam.
Sāriputtam nāmassantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.
1087. Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
Yassa te nābhijānāma, yampi nissāya jhāyati.
1088. Accheram vata Buddhānam, gambhīro gocaro sako.
Ye mayam nābhijānāma, vāavedhisamā'gatā.
1089. Tam tathā devakāyehi, pūjitam pūjanāraham.
Sāriputtam tadā disvā, Kappinassa sitam ahu.
1090. Yāvata Buddhakhattamhi, ṭhapayitvā Mahāmuniṃ.
Dhutaguṇe visiṭṭhoham, sadiso me na vijjati.
1091. Pariciṇṇo mayā Satthā, katam Buddhassa sāsanam.
Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo.

1092. Na cīvare na sayane, bhojane nupalimpati.
 Gotamo anappameyyo, muḷālapuppham vimalamva.
 Ambunā nekkhammaninno, tibhavābhinissaṭo.

1093. Satipaṭṭhānagīvo so, saddhāhattho Mahāmuni.
 Paññāsīso mahāñāṇī, sadā carati nibbuto”ti—

imā gāthā abhāsi. Tattha ādito tisso gāthā gaṇesu kulesu ca saṃsaṭṭhe
 bhikkhū disvā tesam ovādadānavasena vuttā.

Tattha **na gaṇena purakkhato careti** bhikkhugaṇehi purakkhato
 parivārito hutvā na careyya na vihareyya, kasmā? **Vimano hoti samādhi
 dullabho** gaṇam pariharantassa dukkhupattiyā byākulamanatāya, uddesena
 ovādena anusāsaniyā anuggaḥam karonto¹ yathānusiṭṭham appaṭipattiyā ca
 vimano vikāribhūtacitto hoti, tato saṃsaggena ekaggatam alabhantassa
 samādhi dullabho hoti. Tathārūpassa hi upacārasamādhimattampi na ijjhati,
 pageva itaro. **Nānājanasaṅgahoti** nānājjhāsayaṃ nānārucikassa janassa
 peyyakhajjādīnā saṅgaho. **Dukhoti** kiccho kasiro. **Iti disvānāti** evam
 gaṇasaṅgahe bahuvīdham ādīnavam disvā nāṇacakkhunā oloketvā. **Gaṇam**
 gaṇavāsam **na rocaye** na roceyya na iccheyya.

Na kulāni upabbaje munīti imasmim sāsane pabbajito
 khattiyādikulūpako hutvā na upagaccheyya. Kim kāraṇā? **Vimano hoti
 samādhi dullabho. So ussukko** kulūpasāṅkamane ussukkaṃ āpanno kulesu
 laddhabbesu madhurādirasesu **anugiddho** gedham āpanno tattha uppannesu
 kiccakaraṇīyesu attanāva yogaṃ āpajjanto. **Attham riñcati yo sukhāvahoti**
 yo attano maggaphalanibbānasukhāvaho tam sīlavissuddhi-ādīsāṅkhātam
 attham riñcati jahati, nānuyūñjatīti attho.

Tatīyagāthā heṭṭhā vuttā eva.

Senāsanamhā oruyhāti-ādīkā catasso gāthā paccayesu attano
 santosadassanamukhena “bhikkhunā nāma evam paṭipajjitabban”ti
 bhikkhūnam ovādadānavasena vuttā. Tattha **senāsanamhā oruyhāti**

1. Karonte (?)

pabbatasenāsanattā vuttaṃ. **Sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahinti** taṃ kuṭṭhipurisaṃ uḷārasampattiṃ pāpetukāmatāya bhikkhāya atthiko hutvā paṇītabhikkhadāyakam kulam mahicchapuggalo viya ādarena upagantvā aṭṭhāsīm.

Pakkenāti aṭṭhigatakuṭṭharogatāya upakkena kuthitena. **Aṅguli cettha chijjathāti** ettha patte tassa aṅguli chijjitvā āhārena saddhim patatīti attho.

Kuṭṭamūlaṃ nissāyāti tassa purisassa pasādajananatthaṃ tādise gharabhittisamīpe nisīditvā ālopaṃ taṃ **abhūñjisaṃ** paribhuñjīm. Ayam pana therassa paṭipatti sikkhāpade apaññatteti daṭṭhabbam. Paṭikkūle ca appaṭikkūle iva appaṭikkūlasaññitāya ariyiddhiyā ukkaṃsagatatā therassa taṃ ajjhoharantassa jigucchā na uppajji, puthujjanassa pana tādisaṃ bhūñjantassa antāni nikkhameyyuṃ. Tenāha “**bhuñjamāne vā bhutte vā, jeguccham me na vijjati**”ti.

Uttiṭṭhapiṇḍoti uttiṭṭhitvā paresaṃ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍo, jaṅghabalaṃ nissāya anugharaṃ gantvā laddhabbamissakabhikkhāti attho. **Pūtimuttanti** gomuttaparibhāvitaharīṭakādi ca. **Yasse’te abhisambhutvāti** yo bhikkhu ete uttiṭṭhapiṇḍādayo cattāro paccaye antimantena abhiraṃsitvā paribhuñjati. **Sa ve cātuddiso naroti** so puggalo ekaṃsena cātuddiso puratthimādicatudisāyogyo, katthaci appaṭiḅho yāya kāyaci disāya viharitum sakkotīti attho.

Atha thero attano mahallakakāle manussehi “kathaṃ bhante tumhe evarūpāya jarāya vattamānāya dine dine pabbataṃ abhiruhathā”ti vutte “**yattha eke**”ti-ādikā catasso gāthā abhāsi. Tattha **yatthāti** yasmiṃ pacchimavaye. **Eketi** ekacce. **Vihaññantīti** sarīrakilamathena cittena vighātaṃ āpajjanti. **Siluccayanti** pabbataṃ. **Tatthāti** tasmim jarājiṇṇakālepi. **Sampajāno paṭissatoti** iminā cittakhedābhāvaṃ dasseti, **iddhibalenupatthaddhoti** iminā sarīrakedābhāvaṃ.

Bhayahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnattā **pahīnabhayabheravo**.

Dayhamānesūti rāgaggi-ādīhi ekādasahi aggīhi sattesu dayhamānesu. Saṃkilesapariḷāhābhāvena **nibbuto** sītibhūto.

Puna manussehi “kiṃ bhante jiṇṇakālepi araṇṇapabbateyeva viharatha, nanu ime Veḷuvanādayo vihārā manoramā”ti vutte araṇṇapabbatā eva mayhaṃ manoramāti dassento “**karerimālāvitatā**”ti-ādikā dvādasa gāthā abhāsi. Tattha **karerimālāvitatā**ti varuṇarukkhapantīhi samāgatā. “Kālavaṇṇapupphehi otthaṭā”tipi vadanti. **Kuṇḍjarābhirudāti** paṭighosādiguṇibhūtehi hatthīnaṃ gocaresīnaṃ¹ gajjitehi abhitthanitā.

Abhivuṭṭhāti mahāmeghena abhippavuṭṭhā². **Rammatalāti** teneva rajojallapaṇṇeyyādīnaṃ apagamena ramaṇiyatalā. **Nagāti** desantaraṃ agamanato “nagā”ti, selamayatāya “selā”ti ca laddhanāmā pabbatā. **Abbhunnaditā sikhīhī**ti madhurassarena unnaditā.

Alanti yuttaṃ samatthaṃ vā. **Jhāyitukāmassa atthakāmassāti**-ādīsupi iminā nayena yojetabbaṃ. **Bhikkhunoti** bhinnakilesabhikkhuno, meti sambandho.

Umāpupphena samānāti mecakanibhatāya umākusumasadisā. **Gaganāva’bbhachādītāti** tato eva saradassa gaganā-abbhā viya³ kāḷameghasañchādītā, nīlavaṇṇāti attho.

Anākiṇṇāti asaṃkiṇṇā asambādā. **Pañcaṅgikenāti** ātatādīhi pañcahi aṅgehi yuttena tūriyena parivāriyamānassa tādisīpi na hoti, yathā yādisī ekaggacittassa samāhitacittassa sammadeva rūpārūpadhammaṃ aniccādivasena vipassantassa rati hoti. Tenāha Bhagavā—

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti⁴.

Kammaṃ bahukanti-ādīnā dve gāthā kammārāmānaṃ⁵ paccayagiddhānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** kammārāmo hutvā bahuṃ nāma kammaṃ na kāraye na adhiṭṭhahe, khaṇḍaphullapaṭisaṅkharāṇaṃ pana Satthārā anuññātameva. **Parivajjeyya jananti** akalyāṇamittabhūtaṃ janaṃ vajjeyya. **Na uyyameti** paccayuppādanagaṇabandhādivasena vāyāmaṃ na kareyya.

1. Gocarānaṃ (Ka)

3. Saradasamaye gaganāṃ abbhāṃ viya (Sī)

5. Kammaṃ karamānaṃ (Sī)

2. Atippavuṭṭhā (Sī)

4. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

Anattaneyyametanti etaṃ navakammādhiṭṭhānādikaṃ attano atthāvahaṃ na hotīti attho. Tattha kāraṇamāha “**kičchatī kāyo kilamati**”ti. Navakammādipasutassa hi tahaṃ tahaṃ vicarato kāyasukhādi-alābhena kičchappatto hoti **kilamati** khedaṃ āpajjati, tena ca kāyakilamathena **dukkhito**. Vatthuvisada-attaneyyakiriyādīnaṃ¹ abhāvena **so** puggalo **samatham na vindati** cittasamādhānaṃ na labhatīti.

Oṭṭhappahatamattenāti-ādinā dve gāthā sutaparamassa paṇḍitamānino garahavasena, tato parā dve paṇḍitassa pasamsāvasena vuttā. Tattha **oṭṭhappahatamattenāti** sajjhāyasīsenā oṭṭhapparivattanamattena, buddhavacanaṃ sajjhāyakaraṇamattenāti attho. **Attānampi na passatīti** anattaññutāya attano paccakkhabhūtampi atthaṃ na jānāti, yāthāvato attano pamāṇaṃ na paricchindatīti attho. **Patthaddhagīvo caratīti** “ahaṃ bahussuto, satimā, paññavā, na mayā sadiso añño atthī”ti mānatthaddho hutvā varuṭṭhāniyānampi apacitīṃ adassento ayosalākaṃ gilitvā ṭhito viya thaddhagīvo carati. **Ahaṃ seyyoti maññatīti** ahameva seyyo uttamoti maññati.

Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānanti ayaṃ aseyyo hīno samāno aññena seyyena uttamena samānaṃ sadisaṃ katvā attānaṃ bālo mandabuddhi bālabhāveneva maññatīti. **Na taṃ viññū pasamsantīti** taṃ tādisaṃ bālaṃ paggahitacittatāya patthaddhamānaṃ thambhitattaṃ naraṃ viññū paṇḍitā na pasamsanti, aññadatthu garahantiyeva.

Seyyohamasmīti yo pana paṇḍito puggalo “seyyohamasmī”ti vā hīnasadisamānavasena “nāhaṃ seyyo”ti vā kañcipi mānaṃ ajappento **vidhāsu** navasu mānakoṭṭhāsesu kassacipi vasena na vikampati.

Paññavantanti aggaphalapaññāvasena paññavantaṃ iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā **tādīṃ**, asekkhaphalasīlesu suṭṭhu patīṭṭhitattā **sīlesu susamāhitaṃ**, arahattaphalasaṃpattisaṃpajjanena **cetosamathamānuyuttanti** tādisaṃ

1. Anattaneyya... (Ka)

sabbaso pahīnamānaṃ khīṇāsavaṃ **viññū** Buddhādayo paṇḍitā **pasāmsare** vaṇṇenti thomentīti attho.

Puna aññataraṃ dubbacaṃ bhikkhuṃ disvā dovacassatāya ādīnavaṃ, sovacassatāya ānisaṃsaṅca pakāseṇo “**yassa sabrahmacārīsū**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tā vuttatthā eva.

Puna uddhataṃ unnaḷaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā uddhatādibhāve dosaṃ, anuddhatādibhāve ca guṇaṃ vibhāvento “**uddhato capalo bhikkhū**”ti-ādikā dve gāthā abhāsi. Tattha **kapīva sīhacammenā**ti sīhacammena pāruto makkaṭo viya **so** uddhatādidosasaṃyutto bhikkhu tena paṃsukūlena ariyaddhajena **na upasobhati** ariyaguṇānaṃ abhāvato.

Yo pana upasobhati, taṃ dassetuṃ “**anuddhato**”ti-ādi vuttaṃ.

Ete sambahulāti-ādikā pañca gāthā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ namassante brahmacāyike deve disvā āyasmato Kappinassa sitapātukammanimittaṃ vuttā. Tattha **eteti** tesaṃ paccakkhatāya vuttaṃ. **Sambahulā**ti bahubhāvato, taṃ pana bahubhāvaṃ “**dasadevasahassāni**”ti paricchinditvā āha. **Devā**ti upapattidevā. Taṃ tesaṃ devabhāvaṃ aññehi visesetvā dassento “**sabbe te brahmacāyikā**”ti āha. Yasmā te attano upapattiddhiyā mahatīyā deviddhiyā samannāgatā parivārasampannā ca, tasmā āha “**iddhimanto yasassino**”ti.

“Ko nu senāpati bhoto”ti pucchāya vissajjanavasena “mayā pavattitaṃ dhammacakkaṃ anuttaraṃ Sāriputto anuvatteṭi”ti¹ vadantena Bhagavatā āyasmato Sāriputtattherassa Dhammasenāpatibhāvo anuññātoti āha “**Dhammasenāpatim vīraṃ mahājhāyim samāhitaṃ Sāriputtaṃ**”ti. Tattha **vīranti** kilesamārādīnaṃ nimmathanena vīriyavantaṃ mahāvikkantaṃ². **Mahājhāyinti** dibbavīhārādīnaṃ ukkaṃsagamanena mahantaṃ jhāyim. Tato eva sabbaso vikkhepaviddhaṃsanavasena **samāhitaṃ**. **Namassantā**ti sirasi añjaliṃ paggayha namassamānā tiṭṭhanti.

1. Ma 2. 352 piṭṭhe thokaṃ visadisaṃ.

2. Mahāvikkamaṃ (Sī)

Yampi nissāyāti yaṃ nu kho ārammaṇaṃ nissāya ārabba jhāyatīti nābhijānāmāti puthujjanabhāvena brahmāno evaṃ āhaṃsu.

Accheram vatāti acchariyaṃ vata. **Buddhānanti** catusaccabuddhānaṃ. **Gambhīro gocaro sakoti** paramagambhīro atiduddaso duranubodho puthujjanehi asādhāraṇo avisayo. Idāni tassa gambhīrabhāve kāraṇaṃ dassetuṃ “**ye mayan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **vāavedhisamā’gatāti** ye mayaṃ vāavedhidhanuggahasadisā atisukhumampi visayaṃ paṭivijjhituṃ samatthā āgatā upaparikkhantā nābhijānāma, gambhīro vata Buddhānaṃ visayoti attho. **Taṃ tathā devakāyehīti** taṃ tathārūpaṃ Sāriputtaṃ sadevakassa lokassa pūjanārahaṃ tehi brahmakāyikehi tadā tathā pūjitaṃ disvā āyasmato Mahākappinassa sitaṃ ahosi. Imesaṃ lokasammatānaṃ brahmūnampi avisayo, yattha sāvakaṇaṃ visayoti.

Yāvata Buddhakhattamhīti gāthā therena attānaṃ ārabba sīhanādaṃ nadantena bhāsita. Tattha **Buddhakhattamhīti** añākhetaṃ sandhāya vadati. **Ṭhapayivā Mahāmuninti** Sammāsambuddhaṃ ṭhapetvā. Buddhā hi Bhagavanto dhutaḡuṇehipi sabbasattehi paramukkaṃsagatā eva, kevalaṃ pana mahākaruṇāsaṅcoditamānasā sattānaṃ tādisaṃ mahantaṃ upakāraṃ oloketvā gāmantasenāsanavāsādiraṃ anuvattantīti taṃ taṃ dhutadhammavirodhī hoti. **Dhutaḡuṇeti** kilesānaṃ dhutena ḡuṇena āraññakādibhāvena apekkhitagūṇe. Karaṇatthe vā etaṃ bhumavacanaṃ. Sadiso me na vijjati, kuto pana uttarīti¹ adhippāyo. Tathā hesa thero tattha aggaṭṭhāne ṭhapito.

Na cīvareti gāthāya “ṭhapayivā Mahāmunin”ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ karoti, cīvarādīsu taṇhāya anupalepo dhutaṅgaphalaṃ. Tattha na cīvare sampatte taṇhālepenāti yojanā. **Sayaneti** senāsane. **Gotamoti** Bhagavantaṃ gottena kitteti. **Anappameyyoti** pamāṇakarakilesābhāvato aparimāṇagūṇatāya ca anappameyyo. **Mulālapupphaṃ vimalaṃva ambunāti** yathā nimmalaṃ virajaṃ naḷinaṃ² udakena na limpati,

1. Uttarinti (Ka)

2. Yathā nīlupparaṃ virajaṃ (Sī)

evaṃ Gotamo Bhagavā taṇhālepādinā na limpatīti attho. **Nekkhammaninno** abhinikkhammaninno tato eva **tibhavā bhinissaṭo** bhavattayato vinissaṭo visamīyutto.

Yesam satipaṭṭhānagīvādīnaṃ bhāvanāpāripūriyā yattha kатhaci anupalitto nekkhammaninnova ahoṣi, te aṅgabhūte dassento “**satipaṭṭhānagīvo**”ti oṣānagāthamāha. Tattha guṇarāsito uttamaṅgabhūtāya paññāya adhiṭṭhānabhāvato satipaṭṭhānaṃ gīvā etassāti satipaṭṭhānagīvo, anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti **saddhāhattho**. Guṇasarīrassa uttamaṅgabhāvato paññā sīsaṃ etassāti **paññāsīso**. Mahāsamudāgamanatāya mahāvisayatāya mahānubhāvatāya mahābalatāya ca mahantaṃ sabbaññutasāṅkhātāṃ ñāṇaṃ etassa atthīti **mahāñāṇī**. **Sadā** sabbakālaṃ **nibbuto** sītībhūto carati. “Susamāhito -pa- nāgo”ti¹ suttapadañcetha nidassetabbaṃ. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am 2. 304 piṭṭhe.

19. Paññāsanipāta

1. Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā

Paññāsanipāte **kadā nuhanti**-ādikā āyasmato Tālapuṭattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe aññatarasmiṃ naṭakule nibbattivā viññutaṃ patto kulānurūpesu naccaṭṭhānesu nipphattiṃ gantvā sakalajambudīpe pākaṭo naṭagāmaṇi ahoṣi. So pañcasatamātugāmaparivāro mahatā naṭavibhavana gāmanigamarājadhānīsu samajjāṃ dassetvā mahantaṃ pūjāsakkāraṃ labhitvā vicaranto rājagahaṃ āgantvā nagaravāsīnaṃ samajjāṃ dassetvā laddhasammānasakkāro ñāṇassa paripākāṃ gatattā Satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno Bhagavantaṃ etadavoca “sutametaṃ bhante pubbakānaṃ ācariyapācariyānaṃ naṭānaṃ bhāsamānānaṃ ‘yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena jaṇaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati’ ti, idha Bhagavā kimāhā” ti¹. Atha naṃ Bhagavā tikkhattuṃ paṭikkhipi “mā maṃ etaṃ pucchī” ti. Catutthavāraṃ² puṭṭho āha “gāmaṇi ime sattā pakatiyāpi rāgabandhanabaddhā dosabandhanabaddhā mohabandhanabaddhā tesāṃ bhiiyyopi rajanīye dosanīye mohaniye dhamme upasamharanto pamādetvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā niraye upapajjati. Sace panassa evamdiṭṭhi hoti “yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena jaṇaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati” ti, sāssa hoti micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhissa ca dvinnaṃ gatīnaṃ aññatarā gati icchitabbā, nirayassa vā tiracchānayaniyā vāti. Taṃ sutvā Tālapuṭo gāmaṇi parodi. Nanu gāmaṇi pageva mayā paṭikkhitto “mā maṃ etaṃ pucchī” ti. Nāhaṃ bhante etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ Bhagavā naṭānaṃ abhisamparāyaṃ evamāhāti. Api cāhaṃ bhante pubbakehi ācariyapācariyehi naṭehi vañcīto “naṭo mahājanassa naṭasamajjāṃ dassetvā sugatiṃ upapajjati” ti. So Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampanno vipassanāya kammaṃ karonto

1. Saṃ 2. 494 piṭṭhe.

2. Catutthavāre (Sī)

na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi, adhigatārahatto pana arahattappattito pubbe
yenākārena attano cittaṃ niggaṇhanavasena yonisomanasikāro udapādi, taṃ
anekadhā vibhajitvā dassetuṃ—

1094. “Kadā nuhaṃ pabbatakandarāsu,
Ekākiyo addutiyo vihassaṃ.
Aniccato sabbabhavaṃ vipassaṃ,
Taṃ me idaṃ taṃ nu kadā bhavissati.
1095. Kadā nuhaṃ bhinnapaṭandharo muni,
Kāsāvavattho amamo nirāso.
Rāgañca dosañca tatheva mohaṃ.
Hantvā sukhī pavanagato vihassaṃ.
1096. Kadā aniccaṃ vadharogaṇīlaṃ,
Kāyaṃ imaṃ maccujarāyupaddutaṃ.
Vipassamāno vītabhayo vihassaṃ,
Eko vane, taṃ nu kadā bhavissati.
1097. Kadā nuhaṃ bhayajananiṃ dukhāvahaṃ,
Taṇhālataṃ bahuvīdhānuvattaniṃ.
Paññāmayaṃ tikhiṇamasiṃ gahetvā,
Chetvā vase, tampi kadā bhavissati.
1098. Kadā nu paññāmaya’ muggatejaṃ,
Satthaṃ isīnaṃ sahasā’diyitvā.
Māraṃ sasenaṃ sahasā bhañjissaṃ,
Sīhāsane, taṃ nu kadā bhavissati.
1099. Kadā nuhaṃ sabbhi samāgamesu,
Diṭṭho bhava dhammagarūhi tāḍibhi.
Yāthāvadassīhi jītindriyehi,
Padhāniyo, taṃ nu kadā bhavissati.

1100. Kadā nu maṃ tandi khudā pipāsā,
 Vātātapā kīṭasarīsapā vā.
 Na bādhayissanti na taṃ giribbaje,
 Atthatthiyaṃ, taṃ nu kadā bhavissati.
1101. Kadā nu kho yaṃ veditaṃ Mahesinā,
 Cattāri saccāni sududdasāni.
 Samāhitatto satimā agacchaṃ,
 Paññāya taṃ, taṃ nu kadā bhavissati.
1102. Kadā nu rūpe amite ca sadde,
 Gandhe rase phusitabbe ca dhamme.
 Ādittatohaṃ samathehi yutto,
 Paññāya dacchaṃ, tadidaṃ kadā me.
1103. Kadā nuhaṃ dubbacanena vutto,
 Tato nimittaṃ vimano na hessaṃ.
 Atho pasatthopi tato nimittaṃ,
 Tuṭṭho na hessaṃ, tadidaṃ kadā me.
1104. Kadā nu kaṭṭhe ca tiṇe latā ca,
 Khandhe imehaṃ amite ca dhamme.
 Ajjhattikāneva ca bāhirāni ca,
 Samaṃ tuleyyaṃ, tadidaṃ kadā me.
1105. Kadā nu maṃ pāvusakālamegho,
 Navena toyena sacīvaraṃ vane.
 Isippayātamhi pathe vajantaṃ,
 Ovassate, taṃ nu kadā bhavissati.
1106. Kadā mayūrassa sikhaṇḍino vane,
 Dijassa sutvā girigabbhare rutaṃ.
 Paccuṭṭhahitvā amatassa pattiyā,
 Saṃcintaye, taṃ nu kadā bhavissati.

1107. Kadā nu Gaṅgaṃ Yamunaṃ Sarassatim,
Pātālakhattaṃ vaḷavāmukhañca¹.
Asajjamāno patareyyamiddhiyā,
Vibhimsanaṃ², taṃ nu kadā bhavissati.
1108. Kadā nu nāgo va asaṅgacārī³,
Padālaye kāmaguṇesu chandaṃ.
Nibbajjayaṃ sabbasubhaṃ nimittaṃ,
Jhāne yuto, taṃ nu kadā bhavissati.
1109. Kadā iṇaṭṭova daliddako nidhiṃ,
Ārādhayitvā dhanikehi pīḷito.
Tuṭṭho bhavissam adhigamma sāsanaṃ,
Mahesino, taṃ nu kadā bhavissati.
1110. Bahūni vassāni tayāmi yācito,
Agāravāsena alaṃ nu te idaṃ.
Taṃ dāni maṃ pabbajitaṃ samānaṃ,
Kiṃ kāraṇā⁴ citta tuvaṃ na yuñjasi.
1111. Nanu ahaṃ citta tayāmi yācito,
Giribbaje citrachadā vihaṅgamā.
Mahindaghosathānītibhigajjino,
Te taṃ ramessanti vanami jhāyinaṃ.
1112. Kulami mitte ca piye ca nātake,
Khidḍāratim kāmaguṇaṃca loke.
Sabbam pahāya imamajjhupāgato,
Athopi tvaṃ citta na mayha tussasi.
1113. Mameva etaṃ na hi tvaṃ⁵ paresaṃ,
Sannāhakāle paridevitena kiṃ.
Sabbam idaṃ calamiti pekkhamāno,
Abhinikkhamim amatapadaṃ jigīsam.

1. Baḷavāmukhañca (Ṭṭha)

2. Vibhīsanam (Sī)

3. Saṅgāmacārī (Sī)

4. Kiṃ kāraṇam (Ka)

5. Tam (Sī)

1114. Suyuttavādī dvipadānamuttamo,
Mahābhisakko naradammasārathi.
Cittaṃ calaṃ makkaṭasannibhaṃ iti,
Avītarāgena sudunnivārayaṃ.
1115. Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
Aviddasū yattha sitā puthujjanā.
Te dukkhamicchanti punabbhavesino,
Cittena nītā niraye nirākatā.
1116. Mayūraakoṅcābhirutamhi kānane,
Dīpīhi byaggehi purakkhato vasaṃ.
Kāye apekkhaṃ jaha mā virādhaya,
Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1117. Bhāvehi jhānāni ca indriyāni ca,
Balāni bojjhaṅgasamādhībhāvanā.
Tisso ca vijjā phusa Buddhasāsane,
Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1118. Bhāvehi maggaṃ amatassa pattiya.
Niyyānikaṃ sabbadukkhakkhayogadhaṃ.
Aṭṭhaṅgikaṃ sabbakilesasodhanaṃ,
Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1119. Dukkhanti khandhe paṭipassa yoniso,
Yato ca dukkhaṃ samudeti taṃ jaha.
Idheva dukkhassa karohi antaṃ,
Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1120. Aniccaṃ dukkhanti vipassa yoniso,
Suññaṃ anattāti aghaṃ vadhanti ca.
Manovicāre uparundha cetaso,
Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.

1121. Muṇḍo virūpo abhisāpamāgato,
 Kapālahatthova kulesu bhikkhasu.
 Yuñjassu Satthuvacane Mahesino,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1122. Susaṃvutatto visikhantare caraṃ,
 Kulesu kāmesu asaṅgamānaso.
 Cando yathā dosinapuṇṇamāsiyā,
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1123. Ārañṇiko hoti ca piṇḍapātiko,
 Sosāniko hoti ca paṃsukūliko.
 Nesajjiko hoti sadā dhute rato.
 Itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
1124. Ropetva rukkhāni yathā phalesī,
 Mūle taruṃ chettu tameva icchasi.
 Tathūpamaṃ cittamidaṃ karosi,
 Yaṃ maṃ aniccamhi cale niyuñjasi.
1125. Arūpa dūraṅgama ekacāri,
 Na te karissam vacanam idāniham.
 Dukkha hi kāmā kaṭukā mahabbhayā,
 Nibbānamevā'bhimano carissam.
1126. Nāham alakkhyā ahirikkatāya vā,
 Na cittahetū na ca dūrakantanā.
 Ājīvahetū ca aham na nikkhamim,
 Kato ca te citta paṭissavo mayā.
1127. Appicchatā sappurisehi vaṇṇitā,
 Makkhappahānam vūpasamo dukhassa.
 Itissu maṃ citta tadā niyuñjasi,
 Idāni tvam gacchasi pubbacinṇam.

1128. Taṇhā avijjā ca piyāpiyañca,
 Subhāni rūpāni sukhā ca vedanā.
 Manāpiyā kāmagaṇā ca vantā,
 Vante ahaṃ āvamituṃ na ussahe.
1129. Sabbattha te citta vaco kataṃ mayā,
 Bahūsu jāṭīsu name'si kopito.
 Ajjhattasambhavo kataññutāya te,
 Dukkhe cirāṃ saṃsaritaṃ tayā kate.
1130. Tvaññeva no citta karosi brāhmaṇo,
 Tvaṃ khattiyo rājadasī karosi.
 Vessā ca suddā ca bhavāma ekadā,
 Devattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
1131. Taveva hetū asurā bhavāmase,
 Tvaṃmūlakaṃ nerayikā bhavāmase.
 Atho tiracchānagatāpi ekadā,
 Petattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
1132. Nanu dubbhissasi maṃ punappunaṃ,
 Muhuṃ muhuṃ cāraṇikaṃva dassayaṃ.
 Ummattakeneva mayā palobhasi,
 Kiñcāpi te citta virādhitaṃ mayā.
1133. Idāṃ pure cittamacāri cārikaṃ,
 Yenicchakaṃ yatthakāmaṃ yathāsukhaṃ.
 Tadajjahaṃ niggahessāmi yoniso,
 Hatthippabhinnaṃ viya aṅgusaggaho.
1134. Sathā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahi,
 Aniccato addhuvato asārato.
 Pakkhanda maṃ citta Jinassa sāsane,
 Tārehi oghā mahatā suduttarā.

1135. Na te idaṃ citta yathā purāṇakaṃ,
Nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitum.
Mahesino pabbajitomi sāsane,
Na mādisā honti vināsadhārino.
1136. Nagā samuddā saritā vasundharā,
Disā catasso vidisā adho divā.
Sabbe aniccā tibhavā upaddutā,
Kuhim gato citta sukhaṃ ramissasi.
1137. Dhitipparaṃ kiṃ mama citta kāhisi,
Na te alaṃ citta vasānuvattako.
Na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe,
Dhiratthu pūraṃ navasotasandaniṃ.
1138. Varāhaṇeyyavigāḷhasevite,
Pabbhāraḷḷe pakateva sundare.
Navambunā pāvusasittakānane,
Tahim guhāgehagato ramissasi.
1139. Sunīlagīvā susikhā supekhanā,
Sucittapattacchadanā vihaṅgamā.
Sumaṇṇjughosatthanitābhigajjino,
Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinaṃ.
1140. Vuṭṭhamhi deve caturaṅgule tiṇe,
Saṃpupphite meghanibhamhi kānane.
Nagantare viṭapisamo sayissaṃ,
Taṃ me mudū hehiti tūlasannibhaṃ.
1141. Tathā tu kassāmi yathāpi issaro,
Yaṃ labbhati tenapi hotu me alaṃ.
Na tāhaṃ kassāmi yathā atandito,
Biḷārabhastāva yathā sumadditaṃ.

1142. Tathā tu kassāmi yathāpi issaro,
 Yam labbhati tenapi hotu me alaṃ.
 Viriyena taṃ mayha vasā' nayissaṃ,
 Gajaṃva mattaṃ kusalaṅkusaggaho.
1143. Tayā sudantena avaṭṭhitena hi,
 Hayena¹ yoggācariyova ujjunā.
 Pahomi maggaṃ paṭipajjitum sivaṃ,
 Cittānurakkhīhi sadā nisevitaṃ.
1144. Ārammaṇe taṃ balasā nibandhisam,
 Nāgaṃva thambhamhi daḷhāya rajjuyā.
 Taṃ me suguttaṃ satiyā subhāvitaṃ,
 Anissitaṃ sabbabhavesu hehisi.
1145. Paññāya chetvā vipathānusārinaṃ,
 Yogena niggayha pathe nivesiya.
 Disvā samudayaṃ vibhavañca sambhavaṃ,
 Dāyādako hehisi aggavādino.
1146. Catubbipallāsavasam adhiṭṭhitaṃ,
 Gāmaṇḍalamva parinesi citta maṃ.
 Nanu saṃyojanabandhanacchidaṃ,
 Saṃsevase kāruṇikaṃ Mahāmuniraṃ.
1147. Migo yathā seri sucittakānane.
 Rammaṃ giriṃ pāvusa-abbhamāliniraṃ.
 Anākule tattha nage ramissaṃ²,
 Asaṃsayaṃ citta parā bhavissasi.
1148. Ye tuyha chandena vasena vattino,
 Narā ca nārī ca anubhonti yaṃ sukhaṃ.
 Aviddasū māravasānuvattino,
 Bhavābhinandī tava citta sāvakā'ti.

1. Bhayena (Sī)

2. Ramissasi (Ka)

Tattha **kadā nuhanti** kadā nu ahaṃ. **Pabbatakandarāsūti** pabbatesu ca kandaressu ca, pabbatassa vā kandarāsu. **Ekākiyoti** ekako. **Addutiyoti** nittaṅho. Taṅhā hi purisassa dutiyā nāma. **Vihassanti** viharissāmi. **Aniccato sabbabhavaṃ vipassanti** kāmabhavādibhedaṃ sabbampi bhavaṃ “hutvā abhāvaṅghena aniccan”ti vipassanto kadā nu viharissanti yojanā. Nidassanamattaṃ cetaṃ, “yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā”ti vacanato¹ itarampi lakkhaṇadvayaṃ vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. **Taṃ me idaṃ taṃ nu kadā bhavissatīti** taṃ idaṃ me parivittakitaṃ kadā nu bhavissati, kadā nu kho matthakaṃ pāpuṇissatīti attho. **Taṃ nūti** cettha **tanti** nipātamattaṃ. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—kadā nu kho ahaṃ mahāgajo viya saṅkhalikabandhanaṃ, ghibandhanaṃ chinditvā pabbajitvā kāyavivekaṃ paribrūhayanto ekākī pabbatakandarāsu adutiyo sabbattha nirapekkho sabbasaṅkhāragataṃ aniccādito vipassanto viharissāmīti.

Bhinnapaṭandharoti bhinnavattadharo, gāthāsukhattaṃ nakārāgamaṃ katvā vuttaṃ. Sattakacchinna-agghaphassavaṇṇa² bhinnaṃ paṭacīvaraṃ dhārentoti attho. **Munīti** pabbajito. **Amamoti** kule vā gaṇe vā mamattābhāvena amamo. Katthacipi ārammaṇe āsīsanāya abhāvena **nirāso**. **Hantvā sukhī pavanagato vihassanti** rāgādike kilese ariyamaggena samucchinditvā maggasukhena phalasukhena sukhī mahāvanagato kadā nu kho ahaṃ viharissāmi.

Vadharogaṇīlanti maraṇassa ca rogassa ca kulāvakabhūtaṃ. **Kāyaṃ imanti** imaṃ khandhapañcakasaṅkhātaṃ kāyaṃ. Khandhapañcakopi hi “avijjāgatassa bhikkhave purisapuggalassa taṅhānugatassa ayameva kāyo bahiddhā nāmarūpan”ti-ādīsu³ kāyo vuccati. **Maccujarāyupaddutanti** maraṇena ceva jarāya ca pīlitaṃ, vipassamāno ahaṃ bhayahetupahānena **vītabhayo**, taṃ nu kadā bhavissatīti attho.

Bhayajananinti pañcavīsatiyā mahābhayānaṃ uppādakāraṇabhūtaṃ kāyikassa ca cetasikassa ca sakalassapi vaṭṭadukkhassa āvahanato **dukhāvahaṃ**. **Taṅhālataṃ bahuviddhānuvattaninti** bahuviddhañca ārammaṇaṃ bhavameva vā

1. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

2. Aggaḷadānavaṇṇa (Ka)

3. Saṃ 2. 263 piṭṭhe thokaṃ visadisāṃ.

anuvattati santanotīti bahuvidhānuvattanīm, taṇhāsaṅkhātalataṃ.

Paññāmayanti maggapaññāmayam sunisitam asikhaggaṃ vīriyapaggahitena saddhāhatthena gahetvā samucchinditvā “kadā nuhaṃ vase”ti yaṃ parivittakkaṃ, tampi kadā bhavissatīti yojanā.

Uggatejanti samathavipassanāvasena nisitatāya tikkhatejaṃ. **Sattham isīnanti** Buddhapaccekabuddha-ariyasāvaka-isīnaṃ Satthabhūtaṃ. **Māraṃ sasenaṃ sahasā bhañjissanti** kilesasenāya sasenaṃ abhisankhārādīmāraṃ sahasā sīghameva bhañjissāmi. **Sīhāsane**ti thirāsane, Aparājitapallaṅketi attho.

Sabbhi samāgamesu diṭṭho bhaveti dhammagāravayuttatāya **dhammagarūhi** tādilakkhaṇappattiyā **tādīhi** aviparītadassitāya **yāthāvadassīhi** ariyamaggeneva pāpajitindriyatāya **jīndriyehi** Buddhādīhi sādhuhi samāgamesu “kadā nu ahaṃ padhāniyoti diṭṭho bhaveyyan”ti yaṃ me parivittakkaṃ, taṃ nu kadā bhavissatīti yojanā. Iminā nayena sabbattha padayojanā veditabbā, padatthamattameva vaṇṇayissāma.

Tandīti ālasiyam. **Khudāti** jighacchā. **Kīṭasarīsapāti** kīṭaṅceva sarīsapā ca. **Na bādhayissantīti** maṃ na byādhayissanti sukhadukkkhasomanassadomanassānaṃ jhānehi paṭibāhitattāti adhippāyo. **Giribajeti** pabbatakandarāya. **Atthatthiyanti** sadatthasaṅkhātena atthena atthikaṃ.

Yaṃ viditaṃ Mahesināti yaṃ catusaccaṃ Mahesinā Sammāsambuddhena sayambhūñāṇena ñātaṃ paṭividdhaṃ, tāni cattāri saccāni anupacitakusalasambhārehi suṭṭhu duddasāni maggasamādhinā **samāhitatto** sammāsatiyā **satimā** ariyamaggapaññāya ahaṃ **agacchaṃ** paṭivijjhissam adhigamissanti attho.

Rūpeti cakkhuviññeyyarūpe. **Amiteti** ñāṇena amite, aparicchinne apariññātetī attho. **Phusitabbeti** phoṭṭhabbe. **Dhammeti** manoviññeyyadhamme. **Amiteti** vā aparimāṇe nīlādivasena anekabhedabhinne rūpe bherisaddādivasena mūlarasādivasena kakkhaḷamudutādivasena sukhadukkhādivasena ca anekabhedasaddādīke cāti attho. **Ādittatoti** ekādasahi aggīhi ādittabhāvato. **Samathehi yuttoti**

jhānavipassanāmaggasamādhīhi samannāgato. **Paññāya dacchanti** vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya dakkhissam¹.

Dubbacanena vuttoti duruttavacanena ghaṭṭito. **Tato nimittanti** pharusavācāhetu. **Vimano na hessanti** domanassito na bhaveyyam. **Athoti** atha. **Pasatthoti** kenaci pasamsito.

Kaṭṭheti dārukkhandhe. **Tiṇeti** tiṇānam khandhe. **Imeti** ime mama santatipariyāpanne pañca khandhe. **Amite ca dhammeti** tato aññena indriyakkhandhena amite rūpadhamme. Tenāha “ajjhattikāneva ca bāhirāni cā”ti. **Samam tuleyyanti** aniccādivasena ceva asārādi-upamāvasena ca sabbam samameva katvā tīreyyam.

Isippayātamhi pathe vajantanti Buddhādīhi Mahesīhi sammadeva payāte samathavipassanāmagge vajantaṃ paṭipajjantaṃ. Pāvusasamaye kālamegho **navena toyena** vassodakena sacīvaram pavane kadā nu ovassati temetīti attano abbhokāsikabhāvaparivitakkitaṃ dasseti.

Mayūrassa sikhaṇḍino vane dijassāti mātukucchito aṇḍakosato cāti dvikkhattum jāyanavasena dijassa, sikhāsambhavana sikhaṇḍino ca mayūrassa vane kadā pana girigabbhare **rutam** kekāravam sutvā velam sallakkhitvā sayanato vuṭṭhahitvā **amatassa pattiya** nibbānādhigamāya. **Sarincintayeti** vuccamāne bhava aniccādito manasi kareyyam vipasseyyanti attho.

Gaṅgam Yamunam Sarassatinti etā mahānadiyo asajjamāno bhāvanāmayāya **iddhiyā** kadā nu patareyyanti yojanā. **Pātālakhittam** **baḷavāmukhañcāti** pātāya alam pariyattanti pātālam, tadeva khittam, pathaviyā saṅṭhahanakāle tathā ṭhitanti pātālakhittam. Yojanasatikādibhedāni samuddassa antopathaviyā tīraṭṭhānāni, yesu kānici nāgādīnam vasanaṭṭhānāni honti, kānici suññāniyeva hutvā tiṭṭhanti. Baḷavāmukhanti mahāsamudde mahantaṃ āvaṭṭamukham. Mahānirayadvārassa hi vivaṭakāle mahā-aggikkhandho tato nikkhanto tadabhimukham anekayojanasatāyānavitthāram heṭṭhā samuddapadesam dahati, tasmim daḍḍhe upari udakam

1. Vipassanāpaññāya dakkhissam (Sī)

āvaṭṭākārena paribbhamantaṃ mahatā saddena heṭṭhā nipatati, tattha baḷavāmukhasamaññā, iti tañca pātālakhittaṃ baḷavāmukhañca **vibhimsanaṃ** bhayānakaṃ asajjamāno iddhiyā kadā nu patareyyantiyaṃ parivittakkaṃ, taṃ kadā nu bhavissati, bhāvanāmayāṃ iddhiṃ nibbattetvā kadā nu evaṃ iddhiṃ vaḷaṅgissāmīti attho.

Nāgova asaṅgacārī padālayeti yathā mattavāraṇo dalhathambhaṃ bhinditvā ayasaṅkhalikaṃ viddhamsetvā asaṅgacārī vanaṃ pavisitvā eko adutiyo hutvā attano rucivasena carati, evamaham kadā nu sabbasubhaṃ nimittaṃ **nibbajjayaṃ** niravasesato vajjayanto kāmaccandavaso ahutvā jhāne **yuto** payutto¹ kāmaguṇesu chandaṃ sammadeva padāleyyaṃ chindeyyaṃ pajaheyyanti yaṃ parivittakkaṃ, taṃ nu kadā bhavissati.

Ṇaṭṭova daliddako nidhiṃ ārādhayitvāti yathā koci daliddo jīvikapakato iṇaṃ gahetvā taṃ sodhetuṃ asakkonto iṇaṭṭo iṇena aṭṭito dhanikehi pīlito nidhiṃ ārodhayitvā adhigantvā iṇaṅca sodhetvā sukkena ca jīvanto tuṭṭho bhaveyya, evaṃ ahampi kadā nu iṇasadiṣaṃ kāmaccandaṃ pahāya **Mahesino** ariyadhanasampunṇatāya maṇikanakādiratanasampunṇanidhisadiṣaṃ Buddhassa **sāsaṇaṃ** adhigantvā tuṭṭho bhaveyyanti yaṃ parivittakkaṃ, taṃ kadā nu bhavissati.

Evaṃ pabbajjato pubbe nekkhamavitakkavasena pavattaṃ attano vitakkapavattiṃ dassetvā idāni pabbajitvā yehākārehi attānaṃ ovaditvā adhigacchi, te dassento **“bahūni vassāni”**ti-ādikā gāthā abhāsi. Tattha **bahūni vassāni tayāmi yācīto, agāravāsena alaṃ nu te idanti** anekasaṃvaccharāni vividhadukkhānubandhena agāramajjhe vāsena alaṃ pariyattameva te’ti ambho citta idaṃ tayā² anekāni saṃvaccharāni ahaṃ amhi nanu yācīto. **Taṃ dāni maṃ pabbajitaṃ samānanti** taṃ maṃ tayā tathā ussāhanena pabbajitaṃ samānaṃ kena kāraṇena citta tuvaṃ na yuñjasi, samathavipassanaṃ chaḍḍetvā nihīne ālasiye niyojesīti attho.

1. Yutto payutto (Sī)

2. Pariyattameva ambho citta idaṃ te tayā (Sī)

Nanu ahaṃ citta tayāmi yācitoti ambho citta ahaṃ tayā nanu yācito amhi āyācito maññe, yadi yācito, kasmā idāni tadanurūpaṃ na paṭipajjasīti adhippāyo. “**Giribbaje**”ti-ādinā yācitākāraṃ dasseti. **Citrachadā vihaṅgamā** vicitrapekhuṇapakkhino, mayūrāti attho. **Mahindaghosathanitā bhigajjīnoti** jalaghosathanitena hetunā suṭṭhu gajjanasīlā. **Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyīnanti** te mayūrā taṃ vane jhānapasutaṃ ramessantīti nanu tayā yācitoti dasseti.

Kulamhīti kulaparivaṭṭe. **Imamajjhupāgatoti** imaṃ araññaṭṭhānaṃ pabbajjānaṃ vā ajjhupāgato. **Athopi tvaṃ citta na mayha tussasīti** tvaṃ anuvattitvā ṭhitampi maṃ¹ nārādhessasīti attho.

Mameva etaṃ na hi tvaṃ paresanti etaṃ citta mameva tasmā tvaṃ paresaṃ na hosi. Tvaṃ pana aññesaṃ viya katvā **sannāhakāle** kilesamāre yujjhitaṃ bhāvanāsannāhakāle na’ti vatvā paridevitena **kiṃ** payojanaṃ, idāni taṃ aññathā vattitum na dassāmīti adhippāyo. **Sabbaṃ idaṃ calamiti pekkhamānoti** yasmā “idaṃ cittaṃ aññañca sabbaṃ tebhūmakasaṅkhāraṃ calam anavaṭṭhitaṃ”ti paññācakkhunā olokeno gehato kāmehi ca abhinikkhamiṃ **amatapadaṃ** nibbānaṃ **jigīsaṃ** pariyesanto, tasmā citta ananuvattanto² nibbānaṃ pariyesanameva karomīti adhippāyo.

Avītarāgena sudunnivārayaṃ cittaṃ calaṃ **makkāṭasannibhaṃ** vanamakkāṭasadiṣaṃ iti **suyuttavādī** subhāsivādī dvipadānamuttamo mahābhisakko naradammasārathīti yojanā³.

Aviddasū yattha sitā puthujjanāti yattha yesu vatthukāmesu kilesakāmesu ca sitā paṭibaddhā te andhaputhujjanā tena kāmarāgena punabbhavesino ekanteneva dukkhamicchanti, icchantā ca **cittena nītā niraye nirakatāti** cittavasikā nirayaṃvattanikaṃ kammaṃ karontā hitasukhato nirakatā hutvā attano citteneva niraye nītā na aññathāti cittasseva niggaḥetabbataṃ dasseti.

1. Tussatīti anuvattitvāpi maṃ (Sī)

2. Cittaṃ anuvattanto (Ka)

3. Dvipadānamuttamo Sammāsambuddhoti yojanā (Ka)

Punapi cittaṃyeva niggahetuṃ mantento “**mayūraakoṇcābhirutamhī**”ti-ādimāha. Tattha **mayūraakoṇcābhirutamhī**ti sikhīhi sārasehi ca abhikūjite. **Dīpīhi byaggehi purakkhato vasanti** mettāvihāritāya evarūpehi tiracchānagatehi purakkhato parivārīto hutvā vane vasanto, etena suññabhāvaparibrūhanamāha. **Kāye apekkham jahāti** sabbaso kāye nirapekkho jaha, etena pahitattataṃ vadati. **Mā virādhayāti** imañ sudullabham navamañ khaṇaṃ mā virādhehi. **Itissu mañ citta pure niyuñjasīti** evaṃ hi tvaṃ citta mañ pabbajjato¹ pubbe sammāpaṭipattiyam uyyojesīti attho.

Bhāvehīti uppādehi vaḍḍhehi ca. **Jhānānīti** paṭhamādāni cattāri jhānāni. **Indriyānīti** saddhādāni pañcindriyāni. **Balānīti** tāniyeva pañca balāni. **Bojjhaṅgasamādhībhāvanāti** satta bojjhaṅge catasso samādhībhāvanā ca. **Tisso ca vijjāti** pubbenivāsaññādikā tisso vijjā ca. **Phusa** pāpuṇāhi **Buddhasāsane** Sammāsambuddha-ovāde ṭhito.

Niyyānikanti vaṭṭadukkhato niyyānavaham. **Sabbadukkhakkhayogadhanti** amatogadham nibbānapaṭiṭṭham nibbānārammaṇam. **Sabbakilesasodhananti** anavasesakilesamalavisodhanam.

Khandheti upādānakkhandhe. **Paṭipassa yonisoti** rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhatoti evamādīhi vividhehi pakārehi vipassanāññāṇena sammā upāyena nayena passa. **Taṃ jahāti** taṃ dukkhassa samudayaṃ taṇham pajaha samucchinda. **Idhevāti** imasmimyeva attabhāve.

Aniccanti-ādi antavantato aniccantikato tāvakālikato niccapaṭikkhepato ca aniccanti vā passa, **dukkhanti** te udayabbayapaṭipīḷanato sappaṭibhayato dukkhamato² sukhaṭikkhepato dukkhanti vā passa. **Suññanti** avasavattanato asāmikato asārato attapaṭikkhepato ca suññam, tato eva **anattāti**. Vigarahitabbato avaḍḍhi-ābādhanato ca **aghanti** ca **vadhanti** ca vipassa yonisoti yojanā.

1. Pabbajitato (Ka)

2. Dukkhatto (Sī, Ka)

manovicāre uparundha cetasoti manovicārasaññino
gehasitasomanassupavicārādike aṭṭhārasa cetaso uparundha vārehi
nirodhehi.

Muṇḍoti muṇḍabhāvaṃ upagato, ohāritakesamassuko. **Virūpoti** tena
muṇḍabhāvena parūḷhalomatāya chinnabhinnakāsāya ¹vatthatāya virūpo
vevaṇṇiyam upagato. **Abhisāpamāgatoti** “Piṇḍolo vicarati pattapāṇī”^{ti}
ariyehi kātābham abhisāpam upagato. Vuttam hetam “abhisāpoyam
bhikkhave lokasmim piṇḍolo vicarasi pattapāṇī”^{ti}². Tenāha “**kapālahatthova
kulesu bhikkhasū**”^{ti}. **Yuñjassu Satthuvacaneti** Sammāsambuddhassa ovāde
yogam karohi anuyuñjassu.

Susamvutattoti suṭṭhu kāyavācācittēhi sammadeva samvuto.
Visikhantare caranti bhikkhācariyāya racchāvisehesu caranto. **Cando yathā
dosinapunṇamāsiyāti** vigatadosāya punṇamāya kulesu niccanavatāya
pāsādikatāya candimā viya carāti yojanā.

Sadā dhute ratoti sabbakālañca dhutaguṇe abhirato. **Tathūpamam
cittamidam karosīti** yathā koci puriso phalāni icchanto phalarukkhe ropetvā
tato aladdhaphalova³ te mūlato chinditum icchati, citta tvaṃ tathūpamam
tappaṭibhāgam idam karosi. **Yam mam aniccamhi cale niyuñjasīti** yaṃ mam
pabbajjāya niyojetvā pabbajitvā addhāgataṃ pabbajjāphalam aniccamhi cale
saṃsāramukhe niyuñjasi niyojanavasena pavattesi.

Rūpābhāvato **arūpa**. Cittassa hi tādisam saṅghānam nīlādivaṇṇabhedo vā
natthi, tasmā vuttam arūpāti. Dūraṭṭhānappavattiyā **dūraṅgama**. Yadipi
cittassa makkaṭasuttamattampi puratthimādidisābhāgena gamanam nāma
natthi, dūre santam pana ārammaṇam sampaṭicchati dūraṅgama. Ekoyeva
hutvā caraṇavasena pavattanato **ekacāri**, antamaso dve tīṇipi cittāni ekato
uppajjitum samatthāni nāma natthi, ekameva pana cittam ekasmim santāne
uppajjati. Tasmim niruddhe aparampi ekameva uppajjati, tasmā ekacāri. **Na
te karissam vacanam idānihanti** yadipi pubbe tava vase anuvattim, idāni
pana Satthu ovādam

1. Kāsāva (Sī)

2. Sam 2. 76 piṭṭhe.

3. Laddhaphalova (Sī)

laddhakālato paṭṭhāya cittavasiko na bhavissāmi. Kasmāti ce? **Dukkhā hi kāmā kaṭukā mahabbhayā** kāmā nāmete atītepi dukkhā, āyatimpi kaṭukaphalā, attānuvādādibhedena mahatā bhayena anubandhantā mahabbhayā. **Nibbānamevā’bhimano carissam** tasmā nibbānameva uddissa abhimukhacitto viharissam.

Tameva nibbānābhimukhabhāvaṃ dassento **“nāhaṃ alakkhyā”**ti-ādimāha. Tattha **nāhaṃ alakkhyāti** alakkhikatāya nissirikatāya nāhaṃ gehato nikkhaminti yojanā.

Ahirikkatāyāti yathāvajjam keḷim karonto viya nillajjatāya. **Cittahetūti** ekadā nigaṇṭho, ekadā paribbājakādiko honto anavaṭṭhitacitto puriso viya cittavasiko hutvā. **Dūrakantanāti** rājādīhi mettaṃ katvā tesu dubbhitvā dubbhibhāvena. **Ājivahetūti** ājivakāraṇā jīvikāpakato hutvā ājivikābhayena ahaṃ **na nikkhamim** na pabbajim. **Kato ca te citta paṭissavo mayāti** “pabbajitakālato paṭṭhāya na tava vase vattāmi, mameva pana vase vattāmi”ti citta mayā nanu paṭiññā katāti dasseti.

Appicchatā sappurisehi vaṇṇitāti “paccayesu sabbaso appicchā nāma sādhu”ti Buddhādīhi pasaṭṭhā, tathā **makkhappahānaṃ** paresaṃ guṇe makkhanassa pahānaṃ vūpasamo sabbassa dukkhassa **vūpasamo** nibbāpanaṃ sappurisehi vaṇṇitaṃ. **Itissu maṃ citta tadā niyuñjasi** “samma tayā tesu guṇesu paṭiṭṭhātabban”ti citta tvaṃ evaṃ tadā niyuñjasi. **Idāni tvaṃ gacchasi pubbacīṇṇaṃ** idāni maṃ tvaṃ pahāya attano purimācīṇṇaṃ mahicchatādiṃ paṭipajjasi, kim nāmetanti adhippāyo.

Yamatthaṃ sandhāya “gacchasi pubbacīṇṇaṃ”ti vuttaṃ, taṃ dassetuṃ **“taṇhā avijjā cā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **taṇhāti** paccayesu taṇhā, **avijjāti** tattheva ādīnavapaṭicchādīkā avijjā. **Piyāpiyanti** puttadārādīsu pemaśāṅkhāto piyabhāvo ceva pantasenāsanesu adhikusaladhammesu anabhiratisaṅkhāto appiyabhāvo ca ubhayattha anurodhapaṭivirodho. **Subhāni rūpānīti** ajjhattaṃ bahiddhā ca subharūpāni. **Sukhā vedanāti** iṭṭhārammaṇe paṭicca uppajjanasukhavedanā. **Manāpiyā kāmaguṇāti** vuttāvese

manoramā kāmakotṭhāsā. **Vantāti** nirūpato taṃnissitassa chandarāgassa vikkhambhanapahānena chaḍḍitatāya pariccattatāya ca vantā. **Vante ahaṃ āvāmituṃ na ussahe**ti evaṃ te chaḍḍite puna paccāvāmituṃ ahaṃ na sakkomi, pariccattā eva hontīti vadati.

Sabbatthāti sabbesu bhavesu sabbāsu yonīsu sabbāsu gatīsu viññāṇaṭṭhitīsu ca. **Vaco kataṃ mayāti** ambho citta tava vacanaṃ mayā kataṃ. Karonto ca **bahūsu jātīsu na me'si kopitoti** anekāsu jātīsu pana mayā na kopito asi. Mayā neva paribhavito, tathāpi **ajjhattasambhavo** attani sambhūto hutvāpi tava akataññutāya **dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kateti** tayā nibbattite anādimati¹ saṃsāradukkhe sucirakālaṃ mayā saṃsaritaṃ paribbhamitaṃ.

Idāni “dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kate”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ uppattibhedena gatibhedena ca vitthārato dassento “**tvaññevā**”ti-ādimāha. Tattha **rājadasīti** rājā asi, dakāro padasandhikaro. Vessā ca suddā ca bhavāma ekadā taveva vāhasāti yojanā. **Devattanaṃ vāpīti** devabhāvaṃ vāpi tvaṃyeva **no** amhākaṃ citta karosīti yojanā. **Vāhasāti** kāraṇabhāvena.

Taveva hetūti taveva hetubhāvena. **Tvaṃmūlakanti** tvaṃnimittam.

Nanu dubbhissasi maṃ punappunanti punappunaṃ dubbhissasi nuna, yathā pubbe tvaṃ anantāsu jātīsu citta mittapaṭirūpako sapatto hutvā mayhaṃ punappunaṃ dubbhi, idāni tathā dubbhissasi maññe, pubbe viya cāretuṃ na dassāmīti adhippāyo. **Muhūṃ muhūṃ cāraṇikaṃva dassayanti** abhiṇhato caraṇārahaṃ² viya mano dassento caraṇārahaṃ² purisaṃ vañcetaṃ caragopakaṃ³ nipphādentō viya punappunaṃ taṃ taṃ bhavaṃ dassento. **Ummattakeneva mayā palobhasīti** ummattakapurisena viya mayā saddhiṃ kīlanto taṃ taṃ palobhanīyaṃ dassetaṃ palobhasi. **Kiñcāpi te citta virādhitaṃ mayāti** ambho citta kiṃ nāma te mayā viraddhaṃ, taṃ kathehīti adhippāyo.

Idaṃ pure cittanti idaṃ cittaṃ nāma ito pubbe rūpādīsu ārammaṇesu rajjanādīnā, yena ākārena icchati, yattheva cassa kāmo uppajjati,

1. Anādika (Sī)

2. Carakārahaṃ (Ka)

3. Caragopakānaṃ (Ka)

tassa vasena yatthakāmaṃ yathā vicarantassa sukhaṃ hoti, tatheva ca caranto¹ yathāsukhaṃ dīgharattaṃ cārikaṃ acari, ajjāhaṃ pabhinnamadaṃ mattahatthiṃ hatthācariyasāṅkhāto cheko aṅkusaggaho aṅkusena viya yonisomanasikārena naṃ niggaheṣāmi, nassa vītikkamituṃ dassāmīti.

Satthā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahīti mama Satthā Sammāsambuddho imaṃ anavasesakhandhalokaṃ nāṇena adhiṭṭhahi², kinti? Hutvā abhāvaṭṭhena **aniccato**, kassacipi dhuvassa thāvarassa abhāvato **addhuvato**, sukhasārādīnaṃ abhāvato **asārato**. **Pakkhanda maṃ citta Jinassa sāsane** tasmā yāthāvato paṭipajjituṃ citta maṃ Jinassa Bhagavato sāsane pakkhandehi anuppavesehi. “Pakkhandiman”tipi Pāḷi, Jinassa sāsane imaṃ lokaṃ nāṇena pakkhanda, yāthāvato tārehi, pakkhandanto ca vipassanānāṇamaggena yāpento suduttarato mahantato saṃsāramahoghatto maṃ tārehi.

Na te idaṃ citta yathā purāṇakanti ambho citta idaṃ attabhāvagehaṃ porāṇakaṃ viya tava na hotīti attho. Kasmā? **Nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitunti** idānāhaṃ tava vase nivattituṃ na yutto. Yasmā **Mahesino** Bhagavato **pabbajitomi** sāsane. Pabbajitakālato ca paṭṭhāya samaṇā nāma mādisāva na honti vināsadhārino, ekaṃsato samaṇāyeva hontīti attho.

Nagāti Sineruhimavantādayo sabbe pabbatā. **Samuddāti** puratthimasamuddādayo sītasamuddādayo ca sabbe samuddā. **Saritāti** Gaṅgādayo sabbā nadiyo ca. **Vasundharāti** pathavī. **Disā catassoti** puratthimādībhedaṃ catasso disā. **Vidīsāti** puratthimadakkhiṇādayo catasso anudīsā. **Adhoti** heṭṭhā yāva udakasandhārahakavāyukhandhā. **Divāti** devalokā. Divāggahaṇena cettha tattha gate sattasaṅkhāre vadati. **Sabbe aniccā tibhavā upaddutāti** sabbe kāmabhavādayo tayo bhavā aniccā ceva jāti-ādīhi rāgādīhi kilēsehi ca upaddutā pīlitā ca, na ettha kiñci khemaṭṭhānaṃ nāma atthi, tadabhāvato kuhiṃ gato citta sukhaṃ ramissasi, tasmā tato nissaraṇaṅcettha pariyesāhīti adhippāyo.

1. Tasseva ca taraṇato (Ka)

2. Adhiṭṭhāti (Sī)

Dhitipparanti dhitiparāyaṇaṃ paramaṃ thirabhāve ʒitaṃ mamaṃ citta kiṃ kāhisi, tato īsakampi maṃ cāletuṃ nāsakkhissasīti attho. Tenāha “**na te alaṃ citta vasānuvattako**”ti. Idāni tamevatthaṃ pākaṭataraṃ katvā dassento “**na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe, dhiratthu pūraṃ navasotasandanin**”ti āha. Tattha **bhastanti** ruttim. **Ubhatomukhanti** puttoḷiyā¹ ubhatomukhaṃ. **Na jātu chupeti** ekamseneva pādenāpi na chupeyya, tathā **dhiratthu pūraṃ navasotasandaninti** nānappakārassa asucino pūraṃ navahi sotehi vaṇamukhehi asucisandanim savatim. Tāya vaccakuṭiyā dhī atthu, tassā garahā hotu².

Evam aṭṭhavīsatiyā gāthāhi niggaṇhanavasena cittaṃ ovaditvā idāni vivekaṭṭhānācikkhaṇādinā sampahamsento “**varāha-eṇeyyavigāḷhasevite**”ti-ādimāha. Tattha **varāha-eṇeyyavigāḷhasevite**ti varāhehi ceva eṇeyyehi ca ogāhetvā sevite. **Pabbhāraḷḷeti** pabbhāraṭṭhāne ceva pabbatasikhare ca. **Pakateva sundareti** pakatiyā eva sundare atittimanohare. “Pakativasundhare”ti vā pāṭho, pākatike bhūmipadeseti attho. **Navambunā pāvusasittakānaneti** pāvusavasena vuṭṭhena meghodakena upasittavasse sutheve vane³. **Tahim guhāgehagato ramissasīti** tasmiṃ pabbatakānane guhāsaṅkhātāṃ gehaṃ upagato bhāvanāratiyā abhiramissasi.

Te taṃ ramessantīti te mayūrādayo vanasaññaṃ uppādentā taṃ ramessantīti attho.

Vuṭṭhamhi deveti meghe adhippavuṭṭhe⁴. **Caturaṅgule tiṇeti** teneva gassodakapātena tattha tattha tiṇe surattavaṇṇakambalasadise caturaṅgule jāte. **Sarṃpupphite meghanibhamhi kānaneti** pāvusameghasaṅkāse kānane sammadeva pupphite. **Nagantareti** pabbatantare. **Viṭapisamo sayissanti** tarusadiso apariggaho hutvā nipajjissam. **Taṃ me mudū hehiti tūlasannibhanti** taṃ tiṇapaccattharaṇaṃ mudu sukhasamphassaṃ tūlasannibhaṃ tūlikasadisam sayanaṃ me bhavissati.

1. Mūtoḷiyā (Sī)

3. Upasitte vane (Sī)

2. Vaccakuṭiyā tassa vikāro hotu (Ka)

4. Adhivuṭṭhe (Sī)

Tathā tu kassāmi yathāpi issaroti yathā koci issarapuriso attano vacanakaradāsādīm vase vatteti, ahampi citta taṃ tathā karissāmi, mayhaṃ vase vattemiyeva. Kathaṃ? **Yaṃ labbhati tenapi hotu me alanti** catūsu paccayesu yaṃ yādisaṃ vā tādisaṃ vā labbhati, tena ca mayhaṃ alaṃ pariyaṭṭaṃ hotu. Etena idaṃ dasseti—yasmā idhekacce sattā taṇhuppādahetu cittaṃ vase anuvattanti, ahaṃ pana taṇhuppādaṃ dūrato vajjento cittaṃ dāsāṃ viya karonto attano vase vattemīti. **Na tāhaṃ kassāmi yathā atandito, biḷārabhastāva yathā sumadditanti** citta taṇhuppādaparivajjanahetu, puna tanti cittaṃ āmasati, yathā aññopi koci sammappadhānayogena bhāvanāya atandito attano cittaṃ kammakkhamaṃ kammayoggaṃ karoti, tathā ahampi citta taṃ kammakkhamaṃ kammayoggaṃ mayhaṃ vase vattaṃ¹ karissāmi. Yathā kiṃ? **Biḷārabhastāva yathā sumadditaṃ, na-**iti nipātamattaṃ. Yathā suṭṭhu madditaṃ biḷārabhastāṃ kammakkhamaṃ kammayoggaṃ sukhena parihaṇāyāñca hoti, tathāhaṃ taṃ² karissāmi.

Viriyena taṃ mayha vasā' nayissanti ambho citta taṃ attano vīriyena bhāvanābalaṃ uppādetvā tena mayhaṃ vasaṃ ānayissaṃ. **Gajaṃva mattaṃ kusalaṅkusaggahoti** yathā kusalo cheko aṅkusaggaho hatthācariyo attano sikkhābalena mattahatthiṃ attano vasaṃ āneti, tathevāti attho.

Tayā sudantena avaṭṭhitena hīti hīti nipātamattaṃ, citta samathavipassanābhāvanāhi suṭṭhu dantena tato eva sammadeva vipassanāvīthiṃ³ paṭipannattā avaṭṭhitena tayā. **Hayena yoggācariyova ujjunāti** yathā sudantena sudantattā eva ujunā avaṅkagatinā assajānīyena yoggācariyo assadammasārathi akhemaṭṭhānato khemantabhūmiṃ paṭipajjitum sakkoti, evaṃ **pahomi maggaṃ paṭipajjitum sivanti** asivabhāvakarānaṃ kilesānaṃ abhāvena sivaṃ. **Cittānurakkhīhīti** attano cittaṃ anurakkhaṇasīlehi Buddhādīhi sabbakālaṃ sevitaṃ ariyamaggaṃ ahaṃ paṭipajjitum adhigantum pahomi sakkomīti.

1. Vasavattiṃ (Ka)

2. Tathā taṃ (Sī)

3. Vipassanāvīdhiṃ (Sī)

Ārammaṇe taṃ balasā nibandhisarṃ, nāgaṃva thambhamhi dalhāya rajjuyāti yathā hatthācariyo mahāhatthim āḷanathambhe dalhāya thirāya rajjuyā nibandhati, evamaham citta kammaṭṭhānārammaṇe bhāvanābalena nibandhissam. **Taṃ me suguttaṃ satiyā subhāvitanti** taṃ tvaṃ citta mama satiyā suguttaṃ subhāvitaṃca hutvā. **Anissitaṃ sabbabhavesu hehisīti** ariyamaggabhāvanādibalena kāmabhavādīsu sabbesupi bhavesu taṃhādinissayehi anissitaṃ bhavissasi.

Paññāya chetvā vipathānusārinenti uppathagāminam āyatanasamudayam yāthāvato disvā yena samudayena uppathagāmī¹, tassa kilesavissandanam kilesavipphanditam indriyasamvarūpanissayāya paṭisaṅkhānapaññāya chinditvā sotavicchedanavasena āvaraṇam katvā. **Yogena niggayhāti** vipassanābhāvanāsāṅkhātena yogena sāmattiyavidhamanena niggahetvā. **Pathe nivesiyāti** vipassanāvīthiyam nivesetvā patiṭṭhapetvā. Yadā pana vipassanā ussukkāpitā maggena ghaṭṭeti, tadā maggapaññāya “yamkiñci samudayadhammam, sabbam taṃ nirodhadhammam”² ti² nidassanena sabbaso āyatanasamudayassa vibhavam sambhavaṃca asammoḥato disvā sadevake loke **aggavādino** Sammāsambuddhassa **dāyādo** orasaputto **hehisi** bhavissasīti attho.

Catubbipallāsavasam adhiṭṭhanti anicce niccanti, asubhe subhanti, dukkhe sukhamti, anattani attāti imesam catunnam vipallāsānam vasam adhiṭṭhitaṃ anuvattantaṃ. **Gāmaṇḍalamva parinesi citta manti** ambho citta mam gāmadārakam viya parikaḍḍhasi, ito cito parikaḍḍhasi. **Nanu samyojanabandhanacchidanti** samyojanasaṅkhātānam dasannam bandhanānam chedakam **kāruṇikam Mahāmuniṃ** Sammāsambuddham samsevasi nanu³, “tathārūpe mahānubhāve dūratova vajjesi, mādise pana tapassine yathārucci parinesi”⁴ ti appasādalesena⁴ Sathhāram pasamsati.

Migo yathāti yathā migo rukkhagacchalatādīhi suṭṭhu cittavacitte anākule kānane **seri** sayamvasī ramati. **Rammaṃ girim pāvusa-abbhamālininti** evam pāvusakāle samantato sumālinīhi thalajajalajamālāhi

1. Gāminī (Ka)

3. Samsevase nūna (St)

2. Vi 3. 16; Sam 3. 371 piṭṭhesu.

4. Pasamsāyogena (Ka)

samannāgatattā abhhamālinim janavivittatāya manoramatāya ca rammaṃ pabbataṃ labhitvā tattha nage ramissaṃ, **asaṃsayam**¹ ekaṃseneva tvam citta parābhavissasi, saṃsārabhyasanehi ṭhassasīti² attho.

Ye tuyha chandena vasena vattinoti sabbe puthujjane³ cittasāmaññaena gahetvā vadati. Tassattho—**ye** naranāriyo ambho citta tuyhaṃ **chandena vasena** ruciyā ṭhitā **yam** gehanissitaṃ **sukhaṃ anubhonti** anubhavissanti, te **aviddasū** andhabālā, **māravasānuvattino** kilesamārādīnaṃ vase⁴ anuvattanasilā, **bhavābhinandī** kāmādibhavameva abhinandanato, tava sāvakā anusitṭhikarā, mayaṃ pana Sammāsambuddhassa sāvakā, na tuyhaṃ vase anuvattāmāti.

Evam thero pubbe attano uppannaṃ yonisomanasikāraṃ cittassa niggaṇhanavasena pavattaṃ nānappakārato vibhajitvā samīpe ṭhitānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena dhammaṃ kathesi. Yam panettha antarantarā atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthamevāti.

Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ramissāmi asaṃsayam (Sī)

2. Saṃsārabhyasane ṭhassatīti (Sī), saṃsārabhyasanehi bhavissati (Ka)

3. Sabbesaṃ puthujjanānaṃ (Ka)

4. Vasena (sabbattha)

20. Saṭṭhinipāta

1. Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā

Saṭṭhinipāte **āraññikā**ti-ādikā āyasmato Mahāmoggallānattherassa gāthā. Kā uppatti? Tassa vatthu Dhammasenāpativatthumhi vuttameva. Thero hi pabbajitadivasato sattame divase Magadharatṭhe Kallavālagāmakaṃ upanissāya samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkante Satthārā “Moggallāna Moggallāna mā brāhmaṇa ariyaṃ tuṅhībhāvaṃ pamādo”ti-ādinā¹ samvejito thinamiddhaṃ vinodetvā Bhagavatā vuccamānaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ suṇanto eva vipassanaṃ vadḍhetvā paṭipāṭiyā uparimaggattayaṃ upagantvā aggaphalakkhaṇe sāvakaṃpāramīṇāṇassa matthakaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Anomadassī Bhagavā, Lokajeṭṭho Narāsabho.

Vihāsi Himavantamhi, devasaṃghapurakkhato.

Varuṇo nāma nāmena, nāgarājā ahaṃ tadā.

Kāmarūpī vikubbāmi, mahodadhiniṅvāsahaṃ.

Saṅgaṇiyaṃ gaṇaṃ hitvā, tūriyaṃ paṭṭhapesahaṃ.

Sambuddhaṃ parivāretvā, vādesuṃ accharā tadā.

Vajjamānesu tūresu, devā tūrāni vajjayuṃ.

Ubhinnaṃ saddaṃ sutvāna, Buddhopi sampabujjhatha.

Nimantetvāna Sambuddhaṃ, sakaṃ bhavanaṃ pāgamiṃ.

Āsanaṃ paññapetvāna, kālamārocayaṃ ahaṃ.

Khīṇāsavasahasseehi, parivuto Lokanāyako.

Obhāsento disā sabbā, bhavanaṃ me upāgami.

Upaviṭṭhaṃ Mahāvīraṃ, devadevaṃ Narāsabhaṃ.

Sabhikkhusaṃghaṃ tappesiṃ, annapānenahaṃ tadā.

1. Saṃ 1. 462 piṭṭhe.

2. Khu 3. 34 piṭṭhādīsu.

Anumodi Mahāvīro, Sayambhū aggapuggalo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yo so saṅghaṃ apūjesi, Buddhañca Lokanāyakaṃ.
 Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.
 Sattasattatikkhattuñca, devarajjaṃ karissati.
 Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Pañcapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
 Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Kolito nāma nāmena, brahmabandhu bhavissati.
 So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito.
 Gotamassa Bhagavato, dutiyo hessati sāvako.
 Āraddhavīriyo pahitto, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Pāpamitto'panissāya, kāmarāgavasaṃ gato.
 Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayim duṭṭhamānaso.
 Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ.
 Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.
 Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.
 Pavivekamanuyutto, samādhībhāvanārato.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhaṃsiyaṃ.
 Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati.
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.

Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammamabhinihariṃ.
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Atha naṃ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe
nisinno tena tena guṇena attano sāvake etadagge ṭhapento “etadaggaṃ
bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ
Mahāmogallāno”ti¹ iddhimantatāya etadagge ṭhapesi, tena evaṃ Satthārā
etadagge ṭhapitena sāvakaṇāmiyā matthakaṃ pattena mahātherena taṃ
taṃ nimittaṃ āgamma tattha tattha bhāsitaṃ gāthā, tā saṅgītikāle
dhammasaṅgāhakehi—

1149. “Āraññikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā.

Dālemu maccuno senaṃ, ajjhattaṃ susamāhitā.

1150. Āraññikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā.

Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1151. Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā.

Dālemu maccuno senaṃ, ajjhattaṃ susamāhitā.

1152. Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā.

Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1153. Aṭṭhikaṅkalakuṭike, maṃsanhārupasibbite.

Dhiratthu pūre duggandhe, paragatte mamāyase.

1154. Gūṭhabhaste taconaddhe, uragaṇḍipisācini.

Nava sotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā.

1155. Tava sarīraṃ navasotaṃ, duggandhakaraṃ paribandhaṃ.

Bhikkhu parivajjayate taṃ, mīḷhaṃ ca yathā sucikāmo.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

1156. Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahaṃ.
Ārakā parivajjeyya, gūthaṭṭhānaṃva pāvuse.
1157. Evametaṃ Mahāvīra, yathā samaṇa bhāsasi.
Ettha ceke visīdanti, paṅkamhiva jaraggavo.
1158. Ākāsamhi haliddiyā, yo maññetha rajetave.
Aññena vāpi raṅgena, vighātudayameva taṃ.
1159. Ta'dākāsasamaṃ cittaṃ, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
Mā pāpacitte āsādi¹, aggikhandhaṃva pakkhimā.
1160. Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuraṃ ṭhiti.
1161. Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca.
Aṭṭhi tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
1162. Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1163. Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitā.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1164. Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkato.
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
1165. Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, kaddante migabandhake.
1166. Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo.
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
1167. Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanaṃ.
Anekākārasampanne, Sāriputtamhi nibbute.

1168. Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.
Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṃ vūpasamo sukho.
1169. Sukhumaṃ te paṭivijjhanti, vālaggaṃ usunā yathā.
Ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato.
1170. Ye ca passanti saṅkhāre, parato no ca attato.
Paccabyādhiṃsu nipuṇaṃ, vālaggaṃ usunā yathā.
1171. Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake.
Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
1172. Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake.
Bhavarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
1173. Codito bhāvitattena, sarīrantimadhārīnā.
Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayim.
1174. Nayidaṃ sithilamārabha, nayidaṃ appena thāmasā.
Nibbānamadhigantabbaṃ, sabbaganthapamocanaṃ.
1175. Ayañca daharo bhikkhu, ayamuttamaporiso.
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.
1176. Vivara'manupabhanti vijjutā, Vebhārassa ca Paṇḍavassa ca.
Nagavivaragato jhāyati, putto appaṭimassa tādino.
1177. Upasanto uparato, pantasenāsano muni.
Dāyādo Buddhaseṭṭhassa, brahmunā abhivandito.
1178. Upasantaṃ uparataṃ, pantasenāsaṇaṃ munim.
Dāyādaṃ Buddhaseṭṭhassa, vanda brāhmaṇa Kassapaṃ.
1179. Yo ca jātisataṃ gacche, sabbā brāhmaṇajātiyo.
Sottiyo vedasampanno, manussesu punappunaṃ.
1180. Ajjhāyakopi ca assa, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
Etassa vandanāyetaṃ, kalaṃ nāgghati soḷasiṃ.

1181. Yo so aṭṭha vimokkhāni, purebhattaṃ aphasayi.
Anulomaṃ paṭilomaṃ, tato piṇḍāya gacchati.
1182. Tādisaṃ bhikkhuṃ mā'sādi¹, mā'ttānaṃ khaṇi brāhmaṇa.
Abhippasādehi manaraṃ, arahantamhi tādine.
Khippaṃ pañjaliko vanda, mā te vijaṭi matthakaṃ.
1183. Neso² passati saddhammaṃ, saṃsārena purakkhato.
Adhogamaṃ³ jimhapathaṃ, kummaggamanudhāvati.
1184. Kimīva mīḷhasallitto, saṅkhāre adhimucchito.
Pagāḷho lābhasakkāre, tuccho gacchati poṭṭhilo.
1185. Imañca passa āyantaṃ, Sāriputtaṃ sudassanaṃ.
Vimuttaṃ ubhatobhāge, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
1186. Visallaṃ khīṇasaṃyogaṃ, tevijjaṃ macchūyinaṃ.
Dakkhiṇeyyaṃ manussānaṃ, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
1187. Ete sambahulā devā, iddhimanto Yasassino.
Dasa devasahassāni, sabbe brahmapurohitā.
Moggallānaṃ namassantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.
1188. Namō te purisājañña, namō te purisuttama.
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisa.
1189. Pūjito naradevena, uppanno maraṇābhibhū.
Puṇḍarīkaṃva toyena, saṅkhārenupalimpati.
1190. Yassa muhuttana sahasadhā loko,
Saṃvidito sabrahmakappo vasi.
Iddhiguṇe cutupapāte kāle,
Passati devatā sa bhikkhu.

1. Mā hani (Sī)

2. Na so (Ka)

3. Ajjhagamaṃ (Ka)

1191. Sāriputtova paññāya, sīlena upasamena ca.
Yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā.
1192. Koṭisatasahassassa, attabhāvaṃ khaṇena nimmine.
Ahaṃ vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyā.
1193. Samādhivijjāvasipāramīgato,
Moggallānagotto asitassa sāsane.
Dhīro samucchindi samāhitindriyo,
Nāgo yathā pūtilatamva bandhanam.
1194. Pariciṅṇo mayā Satthā, kataṃ Buddhassa sāsanam.
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
1195. Yassa catthāya¹ pabbajito, agārasmānagāriyam.
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
1196. Kīdiso nirayo āsi, yattha dussī² apaccatha.
Vidhuram sāvakaṃsajja, Kakusandhañca brāhmaṇam.
1197. Sataṃ āsi ayosaṅkū, sabbe paccattavedanā.
Īdiso nirayo āsi, yattha dussī² apaccatha.
Vidhuram sāvakaṃsajja, Kakusandhañca brāhmaṇam.
1198. Yo etamabhijānāti, bhikkhu Buddhassa sāvako.
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1199. Majjhesarasmiṃ³ tiṭṭhanti, vimānā kappathāyino.
Veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā.
Accharā tattha naccanti, puthu nānattavaṇṇiyo.
1200. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1201. Yo ve⁴ Buddhena codito, bhikkhusaṃghassa pekkhato.
Migāramātupāsādam, pādaṅguṭṭhena kampayi.

1. Yassatthāya (Sī)

3. Sarassa (Sī), samuddasmiṃ (Ka)

2. Dūsī (Ma 1. 413 piṭṭhe.)

4. Yo ca (Syā)

1202. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1203. Yo Vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayī.
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā.
1204. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1205. Yo Vejayantapāsāde, Sakkaṃ so paripucchati.
Api āvuso jānāsi¹, taṇhakkhayavimuttiyo.
Tassa Sakko viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.
1206. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1207. Yo brahmānaṃ paripucchati, sudhammāyaṃ t̥hito sabhaṃ².
Ajjāpi tyā'vuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.
Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
1208. Tassa brahmā viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.
Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.
1209. Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
Sohaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassato.
1210. Yo etamabhijānāti -pa- kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1211. Yo Mahāneruno kūṭaṃ, vimokkhena aphasayi³.
Vanaṃ pubbavidehānaṃ, ye ca bhūmisayā narā.
1212. Yo etamabhijānāti, bhikkhu Buddhassa sāvako.
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1213. Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍahāmiti.
Bālova jalitaṃ aggim, āsajja naṃ paḍayhati.

1. Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe.)

2. Sudhammāyābhito sabhaṃ (Ma 1. 414 piṭṭhe.)

3. Aphasayi (Ka)

1214. Evameva tuvaṃ māra, āsajja naṃ tathāgataṃ.
Sayaṃ ḍahissasi attānaṃ, bālo aggimva samphusaṃ.

1215. Apuññaṃ pasavī māro, āsajja naṃ tathāgataṃ.
Kinnu maññaṃsi pāpima, na me pāpaṃ vipaccati.

1216. Karato te cīyate pāpaṃ, cirarattāya antaka.
Māra nibbinda buddhamhā, āsaṃ mākāsi bhikkhusu.

1217. Iti māraṃ atajjesi, bhikkhu bhesakaḷāvane.
Tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā”ti—

itthaṃ sudaṃ āyasmā Mahāmogallāno thero gāthāyo abhāsithāti.

Iminā anukkamena ekaccaṃ saṅghaṃ āropetvā ṭhapitā.

Tattha “**āraññikā**”ti-ādikā catasso gāthā bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsītā. **Āraññikā**ti gāmantasenāsaṇaṃ paṭikkhipitvā āraññakadhutaṅgasamādānena āraññikā. Saṅghabhataṃ paṭikkhipitvā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātikā**, ghare ghare laddhapīṇḍapātena yāpanakā. **Uñchāpattāgate ratā**ti uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne ratā, teneva abhiratā santuṭṭhā. **Dālemu maccuno senanti** attānaṃ anattahajane¹ saḥāyabhāvūpagamanato maccurājassa senābhūtaṃ kilesavāhiniṃ samucchindema. **Ajjhattaṃ susamāhitā**ti gocarajjhatesu suṭṭhu samāhitā hutvā, etenassa padālanupāyamāha.

Dhunāmāti niddhunāma viddhamsema.

Sātatikāti sātaccakārino bhāvanāya satatapavattavīriyā.

“**Aṭṭhikaṅkalakuṭike**”ti-ādikā catasso gāthā attānaṃ palobhetuṃ upagatāya gaṇikāya ovādavāsena abhāsi. Tattha **aṭṭhikaṅkalakuṭiketi** aṭṭhisāṅkhalikāmayakuṭike. **Nhāru**² pasibbiteti navahi nhārusatehi samantato sabbite. Araññe kuṭiyo dārudaṇḍe

1. Anattahajanaṃ (Sī)

2. Nahāru (Sī)

ussāpetvā valli-ādīhi bandhitvā kariyanti, tvaṃ pana paramajegucchena aṭṭhikaṅkalena paramajeguccheheva nhārūhi bandhitvā katā, ativiya jegucchā paṭikkūlā cāti dasseti. **Dhiratthu pūre duggandheti** kesalomādino nānappakārassa asucino pūre paripuṇṇe, tato eva duggandhe dhiratthu tava dhikāro¹ hotu. **Paragatte mamāyaseti** idañca te duggandhassa upari phoṭasamuṭṭhānaṃ parissayaṃ evaṃ asuciduggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlasamādānaṃ tādise eva aññasmim padese soṇasiṅgālakimikulādīnaṃ gattabhūte kaḷevare mamattaṃ karosi.

Gūthabhasteti gūthabharitabhastasadise. **Taconaddheti** tacena onaddhe chavimattapaṭicchāditakibbise. **Uragaṇḍipisācinīti** ure ṭhitagaṇḍadvayavati² bhayānakabhāvato anattāhāvato ca pisācasadisī. **Yāni sandanti sabbadāti** yāni nava sotāni nava caṇamukhāni sabbadā rattindivaṃ sandanti savanti asuciṃ paggharanti.

Paribandhanti sammāpaṭipattiparibandhabhūtaṃ. **Bhikkhūti** saṃsāre bhayaṃ ikkhanto bhinnakilesa vā dūrato **parivajjayateti**³ mamattaṃ na karoti. **Mīlhaṃ ca yathā sucikāmoti ca-iti** nipātamattaṃ, yathā sucijātiko sucimeva icchanto sasīsaṃ nhāto mīlhaṃ disvā dūratova parivajjesi, evamevaṃ⁴ bhikkhūti attho.

Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahanti evaṃ sarīrasaññitaṃ asucipuñjaṃ yathā ahaṃ yathābhūtaṃ jānāmi, evameva mahājano jāneyya, taṃ ārakā dūratova parivajjeyya. **Gūthaṭṭhānaṃva pāvuseti** pāvusakāle⁵ kilinnāsuciṃ nirantaraṃ gūthaṭṭhānaṃ viya sucijātiko. Yasmā pana taṃ yathābhūtaṃ na jānāti, tasmā tattha nimuggo sīsaṃ na ukkhipatīti adhippāyo.

Evaṃ therena sarīre dose⁶ vibhāvite sā gaṇikā lajjāva natamukhā there gāravaṃ paccupaṭṭhapetvā “**evametaṃ Mahāvīrā**”ti gāthaṃ vatvā theram vanditvā aṭṭhāsi. Tattha **ettha ceketī** evaṃ pākaṭapaṭikkūlasabhāvepi etasmim kāye ekacce sattā āsattibalavatāya **visīdanti**

1. Tava garahā (Sī)

2. Uṭṭhitagaṇḍa... (Sī)

3. Parivajjayate taṃ (Sī)

4. Evameva (Sī)

5. Pāvuse kāle (Sī)

6. Sarīrabhāve (Ka)

visādaṃ āpajjanti. **Pañkamhiva jaraggavo** mahākaddamakucchiyaṃ sampatitadubbalabalibaddo viya byasanameva pāpuṇantīti attho.

Puna taṃ thero mādise evarūpā paṭipatti niratthakā vighātāvahā evāti dassento “**ākāsamhī**”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tassattho—yo puggalo haliddiyā aññena vā raṅgajātena ākāsaṃ rañjituṃ maññeyya, tassa taṃ kammaṃ **vighātudayaṃ** cittavighātāvahameva siyā, yathā taṃ avisaye yogo.

Ta’dākāsasamaṃ cittanti tayidaṃ mama cittaṃ ākāsasamaṃ katthaci alaggabhāvena ajjhattaṃ suṭṭhu samāhitaṃ, tasmā **mā pāpacitte āsādīti** kāmesu nimuggatāya lāmakacitte nihīnacitte mādise mā āsādehi. **Aggikkhandhaṃva pakkhimāti** pakkhimā salabho aggikkhandhaṃ āsādentō anatthameva pāpuṇāti, evaṃ sampadamidaṃ tuyhanti dasseti.

Passa cittakatanti-ādikā satta gāthā tameva gaṇikaṃ disvā vipallattacittānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā, taṃ sutvā sā gaṇikā maṅkubhūtā āgatamaggeneva palātā.

Tadāsīti-ādikā catasso gāthā āyasmato Sāriputtattherassa parinibbānaṃ ārabha vuttā. Tattha **anekākārasampanneti** anekehi sīlasaṃvarādippakārehi paripuṇṇe.

Sukhumaṃ te paṭivijjhantīti te yogino atisukhumaṃ paṭivijjhanti nāma, yathā kim? **Vālaggaṃ usunā yathā** yathā satadhābhinnassa vālassa ekaṃ aṃsu-aggamā rattandhakāratimisāya vijjullatobhāseṇa vijjhantā viyāti attho. Ke pana teti āha “**ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato**”ti. Tattha **paratoti** anattato. Tassa attaggāhapaṭikkhepadassanaṃ hetamā. Tenāha “**no ca attato**”ti. Etena anattato abhivutṭhitassa ariyamaggassa vasena dukkhasacce pariññābhisamayaṃ āha, tadavinābhāvato pana itaresampi abhisamayānaṃ suppaṭivijjhata vuttā eva hotīti daṭṭhabbaṃ. Keci pana “anattakārakato¹ pare nāma pañcupādānakkhandhāti ‘parato passanti’ ti iminā visesato sabbopi sammadeva vutto”ti vadanti. **Paccabyādhiṃsūti** paṭivijjhimsu.

1. Anattakārakato (Ka)

Sattiyā viya omatṭhoti pathamagāthā Tissattheraṃ ārabha vuttā, dutiyā Vaḍḍhamānattheraṃ. Tā heṭṭhā vuttatthāva.

Codito bhāvitattenāti gāthā pāsādakampanasuttantaṃ¹ ārabha vuttā. Tattha **bhāvitattena sarīrantimadhārināti** Bhagavantaṃ sandhāya vadati.

Nayidaṃ sithilamārabbhāti-ādikā dve gāthā hīnavīriyaṃ **Vedanāmakam** daharabhikkhum ārabha vuttā. Tattha **sithilamārabbhāti** sithilam katvā vīriyaṃ akatvā. **Appena thāmasāti** appakena vīriyabalena nayidaṃ nibbānaṃ adhigantabbam, mahanteneva pana catubbidhasammappadhānavīriyena pattabbanti attho.

Vivara’manupabhantīti-ādikā dve gāthā attano vivekabhāvaṃ ārabha vuttā. Tattha **brahmunā abhivanditoti** mahābrahmunā sadevakena lokena ca abhimukhena hutvā thomito namassito ca.

Upasantaṃ uparatanti-ādikā pañca gāthā Rājagahaṃ piṇḍāya pavisantaṃ Mahākassapattheraṃ disvā “kāḷakaṇṇī mayā diṭṭhā”ti oloketvā² ṭhitaṃ Sāriputtattherassa bhāgineyyaṃ micchādiṭṭhibrahmaṇaṃ disvā tassa anukampāya “ayaṃ brāhmaṇo mā nassī”ti ariyūpavādapāṭighātattaṃ “theraṃ vandāhī”ti taṃ uyyojentena vuttā. Tattha **jātisataṃ gaccheti** jātīnaṃ sataṃ upagaccheyya. **Sottiyoti** sottiyajātiko. **Vedasampannoti** nāṇasampanno. **Etassāti** therassa. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—**yo** puggalo uditoditā asambhinnā satabrahmaṇajātiyo anupaṭipāṭiyā uppajjanavasena upagaccheyya, tattha ca brāhmaṇānaṃ vijjāsu nipphattiṃ gato tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū siyā brāhmaṇavattañca pūrento, tassetam vijjādi-anuṭṭhānaṃ etassa Mahākassapattherassa vandanāya vandanāmayapuññassa soḷasiṃ kalam nāgghati, vandanāmayapuññameva tato mahantataranti.

Aṭṭha vimokkhānīti rūpajjhānādike aṭṭha vimokkhe. Bhāvanāvasena hī laddhāni rūpajjhānāni paccanīkadhammehi suṭṭhu vimuttataṃ abhirativasena ārammaṇe nirāsaṅgañca pavattiṃ upādāya “vimokkhānī”ti vuccanti, nirodhasamāpatti pana paccanīkadhammehi vimuttattā eva. Idha pana jhānameva veditabbam.

1. Saṃ 3. 235 piṭṭhādīsu.

2. Diṭṭho”ti tassa paṭighātattaṃ purisaṃ oloketvā (sabbattha)

Anulomaṃ paṭilomanti paṭhamajjhānato paṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanā anulomaṃ, nevasaññānāsaññāyatanato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā paṭilomaṃ. **Purebhattanti** bhattakiccato pureyeva. **Aphassayīti** anekākāravokārā¹ samāpattiyo samāpajji. **Tato piṇḍāya gacchatīti** tato samāpattito vuṭṭhāya, tato vā samāpattisamāpajjitato² pacchā idāni piṇḍāya gacchatīti tadahu pavattaṃ therassa paṭipattiṃ sandhāya vadati, thero pana divase divase tatheva paṭipajjati.

Tādisaṃ bhikkhuṃ mā'sādīti yādisassa guṇā ekadesena vuttā, tādisaṃ tathārūpaṃ Buddhānubuddhaṃ mahākhīṇāsavaṃ bhikkhuṃ mā āsādehi. **Mā'ttānaṃ khaṇi brāhmaṇāti** āsādanena ca brāhmaṇa mā attānaṃ khaṇi, ariyūpavādena attano kusaladhammaṃ mā ummulehi. **Abhippasādehi mananti** 'sādhurūpo vata ayaṃ samaṇo'ti attano cittaṃ pasādehi. **Mā te vijati matthakanti** tava matthakaṃ tasmim katena aparādhena sattadhā mā phali. Tasmā tassa paṭikāratthaṃ khippameva pañjaliko vandā'ti. Brāhmaṇo taṃ sutvā bhīto samviggo lomahaṭṭhajāto tāvadeva therāṃ khamāpesi.

Neso passatīti-ādikā dve gāthā poṭṭhilaṃ nāma bhikkhuṃ sammā apaṭipajjantaṃ³ micchājīvakataṃ disvā codanāvasena vuttā. Tattha **neso passati saddhammanti** eso poṭṭhilo bhikkhu sataṃ Buddhādīnaṃ dhammaṃ maggaphalanibbānaṃ na passati. Kasmā? **Samsārena purakkhato** samsārabandhana-avijjādinā purakkhato apāyesu nibbattanato⁴ **adhogamaṃ** heṭṭhagāmiṃ māyāsāṭṭheyyānugatattā **jimhapathaṃ** micchāmaggabhāvato **kummaggabhūtaṃ** micchājīvaṃ **anudhāvati** anuparivattati.

Kimīva mīlhasallittoti gūthakimī viya mīlḥena samantato litto kilesāsucivimissite **saṅkhāre adhimucchito** ajjhāpanno. **Pagālho lābhasakkāreti** lābhe ca sakkāre ca taṇhāvasena pakārato gālho ogālho. **Tuccho gacchati poṭṭhiloti** adhisīlasikkhābhāvato tuccho asāro hutvā poṭṭhilo bhikkhu gacchati pavattati.

1. Anekākāravokīṇa (Sī)

2. Samāpattisamāpajjanato (Sī)

3. Sammā paṭipajjantaṃ (Sī)

4. Nibbattanako (Sī)

Imañca passāti-ādikā dve gāthā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ pasaṃsantena vuttā. Tattha **imañca passāti** āyasmantaṃ Sāriputtattheraṃ disvā pasannamānaso attano cittaṃ ālapati. **Sudassananti** asekkhānaṃ sīlakkhandhānañceva pāripūriyā sāvakaṃpāramīñāṇassa ca pāripūriyā sundaradassanaṃ. **Vimuttaṃ ubhatobhāgeti** ubhatobhāgato vimuttattā ubhatobhāgavimuttaṃ ubhatobhāgeti arūpasamāpattiyā rūpakāyato, maggena nāmakāyato, yathārahaṃ tehiyeva vikkhambhanasamucchedabhāgehi vimuttanti attho. Sabbaso rāgasallādīnaṃ abhāvena **visallaṃ** kāmādiyogānaṃ sammadeva khīṇattā **khīṇasaṃyogaṃ** suparisuddhassa vijjattayassa adhiḡatattā **tevijjaṃ** maccurājassa bhañjittattā **maccuhāyinaṃ** passāti yojanā.

Ete sambahulāti-ādikā gāthā āyasmataṃ Sāriputtattherena Mahāmogallānattheraṃ pasaṃsantena vuttā. Tattha **pūjito naradevenāti** narehi ca devehi ca paramāya pūjāya pūjito. **Uppanno maraṇābhībhūti** loke uppanno hutvā maraṇaṃ abhibhavivā ṭhito, atha vā **pūjito naradevena** Sammāsambuddhena kāraṇabhūtena ariyāya jātiyā uppanno. Sammāsambuddho hi paṭhamaṃ kammaṇā naro manusso hutvā pacchāpi ariyāya jātiyā uttamo devo devātidevo ahosi, tasmā “Naradevo”ti vuccati, pūjito naradevena Bhagavatā pasaṃsāvasena uppanno maraṇābhībhūte loke uppanno hutvā maraṇābhībhū maccuhāyī. **Puṇḍarīkaṃva toyena** udakena puṇḍarīkaṃ viya saṅkhāragate taṇhādiṭṭhilepena na upalimpati, katthacipi anissitoti attho.

Yassāti yena. **Muhutteti** khaṇamate kāle. **Sahassadhāti** sahasapakāro. **Lokoti** okāsaloko. Ayam hettha attho—yena mahiddhikena āyasmataṃ Mahāmogallānena sahasasilokadhātu khaṇeneva sammadeva vidito paccakkhato ñāto **sabrahmakappo** mahābrahmasadiso āvajjanādivasībhāvappattiyā iddhisampadāya cutūpapāte ca vasī. **Kāle passatīti** tadanurūpe kāle dibbena cakkhunā devatā passatīti.

Sāriputtovāti-ādikā gāthā āyasmataṃ Mahāmogallānena attano guṇe pakāsentena vuttā. Tattha **sāriputtovāti**

gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**paññāya** paññāsampadāya **sīlena** sīlasampattiyā **upasamena** kilesavūpasamena yo bhikkhu **pāraṅgato** pāraṃ pariyaṅtaṃ ukkaṃsaṃ gato so Sāriputto sāvakehi paññādīhi guṇehi paramukkaṃsagato. Paññāya sīlena hi paramukkaṃsagato. **Etāvaparamo siyā** etaparamo eva, natthi tato uttarīti. Imaṃ pana thero yathā Sāriputto paññāya uttamo, tathā ahaṃ samādhinā uttamoti dīpetuṃ avoca. Tenevāha “**koṭisatasahassassā**”ti-ādi.

Tattha **khaṇena nimmineti** khaṇeneva koṭisatasahassa-attabhāvaṃ nimmineyya nimmituṃ samattho, tassa nimminane¹ na mayaṃ bhāro atthi. **Vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyāti** na kevalaṃ manomayavikubbanāsu eva, sabbāyapi iddhiyā vasībhāvappatto amhi.

Samādhivijjāvasipāramīgatoti savitakkasavicārādisamādhīsu ceva pubbenivāsaññādivijjāsu ca vasībhāvena pāramiṃ koṭiṃ patto asi. Tassa taṇhānissayādirahitassa Satthu sāsane yathāvuttehi guṇehi ukkaṃsagato. Dhitisampannatāya **dhīro, Moggallānagotto** Moggallāno, suṭṭhu ṭhapita-indriyatāya **samāhitindriyo**, yathā hatthināgo pūtilatābandhanaṃ sukheneva chindati, evaṃ sakalaṃ kilesabandhanaṃ samucchindi evāti.

Kīdiso nirayo āsīti-ādayo gāthā koṭṭhaṃ anupavisitvā nikkhamitvā ṭhitamāraṃ tajjentena therena vuttā. Tattha **kīdisoti** kimpakāro. **Yattha dussīti** yasmiṃ niraye “dussī”ti evaṃnāmo māro. **Apaccathāti** nirayagginā apacci. **Vidhuraṃ sāvakanti** vidhuraṃ nāma Kakusandhassa Bhagavato aggasāvakaṃ. **Āsajjāti** ghaṭṭayitvā bādhitvā. **Kakusandhañca brāhmaṇanti** Kakusandhañca Sammāsambuddhaṃ āsajjāti attho. Bhagavantaṃ uddissa kumāraṃ āvisitvā mārena khittā sakkharā therassa sīse pati.

Sataṃ āsi ayosaṅkūti tasmīṃ kira niraye upapannānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, dussīmārassāpi² tādisova ahoṣi. Atha nirayapālā tālakkhandhappamañānaṃ ayosulānaṃ ādittānaṃ sampajjalitānaṃ sajotibhūtānaṃ satameva gahetvā “imasmiṃva te ṭhāne

1. Nimmāne (Sī)

2. Therassāpi (Ma-Ṭṭha 2. 318 piṭṭhe.)

ṭhitena hadayena cintetvā pāpaṃ katan”ti sudhādoṇiyaṃ sudhaṃ koṭṭentā viya hadayamajjhaṃ koṭṭetvā paṇṇasa janā pādābhimukhā, paṇṇasa janā sīsābhimukhā koṭṭentā gacchanti, evaṃ gacchantā ca pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhaṃ upagacchanti, taṃ sandhāya vuttaṃ “sataṃ āsi ayosaṅkū”ti. **Sabbe paccattavedanāti** sayameva pāṭiyekavedanājanakā. Sā kira vedanā mahānirayavedanāto dukkhatarā hoti, yathā hi sinehapāna¹sattāhato pariḥārasattāhaṃ dukkhataraṃ, evaṃ mahānirayadukkhatato ussade vuṭṭhānavedanā dukkhatarā. **Īdiso nirayo asīti** imasmiṃ ṭhāne Devadūtasuttena² nirayo dīpetabbo.

Yo etamabhijānātīti yo mahābhiñño etaṃ kammaphalañca hatthatale ṭhapita-āmalakaṃ viya abhimukhaṃ katvā paccakkhato jānāti. **Bhikkhu Buddhassa sāvako**ti bhinnakilesa bhikkhu Sammāsambuddhassa sāvako. **Kaṇha dukkhaṃ nigacchasīti** ekantakāḷakehi pāpadhammehi³ samannāgatattā kaṇha māra dukkhaṃ vindissasi.

Majjhesarasminti mahāsamuddassa majjhe kira udakaṃ vatthum katvā nibbattavimānāni kappatṭhitikāni honti. Tenāha “**vimānā kappathāyino**”ti. Tesāṃ veḷuriyassa viya vaṇṇo hoti, pabbatamatthake jalitanaḷaggikhandho viya ca etesaṃ acciyo jotanti, tena te ativiya pabhassarā pabhāsampannā honti. Tenāha “**veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā**”ti. **Puthu nānattavaṇṇiyoti** nilādivasena nānattavaṇṇā bahū accharā **tattha** tesu vimānesu naccanti.

Yo etamabhijānātīti yo etaṃ vimānaṃ vatthum paccakkhaṃ katvā jānāti. Ayam hi attho Vimānapetavatthūhi dīpetabbo.

Buddhena coditoti Sammāsambuddhena codito uyyojito. **Bhikkhusaṅghassa pekkhatoti** mahato bhikkhusaṅghassa passantassa. **Migāramātupāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampayīti**⁴ Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritaṃ saḥassagabbhapaṭimaṇḍitaṃ mahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesim. Ekasmiṃ hi samaye Pubbārāme yathāvuttapāsāde

1. Sinehatāpana (Ka)

3. Pāpakammehi (Ka)

2. Am 1. 137; Ma 3. 216 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 414 piṭṭhe.

Bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā Sathhārampi acintetvā tiracchānakatham kathetumāraddhā, tam sutvā Bhagavā te samvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṃ Mahāmogallānattheraṃ āmantesi “passasi tvaṃ Moggallāna nave bhikkhū tiracchānakathamanuyutte”ti. Tam sutvā thero Satthu ajjhāsayaṃ ñatvā abhiññāpādakaṃ āpokasiṅgārammaṇaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa patiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thūpikaṃ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparena passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhīta samviggaṃ pāsādassa patanabhayena tato nikkhamitvā Bhagavato samīpe aṭṭhamsu. Sathhā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ deseti. Tam sutvā tesu keci sotāpattiphale patiṭṭhahimsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale patiṭṭhahimsu. Svāyamattho Pāsādakampanasuttena¹ dīpetabbo.

Vejayantapāsādanti so Vejayantapāsādo² Tāvatisabhavane yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgārapaṭimaṇḍito devāsurasāṅgāme Asure jinitvā Sakke Devānaminde nagaramajjhe ṭhite uṭṭhito vijayantena nibbattatā “Vejayanto”ti laddhanāmo pāsādo, tam sandhāyāha “Vejayantapāsādan”ti. Tampi hi ayaṃ thero pādaṅguṭṭhena kampesi. Ekasmim hi samaye Bhagavantaṃ Pubbārāme viharantaṃ Sakko devarājā upasaṅkamtivā taṇhāsaṅkхайavimuttim pucchi. Tassa Bhagavā vissajjeti, so tam sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā attano devalokameva gato. Athāyasmā Mahāmogallāno evaṃ cintesi “ayaṃ Sakko Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā evarūpaṃ gambhīraṃ nibbānapaṭisaṃyuttaṃ pañhaṃ pucchi, Bhagavatā ca pañho vissajjito, kinnu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā. Yannūnāhaṃ devalokaṃ gantvā tamatthaṃ jāneyyan”ti. So tāvadeva Tāvatisabhavanaṃ gantvā Sakkam Devānamindaṃ tamatthaṃ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto hutvā vikkhepaṃ akāsi. Thero tassa samvegajananatthaṃ Vejayantapāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṃ—

1. Ma 1. 414 piṭṭhe.

2. Vejayanto pāsādo (Sī)

“Yo Vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi.
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā”¹.

Ayaṃ panattho Cūlatanḥāsāṅkhayavimuttisuttena²dīpetabbo.
Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva.

Sakkaṃ so paripucchatīti yathāvuttameva therassa
taṇḥāsāṅkhayavimuttipucchaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “**api āvuso jānāsi, taṇhakkhayavimuttiyo**”³ti. **Tassa Sakko viyākāsīti** idaṃ therena
pāsādakampane kate³ saṃviggahadayena pamādaṃ pahāya yoniso manasi
karitvā pañhassa byākatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Satthārā
desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha “pañham puṭṭho yathātathan”³ti.
Tattha **Sakkaṃ so paripucchatīti** Sakkaṃ devarājaṃ so Moggallānatthero
Satthārā desitāya taṇḥāsāṅkhayavimuttiyā sammadeva gahitabhāvaṃ pucchi.
Atītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Api āvuso jānāsīti** āvuso api jānāsi,
kiṃ jānāsi. **Taṇhakkhayavimuttiyoti** yathā taṇḥāsāṅkhayavimuttiyo Satthārā
tuyhaṃ desitā, tathā kiṃjānāsīti pucchi. **Taṇhakkhayavimuttiyoti** vā
taṇḥāsāṅkhayavimuttisuttassa desanaṃ pucchati.

Brahmānanti mahābrahmānaṃ. **Sudhammāyaṃ ṭhito sabhanti**
sudhammāya sabhāya. Ayaṃ pana brahmaloke Sudhammasabhāva, na
Tāvatiṃsabhavane, Sudhammasabhāvīrahito devaloko nāma natthi. **Ajjāpi**
tyā’vuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahūti imaṃ brahmalokaṃ upagantuṃ
samattho natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, Satthu idhāgamanato pubbe
yā tuyhaṃ diṭṭhi ahosi, kiṃ ajjāpi idānipi sā diṭṭhi na vigatāti. **Passasi**
vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaranti brahmaloke vītipatantaṃ
Mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejodhātuṃ
samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa Bhagavato obhāsaṃ passasīti attho.
Ekasmiṃ hi samaye Bhagavā brahmaloke Sudhammāya sabhāya
sannipatitvā sannisinnassa “atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā
evaṃmahiddhiko, yo idha āgantuṃ sakkuṇeyyā”³ti cintentassa

1. Ma 1. 414 piṭṭhepi.

2. Ma 1. 318 piṭṭhe.

3. Kampane eva tesam (Ka)

brahmuno cittamaññāya tattha brahmuno matthake ākāse nisinno tejjodhātuṃ samāpajjitvā obhāsaṃ muñcanto Mahāmogallānādīnaṃ āgamaṇaṃ cintesi. Saha cintanena tepi tattha gantvā Satthāraṃ vanditvā Satthu ajjhāsayaṃ ñatvā tejjodhātuṃ samāpajjitvā paccekadisāsu nisīditvā obhāsaṃ vissajjitvā¹ sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā brahmuno kallacittataṃ² ñatvā catusaccapakāsaṇaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patiṭṭhahimsu, taṃ sandhāya codento **“ajjāpi tyā’vuso sā diṭṭhī”**ti gāthamāha. Ayaṃ panattho Bakabrahmasuttena³ dīpetabbo. Vuttaṃ hetam⁴—

Ekam samayaṃ Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā”ti. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno cetasā cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva Jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno upari vehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejjodhātuṃ samāpajjitvā.

Atha kho āyasmato Mahāmogallānassa etadahosi “kahaṃ nu kho Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Mahāmogallāno Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃanusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejjodhātuṃ samāpannaṃ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva Jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho āyasmā Mahāmogallāno puratthimaṃ disaṃ nissāya tassa

1. Vissajjesuṃ, (Sī, Ka)

2. Kallacittaṃ (Ka)

3. Aññatarabrahmasuttena (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

4. Saṃ 1. 146 piṭṭhādīsu.

brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā
nīcataraṃ¹ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākassapassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Mahākassapo
Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena tassa
brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ,
disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva Jetavane
antarahito tasmim̄ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Mahākassapo dakkhiṇaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākappinassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti, addasā kho āyasmā Mahākappino
Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena tassa
brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ,
disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva Jetavane
antarahito tasmim̄ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Mahākappino pacchimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Anuruddhassa etadahosi “kahaṃ nu kho
Bhagavā etarahi viharatī”ti. Addasā kho āyasmā Anuruddho
Bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena
tassabrahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ
samāpannaṃ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa- evameva
Jetavane antarahito tasmim̄ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā
Anuruddho uttaraṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ
pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ Bhagavato.

1. Nīcatarakaraṇaṃ (Ka)

Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṃ brahmānaṃ gāthāya
ajjhabhāsi—

Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.
Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaranti.
Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.
Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
Svāhaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassatoti.

Atha kho Bhagavā taṃ brahmānaṃ saṃvejetvā seyyathāpi nāma
balavā puriso -pa- evameva tasmim̄ brahmaloke antarahito Jetavane
pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataraṃ brahmapārisajjaṃ āmantesi
“ehi tvaṃ mārisa yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkama,
upasaṅkamtivā āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ evaṃ vadehi ‘atthi nu
kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvaka
evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ Moggallāno
Kassapo Kappino Anuruddho’ti”. “Evaṃ mārisā”ti kho so
Brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā
Mahāmoggallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmantaṃ
Mahāmoggallānaṃ etadavoca “atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi
tassa Bhagavato sāvaka evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi
bhavaṃ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho” ti. Atha kho
āyasmā Mahāmoggallāno taṃ Brahmapārisajjaṃ gāthāya ajjhabhāsi—

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.
Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvaka”ti.

Atha kho so Brahmapārisajjo āyasmato Mahāmoggallānassa
bhāsitaṃ abhinandītvā anumodītvā yena so brahmā tenupasaṅkami,
upasaṅkamtivā taṃ brahmānaṃ etadavoca “āyasmā mārisa
Mahāmoggallāno evamāha—

‘Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.
Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā’ ti.

Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa
Brahmapārisajjassa bhāsitaṃ abhinandīti.

Idaṃ sandhāya vuttaṃ “ayaṃ panattho Bakabrahmasuttena¹
dīpetabbo” ti.

Mahāneruno kūṭanti kūṭasīsena sakalameva Sinerupabbatarājaṃ vadati.
Vimokkhena aphassayīti² jhānavimokkhanissayena abhiññāṇena phassayīti³
adhippāyo. **Vananti** Jambudīpaṃ. So hi vanabahulatāya “vanan” ti vutto.
Tenāha “Jambusaṇḍassa issaro” ti. **Pubbavidehānanti** pubbavidehaṭṭhānaṃ,
pubbavidehanti attho⁴. **Ye ca bhūmisayā narāti** bhūmisayā narā nāma
Aparagoyānakā ca Uttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato
“bhūmisayā” ti vuttā. Tepi sabbe aphassayīti sambandho. Ayaṃ panattho
Nandopanandadamanena⁵ dīpetabbo—

Ekasmiṃ kira samaye Anāthapiṇḍiko gahapati Bhagavato
dhammadesanaṃ sutvā “sve bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ
gehe bhikkhaṃ gaṇhathā” ti nimantetvā pakkāmi, taṃdivasaṅca Bhagavato
paccūsasamaye dasasahassilokadhātum olokentassa **Nandopanando** nāma
nāgarājā nāṇamukhe āpāthaṃ āgacchi. Bhagavā “ayaṃ nāgarājā mayhaṃ
ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchati, kiṃ nu kho bhavissati” ti āvajjento
saraṇagamanassa upanissayaṃ disvā “ayaṃ micchādīṭṭhiko tīsu ratanesu
appasanno, ko nu kho imaṃ micchādīṭṭhito vimoceyyā” ti āvajjento
Mahāmogallānattheraṃ addasa.

Tato pabhātāya rattiyā sarīrapaṭijjaggaṇaṃ katvā āyasmantaṃ Ānandaṃ
āmantesi “Ānanda pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ārocehi ‘Tathāgato
devacārikaṃ gacchatī’ ti”. Taṃdivasaṅca Nandopanandassa āpānabhūmiṃ
sajjayimsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno
tividhanāṭakehi ceva nāgaparīsāya ca parivuto dibbabhājanesu upaṭṭhāpitaṃ

1. Aññatarabrahmasuttana (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

2. Apassayīti (Ka)

3. Passayīti (Ka)

4. Pubbavidehānanti pubbavidehānaṃ ca dīpaṃ. (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)

Pupphavidehānanti pubbavidehaṭṭhānaṃ dīpaṃ, pubbavidehanti attho. (?)

5. Visuddhi 2. 27 piṭṭhādīsu.

annapānavidhiṃ olokayamāno nisinno hoti. Atha kho Bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Tāvatisadevalokābhimukho pāyāsi.

Tena kho pana समयena Nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṃ pāpakam diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “ime hi nāma muṇḍakā samaṇakā amhākaṃ uparibhavanena devānaṃ Tāvatisānaṃ bhavanaṃ pavisantipi nikkhamantipi, na idāni ito paṭṭhāya imesaṃ amhākaṃ matthake pādapaṃsum okirantānaṃ gantum dassāmi”ti uṭṭhāya Sinerupādaṃ gantvā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ katvā Tāvatisabhavanaṃ avakujjena phaṇena paṭiggahetvā adassanaṃ gamesi.

Atha kho āyasmā Raṭṭhapālo Bhagavantaṃ etadavoca “pubbe bhante imasmiṃ padese ṭhito Sineruṃ passāmi, Sineruparibhaṇḍaṃ passāmi, Tāvatisaṃ passāmi, Vejayantaṃ passāmi, Vejayantassa pāsādassa upari dhajam passāmi. Ko nu kho bhante hetu ko paccayo, yaṃ etarahi neva Sineruṃ passāmi -pa- na Vejayantassa pāsādassa upari dhajam passāmi”ti, ayaṃ Raṭṭhapāla Nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṃ kupito Sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇena paṭicchādetvā andhakāraṃ katvā ṭhitoti. “Damemi nam bhante”ti. Na Bhagavā nam anujāni. Atha kho āyasmā Bhaddiyo āyasmā Rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū uṭṭhahimsu. Na Bhagavā anujāni.

Avasāne Mahāmoggallānatthero “aham bhante dameminan”ti āha. “Damehi Moggallānā”ti Bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṃ vijahitvā mahantaṃ nāgarājavaṇṇaṃ abhinimminivā Nandopanandaṃ cuddasakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇassa matthake attano phaṇaṃ ṭhapetvā Sinerunā saddhiṃ abhinippīlesi. Nāgarājā dhūmayi, thero “na tuyhamyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthi”ti dhūmayi. Nāgarājassa dhūmo theram na bādhati. Therassa pana dhūmo nāgarājam bhādhati. Tato nāgarājā pajjali, theropi “na tuyhamyeva sarīre aggi atthi, mayhampi atthi”ti pajjali. Nāgarājassa tejo theram na bādhati, therassa pana tejo nāgarājam bādhati. Nāgarājā “ayam mam Sinerunā abhinippīlatvā dhūmayati

ceva pajjalati cā”ti cintetvā “bho tuvaṃ¹ kosī”ti paṭipucchi. Ahaṃ kho Nanda Moggallānoti. Bhante attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhīti.

Thero taṃ attabhāvaṃ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmakāṇṇasotena nikkhami, vāmakāṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṃ vivari. Thero mukhena pavisitvā antokucchiyaṃ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā “Moggallāna manasi karohi mahiddhiko nāgo”ti āha. Thero “mayhaṃ kho bhante cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu bhante Nandopanando, ahaṃ Nandopanandasadisānaṃ nāgarājānaṃ satampi sahasampi satasahasampi dameyyan”ti āha.

Nāgarājā cintesi “pavisanto tāva me na diṭṭho, nikkhamanakāle dāni naṃ dāṭhāntare pakkhipitvā saṅkhādissāmi”ti cintetvā “nikkhamatha bhante, mā maṃ antokucchiyaṃ aparāparaṃ caṅkamanto bādhayitthā”ti āha. Thero nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Nāgarājā “ayaṃ so”ti disvā nāsavātaṃ vissajji. Thero catutthajjhānaṃ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṃ nāsakkhi. “Avasesā bhikkhu kira ādito paṭṭhāya sabbapāṭihāriyāni kātuṃ sakuṇeyyūṃ, imaṃ pana ṭhānaṃ patvā evaṃ khippanisantino hutvā samāpajjituṃ nāsakkhissanti”ti nesāṃ Bhagavā nāgarājadamaṇaṃ nānujāni.

Nāgarājā “ahaṃ imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletuṃ nāsakkhiṃ, mahiddhiko so samaṇo”ti cintesi, thero attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇarūpaṃ nimminitvā supaṇṇavātaṃ dassento nāgarājānaṃ anubandhi, nāgarājā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminitvā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti vadanto therassa pāde vandi, thero “Satthā Nanda āgato, ehi tvaṃ, gamissāma”ti nāgarājānaṃ dametvā nibbisaṃ katvā gahetvā

Bhagavato santikaṃ agamāsi. Nāgarājā Bhagavantaṃ vanditvā “bhante tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti āha. Bhagavā “sukhī hohi nāgarājā”ti vatvā bhikkhusaṃghaparivuto Anāthapiṇḍikassa nivesanaṃ agamāsi.

Anāthapiṇḍiko “kiṃ bhante atidivā āgatathā”ti āha. Moggallānassa ca Nandopanandassa ca saṅgāmo ahoṣīti. Kassa pana bhante jayo, kassa parājayoti. Moggallānassa jayo, Nandassa parājayoti. Anāthapiṇḍiko “adhivāsetu me bhante Bhagavā sattāhaṃ ekapaṭipāṭiyā bhantaṃ, sattāhaṃ therassa sakkāraṃ karissāmī”ti vatvā sattāhaṃ Buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Tena vuttaṃ “Nandopanandadamaṇa dīpetabbo”ti.

Yo etamabhijānātīti etaṃ yathāvuttaṃ vimokkhaṃ phusanakaraṇavasena jānāti.

Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍahāmīti evaṃ na aggi abhisamceti, nāpi ḍahanāya payogaṃ parakkamaṃ karoti, bālo eva pana¹ “ayaṃ mandāgatī”ti anijalantaṃ viya jalitaṃ aggaṃ āsajja naṃ paḍayhati, evameva māra na mayaṃ ḍahitukāma bādhetukāma², tvaññeva pana tathā āgamanādi-atthena Tathāgataṃ aggikhandhasadisāṃ ariyasāvakaṃ āsajja attānaṃ ḍahissasi, ḍahadukkhato na muñcissasi.

Apuññaṃ pasavīti apuññaṃ paṭilabhati. **Na me pāpaṃ vipaccatīti** mama pāpaṃ na vipaccati, kiṃ nu māra evaṃ maññasi nayidamatthi³.

Karoto te cīyate pāpanti ekaṃsena karontassa te pāpaṃ cirarattāya cirakālaṃ anathāya dukkhāya upacīyati. **Māra nibbinda Buddhamaḥati** catusaccabuddhato Buddhasāvakato nibbinda nibbijja parato kammaṃ⁴. **Āsaṃ mākaṃsi bhikkhusūti** “bhikkhū virodhemi vihesemī”ti etaṃ āsaṃ mākaṃsi.

Itīti evaṃ. **Māraṃ atajjesīti** “māra nibbinda -pa- bhikkhusū”ti āyasmā Mahāmoggallāno. **Bhesakaḷāvaneti** evaṃnāmake araññe.

1. Eva nāma (Sī)

3. () Natthi (Sī)

2. Māra maṃ dahitukāmo bādhetukāmo (Sī)

4. Nibbijja parato kammamāha (Sī)

tatoti tajjanahetu. **So dummano yakkhoti** so māro domanassiko hutvā tattheva tasmimyeva ṭhāne antaradhāyi, adassanaṃ agamāsi. Ayañca gāthā dhammasaṅgāyanakāle ṭhapitā. Yaṃ panettha antarantarā atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

Evamayaṃ mahāthero māraṃ tajjetvā devacārikānarakacārikādivasena aññehi sāvakehi asādhāraṇaṃ sattūpakāraṃ¹ katvā āyupariyosāne parinibbāyi, parinibbāyanto ca Anomadassissa Bhagavato pādamaṃle paṇidhānaṃ katvā tato paṭṭhāya tattha tattha bhave uḷārāni puññāni katvā sāvakaṇāmiyā matthake ṭhitopi antarā katassa pāpakammaṃsa vasena uṭṭhitāya kammaṇīkāya titthiyehi uyyojitehi corehi bādhitō anappakaṃ sarīrakhedaṃ katvā parinibbāyi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Anomadassī Bhagavā, Lokajetṭho Narāsabho.
Vihāsi Himavantamhi, devasaṅghapurakkhato.

Bhagavā tato otarivā, vicari cārikaṃ Jino.
Sattakāyaṃ anuggaṇhanto, Bārāṇasim upāgami.

Khīṇāsavasahasseehi, parivuto Lokanāyako.
Obhāsento disā sabbā, virocittha Mahāmuni.

Tadāhaṃ gahapati hutvā, saradena mahiddhinā.
Uyyojito sahāyena, Satthāraṃ upasaṅkamim.

Upasaṅkamtivāna Sambuddhaṃ, nimantetvā Tathāgataṃ.
Attano bhavanaṃ nesi, mānayaṃto Mahāmuniṃ³.

Upaṭṭhitaṃ Mahāvīraṃ, devadevaṃ Narāsabhaṃ.
Sabhikkhusaṅghaṃ tappemi, annapānenahaṃ tadā.

1. Satthūpakāraṃ (Sī)

2. Khu 3. 34 piṭṭhādīsu.

3. Dutiyagāthāto yāva catutthagāthā, tāva gāthānaṃ Pāliyaṃ visamatā dissati, atthuppattiyā pana saṃsandatiyeva.

Anumodi Mahāvīro, sayambhū aggapuggalo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yam so saṅghapūjesi, Buddhañca Lokanāyakaṃ.
 Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.
 Sattasattatikkhattuñca, devarajjaṃ karissati.
 Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Pañcapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
 Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Kolito nāma nāmena, Brahmabandhu bhavissati.
 So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito.
 Gotamassa Bhagavato, dutiyo hessati sāvako.
 Āraddhavīriyo pahitatto, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Pāpamittopanissāya, kāmarāgavasāṃ gato.
 Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayim duṭṭhamānaso.
 Yam yam yonu'papajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ.
 Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.
 Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.
 Pavivekamanuyutto, samādhībhāvanārato.
 Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhaṃsiyam.
 Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati.
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.
Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammabhinīharim.
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.
Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Satṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Mahānipāta

1. Vaṅḡisattheragāthāvaṇṇanā

Sattatinipāte **nikkhantaṃ vata maṃ santanti**-ādikā āyasmato Vaṅḡisattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarabuddhakāle Haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbatto purimanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā Satthu adhikārakammaṃ katvā “ahampi anāgate paṭibhānavantānaṃ aggo bhaveyyan”ti patthanaṃ katvā Satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattīyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Vaṅḡisoti** laddhanāmo tayo bede uggaṇhanto¹ ācariyaṃ ārādhetaṃ chavasīsamantaṃ nāma sikkhitvā chavasīsaṃ nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbatto”ti jānāti.

Brāhmaṇā “ayaṃ amhākaṃ jīvitamaggo”ti ñatvā Vaṅḡisaṃ gahetvā paṭicchannayāne nisīdāpetvā gāmanigamarājadhāniyo vicaranti. Vaṅḡisopi tivassamatthake matānampi sīsaṃ āharāpetvā nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbatto”ti vatvā mahājanassa kaṅkhacchedanattamaṃ te te jane āvāhetvā² attano attano gatim kathāpeti. Tena tasmim mahājano abhippasīdati. So taṃ nissāya mahājanassa hatthato satampi sahasampi labhatīti. Brāhmaṇā Vaṅḡisamādāya yathārucaṃ vicarivā puna Sāvattīm agamaṃsu. Vaṅḡiso Satthu guṇe sutvā Satthāraṃ upasaṅkamtukāmo ahosi. Brāhmaṇā “samaṇo Gotamo māyāya taṃ āvaṭṭessatī”ti paṭikkhipiṃsu. Vaṅḡiso tesam vacanaṃ anādiyitvā Satthu santikaṃ gantvā madhurapaṭisaṅthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi.

Taṃ Satthā pucchi “Vaṅḡisa kiṅci sippaṃ jānāsī”ti. Āma bho Gotama chavasīsamantaṃ nāma jānāmi, tena tivassamatthake matānampi sīsaṃ nakhena ākoṭetvā nibbattaṭṭhānaṃ jānāmīti. Satthā tassa ekaṃ niraye

1. Ugaṇhi, tato (sabbattha)

2. Taṃ taṃ janaṃ āvisāpetvā (Sī)

nibbattassa sīsam dasseti, ekaṃ manussesu, ekaṃ devesu, ekaṃ parinibbutassa sīsam dassesi. So paṭhamam sīsam ākoṭetvā “bho Gotama ayaṃ satto niraye nibbatto”ti āha. Sādhu Vaṅgīsa suṭṭhu tayā diṭṭham, “ayaṃ satto kuhiṃ nibbatto”ti pucchi. Manussaloketi. Ayaṃ kuhinti. Devaloketi tiṇṇannampi nibbattaṭṭhānam kathesi. Parinibbutassa pana sīsam nakhena ākoṭento neva antam¹ na koṭim passi. Atha nam Satthā “na sakkosi Vaṅgīsā”ti pucchi. “Upaparikkhāmi tāvā”ti punappunam parivattetvā ākoṭentopi bāhirakamantena khīṇāsavassa gatiṃ katham jānissati, athassa matthakato sedo mucci. So lajjitvā tuṇhībhūto aṭṭhāsi. Atha nam Satthā “kilamasi Vaṅgīsā”ti āha. Āma bho Gotama, imassa uppannaṭṭhānam jānitum na sakkomi, sace tumhe jānātha, kathethāti. Vaṅgīsa “aham etampi jānāmi, ito uttaritarampi jānāmi”ti vatvā—

“Cutim yo vedi sattānam, upapattiṅca sabbaso.

Asattam Sugatam Buddhānam, tamaham brūmi brāhmaṇam.

Yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusa.

Khīṇāsavam arahantaṃ, tamaham brūmi brāhmaṇam”ti²—

imā dve gāthā abhāsi. Vaṅgīso “tena hi bho Gotama taṃ vijjam me dethā”ti apacitiṃ dassetvā Satthu santike nisīdi. Satthā “amhehi samānalingassa demā”ti āha. Vaṅgīso “yamkiñci katvā mayā imam mantam gahetum vaṭṭati”ti brāhmaṇe āha “tumhe mayi pabbajante mā cintayittha, aham mantam uggaṇhitvā sakalajambudīpe jeṭṭhako bhavissāmi, tumhākampi tena bhaddakameva bhavissati”ti mantatthāya Satthusantikaṃ upasaṅkamtivā pabbajam yāci. Tadā ca thero Nigrodhakappo Bhagavato santike thito hoti, taṃ Bhagavā āṇāpesi “nigrodhakappa imam pabbājehi”ti. So Satthu āṇāya taṃ pabbājesi. Athassa Satthā “mantaparivāram tāva uggaṇhāhi”ti dvattiṃsākārammatṭhānam vipassanākammaṭṭhānaṅca ācikkhi. So dvattiṃsākāram sajjhāyantova vipassanam paṭhapesi. Brāhmaṇā Vaṅgīsam upasaṅkamtivā “kiṃ bho Vaṅgīsa samaṇassa Gotamassa santike sippam

1. Ādim (Sī)

2. Khu 1. 73, 378 piṭṭhesu.

sikkhitan”ti pucchiṃsu. Kiṃ sippasikkhanena, gacchatha tumhe, na mayhaṃ tumhehi kattabbakiccanti. Brāhmaṇā “tvampi dāni samaṇassa Gotamassa vasam āpanno, māyāya āvaṭṭito, kiṃ mayam tava santike karissāmā”ti¹ āgatamaggeneva pakkamiṃsu. Vaṅgīsatthero vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammesu cakkhumā.

Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

Yathāpi sāgare ūmi, gagane viya tārakā.

Evaṃ pāvacaṇaṃ tassa, arahantehi cittitaṃ.

Sadevāsuraṇāgehi, manujehi purakkhato.

Samaṇabrāhmaṇākiṇṇe, janamajjhe Jinuttamo.

Pabhāhi anurañjanto, loke lokantagū Jino.

Vacanena vibodhento, veneyyapadumāni so.

Vesārajjehi sampanno, catūhi purisuttamo.

Pahīnabhayasārajjo, khemappatto visārado.

Āsahaṃ pavaraṃ ṭhānaṃ, Buddhabhūmiṅca kevalaṃ.

Paṭijānāti lokaggo, natthi saṅcodako kvaci.

Sīhanādamasambhītaṃ, nadato tassa tādino.

Devo naro vā brahmā vā, paṭivattā na vijjati.

Desento pavaraṃ dhammaṃ, santārento sadevakaṃ.

Dhammacakkaṃ pavatteti, parisāsu visārado.

Paṭibhānavataṃ aggaṃ, sāvakaṃ sādhusammaṭtaṃ.

Guṇaṃ bahuṃ pakittetvā, etadagge ṭhapesi taṃ.

Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ, brāhmaṇo sādhusammato.

Sabbavedavidū jāto, vāgīso vādisūdano.

Upecca taṃ Mahāvīraṃ, sutvāhaṃ dhammadesanaṃ.

Pītivaraṃ paṭilabhiṃ, sāvakassa guṇe rato.

1. Carissāmāti (Si)

2. Khu 4. 150 piṭṭhādīsu.

Nimantetvāva Sugataṃ, sasaṃghaṃ lokanandanāṃ.
Sattāhaṃ bhojayitvāhaṃ, dussehacchādayiṃ tadā.

Nipacca sirasā pāde, katokāso katañjalī.
Ekamantaṃ ṭhito haṭṭho, santhaviṃ jinamuttamaṃ.

Namo te vādimaddana, namo te Isisattama.
Namo te sabbalokagga, namo te abhayaṃ kara.

Namo te māramathana, namo te diṭṭhisūdana.
Namo te santisukhada, namo te saraṇaṃ kara.

Anāthānaṃ bhavaṃ nātho, bhītānaṃ abhayappado.
Vissāmbhūmi santānaṃ, saraṇaṃ saraṇesinaṃ.

Evamādīhi Sambuddhaṃ, santhavitvā mahāguṇaṃ.
Avocaṃ vādisūdassa, gatiṃ pappomi bhikkhuno.

Tadā avoca Bhagavā, anantapaṭibhānavā.
Yo so Buddhaṃ abhojesi, sattāhaṃ sahasāvakaṃ.

Guṇaṅca me pakittesi, pasanno sehi pāṇibhi.
Eso patthayate ṭhānaṃ, vādisūdassa bhikkhuno.

Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.
Devamānusasampattiṃ, anubhotvā anappakaṃ.

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
Vaṅgīso nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Taṃ sutvā mudito hutvā, yāvajīvaṃ tadā Jinaṃ.
Paccayehi upaṭṭhāsiṃ, mettacitto Tathāgataṃ.

Tena kammena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.

Pacchime ca bhavē dāni, jāto vippakule ahaṃ.
 Paccājāto yadā āsiṃ, jātiyā sattavassiko.
 Sabbavedavidū jāto, vādasatthavisārado.
 Vādissaro cittakathī, paravādappamaddano.
 Vaṅge jātoti Vaṅgīso, vacane issaroti vā.
 Vaṅgīso iti me nāmaṃ, abhavī lokasammataṃ.
 Yadāhaṃ viññutaṃ patto, ṭhito paṭhamayobbane.
 Tadā Rājagahe ramme, Sāriputtamahaddasaṃ.
 Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ, pattapāṇiṃ susaṃvutaṃ.
 Alolakkhiṃ mitabhāṇiṃ, yugamattaṃ nidakkhitaṃ.
 Taṃ disvā vimhito hutvā, avocaṃ mamanucchavaṃ.
 Kaṇikāraṃva nicitaṃ, cittaṃ gāthāpadaṃ ahaṃ.
 Ācikkhi so me Satthāraṃ, Sambuddhaṃ Lokanāyakaṃ.
 Tadā so paṇḍīto vīro, uttariṃ samavoca me.
 Virāgasamhitaṃ vākyaṃ, katvā duddasamuttamaṃ.
 Vicittapaṭibhānehi, tosīto tena tādīnā.
 Nipacca siraasā pāde, pabbājehīti maṃ bravi.
 Tato maṃ sa mahāpaṇṇo, Buddhasatṭhamupānaya.
 Nipacca siraasā pāde, nisīdiṃ Satthu santike.
 Mamāha vadataṃ seṭṭho, kacci Vaṅgīsa jānāsi.
 Kiñci sippanti tassāhaṃ, jānāmīti ca abravim.
 Matasīsaṃ vanacchuddhaṃ, api bārasavassikaṃ.
 Tava vijjāvisesena, sace sakkosi vācaya.
 Āmoti me paṭiññāte, tīṇi sīsāni dassayi.
 Nirayanaradevesu, upapanne avācayim.
 Tadā khīṇāsavasseva, sīsaṃ dassesi nāyako.
 Tatohaṃ vihatārabbho, pabbajjaṃ samayācisaṃ.

Pabbajitvāna Sugataṃ, santhavāmi tahiṃ tahiṃ.
 Tato maṃ kabbavittosi, ujjhāyantiha bhikkhavo.
 Tato vīmaṃsanatthaṃ me, āha Buddho vināyako.
 Takkikā panimā gāthā, ṭhānaso paṭibhanti taṃ.
 Na kabbavittohaṃ vīra, ṭhānaso paṭibhanti maṃ.
 Tena hi dāni Vaṅgīsa, ṭhānaso santhavāhi maṃ.
 Tadāhaṃ santhaviṃ vīraṃ, gāthāhi Isisattamaṃ.
 Ṭhānaso me tadā tuṭṭho, Jino agge ṭhapesi maṃ.
 Paṭibhānena cittena, aññesamatimaññahaṃ.
 Pesale tena saṃviggo, arahattamapāpuṇiṃ.
 Paṭibhānavataṃ aggo, añño koci na vijjati.
 Yathāyaṃ bhikkhu Vaṅgīso, evaṃ dhāretha bhikkhavo.
 Satasahassee kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ mama.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Nāgova bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.
 Svāgataṃ vata me āsi, Buddhasettṭhassa santike.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
 Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
 Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā thero Satthu santikaṃ gacchanto cakkhupathato
 paṭṭhāya candena, sūriyena, ākāsenā, mahāsamuddena, Sinerunā
 pabbatarājena, sihena migaraññā, hatthināgenāti tena tena saddhiṃ
 upamento anekehi padasatehi Satthāraṃ vaṇṇentova upagacchati, tena taṃ
 Satthā saṃghamajjhe nisinna paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Atha
 therena arahattappattito pubbe ca pacchā ca taṃ taṃ cittaṃ āgamma bhāsitaṃ,
 therāṃ uddissa Ānandattherādīhi bhāsitaṃ ca—

1218. Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmā'nagāriyaṃ.
Vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime.
1219. Uggaputtā mahissāsā, sikkhitā daḷhadhammino.
Samantā parikireyyuṃ, sahasaṃ apalāyinaṃ.
1220. Sacepi ettakā bhiyyo, āgamiṣanti itthiyo.
Neva maṃ byādhayissanti, dhamme samhi patiṭṭhito.
1221. Sakkhī hi me sutāṃ etaṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Nibbānagamaṇaṃ maggaṃ, tattha me nirato mano.
1222. Evañce maṃ viharantaṃ, pāpima upagacchasi.
Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasi.
1223. Aratiñca ratiñca pahāya,
Sabbaso gehasitañca vitakkaṃ.
Vanathaṃ na kareyya kuhiñci,
Nibbanatho avanatho sa bhikkhu.
1224. Yamidha pathaviñca vehāsaṃ,
Rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiñci.
Parijīyati sabbamaniccaṃ,
Evaṃ samecca caranti mutattā.
1225. Upadhīsu janā gadhitāse,
Diṭṭhasute paṭighe ca mute ca.
Ettha vinodaya chandamanejo,
Yo hettha na limpati muni tamāhu.
1226. Atha saṭṭhisitā savitakkā,
Puthujjanatāya adhammā niviṭṭhā.
Na ca vaggagata'ssa kuhiñci,
No pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhu.

1227. Dabbo cirarattasamāhito,
 Akuhako nipako apihālu.
 Santaṃ padaṃ ajjhagamā muni,
 Paṭicca parinibbuto kaṅkhati kālaṃ.
1228. Mānaṃ pajahassu Gotama,
 Mānapathaṅca jahassu asesāṃ.
 Mānapathamhi sa mucchito,
 Vipphaṭṭhāsaṃhāsaṃ cirarattaṃ.
1229. Makkhena makkhitā pajā,
 Mānahatā nirayaṃ papatanti.
 Socanti janā cirarattaṃ,
 Mānahatā nirayaṃ upapannā.
1230. Na hi socati bhikkhu kadāci,
 Maggajino sammā paṭipanno.
 Kittiṅca sukhaṅcānubhoti,
 Dhammasasoti tamāhu tathattaṃ.
1231. Tasmā akhilo idha padhānavā,
 Nivaraṇāni pahāya visuddho.
 Mānaṅca pahāya asesāṃ,
 Vijjāya'ntakaro samitāvī.
1232. Kāmarāgena ḍayhāmi, cittaṃ me pariḍayhati.
 Sādhu nibbāpanaṃ brūhi, anukampāya Gotama.
1233. Saññāya vipariyesā, cittaṃ te pariḍayhati.
 Nimittaṃ parivajjehi, subhaṃ rāgūpasamhitāṃ.
1234. Asubhāya cittaṃ bhāvehi, ekaggaṃ susamāhitaṃ.
 Sati kāyagatā tya'tthu, nibbidābahulo bhava.
1235. Animittaṅca bhāvehi, mānānusaya'mujjaha.
 Tato mānābhisaṃmayā, upasanto carissasi.

1236. Tameva vācaṃ bhāseyya, yāya'ttānaṃ na tāpaye.
Pare ca na vihimseyya, sā ve vācā subhāsītā.
1237. Piyavācameva bhāseyya, yā vācā paṭinanditā.
Yaṃ anādāya pāpāni, paresaṃ bhāsate piyaṃ.
1238. Saccaṃ ve amatā vācā, esa dhammo sanantano.
Sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo paṭiṭṭhitā.
1239. Yaṃ buddho bhāsati vācaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā.
Dukkassantakiriyāya, sā ve vācānamuttamā.
1240. Gambhīrapañño medhāvī, maggāmaggassa kovido.
Sāriputto mahāpañño, dhammaṃ deseti bhikkhunaṃ.
1241. Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.
Sālikāyiva¹ nigghoso, paṭibhānaṃ udiyyati².
1242. Tassa taṃ desayantassa, suṇanti madhuraṃ giraṃ.
Sarena rajanīyena, savaṇīyena vaggunā.
Udaggacittā muditā, sotaṃ odhenti bhikkhavo.
1243. Ajja pannarase visuddhiyā, bhikkhū pañcasatā samāgatā.
Saṃyojanabandhanacchidā, anīghā khīṇapunabbhavā isī.
1244. Cakkavattī yathā rājā, amaccaparivārīto.
Samantā anupariyeti, sāgarantaṃ mahiṃ imaṃ.
1245. Evaṃ vijitasaṅgāmaṃ, satthavāhaṃ anuttaraṃ.
Sāvakaṃ payirupāsanti, tevijjā maccuhāyino.
1246. Sabbe Bhagavato puttā, palāpettha na vijjati.
Taṇhāsallassa hantāraṃ, vande ādiccabandhunaṃ.
1247. Parosahassaṃ bhikkhūnaṃ, Sugataṃ payirupāsati.
Desentaṃ virajaṃ dhammaṃ, nibbānaṃ akutobhayaṃ.

1. Sālikāyeva (Ka)

2. Udīrayi (Saṃ 1. 191.)

1248. Suṇanti dhammaṃ vimalaṃ, Sammāsambuddhadesitaṃ.
Sobhati vata Sambuddho, bhikkhusaṃghapurakkhato.
1249. Nāganāmosi Bhagavā, isīnaṃ Isisattamo.
Mahāmeghova hutvāna, sāvake abhivassasi.
1250. Divā vihārā nikkhamma, Satthudassanakamyatā.
Sāvako te Mahāvīra, pāde vandati Vaṅgiso.
1251. Ummaggapathaṃ māraṣṣa,
Abhibhuyya carati pabhijja khīlāni.
Taṃ passatha bandhapamuñca karaṃ,
Asitaṃva bhāgaso pavibhajja.
1252. Oghassa hi nitaraṇatthaṃ,
Anekavihitaṃ maggaṃ akkhāsi.
Tasmaṃ ca amate akkhāte,
Dhammasā ṭhitā asaṃhīrā.
1253. Pajjotakaro ativijja,
Sabbatṭhitīnaṃ atikkama'maddasa.
Ñatvā ca sacchikatvā ca,
Aggaṃ so desayi dasaddhānaṃ.
1254. Evaṃ sudesite dhamme,
Ko pamādo vijānataṃ dhammaṃ.
Tasmā hi tassa Bhagavato sāsane,
Appamatto sadā namassamanusikkhe.
1255. Buddhānubuddho yo thero, Koṇḍañño tibbanikkamo.
Lābhī sukhavihārānaṃ, vivekānaṃ abhiṇhaso.
1256. Yaṃ sāvakena pattabbaṃ, Satthu sāsana-kārinā.
Sabba'ssa taṃ anuppattaṃ, appamattassa sikkhato.
1257. Mahānubhāvo tevijjo, cetopariyakovido.
Koṇḍañño Buddhādāyādo, pāde vandati Satthuno.

1258. Nagassa passe āsīnaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ.
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyino.
1259. Cetasā¹ anupariyeti, Moggallāno mahiddhiko.
Cittaṃ nesaṃ samanvesaṃ², vippamuttaṃ nirūpadhiṃ.
1260. Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ.
Anekākārasampannaṃ, payirupāsanti Gotamaṃ.
1261. Cando yathā vigatavalāhake nabhe,
Virocati vītamaḷova³ bhāṇuma.
Evampi aṅgīrasa tvaṃ mahāmuni,
Atirocasi yasaṃ sabbalokaṃ.
1262. Kāveyyamattā vicarimha pubbe, gāmaṃ gāmaṃ purā purā.
Athaddasāma Sambuddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.
1263. So me dhammadesesi, muni dukkhassa pāragū.
Dhammaṃ sutvā pasīdimha, saddhā no udapajjatha.
1264. Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, khandhe āyatanāni ca.
Dhātuyo ca viditvāna, pabbajimā anagāriyaṃ.
1265. Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Itthīnaṃ purisānaṃca, ye te sāsanaḱarakā.
1266. Tesāṃ kho vata atthāya, bodhimajjhagamā muni.
Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃca, ye niyāmagataddasā.
1267. Sudesitā cakkhumatā, Buddhenādiccabandhunā.
Cattāri ariyasaccāni, anukampāya pāṇinaṃ.
1268. Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.
Ariyaṃ caṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

1. Te cetasā (Saṃ 1. 196.)

2. Samanesaṃ (Saṃ 1. 196.)

3. Vigatamaḷova (Saṃ 1. 197.)

1269. Evamete tathā vuttā, diṭṭhā me te yathā tathā.
Sadattho me anuppatto, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.
1270. Svāgataṃ vata me āsi, mama Buddhassa santike.
Suvibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamim.
1271. Abhiññāpāramippatto, sotadhātu visodhitā.
Tevijjo iddhipattomhi, cetopariyakovido.
1272. Pucchāmi Satthāramanomaññaṃ,
Diṭṭheva dhamme yo vicikicchānaṃ chettā.
Aggālave kālamakāsi bhikkhu,
Ñāto yasassī abhinibbutatto.
1273. Nigrodhakappo iti tassa nāmaṃ,
Tayā kataṃ Bhagavā brāhmaṇassa.
So taṃ namassaṃ acari mutyapekho,
Āraddhavīriyo daḥhadhammadassī.
1274. Taṃ sāvakaṃ sakka mayampi sabbe,
Aññātumicchāma samantacakkhu.
Samavaṭṭhitā no savanāya sotā¹,
Tuvaṃ no Satthā tvamanuttarosi.
1275. Chinda no vicikicchaṃ brūhi metaṃ,
Parinibbutaṃ vedaya bhūripañña.
Majjheva no bhāsa samantacakkhu,
Sakkova devāna sahasanetto.
1276. Ye keci ganthā idha mohamaggā,
Aññāṇapakkhā vicikicchaṭṭhānā².
Tathāgataṃ patvā na te bhavanti,
Cakkuṃ hi etaṃ paramaṃ narānaṃ.

1. Hetuṃ. (Sī, Syā)

2. Vicikicchaṭṭhānā (Ka)

1277. No ce hi jātu puriso kilese,
 Vāto yathā abbhaghanam vihāne.
 Tamova'ssa nivuto sabbaloko,
 Jotimantopi na pabhāseyyurū.
1278. Dhīrā ca pajjotakarā bhavanti,
 Tam tam aham vīra tatheva maññe.
 Vipassinam jānamupāgamimha,
 Parisāsu no āvikarohi kappam.
1279. Khippam giram eraya vaggu vaggum,
 Hamsova paggayha sanikam nikūja.
 Bindussarena suvikappitena,
 Sabbeva te ujjugatā suṇoma.
1280. Pahīnajātimaraṇam asesam,
 Niggayha dhonam vadessāmi dhammam.
 Na kāmakāro hi puthujjanānam,
 Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānam.
1281. Sampannaveyyākaraṇam tavedam,
 Samujjupaññassa samuggahītam.
 Ayamañjali pacchimo suppaṇāmito,
 Mā mohayī jāna'manomapañña.
1282. Paroparam ariyadhammam viditvā,
 Mā mohayī jāna'manomavīriya.
 Vārim yathā ghammani ghammatatto,
 Vācābhikaṅkhāmi sutam pavassa.
1283. Yadatthikam brahmacariyam acarī,
 Kappāyano kacci'ssatam amogham.
 Nibbāyi so ādu sa-upādiseso,
 Yathā vimutto ahu tam suṇoma.

1284. Acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe, (Iti Bhagavā,
Kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitaṃ.
Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesam,
Iccabravi Bhagavā pañcasetṭho.

1285. Esa sutvā pasīdāmi, vaco te Isisattama.
Amoghaṃ kira me puṭṭhaṃ, na maṃ vañcesi brāhmaṇo.

1286. Yathā vādī tathā kāri, ahu Buddhassa sāvako.
Acchecchi maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḷhaṃ.

1287. Addasa Bhagavā ādim, upādānassa kappiyo.
Accagā¹ vata kappāno, maccudheyyaṃ suduttaraṃ.

1288. Taṃ devadevaṃ vandāmi, puttaṃ te dvipaduttama.
Anujātaṃ Mahāviraṃ, nāgaṃ nāgassa orasaṃ”ti—

imā gāthā saṅgītikāle ekajjhaṃ katvā saṅghaṃ āropitā. Tattha “nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ”ti-ādayo pañca gāthā āyasmā Vaṅgiso navo acirapabbajito hutvā vihāraṃ upagatā alaṅkatapaṭiyattā sambahulā itthiyo disvā uppannarāgo taṃ vinodento abhāsi.

Tattha **nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmā’ nagāriyanti** agārato nikkhantaṃ² anagāriyaṃ pabbajitaṃ maṃ samānaṃ. **Vitakkāti** kāmavitakkādayo pāpavitakkā. **Upadhāvantīti** mama cittaṃ upagacchanti. **Pagabbhāti** pāgabbhiyayutthā vasino³. “Ayaṃ gehato nikkhamitvā⁴ pabbajito, nayimaṃ anuddhaṃsitaṃ yuttaṃ”ti evaṃ aparihārato nillajjā. **Kaṇhatoti** kāḷato, lāmakabhāvatoti attho. **Imeti** tesam attano paccakkhatā⁵ vuttā.

Asuddhajīvino parivārayuttā manussā uggakiccatāya “uggā”ti vuccanti, tesam puttā **uggaputtā**. **Mahissāsāti** mahā-issāsā. **Sikkhitāti** dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippā. **Daḷhadhamminoti**

1. Ajjhagā (Ka)

2. Nikkhamantaṃ (Sī)

3. Sāhasino (Sī)

4. Nikkhanto (Ka)

5. Attapaccakkhato (Sī)

daḷhadhanuno. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati.
 Dvisahassathāmanti ca yassa āropitassa jiyāya bandho lohasīsādīnaṃ bhāro
 daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍapamāṇā nabhaṃ ukkhittassa pathavito muccati.
Samantā parikireyyunti samantato kaṇḍe khipeyyuṃ. Kittakāti ce āha
 “**sahassaṃ apalāyinan**”ti, yuddhe aparaṃ mukhānaṃ¹ sahasamattānaṃ.
 Idaṃ vuttam hoti—sikkhitā katahatthā uggā daḷhadhanuno² mahissāsā
 uggaputtā sahasamattā kadācīpi yuddhe parājayaṃ apattā appamattā
 samantato ṭhatvā thambhaṃ³ upanissāya sacepi vasseyyūṃ⁴. Tādisehipi
 issāsasahasseehi samantā sare parikiriyante⁵ susikkhito putiso daṇḍam
 gahetvā sabbe sare attano sarīre apatamāne katvā pādamūle pāteyya. Tatha
 ekopi issāso dve sare ekato khipanto nāma natthi, itthiyo pana
 rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti, evaṃ khipantiyo.
Ettakā bhiiyyoti imāhi itthihi bhiiyyopi bahū itthiyo attano
 itthikuttahāsabhāvādīto vidhamseṃti⁶.

Sakkhī hi me sutam etanti sammukhā mayā etaṃ sutam.
Nibbānagamaṇam magganti līngavipallāsena vuttam, nibbānagāmimaggoti
 attho, vipassanaṃ sandhāyāha. **Tattha me nirato manoti** tasmim
 vipassanāmagge mayham cittaṃ nirataṃ.

Evañce maṃ viharantanti evaṃ anicca-asubhajjhānabhāvanāya ca
 vipassanābhāvanāya ca viharantaṃ maṃ. **Pāpimāti** kilesamāraṃ ālapati.
Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasīti mayā kataṃ
 maggampi yathā na passasi, tathā maccu antaṃ karissāmīti yojanā.

Aratiñcāti—ādikā pañca gāthā attano santāne uppanne arati—ādike
 vinodentena vuttā. Tatha **aratinti** adhikusalesu dhammesu pantasenāsanesu
 ca ukkaṇṭhanaṃ. **Ratinti** pañcakāmaguṇaratiṃ. **Pahāyāti** pajahitvā. **Sabbaso**
gehasitañca vitakkanti gehanissitaṃ puttadārādipaṭisaṃyuttaṃ
 ñātivitakkādīñca micchāvitakkaṃ anavasesato pahāya. **Vanatham na**
kareyya kuhiñcīti ajjhattikabāhirappabhede sabbasmim vatthusmim taṇham
 na kareyyaṃ. **Nibbanatho avanatho sa bhikkhūti** yo hi sabbena

1. Paramukhānaṃ (Sī)

3. Mamaṃ (Ka)

5. Parikirante (Ka)

2. Daḷhadanvino (Sī)

4. Sace kaṇḍe pavasseyyūṃ (Sī)

6. ...bhāva, bhāvādīto viddhamseyyunti (Sī)

sabbaṃ nittaṇho, tato eva katthacipi nandiyā abhāvato avanatho, so bhikkhu nāma saṃsāre bhayassa sammadeva ikkhaṇatāya bhinnakilesatāya cāti attho.

Yamidha pathaviñca vehāsaṃ, rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiñcīti yaṃkiñci idha pathavīgataṃ bhūminissitaṃ vehāsaṃ vehāsaṭṭhaṃ devalokanissitaṃ rūpagataṃ rūpajātaṃ rūppanasabhāvaṃ jagatogadhaṃ lokikaṃ bhavattayapariyāpannaṃ saṅkhataṃ. **Parijīyati sabbamaniccanti** sabbaṃ taṃ jarābhībhūtaṃ, tato eva aniccaṃ tato eva dukkhaṃ anattāti evaṃ tilakkhaṇāropanaṃ āha. Ayaṃ therassa mahāvīpassanāti¹ vadanti. **Evaṃ samecca caranti mutattāti** evaṃ samecca abhisamecca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya paṭivijjhivā mutattā pariññātattabhāvā paṇḍitā caranti viharanti.

Upadhīsūti khandhūpadhi-ādīsu. **Janāti** andhaputhujjanā. **Gadhītāseti** paṭibaddhacittā. Ettha hi visesato kāmaguṇūpadhīsu chando apanetabboti dassento āha **diṭṭhasute paṭighe ca mute cāti**. **Diṭṭhasuteti** diṭṭhe ceva sute ca, rūpasaddesūti attho. **Paṭigheti** ghaṭṭanīye² phoṭṭhabbe. **Muteti** vuttāvasese mute, gandharasesūti vuttaṃ hoti. **Sāratthapakāsaniyaṃ**³ “paṭighapadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṃ”ti vuttaṃ. **Ettha vinodaya chandamanejoti** etasmim diṭṭhādibhede pañcakāmaguṇe kāmacchandaṃ vinodehi, tathā sati sabbattha anejo avikappo bhvasi. **Yo hettha na limpāti muni tamāhūti** yo hi ettha kāmaguṇe taṇhālepena na limpāti, taṃ moneyyadhammaṭṭhato⁴ “Munī”ti paṇḍitā vadanti. “Atha saṭṭhisitā”ti pālīti adhippāyena keci “saṭṭhidhammārammaṇanissitā”ti atthaṃ vadanti. “Aṭṭhasaṭṭhisitā savitakkā”ti pana Pālī, appakaṃ hi ūnaṃ adhikaṃ vā na gaṇanūpagaṃ hotīti. **Aṭṭhasaṭṭhisitāti** dvāsaṭṭhidīṭṭhigatasannissitā micchāvitakkāti atthoti keci vadanti, diṭṭhigatikā ca sattāvāsābhāvaladdhim⁵ ajjhūpagatāti adhiccasamuppannavādaṃ ṭhapetvā itaresaṃ vasena “atha saṭṭhisitā savitakkā”ti vuttaṃ. Yathā hi taṇhālepābhāvena bhikkhūti vuccati, evaṃ diṭṭhilepābhāvenapīti dassetuṃ “atha saṭṭhisitā”ti-ādi vuttaṃ.

Puthujjanatāya⁶ adhammā

1. Vipassanāti (Sī)

2. Ghaṭṭite (Sī)

3. Saṃ-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe.

4. Moneyyadhammaṭṭhattā (Sī)

5. Attho, keci devā diṭṭhigatikā, na ca sattāvāsābhāvaladdhim (Ka)

6. Puthujjanatāyaṃ (Sī)

niviṭṭhāti te pana micchāvitakkā niccādigāhavasena adhammā dhammato apetā puthujjanatāyaṃ andhabāle niviṭṭhā abhiniviṭṭhā. **Na ca vaggagata'ssa kuhiñcīti** yattha katthaci vatthusmiṃ sassatavādādimicchādiṭṭhivaggagato, tamladdhiko na ca assa bhaveyya. Aṭṭhakathāyaṃ¹ pana “atha saṭṭhisitā² savitakkā, puthū janatāya adhammā niviṭṭhā”ti padaṃ uddharitvā atha cha ārammaṇanissitā puthū adhammavitakkā janatāya niviṭṭhāti vuttam, tathā na ca vaggagata'ssa kuhiñcīti tesam vasena na katthaci kilesavaggagato bhaveyyāti ca vuttam. **No pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhūti** yo kilesehi dūsitattā ativiya duṭṭhullatā ca duṭṭhullānaṃ micchāvādānaṃ gaṇhanasīlo ca no assa no bhaveyya, so bhikkhu nāma hotīti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhitoti** cirakālato paṭṭhāya samāhito. **Akuhakoti** kohaññarahito asaṭṭho amāyāvī. **Nipakoti** nipuṇo cheko. **Apihālūti** nittaṇho. **Santam padaṃ ajjhagamāti** nibbānaṃ adhigato. Moneyyadhammasamannāgatato **muni**. **Parinibbutoti** ārammaṇakaraṇavasena nibbānaṃ paṭicca sa-upādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. **Kaṅkhati kālanti** idāni anupādisesanibbānatthāya kālāṃ āgameti. Na tassa kiñci karaṇīyaṃ atthi, yathā ediso bhavissati, tathā attānaṃ sampādetīti adhippāyo.

Mānaṃ pajahassūti-ādayo catasso gāthā paṭibhānasampattiṃ nissāya attano pavattamānaṃ mānaṃ vinodentena vuttā. Tattha **mānaṃ pajahassūti** seyyamānādinavavidhaṃ mānaṃ pariccaja. **Gotamāti** Gotamagottassa Bhagavato sāvakattā attānaṃ Gotamagottaṃ katvā ālapati. **Mānapathanti** mānassa pavattiṭṭhānabhūtaṃ ayonisomanasikāraparikkhitaṃ jāti-ādiṃ tappaṭibaddhakilesappahānena **jahassu** pajaha. **Asesanti** sabbameva. **Mānapathamhi sa mucchitoti** mānavatthunimittaṃ mucchaṃ āpanno. **Vipparisāri'huvā cirarattanti** imasmim mānapathānuyogakkhaṇe vītivatte pubbeva arahattaṃ pāpuṇissa, “naṭṭhohamasmi”ti vipparisāri ahuvā ahoṣi.

1. Saṃ-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe.

2. Aṭṭhasaṭṭhasitā (?)

Makkhena makkhitā pajāti sūrādinā attānaṃ ukkaṃsetvā pare vambhetvā¹ paraguṇamakkhanalakkhaṇena makkhena pisitattā makkhī, puggalo hi yathā yathā paresaṃ guṇe makkheti, tathā tathā attano guṇe puñjati nirākaroti nāma. **Mānahatāti** mānena hataguṇā. **Nirayaṃ papatantīti** nirayaṃ upapajjanti.

Maggaḥjinoti maggena vijitakilesa. **Kittiñca sukhañcāti** viññūhi pasamsitañca kāyikacetasikasukhañca. **Anubhotīti** paṭilabhati. **Dhammadasoti tamāhu tathattanti** taṃ tathabhāvaṃ sammāpaṭipannaṃ yāthāvato dhammadassīti paṇḍitā āhu.

Akhiloti pañcacetokhilarahito. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. **Visuddhoti** nīvaraṇasaṅkhātavalāhakāpagamena visuddhamānaso. **Asesanti** navavidhampi mānaṃ aggamaggena pajahitvā. **Vijjāya'ntakaro samitāvīti** sabbaso samitakilesa tividhāya vijjāya pariyosānappatto hotīti attānaṃ ovadati.

Athekadivasāṃ āyasmā Ānando aññatarena rājamahāmattena nimantito pubbaṅhasamayāṃ tassa gehaṃ gantvā paññatte āsane nisīdi āyasmatā Vaṅgīsenā pacchāsamaṇena. Atha tasmim̄ gehe itthiyo sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā therāṃ upasaṅkamitvā vanditvā pañhaṃ pucchanti, dhammaṃ suṇanti. Athāyasmato Vaṅgīssassa navapabbajitassa ārammaṇaṃ pariggahetuṃ asakkontassa visabhāgārammaṇe rāgo uppajji. So saddho ujujātiko kulaputto “ayaṃ me rāgo vaḍḍhitvā diṭṭhadhammikaṃ samparāyikampi atthaṃ nāseyyā”ti cintetvā yathānisinnova therassa attano pavattim̄ āvikaronto “**kāmarāgenā**”ti gāthamāha. Tattha yadipi kilesarajjanapariḷāho kāyampi² bādhati, cittaṃ pana bādhento cirataraṃ bādhētīti dassetuṃ “**kāmarāgena** ḍayhāmi”ti vatvā “cittaṃ me pariḍayhati”ti vuttaṃ. **Nibbāpananti** rāganibbāpanakāraṇaṃ rāgapariḷāhassa nibbāpanasamatthaṃ ovādaṃ karohīti attho.

Saññāya vipariyesāti-ādika gāthā tena yācitenā āyasmatā Ānandena vuttā. **Vipariyesāti** vipallāsena asubhe

1. Bādhento (Sī), vambhento (Ka)

2. Kāyasmim̄pi (Sī)

subhanti pavattena viparītaggāhena. **Nimittanti** kilesajanakanimittam.
Parivajjehīti pariccaja. **Subham rāgūpasamhitanti** rāgavaḍḍhanārammaṇam
 subham parivajjento asubhasaññāya parivajjeyya, sabbattha
 anabhiratisaññāya. Tasmā tadubhayampi dassento “**asubhāyā**”ti-ādimāha.

Tattha **asubhāyāti** asubhānupassanāya. **Cittam bhāvehi ekaggam
 susamāhitanti** attano cittavikkhepābhāvena ekaggam ārammaṇesu
 susamāhitam appitam katvā bhāvehi tava asubhānupassanam sukaram
 akkhāmīti. **Sati kāyagatā tyā’tthūti** vuttakāyagatāsati bhāvanā tayā bhāvitā
 bahulikatā hotūti attho. **Nibbidābahulo bhavāti** attabhāve sabbasmiṇca
 nibbedabahulo hohi.

Animittaṇca bhāvehīti niccanimittādīnam ugghāṭanena visesato
 aniccānupassanā animittā nāma¹, tato **mānānusaya’mujjahāti** tam bhāvento
 maggapaṭipāṭiyā aggamaggādhigamena mānānusayam samucchinda.
Mānābhisamayāti mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca.
Upasantoti sabbaso rāgādīnam santatāya upasanto **carissasi** viharissasīti
 attho.

Tameva vācanti-ādikā catasso gāthā Bhagavatā Subhāsitasutte² desite
 somanassajātena therena Bhagavantam sammukhā abhitthavantena vuttā.
Yāya’ttānam na tāpayeti yāya vācāya hetubhūtāya attānam vipaṭṭisārena na
 tāpeyya na viheṭheyya³. **Pare ca na vihinseyyāti** pare ca parehi bhindanto
 na bādheyya⁴. **Sā ve vācā subhāsītāti** sā vācā ekaṃsena subhāsītā nāma,
 tasmā tameva vācam bhāseyyāti yojanā. Imāya gāthāya apisuṇavācāvasena
 Bhagavantam thometi.

Paṭinanditāti paṭimukhabhāvena nanditā piyāyitā sampati āyatiṇca
 suṇantehi sampaṭicchitā. **Yam anādāyāti** yam vācam bhāsanto pāpāni
 paresam appiyāni aniṭṭhāni pharusavacanāni anādāya aggahetvā
 atthabyañjanamadhuram piyameva dīpeti. **Tameva piyavācam bhāseyyāti**
 piyavācāvasena abhitthavi.

1. Animittam nāma (Sī)

3. Na tāpaye na bādheyya (Sī)

2. Sam 1. 190 piṭṭhe.

4. Na viheṭheyya (Sī)

Amatāti sādhubhāvena amatasadisā. Vuttam̐ hetam̐ “saccam̐ have sādhutaram̐ rasānan”¹. Nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yā ayam̐ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇi. Idameva hi porāṇānam̐ āciṇṇam̐, yam̐ te na alikam̐ bhāsimsu. Tenāha “**sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo patiṭṭhitā**”²ti. Tattha sacce patiṭṭhitattā eva attano ca paresaṅca atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etam̐. Idam̐ hi vuttam̐ hoti—sacce patiṭṭhitā, kīdise? Atthe ca dhamme ca, yam̐ paresam̐ atthato anapetattā attham̐ anuparodhakaram̐, dhammato anapetattā dhammam̐ dhammikameva attham̐ sādhetīti. Imāya gāthāya saccavācāvasena abhithhavi. **Khemanti** abhayaṁ nirupaddavaṁ. Kena kāraṇenāti ce? **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānam̐ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṁvaṭṭati, tasmā khemanti attho. Atha vā yam̐ Buddho nibbānapattiyā vā dukkhassantakiriyāya vāti dvinnam̐ nibbānadhātūnam̐ atthāya khemamaggappakāsanato **khemam̐** vācam̐ bhāsati. **Sā ve vācānamuttamā**ti sā vācā sabbavācānam̐ seṭṭhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Imāya gāthāya mantāvacaṇavasena Bhagavantam̐ abhithhavantō arahattanikūṭena thomanam̐ pariyosāpeti.

Gambhīrapañṇoti tisso gāthā āyasmato Sāriputtattherassa pasamsanavasena vuttā. Tattha **gambhīrapañṇoti** gambhīresu khandhāyatanādisu pavattāya nipuṇāya pañṇāya samannāgatattā gambhīrapañṇo. Medhāsaṅkhātāya dhammojapañṇāya samannāgatattā **medhāvī**. “Ayam̐ duggatiyā maggo, ayam̐ sugatiyā maggo, ayam̐ nibbānassa maggo”²ti evam̐ magge ca amagge ca kovidatāya **maggāmaggassa kovidō**. Mahatiyā sāvakapāramīñṇāṇassa matthakam̐ pattāya pañṇāya vasena **mahāpañṇo**. **Dhammam̐ deseti bhikkhunanti** sammadeva pavattim̐ nivattim̐² vibhāvento bhikkhūnam̐ dhammam̐ deseti. Tassā pana desanāya pavatti-ākāram̐ dassetuṁ “**saṁkhittenapī**”²ti-ādi vuttam̐.

Tattha **saṁkhittenapī** “cattārimāni āvuso ariyasaccāni. Katamāni cattāri. Dukkham̐ ariyasaccam̐ -pa-. Imāni kho āvuso cattāri ariyasaccāni,

1. Saṁ 1. 39 piṭṭhe.

2. Pavattinivattiyo (Sī)

tasmā tihāvuso idaṃ dukkhanti yogo karaṇīyo”ti evaṃ saṃkhittenapi deseti. “Katamañcāvuso dukkhaṃ ariyasaccaṃ jātipi dukkhā”ti-ādinā¹ nayena tāneva vibhajanto vitthārenapi bhāsati. Khandhādidesanāsupi e seva nayo. **Sālikāyiva nigghosoti** yathā madhuraṃ ambapakkaṃ sāyitvā pakkhehi vātam² datvā madhuraravaṃ nicchārentiyā sālikāya nigghoso, evaṃ therassa dhammaṃ kathentassa madhuro nigghoso hoti. Dhammasenāpatissa hi pittādīnaṃ vasena apalibuddhavacanaṃ hoti, ayadaṇḍena paḥaṭakamaṃsatālako viya saddo niccharati. **Paṭibhānaṃ udiyati** kathetukamyatāya sati samuddato vīciyo viya uparūpari anantaṃ paṭibhānaṃ uṭṭhahati.

Tassāti Dhammasenāpatissa. **Tanti** dhammaṃ desentassa. **Suṇanti** yaṃ no thero katheti, taṃ no sossāmāti ādara-jātā suṇanti. **Madhuranti** iṭṭhaṃ. **Rajanīyenāti** kantena. **Savanīyenāti** kaṇṇasukhena. **Vaggunāti** maṭṭhena manoharena. **Udagacittāti** odagyapītiyā vasena udagacittā alīnacittā. **Muditāti** āmoditā pāmojjena samannāgatā. **Odhentāti** avadahanti aññāya cittaṃ upaṭṭhapentā sotaṃ upanenti.

Ajja pannaraseti-ādikā catasso gāthā pavāraṇāsuttantadesanāya³ Satthāraṃ mahābhikkhusaṃghaparivutaṃ nisinnaṃ disvā thomentena vuttā. Tattha **pannaraseti** yasmim⁴ hi samaye Bhagavā Pubbarāme nisīdanto sāyanhasamaye sampattaparīsāya kālayuttaṃ samayayuttaṃ dhammaṃ desetvā udakakoṭṭhake gattāni pariśiñcitvā vatthanivasano⁵ ekamaṃ Sugatamahācīvaraṃ katvā migāramātipāsāde majjhimathambhaṃ nissāya paññattavarabuddhāsane nisīditvā⁶ samantato nisinnaṃ bhikkhusaṃghaṃ anuviloketvā tadahuposathe pavāraṇādivase nisinnaṃ hoti, imasmim pannarasī-uposatheti attho. **Visuddhiyāti** visuddhatthāya visuddhipavāraṇāya. **Bhikkhū pañcasatā samāgatāti** pañcasatamattā bhikkhū Satthāraṃ parivāretvā nisajjavasena ceva ajjhāsavāsena ca samāgatā. Te ca **saṃyojanabandhanacchidāti** saṃyojanasaṅkhāte santānassa bandhanabhūte

1. Ma 3. 292 piṭṭhādīsu.

4. Ekasmim (Ka)

2. Tālaṃ (Sī, Ka)

5. Nivatthanivāsano (Sī)

3. Saṃ 1. 192 piṭṭhe.

6. Nisinna (Ka)

kilese chinditvā ṭhitā, tato eva **anīghā khīṇapunabbhavā isīti** kilesadukkhābhāvena nidukkhā khīṇapunabbhavā, asekkhānam sīlakkhandhādīnam esitabhāvena isīti.

Vijitasāṅgānti vijitakilesasaṅgāmatṭā vijitamārabalattā vijitasāṅgāmaṃ. **Satthavāhanti** aṭṭhaṅgike ariyamaggarathe āropetvā veneyyasatte vāheti saṃsārakantārato uttāretīti Bhagavā satthavāho. Tenāha brahmā Sahampati “uṭṭhehi vīra vijitasāṅgāma, satthavāhā”¹ti, taṃ satthavāhaṃ anuttaraṃ Satthāraṃ sāvakaṃ payirupāsanti. **Tevijjā maccuhāyino**ti evarūpehi sāvakehi parivārīto cakkavatti viya rājā amaccaparivārīto janapadacārikavasena samantā anupariyētīti yojanā.

Palāpoti tuccho antosārarahito, sīlarahitoti attho. **Vande ādiccabandhuno**ti ādiccabandhuṃ Satthāraṃ Dasabalaṃ vandāmīti vadati.

Parosahassanti-ādikā catasso gāthā nibbānapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya bhikkhūnaṃ dhammaṃ desentaṃ Bhagavantaṃ thomentena vuttā. Tattha **parosahassanti** atirekasahassaṃ, aḍḍhateḷasāni bhikkhusahassāni sandhāya vuttā. **Akutobhayanti** nibbāne kutocipi bhayaṃ natthi, nibbānaṃ pattassa ca kutocipi bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akutobhayaṃ nāma.

“Āguṃ na karotī”²ti-ādinā² vuttakāraṇehi Bhagavā nāgoti vuccatīti **nāganāmosi Bhagavāti**. **Isīnaṃ Isisattamoti** sāvakapaccekabuddha-isīnaṃ uttamo isi, Vipassīsammasambuddhato paṭṭhāya isīnaṃ vā sattamako isi. **Mahāmeghovāti** cātuddīpikamahāmegho viya hutvā.

Divā vihārāti paṭisaṃsāraṇānaṭṭhānato. **Sāvako te Mahāvīra, pāde vandati** **Vaṅgīsoti** idaṃ thero arahattaṃ patvā attano visesādhigamaṃ pakāsento vadati.

1. Vi 3. 9; Ma 1. 139, 235 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 359 piṭṭhe.

Ummaggapathanti-ādikā catasso gāthā Bhagavatā “kiṃ nu te Vaṅgīsa imā gāthāyo pubbe parivitakkitā, udāhu ṭhānaso cetā paṭibhantī”ti pucchitena ṭhānaso paṭibhantīti dassentena vuttā, kasmā panevaṃ taṃ Bhagavā avoca? Saṃghamajjhe kira kathā udapādi “Vaṅgīsatthero vissaṭṭhagantho neva uddesena, na paripucchāya, na yonisomanasikārena kammaṃ karoti. Gāthaṃ bandhanto vaṇṇapadāni¹ karonto vicarati”ti. Atha Bhagavā “ime bhikkhū Vaṅgīsassā paṭibhānasampattim na jānanti, ahamassa paṭibhānasampattim jānāpessāmi”ti cintetvā “kiṃ nu kho Vaṅgīsa”ti-ādinā pucchatī. **Ummaggapathanti** anekāni kilesuppañjanapathāni². Vaṭṭappasutapathatāya hi pathanti vuttaṃ. **Pabhijja khilānīti** rāgādikhilāni pañca bhinditvā carasi. **Taṃ passathāti** evaṃ³ abhibhuyya ca chinditvā ca carantaṃ Buddhaṃ passatha. **Bandhapamuñcakaranti** bandhanamocanakaram⁴. **Asitanti** anissitaṃ. **Bhāgaso paṭibhajjāti** satipaṭṭhānādikoṭṭhāsato dhammaṃ paṭibhajjanīyaṃ katvā. **Pavibhajjātipi** pāṭho, uddesādikoṭṭhāsato pakārena vibhajitvā vibhajitvā dhammaṃ desetīti attho.

Oghassāti kāmādicaturoghassa. **Anekavihitanti** satipaṭṭhānādivasena anekavidhaṃ aṭṭhatimsāya vā kammaṭṭhānānaṃ vasena anekappakāraṃ amatāvahaṃ maggaṃ **akkhāsi** abhāsi. **Tasmim ca amate akkhātetī** tasmim tena akkhāte amate amatāvahahe. **Dhammasasāti** dhammassa passitāro. **Ṭhitā asamhīrāti** kenaci asamhāriyā hutvā patiṭṭhitā. **Ativijjhāti** ativijjhivā. **Sabbatṭhitinanti** sabbesaṃ diṭṭhitṭhānānaṃ viññāṇaṭṭhitinānaṃ vā. **Atikkama’ maddasāti** atikkamabhūtaṃ nibbānaṃ addasa. **Agganti** uttamaṃ dhammaṃ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānanti** pañcavaggiyānaṃ **aggaṃ** dhammaṃ, **agge** vā ādito desayīti attho.

Tasmāti yasmā “esa dhammo sudesito”ti jānantaṃ pamādo na kātabbo, tasmā **anusikkheti** tisso sikkhā vipassanāpaṭipāṭiyā maggapaṭipāṭiyā ca sikkheyya.

Buddhānubuddhoti-ādikā tisso gāthā āyasmato Aññātakonḍaṇṇattherassa thomanavasena vuttā. Tattha **Buddhānubuddhoti** Buddhānaṃ

1. Cuṇṇiyapadāni (Sī)

3. Taṃ evaṃ (Sī)

2. Kilesummuñjanapathāni (Sī)

4. Bandhanapamuñcakaram (Ka)

anubuddho. Buddhā hi paṭhamam cattāri saccāni bujjhimsu, pacchā thero sabbapaṭhamam, tasmā Buddhānubuddhoti. Thirehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **thero**, akuppadhammoti attho. **Tibbanikkamoti** dalhavīriyo. **Sukhavihārānanti** diṭṭhadhammasukhavihārānam. **Vivekānanti** tiṇṇampi vivekānam. **Sabba'ssa tanti** yam sabbasāvakena pattabbam, assa anena tam anuppattam. **Appamattassa sikkhatoti** appamattena hutvā sikkhantena.

Tevijjo cetopariyakovidoti chasu abhiññāsu catasso vadati, itarā dve yadipi na vuttā, thero pana chaḷabhiññova. Yasmā theram Himavante chaddantadahato āgantvā Bhagavati paramanipaccakāram dassetvā vandantam disvā pasannamānasena Bhagavato sammukhā theram abhithhavantena imā gāthā vuttā, tasmā “Koṇḍañño Buddhādāyādo, pāde vandati Satthuno”ti vuttam.

Nagassa passeti-ādikā tisso gāthā pañcahi bhikkhusatehi saddhim sabbeheva arahantehi Bhagavati kāḷasilāyam viharante āyasmā Mahāmoggallāno tesam bhikkhūnam cittam samanvesanto arahattaphalavimuttim passittha. Tam¹ disvā āyasmā Vaṅgīso Bhagavantam there ca abhithhavanto abhāsi. Tattha **nagassa passeti** Isigilipabbatassa passe kāḷasilāyam. **Āsīnanti** nisinnam.

Cetasāti attano cetopariyañāṇena. **Cittam nesam samanvesanti** tesam khīṇāsavabhikkhūnam cittam samanvesanto. **Anupariyētīti** anukkamena paricchindati.

Evam sabbaṅgasampannam “Munim dukkhassa pāragun”ti vuttāya Satthusampattiyā ceva “tevijjā maccuhāyino”ti vuttāya sāvakasampattiyā cāti sabbehi aṅgehi sampannam samannāgataṃ. **Muninti** hi iminā padena monasankhātena ñāṇena Satthu anavasesañeyyāvabodho vuttoti anāvaraṇañāṇena dasabalañāṇādīnam saṅgaho kato hoti, tenassa ñāṇasampadam dasseti. **Dukkhassa pāragunti** iminā pahānasampadam. Tadubhayena ca Satthu ānubhāvasampadādayo² dassitā honti. **Tevijjā maccuhāyino**ti iminā sāvakānam ñāṇasampattidīpanena ca nibbānadhātuyā adhigamadīpanena ca

1. Te (Ka)

2. Ānubhāvādisampadā (Sī)

padadvayena Satthusāvakasampatti dassitā hoti. Tathā hi yathāvuttamattham pākaṭataram kātum “**Munim dukkhassa pārāgum. Anekākārasampannam, payirupāsanti Gotaman**”ti vuttam. Tattha **anekākārasampannanti** anekehi ākārehi sampannam, anekākāraguṇasamannāgatanti attho.

Cando yathāti gāthā Bhagavantaṃ Campānagare Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre mahatā bhikkhusaṅghena anekehi ca devanāgasahashehi parivutaṃ attano vaṇṇena ca yasasā ca virocamaṇam disvā somanassajātena abhithhavantena vuttā. Tattha **Cando yathā vigatavalāhake nabheti** yathā saradasamaye apagatavalāhake valāhakasadisena aññena ca mahikādinā upakkilesena vimutte ākāse puṇṇacando virocati, **vītamalova bhāṇumāti** teneva valāhakādi-upakkilesavigamena vigatamalo bhāṇumā sūriyo yathā virocati. **Evampi aṅgīrasa tvanti** evam aṅgehi niccharaṇajutīhi jutimanta tvampi **Mahāmuni** Bhagavā **atirocasi** attano yasasā sadevakaṃ lokaṃ atikkamitvā virocasi.

Kāveyyamattāti ādikā dasa gāthā arahattaṃ patvā attano paṭipattim paccavekkhitvā Satthu attano ca guṇe vibhāventena vuttā. Tattha **kāveyyamattāti** kāveyyena kabbakaraṇena¹ mattā mānitā sambhāvitā guṇodayam āpannā. **Addasāmāti** addasimhā.

Addhā no udapajjathāti ratanattayam addhā amhakaṃ upakāratthāya uppajji.

Vacananti saccapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ. **Khandhe āyatanāni ca dhātuyo cāti** pañcakkhandhe dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo ca. Imasmim thāne khandhādikathā vattabbā, sā **Visuddhimagge**² vitthāritā evāti tattha vuttanayeneva veditabbā. **Viditvānāti** rūpādivibhāgādito aniccatādito ca pubbhāgāññena jānitvā.

Ye te sāsanakārakāti ye te sattā Tathāgatānam sāsanakārakā, tesam bahūnam atthāya vata uppajjanti Tathāgatā.

1. Kabyakārakena (Ka)

2. Visuddhi 2. 66 piṭṭhādīsu.

Ye niyāmagataddasāti niyāmo eva niyāmagataṃ, ye bhikkhū bhikkhuniyo ca sammattaniyāmaṃ addasaṃsu adhigacchiṃsu, tesaṃ atthāya vata **bodhiṃ** sammāsambodhiṃ ajjhagamā **Muni** Bhagavāti yojanā.

Sudesitāti veneyyajjhāsayanurūpaṃ saṅkhepato vitthārato ca suṭṭhu desitā. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. Attahitakāmehi araṇīyāni karaṇīyāni ariyabhāvakarāni, ariyassa vā Bhagavato saccānīti **ariyasaccāni**. **Dukkhanti**-ādi tesaṃ ariyasaccānaṃ sarūpadassanaṃ, imasmiṃ ṭhāne ariyasaccakathā vattabbā, sā sabbākārato **Visuddhimagge**¹ vitthāritāti tatha vuttanayeneva veditabbā. **Evamete tathāti** ete dukkhādayo ariyasaccadhammā evaṃ dukkhādippakārena tathā avitathā anaññathā. **Vuttā diṭṭhā me te yathā tathāti** yathā Satthārā vuttā, tathā mayā diṭṭhā, ariyamaggañāṇena paṭividdhattā evaṃ tesaṃ². **Sadatto me anupatto** arahattaṃ mayā sacchikataṃ, tato ca **kataṃ Buddhassa** Bhagavato **sāsanam** ovādānusiṭṭhiyaṃ anupatiṭṭho³.

Svāgataṃ vata me āsīti su-āgamaṃ vata me ahosi. **Mama Buddhassa santiketi** mama Sambuddhassa Bhagavato santike samīpe.

Abhiññāpāramippattoti channampi abhiññānaṃ pāramiṃ ukkaṃsaṃ adhigato. Iminā hi padena vuttamevatthaṃ vivarituṃ “**sotadhātu visodhitā**”ti-ādi vuttaṃ.

Pucchāmi Satthāranti-ādikā dvādasa gāthā attano upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā, āyasmato Nigrodhakappattherassa hi parinibbānakāle āyasmā Vaṅgīso asamukhā ahosi. Diṭṭhapubbaṅga tena tassa hatthakukkucādi, pubbavāsanāvasena hi tādisaṅga āyasmato Pilindavacchassa vasalavādena samudācāro viya khīṇāsavānampi hotiyeva⁴. Tena “parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no”ti uppannaparivitakko Satthāraṃ pucchi. Tena vuttaṃ “upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā”ti. Tattha **Satthāranti** diṭṭhadhammikādīhi

1. Visuddhi 2. 124 piṭṭhe.

3. Anupatiṭṭhā (Ka)

2. Tāva tesaṃ (Sī)

4. Tādisaṃ hotiyeva (Sī)

veneyyānaṃ anusāsakaṃ. **Anomapaññanti** omaṃ vuccati parittaṃ lāmaṃ, na omapaññaṃ anomapaññaṃ, mahāpaññanti attho. **Diṭṭheva dhammeti** paccakkhameva, imasmiṃyeva attabhāveti attho. **Vicikicchānanti** saṃsayānaṃ evarūpānaṃ vā parivittakkānaṃ chettā¹. **Aggālaveti** Aggālavacetiyasaṅkhāte vihāre. **Ñātoti** pākaṭo. **Yasassīti** lābhasakkārasampanno. **Abhinibbutatti** upasantasabhāvo aparīḍayhamānacitto.

Tayā katanti tādise chāyāsampanne nigrodharukkhamūle nisinnattā “nigrodhakappo”ti tayā kataṃ nāmaṃ. Iti so yathā attanā upalakkhitaṃ tathā vadati. Bhagavā pana na nisinnattā eva taṃ tathā ālapati, api ca kho tattha arahattaṃ pattattāpi. **Brāhmaṇassāti** jātiṃ sandhāya vadati. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṃ acarinti** namassamāno vihāsiṃ. **Mutyapekhoti** nibbāne patiṭṭhito.

Daḥhadhammadassīti Bhagavantaṃ ālapati. Daḥhadhammaṃ hi nibbānaṃ abhijjanaṭṭhena, taṅca Bhagavā passi dassesi ca.

Sakkātipi Bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbeti** niravasesaparisaṃ² saṅgaṇhitvā attānaṃ dassento vadati. **Samantacakkhūtipi** Bhagavantameva sabbaññutaññāṇena ālapati. **Samavaṭṭhitāti** sammā avatṭhitā, ābhogaṃ katvā ṭhitā. **Noti** amhākaṃ. **Savanāyāti** imassa pañhassa veyyākaraṇaṃ³ savanattāya. **Sotāti** sotadhātuyā⁴. **Tuvaṃ no Satthā tvamanuttarosīti** thutivacanavasena vadati.

Chinda no vicikicchanti vicikicchāpaṭirūpaṃ taṃ parivittakkaṃ sandhāyāha. Akusalavicikicchāya pana thero nibbicikicchova. **Brūhi metanti** brūhi me etaṃ. Yaṃ mayā yācitosi “taṃ sāvakaṃ Sakka mayampi sabbe aññātumicchāmā”ti yācitova, taṃ brāhmaṇaṃ “**parinibbutaṃ vedaya bhūripaṇña. Majjheva no bhāsā**”ti parinibbutaṃ jānitvā mahāpaṇña Bhagavā majjheva amhākaṃ sabbesaṃ bhāsa, yathā sabbe mayaṃ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahasanettoti** idaṃ pana thutivacanameva, api cettha ayamadhippāyo—yathā Sakko sahasanetto devānaṃ majjhe tehi sakkaccaṃ

1. Chedako (Ka)

3. Imassa pañhāveyyākaraṇassa (Sī)

2. Avasesaparisaṃ (Sī, Ka)

4. Hetunti sotadhātum (Sī)

sampañcchitavacanaṃ¹ bhāsati, evaṃ amhākaṃ majjhe amhehi sampañcchitavacanaṃ bhāsāti.

Ye kecīti imampi gātham Bhagavantaṃ thunanto vattukāmataṃ janetuṃ bhaṇati. Tassattho—ye keci abhijjhādayo ganthā, tesam appahāne sati mohavicikicchānaṃ pahānābhāvato **mohamaggāti** ca, **aññānapakkhāti** ca, **vicikicchathānāti** ca vuccanti, sabbe te Tathāgataṃ patvā Tathāgatassa desanābalena viddhamsitā bhavanti nassanti. Kim kāraṇanti? **Cakkhurū hi etaṃ paramaṃ narānaṃ**, yasmā Tathāgato sabbaganthavidhamanena paññācakkhujananato narānaṃ paramaṃ cakkhunti vuttaṃ hoti.

No ce hi jātūti imampi gātham thunanto eva vattukāmataṃ janento bhaṇati. Tattha **jātūti** ekaṃsavacanaṃ. **Purisoti** Bhagavantaṃ sandhāyāha. **Jotimantoti** paññājotisampannā Sāriputtādayo. Idam vuttaṃ hoti—yadi Bhagavā puratthimādibhedo vāto viya abbhaghaṇaṃ desanāvegena kilese vihaneyya, tato yathā abbhaghaṇanivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṃ sabbopi loko aññānanivuto tamova siyā. Ye cāpi ime idāni jotimanto khāyanti Sāriputtādayo, tepi na bhāseyyuṃ na dīpeyyunti.

Dhīrā cāti imampi gātham purimanayenevāha. Tassattho—**dhīrā** ca paṇḍitapurisā **pajjotakarā bhavanti** paññāpajjotaṃ uppādentī. **Tam** tasmā ahaṃ taṃ **vīra** padhānavīriyasamannāgata Bhagavā **attheva maññe** dhīro pajjotakarotveva maññāmi, mayampi **vipassinaṃ** sabbadhamme yathābhūtaṃ passantaṃ Bhagavantaṃ jānanta eva upāgamimhā. Tasmā “parisāsu no **āvīkarohi kappam** parinibbutova yathā nigrodhakappaṃ avīkarohi pakāschīti.

Khippanti imampi gātham purimanayeneva āha. Tassattho—Bhagavā **khippaṃ giraṃ eraya vaggu vaggum** acirāyamāno² vācaṃ bhāsa vaggu manoharaṃ. **Hamsova** yathā suvaṇṇahaṃso gocaraṃ pariggaṇhanto jātassaravanasañḍaṃ disvā gīvaṃ **paggayha** pakkhe uddhunitvā haṭṭhatuṭṭho³ **saṇikaṃ** ataramāno vaggum

1. Sampañcchitavacano (Sī, Ka)

2. Ataramāno (sabbattha)

3. Haṭṭhatuṭṭhena (sabbattha)

nikūjati giram nicchāreti, evamevaṃ tvaṃ saṅikaṃ nikūja iminā mahāpurisalakkhaṇaññātarena bindussarena suṭṭhu **vikappitena** abhisankhatena, ete mayaṃ sabbe **ujugatā** avikkhittamānasā hutvā tava nikūjaṃ suṇomāti.

Pahīnajātīmarāṇanti idampi purimanayeneva āha. Tattha na sissatīti aseso, taṃ **asesaṃ**, sotāpannādayo viya kiñci asesetvā pahīnajātīmarāṇanti vuttaṃ hoti. **Niggayhāti** nibandhitvā¹, **dhonanti** dhutasabbapāpaṃ. **Vadessāmīti** kathāpessāmi dhammaṃ. **Na kāmakāro hohi puthujjanānanti** puthujjanasekkhādīnaṃ tividhānaṃ janānaṃ kāmakāro natthi, te yaṃ icchanti ñātum vā vattum vā, taṃ na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānanti** Tathāgatānaṃ pana vīmaṃsakāro paññāpubbaṅgamakiriyā, te yaṃ icchanti ñātum vā vattum vā, taṃ sakkontiyevāti adhippāyo.

Idāni taṃ saṅkheyyakāraṃ pakāseto “**sampannavēyyākaraṇaṃ**”ti gāthamāha. Tassattho—tathā hi tava Bhagavā idam **samujjupaññassa** sabbattha appaṭihatabhāvena ujugatapaññassa sammadeva vuttaṃ pavattitaṃ sampannavēyyākaraṇaṃ “santatimahāmatto sattatālamattaṃ abbhuggantvā parinibbāyissati, suppabuddho Sakko sattame divase pathaviṃ pavisissati”ti evamādiṃ **samuggahitaṃ** sammadeva uggahitaṃ aviparītaṃ diṭṭhaṃ, puna suṭṭhutaṃ añjaliṃ paṇāmetvā āha. **Ayamañjali pacchimo suppaṇāmitoti** ayaṃ aparopī añjali suṭṭhutaṃ paṇāmito. **Mā mohayī jānanti** mā no avacanena mohayī jānanto tassa² gatim, **anomapaññāti** Bhagavantaṃ ālapati.

Paroparanti imaṃ pana gāthaṃ aparenapi pariyāyena amohanameva yācanto āha. Tattha **paroparanti** lokuttaralokiyavasena sundarāsundaraṃ dūre santike vā. **Ariyadhammanti** catusaccadhammaṃ. **Viditvāti** paṭivijjhivā. **Jānanti** sabbam ñeyyadhammaṃ jānanto. **Vācābhikaṅkhāmīti** yathā **ghammani** ghammakāle uṇhābhittatto puriso kilanto tasito vārim, evaṃ te vācaṃ abhikaṅkhāmi. **Sutaṃ pavassāti** sutasaṅkhātāṃ saddāyatanāṃ pavassa pagghara³ muñca pavatta. “Sutassa vassā”tipi Pāḷi⁴, vuttapakārassa saddāyatanassa vuṭṭhiṃ vassāti attho.

1. Suṭṭhu yācitvā nibandhitvā (Sī)

3. Paṅghara (Sī)

2. Kappassa (Sī)

4. Pavassātipi Pāḷi (Ka)

Idāni yādisaṃ vācaṃ abhikaṅkhati, taṃ pakāsentō “**yadatthikan**”ti gāthamāha. Tattha **kappāyanoti** kappameva pūjāvasena vadati. **Yathā vimuttoti** “kiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā yathā asekkho, udāhu sa-upādisesāya yathā sekkho”ti vā pucchati. Sesamettha pākaṭameva.

Evam dvādasahi gāthāhi yācito Bhagavā taṃ viyākaronto¹ “**acchecchī**”ti-ādimāha. Tattha **acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe** (iti **Bhagavā**) **kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitanti** imasmim̄ nāmarūpe kāmataṇhādibhedā taṇhādīgharattaṃ appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa mārassa sotantipi vuccati, taṃ kaṇhassa sotabhūtaṃ dīgharattānusayitaṃ idha nāmarūpe taṇhaṃ kappāyano chindi. **Iti Bhagavāti** idaṃ pana saṅgītikārānaṃ vacanaṃ. **Atāri jātim̄ maraṇam̄ asesanti** so taṃ taṇhaṃ chetvā asesam̄ jātimaraṇam̄ atari anupādisesāya parinibbāyīti dasseti, **iccabravi Bhagavā pañcasetṭhoti** āyasmatā Vaṅgīsenā puṭṭho Bhagavā evam̄ avoca pañcahi saddhādīhi indriyehi anaññasādhāraṇehi cakkhūhi vā seṭṭho, aha vā **pañcasetṭhoti** pañcahi silādīhi dhammakhandhehi, pañcahi vā hetusampadādīhi seṭṭho uttamo pavaroti saṅgītikārānamevidampi vacanaṃ.

Evam̄ vutte Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamānaso āyasmā Vaṅgīso “**esa sutvā**”ti-ādikā gāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāyaṃ **na maṃ vañcesīti** yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṃ icchantam̄ maṃ na vañcesi, na visaṃvādesīti attho. Sesam̄ pākaṭameva.

Dutiya-gāthāyaṃ yasmā mutyapekko vihāsi, tasmā taṃ sandhāyāha “**yathā vādī tathā kāri, ahu Buddhassa sāvako**”ti. “**Maccuno jālam̄ tatan**”ti tebhūmakavaṭṭe vitthataṃ mārassa taṇhājālam̄. **Māyāvinoti** bahumāyassa. “Tathā māyāvino”tipi keci paṭhanti, tesam̄ yo anekāhi māyāhi anekakkhattum̄ Bhagavantam̄ upasaṅkami, tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

Tatiya-gāthāya **ādinti** mūlakāraṇam̄. **Upādānassāti** vaṭṭassa. Vaṭṭam̄ dalhehi kammakilesehi upādātabbaṭṭhena “upādānan”ti vuttam̄. Tassa

upādānassa ādim̐ avijjātaṇhādibhedam̐ kāraṇam̐ nāṇacakkhunā addasa. **Kappo kappiyoti**¹ evam̐ vattum̐ vaṭṭati Bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatāti** atikkanto vata. **Maccudheyyanti** maccu ettha dhiyyatīti maccudheyyam̐, tebhūmakavaṭṭam̐, suduttaram̐ accagā vatāti vedajāto vadati.

Idāni Satthari attano upajjhāye ca pasannamānaso pasannākāram̐ vibhāvento **“tam̐ devadevan”**ti osānagāthamāha. Tattha **tam̐ devadevam̐ vandāmī**ti sammutidevo, upapattidevo, visuddhidevoti tesam̐ sabbesampi devānam̐ uttamadevatāya² devadevam̐ **dvipaduttama** Bhagavā tam̐ vandāmi. Na kevalam̐ tam̐yeva, atha kho tava³ saccābhisambodhiyā⁴ anudhammajātattā **anujātam̐** māravijayena mahāvīriyatāya **Mahāvīram̐** āgukaraṇādi-atthena **nāgam̐** tava ure vāyāmajanitajātītāya **orasam̐** puttam̐ nigrodhakappañca vandāmi.

Evamete subhūti-ādayo Vaṅgīsapariyosānā dvisatam̐ catusaṭṭhi ca mahātherā idha Pāliyam̐ ārūlhā, te sabbe yathā Sammāsambuddhassa ⁵sāvabhāvena ekavidhā. Tathā asekkhabhāvena, ukkhittapalighatāya samkiṇṇaparikkhatāya, abbuḥsesikatāya, niraggaḷatāya, pannaddhajatāya, pannabhāratāya visam̐yuttatāya,⁵ dasasu ariyavāsesu vuṭṭhavāsatāya ca. Tathā hi te pañcaṅgavippahīnā chaḷaṅgasamannāgatā ekārakkhā caturāpassenā panuṇṇapaccekasaccā samavayasatṭhesanā anāvīlasaṅkappā passaddhakāyasaṅkhārā suvimuttacittā suvimuttapaññā ca⁶. Iti evamādinā nayena ekavidhā.

Ehi bhikkhubhāvena upasampannā, na ehibhikkhubhāvena upasampannāti duvidhā. Tattha **aññāsi koṇḍaññā**ppamukhā **pañcavaggiyattherā, yasatthero**, tassa sahāyabhūtā **vimalo subāhu puṇṇaji gavampatī**ti cattāro, aparepi tassa sahāyabhūtā pañcapaññāsa, tiṃsa **bhaddavaggiyā, uruvelakassap**ppamukhā sahasapurāṇajātīlā, dve **aggasāvakā**, tesam̐ parivārabhūtā

1. Kappiyo kappoti (Ka)

2. Devattā (Sī)

3. Tam̐ tava (Sī)

4. Saccābhisambodhi (Ka)

5-5. Sāvakaparikkhatāya abbuḥsesikatāya niraggaḷatāya pannaddhajatāya pannabhāvena ekavidhā tathā asekkhabhāvena ukkhittapalighatāya samkiṇṇabhāratāya visaññuttatāya (Sī)

6. Am̐ 3. 279 piṭṭhe.

7. Aññāta (Sī)

aḍḍhaterasasatā **paribbājakā**, coro **Aṅgulimālattheroti** sabbe sahaṣṣaṃ paññāsādhikāni tīpi satāni ca honti. Tenetaṃ vuccati—

“Satattayaṃ sahaṣṣaṅca, paññāsaṅca punāpare.
Ete therā mahāpaññā, sabbeva ehibhikkhukā”ti.

Na kevalaṅca ete eva, atha kho aññepi bahū santi. Seyyathidaṃ? **Selo** brāhmaṇo, tassa antevāsikabhūtā tisatabrāhmaṇā, **Mahākappino**, tassa parivārabhūtā purisaṣaṣṣaṃ, **Suddhodana** mahārājena pesitā Kapilavatthuvāsino dasaṣaṣṣapurisā, **Mahābāvariyā** brāhmaṇassa antevāsikabhūtā **Ajītā** dayo soḷasa sahaṣṣaparimāṇāti. Evaṃ vuttato¹ aññe na ehibhikkhubhāvena upasampadā, te pana saraṇagamanūpasampadā ovādapatiḅgahaṇūpasampadā pañhābyākaraṇūpasampadā ñatticatutthakammūpasampadāti imehi catūhi ākārehi laddhūpasampadā. Ādito hi ehibhikkhubhāvūpagatā therā, tesaṃ Bhagavā pabbajjāṃ viya tīhi saraṇagameveva upasampadampi anuññāsi, ayaṃ saraṇagamanūpasampadā. Yā pana—

“Tasmā tiha te Kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘tibbaṃ me hirottappaṃ, paccupaṭṭhitaṃ bhavissati thesu navesu majjhimesū’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ. Tasmā tiha te kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘yamkiñci dhammaṃ suṇissāmi kusalūpasamhitaṃ, sabbaṃ taṃ atthiṃ katvā manasi karitvā sabbacetasaṃ samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇissāmi’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ. Tasmā tiha te Kassapa evaṃ sikkhitabbaṃ ‘sātasahagatā ca me kāyagatā sati na vijahissatī’ti, evaṃ hi te Kassapa sikkhitabbaṃ”ti².

Imassa ovādassa paṭiḅgahaṇena Mahākassapattherassa anuññāta-upasampadā, ayaṃ ovādapatiḅgahaṇūpasampadā nāma. Yā Pubbārāme caṅkamantena Bhagavatā “uddhumātakasaññāti vā sopāka ‘rūpasaññā’ti vā ime dhammā nānatthā nānābyañjanā, udāhu ekatthā byañjanameva nānan”ti-ādinā

1. Eva, vuttehi (Sī)

2. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

asubhanissitesu pañhesu pucchitesu Bhagavantam upasaṅkamantena sattavassikena sopākasāmaṇerena “uddhumātakasaññāti vā Bhagavā ‘rūpasaññā’ti vā ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānan”ti-ādinā vissajjitesu “iminā sabbaññutaññāṇena saddhim saṁsanditvā ime pañhā byākata”ti āradhacittena Bhagavatā anuññāta-upasampadā, ayaṁ pañhābyākaraṇūpasampadā nāma. Ñatticatutthakammūpasampadā pākataṭṭava.

Yathā ehibhikkhubhāvena upasampadā, na ehibhikkhubhāvena upasampadāti duvidhā, evaṁ sammukhāparammukhābhedatopi duvidhā. Ye hi Satthu dharamānakāle ariyāya jātiyā jātā, te aññāsikoṇḍaññādayo sammukhasāvaka nāma. Ye pana Bhagavato parinibbānato pacchā adhigatavisesā, te satipi Satthu dhammasarīrassa paccakkhabhāve Satthu sarīrassa apaccakkhabhāvato parammukhasāvaka nāma.

Tathā ubhatobhāgavimuttapaññāvimuttatāvasena, idha Pāḷiyam āgatā pana ubhatobhāgavimuttā evāti veditabbā. Vuttam hetam **Apadāne**¹—

“Vimokkhāpi ca aṭṭhime, chaḷabhiññā sacchikatā”ti.

Tathā sāpadānānapadānābhedato, yesam hi purimesu Sammāsambuddhesu Paccekabuddhabuddhasāvakesupi² puññakiriyāvasena pavattitam sāvakaṇāpāramitāsāṅkhātām atthi apadānam, te sāpadānā, seyyathāpi Apadānapāḷiyam āgatā therā. Yesam pana tam natthi, te anapadānā.

Kim pana sabbena sabbam pubbahetusampattiyā vinā saccābhisambodho sambhavatīti? Na sambhavati. Na hi upanissayasampattirahitassa ariyamaggādhigamo atthi tassa sudukkaradurabhisambhavasabhāvato. Yathāha “tam kim maññatha bhikkhave katamam nu kho dukkarataram vā durabhisambhavataram vā”ti-ādi³. Yadi evam kasmā vuttam “yesam pana tam natthi, te anapadānā”ti. Nayidamevam daṭṭhabbam “ye sabbena sabbam upanissayasampattirahitā, te anapadānā”ti tādisānam idha anadhippetatā. Yesam pana ati-ukkamsagatam apadānam natthi, te idha “anapadānā”ti vuttā, na sabbena sabbam

1. Khu 4. 154 piṭṭhe.

2. Paccekabuddhesu Buddhasāvakesu ca (Sī)

3. Saṁ 3. 395 piṭṭhe.

upanissayarahitāyeva. Tathā hi ime sattā Buddhuppādesu
 acchariyācinteyyaguṇavibhūtivitthataṃ Buddhānaṃ ānubhāvaṃ passantā
 catuppamaṇikassa lokassa sabbathāpi¹ pasādāvahattā Satthari saddhaṃ
 paṭilabhanti. Tathā saddhammassavanena, sāvakanāṃ
 sammāpaṭipattidassanena kadāci mahābodhisattānaṃ sammāsambodhiyā
 cittābhinihāradassanena, tesāṃ santike ovādānusāsanapaṭilābhena ca
 saddhamme saddhaṃ paṭilabhanti, te tattha paṭiladdhasaddhā yadipi sāmsāre
 nibbāne ca ādīnavānisamse² passanti, mahārajakkhatāya pana yogakkhemaṃ
 anabhisambhūnantā antarantarā vivaṭṭūpanissayaṃ kusalabījāṃ attano
 santāne ropentiyeva sappurisūpanissayassa bahukārabhāvato³. Tenāha⁴—

“Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ.

Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imāṃ.

Yathā manussā nadim tarantā, paṭittham virajjhiya.

Heṭṭhātithe gahetvāna, uttaranti mahānadim.

Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmi’maṃ jinaṃ.

Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā iman’ti.

Evam vivaṭṭam uddissa uppāditakusalacittam satahassādhikacatu-
 asaṅkhyeyyakālantare vimokkhādhigamassa upanissayo na hotīti na sakkā
 vattum. Pageva patthanāvasena adhikāram katvā pavattitam. Evam
 duvidhāpete.

Aggasāvaka mahāsāvaka pakatisāvakāti tividhā. Tesu āyasmā
Aññāsikoṇḍañño, Vappo, Bhaddiyo, Mahānāmo, Assaji, Nālako, Yaso,
Vimalo, Subāhu, Puṇṇaji⁽¹⁰⁾, Gavampati, Uruvelakassapo, Nadīkassapo,
Gayākassapo, Sāriputto, Mahāmogallāno, Mahākassapo, Mahākaccāyano,
Mahākoṭṭhiko, Mahākappino⁽²⁰⁾, Mahācundo, Anuruddho, Kaṅkhārevato,
Ānando, Nandako, Bhagu, Nando, Kimilo⁵, Bhaddiyo, Rāhulo⁽³⁰⁾, Sīvali,

1. Sabbadāpi (Sī)

2. Ādīnave ānisamse ca (Sī)

3. Sappurisūpanissayabahukārabhāvato (Sī)

4. Khu 4. 312 piṭṭhe Buddhavaṃse.

5. Kimbilo (Sī)

Upāli, Dabbo, Upaseno, Khadiravaniyarevato, Puṇṇo Mantāniputto, Puṇṇo Sunāparantako, Soṇo Kutikaṇṇo, Soṇo Koḷivīso, Rādho⁽⁴⁰⁾, Subhūti, Aṅgulimālo, Vakkali, Kāḷudāyī, Mahā-udāyī, Pilindavaccho¹, Sobhito, Kumārakassapo, Raṭṭhapālo, Vaṅḡiso⁽⁵⁰⁾, Sabhiyo, Selo, Upavāno, Meghiyo, Sāgato, Nāgito, Lakunḍakabhaddiyo, Piṇḍolabhāradvājo, Mahāpanthako, Cūḷapanthako⁽⁶⁰⁾, Bākulo², Kuṇḍadhāno³, Dārucīriyo, Yasojo, Ajito, Tissametteyyo, Puṇṇako, Mettagū, Dhotako, Upasivo⁽⁷⁰⁾, Nando, Hemako, Todeyyo, Kappo, Jatukaṇṇi, Bhadrāvudho, Udayo, Posālo, Mogharājā, Piṅgiyoti⁽⁸⁰⁾, ete asītimahāsāvakā nāma.

Kasmā pana te eva therā “mahāsāvakā”ti vuccantīti? Abhinīhārassa mahantabhāvato. Tathā hi dve aggasāvakāpi mahāsāvakesu antogadhā. Te hi sāvakapāramīñāṇassa matthakappattiyā sāvakesu aggadhammādhigamena aggaṭṭhāne ḷhitāpi abhinīhāramahantatāsāmaññena “mahāsāvakā”tipi vuccanti. Itare pana pakatisāvakehi sātisayamahābhinīhārā. Tathā hi te Padumuttarassa Bhagavato kāle katapaṇidhānā. Tato eva sātisayaṃ abhiññāsamāpattīsu vasino pabhinnapaṭisambhidā ca. Kāmaṃ sabbepi arahanto sīlavisuddhi-ādike sampādetvā catūsu satipaṭṭhānesu paṭiṭṭhitacittā satta bojjhaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā maggapaṭipāṭiyā anavasesato kilese khepetvā aggaphale paṭiṭṭhahanti, tathāpi yathā saddhāvimuttato diṭṭhippattassa, paññāvimuttato ca ubhatobhāgavimuttassa pubbhāgabhāvanāviseso addhā icchito viseso, evaṃ abhinīhāramahantatāpubbayogamahantatāhi attasantāne sātisayaḡuṇavisesassa nipphādītattā sīlādiḡuṇehi mahantā sāvakāti mahāsāvakā. Tesuyeva pana ye⁴ bodhipakkhiyadhammesu pāmokkabhāvena dhurabhūtānaṃ sammādiṭṭhisammāsamādhīnaṃ sātisayakiccantarabhāvanipphattiyā kāraṇabhūtāya tajjābhinīhārābhinihatāya sakkaccaṃ nirantaram

1. Pilindivaccho (Sī, Ka) 2. Bakkulo (Sī) 3. Kuṇḍadhāno (Sī, Ka) 4. Te (Sī)

cirakālaṃ samāhitāya sammāpaṭipattiyā yathākkamaṃ paññāya samādhismiṃ ca ukkaṃsapāramippattiyā savisesaṃ sabbaguṇehi aggabhāve ṭhitā, te Sāriputtamoggallānā¹ satipi mahāsāvakatte sāvakaṃpāramiyā matthake sabbasāvakaṃ aggabhāve ṭhitattā abhinīhāramahantabhāvato, pubbayogamahantabhāvato ca “aggasāvakā” icceva vuccanti. Ye pana ariyasāvakā aggasāvakā viya ca mahāsāvakā viya ca na parimitāva, atha kho anekasatā anekasahassā, te pakatisāvakā. Idha Pāḷiyāṃ ārūḷhā pana parimitāva gāthāvasena pariggahitattā. Tathāpi² mahāsāvakesupi keci idha Pāḷiyāṃ nārūḷhā.

Evam tividhāpi te animittavimokkhādibhedato tividhā, vimokkhasamadhiḡamavasenaṃpi tividhā. Tayo hi ime vimokkhā suññāto vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkhoti. Te ca vimokkhā suññatādīhi aniccānupassanādīhi tīhi anupassanāhi adhigantabbā. Ādīto hi aniccādīsū yena kenaci ākārena vipassanābhiniveso hoti. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya aniccākārato saṅkhāre sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā satipi rāganimittādīnaṃ samugghāṭane saṅkhāranimittaṃ pana sā na vissajjetīti nippariyāyena animittanāmaṃ alabhamānā attano maggassa animittanāmaṃ dātum na sakkotīti. Kiñcāpi abhidhamme animittavimokkho na uddhaṭo, suttante pana rāgādinimittānaṃ samugghāṭena labbhatīti.

“Animittaṅca bhāvehi, mānānusayamujjaha.

Tato mānābhisamayā, upasanto carissasi”ti³—

ādinā hi⁴ vipassanāya animittavimokkhabhāvo anuttarassa animittavimokkhabhāvo ca vutto. Yadā vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya dukkhato saṅkhāre sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā rāgapaṇidhi-ādīnaṃ samugghāṭanena appaṇihitanāmaṃ labhatīti appaṇihitavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca⁵ maggo appaṇihitavimokkho. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya anattākārena sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti,

1. Sāriputtamoggallānattherā (Sī)

2. Tathā hi (Ka)

3. Sam 1. 190 piṭṭhe.

4. Tam (Ka)

5. Ca natthi (Sī)

tadā vipassanā attadiṭṭhiyā samugghātanena suññatanāmaṃ labhatīti suññatavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca maggo suññatavimokkho nāma hoti. Imesu aggamaggbhūtesu tīsu vimokkhesu imesaṃ therānaṃ keci animittavimokkhena muttā, keci appaṇihitavimokkhena, keci suññatavimokkhena. Tena vuttaṃ “animittavimokkhādibhedato tividhā, vimokkhasamadhigamenapi tividhā”ti.

Paṭipadāvibhāgena catubbidhā. Catasso hi paṭipadā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā, dukkhapaṭipadā khippābhiññā, sukhopaṭipadā dandhābhiññā, sukhopaṭipadā khippābhiññāti. Tattha rūpamukhādīsu vipassanābhinivesesu yo rūpamukhena vipassanaṃ abhinivisitvā cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpaṃ pariggaṇhāti arūpaṃ pariggaṇhāti, rūpārūpaṃ pana pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggahetuṃ sakkoti, tassa dukkhapaṭipadā nāma hoti, pariggahitarūpārūpassa pana vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya dandhābhiññā nāma hoti. Yopi rūpārūpaṃ pariggahetvā nāmarūpaṃ vavatthapento dukkhena kasirena kilamanto vavatthapeti, vavatthapite ca nāmarūpe vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādetuṃ sakkoti, tassapi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo nāmarūpampi vavatthapetvā paccaye pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggaṇhāti. Paccaye ca pariggahetvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo paccayepi pariggahetvā lakkhaṇāni paṭivijjhanto dukkhena kasirena kilamanto paṭivijjhati, paṭividdhalakkhaṇo ca vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo lakkhaṇānipi paṭivijjhivā vipassanāñāṇe tikkhe sūre pasanne vahante uppannavipassanānikantiṃ pariyādiyamāno dukkhena kasirena kilamanto pariyādiyati, nikantiṅca pariyādiyitvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Yathāvuttāsuyeva paṭipadāsu maggapātubhāvassa khippatāya dukkhapaṭipadā khippābhiññā, tāsaṃ pana paṭipadānaṃ akicchāsiddhiyaṃ maggapātubhāvassa dandhatāya khippatāya ca yathākkamaṃ sukhopaṭipadā dandhābhiññā sukhopaṭipadā khippābhiññā ca veditabbā. Imāsaṃ catassanaṃ paṭipadānaṃ vasena aggamaggaṃ pattiyaṃ therānaṃ catubbidhatā veditabbā. Na hi

paṭipadāhi vinā ariyamaggādhigamo atthi. Tathā hi abhidhamme “yasmim̐ samaye lokuttaram̐ jhānam̐ bhāveti niyyānikam̐ apacayagāmim̐ -pa-dukkhapaṭipadam̐ dandhābhiññan”ti-ādinā¹ paṭipadāya saddhim̐yeva ariyamaggo vibhatto, tena vuttam̐ “paṭipadāvibhāgena catubbidhā”ti.

Indriyādhikavibhāgena pañcavidhā. Satipi nesam̐ saccābhisambodhasāmaññe ekacce therā saddhuttarā seyyathāpi thero Vakkali, ekacce vīriyuttarā seyyathāpi thero mahāsoṇo koḷivīso, ekacce satuttarā seyyathāpi thero sobhito², ekacce samādhuttarā seyyathāpi thero Cūḷapanthako, ekacce paññuttarā seyyathāpi thero Ānando. Tathā hi so gatimantatāya atthakosallādivantatāya³ ca pasamsito, ayañca vibhāgo pubbhāge labbhamānavisesavasena vutto. Aggamaggakkhaṇe pana sesānampi indriyānam̐ ekasabhāvā icchitāti.

Tathā pāramippattā, paṭisambhidāppattā, chaḷabhiññā, tevijjā, sukkhavipassakāti pañcavidhā. Sāvakesu hi ekacce sāvaka-pāramiyā matthakappattā yathā tam̐ āyasmā Sāriputto āyasmā ca Mahāmoggallāno, ekacce atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttapaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti imāsam̐ catunnam̐ paṭisambhidānam̐ vasena paṭisambhidāppattā, ekacce iddhi-vidhaññāṇādīnam̐ abhiññānam̐ vasena chaḷabhiññā, ekacce pubbenivāsaññāṇādīnam̐ tissannam̐ vijjānam̐ vasena tevijjā. Ye pana khaṇikasamādhimatte ṭhatvā vipassanam̐ paṭṭhapetvā adhigata-aggamaggā, te ādito antarantarā ca samādhijena jhānaṅgena vipassanābbhantaram̐ paṭisandhānānam̐ abhāvā sukkhā vipassanā etesanti sukkhavipassakā nāma. Ayañca vibhāgo sāvakanam̐ sādharmaṇabhāvam̐ upaparikkhitvā vutto. Idha Pāḷiyam̐ āgatā nattheva sukkhavipassakā. Tenevāha⁴—

“Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti-ādi.

Evam̐ pāramippattādivasena pañcavidhā.

Animittādivasena chabbidhā animittavimuttoti-ādayo.

1. Abhi 1. 72 piṭṭhe.

3. Mantatāya (Si)

2. Sāgato (Si)

4. Khu 3. 34; Khu 4. 2 piṭṭhādīsu.

Saddhādhuro paññādhuroti duvidhā. Tathā appaṇihitavimutto paññāvimutto cāti. Evaṃ animittavimuttādivasena ca pariyaṃvavimuttabhedenā sattavidhā. Catūsu hi arūpasamāpattīsu ekamekaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ ārabhitvā arahattaṃ pattā cattāro, nirodhato vuṭṭhāya arahattaṃ patto cāti pañca, ubhatobhāgavimuttā saddhādhurapaññādhuravasena dve paññāvimuttāti evaṃ vimuttibhedena sattavidhā.

Dhurapaṭipadāvibhāgena aṭṭhavidhā. Yo hi dukkhapaṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, so saddhādhurapaññādhuravasena duvidho, tathā sesapaṭipadāsupīti evaṃ dhurapaṭipadāvibhāgena aṭṭhavidhā.

Vimuttibhedena navavidhā. Pañca ubhatobhāgavimuttā, dve paññāvimuttā, paññāvimuttiyaṃ cetovimuttiyañca pāramippattā dve aggasāvaka cāti evaṃ navavidhā.

Vimuttivaseneva dasavidhā. Catūsu arūpāvacarajjhānesu ca ekamekaṃ pādakaṃ katvā arahattaṃ pattā cattāro, sukkhavipassakoti pañca paññāvimuttā, yathāvuttā ca ubhatobhāgavimuttā cāti evaṃ vimuttibhedeneva dasavidhā. Te yathāvuttena dhurabhedena bhijjamānā vīsati honti. Paṭipadābhedenā bhijjamānā cattālīsaṃ honti. Puna paṭipadābhedenā dhurabhedena ca bhijjamānā asīti honti. Atha te suññatavimuttādivibhāgena bhijjamānā cattālīsādhikā dve satāni¹ honti. Puna indriyādhikabhāvena bhijjamānā dvisatuttaraṃ sahasaṃ hontīti. Evaṃ attano guṇavasena anekabhedavibhātesu maggaṭṭhaphalaṭṭhesu ariyasāvakesu ye attano paṭipattipavatti-ādike ca vibhāventī. Ye “channā me kuṭīkā”ti-ādika² gāthā udānādivasena abhāsimsu. Te ca idha gāthāmukhena saṅgahaṃ ārūḷhā. Tenāha “sīhānaṃva na dantānaṃ -pa- phusitvā accutaṃ padan”ti². Evamettha pakiṇṇakakathā veditabbā.

Vaṅgīsatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahānipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Badaratitthamahāvihāravāsina ācariyadhammapālattherena katā

Theragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Cattālīsādhikadvesataṃ (Sī)

2. Khu 2. 219 piṭṭhe.

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akāpurisasevitaṃ	241	Aggaṃ	60, 108, 221
Akāmaṃ	66	Aggappattaṃ	17
Akālikaṃ	321	Aggavādino	478
Akāsim	227	Aggahi	342
Akiccaṃ	235	Aggāḷave	534
Akiccāni	354	Aggikhandhāva	118
Akittim	220	Aggihuttaṃ	53
Akutobhayaṃ	529	Agge	530
Akutobhayo	311	Aghaṃ	471
Akuppatam	68, 111	Āngassa	234
Akuhako	524	Āngārakāsum	105
Akkodhano	152	Āngārino	169
Akkodhassa	114	Āngīrasa	532
Akkhāte	235, 530	Āngīrasassa	172
Akkhāsi	530	Ānguli	451
Akkhāhi	359	Āngulimāla	328
Akhilo	525	Acarim	534
Agacchaṃ	467	Acalā	152
Agamaṃ	334	Acalo	242
Agarū	362	Acintiyā	366
Agārayho	210	Accagā	538
Agāravā	362	Accagū	247
Agāravo	365	Accaruci	261
Agārasmā	521	Accāraddhamhi	236
Agārisu	404	Accimantova	169
Agiddhā	351	Accharāsaṅghātamattaṃ	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acchisaṃ	140	Aṭṭito	98
Acchecchi	537	Aṭṭhaṅgikaṃ	57, 369
Accheram	455	Aṭṭhaṅgiko	105
Ajakaraṇī	31, 32	Aṭṭhāpadakatā	293
Ajaḷo	411	Aṭṭhāsiraṃ	14
Ajegucchaṃ	365	Aṭṭhisaraṅghātaghaṭṭito	200
Ajeḷakaṃ	363	Aṇuṃ	262
Ajja	32	Aṇḍasambhavo	216
Ajjatano	187	Atandito	60
Ajjadagge	139	Atāri	537
Ajjhagaṃ	342	Ati	117
Ajjhagamā	524	Ati-acchati	354
Ajjhattaṃ	5, 51, 131	Atikkantā	267
Ajjhattarato	397	Atikkamaṃ	530
Ajjhavāsaya	345	Atidevassa	141
Ajjhosa	303	Atināmayi	72
Añchāmi	283	Atibhārena	246
Añjanakkhikā	364	Atimaññati	423
Añjanamakkhitā	293	Atimānahato	108
Añjanī	293	Atimāno	109
Añjali	536	Atirocasi	532
Añjasam	73	Ativattati	246
Añjasena	142	Ativassati	117
Aññathābhāvaṃ	347	Ativāho	221
Aññamaññaṃ	362	Ativijjhā	530
Aññamaññehi	354	Ativelaṃ	206
Aññāṇapakkhā	535	Atihitā	86
Aññātamanino	362	Atītagatasatthuno	426
Aññāya	83	Atīva	175
Aññe	108	Atuladassanaṃ	17

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Attadantaṃ	260	Addutiyo	466
Attano	97	Addhaniyā	170
Attāṇo	118	Addhā	532
Attānaṃ	453	Addhuvato	475
Atthaṃ	51, 56, 235	Advejjhaṃ	188
Atthacintāvasānugā	352	Adhammā	523
Atthato	356	Adhammikaṃ	249
Atthantaro	76	Adhammiko	248
Atthavasi	175	Adhammo	28
Atthavā	278	Adhigacchati	207, 298
Atthassa	262	Adhicitte	210
Atthā	20	Adhiṭṭhitam	288, 278
Atthāya	53	Adhiṭṭhehi	194
Atthikaṃ	398	Adhippāyo	176, 359
Atthena	279	Adhimuccassu	310
Attho	85, 215	Adhimucchito	276, 492
Atthopasaṃhitā	366	Adhimuttassa	237
Atthaddhamānasā	351	Adho	93
Adaṇḍena	333	Adhogamaṃ	492
Adantaṃ	66	Anagāriyaṃ	521
Adaliddo	153	Anaṅgaṇassa	243
Adassino	247	Anajjhagaṃ	98
Adutiyo	176, 342	Anañjito	88
Adesayi	344	Anaṇo	299, 334
Adda	399	Anattancyyaṃ	453
Addakkhim	156	Anatthikā	363
Addakhi	399	Anatthiko	268, 270
Addasaṃ	141	Anadhiṭṭhāya	287
Addasāma	532	Anantakaṃ	142
Addasāsīm	17, 227	Anantaram	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anapekkhavā	216	Anugiddho	450
Anapekkhassa	267	Anuggahi	49
Anappameyyo	455	Anucaṅkamissaṃ	139
Anabhiratiṃ	211	Anujātaṃ	538
Anariyaṃ	216	Anuṭṭhahe	425
Anavajjāni	262	Anuttaro	221
Anākiṇṇā	452	Anudiṭṭhīnaṃ	284
Anāgatam	185	Anuddhato	454
Anāgataddhānaṃ	368	Anudhammacārī	76
Anāgate	362	Anudhāvati	492
Anāturā	8	Anudhāvītā	355
Anādarō	108, 367	Anupanāhī	152
Anādānā	142	Anupassano	105
Anādāya	526	Anupādāno	268, 320
Anāyāso	404	Anupubbaṃ	186
Anāvaraṇadassāvī	131	Anuppatto	49, 85, 195
Anāvilo	404	Anubhoti	525
Anāsavaṃ	17	Anuyuñjetha	335
Anāsavo	73, 268	Anuyuñjeyya	206
Anāhāro	262	Anuyutto	400
Anikkasāvo	366	Anurakkhituṃ	356
Aniccamaṃ	210	Anulomaṃ	492
Aniccato	475	Anu vicintayaṃ	425
Animittaṅca	526	Anuvidhīyantu	333
Anivārayaṃ	275	Anusayājālaṃ	200
Anissādā	268	Anusaye	320
Anīghā	529	Anusaraṃ	356
Anītiho	49	Anusāsani	243
Anukampako	427	Anusāseyya	401
Anukampito	335	Anusikkhantā	365

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anusikkhe	530	Apihālu	524
Anussaraṁ	87	Apekkhaṁ	471
Anekavihitaṁ	530	Apekkhavā	194
Anekākārasampannaṁ	532	Apeto	366
Anekākārasampanne	490	Appaṁ	297, 351
Anejo	76, 345	Appaṭikujjhanto	114
Anogatasmiṁ	135	Appaṭikūlāni	276
Anomapaññaṁ	534	Appaṭimaṁ	221
Antakaro	257	Appaṭimassa	173
Antakiriyāya	527	Appanigghosaṁ	204
Antevāsī	49	Appapañño	298
Antovaṅkagato	283	Appabuddhīnaṁ	248
Andhakāraṁva	426	Appamaññāyo	88
Andhabhūto	53, 54	Appamattassa	312
Annabhāro	346	Appamatto	279, 397
Anvakāsi	329	Appamaṇaṁ	186, 241
Anvagū	131	Appamādaṁ	369
Anventā	354	Appamādena	97
Apagataṁ	335	Appameyyaṁ	87
Apaciti	209	Appassuto	399
Apacinato	304	Appahānaṁ	284
Apaccatha	494	Appāsi	404
Apaṇṇakaṁ	299	Appiccho	205, 343
Aparājito	157	Appena	119, 491
Aparo	175	Aphassayi	492
Apāṭukā	355	Aphusitaṁ	356
Apānaṁ	186	Abandhanā	12
Apārā	287	Abbahe	97
Api	205	Abbuyha	24
Apihā	51	Abbhachādītā	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abbhaṭṭasahāyassa	426	Abhimano	473
Abbhantarapassayam	285	Abhirūhanam	287
Abbhā	186	Abhirocayim	217
Abbhuto	83, 187	Abhivandito	491
Abbhunnaditā	452	Abhivassati	399
Abbhokāsiko	324	Abhivuṭṭhā	452
Abbhokāse	88	Abhisaddahanto	298
Abyāpajjaraho	241	Abhisamayo	210
Abyābajjhādhimuttassa	237	Abhisambhutvā	451
Abyāsekā	352	Abhisambhonto	60
Abravi	135	Abhisāpamāgato	472
Abravum	270	Abhihāraye	236
Abhaṇī	366	Abhihāsanam	221
Abhāsaya	51	Abhuñjimsu	351
Abhāsi	73	Abhuñjisaṃ	451
Abhikaṅkhamam	49	Abhutvā	398
Abhigajjino	470	Amaññittho	11
Abhijānāti	495	Amataṃ	49
Abhijānāmi	241	Amataddaso	23, 51
Abhijānissam	346	Amatapadam	470
Abhijigīsati	279	Amatamadasamghasuppahīnā	32
Abhijjhā	303	Amatassa	468
Abhiññāpāramippatto	533	Amatā	527
Abhiññeyyam	309	Amate	530
Abhinandāmi	217	Amatogadham	283
Abhinanditam	92	Amamo	466
Abhinibbutatto	534	Amarā	8, 297
Abhipatthayam	296	Amāyo	152
Abhipatthito	157	Amite	467
Abhippasādemi	492	Amukharā	352

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Amoghaṁ	119, 153, 402	Alaṅkatā	3
Ambavane	195	Alaṅkato	293
Ambātakārāme	129	Alattakakatā	124, 292
Ambilaṁ	276	Alatthaṁ	283
Ambujaṁ	121	Alabhanto	65
Ambunā	455	Alabhiṁ	299
Ambe	355	Alasaṁ	101
Amhaṁ	427	Alābhe	247
Amhi	23, 49	Alābho	248
Ayaso	248	Aleṇadassinī	31
Ayāci	329	Alocayim	14
Ayonisaṁvidhānena	20	Allaṁ	398
Araññakāni	210	Avañjhā	299
Araññāni	400	Avaṇo	285
Aratiṁ	522	Avaṇṇaṁ	220
Arahato	260	Avanatho	522
Arahaddhajaṁ	366	Avandi	329
Arahanto	400	Avalokeyyātha	209
Arahā	51	Avase	265
Ariyakantaṁ	152	Avassute	11
Ariyadhammaṁ	536	Avighātavā	343
Ariyadhammo	246	Avijānantā	8
Ariyavatā	49	Avijjā	12, 473
Ariyasaccāni	142	Avijjāya	200
Ariyā	364	Avitakkaṁ	242
Ariyo	105	Aviddasu	54, 162, 479
Arukāyaṁ	292	Avirodhappasaṁsināṁ	332
Arūpa	472	Avihimsā	61
Alaṁ	398	Avītataṇhā	297
Alakkhya	473	Avūpasantā	354

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Avoca	329	Asesaṃ	525
Asaṃkuppam	241	Asokaṃ	163
Asaṃvindaṃ	269	Asokata	270
Asaṃsaṭṭho	205	Asmā	283
Asaṃhāriyo	76	Asmiṃ	219
Asaṃhīraṃ	241	Asmi	24
Asaṃhīrā	530	Asmimāno	109
Asaṅkhatam	163	Assa	75
Asaṅgacārī	469	Assāsapassāsā	344
Asaññato	328	Assāsarato	261
Asatthena	333	Assutāvino	363
Asattho	285	Ahaṃ	4
Asadā	293	Ahatthapāso	335
Asantuṭṭho	343	Ahāriyaramattike	286
Asabbhā ca	402	Ahimsaṃ	285
Asamāhitā	364	Ahimsako	334
Asamāhito	222	Ahirikā	356
Asammohaṃ	237	Ahirikkatāya	473
Asayhasāhino	172	Ahuṃ	56
Asallīnena	345	Ahu	140
Asārato	475		
Asim	329	[Ā]	
Asitaṃ	530	Ākaṅkhantā	354
Asitā	249	Ākappā	359
Asuci	121	Ākāsasamaṃ	490
Asuddhiṃ	54	Āgacchate	368
Asubhasaññaṃ	211	Āgataṃ	260
Asubhāya	526	Āgatā	455
Asuro	283	Āgatiṃ	347
Aseyyo	453	Āgamma	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āghātanam	104	Āpagākūlam	31
Āghātanā	268	Āpajja	298
Ācāragocare	210	Āpopaggharaṇo	199
Ācinato	303	Ābharaṇam	221
Ājaññaṃ	66	Āmalakāni	355
Ājañño	246	Āmisam	283
Ājāniyo	135	Āmodayāmi	241
Ājāniyena	111	Āyatanāni	532
Ājīvahetu	473	Āyatanuppādam	237
Ājīvo	210	Āyantim	26
Āṇim	280	Āyasakyaṃ	20
Āṇiyā	279	Āyāgo	196
Ātāpī	283	Āyācanāhi	134
Āturaṃ	92, 292	Āyukkhayā	268
Āturesu	8	Āyogo	210
Ādapayanti	332	Ārakā	9, 68
Ādāya	26	Āraññikā	488
Ādim	537	Āraddhavīriyā	369
Ādiccabandhunaṃ	529	Āraddhavīriye	60
Ādiccabandhunā	104	Āraddhavīriyo	343
Ādiccova	307	Ārabbha	345
Ādittato	299, 467	Ārā	303
Ādittāva	268	Ārādhayi	400
Ādiyissanti	368	Ārādhetaṃ	156
Ādisantaṃ	284	Āruyha	5, 124
Ādīnavam	122, 298	Ālayam	31
Ādīnavo	3	Ālayesinī	31
Ānam	186	Ālope	398
Ānandino	188	Āvattayissa	66
Ānisaṃso	27	Āvatteti	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Ā]		[I]
Āvaraṇaṃ	278	Itthabhāvaṃ	347
Āvasanto	297	Itthigandhesu	278
Āvahati	27	Itthirūpe	277
Āvikarohi	535	Itthisare	277
Āvudhaṃ	329	Itthisotāni	278
Āvudhāni	271	Idaṃ	398
Āsajja	494	Iddhi	84
Āsanaṃ	14	Iddhiguṇe	346
Āsamānā	169	Iddhimanto	454
Āsavā	51, 207	Iddhimā	84
Āsave	211	Iddhiyā	111, 343
Āsādi	492	Idha	219
Āsāya	170	Indo	227
Āsi	17, 157	Indriyāni	60, 275
Āsīnaṃ	531	Indriyesu	157
Āsīnasayanassa	119	Ime	521
Āharissāmi	98	Iriyaṃ	350
Āhu	397	Iriyanti	8
Āhutīnaṃ	196	Iriyamānaṃ	260
	[I]	Iriyāpathiyaṃ	210
Icchaṃ	95	Isi	529
Icchati	111	Isino	271
Icchanti	356	Isippayātamhi	468
Icchādhūpāyito	118	Isisaṃghanisevito	287
Iccheyya	188	Isisattamo	529
Iṇaṭṭo	469	Isīnaṃ	529
Itarītare	351	Issare	355
Iti	28	Issamānena	83
		Issukī	362

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Ukkatṭho	234	Udaggo	87
Ukkaṇṭhāmi	269	Udapajjatha	3, 99, 427
Uggatejaṃ	467	Udabindu	247
Uggaputtā	521	Udarāvadehakaraṃ	354
Uggharantaṃ	92	Udikkhisaraṃ	3
Uccāvace	53	Udicco	335
Uccāvacehi	279	Udiyyati	528
Ucce	325	Uddham	93
Ucchinnā	51	Uddhaccameghathanitaṃ	286
Uju	307	Uddhata	364
Ujugatā	536	Uddhato	257, 343
Ujubhūtaṃ	153	Unnatā	247
Ujumaggamhi	235	Unnaḷassa	234
Ujjuhānova	215	Unnaḷā	364
Ujjhānasaññino	364	Unnaḷānaṃ	235
Ujjhituṃ	150	Upaghātaṃ	206
Ujjhitvā	24	Upacīyati	304
Uñchāpattāgate	323, 488	Upaccagā	96, 243
Uṭṭhehi	101	Upajīvantā	356
Utu	352	Upajjhāye	368
Uttamaṃ	17	Upajjhāyo	49
Uttamatthassa	194, 237	Upaṭṭhahim	451
Uttamavaṇṇino	307	Upaṭṭhāpenti	355
Uttamo	403	Upaṭṭhitā	353
Uttaraṇo	104	Upadaṃsayi	51
Uttari	344	Upaddutaṃ	466
Uttānaseyyakā	354	Upaddutā	475
Uttiṭṭhapiṇḍo	451	Upadhāvanti	521
Udakāsanabhojanaṃ	354	Upadhī	320
Udaggaçittā	271, 528	Upadhīsu	523

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Upanāmayum	135	Upāvisim	99, 158
Upanāmeti	220	Upāseyya	423
Upanāhī	362	Upekkhāsetadantavā	261
Upanikkhamim	5, 98	Upeti	119, 170
Upanidhāya	149	Upeto	299, 367
Upapajjatha	26	Upenti	171
Upapattiyā	402	Uppajje	115
Upaparikkhati	424	Uppatitā	75
Upabbaje	450	Uppādakovido	206
Upamāya	405	Ubhatobhāge	493
Upariṭṭham	346	Ubhayantarena	399
Uparundha	472	Ubhayeneva	23
Uparundhiya	164	Ummaggapatham	530
Upalabbhati	90	Ummatthehi	353
Upavade	206	Uyyame	147, 452
Upasantassa	114	Uragaṇḍipisācinī	489
Upasanto	526	Usīrattho	96
Upasame	192, 260	Usunā	490
Upasamena	494	Usūyā	286
Upasampadā	72	Ussahitvā	424
Upasammati	115	Ussahe	474
Upahaññati	303	Ussitaddhajo	108
Upahanti	188	Ussukā	351
Upāgamaṃ	335	Ussukko	147, 450
Upādānakkhayassa	237	Uhataṃ	254
Upādānappamocano	105	Uḷārā	75
Upādānassa	537	[Ū]	
Upāyena	355	Ūnāvā	297
Upāyehi	279	Ūnūdarō	398
Upārambhacitto	68	Ūmiyā	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E - O]		[O]	
Ekakassa	274	Oghapāso	256
Ekaggaṃ	162, 526	Oghasaṃsīdano	200
Ekaggacittassa	94	Oghassa	530
Ekaghano	238	Oṭṭhapahatamattena	453
Ekacāri	472	Oḍḍitaṃ	3
Ekatiyesu	404	Otarim	56
Ekapādena	14	Otiṇṇo	118
Ekamantaṃ	194	Otthato	200
Ekavihārissa	175	Odahī	293
Ekākiyo	176, 466	Odātaṃ	186
Ekāsaniko	324	Odātamanasaṅkappo	367
Eke	333	Odātesu	365
Eko	397	Odhenti	528
Ekodibhāvite	347	Onaddhaṃ	292
Etaṃ	51	Omāno	109
Etādisaṃ	14	Oraṃ	297
Ete	451	Orasaṃ	538
Etehi	276	Orasikaṃ	284
Ettakā	522	Oraso	57
Edhati	280	Oruyha	450
Eyya	207	Oruhitvāna	124
Eraya	535	Olaggessāmi	65
Evaṃ	66	Olaggo	65
Evaṃdiṭṭhi	56	Ovadeyya	401
Evarūpe	265	Ohito	216
Esati	342		
Esā	53	[Ka]	
Eso	27	Kakusandha	142
Ehi	329	Kaṅkhaṃ	310
Egayha	57	Kaṅkhati	524

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kañcanaṃ	260	Kayirā	119
Kañci	108	Karitvāna	14
Kaṭucchubhikkhahetu	354	Karissasi	59
Kaṭasiṃ	122	Karissāmi	522
Kaṭukaṃ	277	Kareyya	278
Kaṭṭhe	468	Karerimālāvitatā	452
Kaṇṭakaṭṭhānamhi	357	Karoto	303
Kaṇhato	521	Karotha	96
Kaṇha dukkhaṃ	495	Kalahābhiraṭā	364
Kaṇhābhijātiko	311	Kalyāṇa-iriyāpatho	111
Kataṃ	49	Kalyāṇadassano	307
Katakicco	268	Kalyāṇamitto	152, 257
Kattabbakaṃ	49	Kalyāṇavākkaraṇo	73
Kandanti	297	Kalyāṇasīlo	152
Kandanto	98	Kalyāṇānaṃ	220
Kapitthaṃ	355	Kasate	170
Kapīva	454	Kassaṃ	87
Kappaṃ	535	Kassāma	176
Kappate	140	Kānane	59, 60
Kappāyano	537	Kāpurisena	421
Kappiyam	398	Kāmaṃ	24
Kappiyo	538	Kāmakāriyo	367
Kappeti	422	Kāmakāro	536
Kappesi	72	Kāmakopapahīnā	249
Kappo	538	Kāmagavesino	401
Kammaṃ	334	Kāmaguṇesu	298
Kammato	355	Kāmaguṇehi	171
Kammayantena	201	Kāmajālā	65
Kammayantavighāṭano	104	Kāmadhātupurakkhato	84
Kammavipākena	334	Kāmandhā	23

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāmamayikaṃ	248	Kittiyā	247
Kāmaratisanthavaṃ	335	Kittisilokavaddhanī	187
Kāmasaññā	427	Kimaṅgaṃ	12
Kāmā	298	Kilamati	453
Kāme	296	Kilesavatthūsu	353
Kāmehi	260	Kilesā	353
Kāyagatā	426, 526	Kilesānaṃ	352
Kāyagatā sati	235	Kilesissanti	362
Kāyamaccheragaruno	425	Kilesehi	113
Kāye	11	Kīdiso	494
Kāyo	453	Kīḷanti	353
Kāraye	147	Kuñjarābhirudā	452
Kārito	111	Kuṭṭamūlaṃ	451
Kāruṇikā	369	Kuto	525
Kālaṃ	98	Kuddiṭṭhiṃ	286
Kālamhi	368	Kuddhaṃ	114
Kāveyyamattā	532	Kumināmukhe	23
Kāsavaṃ	367	Kummaggabhūtaṃ	492
Kāsāve	365	Kulamhi	470
Kāḷapakkhe	20	Kulāni	450
Kāḷassa	31	Kullo	92
Kiccamaṃ	270	Kusalā	343
Kiccakārī	274	Kusītā	365
Kiccākiece	355	Kusīto	399
Kicce	235	Kusumākulānaṃ	164
Kicchati	453	Kuhā	364
Kicchantā	365	Kūṭena	121
Kiñcanaṃ	29	Kevalī	255
Kiṭṭhādaṃ	116	Ko	284
Kittiñca	525	Koṭṭhake	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Koṇḍañño	255	Khemaṃ	527
Kodhanena	421	Khemato	122, 369
Kodhapattamanatthaddham	284	Khemā	32
Kodhena	362	[Ga]	
Kovido	527	Gacchatha	235
Kovidosi	102	Gacchanto	3
Kosārakkho	425	Gacche	491
Koḷiyā	170	Gajo	65, 366
[Kha]		Gaṇaṃ	450
Khaṇātītā	97	Gaṇācariyaṃ	17
Khaṇo	96, 404	Gaṇikā	355
Khattiyā	308, 355	Gaṇena	450
Khantivādānaṃ	332	Gaṇḍamūlo	29
Khantiyā	424	Gaṇhāti	424
Khandhe	471	Gataṃ	352
Khaḷuṅko	368	Gatā	246
Khādanīyāni	355	Gatiṃ	347
Khāyati	426	Gati	193
Khippaṃ	115	Gatimanto	427
Khīṇapunabbhavā	529	Gate	426
Khīṇasaṃyogaṃ	493	Gato	142
Khīṇasaṃsāro	29	Gattāni	5
Khīṇāsavo	422	Gadhitāse	523
Khīyanti	207	Ganthaṃ	288
Khīlāni	530	Ganthito	276
Khudā	467	Gandho	221
Khuraṃ	99	Gabbhaṃ	298
Khettaṃ	170, 363	Gabbhavokkantito	299
Khepetvā	68	Gamissanti	364

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gambhīrapañño	76, 527	Gotama	524
Gambhīre	285, 362	Gotamī	171
Gambhīro	105, 455	Gotamo	72
Gayaphagguyā	17, 56	Godhāya	323
Gayāyaṁ	17	[Gha]	
Gayāya	56	Ghatvā	303
Garahantā	365	Gharā	268
Garuko	216	Ghasaṁ	283
Garusammate	108	Ghāsahārako	346
Garūnaṁ	75, 209	Ghoraṁ	122
Gaḷantamhi	164	Ghosite	353
Gāthā	366	Ghosena	131
Gāmatesu	365	[Ca]	
Gāme	400	Cakkavattī	307
Gāravo	9, 90	Cakkānuvattako	405
Gāḷhito	199	Cakkhuṁ	535
Gini	262	Cakkhuma	320
Giraṁ	535	Cakkhumatā	533
Girikandare	176	Cakkhumā	23
Girinadīhi	32	Caṅkamaṁ	5
Giribbaje	467	Cajissāmi	328
Gihī	355	Catuganthena	200
Guṇavanto	363	Catubbipallāsavaṁ	478
Guṇahīnā	363	Candanikaṁva	199
Guttadvāro	152, 205	Candanussadā	3
Gūthakūpena	199	Candimā	20
Gūthabhaste	489	Cando	29
Gūthalittamva	201	Capalo	257
Gehasitaṅca	522	Cammakaṅcukasannaddho	200
Gocaro	455		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Ca]		[Ca]
Carati	304	Cutūpapātāṃ	347
Carato	119	Cetayati	504
Caranti	171	Cetasā	108
Carimā	119	Cetasikaṃ	267
Carissaṃ	473	Cetopariyakovido	531
Carissasi	526	Cetopariyāya	402
Care	450	Cetosantiṃ	98
Calam	470	Cetosamathaṃ	400, 453
Cātuddiso	451	Codayaṃ	235
Cāturanto	307	Codito	495
Cārittaṃ	210	Codesi	83
Cārudassano	306	Coro	298
Cittaṃ	4-298		[Cha]
Cittakataṃ	292	Chaḍḍayim	156
Cittakalī	65	Chaḍḍayitvāna	200
Cittassa	283	Chaḍḍetvā	108
Cittā	65, 293	Chadanaṃ	169
Cittiṃ	354	Chandaṃ	28, 523
Cittikāro	210	Chandarāgavasūpetā	131
Citrachadā vihaṅgamā	470	Chandā	359
Citrā	298	Chandikato	424
Citrāni	254	Channaṃ	117
Cintā	274, 348	Chamā	5
Cira	18	Chādeti	398
Cirarattaṃ	283, 524	Chijjatha	451
Cirarattasamāhito	524	Chinna	12
Cīyate	504	Chettum	99
Cīvaradhāraṇaṃ	367	Chetvā	24, 104
Cuṇṇakamakkhitaṃ	292	Chetvāna	262
Cutiya	402		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jagātogadham	523	Jāyetha	187
Jaññā	111, 489	Jālapacchannā	23
Jaṭilabhūtaṣṣa	84	Jālini	346
Jaṇṇuke	399	Jigīsam	470
Janaṃ	452	Jigucchito	226
Janayetha	75	Jitindriyehi	467
Janā	523	Jinaṃ	17
Jano	400	Jinasāsane	299
Jambuyo	31	Jimhapatham	492
Jambusaṇḍassa	307	Jīrati	423
Jammi	96	Jīvate	149
Jayaṃ	223	Jīvikattā	355
Jarā	162	Jīvitam	249
Jarāmaccunivāraṇo	105	Jīvitā	187
Jarāya	118	Jīvitānaṃ	351
Jalajuttamanāmakko	302	Jīve	249
Jaha	471	Juhāmi	54
Jahassu	524	Juhim	53
Jaḷasamāno	411	Joti	102
Jātarūpaṃ	363	Jotimanto	535
Jātarūpāni	299		
Jātarūpena	25	[Jha]	
Jātim	537	Jhānasokhummasampanno	112
Jātimadena	107	Jhānāni	471
Jātu	333	Jhāne	347
Jāto	171	Jhāya	102
Jānaṃ	536	Jhāyati	323
Jānāti	76	Jhāyanto	335
Jānāmi	84	Jhāyāmi	426
Jāyati	171	Jhāyinaṃ	215

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Jha - Ña]		[Ta]	
Jhāyino	274	Taṇhā	115
Jhāyī	256, 261	Taṇhāchadanachādītā	23
Ñatvā	75	Taṇhājālo	29
Ñatvāna	76	Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ	284
Ñāṇaṃ	427	Taṇhāmūlavisosano	104
Ñāṇavajiranipātano	104	Taṇhāmūlena	201
Ñāṇena	105	Taṇhāya	96
Ñāto	534	Taṇhālatam	466
[Tha - Da]		Taṇhāsallena	118
Thapayitvā	455	Tato	3
Thāyāmi	335	Tātā	215
Thitam	238	Tatham	56
Thitacittassa	344	Tathattam	525
Thitā	28	Tathāgatānaṃ	536
Thiti	292	Tathāgate	11
Thito	76	Tathūpamaṃ	472
Ḍayhati	297	Tadūnaṃ	119
Ḍayhamānesu	451	Tandi	467
Ḍahāmi	504	Tapena	228
[Ta]		Tappaccayā	270
Tam	24	Tapparāyaṇā	351
Takkaro	118	Taraṇīye	19
Tacena	292	Tarantam	170
Taconaddhe	489	Taranti	188
Tacchanto	279	Tasathāvare	333
Tajjitā	31	Tāṇaṃ	101
Taṇham	24	Tāṇā	297
Taṇhakkhayādhimuttassa	237	Tādina	28
		Tādino	238
		Tādisako	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tādisā	12	Tejanaṃ	333
Tādisī	94	Telacuṇṇaṃ	354
Tādiso	76	Teladhārā	352
Tādīnaṃ	367	Telasaṇṭhehi	364
Tādīhi	467	Tevijjaṃ	493
Tāpaye	526	Tevijjā	529
Tikicchantaṃ	115	Tevijjo	51
Tikkhattuṃ	56	Toyena	468
Tiṭṭhati	284	[Tha]	
Tiṭṭhato	119	Thaddhā	364
Tiṭṭhante	350	Thambhī	362
Tiṇakaṭṭhasamaṃ	269	Thāmaṃvā	75
Titti	297	Thāmasā	491
Titthaṃ	221, 287	Thinam	286
Titthiyānaṃ	365	Thūlaṃ	262
Tibbanikkamo	255, 531	Therehi	367
Tibhavābhiniṣṣaṭṭo	456	Thero	255
Tiragocarā	362	[Da]	
Tucchaṃ	93	Da	196
Tuccho	492	Dakkhasi	522
Tujjamaṇo	297	Dakkhiṇaṃ	196
Tuṭṭhena	68	Dakkhiṇeyyaggiṃ	54
Tuṭṭho	268	Dakkhiṇeyyo	23, 51
Turiyena	94	Dakkho	278
Tuleti	424	Daṭṭhu	122
Tuleyyaṃ	468	Daṇḍaṃ	328
Tūriye	3	Daṇḍena	333
Tūlasannibhaṃ	476	Daditvā	171
Te	51	Dantaṃ	60
Tekiccham	285		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dantaponam	355	Dāsigaṇapurakkhatā	25
Dantavaṇṇikapārutā	364	Diṭṭhasute	523
Dantassa	114	Diṭṭhā	533
Dantā	320	Diṭṭhigatāni	354
Danto	333	Diṭṭhigahanapakkhando	54
Dandhaye	19	Diṭṭhisandānena	18
Dandhā	193	Diṭṭhe	267
Dabbo	524	Diṭṭho	72
Damayanti	333	Dibbacakkhu	84, 347
Damayissam	66	Dibbasotaṃ	84
Damasaccena	366	Dibbehi	171
Dameti	66	Divā	93
Damena	228	Divā viharā	529
Damessāmi	66	Disā	425
Daliddo	226	Disodisaṃ	222
Dasadevasahassāni	454	Disvāna	83
Dasaddhānam	530	Dīgharattānusayitaṃ	288
Dassanam	153	Dukkhaṃ	142
Dassaye	205	Dukkhato	399
Daharo	330	Dukkhaṇṭam	207
Daḷhakhilo	256	Dukkhavūpasamano	105
Daḷhadhammadassī	534	Dukkha	276
Daḷhadhammino	521	Dukkhitto	453
Daḷhaparakkamā	369	Dukhaṃ	277
Daḷhaparakkame	60	Dukhāvahaṃ	466
Daḷhamatṭālakotṭhake	324	Duggatiṃ	27
Dāḷhino	164	Duggatigāminam	14
Dāyādo	57	Duggandhe	11
Dālemu	488	Dujjayaṃ	114
Dāsīdāsam	363	Dujjaho	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Duṭṭhacittā	367	Desentaṁ	17
Duṭṭhullagāhī	524	Dosasaṁhitā	216
Duppasum	116	Dosinapuṇṇamāsiyā	472
Dubbacanena	468	Dosinā	29
Dubbalā	363	Doso	12
Dubbhidaṁ	256	Dvāravivaraṁ	65
Dumā	169	Dvipaduttama	538
Dumāni	169	Dvipādako	121
Dummatī	363	Dvecaturaṅgagāminā	163
Dummano	194		
Dummantitaṁ	335	[Dha]	
Dummantī	12	Dhajaṁ	365
Dummedhā	12	Dhaññaṁ	170
Dummedhino	334	Dhanaṁ	297
Dummedhehi	248	Dhanatthaṁ	265
Dummedho	68	Dhanena	298
Duraccayaṁ	96	Dhammaṁ	8
Dullabho	450	Dhammakathaṁ	332
Dussī	494	Dhammakucchisamāvāso	261
Dūrakantaṇā	473	Dhammagatā	279
Dūraṅgama	472	Dhammagarūhi	467
Devakāyehi	455	Dhammacāriṁ	27
Devattanaṁ	474	Dhammacārī	27
Devadevaṁ	538	Dhammacintanā	261
Devarājā	170	Dhammaṭṭho	278, 280
Devaloke	347	Dhammataṁ	268
Desayi	344	Dhammato	355
Desitā	186	Dhammatthasahitaṁ	56, 278
Desito	142	Dhammadasā	530
Deseti	527	Dhammadaso	525

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammadharo	76, 424	Nam	3
Dhammabhūtehi	142	Nakkhambhayante	75
Dhammayuttam	328	Nagantare	164, 476
Dhammarājassa	90	Nagavivaram	164
Dhammarājā	90	Nagassa	531
Dhammarato	425	Nagā	452, 475
Dhammasamuppādam	269	Naccagītehi	342
Dhammasāramayaṃ	287	Naccati	3
Dhammasudhammataṃ	15	Naṭṭakī	3
Dhammādāsam	92	Nabham	9
Dhammiko	248	Nabhe	163
Dhamme	27	Namassam	534
Dhammesu	23	Namassantā	454
Dhammo	27	Namassanti	260
Dhātuyo	532	Namassimsu	227
Dhārayi	342	Namucino	51
Dhārākulā	163	Narake	329
Dhāreyya	204	Nārasārathi	83
Dhitipparam	476	Narassa	306
Dhitimanto	427	Narānam	535
Dhīrā	535	Naro	280
Dhīro	75	Navaggaham	66
Dhutaguṇe	455	Navasotasandanim	476
Dhute	472	Navasotāni	11
Dhunāma	488	Navena	468
Dhure	246	Navehi	426
Dhuvaṃ	187	Naḷam	96
Dhuvappayāto	200	Nānakuṇapaparipūro	121
Dhonaṃ	536	Nānākulamalasampuṇṇo	199
Dhovi	342	Nāgam	538

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Naganāmānaṁ	261	Ninhātasabbapāpomhi	57
Nāganāmosi	529	Nipako	257, 524
Nāgassa	262	Nipuṇatthadassī	76
Nāgo	263	Nippapañcaṁ	344
Nāgova	469	Nippapañcarato	344
Nānappayātamhi	356	Nibandhisam	478
Nānājanasaṅgaho	450	Nibandhissam	66
Nānābhāvo	201	Nibbajjayam	469
Nānārajjena	285	Nibbanatho	164, 522
Nānāvādā	362	Nibbanam	260
Nāmarūpe	537	Nibbānam	91
Nārī	3	Nibbānagamanam	522
Nāvāya	287	Nibbānapattiyā	527
Nāsadā	293	Nibbānā	90
Niketacāriko	216	Nibbāpanam	525
Nikkhantam	521	Nibbāyissam	347
Nikkhippa	271	Nibbidā	3
Nigacchanti	246	Nibbidābahulo	526
Nigacchasi	495	Nibbidham	186
Niggaṇha	115	Nibbinda	504
Niggaṇhissanti	367	Nibbisam	217
Niggatā	354	Nibbutim	104
Niggayha	536	Nimittam	303
Niggayhavādim	401	Nimmalo	57
Nigghoso	528	Nimmine	494
Niccaṁ	60	Niyāmagataṁ	533
Niddābahulo	101	Niyuñjasi	471
Nidhāya	328	Niyojessam	65
Nidhīnaṁva	401	Niyyānikam	471
Nindāyam	247	Niyyāniko	104

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Na]		[Na]
Niraggaḷo	164	Nīyanti	28
Nirato	522	Nīlacīvarapārutā	364
Niratthakaṃ	279	Nudati	215
Niratthako	200	Nūna	51
Nirayamhi	97	Nekatikā	355
Nirayesu	299	Nekhammaṃ	122
Nirassādā	268	Nekhammaninno	456
Nirākatvā	84, 135	Nekhammarataṃ	260
Nirāso	466	Nekhamme	237
Niruttipadakovido	424	Nettā	293
Nirūpadhi	157	Nettikā	333
Nirodho	142	Nesaṃ	531
Nilīnaṃ	121	Nesajjiko	324
Nivattatha	235	No	534
Nivāpaṃ	293	Nhārupasibbite	488
Nivāsaṃ	346	Nhārusuttanibandhano	200
Niviṭṭhā	351, 524		
Nivuto	200		[Pa]
Nivesiya	478	Paṃsukūliko	323
Nisinnassa	398	Pakato	5
Nisīthe	164	Pakkena	451
Nisīda	101	Pakkhanti	425
Nisevitaṃ	352	Pakkhanda	475
Nissaṭo	122	Pakkhimā	490
Nissāya	451	Pagāḷho	492
Nissukko	367	Paggahitaṃ	186
Nihanti	280	Paggharantaṃ	92
Nihīyati	188	Paṅko	148
Nīcaṃ	204, 226	Paccakkhaṃ	98
Nīcā	351	Paccati	285

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccattavedanā	495	Paññāpāramitaṁ	405
Paccapādi	328	Paññāmayam	467
Paccabyādhimsu	490	Paññāya	352
Paccayaṁ	139	Paññāvibhavana	188
Paccaye	351	Paññāvudho	287
Paccavekkhiṁ	93	Paññāsahito	187
Paccavekkhisam	56, 287	Paññāsīso	456
Paccuggantum	118	Paṭikacca	185
Pacchato	31	Paṭikujjito	257
Pacchāmukham	170	Paṭiggaṇhittha	196
Pacchime	368	Paṭiggahi	196
Pacchimo	357	Paṭiggaho	196
Pajahassu	524	Paṭighe	523
Pajaheyya	211	Paṭiccuppannadhammānaṁ	105
Pajā	298	Paṭicchāmi	283
Pajjotakarā	535	Paṭinanditā	526
Pajjotakaro	102	Paṭipassa	471
Pajjotassa	345	Paṭipādesiṁ	194, 236
Pañcakkhandhe	73	Paṭippassaddhiladdhamhi	347
Pañcaṅgike	347	Paṭibhajja	530
Pañcanīvaraṇe	200	Paṭibhanti	426
Pañcasaṅgātigo	234	Paṭibhānaṁ	528
Pañcasetṭho	537	Paṭilomaṁ	492
Pañjalikatā	124	Paṭisaṅkhayantaṁ	75
Pañhe	139	Paṭisaṅkhā	365
Paññaṁ	324	Paṭisallānakāraṇā	204
Paññavatā	421	Paṭissato	303
Paññavantam	453	Paṇāmeyya	156
Paññavā	223	Paṇidhī	157, 402
Paññā	298	Paṇipatiṁ	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇītaṃ	351
Paṇḍarasagotto	358
Paṇḍitā	333
Paṇḍito	75
Paṇṇavīsativassāni	98, 427
Patāpavā	307
Patiṭṭhā	220
Patiṭṭhito	66
Patirūpaṃ	209
Patodaṃ	51
Pattadaṇḍo	118
Pattapiṇḍiko	324
Patte	368
Patto	283
Patvā	111
Patthaddhagīvo	453
Patthaddho	108
Patthayāno	49, 220
Patthe	205
Pathavāpaggisamāno	405
Padam̐	56, 357
Padahati	424
Padālaye	469
Padāleyya	211
Paddhagū	234
Padhānavā	525
Panādayaṃ	32
Pantāni	210
Pannagaṃ	201
Pannagindaṃ	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Papañcaṃ	400
Papañcasamghātadukkhādhi- vāhiniṃ	162
Papatanti	525
Papatim̐	5
Pappuyya	68, 73, 333
Pappoti	20
Pappontu	216
Pabbajito	98
Pabbajitvā	271
Pabbajjaṃ	27, 329
Pabbatakandarāsu	466
Pabbato	242
Pabbājetvāna	135
Pabbāraḷḷe	476
Pabhāsayanti	169
Pabhāseti	186
Pabhijja	530
Pamajjituṃ	119
Pamajjitvā	330
Pamattacārino	95
Pamattabandhunā	23
Pamattassa	235
Pamattānaṃ	235
Pamādaṃ	335, 369
Pamādānupatito	97
Pamādo	97
Pamukhaṃ	221
Pamuñca	102
Pamodanaṃ	220
Payato	57

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Payutto	66	Parinibbuto	345
Paragatte	489	Parinīto	99
Paracittaṅṅū	84	Paripakkam	199
Parato	490	Paripucchati	497
Paraporisānaṁ	188	Paripuṇṇakāyo	306
Paramaṁ	68, 335	Paripuṇṇā	186
Paramataram	162	Paribāhirā	356
Paramatthavijānaṁ	283	Paribbaje	398
Paralābham	256	Paribhūto	193
Parāmāsena	54	Parimajjitvā	5
Parikappe	355	Pariyāye	355
Parikireyyuṁ	522	Pariyesati	31
Parikkhayā	352	Pariyosānabhaddako	105
Parikkhāre	351	Parivajjayate	489
Pariggahe	104	Parivajjayim	14
Paricāraṁ	135	Parivajjeyya	147
Paricārako	422	Parivajjehi	526
Pariciṇṇo	216	Parivārito	118
Paricitam	241	Parisaṁ	355
Paricitā	186	Parisussati	68
Pariccajivā	354	Parihariya	171
Parijyati	523	Parihāyati	68
Pariṅṅāya	73	Parihāyanti	20
Parittaramso	102	Parihīrati	121
Parittā	352	Pare	8
Parittikā	84	Pareto	88
Paridahissati	366	Paroparam	536
Parinibbānaṁ	427	Parosahassaṁ	529
Parinibbissaṁ	244	Palāpo	529
Parinibbissati	73, 263	Palehi	31

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pallaṅkena	398	Passe	531
Pavaḍḍhantā	353	Pahantvāna	162
Pavattāraṃ	401	Pahāya	342
Pavanagato	466	Pahitattassa	175
Pavanti	169	Pahitattā	369
Pavassa	536	Pahitatte	60
Pavāhayim	57	Pahīnajātimaṇṇo	255
Pavāhemi	56	Pahīnabhayabheravo	451
Pavicayo	210	Pahīnā	54
Paviṭṭho	3	Pākaṭo	367
Pavidhagocare	59	Pāṭihīrāni	83
Pavivitto	205	Pātālakhattaṃ	468
Pavivekarato	343	Pātimokkhasmiṃ	206
Pavivekiyaṃ	248	Pāturaḥu	3
Paviveko	215	Pāto	56
Pavedayaṃ	148	Pātheyyaṃ	221
Pavedhanti	238	Pādapuñchaṇiṃ	194
Pasaṃsaṃ	220	Pādāsi	194
Pasaṃsanti	453	Pādukā	124
Pasaṃsāyaṃ	247	Pāpaṃ	220
Pasaṃsitaṃ	152	Pāpakā	343
Pasakkā	65	Pāpakānaṃ	352
Pasattho	468	Pāpake	257
Pasanno	87	Pāpacitte	490
Pasavī	504	Pāparato	65
Pasādaniyaṃ	210	Pāpiccho	399
Pasādo	153	Pāpima	522
Pasīdati	265	Pāpiyo	114
Passa	15	Pāpe	65
Passantassa	269	Pāraguṃ	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pāragū	268	Pubbaciṇṇaṃ	473
Pāraṅgato	256, 283	Pubbāparaṅṇū	424
Pāvacaṇaṃ	209	Pubbenivāsaṃ	84
Pāvusa-abbhamāliniṃ	478	Pubbenivāsāya	402
Pāvusasittakānane	476	Purakkhato	450, 471
Pāvuse	215, 489	Purā	368
Pāsādachāyāyaṃ	139	Purāṇaṃ	11
Pāsādikaṃ	352	Purāṇā	426
Pāsādike	358	Purisuttamaṃ	156
Piṇḍaṃ	87	Puruttamaṃ	227
Piṇḍapātamatikkanto	342	Pure	93, 265
Piṇḍapātikā	488	Purebhattaṃ	492
Piṇḍapāte	355	Pūtiṃ	92
Piṇḍapātiko	323	Pūtikaṃ	68
Piṇḍikāya	3	Pūtikāyo	200, 293
Pitupitā	173	Pūtimuttaṃ	451
Pidhīyati	330	Pūre	11
Piyavācaṃ	526	Pekkhato	495
Piyāpiyaṃ	249	Pekkhamaṇo	470
Pisuṇena	421	Pecca	152, 220-2
Pītisukhena	60	Pemaṃ	75
Puṇṇamāsiyaṃ	29	Pesalena	421
Puttaṃ	26	Plavati	95
Puthaviyā	9		
Puthujjanatāya	523	[Pha]	
Puthujjanānaṃ	536	Pharamāno	60
Puthujjano	53	Phalaṃ	95
Puneti	171	Phaladassāvī	131
Pupphaṃ	355	Phalesino	169
Pubbake	357	Phassaṃ	297

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ba]	
Phassapañcamā	345	Bahukaṃ	147, 452
Phāsu	175	Bahuttaraṃ	354
Phāsuviḥārāya	398	Bahuvidhānuvattaniṃ	466
Phusa	471	Bahussute	188
Phasantā	369	Bahussutena	421
Phusiṃsu	271	Bahussuto	76, 400
Phusitaṃ	356	Baḷiseneva	121
Phusitaggaḷaṃ	88	Bādhayissanti	467
Phusitabbe	467	Bālappasaṃsanā	248
Phusissaṃ	88	Bālā	12
Phuseyya	357	Bālehi	353
Phussasavhayaṃ	358	Bāhā	98
[Ba]		Bāhāya	194
Baddhā	23	Bāhirāsassa	235
Bandhanaṃ	24	Bāhusaccam	210
Bandhanāni	102	Biḷārabhastam	477
Bandhane	12	Bījaṃ	170
Bandhapamuñcakaraṃ	530	Bīraṇaṃ	96
Bandhāmi	177	Buddhaṃ	15
Bandhitaṃ	18	Buddhakhattamhi	455
Balaṃ	118	Buddhavacanaṃ	96
Balākā	31	Buddhasāsane	471
Balavanto	363	Buddhaseṭṭhassa	73
Balāni	60	Buddhassa	130
Balibaddho	423	Buddhānaṃ	455
Balesu	66	Buddhānubuddho	255, 530
Bavhodake	91	Bojjhaṅgasamādhībhāvanā	471
Bahiddhā	51	Bojjhaṅgāni	60
Bahuṃ	14	Bodhipakkhikā	343
		Byantikato	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Bha]	
Byābhaṅgiṁ	227	Bhavaṁ	105
Bravi	537	Bhava	526
Brahmakāyikā	454	Bhavanti	535
Brahmacariyassa	424	Bhavā	54
Brahmajacco	335	Bhavābhavavasaṁ	246
Brahmapathe	260	Bhavābhave	249
Brahmā	227	Bhavissaṁ	269
Brāhmaṇassa	534	Bhavissare	359
[Bha]		Bhavana	270
Bhagavā	18	Bhavaṁ	296
Bhajjissanti	365	Bhastaraṁ	476
Bhaje	401	Bhāgaso	530
Bhañji	96	Bhāṇumā	532
Bhañjitvā	140	Bhātā	194
Bhañjissam	467	Bhāranikkhepane	267
Bhaṇḍanti	456	Bhāro	216
Bhaṇḍare	354	Bhāvaye	234
Bhatako	217	Bhāvitatte	358
Bhattam	14	Bhāveti	163
Bhattimā	75	Bhāvento	60
Bhaddam	96	Bhāvemi	241
Bhaddiyo	129	Bhāveyya	210
Bhaddo	23	Bhāsitassa	76
Bhaddova	130	Bhāseyya	526
Bhamissanti	365	Bhikkhu	403
Bhayajananiṁ	466	Bhikkhubhāvo	329
Bhayato	369	Bhinnapaṭandharo	466
Bhayā	267	Bhiyyo	265
Bhayena	31	Bhītattaṁ	265
		Bhuñjanto	14

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhuttaṃ	352	Maccassa	149
Bhutvā	354	Maccu	522
Bhūtesu	328	Maccudheyyaṃ	538
Bhūmirāmaṇeyyakam	400	Maccunā	118
Bhūmisayā	501	Maccupāsaṃ	3
Bhūripaṇṇo	171	Maccuhāyinaṃ	493
Bhekā	32	Maccuhāyino	529, 531
Bhetvāna	256	Macchā	23
Bhedā	171	Majjhanhikaṃ	56
Bhedāya	104	Majjhe	3
Bhesajje	351	Mañcakamhi	99
Bhesajjesu	355	Maññati	453
Bhogī	308	Maññanto	53
[Ma]		Maññisaṃ	54
Mamsalepanalepito	200	Maññe	353
Makkaṭasannibhaṃ	470	Maṇḍalipākāre	324
Makkhappahānaṃ	473	Matamhi	188
Makkhitā	525	Mattakuṅjarasevitaṃ	175
Makkhī	362	Mattaññū	206
Makkhena	525	Mattaṭṭhiyaṃ	351
Magadhānaṃ	227	Mattikaṃ	354
Magā	364	Matto	107
Maggam	522	Mathito	246
Maggajino	525	Mathenti	254
Maggampi	522	Madamatto	108
Maggāmaggassa	527	Madhuraṃ	528
Magguttamaṃ	163	Manasīkāro	3, 99
Maggena	142	Manujassa	95
Maggo	105	Manujindo	308
		Manuje	332

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manussabhūtaṁ	260	Mahāmeghova	529
Mano	522	Mahāraso	105
Manomayena	343	Mahāvaṇo	199
Manoramā	342	Mahāvanaṁ	328
Mandavati	32	Mahāvīraṁ	17
Mamāyase	489	Mahāsamuddavego	101
Mayūraakoṅcābhirutamhi	471	Mahāsamuddo	405
Maraṇaṁ	537	Mahāhitā	352
Maraṇameva	404	Mahiccho	343
Maraṇābhībhū	493	Mahito	328
Maraṇe	267	Mahissāsā	521
Malakhilasokanāsano	164	Mahesakkho	221
Mahappabhaṁ	17	Mahesinā	269, 343
Mahabbhaye	265	Mahesino	475
Mahā-ukkārasambhavo	199	Mahoghasmiṁ	257
Mahākāruṇiko	271	Mahoghena	15, 334
Mahākhemaṅgamo	105	Māṇavā	246
Mahāgaṇḍo	199	Mātaraṁ	26
Mahāghorā	366	Mātā	51
Mahājutiṁ	17	Mātāpitāro	342
Mahājhāyim	454	Mātukaṁ	220
Mahājhāyī	352	Mānaṁ	524
Mahāñāṇī	405, 456	Mānapathaṁ	524
Mahānāgaṁ	17	Mānahatā	525
Mahāpaṇṇo	527	Mānānusayaṁ	526
Mahāpathe	3	Mānābhisamayā	526
Mahābuddhi	405	Mānuse	12
Mahāmati	405	Māyanāmā	171
Mahāmunim	455	Māyāvino	537
Mahāmuni	532	Māraṁ	467

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mārakhittamhi	12	Mūlaṃ	96
Mārabandhanā	256	Mūlakam	474
Mārapakkhe	11	Me	3
Māravasānuvattino	479	Meghadundubhi	163
Mārassa	24	Meghassa	31
Mārābhibhū	320	Mettaṃ	241
Māro	96	Mettacittā	369
Māladhārī	124	Mettacittānaṃ	367
Māsikaṃ	14	Medhagā	8, 149
Micchādīṭṭhim	53, 54	Medhāvino	188
Mitāhāro	398	Medhāvī	257, 334
Mittehi	20	Modamāno	28
Middhena	4	Modāmi	311
Milakkhuraṇaṃ rattam	365	Mohakkhayā	242
Mukharā	363	Mohacchādanachādito	201
Muṇḍā	356	Mohapārutā	12
Muṇḍo	403, 472	Mohamaggā	535
Mutattā	523	Mohayī	536
Mute	523	Mohā	54
Muttam	260	Mohito	54
Mutto	256		
Mutyapekho	534	[Ya]	
Mudiṅgehi	130	Yaṃ	17
Muditā	528	Yajim	53
Mudunā	124	Yaññattham	265
Mudū	351	Yaññe	53
Munim	531	Yaññena	84
Muni	211, 320	Yatasāṅkappajjhāyi	397
Muhutte	493	Yathācārī	397
Muḷālapuppham	455	Yathātathe	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya - Ra]		[Ra]	
Yathābhūtaṁ	209	Rajānīyena	528
Yathāsato	397	Rajayi	342
Yathāvakaṁ	56	Rajo	97
Yathāvadassīhi	467	Rajojallaṁ	14
Yantito	201	Rajjanti	12
Yamāma	149	Raṭṭhe	234
Yasassinaṁ	346	Ratanākaro	428
Yasassino	83	Ratiṁ	522
Yasassī	534	Rati	94
Yaso	188	Rato	130, 236
Yācanakā	171	Rattaṁ	365
Yāti	222	Rattacittā	122
Yāpanatthaṁ	351	Rattiṁ	93
Yāvanta	96	Rattindivaṁ	60
Yujjanti	405	Ratyāvivasāne	157
Yuñjati	330	Rathiyāya	364
Yuñjantu	332	Rathesabho	307
Yuñjassu	472	Randhaṁ	185
Yuto	469	Rameti	31
Yuttayogo	207	Ramenti	31
Yutto	200	Rammaṁ	175
Yuvā	125	Rammatalā	452
Yo	400	Rasaṁ	205
Yogakkhemapathesu	102	Rasānaṁ	169
Yogī	357	Rasānugiddho	147
Yogī-pītikaraṁ	175	Rase	115
Yoniso	3	Rahitamhi	164
Rakkhasā	353	Rāgūpasamhitam	254, 526
Rakkheyya	220	Rāgo	12
Rajataṁ	363	Rājadasi	474

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Ra]		[La]
Rājāno	308	Lokanāthamhi	350
Rājābhirājā	308	Lokasmi	399
Riñcati	147, 450	Lokassa	17
Rittapesuṇo	152	Loke	219
Rukkhamūliko	324	Lokyaṃ	188
Ruppato	366	Lomahaṃsano	83
Rūpagataṃ	523	Lohitapāṇi	334
Rūpā	342		[Va]
Rūpena	131	Vaggagatassa	524
Rogānaṃ	268	Vagguṃ	535
Rocaye	450	Vaggu	535
Rohiniyaṃ	170	Vaggunā	528
	[La]	Vacanaṃ	532
Lajjare	356	Vacanakarena	141
Latāva	102	Vacanaññū	75
Laddhā	72	Vajantaṃ	468
Lapā	364	Vajjadassinaṃ	401
Labbhetha	130	Vajjīnaṃ	347
Labhe	87	Vajjhantu	216
Lahukā	362	Vañcanikā	355
Lābhakāmā	365	Vañcito	83
Lābhato	355	Vañcesi	537
Lābhe	247	Vaḍḍhanti	423
Lūkhaṃ	60, 204	Vaṇṇitā	473
Lūkhe	59	Vaṇṇo	265
Lūkkena	205	Vata	17
Leṇaṃ	31	Vatacariyāhi	134
Lepena	121	Vattaṃ	357
Lesakappe	355	Vattena	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vadessāmi	536	Vārittaṃ	210
Vadharogaṇīḷaṃ	466	Vārināva	102
Vanam̐	501	Vālaggaṃ	490
Vanatham̐	522	Vālaggamattam̐	243
Vanatho	51	Vāladhi	261
Vanasaṇḍamhi	129	Vāavedhisamā	455
Vanā	260	Vāḷamiganisevitaṃ	204
Vane	59	Vāḷamiganisevite	216
Vantakasāvassa	367	Vikappitena	536
Vantā	474	Vigatavalāhake	532
Vande	529	Vigamissanti	269
Vappati	170	Vighātudayaṃ	490
Vambhito	226	Vicarissanti	364
Vayaṃ	238	Vicikicchaṭhānā	535
Varavimuttiyā	405	Vicikicchānam̐	534
Varahayadamakusalo	66	Vicittavāneyyavaṭṭamsakānam̐	164
Varuttamaṃ	108	Vicini	342
Vasaṃ	471	Vijaṭṭi	492
Vasitaṃ	216	Vijahaṃ	263
Vasissare	365	Vijahate	119
Vasundharā	475	Vijānanti	8
Vase	75	Vijāneyya	209
Vassati	117	Vijitasāṅgamaṃ	529
Vassāni	427	Vijitāvī	307
Vassupeto	426	Vijesi	101
Vā	205	Vijjate	101
Vācanamuttamā	527	Vijjā	15
Vātarogābhiniṭo	59	Vijjāya	97
Vānaram̐	121	Vijjimsu	51
Vānaro	95	Viññāṇānam̐	104

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viññāpanī	262	Vipassam̃	466
Viññāpano	105	Vipassati	131
Viññissanti	262	Vipassato	94
Viññū	453	Vipassanam̃	206
Viññūnam̃	248	Vipassinam̃	535
Viññūhi	262	Vipassī	142
Viṭapisamo	476	Vipulam̃	209
Vitakkam̃	522	Vipulena	60
Vitakkā	521	Vippaṭisārī	524
Vitakke	164	Vippamuttam̃	113
Vittaparikkhayo	149	Vippamutto	211
Vittilābham̃	220	Vippavāsasamayo	32
Vitto	343	Vippasannena	108
Viditvāna	532	Vippasanno	404
Vidisā	475	Vippahāya	169
Vidū	23, 139	Vipphoṭito	29
Viddesino	185	Vibbhantacitto	367
Vidhāvitā	353	Vibhūtanandinā	421
Vinamyate	102	Vibhūsāyam̃	355
Vinayassu	310	Vibhūsitā	124
Vinassatha	404	Vimano	450
Vināyakam̃	17, 108	Vimalam̃	455
Vināsaye	423	Vimucci	4
Vinīto	111	Vimuttam̃	493
Vinodaya	523	Vimuttehi	365
Vindati	187	Vimutto	72, 402
Vipatyantā	201	Vimokkhāni	491
Vipathānusārīnam̃	478	Vimokkhena	501
Vipannasīlo	367	Vimokkho	345
Vipariyesā	525	Vimocayi	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Virajaṃ	139, 163	Visuddhiṃ	102
Virāganissitaṃ	216	Visuddhiyā	255
Virāgo	253	Visesi	75, 76
Virājita	12	Visodhaye	221
Virādhaye	156	Visodhitaṃ	84
Virujjhati	20	Visoetvā	158
Virūhati	68	Vissavanto	121
Virocasi	307	Vissase	404
Vilapanti	265	Vissuto	334
Vivajjayiṃ	53	Vihagapathe	163
Vivajjaye	206	Vihaññanti	451
Vivajjenti	201	Vihaññittho	88
Vivaṭaṃ	117	Vihaññissaṃ	88
Vivaretha	117	Viharaṃ	59
Vivittaṃ	204	Viharanti	400
Vivekānaṃ	531	Viharanto	88
Vivekāya	353	Viharamānassa	207
Viveko	261	Viharasi	88
Visaṃyutto	422	Viharissaṃ	88
Visattikā	96	Vihareyya	211
Visamūlaṃ	104	Vihassaṃ	466
Visaye	342	Vihāraṃ	72
Visallaṃ	493	Vihārakusalo	72
Visallo	164	Vihārā	5, 98
Visāradā	51, 363	Vihāsiṃ	157, 194
Visārado	111	Vihimseyya	526
Visikhantare	472	Vīṇāhi	130
Visīdanti	489	Vītakhilo	164
Visujjhi	347	Vītaddaro	164
Visuddhañāṇo	49	Vītabhayo	466

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va - Sa]		[Sa]	
Vītamalova	532	Samgatībhāvā	200
Vītarāgā	400	Samghamajjhamhi	206
Vītarāgo	367	Samghalābhassa	356
Vīmaṃsā	261	Samghāṭim	72
Vīra	454	Samghāṭipārutā	356
Vīriyadhuraniggahito	66	Samghāṭipāruto	403
Vīro	171	Samghe	153
Vīhi	86	Samcintaye	468
Vuṭṭhamhi deve	476	Sampupphite	476
Vuttā	533	Samyamena	228
Vuyhati	131	Samyugaṃ	246
Vuyhamāno	15	Samyojanaṃ	262
Ve	75	Samyojanabandhanacchidā	528
Vejjā	355	Samvidito	346
Vedanānaṃ	105	Samvutindriyo	257
Vedasampanno	491	Samvuto	206
Vedi	149	Samvego	84
Vedhati	242	Samsaṭṭho	343
Vedhanti	265	Samsārāni	346
Verambhā	215	Sa	451
Velā	221	Sakaputtassa	26
Vesikā	124	Sakaraṇīyo	427
Vehāsaṃ	523	Sakkaṃ	497
Vehāsā	196	Sakkaccaṃ	451
Veḷugumbasmiṃ	347	Sakkhī	522
Veḷuvagāme	347	Sakhilā	368
Voharantā	363	Sagāravatā	209
Samkārapuñjā	204	Sagge	220
Samkiliṭṭham	9	Saggepi	12
Samkilesikā	343	Saṅkaḍḍhanti	355

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṅkappam	83	Satīmā	397
Saṅkupitam	114	Sato	162, 398
Saṅkhaye	268	Sattayugam	171
Saṅkhārasantatim	269	Sattham	98
Saṅkhārā	255	Satthavāham	529
Saṅkheyyakāro	536	Satthāni	271
Saṅgataṁ	268	Satthāram	156
Saṅgamo	421	Satthugarahitā	354
Saṅgātīto	422	Satthuvacane	472
Saṅghāṭikhuramuṇḍa- bhikkhabhojī	102	Sadattho	533
Saccanāmo	334	Sadevakassa	17
Saccānam	210	Saddā	342
Sacchikato	49	Saddhammam	73, 354
Sacchikatvā	111	Saddhammasesakā	353
Sañchannā	25	Saddhammā	9, 68
Saññamena	220	Saddhāhattho	261, 456
Saññojanabandhanacchidaṁ	163	Saddhivihārinā	258
Saṭhā	362	Saddhena	421
Saṭṭhikaṇḍarasambandho	199	Sanantano	527
Saṇikam	535	Santaṁ	521
Saṇṭhapanam	210	Santacittā	249
Saṇṭhānavaṇṇarūpena	107	Santarabāhiram	93
Saṇhena	124	Santiṁ	68, 73
Sataṁ	402	Santuṭṭhā	351
Satataṁ	87	Santuṭṭho	84, 205
Satānam	235	Santusito	397
Satipaṭṭhānagīvo	456	Santusse	205
Satipaṭṭhāne	60	Sante	347
Satimanto	427	Santo	105
Satiyā	66	Santharivāna	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sandanti	11	Samaṇo	328
Sandiṭṭhikaṃ	312	Samatikkamma	342
Sapadānacārī	324	Samatiṭṭhatha	3
Sappañño	149	Samattaṃ	141
Sabbakārukasippāni	354	Samathaṃ	206
Sabbakilesasodhanaṃ	163, 471	Samathehi	467
Sabbaganthehi	18	Samantato	169
Sabbaṅgasampannaṃ	531	Samantā	522
Sabbaññū	270	Samantāvaraṇo	131
Sabbaṭṭhitīnaṃ	530	Samanvesaṃ	531
Sabbadassāvī	270	Samappitā	97
Sabbadukkhakkhayogadhaṃ	471	Samappito	201
Sabbabhavaṃ	466	Samassito	164
Sabbabhūtānukampako	241	Samavaṭṭhitā	534
Sabbamitto	241	Samavipākino	28
Sabbalokatikicchako	271	Samāgatā	96, 528
Sabbavaṭṭavināsano	104	Samādānaṃ	209
Sabbasaṃyojanakkhayo	85	Samādhiṃ	194
Sabbasaṃyojanātītaṃ	260	Samādhi	450
Sabbasaṃyojanātīto	104	Samādhiṃhi	347
Sabbasakho	241	Samāhitāṃ	60, 260
Sabbasampattim	220	Samāhitatto	397
Sabbākāravaruṇpetāṃ	352	Samāhitindriyo	494
Sabbāsavaparikkhīṇaṃ	17	Samāhito	405
Sabrahmakappo	346	Samijjhatu	176
Samakaṃ	108	Samitāvī	525
Samagge	60	Samīrati	238
Samaṅgibhūtā	171	Samuggahitaṃ	536
Samajvino	114	Samucchitā	365
Samaṇaphāsutā	425	Samucchito	524

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samujjupaññassa	536	Sayāmi	335
Samudayo	142	Sayissaṁ	476
Samuddā	475	Sara	115
Samuppanne	150	Saraṇagamanam	334
Samussayaṁ	60, 92	Saraṇamāgamaṁ	15
Samūlaṁ	129	Saritā	475
Samūlake	211	Sarivā	357
Samūhataṁ	344	Sarīrajā	65
Samūhato	29	Sarīrasukhagiddhassa	425
Samūhaniṁ	84	Sarīrena	270
Samekkhamānā	185	Sare	140
Samecca	523	Sallaṁ	97
Sameti	426	Sallakatto	310
Sameto	342	Sallato	399
Sampajānānaṁ	235	Sallavidhassa	366
Sampadā	262	Sallitto	492
Sampanne	355	Savanaṁ	402
Sambalaṁ	221	Savanāya	534
Sambuddham	17	Savaniyena	528
Sambodhiṁ	51, 284	Savibhattesu	335
Sambhāvanaṁ	356	Sasaṅgāmeva	353
Sambhāseyya	206	Sasenaṁ	467
Sammataḷappabodhano	342	Sahate	96
Sammadaññā	114	Sahasā	467
Sammanti	8, 149	Sahassadhā	493
Sammā	94	Sahite	60
Sammukhā	73	Sākiyā	170
Sammutiya	140	Sātaccam	207
Sayane	455	Sātaccakārino	235
Sayanti	345	Sātatikā	488

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sātātiko	323	Siyā	257
Sādiyissanti	364	Siluccayaṃ	451
Sādesi	11	Siluccaye	261
Sādhunā	111	Sivaṃ	163, 477
Sādhūpi	404	Sivo	105
Sāmaññaṃ	209	Sītavane	176
Sāmaññaṭṭho	354	Sītibhūto	24, 102
Sāyaṃ	56	Sītena	88
Sārathim	368	Sīlena	494
Sārathipavaro	66	Sīlesu	364
Sārathīnaṃ	108	Sīvathikāya	216
Sālikāyiva	528	Sihacamma	454
Sālī	87	Sihāsane	467
Sāsanakārakā	532	Sīho	72
Sāsanasmim	194	Sukaraṃ	356
Sāsane	49	Sukkhaṃ	398
Sikkhaṃ	98	Sukhaṃ	27
Sikkhato	312	Sukhadhammena	247
Sikkhā	209	Sukhavihārānaṃ	531
Sikkhāpentā	367	Sukhādhivāho	147
Sikkhāsājīvasamāpanno	157	Sukhāvaho	450
Sikkhitā	368	Sukhitā	248
Sikkhito	111	Sukhito	88
Sikkhetha	219	Sukhī	466
Siṅgī	364	Sugatassa	271
Sitā	162	Sugatena	28
Sīthilaṃ	9, 491	Suggahītaṅca	424
Siddhi	84	Suggahītanimitto	206
Siniddhā	352	Suci	57
Sibbinim	247	Suciṇṇo	27

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sucipaṇḍaracchadā	31	Subhāvitam	241
Sucimaṃsūpasecano	323	Subhāvītā	186
Sujātassa	306	Subhāvīto	268
Suññaṃ	471	Sumadditam	477
Suṭṭhu	105	Sumanā	271
Suṇanti	528	Sumano	222
Suṇāti	150	Sumukho	307
Suṇissanti	368	Suyuttavādī	470
Sutaṃ	260	Surattam	365
Sutañca	423	Suruci	306
Sutavinicchīnī	187	Suvaṇṇavaṇṇo	306
Sutena	423	Suvisuddhapaṇḍarā	31
Suttā	12	Susaṃvutatto	472
Sutvāna	53	Susaṃvute	358
Sudesitam	362	Susaṃvuto	157, 205
Sudesitā	533	Susamāraddhā	235
Sudesito	104	Susamāhito	5, 367
Suddham	194	Susamūhatā	109
Suddhassa	57	Susukkadāṭho	306
Suddhim	54	Sussutā	49
Suddhikāmassa	207	Sussūsā	209
Suddho	57	Suhito	398
Suddhodano	171	Seṭṭham	335
Sunibbuto	422	Setu	221
Supupphite	176	Senam	51
Suppaṇāmito	536	Senakam	18
Suppatiṭṭhito	242	Senāsanam	204
Subbacā	368	Seyyam	72
Subham	254	Seyyasamānam	453
Subharā	351	Seyyo	453

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Sa]		[Ha]
Seri	478	Hatthigīvāya	323
Selaṃ	256	Hatthinaṃ	65
Selaguhāyaṃ	72	Hanāma	265
Selāva	260	Hantvā	466
Selo	242, 405	Handa	244
Sevitaṃ	219	Have	171
Seveyya	149	Himsakassa	334
So	75	Himsāmi	334
Soṇo	73	Himse	333
Sotaṃ	57	Hī	219
Sotadhātuvisuddhiyā	402	Hitesino	185
Sotā	534	Hitvāna	400
Sotena	150	Himavā	261
Soto	96	Hiyyamāne	425
Sottiyo	491	Hirīmanā	363
Sodhito	210	Hīnavīriyā	365
Soraccaṃ	261	Hīnavīriyo	399
Svāgataṃ	17	Heṭṭhato	347
		Hemantikā	88
	[Ha]	Hessaṃ	468
Haṃsova	535	Hessati	135
Haññati	118	Hehiti	270
Haññantu	216	Hehisi	478
Hatā	109	Hohi	536

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Agāravānaṃ ādīnavā	9, 90		Attano kiccaṃ nāma	
Aggasāvaka	543		samaṇadhammo	274
Aggaḷaṃ vuccati avijjā	164		Attahita, parihitānaṃ	
Aggidānassa ānisaṃsā	325		paṭipatti	244
Aggideva	54		Atthakāmehi attā	
Āṅgulimālattherassa			rakkhitabbo sakkaccaṃ	243
pubbakammaṃ vipāko	330		Atthato ekaṃ byañjanaṃ	
Aghā nāma rāgādayo	42		nānaṃ	83
Acalasaddhā	153		Adalidda	153
Ajjadagge	139		Adhammacaraṇa	249
Ajjunapupphapūjāya phalaṃ	18		Anapadānā	540
Ajjhattabahiddhānaṃ			Anāgatamaddhānaṃ	
paricchedā	131		bhikkhūnaṃ paṭipatti	358, 363
Añjalikammaṃ ānisaṃsā	43,		Aniccādi-ākārā	471
	64, 67		Aniccena itaradvaya-	
Aññamaññaviruddhavāda	362		lakkhaṇaṃ vuttameva	466
Aññāsikoṇḍaṇṇo			Animittavimokkha	453
rattaññūnaṃ aggo	253		Anujāta	538
Aṭṭhaṅgikamaggassa guṇā	105		Anudisā catasso	475
Aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi	432		Anupadadhammavipassanā	409
Aṭṭhisāṅghātā tisaṭāni	200		Anuruddho dibbacakkhu-	
Aṭṭhīni tisaṭāni	292		kānaṃ aggo	339
Atimāno	109		Anuloma, paṭilomānaṃ nayā	492
Atitathe vattamānavacanaṃ	403,		Anusāsaniyaṃ na tiṭṭhanti	
	497		tesaṃ	368
Attakilamathānuyogaṃ			Anesanaṃ Buddhapāṭikuṭṭhaṃ	210
dukkhaṃ	41			

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antaraṭṭhaka	88
Antevāsinā dātabbā	
ācariyassa garudakkhiṇā	325
Appakaṃ ūnamadhikaṃ na	
gaṇanūpagam	523
Appaṇihitavimokkha	543
Appamaññā	88
Appamāḍassa anuyuñjanam	119
Appassuta	423
Abhiññāpāragū	260
Abhiramanti Tathāgatā	
suññāgāre	175
Amataṃ vuccati agadaṃ	32
Ambapakkaphaladānassa	
ānisaṃsā	126
Ambaphaladānassa ānisaṃsā	52
Ambāṭakaphaladānassa	
ānisaṃsā	35
Arahantehi deva asuñño	
Jambudīpo	436
Arahaddhaja	365-6
Arahā na tveva, yathā ahaṃ	83
Arājakaṃ rajjaṃ nassati	435
Ariyakanta	152
Ariyajāti	173
Ariyabhāvassa kāraṇāni	228
Ariyavaṃsapaṭipadā	351
Ariyasaccāni cattāri	142
Ariyānaṃ lokadhammehi	
akampanīyatā	242
Ariyā majjhattāva	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]	
Ariyūpavādānaṃ paṭighātā	491
Ariyo tuṅhībhāvo	242
Asmimāno	109
Assāsapassāsā kāyasaṅkhārā	345
Ahaṃ, attā	288
Akālika	312
Ācinanadukkha	303
Āṇidvāra	65
Ātataṃ	94
Ātatavitataṃ	94
Ādiccavaṃso	104
Ādittapariyāyadesanāya	
ānisaṃsā	79
Ānandattherassa arahatta-	
pattatā	416, 422
Ānando atthakusalo	428
Ānāpāna	186
Ānāpānasatibhāvanāya guṇā	185
Āpattīnaṃ āvi, nāvika-	
raṇānaṃ ānisaṃsādīnavā	116-7
Āraññika	488
Ārogyaṃ byādhipariyosānaṃ	201
Ālapanassa saṃvaṇṇitapadāni	65
Ālope cattāro abhutvā udakaṃ	
pive	394, 398
Āsanadānassa ānisaṃsā	321
Āsanadānassa pupphamayassa	
ānisaṃsā	136

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā - I]	
Āhāraṃ āharantassa	
aṅgāni aṭṭha	398
Āhāravekallassa ādīnavā	59
Ijjhati bhikkhave sīlavato	
cetopaṇidhi visuddhattā	222
Iṇaṭṭa	469
Itthīnaṃ sarīragandhā	278
assagandhinī	278
meṇḍagandhinī	278
sedagandhinī	288
soṇitagandhinī	278
Indriyārakkhā attahita-	
paṭipattiyāva mūlaṃ	275
Isi	271
Isisattama	529
[U]	
Ukkāro vuccati vaccakūpaṃ	199
Ugga	521
Ucchukhaṇḍikadānassa	
ānisaṃsā	73
Utūnaṃ anucchavikapāsādā	337
Uttarasāṭakadānassa	
ānisaṃsā	414
Uttarimpi vijjaṃ ito jānāmi	509
Uttiṭṭhapiṇḍa	451
Udakadānassa ānisaṃsā	371
Udāyī sahapaṃsukīliko	
dasabalena	166
Upagatānaṃ dhammaṃ	
desetha	184
Upānissayasampannapuggala	402

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]	
Upapattidevā	141
Upamāyo cuddasa	263
Upasampadā nānāvidhā	539
Upādāna	537
Upāhanadānassa ānisaṃsā	6
Ubhato saṃsuddhagahaṇika	335
Ubhato sujāto putto	107
Ussūyā parasampatti-asahana-	
lakkhaṇā	286
Ūnūdara	398
[E - O]	
Ekasasse aggadānāni nava	250
Ekasāṭaka	431
Ekovādassa ānisaṃsā	15
Etha bhikkhavo	146, 165, 184, 372
Ehibhikkhubhāvena	
upasampadā	13, 79, 224, 227, 312, 329, 539
Omaṃ vuccati	
parittaṃ lāmakam	534
Omāno	109
Orasaputta	172, 538
Ovāda, anusāsanīnaṃ visesā	402
Ovādapaṭiggahaṇūpasampadā	539
Ovādūpasampadā	
Mahākassapatthero	443
[Ka]	
Kakacūpamā	115
Kaṇikārapupphapūjāya	
phalaṃ	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kaṇḍarasambandhā saṭṭhi	199, 200
Kanti udakaṃ	176
Kandara	176
Kapaṇaddhikadānassa	
ānisamsā	288-9, 370
Kapparukkhapūjāya phalaṃ	197
Kapparukkhā aṭṭhaṭṭhakā	436
Kappinakumārassa	
chattussāpanaṃ	179
Karerimālā	452
Kalāpagga	250
Kalyāṇa, pāpamitta-	
saṃsaggānaṃ	
ānisamsādīnavā	256-7, 330
Kalyāṇamittasevanāya	
ānisamsā	152, 209
Kavacassa paṭimuccanaṃ	177
Kāpurisa	241
Kāmā	122
Kāmānaṃ ādīnavā	122
Kāmā nāma atīte dukkhā,	
āyatim kaṭukaphalā	473
Kāya	466
Kāyagatāsati bhāvanā	
ekantahitāvahā	426
Kāyagatāsati	
bhāvetabbā niccaṃ	130
Kāyassa sotaṭṭhānāni nava	11
Kāraṇūpacā	309, 310
Kālasamayayuttānaṃ dhammā	528

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāveyya	532
Kāsāvānaṃ vaṇṇāni	365
Kilesā maggakkhaṇe vimuccanti	
nāma, phalakkhaṇe vimuttā	
nāma	4
Kumārapañhā	138
Koṭṭhagga	250
Kodhākodhānaṃ	
ādīnavānisamsā	114
Kolaphaladānassa ānisamsā	55
[Kha]	
Khajjakavisesā aṭṭhārasa	355
Khaṇā pañca aṭṭha nava	404
Khaṇo vo mā upaccagā	97,
	243, 404
Khattiyavaṃso duvidho	104
Khandhāvārabhatta	412
Khalagga	250
Khippanisantino	
samāpajjanaṃ	503
Khettavatthūnaṃ visesā	363
[Ga]	
Gaṇapāmokkha	83, 304
Gaṇasaṅgaṇikānaṃ ādīnavā	450
Gaṇācariya	17
Gaṇḍa	29
Gayātitthaṃ pāpapavāhanaṃ	
mahājanassa	56
Gayāphaggu	15, 17

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Gha]	
Gahaṭṭhasīlaṃ	152-3
Gilānapaccayasantosa	205
Guṇayutto nāma	421
Gocaragāmassa payojanam	357
Gocarā, gocarattṭhāna	210
Goṇo manussavācāya patthanam akāsi	244
Ghanam	94
[Ca]	
Cakkavattino itthiratanassa gandhā	278
kāyato candanagandho	278
mukhato uppalagandho	278
Cakkavattirañño āṇā	307
Cakkavattī	307
Cakkhādīnam gocararūpāni	277
Catujjātiyagandhapūjāya phalam	38
Catupaccayapūjāya phalam	132, 229
Cammikābādha	177
Cāritta, vārittānam sīlāni	210
Cittam ekameva uppajjati ekasmim santāne	472
Cittassa niggaṇhanam	479
Cīvaradānassa ānisaṃsā	70
Cīvarasantosa	204
Cīvarānam paribhuñjanam	351
Cetokhilā pañca	256
Coranakkhattena jātassa ānubhāvo	325

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha - Ja]	
Chattadānassa ānisaṃsā	1
Chabbaṇṇabuddharasmīnam vissajjanam uttaraṇatitthassā- bhimukhaṭṭhāne	180
Chavasīsamantassa ānubhāvo	508-9
Janā tayo	536
Jarāmarāṇa	162
Javanapaññā	405, 408
Jāti dve	173
Jātipaṃsukūlika	444
Jitam me, jitam me	431
Jīvitam maraṇapariyosānam	201
Jīvitassa avañjhatā	412
[Jha - Ña]	
Jhānasukha	112
Ñatticatutthakammūpa- sampadā	540
[Ta]	
Tacapañcakakammaṭṭhānam anurūpam pabbajitabhāvassa	198
Taṇhakkhaya	237
Taṇhā purisassa dutiyonāma	176, 342, 466
Taṇhāmānadiṭṭhīnam abhinivesanam	304
Taṇhāya mūlam nāma avijjā	130
Tatiyasaṅgītiyam saṅgītā gāthā	89

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Tha]	
Tathāgatā uppajjanti	
bahūnaṃ atthāya	532
Tikkhapaññā	405, 408
Ticīvaradānassa ānisaṃsā	305, 413
Tūriyaṅgāni pañca	94, 452
Tūriyānaṃ paggaṇhanaṃ	436
Tekicchakārī	85
Thinamiddhaṃ citta,	
kāyālasiyalakkhaṇaṃ	286
Thī	37
Thera	255, 531
[Da]	
Dakkiṇeyyaggānaṃ	
paricaraṇāni	54
Dantapona	355
Dandhadhātuka	192
Daḷha	287
Daḷhadhanuno nāma dvisa-	
hassathāmaṃ vuccati	522
Dānayugaṃ	368
Dāyāda	57, 478
Dāḷimaphaladānassa ānisaṃsā	89
Dija	468
Diṭṭhamattena sādhiṭṭhi na	
vissāsitaḅbo tādiso	404
Diṭṭhisallaṃ tiṃsappabhedam	284
Dibbacakkhu, cutūpapā-	
taññānaṃ adhigatākārā	347
Divasassa vārā tayo	56

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Disā catasso dasa	221, 475
Dīghasāladānassa ānisaṃsā	229
Dīpapūjāya phalaṃ	336
Dukūlacumbaṭake	
nipajjāpesuṃ Kāḷudāyim	165
Dukkha	142
Dukkhaṭṭhapaḍā	544
Dukkhaṭṭhapaḍā	
khippābhiññā	544
Dummedha	12
Devasampatti	220
Devo tividho	141, 538
[Dha]	
Dhammaṃ passanto,	
maṃ passati	58
Dhammakhandhasahassāni	
dvisahassādhikāni	
Sammāsambuddhato	422
Dhammakhandhasahassāni	
dve sahassāni bhikkhuto	422
Dhammacakkapavattana-	
suttantaṃ desesi	
Āsāḷhīpuṇṇamāyaṃ	251
Dhammadhara	425
Dhammarājā	90
Dhammarājā, cakkavatti-	
rājānaṃ viśesā	308
Dhammavācā	527
Dhammasavanassa ānisaṃsā	174
Dhammādāsa	92-3
Dhammādhammānaṃ	
asaṃkiṇṇaphalatā	28

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Pa]	
Dhammāsokaraṇṇo		Pacchimabhavikasattassa	
ekarajjābhiseko	174	arahattaṃ appatvā	
Dhammuddesā cattāro	294, 298	jīvitakkhayo nāma	
Dhammo eso	26	natthi	213, 218
Dhī jigucchanatthe nipāto	11	Pacchimabhavikassa	
Dhīrabhāvānaṃ		puññabalaṃ	136, 159
āvahanadhammā	187	Pacchime kāle parittā	
Dhutaṅgāni terasa	323-4	tathārūpā therā	352
[Na - Pa]		Pañcavaggiya	251
Nagā	452	Pañcavidhabandhanakamma-	
Naccagītādīsu manasikārā	1, 3	kāraṇa	298
Naṭānaṃ gati	457	Pañhābyākaraṇūpa-	
Nandopanandanāgarājassa		sampadā	138, 540
ānubhāvo	502	Paññājīvim jīvitamāhu	
Naradeva	493	seṭṭhaṃ	149, 186
Navakammādipasutassa		Paññāya pabhedā	405
kicchā	453	Paññāya passati yathābhūtaṃ	254
Nāga	261	Paṭipattiyā cintitākāra-	
Nipajjā nāma kosajja-		vibhāvanā	280
pakkhiyā	101	Paṭipadā catasso	544
Nibaddhupaṭṭhākassa		Paṭipadāhi vinā ariyamaggā-	
varā aṭṭha	415	dhigamo natthi	545
Nibbanti dhīrā		Paṭisanthārakaraṇampi	
yathāyaṃ padīpo	345	papañcaṃ	253
Nibbānasampatti	220	Paṭisallāna	204
Nibbedhikapaññā	405, 409	Paṭissayadānassa ānisaṃsā	321
Nibbuto ca katthaci gantvā		Paṭhamabodhiyaṃ vīsativassāni	
na tiṭṭhati	345	anibaddhupaṭṭhākā	414
Nirodha	142	Paṇidhāna	157
Nhārusambandhā		Paṇidhānassa ānisaṃsā	
navasatāni	200, 488	tasmim tasmim aggaṭṭhāne	57,
Paṃsukūluppattiṭṭhāna	342		70, 78, 125-6, 144, 154,
Paccayesu appicchā			165, 179, 202, 229, ādi
nāma sādhu	473	Paṇḍitabhāvādīnaṃ	
Pacchimakālassa paricchedā	368	vibhāvanā	405-6
		Paṇḍitā damayanti attānaṃ	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇḍitānaṃ kāraṇāni cattāri	406
Pativiyogadukkha	120
Padasatānaṃ vaṇṇanā	513
Padīpapūjāya phalaṃ	10
Padumapupphapūjāya phalaṃ	29
Panthaka	155
Papañca	162
Papañcā nāma rāgādikilesā	344
Pabbajjaṃ yāci	
jīvarakkhaṇattham	32
Pabbajjitaliṅga	367
Pabbajjitasīlaṃ	153
Pamādāpamādānaṃ	
ādīnavānisaṃsā	334
Parammukhasāvaka	540
Pariññāpāragū	260
Parinibbānaṃ anujānāpetu	258
Paribbājakapabbajjā	280
Pariyattibāhusaccaṃ	
dīpadhāro andho viya	423
Pariyattibāhusaccaṃ magga-	
brahmacariyassa mūlaṃ	424
Pariveṇaṃ gabbhasahassa-	
paṭimaṇḍitaṃ	179
Pasughātayañña	148
Pahānapāragū	260
Pādodakadānassa ānisaṃsā	321
Pāragū	234
Pāragū cha	260
Pārāpara	287

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāsāṇaphalakadānassa	
ānisaṃsā	321
Pāsādā tayo	230
Piṇḍapātasantosa	205
Piṇḍapātassa paribhuñjanaṃ	351
Piṇḍapātika	488
Pitupitā	173
Piyavācā	526
Pīti pañcavaṇṇā	431
Puttamaṃsūpamā	115
Puthukagga	250
Puthujjanakālaṅkiriya dukkhā	6
Puthujjanacittaṃ	
nāma cañcalaṃ	123
Puthupañña	405-6
Punabbhava	143
Pupphachaḍḍakakulaṃ	
nīcaṃ	224-6
Pupphapūjāya phalaṃ	4
Pupphānaṃ	
sugandhāgandhakatā	42-3
Pupphāsaṇaṃ yojanappa-	
māṇaṃ Buddhassa	371
tigāvutaṃ aggasāvakānaṃ	371
aḍḍhajojanikādibhedaṃ	
sesabhikkhūnaṃ	371
usabhamattaṃ saṃghanava-	
kassa	371
Pupphāsanadānassa ānisaṃsā	371
Pubbavāsana	533
Purisacittassa ākaḍḍhanaṃ	277

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]	
Purisi'tthīnaṃ dakkhiṇavāma- jātikā	440
purisā dakkhiṇajātikā	442
mātugāmā vāmajātikā	442
Pūjāsakkāraṇadānassa ānisaṃsā	321
Pūtimuttabhesajja	451
Poṭṭhilo Buddhādīnaṃ dhammaṃ na passati	492
Porāṇānaṃ āciṇṇaṃ	527
Phaladānassa ānisaṃsā	64
Phalāphaladānassa ānisaṃsā	371
Phussarathassa vissajjanaṃ	435
[Ba]	
Bahuputtakanigrodharukkhassa vaṇṇā	443
Bahussuta	423, 425
Bāla, paṇḍitānaṃ visesā	297-8
Bālasevanāya ādīnavā	223
Bījanīdānassa ānisaṃsā	321
Bījanena Bodhirukkha- vandanāya phalaṃ	12
Buddhathomanāgāthā	258-9
Buddhathomanāya phalaṃ	159
Buddharasmīnaṃ pamāṇāni	443
Buddhavallabha	412

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Buddhasitānaṃ visesatā	227
Buddhassa paccuggamaṇaṃ	443
Buddhānaṃ dve kathā nāma natthi	430
Buddhānaṃ paribhogajīṇṇacīva- raṃ nāma na sakkā paritta- guṇena dhāretuṃ	444
Buddhānaṃ vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi	430
Buddhānubuddha	530-1
Buddhūpasampadā nāma esā	134
Bodhisattena saha-jātā satta	165
Byañjana	307
Brahmavihārānaṃ anukkamo	241
[Bha]	
Bhagavato upaṭṭhākā	414
Bhagavato dāṭhā	306
Bhagavā nāgo	529
Bhagavā satthavāho	529
Bhaṇḍagga	250
Bhatakassa sabhāvo	217
Bhadante	169
Bhayā pañcavīsati	267
Bhavapatthanā	115
Bhava, yoni, gati, viññāṇaṭṭhitiyo	474
Bhavā tayo upaṭṭhahimsu ādittapaṇṇakuṭi viya	441-2
Bhāvanānurūpasenāsana	204
Bhāvanāpāragū	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhāvanābhiyogānaṃ saphalatā	186
Bhikkhu	207, 274, 397, 523-4
Bhikkhūnaṃ kiccākiccāni	235
Bhinnaraṭṭhānaṃ	
sandhāraṇaṃ	289
Bhujissā hutvā jīvatha tumhe	442
Bhūmirāmaṇeyyaka	400
Bhūmisayā nāma Aparagoyāna-uttarakurukā	
manussā	501
Bhesajjānaṃ paribhuñjanaṃ	351
Bhogānaṃ tivaggaṭṭhassa	
anuyuñjanaṃ	278-9
[Ma]	
Magga	142
Maggo sabbabuddhasādhāraṇo	141
Maṅgalasilāpaṭṭa	435
Maccudheyya	538
Majjhimapāṭipadā	
antadvayaparivajjanaṃ	235
Mañcadānassa ānisaṃsā	32
Maṇi-ādhāradānassa	
ānisaṃsā	414
Madhusappisakkāradānassa	
ānisaṃsā	250
Manujinda	308
Manussasampatti	220
Manoramā	298, 342
Manosilāvaṇṇa ambaphala	52
Mantassa parivārā	509

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahākassapo dhutaṅgadharānaṃ aggo	446
Mahā, cūḷapanthakānaṃ	
visesā	195
Mahāpaññā	405-6
Mahāpanthako saññāvivaṭṭa-	
kusalānaṃ aggo	155
Mahāpurisalakkhaṇāni	
bāttiṃsa	305-6
Mahāpurisānaṃ vitakkā	338, 343
Mahāmoggallānattherassa	
iddhi	502-3
Mahāmoggallānattherassa	
pubbapāpakammaṃ	505
Mahāmoggallāno iddhi-	
mantānaṃ aggo	482
Mahāsāvaka āsīti	541-2
Mahesī	328
Mānaṃ navavidhaṃ	524-5
Māno bahuvidho	109
Māyā	152, 171
Māyā santadosapaṭicchā-	
danalakkhaṇā	286
Mārapakkha	11
Mārasenāya pamaddanaṃ	310
Micchāgāha	354
Micchāpaṭipanna	14-5
Minagga	250
Muni	171, 205, 211, 523-4
Meghassa sobhanāsobhanatā	47

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma - Ya]	
Mettā	241
Medhāvī	188
Morahatthapūjāya phalaṃ	15
Yugāni pañca	368
Ye dhammā hetuppabhavā	374
Yobbanāṃ jarāpariyosānaṃ	201
[Ra]	
Rajjābhisekamaṅgala	436
Ratanagharadānassa	
ānisaṃsā	250
Ratanattayaguṇānaṃ	
anussaraṇaṃ	87
Ratanattayaguṇānaṃ	
ānisaṃsā	180
Ratiṃ sabbaṃ	
dhammarati jināti	279
Rattakambaladānassa	
ānisaṃsā	229
Rāgacaritassa sappāya-	
kammaṭṭhānaṃ	91
Rāgapariḷāhassa	
nibbāpanagāthā	525
Rājā	234
Rājā puññaniyāmena	
nikkhamitvā nipajji	
maṅgalasilāpaṭṭe	435
Rājābhirājā	308
Rudantānaṃ ādīnavā	188
Roga	141
Rohinīnadiyā puratthima-	
dakkhiṇadisābhāge	
Rājagahaṃ	170

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra - La]	
Rohinī nadī Sākiyakoḷiya	
janapadānaṃ antare	170
Lakuṇḍakabhaddiyattherassa	
pubbakammaṃ	126
Lakkhaṇapariggāhaka-	
brāhmaṇā aṭṭha	251
Lakkhaṇāni tīṇi	255
Latā	286
Lājapañcamakapupphadānassa	
ānisaṃsā	372-3
Lāyanagga	250
Līnuddhatānaṃ anurūpa-	
bojjhaṅgāni	206
Lokadhammā aṭṭha	247
Lokiyajāti	173
Lokiyasīlaṃ	222
Lokuttaradāyajjassa laddho	
Cūḷapanthako	192
Lokuttaradhammānaṃ	
ānubhāvo	105
Lokuttarasīlaṃ	222
Loko andhakāro viya	426
[Va]	
Vaṅkaṃ vuccati diṭṭhigataṃ	283
Vacanānaṃ aṅgāni cattāri	526-7
Vaḍḍhakīnaṃ sabhāvo	126
Vaṇamukhāni nava	489
Vata	274

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vatthapūjāya phalaṃ	10	Samkicca	213
Varā pañca	71	Samkhitta, vitthārānaṃ nayā	528
Vātābādha-uppajjanassa		Samghāṭi	356
kāraṇaṃ	59	Samghāṭi catugguṇā	443
Vādamagga	207	Samghupaṭṭhahanassa	
Vijjā tisso	15, 471	ānisaṃsā	264
Vitataṃ	94	Sakkāyadiṭṭhi na vigacchati,	
Vitānadānassa ānisaṃsā	229	tāva sassatadiṭṭhi-ādīnaṃ	
Vināyaka	108	appahānameva	284
Vipassanācārassa bahū-		Saṅkhāradhammānaṃ	
pakāraṇāṇāni	195	visesatā	255
Vipallāsā cattāro	478	Saṅghamittāya sāmiko	
Vibhūsana	124	aggibrahmā	176
Vimuttiyugaṃ	368	Saṅgāmo Mahāmoggallānassa	
Vimuttidhammānaṃ		ca Nandopanandassa ca	504
gavesanaṃ	283	Saccaṃ	142
Vimokkhā tayo	543	Saccavācā	527
Virāga	253	Saccānaṃ abhisamayo	210-1
Viruddhavādā	209, 212	Sacchikiriyapāragū	260
Visattika	162	Sañjātasamvegena vuttagāthā	427
Visākhāya mahāpāsādo		Sattapaṇṇiguhā	422
sahassagabbhapaṭimaṇḍito	495	Sattamakulaparivaṭṭā ābaddha-	
Visuddhidevā	141	paṭibaddhasahāyakāneva	373
Vīṇūpamovāda	230, 236	Sattayuga	171
Vejayanta	496	Sattānaṃ damanākārā	333
Vejayantapāsādo		Sattānaṃ pakati	187
yojanasahassubbedho		Sattānaṃ maccupāsa-	
Tāvatisabhavane	496	sadisūpamā	3
Veṇagga	250	Satthā	156
Veneyyajjhāsaya	533	Satthu santakaṃ nāma	
		sāvakena adhigantabbam	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Santaṃ padaṃ	163	Sammutidevā	141
Sapadānacārika	291	Saraṇagamanassa ānubhāvo	320
Sappurisūpanissayassa		Saraṇagamanūpasampadā	539
pasamsanaṃ	74	Sarīra	292
Sabbaññubuddhā eva anāsavā	17	Salla	118
Sabbaññū	270	Sallāpamattampi papañco	6
Sabbaratanamayapīṭha-		Sallekha-ovāda	399
dānassa ānisaṃsā	414	Sādhu	111
Sabbasamsārapavattidukkha	299	Sāpadānā	540
Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā	138	Sāmaṇera	111
Sabrahmacārī	90	Sāmparibhoga	299
Sabhiya	7	Sārambho karaṇuttariya-	
Samāgamo viyogapariyosāno	201	karaṇalakkhaṇo	286
Samādhiyugaṃ	368	Sāriputtattherassa Dhamma-	
Samādhi, vipassanānaṃ		senāpatibhāvo	454
chekapuggalā	195	Sāriputta, Mahāmogallā-	
Samādhiṇaṃ vireso	194	nānaṃ pubbakulāni	370
Samāpattipāragū	260	Sāriputto mahāpaññānaṃ	
Samāvāsa	261	aggo	393-4
Samudaya	142	Sārūppagāthā	305
Sampajaññāni cattāri	235	Sāvakaṇāmiññaṇassa	
Sampattāsampattagāhī	276-7	matthakapattatā	375-6, 482
Sampattiyo tisso	220	Sāvakā asīti paṭipadā-	
Sampatti vipattipariyosānaṃ	201	dhurabhedena	546
Sambodhi	284	Sāvakā duvidhā tividhā	540
Sammā, micchāpaṭipannānaṃ		Sāsanassa abbudāni	122
ānisaṃsādīnavā	399	Sāhatthika-āṇattika-	
Sammukhasāvaka	540	dānānaṃ ānisaṃsavisesā	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sikkhāpaccakkhānam maraṇam	
nāma ariyassa vinaye	98-9
Sikkhāsājīva	157
Siṅgasadisā kilesā	364
Sineru aṭṭhasatthiyojana-	
satasahassubbedho	371
Sīlam duvidham	152-3, 222
Silapaññānam aññamaññopa-	
karakatā	223
Sīlayugam	368
Sihacamma pāruṭo	
makkato viya	454
Sukhapaṭipadā khippābhiññā	544
Sukhapaṭipadā dandhābhiññā	544
Sukhāni tīṇi	220
Sukkhavipassakā	545
Sucimaṃsūpasecanodana	323
Suññatavimokkha	543
Sutamānī	453
Sutayugam	368
Sudesita	104
Suddhivāda	209
Suddhodana	171
Sudhammāsabhāvirahito	
devaloko nāma natthi	497
Subha	254

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Subhāsita vācā	526
Sumanapupphapūjāya phalam	109
Suvaṇṇiṭṭhakapūjāya phalam	144
Suvaṇṇiṭṭhakassa pamāṇam	434
Susiram	94
Sussutā	49
Senapatiṭṭhāna	394
Senāsanasantosa	204
Senāsanasappāyalābhassa	
ānisaṃsā	44
Senāsanassa paribhuñjanam	351
Sokābhibhūtena vuttagāthā	427
Sotā	286
Sopākattherassa	
arahattapattatā	137
Sobbha, papātānam visesā	329
Somayāgavājapeyyādiyañña	53
Somavaṃso	104
[Ha]	
Hatthatale ṭhapita-āmalakam	
viya	495
Harītakadānassa ānisaṃsā	47
Hāsapaññā	405, 407
Hitāhita	185

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aggālavacetiya	534	Anomā (nadī)	251
Aggibrahmā	176	Annabhāarakumāra	336
Aṅgaraṭṭha (raṭṭha)	138, 234	Annabhāraseṭṭhi	337
Aṅguttarāpa (raṭṭha)	305	Aparagotamatthera	207
Aṅgulimāla	327, 332	Aparagoyāna	501
Aṅgulimālacora	326	Amitodana (sakka)	414
Aṅgulimālatthera	324, 326, 328, 331	Ambapālī (gaṇikā)	422
Ajakaraṇī (nadī)	30, 32, 159	Ambāṭakārāma	125, 129
Ajātasattu	218	Avantiraṭṭha	70, 72
Ajita	539	Asurinda	283
Aññātakonḍaññatthera	530	Asokatthera	85
Atthadassī (Buddha)	64, 264	Asokamahārājā	174
Adhimuttatthera	264	Asokārāma	174, 176
Adhimuttamāṇava	264	Assaji	393
Anabhilakkhita	140	Assajitthera	374
Anāthapiṇḍika	498, 504	Assajipunabbasukā	401
Anupiyambavana	321, 337	Assajibrāhmaṇa	386
Anurādhapura	440	Ahimsakamāṇava	325
Anuruddha (māṇava)	4, 321, 337	[Ā - I]	
Anuruddhatthera	109, 336, 339, 341, 399	Ākāsagaṅgā	431
Anotattadaha	109, 110, 437	Ānandatthera	135, 401, 411
Anomatthera	372	Ānandarājā	411
Anomadassī (Buddha)	229, 230, 370, 372, 480, 481	Āpaṇa (brāhmaṇagāma)	305
		Isigilipabbata	531
		Isipatana	251

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Ujjuhānapabbata	215
Ujjuhānasakuṇa	215
Ujjeniraṭṭha	146
Ujjenirājā	144
Uttarakuru	6, 501
Udāyikumāra	165, 258
Udāyitthera	166-7, 258
Udiccabrāhmaṇa	207
Upatissakolita	38
Upatissa (gāma)	373
Upatissa (paribbājaka)	374
Upatissa (māṇava)	38, 373-4
Upariṭṭha	
(Paccekabuddha)	336-7, 341
Upavānatthera	414
Upasena (māṇava)	202-3
Upasenatthera	202
Upasenahatthācariya	64
Uruvela	78, 81, 251
Uruvelakassapa	52-3, 79, 81, 374
Uruvelakassapatthera	15, 78
Usabhasēṭṭhi	229
[E - O]	
Ekavihāriyatthera	174
Ekasāṭaka (brāhmaṇa)	431
Okkākarājā	104
[Ka]	
Kakusandha (Buddha)	6, 7, 10, 89, 142
Kaccāyana (māṇava)	144

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kaṅcana (māṇava)	144
Kaṇḍaka (assa)	165
Kapila (brāhmaṇa)	438-9
Kapilavatthu	97, 165, 170, 172, 258, 321
Kapotakandara	403
Kappatthera	197
Kappina (māṇava)	179
Kappinatthera	454
Kaliṅga (raṭṭha)	177
Kallavālagāma	375, 480
Kassapa (gotta)	81
Kātiyāna (māṇava)	100
Kātiyānatthera	99
Kāsi (raṭṭha)	128
Kāligodhāputtabhaddiyatthera	320
Kāḷudāyikumāra	165
Kāḷudāyitthera	165, 258
Kikīrājā	128
Kimila (māṇava)	4
Kīṭāgiri (janapada)	401
Kukkuṭanagara	179
Kuru (raṭṭha)	289
Kulla (māṇava)	91-2
Kullatthera	91
Keṇiya (jaṭila)	305
Koṇāgamana (Buddha)	142, 433
Koṇḍañña (māṇava)	250
Koṇḍañnatthera	251
Kolita (gāma)	373

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ka]

Kolita (paribbājaka)	375
Kolita (māṇava)	38, 373, 375, 481
Kovariya	258
Kosambī	203
Kosala (raṭṭha)	26, 32, 47, 64, 218
Kosala (rājā)	94, 106, 113, 324, 326
Kosiya (brāhmaṇa)	438-9
Kosiya (māṇava)	73
Kosiyatthera	73

[Kha - Ga]

Khadiravaniyarevatatthera	239
Khujjā	439
Gaggarā (pokkharāṇī)	532
Gaṅgā (nadī)	468
Gandhamādana (pabbata)	229, 336
Gandhāra (raṭṭha)	6
Gandhārarājā	78
Gayākassapa (jaṭila)	78
Gayākassapatthera	54-5
Gayāgāma	15
Gayātīttha	16
Gayāsīsa	79
Gavampatitthera	89
Gijjhakūṭa	59, 63, 230
Girimānanda (māṇava)	43
Girimānandatthera	43

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ga]

Gotamatthera	207
Gotamabuddha	22, 27, 62, 67
Gotamī	168, 171
Godatta (māṇava)	244
Godattatthera	244
Gopakamoggallāna (brāhmaṇa)	422

[Ca]

Cakkavāḷasinerupabbata	442
Caṇḍapajjota	144
Candagutta	85
Candanatthera	24
Candanamāṇava	24
Candabhāgā (nadī)	18, 180
Candabhāgikā	389
Candimā	146
Campānagara	229

[Cha - Ja]

Chaddantadaha	253, 258, 531
Chaddantanāgarājā	366
Channa	165
Chabbaggiyabhikkhū	90, 421
Jambukatthera	12
Jambudīpa	174, 430, 442, 457
Jīvaka	189, 191-2
Jīvakambavana	189
Jetavana	26, 110, 122, 393, 482
Jenta (māṇava)	106
Jentatthera	106

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Tha]		[Na]	
Takkasilā	67, 325	Nāgasamālatthera	1
Tālapuṭatthera	457	Nāgitatthera	414
Tiriṭivaccha	146	Nālakagāma	202
Tissa (Buddha)	12	Nālandā	443
Tissa (māṇava)	174	Nigrodhakappa	519, 534
Tissamahābrahmā	122	Nigrodhakappatthera	509
Tekicchakāritthera	85	Nigrodharukkha	534
Telakāni (māṇava)	280	Nerañjarānadī	52, 83
Telakānitthera	280	Nhātakakumāra	111
Thullakoṭṭhikanigama	289	Nhātakamunitthera	111
[Da - Dha]		[Pa - Pha]	
Disāpāmokkha	325	Pañcavaggiyatthera	78
Dīghanakhaparibbājaka	402	Paṇḍara-isi	359
Doṇavatthugāma	250	Paṇḍaragotta	358
Devadatta	7, 404	Padumavatī	437
Dhanaseṭṭhi	154	Padumuttara (Buddha)	1, 2, 4, 10, 20, 21, 52, 57, 69,
Dhammāsokarājā	122, 174	Panthakamāṇava	155, 195
Dhammika (māṇava)	26	Pārāpariya (māṇava)	272
Dhammikatthera	26	Pārāpariyatthera	271, 348
[Na]		Piṇḍola	472
Naṭakula	457	Pippalimāṇava	438, 440, 442
Naṭagāmaṇi	459	Pilindavaccha	533
Nadīkassapa (tāpasa)	78, 82	Puṇṇajitthera	538
Nadīkassapatthera	52	Puṇṇatthera	414
Nandakatthera	10	Pubbavideha	501
Nandakamāṇava	10	Pubbārāma	495
Nandarājā	437	Poṭṭhilabhikkhu	492
Nandiya	389	Phussa (Buddha)	126
Nandopananda (nāgarājā)	501		

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pha]		[Ma]	
Phussa (māṇava)	358	Maṇḍalika (rājā)	197, 358
Phussatthera	358	Madda (raṭṭha)	438-9
Phussaratha	435	Malla (raṭṭha)	67
[Ba - Bha]		Malla (rājā)	6, 67
Bandhumatī (nagara)	74, 430	Mahā-udāyī	258
Bandhumarājā	431	Mahākaccāyanatthera	70, 144
Bahuputtakanigrodharukkha	443	Mahākappina (rājā)	179
Bārāṇasī	38-9, 70, 78, 80, 229, 321	Mahākappinatthera	179, 180, 499
Bālakaloṇaka (gāma)	4	Mahākassapatthera	429, 430, 443, 491, 499
Bindusāra (rājā)	89	Mahākāḷa (kuṭumbika)	250
Brahmadatta (māṇava)	113	Mahākoṭṭhika	404
Brahmadattatthera	113	Mahātīttha (gāma)	438-9
Bhagutthera	4	Mahādhanaseṭṭhi	337
Bhaggava (brāhmaṇa)	324	Mahādhammarakkhitatthera	176
Bhadda (māṇava)	132	Mahānāga (māṇava)	89
Bhattatthera	132	Mahānāgatthera	89
Bhaddavaggiya	78	Mahānigrodha	180
Bhaddākāpīlānī	438, 442	Mahānisabhatthera	429, 430
Bhaddiya (māṇava)	126, 321	Mahāpadumapaccekabuddha	437
Bhārukaccha (nagara)	50	Mahāpanthakatthera	154-5, 189, 194-5
Bhūtakumāra	159	Mahābāvariyabrāhmaṇa	539
Bhūtatthera	159	Mahāmāyādevī	168
Bhesakaḷāvana	116, 504	Mahāmoggallānatthera	218, 370, 480, 482
Bhoganagara	411	Mahāvana	118
[Ma]		Mahāvibhavaseṭṭhi	70, 123, 159
Magadha (raṭṭha)	38, 52, 73, 138, 197	Mahī	389
Mantāṇī (brāhmaṇī)	326	Māyādevī	171

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Māra	342, 430
Mālukya	94
Mālukyaputta (māṇava)	94
Mālukyaputtatthera	94, 300
Migajāla (māṇava)	103
Migajālatthera	103
Migadāyavana	430
Mudita (māṇava)	32
Muditatthera	32
Meghiyatthera	414
Moggalī (brāhmaṇī)	373
[Ya]	
Yamunānadī	468
Yasatthera	538
Yasamāṇava	207
Yasadatta (māṇava)	67
Yasadattatthera	67
Yonakamahādhammarakkhi- tattera	174
[Ra]	
Raṭṭhapāla (māṇava)	289
Raṭṭhapālatthera	288, 502
Raṭṭhapālasatṭhi	289
Rāṇagaha	7, 35, 43, 111, 123, 136
Rājadatta (māṇava)	35
Rājadattatthera	35
Rādha (brāhmaṇa)	401
Rāhulatthera	20, 22, 165, 502
Rāhulamāṇava	21, 23

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rucā	81
Rūpasārī (brāhmaṇī)	202, 373
Reṇuvatī (nagara)	21
Revatatthera	400
Romasapabbata	30
[La]	
Lakuṇḍakabhaddiya (māṇava)	126
Lakuṇḍakabhaddiyatthera	125
Lambaka (pabbata)	376
Lāludāyī	258
Leṇagirivihāra	30
[Va]	
Vakkali (māṇava)	58
Vakkalitthera	57, 59, 62, 63
Vaṅgīsa (māṇava)	508
Vaṅgīsattthera	508
Vajjī (raṭṭha)	341, 347
Vaḍḍhatthera	50
Vaḍḍhamāṇava	50
Varuṇanāgarājā	480
Vasala (pabbata)	25
Vāsetṭha (brāhmaṇa)	314
Vijitasena (māṇava)	64
Vijitasenatthera	64
Vipassī (Buddha)	32-3, 70, 73, 142, 250, 430, ādi
Vimalacakkavattirājā	21
Visākhā-upāsikā	103, 495
Vejayantapāsāda	496

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vedeha (kuṭumbika)	429	Samuddakumāra	123
Vebhāra (pabbata)	484	Sarada (māṇava)	370
Verambha (pabbata)	215	Saradatāpasa	370, 373
Verambhavāta	215	Sarabhaṅga (māṇava)	140
Vesālī	120	Sarabhaṅgatthera	140
Vessavaṇa	35, 159	Sarabhū	389
Veḷudantatthera	50	Sarassatī	389
Veḷuvagāma	341, 347	Sāketa (nagara)	159
Veḷuvana	7, 35, 154, 165, 375	Sāgala (nāra)	438-9
[Sa]		Sāgatatthera	414
Samkicca (māvaṇa)	213	Sāṇavāsitthera	85
Samkiccattthera	213, 264	Sāriputtatthera	110-1, 213, 309, 370
Samsumāragira	116	Sāvatti	10, 24, 29, 30, 35, 41, 58
Sakka (devarājā)	227, 253, 341, 430	Sikhī (Buddha)	15, 26, 54, 109
Saṅghamittā	176	Siddhattha (kumāra)	172
Saṅcaya	373	Siddhattha (Buddha)	135, 159, 197-8
Sappaka (māṇava)	29	Sineru (pabbata)	442
Sappakatthera	29	Sindhu	389
Sappadāsa (māṇava)	97	Sirigutta	151
Sappadāsattthera	97	Sirimaṇḍa (māṇava)	116
Sabbakāma (māṇava)	120	Sirimaṇḍatthera	116
Sabbakāmitthera	120	Sirimitta (māṇava)	151
Sabhiya (māṇava)	7	Sirimittatthera	151
Sabhiyatthera	6	Sirivaḍḍha (māṇava)	229
Sabhiyaparibbājaka	67	Sirivaḍḍhakuṭumbika	370
Sambhava (Pacceka Buddha)	29, 30	Silava (māṇava)	218
Sambhūta (māṇava)	18	Silavatthera	218
Sambhūtattthera	18		

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sukkodana (rājā)	337
Sudassana (nagara)	22
Sudassana (Pacceka Buddha)	24-5
Suddhodanamahārājā	23, 97, 165, 168, 251
Sudhammāsabhā	497
Sunakkhatta	414
Sunītatthera	223
Sundarasamudda (māṇava)	123
Sundarasamuddatthera	123
Subāhutthera	538
Subuddha (brāhmaṇa)	85
Subhūta (māṇava)	38
Subhūtatthera	38
Sumana (māṇava)	47
Sumana (seṭṭhi)	336-7
Sumanatthera	411
Sumudda (māṇava)	123
Sumedha (Buddha)	43, 45, 144, 338-9
Suruci (tāpasa)	378, 382
Sūkarakhataleṇa	375

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sena (brāhmaṇa)	159, 160
Senaka (māṇava)	15, 16
Senakatthera	15
Senahatthācariya	64
Sela (pabbata)	72
Sela (brāhmaṇa)	305, 308, 311, 539
Sela (māṇava)	305
Selatthera	304
Soṇakuṭikaṇṇatthera	69
Soṇakoḷivisatthera	229
Soṇa (māṇava)	70, 72, 229
Soṇatthera	230, 236
Sonuttara (nesāda)	366
Sopāka (māṇava)	136
Sopākatthera	135
Sobhana (kuṭumbika)	413
[Ha]	
Haṃsavatī	10, 57, 69, 125, 154, 411
Himavanta	25, 30, 376, 480

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāthā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapottthakaṃ, Syā = Syāmapottthakaṃ, Kaṃ = Kambojapottthakaṃ, I = Iṅgalisapottthakaṃ, Ka = kesuci Marammapottthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapottthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāthā

Piṭṭhankā

[A]

Asaṃkuṭitena = Asaṃkucitena (Sī)	345
Akāpurisehi vā ariyehi = Akāpurisehi ariyehi (Sī, I)	241
Akkodhanā ahesuṃ = Kodhanā nāhesuṃ (Sī)	362
Aggāsānikassa = Agghāpanikassa (Ka)	94
Agghaphassavaṇṇa = Aggaḷadānavaṇṇa (Ka)	466
Acārinti = Avacārinti (I)	107
Acirāyamāno = Ataramāno (sabbattha)	535
Acetanepi hi = Acetanehi (Sī) Acetanepi (I, Ka)	169
Accagā = Ajjhagā (Ka)	521
Accayena = Pacchato (Sī)	438
Aññamaññamasadise = Aññamaññaṃ visadisāṃ (Sī, I)	195
Aññamaññopakāraṃ = Aññamaññaṃ pakāraṃ (I)	223
Aññāṇena = Aññāṇaṇena (Sī, I)	12
Aññāsi = Aññāta (Sī)	250, 538
Aññe = Añño (Sī, I)	227
Añño punappunāṃ bhavanabhāvato = Añño punappunabhāvato (Sī)	
	Añño punappunabhāvato (I) 143
Aṭṭakaraṇe ca = Atthakaraṇe ca (Sī, I)	148
Atha saṭṭhisitā = Atṭhasaṭṭhasitā (?)	524

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Atinetvā = Upanetvā (Sī, I)	86
Atimānahato bāloti bālo ahaṃ tato = Atimānahato bāloti tato (Sī)	
Atimānahato bāloti hataṃ tato (I)	108
Atihīnapuggalo = Hīnapuggalo (Sī)	399
Attano paccakkhatā = Attapaccakkhato (Sī)	521
Attano pavattim = Attano pavattiṅca (Sī, I)	213
Attahitāpekkhā = Attahitanirapekkhā (Ka)	364
Atthakosallādivantatāya = ...mantatāya (Sī)	545
Atthoti keci vadanti, diṭṭhigatikā ca sattāvāsābhāvaladdhim =	
Attho, keci devā diṭṭhigatikā, na ca sattāvāsābhāvaladdhim (Ka)	523
Attho, na taṃ diṭṭhadhammikādibhedahitanimittam dhammam desentī =	
Attho na tena atthena diṭṭhadhammikādibhedahitanimittam	
dhammam na desenti (Sī)	356
Athassa = Tassa (Sī)	431
Adhiṭṭhahi = Adhiṭṭhāti (Sī)	475
Adhiṭṭhehi = Adhiṭṭhehīti (Sī, I)	194
Adhippavuṭṭhe = Adhivuṭṭhe (Sī)	476
Adhippetā, tato jhānagahaṇena = Adhippetā”ti. Tato jhānagahaṇena	
ca (Sī, I)	113
Adhivāhato = Avippahānato (Sī, I)	162
Adhogamaṃ = Ajjhagamaṃ (Ka)	485
Anatthakārakato = Anattakārakato (Ka)	490
Anatthajanane = Anattahajanakaṃ (Sī)	488
Anapekkho = Anapekkhena (Ka)	342
Anavajjadhammā = Anuvajjadhammesu (Sī)	352
Anādimati = Anādika (Sī)	474
Animittā nāma = Animittam nāma (Sī)	526
Anukhipi = Anu anu khipi (Ka)	329
Anuggaṇhanako = Anuggaṇhaṇako (Sī, I)	241

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Anudhāvitā vositā = Anu anu dhāvitā javāpitā (Ka)	355
Anupatiṭṭho = Anupatiṭṭhā (Ka)	533
Anupāyaññutāya = Anupacitapaññatāya (Sī)	150
Anumoditvā = Anumodanaṃ katvā (Sī)	433
Anuyutto = Anuyuñjantā (Sī)	211
Anusaṅkitaparisaṅkitābhāvato = Anusaṅkitābhāvato (Sī, I)	216
Anusayājālamotthato = Anusayājālamotthato (Sī)	200
Anusāsaniyo = Anusāsaniyā (Ka)	368
Anekākāravokārā = Anekākāravokiṇṇā (Sī)	492
Anekākāravokārā = Anekākāravokiṇṇā (Sī)	344
Antaṃ = Ādim (Sī)	509
Apakkamitvā = Upakkamitvā (Ka)	403
Apagamā na kiñci kiriyaṃ = Apagatamānataṃ kiriyaṃ (Ka)	93
Apadāne = Apare (Sī)	154
Apanetvā = Haritvā (Ka)	294
Aparikkhaṇagarahāmukhena parikkhaṇaṃ = Aparikkhakagarahāmu- khena parikkhake (Sī, I)	130
Apasakkim = Natthi (Sī, I)	37
Apāyadukkhatō = Apāye apāyadukkhatō (Sī)	27
Api āvuso jānāsi = Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe)	487
Api ca kho = Atha kho (Sī)	347
Appakā katipayā evāti = Appakā evāti (Sī)	352
Appamattikā = Appikā (Ka)	84
Appasādalesena = Pasamsāyogena (Ka)	478
Aphassayi = Apassayi (Ka)	487
Aphassayīti = Apassayīti (Ka)	501
Abyābajjhe nidukkhatāya = Abyāpajjo nidukkhatā taṃ (Sī, I)	237
Abhabbo = Andho (Sī)	189
Abhikkante = Atikkante (Ka)	420

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Abhiññālābhiṃ = Abhiññātaṃ (Sī)	288
Abhippavuṭṭhā = Atippavuṭṭhā (Sī)	452
Abhibhavim̐su = Āgamim̐su (Ka)	136
Abhivaṭṭhaṃ = Abhivaḍḍhañca (Ka)	96
Abhisañkhāsi = Abhisañkhari (Sī)	327
Amaccasahassena = Amaccasahasseehi (Ka)	180
Ayanti pākaṭo = Ayanti vā pākaṭo (Ka)	367
Ayasaṃ = Āyasakyaṃ (Sī, I)	220
Ayasopi = Ayaṃ dosopi (Sī)	402
Ayāthāvapaṭipattibhāvatoti adhippāyo = Ayaṃ tāva aṭipattibhāvato viseso (Sī)	351
Araññaṃ gantvā = Araññe (Sī, I)	176
Arahattādhigamena = Arahattādhigamena vā (sabbattha)	367
Ariyamaggabhāvanāya sati = Ariyamaggabhāvanāya appavattati (Sī)	142
Alakantipi vuccati = Alakātipi vuccatīti (?)	293
Alajjibhāvādinā = Alajjibhāvādīnaṃ (I)	117
Aladdhaphalova = Laddhaphalova (Sī)	472
Alābhena = Abhāvena (Sī, I)	150
Avakhaṇḍarahitaṃ = Avakhaṇḍanarahitaṃ (Sī) Avakkamarahitaṃ (I)	205
“Avacaniyā mayan”ti ovādassa anādāneneva = Abhājanaṃ ayanti ovādassa adāneneva (I) Atthā janayanti ovādassa adāneneva (Ka)	20
Avasesaṃ = Avase taṃ (Sī, Ka)	265
Avahasitatārakāsasimarīciyo = Avasitudāratārāpatimarīciyo (Sī, I) Avahasito tārakāsasimarīciyo (Ka)	227
Avedi jānāti = Anveti ājānāti (Sī)	149
Avudhamuttamaṃ = Āvudhaṃ uttamaṃ (I)	219
Asaṃsīdanaṭṭhena = Asaṃhīraṭṭhena (Sī, I)	221
Asakkantaṃ = Asakkonto (I)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Asaṅgacārī = Saṅgāmacārī (Sī)	460
Asanthavā = Abandhavā (Ka)	51
Asi = Hohi (Sī, I)	102
Asecanakatāya = Āsevanakatāya (Ka)	253
Assa = Sā assa (Sī, I)	43
Assakaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	165
Assadammaṃ desakālānurūpaṃ = Assadamaṇesu kulānurūpaṃ (I)	66
Ahaṃ = Ayaṃ (I, Ka)	149
Ahanti mānaṭṭhānatāya = Ahanti mānaṭṭhatāya (Sī)	288

[Ā]

Ākāse = Ākāseṇa (Ka)	58
Ākāseṇa = Ākāse (Ka)	136
Agataṃ = Āhu (Sī) Apadāna-Ṭṭha 2 Sīhāsaniyavaggavaṇṇanāyaṃ	154
Āgamāsīm = Agamāsīm (Sī, I)	15
Āgamissatīti disvā mayā = Āgamissati mayā (Sī, I)	180
Ājañño kārīto damīto = Ājaññaḥkārīnā damīto (Sī, I)	111
Ādapenti samādapenti = Ādāpenti samādāpenti (Sī)	332
Ādāsaṃ santharīm = Ādāsīm santharaṃ (Sī)	21
...ādinā = Ādikaṃ (Sī, I)	188
Ādirājā. Tabbamsajātātāya = Ādirājāti jānitabbam, sajātītāya (Sī)	169
Ādīnavānisaṃse = Ādīnave ānisaṃse ca (Sī)	541
Ābhataniyāmeneva = Āgatayāneneva (Sī)	434
Ānubhāvasampadādayo = Ānubhāvādisampadā (Sī)	531
Āyati = Āyatīm (Ka)	399
Āyasakyañca = Āyasasyañca (Sī)	19
Āyasmato = Bhagavato (Ka)	426
Āraddhakammaṭṭhānabhāvena = Āraddha-upaṭṭhānassatibhāvena (Ka)	426

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ā]

Ālambake = Alabbhato (Sī, I)	163
Ālambitabbe = Alabbhitabbe (Sī, I)	163
Āvajjehi = Āvajjeyyāsi (Sī, I)	115
Āvaṭṭesi = Āvañchesi (Ka)	416
Āvahaṭṭi vattuṃ = Avagantuṃ (Sī) Gantuṃ (I)	27
Āviñchanto = Añchanto (Sī)	283
Āvudhamuttamaṃ = Āvudhaṃ uttamaṃ (I)	219
Āsavakkhayanti = Āsavakkhayanti ca (Sī)	177
Āsādi = Āhani (Sī)	483
Āsāvato = Āsavato (I) Āvahato (Ka)	235

[I]

Iñjitaḅaraṇānaṃ = Iñjitaḅaraṇānaṃ (Ka)	88
Iṭṭhādinaṃ = Iṭṭhāniṭṭhādinaṃ (Sī)	403
Iṭṭhādīsu = Iṭṭhāniṭṭhādīsu (Sī)	367
Iṭṭhādīsu = Iṭṭhāniṭṭhādīsu ārammaṇesu (Sī)	333
Itthāgāraḅane = Itthijane (Am-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhe)	291
Iddhibalena saddhimṃ hatthinā taṃ = Iddhibalena hatthināgaṃ (Sī)	
Iddhibalena saddhimṃ hatthināgaṃ (I)	218
Imaṃ khandhādilokaṃ = Imaṃ khandhādilokaṃ vā (Sī)	330
Imassa pañhassa veyyākaraṇaṃ = Imassa pañhāveyyākaraṇassa (Sī)	534
Ime dhamme = Idameva (Sī, I)	211

[Ī - U]

Īrati = Karoti (Ka) Iriyati (I)	111
Ukkhitto = Ukkhittacitto (Sī)	343
Uggaṇhanto = Ugaṇhi, tato (sabbattha)	508
Uggahetvā = Gahetvā (Sī)	423
Ucchiṭṭhamukhehi = Ucchiṭṭhamukhena (Sī, I)	179
Ujjuhāno vā = Ujjuhānova (Sī, I) Ujjuhāno ca (Ka)	215
Ujjeniyaṃ raṅṅo = Udenaraṅṅo (Sī)	144

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U - Ū]

Uttamaṃ dabbañca. Sapāṇa = Uttamaṃ. Dubbacasarapāta... (Ka)	221
Uttamadevatāya = Devattā (Sī)	538
Uttarīti = Uttarinti (Ka)	455
Udayatthagāminiyā = Udayabbayagāminiyā (Sī)	421
Udayabbayaṃ = Udayabbayataṃ (Sī, I)	3
Udicce = Uditodite (Sī, I)	107
Udiyyati = Udīrayi (Sam 1. 191 piṭṭhe)	516
Uddhanaṃ upaṭṭhapita-ukkhaliko dassanayuttaṃ = Uddhaṃ uttiṭṭhapuggalako dassantayuttaṃ (I) Uddhanaṃ uttiṭṭha-ukkhaliko dassanayuttaṃ (Ka)	226
Uddharitvā = Ukkāmetvā (Sī, I)	246
Upagacchīm = Upagañchīm (Sī)	334
Upacini. Tathā hesa Padumuttarassa = Upacinanto Padumuttarassa(Sī, I)	67
Upaṭṭhahissāmīti āha. Ettake = Upaṭṭhahissāmīti ettakameva (Sī, Ka)	415
Upaṭṭhāyiko = Uṭṭhāyiko (Sī, I)	156
Upanayato = Upanayanato pacchā (Sī, I)	99
Upanetvā = Upanāmetvā (Sī)	173
Upapattivisesaṃ = Uppattivisesaṃ (Sī, I)	222
Upasaṅkamamānā = Upasaṅkamanādinā (Sī, I)	12
Upadiṃ = Upādādiṃ vā (Sī)	237
Uppathagāmī = Gāminī (Ka)	478
Uppannataṅho = Uppannataṅhāya (Ka)	84
Uppannāya = Upapannāya (I, Ka)	7
Uppāditaṃ = Udditaṃ (Sī, I)	216
Ubhatotīraṃ = Ubho tīraṃ (Sī, I)	31
Ure jātatāya = Urovāyāmajanitābhijātītāya (I, Ka)	172
Ullapento = Ulliṅgento (I)	51
Usabhājānīyo = Usabhājāneyyo (Sī, I)	246
Ūnūdarō = Ūnūdayo (Sī, Syā)	394

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[E]

Ekaghanaselo pabbato = Ekaghanasilā pabbato (Sī, I)	242
Ekaccam = Ekam (Sī, I)	34
Ekatimse = Catuddase (Sī)	36
Ekarasabhāvena = Ekarasabhāve (Sī, I)	94
Ekavihāriyattherassa = Ekavihārikattherassa (Sī)	174
Etadabravi, tam = Etadabravi, yaṃ pana abravi tam pana (Sī, I)	111
Ettakena = Ettakehi (Sī)	441
Etthantare = Na etthantare (Sī)	422
Evaṃ tesam = Tāva tesam (Sī)	533
Evaṃ vuttato = Eva, vuttehi (Sī)	539
Eva pana = Eva nāma (Sī)	504
Evamevaṃ = Evameva (Sī)	489
Evamayam sattaloko = Evaṃ mahāsattaloko (Sī)	298
Evamaham pubbe = Evaṃ pubbe (Sī)	283

[O]

Otāram pavīṭṭham deti = Otāram vidhamseti (Ka)	11
Ovarakam = Ovaraṇam (Sī)	422

[Ka]

Kam nāma sattaṃ na ramenti nu = Kam nu tattha na ramenti (Sī, I)	31
Kaṅci = Kiṅci (sabbattha)	274
Kaṅcipi = Kiṅci (Ka)	443
Kaḍḍhantīti = Ākaḍḍhanti (Sī)	286
Kathitam = Kathitāya (Sī)	253
Kaddamaṃ vā muduṃ = Kaddamaṃ muduṃ vā (Sī, I)	170
Kintimsūti = Kantantūti (Sī)	436
Kapaṇayācakānam = Yācakādīnam (Sī)	437
Kappo kappiyoti = Kappiyo kappoti (Ka)	538
Kabbakaraṇena = Kabyakārakena (Ka)	532
Kammaṃ = (Natthi) (Sī)	504

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kammaṃ kilesaṃ vā = Kammakammakilesaṃ (Sī, I)	104
Kammavipāko vipallāso siyāti = Kammavipākā vipallāsiyanti (Sī)	
Kammavipākavipallāsiyanti (I)	105
Kammārāmānaṃ = Kammaṃ karamānānaṃ (Sī)	452
Karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇo = Karaṇuttariyalakkhaṇo (Ka)	286
Karivā = Kāretvā (Sī, I)	229
Karissāmāti = Carissāmāti (Sī)	510
Karissāmi = Kasissāmi (Sī, I)	87
Karonto = Karonte (?)	450
Kallacittataṃ = Kallacittaṃ (Ka)	498
Kavacamabbhutaṃ = Kavacaṃ abbhutaṃ (I)	219
Kasiravuttitāya = Kasiravuttinā (I)	226
Kasmā = Tasmā (Ka)	426
Kā gati me agatissa = Kā hi me agati assa (Sī) Kā hi me āgatissa (I)	
Kā gati me abhavissa (Ka)	136
Kānanaṃ = Kānananti (Sī)	177
Kāpaññataṃ = Kāruññataṃ (Ka)	247
Kāmañcimassa = Kācimassa (Sī)	239
Kāmasaññādi-anuppattivacanena = Kāmasaññādi-anuppattivasena (Sī)	427
Kāyaṃ = Kāyakalim (Sī, I)	11
Kāyampi = Kāyasmimpi (Sī)	525
Kāyādīnaṃ = Kāyādīhi (I, Ka)	220
Kārapariseditavaccakūpasadisatāya = Aparisodhita-	
vaccakūpasadisatāya (I)	199
Kālāgamanameva = Vūpasamanameva (Sī)	69
Kāsāya = Kāsāva (Sī)	472
Kimkāraṇā = Kimkāraṇaṃ (Ka)	460
Kimaṅgaṃ = Kimaṅga (Sī, I)	11
...kimilehi = ...kimbilehi (Sī, I)	4
Kimilo = Kimbilo (Sī)	541

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kilesuppañjanapathāni = Kilesummujjanapathāni (Sī)	530
Kujjhanena pana akuddhassa = Kujjhanena pana kuddhassa (Sī)	
Kujjhante pana kuddhassa (I)	114
Kuṇḍadhāno = Koṇḍadhāno (Sī, Ka)	542
Kuto adhikanti = Kuto tato adhikataranti (Sī, I)	108
Kuttahāsabhāvādito vidhamṣenti = ...bhāva, bhāvādito	
viddhamseyyunti (Sī)	522
Kuraraghare = Kulaghare (Ka)	70
Kulagehe = Vejjakule (Sī, I)	85
Kūjanto = Kūjento (Sī, I)	10
Kena anukkamena te paṭipajjitabbāti attho = Yena anukkamena	
paṭipajjitabbāti attho (Sī)	274
Kenaci kiñcanapalibodhabhūte = Keci vanapiñcana... (Sī)	
Keci vanakiñcana... (I)	216
Kehici = Tehipi (Sī)	234
Kocividhoti = Visuddhoti (Ka)	69
Kosalarañño = Kosalaraṭṭhe (Sī, I)	94
Kosallāyāti = Kosallayāti (Sī)	425

[Kha]

Khattiyaparivārena = Khattiyaparihārena (Sī, I)	21
Khayagamaneneva = Khayavayagamaneneva (Sī, I)	207
Khīṇāsavānampi hotiyeva = Tādisaṃ hotiyeva (Sī)	533
Khuddakacciko = Kuṇṭhaggisikho (Sī) Kuṇṭharaṃsiko (I)	102

[Ga]

Gacchasi = Gañchisi (Sī, I)	64
Gajanirodhato vā = Janayodhato vā (Ka)	65
Gaṇasaṅgaṇikaṃ = Sāmaggiyaṃ (Ka)	343
Gadduhanamattampi = Gandhūhanamattampi (Ka)	354

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga - Gha]

Gamanamaggasaṃvaṇṇanādīnā = ...saṃvaṇṇanādīsu (Sī)	
...saṃvaṇṇanādī... (I)	170
“Gayāphaggū”ti = Gayāphaggunīti (Sī, I)	16
Gātham = Tāsam (Sī, I)	188
Gimhasamaye = Ghammasamaye (Sī, I)	1
Guṇamahantatam jānatā = Guṇamahantajātassa (Am)	443
Guṇasampattim = Guṇabhattim (Sī, I)	227
Gūthakūpanigāḷhitotipi = Gūthakūpe nibāhitotipi (Sī)	199
Gedhavāraṇattham = Gedhāarakaraṇattham (Sī, I)	205
Gehassitasāto = Gehavāsābhimukho (Sī)	26
Gocaresīnam = Gocarānam (Ka)	452
Ghaṭe viya padīpaṃ = Ghaṭe dīpasadisam (Ka)	111
Ghaṭṭanīye = Ghaṭṭite (Sī)	523
Ghaṭṭikāchidde = Saṃghaṭṭitachidde (Sī) Saṃghāṭṭikachidde (I)	65

[Ca]

Cakkhunā = Cakkhumā (Sī)	150
Catutthavāram = Catutthavāre (Sī)	457
Catupaccayasantosam = Paccayasantosam (Sī)	351
Catusaccam = Cattāri saccāni (sabbattha)	186
Candanagandhagandhinā = Candanagandhitam (Sī)	194
Ca-saddena = Cakārasamuccayena (Sī)	60
Caragopakam = Caragopakānam (Ka)	474
Caraṇāraham = Carakāraham (Ka)	474
Ciṅṇo paramparāya = Cittaparamparāya (Sī)	27
Citta ananuvattanto = Cittam anuvattanto (Ka)	470
...cittam nāma = Cittam nāmetam (Ka)	123
Cintetvā = Dīpetvā (Sī, I)	41
Ciraparicayo = Ciraparicariyo (Sī, I)	115
Cuṇṇaṅca = Nahānīyacūṇṇaṅca (Sī)	354

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cūḷapanthakattheropi rūpena kiriyāya ca = Cūḷapanthakatthero virūpakiriyāya (I)	192
Cetasā = Te cetasā (Saṃ 1. 196)	518
Cetodukkharahito = Dukkharahito hutvā (Sī)	335
Cokkhajātikā = Mokkhajātikā (Sī, I)	37
Corasaññāya = Corasañño (Sī, I)	148
Corikakammaṃ = Coriyaṃ (Sī, I)	239

[Cha - Ja]

Chaḍḍetvā = Chaṭṭetvā (Ka)	440
Chettā = Chedako (Ka)	534
Chadvārāni = Chadvārāni pana (Sī)	423
Jaṅghājavo = Jaṅghā vā (Sī, I)	118
Jananamaraṇādīhi = Jarāmaraṇādīhi (Ka)	201
Jarāmaraṇavanto dhammā gahitā = Jarāmaraṇavanto gahito (Sī, I)	162
Jarāsaṅghātaparimukko = Jarāsaṅghātaparimutto (I) ...paripuṇṇo (Ka)	118
Jalabindunā ca = Jalabinduva (Sī, I)	247
Jātattā = Jātoti (Am Tṭha 1. 234 piṭṭhe)	165
Jāti-āgatena = Jātiyā vasena (Sī)	136
Jānanto = Anujānanto (Ka)	75
Jānātīti = Jānāthāti (Sī, I)	137
Jānīti = Jānātīti (Sī, Ka)	432
Jālapacchannā = Jālasañchannā (I)	22
Jigucchitvā = Jigucchantiyā (Sī, I)	7
Jīvanaṃ = Jīvitaṃ (Sī, I)	171
Jīvāhīti = Camāhīti (Sī, I)	223
Jīvitatthaṃ = Jīvitaṃ (I, Ka)	188
Jīvite nibbindanto = Jīvite nibbindo ahaṃ (Sī, I)	99

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Ṭha]

Jeṭṭhabhātu-ādike = Jeṭṭhabhātu-ācariye (?)	108
Ṭhāmi = Tiṭṭhāmi (Ka)	335
Ṭhitagaṇḍadvayavatī = Uṭṭhitagaṇḍa... (Sī)	489
Ṭhito = Ṭhatvā (Ka)	371

[Ta]

Taṃ = Tassa (?)	239
Taṃ = Te (Ka)	531
Taṃ upadesaṃ sutvā = Tassa upadesa ṭhatvā (Ka)	372
Taṃ taṃ āharathāti = Taṃ āharathāti (Sī)	371
Taṃtambhavanissitaviññāṇānīpi = Taṃtambhavaniyata- viññāṇaṭṭhiti (Sī, I)	104
Taṃ divasaṃyeva = Taṃ divaseyeva (Sī)	440
Taṃ passathāti evaṃ = Taṃ evaṃ (Sī)	530
Taṃ visayaṃ = Taṃ taṃ visayaṃ (Sī, I)	118
Taṃsabhāvānavattanato ca tabbohāro = Taṃsadisatāya saḥavuttitova tabbohāro (Sī)	37
Taṃ sutvāpi = Taṃ sutvā (Sī, I)	113
Tajjaṃ = Tadatthaṃ (Sī, I)	165
Taṇhāpapañcaṃ = Taṇhādipapañcaṃ (?)	400
Tato aññathāva = Tato naṃ aññaṃ tā ca (Ka)	117
Tato dassanahetu tato dassanato = Tato dassanahetuto pasanno (Sī, I)	156
Tattha me = Me taṃ (Sī, I)	3
Tathāpi = Tathā hi (Ka)	543
Tathā haṃ taṃ = Tathā taṃ (Sī)	477
Tatheva = Tathā (Sī)	431
Tatheva ca caranto = Tasseva ca taraṇato (Ka)	475
Tadadhigamo = Tadadhigame (Sī)	69
Tadanantaro ca = Ca natthi (Sī)	543

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tadabhāvena = Tacabhāvena (Sī)	398
Tadā cāṇakko = Rājā Bārāṇasyo (Ka)	85
Taranti = Taranti iti (Sī)	188
Tava = Tam tava (Sī)	538
Tava dhīkāro = Tava garahā (Sī)	489
Tasmā kīdisī = Tasmā kīdasacchandā kīdisī (Sī)	359
Tassa = Kappassa (Sī)	536
Tassa ca attanā matthakappattabhāvaṃ = Tena ca attano atthasiddhiyā matthakapattabhāvaṃ (Sī)	343
Tassā garahā hotu = Vaccakuṭiyā tassa vikāro hotu (Ka)	476
Tassimaṃ = Tayimaṃ (Sī) Tasmim (I) Tassidaṃ (Ka)	138
Tāretvā = Tārento (Ka)	370
Tāva ahaṃ na paṇipātanaṃ akāsim = Na tāvaṃ paṇipatiṃ paṇipātaṃ nākāsim (Sī, I)	83
“Tikicchanaṃ”tipi = Tikicchantītipi (Sī, I)	115
Tiṇakuṭikaṃ kathaṃ = Tiṇakuṭiṃ kiṃ (Ka)	141
Titthiyamata = ...tama (Ka)	42
Tunnavāyo = Tantavāyo (Sī, I)	70
Tvaṃ = Tvaṃ (Sī)	503
Tussasīti tvaṃ anuvattitvā ṭhitampi maṃ = Tussatīti anuvattitvāpi maṃ (Sī)	470
Te = Te hi (Sī, I)	8
Tekicchakārittherassa = Tekicchakānittherassa (Sī, I)	85
Te core dametvā pabbājetvā = Te core pabbājetvā (Sī, I)	213
Te taṃ = Tena taṃ (Sī)	213
Te te jane āvāhetvā = Tam taṃ janam āvisāpetvā (Sī)	508
Tena kāye = Tena kāyena (Sī, I)	216

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta - Tha]

Tena “pare”ti visesetvā vutto. Ambāṭakavane = Tena parena visesetvā vutte ambāṭake vane (Sī, I)	129
Tena majjantīti = Tena marantīti (Ka)	32
Te hi dāṭhāvudhāti = Tehi dāṭhāhi vuyhantīti (Sī, I)	164
Tvaṃ = Taṃ (Sī)	460
Thambhaṃ = Mamaṃ (Ka)	522
Thullakoṭṭhikanigame = Thullakoṭṭhitanigame (Sī)	289

[Da]

Datvā = Labhitvā (Sī, I)	55
Dantavidamaṃsakam = Dantavivaraṇam (Ka)	126
Damayanti = Namayanti (Pāḷiyam)	331
Daliddāpi = Daliddāpi hi (Sī, Ka)	226
Dasadisāti = Dasapi disāti (Sī)	221
Dalhadhanuno = Dalhadhanvino (Sī)	522
Dānamukhena = Dānamukhe (?)	368
Dālimaphalam = Dāḍimaphalam (Sī, I)	89
Diṭṭham sutam vā = Diṭṭham sutam mutam vā (Sī)	150
Diṭṭhitaṇṇhābhinandanāhi = Diṭṭhitaṇṇhāmānādīhi (Sī, I)	92
Divāvihārāya = Vihārā (Sī, I)	6
Dukkhamato = Dukkhatto (Sī, Ka)	471
Dukkhamūlayogato = Dukkhatto sūlayogato (Sī, I)	29
Dukkhappattiyāti = Dukkhattottoti (?)	222
Dukkhepi ce”ti = Jīveti (Ka)	169
Duccaritanisedhanato = Duccaritavisevanato (Sī, I, Ka)	66
Dussī = Dūsī (Ma 1. 413 piṭṭhe)	486
Dussīmārassāpi = Therassāpi (Ma-Ṭṭha 2. 318 piṭṭhe)	494
Devalokādhīpacce = Devalokādhīgamamagge (Sī)	288
Dvicaturaṅgo = Dvicaturaṅge (Sī, I)	163
Dvisakārato = Dīgharakārako (Sī)	246

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Dha]

Dhaññaṃ saṅgahaṃ = Dhaññasāṅgahaṃ (Sī, I)	170
Dhammaṃ = Dhammassavanaṃ (Ka)	431
...dhamme bhāvento = ...dhamme upādāya uparimaggakkhaṇe ca bhāvento (Sī, I)	211
Dharaṇe = Karaṇena (Sī) Kāraṇena (Ka)	424
Dhāraṇena = Dhāraṇe (Sī, I)	70
Dhūpaṃ datvā = Dhūpaṃ vāsetvā (Ka)	437

[Na]

Nakkhambhayante na kiñci cāleti = Na kampenti na kiñci cāleti (Sī, I)	75
Na tāpeyya na viheṭṭheyya = Na tāpaye na bādheyya (Sī)	526
Na passanti = Passanti (Sī, I)	185
Na pāpuṇeyyāti nāyo = Na pāpuṇeyya, tathāti nāyo (Ka)	42
Na bādheyya = Na viheṭṭheyya (Sī)	526
Nabhaso viya pathavī = Nabho viya pathaviyā (Sī, I)	68
Na maṃ jānanti te janāti te duvidhāpi janā = Maṃ jānantīti te duvidhāpi (Sī, I)	131
Naresu chekena = Naravīresu chekena (Sī)	277
Na labhissantīti = Na labhissanti (Sī)	440
Na vassatīti = Avassatimeva (I), Na vassaticceva (Ka)	117
Navoropitakeso = Voropitakeso (Sī)	403
Nassati = Nassissati (Ka) Na tiṭṭhati (Saṃ-Ṭha 2. 174) Na vaṭṭati (Am-Ṭha 1. 134)	435
Na hāyissāma = Na hāyissāmi (Sī)	437
Nikkhantaṃ = Nikkhamantaṃ (Sī)	521
Nikkhamitvā = Nikkhanto (Ka)	521
Nikkhamitvā = Nibbijjitvā (Ka)	373
Nikhātakhāṇukaṃ viya ca = Khāṇu viya ca (Sī)	404
Nipatiṃ = Paripatiṃ (Sī, I)	5
Nippaṇḍento = Uttajjento (Sī, I)	86

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Na]

Nibandhitvā = Suṭṭhu yācivā nibandhitvā (Sī)	536
Nibandhissāmi niyamessāmi = Vāyamissāmi niddharissāmīti (Ka)	66
Nibundhiyamānā = Nibbandhiyamānā (Sī, I) Nibuddhiyamānā (Ka)	155
Nibbattanato = Nibbattanako (Sī)	492
Nibbattamāno ca = Nibbattamānova (Sī, I)	132
Nibbattiṃsu = Nibbattiṃsu, tesu (Sī, I)	179
Nibbānaṃ ārabba paṭicca sandhāya = Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā (Ka)	345
Nibbijja parato kammaṃ = Nibbijja parato kammamāha (Sī)	504
Nibbijjitā = Nibbhaccitā (I)	31
Nibbedhabhāgiyaṃva katvā = Nibbedhabhāgiyaṃ vā akatvā (Sī, I)	206
Nimantentiya = Nimantite (Ka)	437
Nimujjanavasena = Sannimujjanavasena (Sī)	286
Nimminane = Nimmāne (Sī)	494
Niyyādetvā = Niyyādetvā (Sī) Paṭiyādetvā (Ka)	438
Niraye paccivā puna gūthamuttāhāro = Niraye paccivā puna gūthaniraye asucimuttāhāro (Sī) Niraye paccivā puna gūthanirayesu gūthamuttāhāro (I)	13
Niravasesaparisaṃ = Avasesaparisaṃ (Sī, Ka)	534
Nivāsanakaṇṇe = Cīvarakoṇe (Sī)	403
Nisitakhuraṃ = Nahāpitakhuraṃ (Sī, I) Sitakhuraṃ (Ka)	99
Nisīditvā = Nisinno (Ka)	528
Nisedhanato = Visevanato (Sī, I, Ka)	66
Nissaraṇajjhāsayaṭāya = Nissaraṇajjhāsaya (Sī, I)	38
Nihīyati = Parihāyati (Sī, I)	68
Nīcataraṃ = Nīcatarakaraṇaṃ (Ka)	499
Neva ahoṣīti = Na vijjatīti (Sī, Ka)	402
Neva sampāyanti = Na sampādentī (Ka)	374
Neso = Na so (Ka)	485
Nhāru = Nahāru (Sī)	488

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

...pakkhato paggahitañca hutvā = ...paccakkhato niggahitañca katvā (Sī)	186
Paguṇabalava = Paguṇabala (I)	241
Pagghara = Paṅghara (Sī)	536
Pañcakkhandhato = Paccakkhato (Ka)	141
Pañcābhiññā ca = Cha abhiññā ca (Am 1. 169 piṭṭhe)	191
Paccayuppanniñjanāya ca = Paccāyūpādāniñjanāya ca (Sī)	
Pañcupādāniñjanāya ca (I)	88
Paccavekkhaṇasatiyā = Paccavekkhaṇāya satiyā (Ka)	398
Paccavekkhaṇādividhiṃ = Paccavekkhaṇavidhiṃ (Sī, I)	115
Paccekabuddhabuddhasāvakesupi = Paccabuddhesu	
Buddhasāvakesu ca (Sī)	540
Pacchimabhavikattā bhūtā = Manussā appamattā hutvā (Sī, I)	159
Pajjitabbato = Pajahitabbato (Sī)	163
Paṭicchādītādīnavo = Paṭicchādito, tato (Sī, I)	200
Paṭiññāya mocitattā = Paṭiññāyameva ṭhitattā (Ka)	158
Paṭinivattitā = Paṭinivatti (Sī)	434
Paṭipattim = Sampattim (Sī, I)	74
...paṭipattiyañca ṭhito = ...paṭipatti ca vaḍḍhitā (Sī)	
Paṭipattiñca vaḍḍhito (I)	157
Paṭivijjhitam = Paṭivijjhitāni (Sī) Paṭivijjhitā (I)	186
Paṭisallāna -pa- cittassa paṭi paṭi = Paṭisallāna -pa- cittassa paṭi (Sī, I)	204
Paṇḍaragotto = Paṇḍarassa gotto (Sī)	358
Pattamaṇḍanaṃ -pa- dhammakaraṇamaṇḍananti = ...thālakaṃ	
dhammakarakamaṇḍalūti (Sī)	235
Pattiyāti = Pattiyā (Sī, I, Ka)	194
Pattiyāyasi = Paccēyyāsi (Sī)	125
Padam = Pādām (Sī)	327
Pappuyya pāpuṇitvā	
pana = Appuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (I)	
Abbuyya pāpuṇeyyāsi, pāpuṇanto pana (Ka)	102

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pabbajjato = Pabbajitato (Ka)	471
Pamādeneva = Pamādena (Sī)	334
Pamuñca bandhanāni = Pañca bandhanāni (Sī, I)	102
Payutto te damessāmi = Payatatto vodapessāmi (Sī)	65
Paratejitaṃ = Parato jitaṃ (Sī)	281
Parikappanena = Parikappatthena (Sī, I)	51
Pariggaṇhitvā = Paṭimajjitvā (Sī) Parimadditvā (Ka)	373
Paripakkaññaṇo = Paripakke ññaṇe (Sī, I)	21
Paripakkattā = Paripākagatattā (Sī, I)	190
Paribandhabhūtaṃ = Paripanthabhūtaṃ (Sī, I)	147
Paribādhito = Paripanthito (Sī, I)	196
Paribbājakā = Paribbājikā (Suttanipāta-Ṭṭha 2. 146 piṭṭhe)	6
Pariyattameva te'ti ambho citta idaṃ tayā = Pariyattameva ambho citta idaṃ te tayā (Sī)	469
Pariyosānena = Pariyosāne (Sī)	207
Parivajjayateti = Parivajjayate taṃ (Sī)	489
Parivaṭṭāmi = Parivattāmi (Sī)	284
Parisāya = Pajāya (Sī)	234
Parisāya saṅgaho = Parisasaṅgaho (Sī)	355
Pariharanto = Nīharanto (Sī, I)	224
Pare parajane nissayalakkhaṇaṃ patite patite = Paroparajane nissayalakkhaṇapatipatane (Ka)	284
Pavattiṃ = Paripanthaṃ (Sī), Paṭipattiṃ (I)	218
Pavattiṃ nivattiṃ = Pavattinivattiyo (Sī)	527
Pavattinivatti-upāyabhāve byabhicārābhāvato = Pavattita-upāyabhāve vibhāvitato (Ka)	56
Pavatto = Pavattito (Sī, I)	200
Paviddhagocare = Paviṭṭhagocare (Sī, Ka)	59
Pavedayurū = Avedayurū (Sī, I)	148

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa - Pha]

Pasakkāti saraṇasampassāsavasena = Pasahanti sarabhasasaṃgha-sāhasavasena pasahanto (Sī) Pasahanti sarabhasaṃ sāhasavasena pasahanto (I)	65
Pasādajanikaṃ = Pasādajanakaṃ (Sī, Ka)	352
Pasāsento = Ajjhāvasanto (?)	297
Pasughātayaññaṃ = Pasughātayaññe (Sī, I)	148
Passasukhānaṃ = Phassasukhānaṃ (Sī)	344
Pāpakamma = Sayameva katassa (Sī) Adinnavipākassa kamma (Am-Ṭṭha 1. 132; Saṃ-Ṭṭha 2. 172 piṭṭhesu)339, 441, 513	
Pāpadhammehi = Pāpakammehi (Ka)	495
“Pārācariyassā”tipi = Pārāsariyassātipi (Sī)	274
Pāvusakāle = Pāvuse kāle (Sī)	489
Pāsavākarādinā = Jālavākārādinā (Sī) Pāsavākurādinā (Ka)	121
Pāsādakampane kate = Kampane eva tesāṃ (Ka)	497
Pippali = Pippali (Ka)	438
Pilindavaccho = Pilindivaccho (Sī, Ka)	542
Pilotikakhaṇḍehi = Pilotikakhaṇḍe (Sī)	356
Piḷandhapupphadāmā = Pilandhadāmā (Ka)	124
Piḷanameva = Piḷitameva (Ka)	399
Putoḷiyā = Mūtoḷiyā (Sī)	476
Puttaṃ na passāmi = Putto na dissati (Sī, I)	137
Puttasinehena = Puttasinehassa balavabhāvena (Sī)	326
Puthujjanatāya = Puthujjanatāyaṃ (Sī)	523
Pubbaṇṇāparaṇṇaṃ = Pubbannāparannaṃ (Sī)	363
Purato katā parivāritā = Purakkhatā parivāritā (Sī, I)	26
Pūjayamāno = Pūjayamāno Bagavantaṃ ānetvā (Sī)	413
Pūraṃ gaṅgānadim̐ = Pūragaṅgaṃ nadim̐ (Sī, I)	180
Phaluppattim̐ = Phalappattim̐ (Sī, I)	4
Phassayīti = Passayīti (Ka)	501

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pha - Ba]

Phāsu = Phāsuvihāraṃ (Sī, I)	175
Bakabrahmasuttēna = Aññatarabrahmasuttēna (Ma-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.)	501
Bandhanamocanakaraṃ = Bandhanapamuñcakaraṃ (Ka)	530
Bandhitaṃ = Sanditaṃ bandhitaṃ (Sī)	18
Balibaddo = Balibaddho (Ka)	423
Bahiddhatāya = Avahitthatāya (Sī)	421
Bākulo = Bakkulo (Sī)	542
Bādhissantīti = Bādhessantīti (Sī)	367
Bālyappayogato = Bālayogyato (Sī) Bālayogato (I)	12
Bāhiraraṭṭhe = Bāhiyaraṭṭhe (Sī, I)	6
Bījanādānaṃ = Bījanadānaṃ (Sī)	321
Bīraṇāparanāmaṃ usīraṃ nāma tiṇaṃ = Bīraṇavanaṃ nāma usīrathambhaṃ (Ka)	96
Buddhoti deva vadāmāti = Buddhoti Buddhoti deva vadāmīti (Sī) ... vadāmāti (I) Saṃ Ṭṭha 2. 223 piṭṭhe passitabbaṃ	180
Brahāraññabhāvena = Brahāraññabhāve (Sī, I)	175
Brāhmaṇiyā mayhañca = Brāhmaṇiyā ca mayhañca (Sī)	431

[Bha]

Bhagavāhi pañca = Bhagavā pañca (Sī)	307
Bhaṅgehi uddhumātapakkapabhijjanato ca = Bhaṅge uddhumāta- pakkamhi bhijjanato ca (Sī) Bhaṅgehi uddhumātapakkabhijjanato ca(I)	29
Bhaṇḍanti = Bhaṇḍenti (Sī, Ka)	356
Bhabbajātiko = Dabbajātiko (Sī, I)	248
Bhayassa = Bhayaṃ (Sī, I)	37
Bhavissanti = Na bhavissanti (Ka)	213
Bhāgīrathānanti = Bhāgīraṭṭhānanti (Ka)	169
Bhāvanācittassa = Bhāvanānimittassa (Sī, I)	20
Bhāvanāya mayā = Bhāvanāmayāṃ (Ka)	84
Bhāvayitvā = Ārabhitvā (Sī, I)	157

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Bha]

Bhāvinim = Bhāvitam (Sī)	359
Bhāsitam vācam = Bhāsittā subhāsitam vācam (Sī, I)	56
Bhindattameva = Bhindantameva (I)	105
Bhimmā = Bhīmā (Sī)	366
Bhesakalāvane = Bhesakalāvane (Ka)	116
Bhogamadādimadañca = Bhogasampadādimadañca (Sī, I)	108
Bhogī rājāno = Bhogirājāno (Khu 1. 368; Ma 2. 351 piṭṭhesu.)	306

[Ma]

Maṃsapariyesanam = Pasum pariyesanam (Ka)	264
“Magadhānan”ti = Māgadhōti (Sī) Māgadhānanti (I)	227
Maggapaññāya dakkhissam = Vipassanāpaññāya dakkhissam (Sī)	468
Maggena = Magge (Sī)	326
Maccumukhe patissantīti = Maccumukham pavissantīti (Ka)	373
Majjhesarasimim = Sarassa (Sī) Samuddasimim (Ka)	486
Mañcamadāsi = Pacchimadāsi (Sī, I)	32
Maññeti anāgatattam = Caṅkamāmīti anāgatattā (Sī, I)	177
Mattāyā”ti-ādīsu viya = Attāyāti-ādīsu (Sī) Attā viyāti-ādīsu (I)	129
Maddanacāvanādivasena = Maddanachavanādivasena (Sī)	87
Manam ce’tehitī = Manañca etehi (Sī)	276
Manussasampatti dibbasampatti nibbānasampattīti = Manussasampatti devasampatti brahmasampatti nibbānasampattīti (Sī, I) Manussa- sampattim dibbasampattim nibbānasampattinti (Ka)	220
Mandapabho = Hatappabho (Sī)	102
Maraṇānubandhanam = Jarāmaraṇānubandhanam (Sī, I)	187
Malappavāhane = ...malappahānamāha (Sī)	
...malappavāhanamāha, tena (I)	221
...mavandiyam = Avandisam (Sī)	15
Mahapphalam = Dassanamahapphalam (Sī)	227

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mahāvikkantaṃ = Mahāvikkamaṃ (Sī)	454
Mahāvipassanāti = Vipassanāti (Sī)	523
...mahimsādayo = Mahisādīhi (Sī)	65
Mātugāmajātikā = Mātugāmā (Ka)	431
Mā'sādi = Mā hani (Sī)	485
Mānaṃ na pahāsi "Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu"ti = Mānaṃ pahāsīti tameva anubrūhayāti (Sī, I)	108
Māra na mayaṃ dahitukāmā bādhetukāmā = Māra maṃ dahitukāmo bādhetukāmo (Sī)	504
Māriyantu = Marissantu (Sī, I)	216
Mālākārakule = Kulagehe (Sī) Mālākārakule kulagehe (I)	109
Mālādhārinī = Mālāhārinī (Sī) Mālābhārinī (I)	3
Mālukyaputtotveva = Mālunḅyānāmāya puttotveva (Sī) Mālunḅyāya puttotveva (I)	94
Migaluddake = Migabandhake (Sī)	293
Migaluddake nilīne ṭhite = Migaluddako nilīno ṭhito (Sī)	293
Milātapupphasantharavaṇṇatāya vā ukkārahūmiyā evaṃ vutto = ...santharachaḍḍako vā ukkārahūmiyo evaṃ vuccate (Sī)	226
Mukhānaṃ = Paramukhānaṃ (Sī)	522
Muñcitukāmatādivasena = Muccitukamyatāññaṇaṃ (I)	3
Murajehi = Pokkharehi (Sī, I)	130
Meghagajjitena = Meghagajjitato na (Sī) Meghatajjitena (Ka)	31
Mocetvā = Muñcitvā (Sī, I)	213
Monavā vā muni = Munisamānavā muni (Sī, I)	171
Moneyyadhammaṭṭhato = Moneyyadhammaṭṭhattā (Sī)	523

[Ya]

Yaṃ yaṃ paṇītaṃ = Yaṃ paṇītaṃ (Sī)	371
Yaṃ sādhetuṃ = Maggaṃ sādhetuṃ (Ka)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ya - Ra]

Yattakavayā = Yattakam ca yā (Sī, Ka)	199
Yattha bahussute passatha, tato = Passa bahussute, passanto tato (Ka)	179
Yathā adho tathā uddhanti = Yathā adhoti (Sī, I)	93
Yathā nimmalam virajam naḷinam = Yathā nīluppalam virajam (Sī)	455
Yathāvutto = Yathāyogo (Ka) Yathā go (?)	66
Yathovādam = Yathā cāgam (Sī, I)	43
Yadāham = Yatoham (Ka)	99
Yasmā etadevam = Tasmā etadavoca (Sī) Yasmā etadavoca (I)	187
Yasmā na āyācanamattena = Yasmā āsādanamattena (Sī)	
Yasmā āyācanamajjhena (I)	176
Yasmiṃ = Ekasmiṃ (Ka)	528
Yassa catthāya = Yassatthāya (Sī)	214, 486
Yā maṃ = Sā maṃ (I)	135
Yāya velāya = Sāyam velāyam (Sī) Sāya velāya (I)	156
Yugantaragato = Samanantaragato (Ka)	66
Yuto payutto = Yutto payutto (Sī)	469
Yuttākāradassanena = Yuttappayuttadassanena (Sī, I)	61
Yutto = Yuttattā (Sī, I)	187
Ye = Te (Sī)	542
Yena = Kena (Sī)	141
Ye ye = Ye yeva (Sī)	365
Yo ve = Yo ca (Syā)	486
Ramissam = Ramissasi (Ka)	465
Ramissam, asaṃsayam = Ramissāmi asaṃsayam (Sī)	479
Rahogatā = Gantvā (Ka)	440
“Rāhu jāto = Rāhulo jāto (Sī, I)	23
Rukkhā vā = Papāte vā (Sī, I)	98
Rūpasampattiyā pana = Atirūpasampattiyā pana (Sī, I)	123
Rūpādiko = Jarādiko (Ka)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ra - La]

Rogo = Ārogo (Sī, I)	143
Laṅghitvā = Labhitvā (Sī, I)	64
Labhissatīti = Labhissāmāti	
(Am-Ṭṭha 1-133, Sam-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhesu.)	434
Lābhasakkārāsāya = Lābhasakkāresu (Sī)	356
Lābhālābhādidvayena vā = Lābhālābhādivasena vā (Sī)	
Lābhālābhadvayena vā (I)	247
Lāyane = Lāyamāne (Sī)	250
Lujjati vinassatīti = Lujjati bhijjati vinassatīti (Ka)	352
Luñcāpesim̐ = Muñcāpesim̐ (Sī, I)	14
Leṇagirivihāre = Leṇavivihāre (Sī)	30

[Va]

...vaṭamsakā, nadiyo = Vaṭamsakāyo (Sī) Vaṭamsakādayo (I)	164
Vaṇṇapadāni = Cuṇṇiyapadāni (Sī)	530
Vaṇṇādisampayutte = Byañjanādisampayutte (Sī)	355
Vatācariyāhi = Vatacariyehi (Sī)	134
Vatthanivasano = Nivatthanivāsano (Sī)	528
Vatthuvīsada-attaneyyakiriyādīnaṃ = Anattaneyya... (Ka)	453
Vanapatthāni = Vanapatthesu (Ṭṭha)	360
Vambhetvā = Bādhento (Sī) Vambhento (Ka)	525
Varāko = Carako (Ka)	87
Vasato = Parissayato (Sī, I)	175
Vasanaṭṭhānaṃ = Vasatim̐ (Sī, I)	31
Vasanato = Vasato (Sī, I)	52
Vasino = Sāhasino (Sī)	521
Vase = Vasena (sabbattha)	479
Vase vattaṃ = Vasavattim̐ (Ka)	477
Vassasaṭṭhikattherā = Vassasatikattherā (sabbattha)	146

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Vaḷavāmukhañca = Baḷavāmukhañca (Tṭha)	460
Vātaṃ = Tālaṃ (Sī, Ka)	528
Vikkhittindriyatāya = Vittindriyatāya (Ka)	367
Vicarāma = Vicarimhā (Sī)	371
Vicikicchaṭṭhānā = Vicikicchaṭṭhānā (Ka)	519
Vicini = Viciniyaṃ āpajji (Ka)	342
Vijahati nāseti = Viharate atināmeti (Sī, I)	119
Viññāṇaggahaṇe = Ādānaviññāṇagahaṇe (Sī, I)	104
Viniveṭheti = Vinivedeti (Ka)	399
Vipariṇāmakāle = Pariṇamanakāle (Sī)	399
Vipariṇāmaññathābhāvāya = Vipariṇāmaññathābhāvā (Sī)	
Vipariṇāmaññathābhāvena (?)	303
Vipassanāya kammaṃ = Vipassanākammaṃ (Sī)	424
Vipassanāvīthim = Vipassanāvidhim (Sī)	477
Vibhavaṃ = Vināsaṃ (Sī, I)	96
Vibhimsanaṃ = Vibhīsaṃ (Sī)	460
Vimuttisukhena viharanto = Vimuttisukhavihārena (Sī)	330
Viyākaronto = Byākaronto (Sī)	537
Viruddhavādā = Viruddhavādino (Sī)	209
Visamūlatāya = Visapupphatāya (Sī, I, Ka)	96
Visodhessāmi = Virādhessāmi (Sī, Ka)	66
Vissajjitvā = Vissajjesuṃ (Sī, Ka)	498
Vihariṃ = Viharāmi (Ka)	236
Vītamalova = Vigatamalova (Saṃ 1. 197 piṭṭhe.)	518
Vīriyādhiṭṭhānato = Vīriyaṭṭhānato (Sī)	306
Vuttamattena vappe = Vuttamattena vā (Sī, I)	170
Vuttākārena = Vuttappakārena (Sī)	303
Vejayantapāsādo = Vejayanto pāsādo (Sī)	496
Vedānaṃ = Vedanānaṃ (Ka)	104
Veditabbaṃ veditavā = Veditabbassa veditā (Sī)	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Veneyyānaṃ = Vineyyānaṃ (Sī)	271
Velāyati vā dussilyaṃ calayati = Velāyati dussilyaṃ veleti (Sī, I)	221
Veḷudanta = Veḷudatta (Sī, I)	50

[Sa]

Sam-kāralopaṃ = Sa-kāralopaṃ (Sī, I)	149
Samgharivā = Samharivā (Sī, Ka)	431, 433
Samghasuppaṭipattiṅca saddahivā = Samghasuppatipattiṅca saddahivā (Sī)	299
Samjāta = Sañchādita... (Sī, I)	199
Samśārabhasanehi ṭhassasīti = Samśārabhasane ṭhassasīti (Sī) Samśārabhasanehi bhavissati (Ka)	479
Samsumāragire = Sumsumāragire (Sī, I)	116
Samsevasi nanu = Samsevase nūna (Sī)	478
Sakalanagaraninnādavara = Sajalajaladharaninnāda (Sī, I) Sakalajavananinnāda (Ka)	224
Sanākarakūḍādi ke paṃsukūluppattiṭṭhāne = Sanākarakūḍādisu paṃsu- kūluppattiṭṭhānesu (Sī)	342
Sankhobhito = Saṅkocito (Sī, I)	201
Saccāni = Saddhammaṃ (Sī, I)	9
Saccābhisambodhiyā = Saccābhisambodhi (Ka)	538
Satatakārino = Sātaccakārino aṭṭhitakārino (Sī, I)	235
Sattaṭṭhāniyena = Santaṭṭhāniyena (Ka)	114
Sattamabhavato = Satataṃ sambhavato (Sī, I)	223
Sattā = Pākaṭasattā (Sī)	299
Sattūpakāraṃ = Satthūpakāraṃ (Sī)	505
Satthu = Satthu santike (Sī, I) Am-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe passitabbaṃ.	202
Saddhāvīriyasatisamādhīpaññindriyāni = Sabbāni vīriyasatisamādhī- paññindriyāni (Sī, I)	42

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Santapaṇītabhāvato = Santapaṇītabhāvā (Sī) Santapaṇītabhāvo (I)	105
Santīti vacanaseso = Santīti seso (Sī)	307
Sandhāya = Sandhāya evamāha (Sī, Ka)	433
Sandhāyāha = Sandhāya vadati (Sī)	402
Sannipatitā, tattakā. Kim = Sannipatitā. Kiñci (Sī, I)	96
Sappadāsattherassa = Sabbadāsattherassa (Ka)	97
Sappurisūpanissayañca pasamsanto = Paṇḍitānaṃ sammāsanto (Ka)	74
Sappurisūpanissayassa bahukārahāvato = Sappurisūpanissaya- bahukārahāvato (Sī)	541
Sabbathāpi = Sabbadāpi (Sī)	541
Sabbabhāgato = Sekhabhāvato (Sī) Sabbabhāvato (I)	141
Sabbavaṭṭanipātinā = Sabbāvattanipātinā (Sī) Sabbavatthunipātinā (Ka)	118
Sabbasokatāya = Sabbayogatāya (Sī, I)	238
Sabbaso kilesānaṃ = Sabbakilesānaṃ (Sī)	334
Sabbākusalānaṃ pahīna = Sabbākusalānaṃ pahīnattā pahīna (Sī, I)	242
“Sabbe dhammā anattā” ti = Sabbe saṅkhārā avasavattatāya anattāti (Ka)	269
Sabbe puthujjane = Sabbesaṃ puthujjanānaṃ (Ka)	479
Sabbeva = Sabbe (Sī, I)	184
Sabhāvasamodhānena = Samādānena (Sī)	173
Samatiṭṭhatha = Santiṭṭhatha (I)	2
Samathaṃ = Samataṃ (Sī, I, Ka)	233
Samathasukhe = Samathamukhe (Sī, I)	237
Samanvesaṃ = Samanesaṃ (Saṃ 1. 196.)	518
Samarasataṃ = Samataṃ (Ka)	236
Samādhānaṃ = Sammāpadhānaṃ (Ka)	44
Samāpattisamāpajjitato = Samāpattisamāpajjanato (Sī)	492
Samādapetvā = Samādāpetvā (Sī, Ka)	304

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sampaṭicchitavacanāṃ = Sampaṭicchitavacano (Sī, Ka)	535
Sampaṭipīḷanato = Sappaṭipīḷanato (Sī)	255
Sampaṭivedhassa = Asampaṭivedhassa (I, Ka)	104
Sambandhatthaṃ = Sambandhanatthaṃ (Ka)	426
Sambhavassa = Sambhavadakassa (Sī, I)	29
Sammaggatena = Samaggatena (Ka)	28
Sammā apaṭipajjantaṃ = Sammā paṭipajjantaṃ (Sī)	492
Saraṇagamanāṃ = Saraṇaṃ (Sī)	15
Saradassa gagana-abbhā viya = Saradasamaye gaganāṃ abbhaṃ viya (Sī)	452
Sārasapabhaṅgutaṅca = Khaṇabhaṅgurataṅca (Sī) Pabhaṅgurataṅca (I)	3
Sarīre dose = Sarīrabhāve (Ka)	489
Salakkhaṇato = Sallakkhaṇato (Sī)	210
Salilāṃ, vanantaṃ virocittha = Sālanantaram virocitvā (Ka)	443
Sahapaṃsukīḷakasaḥāyā = Sahapaṃsukīḷikasaḥāyā (Ka)	370
Sākaṭikā = Sākaṭikānaṃ (Sī)	351
Saketanagaraṣṣa dvāragāme = Sāketanagare (Sī, I)	159
Sāṇavāsiththerassa = Vanavāsiththerassa (Sī) Sālanvāsiththerassa (Ka)	85
Sātaṅcakiriyaṃ = Sabbakiriyaṃ (Sī, I)	241
Sādhunā katakiccena Anuruddhena sādhū = Sādhunā sādhū (Sī, I)	111
Sādhesi = Sādhayī (Sī)	400
Sā pana = Sāsane (Ka)	130
Sāmaṃ vā = Sā vesī mamaṃ vā (Sī, I)	124
Sārajjamāno = Sārajjāyamāno (Sī, I)	224
Sāriputtamoggallānā = Sāriputtamoggallānattherā (Sī)	543
Sālikāyiva = Sālikāyeva (Ka)	516
Sāvattim = Sāvattiyam (Sī, I)	179
Sinehapāna = Sinehatāpana (Ka)	495
Sivathikaṃ = Sīvathikaṃ (Sī, I)	36
Sissaṃ puttāṃ = Piyāṃ puttāṃ (Ka)	333

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sītaṁ na sahati = Sītaṁ sahati (Sī)	215
Sītādiptaṭighātanatthañceva = ...bāhanatthañceva (Ka)	398
Sītuṇhaṁ = Sītuṇhe (Sī, I)	85
Sīsaṁ celañca ajjupekkhitvā = Sīsaṁ ajjupekkhitvā (Sī)	177
Sukhādhivāhoti yo = Sukhādhivāho yo (Sī, I)	147
Sugatimaggaṁ = Sugatigamanamaggaṁ (Sī)	334
Sutagandhaṁ = Sutagandhaṁ cāgagandhaṁ (Sī, I, Ka)	
Sutagandhañca vācāgandhañca	
(Dhammapada-Ṭṭha 1. 242 piṭṭhe)	43
“Sutassa vassā”tipi Pāḷi = Pavassātipi Pāḷi (Ka)	536
Suttamerakasamavāyena = Suttaperakasamavāyena (Sī, I)	200
Sudesitaṁ imaṁ dhammanti = Sudesitaṁ idaṁ dhammanti (Sī)	362
Suddhante = Sudame (Sī) Suddhatte (I)	117
Sudhammāyaṁ ṭhito sabhaṁ = Sudhammāyābhito sabhaṁ	
(Ma 1. 414 piṭṭhe.)	487
Sunibbatto = Abhijātarūpo (sabbattha)	306
Supinanta = Supinanta (Sī, I)	150
Suposā = Supposā (Sī)	351
Subuddhassa = Subandharassa (Sī, I)	85
Subhittaṁ viya = Suhitaṁ viya (Sī)	351
Suvaṇṇasadisavaṇṇo = Suvaṇṇassa jātarūpassa sadisavaṇṇo (Sī)	306
Susārathinā = Assadammasārathinā (Sī)	66
Seṭṭhaṁ uttamaṁ = Seṭṭhaṁ pasatṭhaṁ uttamaṁ (Sī)	335
Senāsanapariyesanāya payojanaṁ = Senāsanapariyesane	
saññojanaṁ (Ka)	88
Senoti = Sonoti (I)	159
Sesapaṭipattisaddhammakā = Bhāvanamanuyuñjantā sesapaṭipattikā	
saddhammakatā (Sī)	353
So ca rāgacaritattā = Pabbajito ca rāgacaritova (Ka)	91
Sotā = Hetum. (Sī, Syā)	519
Sotāti sotadhātuyā = Hetunti sotadhātuṁ (Sī)	534

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Soti yo garūnaṃ = Soti garūnaṃ (Sī, I)	75
Sobhito = Sāgato (Sī)	545
Sobhenti = Sobhenti (Pāliyaṃ)	30
Somayāgavājapeyyādike = Someyyajappeyyādike (Ka)	53
So yāti = Sayati (Sī, I)	119
So yogīti = Yo so hīti (Sī, I)	206
Soḷasa-aṭṭhakavaggiyānaṃ = Aḍḍhaḍḍhasoḷasa-aṭṭhavaggiyānaṃ (Sī, I)	
Suttanipāte aṭṭhakavagge āgatāni soḷasasuttāni sandhāya vuttamidaṃ.	70

[Ha]

Haṭṭhatuṭṭho = Haṭṭhatuṭṭhena (sabbattha)	535
Hatthūpagagīvūpagādīhi = Hatthūpagapādūpagādīhi (Sī, I)	124
Hayena = Bhayena (Sī)	465
Hārahārinī = Hārabhārinī (Sī, I)	31
Hitacintameva = Cintanameva (Sī)	352
Hoti = Honti (Ka)	410
Hoti. Tena vuttaṃ = Hotīti vuttaṃ (Sī, I)	11
Hotīti = Ahoṣīti (Sī, I)	234

Theragāthā-aṭṭhakathāya dutiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akodhassa kuto kodho	113	Ajjhattañca na jānāti	130
Akkodhano'nupanāhī	151	Ajjhattañca pajānāti	131
Akkhadasso tadā āsīm	181	Ajjhattañca bahiddhā ca	50, 112
Agado viya sabbattha	39	Ajjhāyakopi ce assa	484
Agārā abhinikkamma	46, 137	Ajjhāyako mantadharo	386
Agāravo ca kāsāve	360	Ajjhogāhetvā Himavantam	381
Agghaphalam gahetvāna	52	Añjanīva navā cittā	291, 418, 483
Aggikkhandhova jalito	445	Añjaliṃ paggahetvāna	230
Aggipākī anaggī ca	379	Añchāmi naṃ na muñcāmi	281
Agghiyam sukataṃ katvā	444	Aññathā Lokanāthamhi	348
Āngārajātā pathavī	1	Aññassa Bagavā Buddho	395
Āngārino dāni dumā bhadante	167	Aññāṇamūlabhedāya	103
Āngīraso Mahānāgo	232	Aññātamānino dhamme	359
Acalo homi mettāya	318	Aññe gacchanti goyānaṃ	379
Accāraddhamhi vīriyamhi	233	Aññe pupphanti padumā	377
Acchecchi taṇham idha		Aṭṭha gopānasī datvā	318
nāmarūpe	521	Aṭṭhapaññāsakkhattum ca	416
Accheraṃ vata Buddhānaṃ	449	Aṭṭhavīsaticchattuṅca	338
Acchodikā puthusilā	214, 448	Aṭṭhāpadakatā kesā	291, 418, 484
Ajinena nivatthohanam	55	Aṭṭhārasasahassāni	290
Ajegucchaṃ vimuttehi	360	Aṭṭhārase kappasate	67, 264
Ajja pannarase visuddhiyā	516	Aṭṭhikaṅkalakuṭike	482
Ajjadagge maṃ sopāka	139	Aṭṭhisāṅghātaghaṭṭito	197
Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi	500	Aḍḍhā daliddā ca phusanti	
Ajjhattaṃ me samuṭṭhāya	281	phassaṃ	295
		Atimāno ca omāno	107

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Atimuttā asokā ca	376
Atihitā vihi	86
Attakāramayaṃ etaṃ	386
Atthañca yo jānāti bhāsitassa	75
Atthassāyaṃ viññāpanī	259
Atthāya vata me Buddho	53
Athaddasāsīm	
Sambuddhaṃ	341, 225
Atha vā samādhilābhena	206
Atha saṭṭhisitā savitakkā	514
Atho sīdati saññuttaṃ	273
Adāsīm haṭṭhacittohaṃ	128
Addasa Bagavā ādim	521
Adhippāyavidū jāto	146
Adhivāsesi so dhīro	338
Anaṅgaṇassa posassa	240, 395
Anantañño Asamasamo	315
Anantadassī Bagavā	232
Anantaraṃ hi jātassa	185
Anantavaṇṇo amitayaso	315
Anantādīnavo kāyo	63
Anavhitā tato āguṃ	44
Anākiṇṇā gahaṭṭhehi	448
Anāgatamhi addhāne	511
Anāgataṃ yo paṭikacca passati	184
Anāthānaṃ bhavaṃ Nātho	511
Anikkasāvo kāsāvaṃ	361
Aniccaṃ dukkhanti vipassa	
yoniso	461

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Aniccā vata saṅkhārā	137, 484
Animittañca bhāvehi	515, 543
Animittamanaññātaṃ	119
Anilañjasāsāṅkhubbho	160
Anissaraṇadassāvī	272
Anukampako kāruṅiko	2, 67, 79
Anukampāya me Satthā	191, 193
Anudiṭṭhīnaṃ appahānaṃ	281
Anuddhato acapalo	257, 449
Anupalitto lokena	39
Anupubbavihārassa	392
Anuppatto sacchikato	48
Anubyañjanasampanno	38
Anumodi Mahāvīro	202,
	290, 481, 506
Anussaranto Sambuddhaṃ	59
Anusāsi maṃ ariyavatā	49
Anusiṭṭhā Mahāvīra	391
Anekasatasahassā	417
Anomadassī Bagavā	381,
	383, 480, 505
Anomadassissa Munino	230, 383
Antalikkhe ṭhitā tattha	383
Antovaṅkagato āsi	281
Annabhāro pure āsīm	341
Apaṇḍaro aṇḍasambhavo	214
Aparimeyye ito kappe	231,
	384, 481, 506-7
Aparimeyye kataṃ	
kammaṃ	385, 392

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Apariyositasāṅkappo	388	Ayaṃ Bhāgīrathī Gaṅgā	384
Apuññaṃ pasavī māro	488	Ayaṃ me pacchimā jāti	2
Appatiṭṭhaṃ anālambaṃ	182	Ayañca daharo bhikkhu	484
Appamattassa me sikkhā	49	Ayoge yuñjamattānaṃ	41
Appassutāyaṃ puriso	419	Araññe rukkhamūle vā	332
Appicchatā sappurisehi		Araññe rukkhamūlesu	348
vaṇṇitā	462	Aratiñca ratiñca pahāya	514
Appicchā nipakā ete	378	Arahante sītibhūte	107
Appicchā nipakā dhīrā	388	Arahā dakkhiṇeyyomhi	50
Appiccho ceva santuṭṭho	203	Arahā vasipattā ca	45
Appiccho sātātiko	322	Arūpa dūraṅgama ekacāri	462
Abbūḷhaṃ aghagataṃ vijitaṃ	41	Arogo āsi teneva	88
Abbhatītasahāyassa	419	Alaṃ me phāsukāmassa	448
Abbhantaraṃ agaṇhantaṃ	316	Alaṅkatā suvasanā	2, 123
Abbhokāsī sātātiko	322	Alattakakatā pādā	291,
Abbhokāse viharasi	86		418, 483
Abhantaṃ hoti me cittaṃ	318	Aladdhā cittassekaggam	97
Abhigantvāna Sabbaññū	252	Allaṃ sukkhaṃ vā bhuñjanto	394
Abhiññāpāramippattā	379	Avaṇṇaṅca akittiñca	218
Abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ	309	Avijjāya nivuto kāyo	197
Abhibhūtassa dukkhena	361	Avitakkaṃ samāpanno	240, 395
Abhivuṭṭhā rammatalā	447	Asaṃsaṭṭho sātātiko	322
Amataṃ paramassādaṃ	178	Asaṃhīraṃ asaṅkappaṃ	240
Amataṃ mayādhigataṃ	387	Asakkharā apabbhārā	376
Amoghaṃ divasaṃ kayirā	117	Asaṅkhatāṃ gavesanto	385
Ambarā pupphavasso me	4	Asaṅgacitto nikleso	178
Ambā sālā ca tilakā	376	Asaṅgacitto sabbattha	39
Ambilaṃ madhuraggañca	272	Asambhūto bhayātīto	315
Ayaṃ nāgo Mahāvīro	381	Asallīnena cittena	340
Ayaṃ pacchimako mayhaṃ	4, 48	Asītikoṭi nicayo	314

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[Ā]	
Asītkoṭī chaḍḍetvā	384	Ādiyā me namassāmi	417
Asubhāya cittaṃ bhāvehi	515	Ādi sīlaṃ paṭiṭṭhā ca	219
Aseyyo seyyasamānaṃ	448	Ānāpānasatī yassa	184
Asmimānaṃ na passāmi	482, 507	Āmoti me paṭiññāte	512
Assa puññavipākena	166	Āyāmato catubbisāraṃ	445
Assamassāvidūramhi	378	Āyāmato pañcasataṃ	445
Assāsako vedakaro	316	Āyogo sabbalokassa	193
Assā setā yathā cando	38	Āraññakāni senā	208
Ahaṃ middhena pakato	5	Āraññikā dhutaratā	388
Ahaṃ sakaraṇīyomhi	420	Āraññikā piṇḍapātikā	482
Ahañca parisā ceva	198	Āraññiko sātātiko	322
Ahampi dānaṃ dassāmi	132	Āraññiko hoti ca piṇḍapātiko	462
Ahampi Himavantamhi	190	Āraddhavīriyo pahitatto	137,
Ahiṃsakoti me nāmaṃ	331		232, 481, 506
Aho Buddho aho dhammo	16, 71	Āraddhavīriyo sātātiko	323
Aho me sukataṃ kammaṃ	385	Ārammaṇavimuttīsu	316
Aḷārapamhā hasulā	384	Ārammaṇe taṃ balasā	
		nibandhisāraṃ	465
[Ā]		Ārādhayitvā Sambuddhaṃ	385
Ākāsamhi haliddiyā	483	Ārāmadvārā nikkhamma	416
Ākāso nimittaṃ sakkā	382	Āluvā ca kaḷambā ca	378
Āgacchanta'ggikhandhāva	117	Āsabhaṃ pavaraṃ ṭhānaṃ	510
Āgantukā pāhunakā	45	Āsayānusayaṃ ñatvā	391
Ācāra-upacāraññū	317	Āsayo Buddhimantānaṃ	316
Ācāragocare yutto	208	Āsāya kasate khettaṃ	168
Ācikkhi so me Satthāraṃ	512	Āsīviso yathā ghero	317
Ājāniyena ājañño	110	Āhutiṃ yitṭhukāmohaṃ	314
Ātāpī nipako cāpi	417	Āḷakā isimuggā ca	377
Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ	91		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ā - I]	
Āḷārikā kappakā ca	313
Iceveva coro asi'māvudhañca	329
Itṭhaṃ kantaṃ piyaṃ loke	166
Itṭhā dhammā aniṭṭhā ca	234
Iti māraṃ atajjesi	488
Ito gantvā ayaṃ poso	416
Ito ca aṭṭhame kappe	89
Ito ca sattame kappe	198
Ito dvenavute kappe	80
Ito satahassamhi	61
Ito satta tato satta	341
Itthirūpe itthisare	273
Itthisotāni sabbāni	273
Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ	481, 506
Idaṃ pure cittamacāri cārikaṃ	463
Idaṃ bhonto nisāmetha	311
Idaṃ vatvāna te devā	190
Idaṃ vatvāna Sabbaññū	137
Idaṃ vatvāna Sambuddho	48
Idaṃ vatvā sālavane	350
Idamavoca so Brahmaṃpārisajjo	501
Iddhiṃ vīmaṃsamānā te	379
Iddhipādesu kusalā	389
Idha mānusaṃ rajjaṃ	314
Idheva kittiṃ labhati	219
Idheva nindaṃ labhati	219
Indriyāni manussānaṃ	272
Indriyāneva sārakkhaṃ	272
Imaṃca passa āyantaṃ	485

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Imamhi bhaddake kappe	38, 128
Imassa maccukālamhi	231
Imasmimyeva kappamhi	7, 90
Imā gāthā thavitvāna	382
Imāhi catugāthāhi	160
Iminā paṇipātena	181
Iminā morahatthena	16
Ime tīṇi satā Vīra	314
Ime haññantu vajjhantu	214, 239
Isīnaṃ silagandhena	380
[U]	
Ukkaṇṭhāmi sarīrena	266
Ukkāmukhapahaṭṭhova	315
Ukkāsitañca khipitaṃ	317
Uggaputtā mahissāsā	514
Uggā ca rājaputtā ca	313
Uccāvacehu'pāyehi	273
Ucce kule pajāyitvā	319
Ucce maṇḍalipākāre	323
Ucchukhaṇḍikamādāya	74
Ujumaggamhi akkhāte	233
Ujjhānasaññino bālā	360
Uṭṭhāya abhinikkhamma	290
Uṭṭhehi nisīda kātīyāna	100
Uttamaṃ dhammataṃ patto	266
Uttame damathe danto	232
Uttānakulā nadikā	376
Uttiṭṭhapiṇḍo āhāro	447
Udakaṃ hi nayanti nettikā	331

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Udako rohaṇā keci	379
Udaggacittā janatā	444
Udarāvadehakaṃ bhutvā	349
Udahārā kaṭṭhahārā	313
Udentariva mahāmeghaṃ	317
Uddālakā ca kuṭajā	377
Uddhaccameghathanitaṃ	282
Uddhatavisova sappo	393
Uddhatā ca bhavissanti	360
Uddhato unnaḷo bālo	361
Uddhato capalo bhikkhu	449, 256
Unnatā sukhadhammena	245
Unnaḷassa pamattassa	233
Upagantvāna Sambuddhaṃ	338
Upajjhāyassa udakaṃ	110
Upaṭṭhāpentī parisāṃ	350
Upaṭṭhitaṃ Mahāvīraṃ	505
Upatissa sadiseheva	391
Upadhī te samatikkantā	320
Upadhīsu janā gadhitāse	514
Upapannassa devattaṃ	338
Upaviṭṭhaṃ Mahāvīraṃ	480
Upasantaṃ uparataṃ	484
Upasaṅkamma	
Sambuddhaṃ	313, 317
Upasaṅkamitvāna	
Sambuddhaṃ	505
Upasanto anāyāso	396
Upasanto uparato	396, 484
Upasampadā ca me laddhā	71
Upasenoti nāmena	203
Upāgate Mahāvīre	44

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Upārambhacitto dummedho	68
Upecca taṃ Mahāvīraṃ	510
Upecca santikaṃ tassa	145
Upeti gabbhaṅca	
paraṅca lokāṃ	295
Uppajje te sace kodho	114
Uppātesu nimittesu	378
Uppāte supine cāpi	381
Ubhayena midāṃ	
maraṇameva	396
Ubhayeneva sampanno	22
Ubhinnaṃ tikicchantaṃ taṃ	113
Ubhinnamatthaṃ carati	113
Ubho kūlesu nadiyā	376
Ubhopi pabbajissāma	388
Ubho hatthehi paggayha	190
Umāpupphena samānā	448
Ummaggapathaṃ mārassa	517
Uyyutto parakiccesu	178
Uyyojitā mayā cete	133
Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ	159
Usukārā bhamakārā	313
[E]	
Ekāṃsaṃ cīvaraṃ katvā	138
Ekatimse ito kappe	16, 25, 28, 30, 36, 55
Ekato kammaṃ katvāna	318
Ekanavutito kappe	33, 74, 88
Ekapādena aṭṭhāsiraṃ	14
Ekaputto ahaṃ āsiraṃ	134
Ekavīsaticappamhi	21

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Ekavīsaticcikkhattuñca	202
Ekākiyo adutiyo	175
Ekā ca kaññā byādhihi	232
Ekāsanī sātatico	322
Etaṃ ce ruccati bhoto	311
Etañca samaticcamma	339
Etamādīnavamā ñatvā	296
Etādisam karitvāna	14
Etāsam sandamānānam	389
Ete pacchimakā dāni	340
Etesam pakkamantānam	380
Ete sambahulā devā	449, 485
Ettha so vasate Buddho	317
Etha gantvāna paccantam	80
Etha sabbe samāgantvā	313
Edisā te Mahāvīra	389
Evaṃ anāgataddhānam	361
Evaṃ tenānusiṭṭhoham	63
Evaṃ nānappayātamhi	350
Evaṃ nirākulam āsi	79
Evaṃ paññāya ye tittā	245
Evaṃ Buddho viyākāsi	314
Evaṃ me kattukāmassa	175
Evaṃ me bhayajātassa	282
Evaṃvijitasāṅgamaṃ	516
Evaṃ viharamānassa	204
Evaṃ vutte Mahāvīro	62
Evaṃ saṅkārabhūtesu	228
Evaṃ sabbaṅgasampannam	518
Evaṃ sabbaṅgasampanne	378

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Evaṃ sudesite dhamme	517
Evañce taṃ jano jaññā	483
Evañce maṃ viharantaṃ	514
Evamādīhi Sambuddham	511
Evametaṃ Mahāvīra	483
Evamete tathā vuttā	519
Evameva mayaṃ sabbe	541
Evameva tuvaṃ māra	488
Evampi nagaraṃ mayham	446
Evāyaṃ vattate kāyo	198
Esa patthayate ṭhānaṃ	80
Esa bandhāmi sannāham	176
Esa bhiyyo pasīdāmi	253
Esa sutvā pasīdāmi	521
Eseva dhammo yadi tāvadeva	387
Eso anāgataddhāne	62
Ehi Sopāka mā bhāyi	136
[O]	
Okkākaṃ tosayingvāna	231
Ogayhatṭhaṅgikaṃ sotam	56
Oghapāso daḷhakhilo	255
Oghassa hi nitaraṇattham	517
Oṭṭhappahatamattena	448
Odahi migavo pāsam	291, 418,
	483
Odātam vata me cittam	184
Oraṃ odanapākamhā	36
Oruyha hatthikhandhamhā	416
Oropito ca me bhāro	392

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[O]	
Orohitvāna Sambuddho	67
Olaggesāmi te citta	64
Ovadeyyā'nusāseyya	395
Ovādaṃ nādiyitvāna	81
Ovādakassa bhikkhūnaṃ	181
Ovādako viññāpako	79
[Ka]	
Kaṃ nu tattha na ramenti	30
Kakusandhassa Munino	7
Kakusandho Mahāvīro	89
Kaccānassa guṇaṃ sutvā	146
Kaṭukaṃ madhurassādaṃ	273
Kaṇikāraṃva jalitaṃ	69
Kaṇikārapupphaṃ disvāna	202
Kaṇikārā kaṇṇikā ca	376
Katvāna hammiyaṃ tattha	445
Katvā sukatapallaṅkaṃ	319
Kadā aniccaṃ	
vadharaṅgaṇīlaṃ	458
Kadā iṇaṭṭova daliddako	
nidhiṃ	460
Kadā nu kaṭṭhe ca tiṇe latā ca	459
Kadā nu khoyaṃ viditaṃ	
Mahesinā	459
Kadā nu Gaṅgaṃ Yamunaṃ	
Sarassatiṃ	460
Kadā nu nāgoṃva asaṅgacārī	460
Kadā nu paññāmayā'-	
muggatejaṃ	458
Kadā nu maṃ tandi	
khudā pipāsā	459

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kadā nu maṃ pāvusakāla-	
megho	459
Kadā nu rūpe amite ca sadde	459
Kadā nuhaṃ	
dubbacanena vutto	459
Kadā nuhaṃ	
pabbatakandarāsu	458
Kadā nuhaṃ bhayajananim	
dukhāvahaṃ	458
Kadā nuhaṃ bhinna-	
paṇandharo muni	458
Kadā nuhaṃ	
sabbhisamāgamesu	458
Kadā mayūrasa sikkhaṇḍino	
vane	459
Kandanti naṃ nātī pakiriya	
kese	294
Kappaṃ vā te kittayantā	391
Kappasatasahassamhi	22, 167,
	191, 252, 290, 417
Kappasatasahassāni	384
Kappino nāmaṃ āsiṃ	182
Kappiyaṃ tañce chādeti	394
Kamaṇḍalum ṭhapetvāna	69
Kammaṃ kammanti nātīvāna	103
Kammaṃ bahukaṃ	
na kāraye	147, 448
Kammārā soṇṇakārā ca	313
Karato te cīyate pāpaṃ	488
Karavīkaruto Nātho	178
Karirimālāvitātā	447
Karotha Buddhavacaṇaṃ	95
Kalyāṇadassano bhikkhu	306
Kāveyyamattā	
vicarimha pubbe	518
Kassapo nāma gottena	81

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]		[Ka - Kha]	
Kahaṃ nu kho so Bagavā	316	Kukutthakā kuḷīrakā	377
Kā gati me agatissa	136	Kuṭṭamūlañca nissāya	447
Kāmaṃ bhijjatu`yaṃ kāyo	33	Kumbhīlā makarā cettha	376
Kāmakopappahīnā ye	246	Kimbhīlā susumārā ca	377
Kāmacchando ca byāpādo	396	Kulamhi mitte ca piye ca	
Kāmandhā jālapacchannā	22	ñātake	460
Kāmarāgena ḍayhāmi	515	Kullo sivathikaṃ gantvā	92
Kāmā hi citrā madhurā		Kusalaṃ vijjate mayhaṃ	19
manoramā	296, 461	Kusalānañca dhammānaṃ	349
Kāme ādittato disvā	296	Kusalo Buddhadhammehi	315
Kāmesvādīnavaraṃ disvā	121	Kūṭāgārasahassāni	445
Kāyamaccheragaruno	419	Ketakā kandali ceva	376
Kālapabbaṅgasaṅkāso	257	Kesu na mānaṃ kayirātha	106
Kāle kālavasaṃ pattā	245	Koṭisatasahassassa	486
Kimchandā kimadhippāyā	359	Kodhanā upanāhī ca	359
Kim tavattho vane tāta	214	Ko nu kho Bagavā hetu	383
Kim bhadante karitvāna	267	Ko nu senāpati bhoto	309
Kikino Kāsiraḷassa	128	Ko me asattho avaṇo	282
Kikīva aṇḍaṃ rakkheyya	22	Kolito iddhiyā seṭṭho	388
Kicchā laddho ayaṃ putto	134	Kosambā saḷalā nimbā	378
Kiñci sippanti tassāhaṃ	512	Kosikā poṭṭhasīsā ca	377
Kinnarā vānarā ceva	378	Ko so pāraṅgato loke	281
Kimānupubbaṃ puriso	272	Klesabyādhibahudukkha	316
Kimīva mīḷhasallitto	485	Khattiyā negamā ceva	312
Kilese jhāpitā mayhaṃ	319, 513	Khattiyā bhogī rājāno	306
Kilesehābhībhūtā te	349	Khattiyo nīharitvāna	232
Kīdisaṃ te Mahāvīra	387		
Kīdiso nirayo āsi	486		
Kīlamānā ca te sissā	379		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Kha]		[Ca]	
Khantyā chandikato hoti	419	Cakkavattī yathā rājā	516
Khalupacchābhaddhā sātātiko	322	Cakkavāḷapariyantā	391
Khippaṃ giram̐ eraya		Cakkānuvattako thero	397
vaggu vaggum̐	520	Cakkhum̐ sarīram̐	
Khīṇāya bhavanettiyā	265	upahanti tena	185
Khīṇāsavasahashehi	21, 505,	Cakkhundriyam̐ ce rūpesu	272
	480	Cakkhumā'ssa yathā andho	148
Khīṇāsavehi suddhehi	383	Caje dhanam̐	
Khīṇāsavo visaññutto	418	aṅgavarassa hetu	249
[Ga - Gha]		Cattāri ariyasaccāni	141
Gaṇikā kumbhadāsī ca	313	Cattāro pañca ālope	394
Gaccham̐ vadesi		Catutimsatikkhattum̐ ca	416
samaṇa ṭhitomhi	327	Catunnavutikappāni	160
Gajjato te Mahāvīra	391	Catunnavutito kappe	48, 138
Gattāni parimajjitvā	5	Catupaññāsa sahasāni	290
Gatimanto satimanto	421	Catubbipallāsavasam̐	
Gandham̐ ghatvā sati muṭṭhā	301	adiṭṭhitam̐	465
Gabbham̐ gaṇhanti padumā	377	Catuvīsasahasāni	378
Gamane patthite mayham̐	319	Catusaccam̐ pakāsentam̐	28
Gambhīrapañño medhāvī	516	Catusaṭṭhikkhattum̐ Devindo	21
Gambhīre uṭṭhitā ūmī	390	Catusattikkhattum̐ so	133
Gāme vā yadi vā'raññe	395	Candabhāgā nadī tīre	18
Gaṇaṅca me pakittesi	511	Cando yathā vigatavalā-	
Gaṇavantopi saṅghamhi	360	hake nabhe	518
Guṇahīnāpi saṅghamhi	360	Cammakā saḷalā nīpā	376
Guṇā celassa vākyena	81	Caraṇena ca sampanno	127
Guṇānam̐ ākaro vīro	39	Carato tiṭṭhato vāpi	117
Guṇānam̐ āyatibhūto	181	Carimam̐ vattate mayham̐	203
Gūṭhabhaste taconaddhe	482	Cātuddasamhi kappamhi	160
Gopānasiyo datvāna	318	Cārittam̐ atha vārittam̐	208
Ghose cittam̐ pasādesim̐	28	Cirarattam̐ vatā'tāpī	281
		Cirasamkiliṭṭham̐ vata mam̐	17

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cirassaṃ vata me mahito	
Mahesī	328
Cutiṃ yo vedi sattānaṃ	509
Cutūpapātaṃ jānāmi	341
Cullāsīti sahaṣṣāni	382
Cetasā anupariyeti	518
Cetīyassa pamāṇaṃ yaṃ	129
Codito bhāvitattena	484
Corā ahaṃ pure āsiṃ	331
Coro yathā sandhimukhe	
gahīto	295

[Cha]

Chattimsakkhattuṃ Devindo	19
Chaddanto hi tadā disvā	361
Channa'mativassati	116
Chinda no vicikicchāṃ	
brūhi metaṃ	519
Chinno pāso migavassa	292,
	418, 483

[Ja]

Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ	314
Jaṭābhārena bharito	385
Jalantaṃ dīparukkhāṃva	381
Jātarūpena sañchannā	25
Jātimadena mattohaṃ	107
Jātiyā sattavassena	134, 139
Jigucchito manussānaṃ	225
Jino tasmim guṇe tuṭṭho	183
Jivate vāpi sappañño	148, 184

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jīvitañca adhammena	245
Jīvitānaṃ parikkhāre	348
Jivhaṃ ninnāmayitvāna	318

[Jha - Ña]

Jhāyāhi janāhi kātiyāna	100
Jhāyī jhānaratā dhīrā	379, 388
Ñātimitte samānetvā	444

[Tha - Da]

Ṭhatvāna yogassa	
payuttatādino	232
Ṭhānacaṅkamino keci	380
Ṭhito ahaṃ Aṅgulimāya	
sabbadā	327
Ṭhito pabbatapādamhi	63
Ḍayhamāno tiha'ggīhi	392

[Ta]

Taṃ kāmaṃ ahamujjhivā	23
Taṃ jhāyisānaṃ sātatakaṃ	396
Taṃ tathā devakāyehi	449
Taṃ disvā vimhitohutvā	512
Taṃ Devadevaṃ vandāmi	521
Taṃ na passāmi tekicchaṃ	282
Taṃ me Buddho viyākāsi	290
Taṃ vo vadāmi bhaddaṃ vo	95
Taṃ vo vadāmi bhaddante	393
Taṃ sāvakaṃ sakka	
mayampisabbe	519
Taṃ sutvā mudito hutvā	127, 511

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tacchanto āṇiyā āṇim	273
Tañca disvāna āyantim	25
Tañca disvāna yācantim	124
Taṇhaṃ pajaheyya Muni	209
Taṇhakkhayādhimuttassa	233
Taṇhā avijjā ca piyāpiyañca	463
Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ	281
Tato kalyāṇavākkaraṇo	72
Tato kāruṇiko Satthā	225
Tato cittaṃ vimucci me	3, 36, 98, 124
Tato cutā Santusitaṃ	81
Tato cutohaṃ Tusite	128
Tato jetavanaṃ gantvā	183
Tato disvāna maṃ Satthā	226
Tato pañhe apucchi maṃ	138
Tato pāsādikāṃ āsi	349
Tato bhikkhusahassāni	183
Tato mayāṃ avocumha	80
Tato mayāṃ laddhavarā	80
Tato me paṇidhī āsi	156
Tato me manasikāro	2, 5, 25, 36, 98, 124
Tato me Satthā pāhesi	193
Tato ratyā vivasāne	156, 226
Tato vīmaṃsanatthaṃ me	513
Tato sattamake vasse	252
Tato Satthā nirākatvā	134
Tatohaṃ sukataṃ kāraṃ	182

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattha cittaṃ pasādetvā	4, 445
Tattha bhutvā pivivā ca	446
Tatrāpi pavaraṃ byamhaṃ	231
Tathā tu kassāmi yathāpi issaro	464-5
Tatheva ca loke jāto	259
Tatheva titthiyā loke	386, 390
Tatheva tvaṃ Mahāvīra	389, 390
Tatheva bahukā sattā	390
Tatheva bhaddake kappe	445
Tatheva hi Mahāvīra	383
Tathevāyaṃ Sāriputto	384
Tathevāhaṃ Mahāvīra	388
Tathevime catubbaṇṇā	389
Tadā avoca parisāṃ	80
Tadā avoca Bagavā	511
Tadā upecca maṃ Buddho	82
Tadā ekacaro hutvā	145
Ta'dākāsasamaṃ cittaṃ	483
Tadā khīṇāsavasseva	512
Tadā te mama vākyena	128
Tadā dve bhātaro mayhaṃ	81
Tadā paṭiggahi so maṃ	62
Tadā pabhuti tenāhaṃ	62
Tadā piṇḍāya gacchantam	127
Tadā Buddho viyākāsi	127
Tadā mahāparisatiṃ	79
Tadā muditacittaṃ maṃ	128
Tadā me cittamaññāya	128

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tadāsi yaṃ bhimsanakam	420, 483
Tadā so Lokapajjoto	127
Tadāham khuramādāya	98
Tadāham gahapati hutvā	505
Tadāham puttadāraṅca	155
Tadāham Bārāṇasiyaṃ	39
Tadāham vimhito hutvā	145
Tadā haṃsa samabhāgo	181
Tadāham santhaviṃ vīraṃ	513
Tadāham Haṃsavatiyaṃ	61, 127, 510
Tadāham Haṃsavatiyā	79
Tadā hi Bārāṇasiyaṃ	80
Tapena brahmacariyena	226
Tamaddasāsīm sappaññaṃ	386
Tamaddasāham Sambuddhaṃ	381
Tamandhakāraṃ vidhamāṃ	69
Tameva vācaṃ bhāseyya	516
Tampi sakkā asesena	385
Tamhā kāyā cavitvāna	232
Tamhi kāle Sikhī Buddho	55
Tayā sudantena avaṭṭhitena hi	465
Tayi saddhāya me Vīra	80
Tava sarīraṃ navasotaṃ	482
Tava suddhena ñāṇena	383
Taveva hetū asurā bhavāmase	463
Tasanti titthiyā sabbe	391

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tasmā akhilo idha padhānavā	515
Tasmā saddhaṅca sīlaṅca	152
Tasmā hi iccheyya kule vasante	185
Tasmā hi dhammesu kareyya chandam	27
Tasmā hi paññāva dhanena seyyā	295
Tassa taṃ desayantassa	516
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	266
Tassa te natthi bhītattaṃ	265
Tassatthā paripūrenti	19
Tassatthā parihāyanti	19
Tassa dhammā ime honti	340
Tassa dhammesu dāyādo	62, 80, 127, 146, 182, 384, 511
Tassa brahmā viyākāsi	487
Tassa me'vaṃ viharato	33, 156
Tassa vaḍḍhanti vedanā	301
Tassa sammā vimuttassa	233
Tassāham dhammamaññāya	22, 340
Tassāham lakkhaṇe disvā	318
Tassāham vacanaṃ sutvā	193, 518
Tassāham vāhasā ajja	393
Tasseva tena pāpiyo	113
Tahim kusumavasso me	4
Tādisaṃ kammaṃ katvāna	331
Tādisaṃ bhikkhum mā'sādi	485

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ta]	
Tā devatā sattasatā uḷārā	225
Tā'matamadasaṃghasuppahīnā	31
Tāva accuggato Neru	382
Timsakappasahassamhi	46
Timsakappasahassāni	231, 252, 314
Timsakappāni Devindo	2, 338
Tiṇakatṭhasamaṃ lokam	266
Tiṇattharam paññāpetvā	66
Titthiyānam yase hanti	181
Titthiye sampamaddāmi	392
Tidasā so cavitvāna	252
Tindukāni piyālāni	378
Timbarūsakavaṇṇābho	315
Tiyaggī nibbutā mayham	16
Tisatāpi ca jeṭṭho ca	314
Tissassāham Bagavato	15
Tuvaṃ Buddho tuvaṃ Satthā	320
Tuvaṃ Satthā ca ketu ca	382
Tusitā so cavitvāna	22
Tusitā hi idhāgantvā	252
Te kilesā pavaḍḍhantā	349
Te ca maṃ anukampāya	134
Tecīvarī sātātiko	322
Te cevaññe ca bahavo	82
Te jaṭākhāribharitā	380
Te tathā sikkhitā bālā	361
Tena kammavisesena	62
Tena kamma Dvipadinda	52

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ta - Da]	
Tena kamma sukatenā	18, 40, 127-8, 511
Tena cittappasādena	202, 338
Tena ñāṇena Sabbaññū	69
Tena pallaṅkadānena	319
Tena yānena'yaṃ poso	231
Tena sokena santatto	44
Tenāyaṃ desito dhammo	267
Te pabbajitvā Sugatassa sāsane	267
Temāsāṃ bhojayitvāna	182
Te me sutvāna vacanaṃ	313
Telasaṅṭhehi kesehi	360
Tevijjā iddhipattā ca	500, 501
Tevijjā chaḷabhiññā ca	389
Tesaṃ ujgotamānānaṃ	445
Tesaṃ kho vata atthāya	518
Tesaṃ pajā bhavissanti	232
Tesaṃ hāsaparetānaṃ	252
Tesu na mānaṃ kayirātha	107
Tehi sabbehi parivuto	41
Tehi sissehi parivuto	380, 389
Tosayim cāpi Sambuddham	167
Tositohaṃ Assajinā	387
Tvaṃ olaggo na gacchati	64
Tvaññeva no cittakarosi brāhmaṇo	463
Daḍḍeneke damayanti	331
Datvā sasaṃghamunino	81

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Dantaponam kapitthañca	349
Dantā mayam sārathinā	319
Dandhā mayham gaṭi āsi	191-2
Dabbo cirarattasamāhito	515
Dasa aṭṭha cakkhattum so	166
Dasasaddāvivittam tam	22
Dasasu lokadhātūsu	383
Dassanāya abhikkante	420
Dānam datvā mahābhogo	40
Dānassa vaṇṇe kittento	319
Dāyādakā tassa dhanam haranti	295
Diṭṭhigahanapakkhando	53
Dibbacakkhu visuddham me	392
Divā vihārā nikkhamma	517
Disāpi me dhammakatham suṇantu	331
Disāsu pūjito homi	318
Disā hi me khantivādānam	331
Disodisam pakkamanti	380
Disvāna pabbhāragataṃ	48
Disvāna pāṭihīrāni	82
Disvānaham Devadevam	89, 381
Disvā Vināyakaṃ aggam	107
Disvā pāsādachāyāyam	138
Disvā me cittamuppajji	386
Dīgharattānusayitam	283
Dukkham dukkhasamuppādam	518
Dukkhanti khandhe paṭipassa yoniso	461
Dumapphalānīva patanti māṇavā	296

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da - Dha]	
Dumāni phullāni manoramāni	168
Dummedhehi pasamsā ca	245
Durāsadā Bagavanto	317
Durāsado duppasaho	315
Duve kule pajāyāmi	146
Duve bhava saṃsarāmi	146
Dūratova mamaṃ disvā	387
Devabhūto manusso vā	48, 62
Devamānusarajjāni	182
Devalokā cavitvāna	45, 232, 252, 290
Devā ca sabbagandhehi	40
Devānam giramaññāya	252
Devesu devasobhagam	181
Desanam tam mahassādam	40
Deseti madhuraṃ dhammam	145
Desento pavaram dhammam	510
Desento virajam dhammam	178
Doso rajo -pa-	196
Dvattiṃsalakkhaṇadhāro	39
Dvāsīti Buddhato gaṇhim	418
Dvipādakoyaṃ asuci	120
Dvenavute ito kappe	15, 127
Dve bhātaro bhavissanti	191
Dve satāni kaniṭṭhassa	82
Dvesampattī anubhotvā	137, 231
Dhanañca puttam bhariyañca	349
Dhammam ñatvā sati muṭṭhā	301
Dhammapati hi so seṭṭho	282

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Dha]	
Dhammamappameyyaṃ anussara pasanno	86
Dhammasenāpatim vīraṃ	449
Dhammādāsaṃ gahetvāna	92
Dhammārāmo dhammarato	419
Dhammena ca alābho yo	245
Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ	27
Dharaṇimpi sugambhīraṃ	481, 506
Dharaṇīriva silena	39
Dhāretuṃ pathaviṃ sakkā	382
Dhitipparaṃ kim mama citta kāhisi	464
Dhīratthu pūre duggandhe	10
Dhīrā ca pajjotakarā bhavanti	520
Dhuvappayāto maraṇāya	197
[Na]	
Na kabbavittohaṃ Vīra	513
Na kulāni upabbaje Muni	446
Na gaṇena purakkhato care	446
Nagaraṃ pavisantassa	71
Nagaraṃ yathā paccantaṃ	240, 396
Nagaraṃ Reṇuvatī nāma	21
Nagare Bandhumatiyā	74, 88
Nagare Haṃsavatiyā	312
Nagassa passe āsīnaṃ	518
Nagā samuddā bharitā vasundarā	464
Na catthi mayhamāvāho	314
Na cīvare na sayane	450
Na te idaṃ citta yathā purāṇakaṃ	464
Natthi cetasikaṃ dukkhaṃ	265

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Na]	
Natthi dāni punāvāso	340
Natthi bāhirake suddhi	386
Na dīghamāyūṃ labhate dhanena	295
Nadīsakāse bhātā me	82
Nanu ahaṃ citta tayāmi yācito	460
Nanu dubbhissasi maṃ punappunaṃ	463
Nandārāma vane tassa	127
Na pakkhanti disā sabbā	419
Na pañcaṅgikena tūriyena	448
Na parassu'panidhāya	148
Na pare vacanā coro	148
Nabhaṃ ca dūre pathavī ca dūre	9
Na mayhaṃ kappate ajja	140
Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu	106
Na me mārisa sā diṭṭhi	500
Na me hoti 'ahosiṃ'ti	266
Namo te Purisajāṇña	226,
	449, 485
Namo te māramathana	511
Namo te vādimaddana	511
Nayitā ambagandhī ca	377
Nayidaṃ sithilamārabha	484
Narassa hi sujātassa	306
Nava putte janetvāna	231
Na vissase ekatiyesu evaṃ	396
Na ve aggi cetayati	487
Na santi puttā tāṇāya	137
Na so upavade kañci	204
Na so rajjati gandhesu	302

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na so rajjati dhammesu	302
Na so rajjati phassesu	302
Na so rajjati rasesu	302
Na so rajjati rūpesu	301
Na so rajjati saddesu	302
Na hi jātu so mamaṃ haṃse	331
Na hi dhammo adhammo ca	27
Na hi socati bhikkhu kadāci	515
Na heta'datthāya matassa hoti	185
Na hevaṃ tvaṃ	
Mahāpīra	319, 391
Na heva lābhe nālābhe	245
Nāgaṃ vo kittayissāmi	259
Nāganāmosi Bagavā	517
Nāttano samakaṃ kañci	107
Nānākulamalasampuṅṇo	197
Nānāvaṇṇehi pupphehi	230
Nānuyuttā tathā eke	350
Nābhinandāmi maraṇaṃ	215,
	240, 257, 396
Nāsissaṃ na pivissāmi	33
Nāyaṃ ajjatano dhammo	185
Nāhaṃ alakkyā ahirikka-	
tāya vā	462
Nāhaṃ evamidhekaccaṃ	145
Nāhu assāsapassāsā	340
Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ	514
Nikkhantenānupabbajim	252
Nikkhamitvā agāraṃhā	22
Nikkhipitvāna byābhaṅgim	225

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nigrodhakappo iti	
tassa nāmaṃ	519
Niṭṭhāpetvāna taṃ sālaṃ	313
Nittiṅṅosi Mahāvīra	45
Nidhīnaṃva pavattāraṃ	395
Ninhātasabbapāpomhi	56
Nipacca sirasā tassa	61
Nipacca sirasā pāde	511-2
Nippapañco nirālambo	177
Nibbindiya tato rūpe	63
Nibbute tamhi Lokagge	128
Nibbute Lokanāthamhi	264
Nimantetvāna Sambuddhaṃ	480
Nimantetvā	
bhikkhusaṃghaṃ	264
Nimantetvāva Sugataṃ	511
Niyyāniko uttaraṇo	103
Nirayā so cavitvāna	481, 506
Nisajja tattha Bagavā	44
Nisinnaṃ addasaṃ Buddhaṃ	183
Nīcaṃ manaṃ karitvāna	203
Nīcā nivīṭṭhā subharā	349
Nīce kulamhi jātohaṃ	225
Nīlabbhakūṭasadisā	447
Nīlabbhavaṇṇā rucirā	447
Nekatikā vañcanikā	350
Nekkhamme adhimuttassa	233
Neva pubbenivāsāya	395
Nevā'tisītaṃ na panā'ti-uṇhaṃ	168
Nesajjiko sātatico	322

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Na]	
Ne so passati saddhammaṃ	485
No ce hi jātu puriso kilese	520
Nonītasukhumālaṃ maṃ	62
[Pa]	
Paṃsukūlī sātatico	322
Pakāsīte pāvācane	191
Pakkhandiṃ selapabbhāre	63
Paggayha dakkhiṇaṃ bāhuṃ	317
Paṅkoti hi naṃ	
avedayaṃ	147, 446
Paccuggantvāna Sambuddhaṃ	133
Pacchime ca bhavē dāni	40, 128, 146, 512
Pacchime bhavē sampatte	314, 384, 386
Pajjotakaro ativiṃjha	517
Pajjotakaro parittaraṃso	101
Pañcakkhandhā pariññātā	112
Pañcakkhandhe pariññāya	72
Pañcaṅgikena turiyena	92
Pañcaṅgike samādhimhi	341
Pañca chinde pañca jahe	233
Pañca thambhāni datvāna	318
Pañcanīvaraṇe yutto	197
Pañcapaññāsakkhattuṅca	481, 506
Pañcapaññāsavassāni	14, 340
Pañcavīsati kappamhi	190
Pañcavīsaticchattum ca	167

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]	
Paññavantaṃ tathā tādiṃ	449
Paññāya chetvā	
vipathānusāriṇaṃ	465
Paññāpāramitaṃ patto	397
Paññāsakkhattum Devindo	290
Paññāsutavinicchini	184
Paṭiggahetvāna Sambuddho	231
Paṭipannā ca sekhā ca	45
Paṭipannā phalaṭṭhā ca	388
Paṭibhānavataṃ aggaṃ	510
Paṭibhānavataṃ aggo	513
Paṭibhānena cittena	513
Paṭiyattā hitiṃ disvā	314
Paṭisambhidamanuppattaṃ	167
Paṭisambhidā catasso	133, 291, 232, 446, 482, 507, 513
Paṭisallānagarukā	317
Paṇidhāya sugandhattaṃ	40
Paṇitaṃ yadi vā lūkhaṃ	348
Paṇḍaraṃ chattaṃādāya	2
Paṇḍavīsati vassāni	97, 420
Paṭiṭṭhā bhayatītānaṃ	316
Patitaṃ pādāmūle me	181
Pattadhammo dasabalo	315
Pattapiṇḍī sātatico	322
Pathabyā ekarajjena	162
Pathaviyaṃ paṭiṭṭhāya	388-9
Pathavīkampakā ete	380
Pathavīsadisō tvaṃsi	389

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Padasaddam̄ suṇitvāna	44
Padumam̄ yathā kokanadam̄ sugandham̄	189
Padumākāravadano	61
Padumuttaram̄ Bagavantam̄	202
Padumuttarabuddhassa 10, 52, 166	
Padumuttarasambuddham̄ 132, 251	
Padumuttarassa Bagavato	21, 290, 444
Padumuttaro nāma Jino	71, 79, 127, 145, 510
Padumuttaro Lokavidū	133
Padumuppalasañchannā	378
Padesarajjam̄ vipulam̄	2, 19
Padesarajjam̄ sahasam̄	133
Padhānam̄ padahitvāna	46
Padhānapahitatto so	167, 290, 417
Pabbajim̄ jīvikatthoham̄	33
Pabbajitvā tadāpāham̄	178
Pabbajitvāna Sugatam̄	513
Pabbatagge yathā acci	315
Pabbājītā ca te sabbe	232
Pabbājetvāna maṁ Satthā	134
Pabbhāram̄ sodhayantassa	137
Pabhā niggacchate tassa	22
Pabhāhi anurañjanto	510
Pamādam̄ bhayato disvā	362
Pamāda'manuyuñjanti	331
Pamādo rajo pamādo	95
Parakiccattakiccāni	319

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paricīṇṇo mayā Satthā	214, 240, 257, 296, 332, 341, 397-ādi.
Pariccajītvā saddhammam̄	349
Pariniṭṭhitasālamhi	319
Parinibbute Bagavati	4
Paripuṇṇakāyo suruci	305
Paribhuñji Mahāvīro	166
Pariyantakataṁ dukkham̄	50
Parivārena mahatā	181
Parūḷhakacchanakhalomā	379
Pare ambātakārāme	129
Pare ca na vijānanti	7, 148
Paroparam̄ ariyadhammam̄ viditvā	520
Parosahassam̄ bhikkhūnam̄	516
Pallaṅkena nisajjāya	379
Pallaṅkena nisinnassa	394
Pavattitam̄ dhammacakkaṁ	385, 393
Pavivitto sātātiko	322
Pavivekamanuyutto	481, 506
Pasadā ca varāhā ca	377
Pasannacitto sumano	18
Pasannanetto sumukho	306
Pasannamukhanettosi	387
Passa cittakataṁ bimbam̄	291, 418, 483
Passa cittakataṁ rūpaṁ	291, 418, 483
Passathetaṁ isivaram̄	145
Passathetaṁ māṇavakam̄	62
Passāmi vītivattantaṁ	487

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]	
Passāmi loke sadhane	
manusse	294
Pahāya mātāpitaro	339
Pahāya rajjaṃ sāmacco	182
Pahīnajātimaraṇaṃ asesam	520
Pahīnadaratho Buddho	48
Pāḥhīnā pāvusā macchā	376-7
Pāto majjhanhikaṃ sāyam	55
Pātova sannipatitvā	379
Pādamūle Mahesissa	62
Pādukā oruhitvāna	124
Pāde pādaṃ nikkhipantā	380
Pāpakānañca dhammānaṃ	349
Pāpamitto'panissāya	481, 506
Pāmojjabahulo bhikkhu	58
Pāragū anupādāno	266
Pārevatā ravihaṃsā	377
Pāsādikena vattena	110
Pāsādike bahū disvā	358
Pāsādiko iriyati	386
Piṇḍapātaṃ carantassa	386
Piṇḍapātañca pādāsīm	202
Piṇḍapātapaṭikkanto	447
Piṇḍapātamatikkanto	339
Piṇḍapātī sātātiko	322
Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ	512
Piṇḍikāya pavitṭhohaṃ	2
Pipāsitova udakaṃ	317
Piyavācomeva bhāseyya	516
Piyo garu bhāvaniyo	152

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]	
Pisuṇena ca kodhanena ca	417
Pītisukhena vipulena	59, 112
Pucchāmi	
Satthāramanomapaññaṃ	519
Puññakammābhiniḃattā	445
Putto tiriṭivacchassa	146
Punappunaṃ ceva	
vapanti bījaṃ	168
Punappunaṃ yācanakā caranti	168
Punopi dhammaṃ deseti	63
Puno sabbe manussattaṃ	182
Punnagā giripunnagā	376
Pupphaṃ kuṭajamādāya	25
Pupphaṃ Hemavantaṃ gayha	25
Pupphacchattaṃ gahetvāna	190
Pupphavassañca surabhi	40
Pupphānaṃ pupphamānānaṃ	381
Pupphāsane nisīditvā	137
Pupphikā mālikā ceva	313
Pubbaruhirasampuṇṇo	197
Pubbalohitasampuṇṇaṃ	273
Pubbāparaññū atthaññū	419
Pubbe jaṭilabhūtassa	82
Pubbenivāsaṃ jānāmi	48, 82,
	156, 193, 341
Pubbe yaññaṃ santuṭṭho	82
Purato pacchato vāpi	174
Purato pesenti khāriṃ	379
Purappavese Sugataṃ	129
Purā āgacchate etaṃ	361
Purimāni pamañca bandhanaṇi	100
Pūjayitvāna Sambuddhaṃ	45, 381

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pūjito Naradevena	485
Pūjetvā Lokasaraṇaṃ	145
Pūrayitvā visesena	81

[Pha - Ba]

Phassaṃ phussa sati muṭṭhā	301
Phaladānena Buddhassa	129
Phuṭṭho ḍaṃsehi makasehi	257
Phusissaṃ catasso appamaññāyo	86
Bahudeva rattim̐ Bagavā	71
Bahussutaṃ upāseyya	419
Bahussutaṃ dhammadharaṃ	419
Bahussuto appassutaṃ	419
Bahussuto ca medhāvī	393-4
Bahussuto cittakathī	418
Bahussuto dhammadharo	419, 420
Bahussuto dhammadharo ca hoti	74
Bahussuto mahāññāṇī	146
Bahū ādīnavā loke	359
Bahūnaṃ vata atthāya	518
Bahūni loke citrāni	254
Bahūni vassāni tayāmi yācito	460
Bijamiñjaṃ gahetvāna	89
Buddhaṃ upagataṃ disvā	137
Buddhamappameyyaṃ anussara pasanno	86
Buddharūparatim̐ ñatvā	63
Buddhaseṭṭhaṃ namassāmi	71

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Buddhassa ānubhāvena	71
Buddhassa giramaññāya	45, 383
Buddhassa caṅkamantassa	420
Buddhassa puttomhi asayha- sāhino	169
Buddhānubuddho yo thero	255, 517
Buddhesu sagāravatā	208
Buddho ca kho kāruṇiko Mahesi	329
Buddho ce me varaṃ dajjā	129
Buddhoti bho yaṃ vadesi	316
Buddho loke samuppanno	182, 312
Buddho samussito loke	316
Byādhayo me na vijjanti	318
Byādhitaṃ samaṇaṃ disvā	88
Brahmajacco pure āsim̐	332
Brahmaññakulasambhūto	446
Brahmabhūtaṃ atitulaṃ	311
Brahmabhūto atitulo	310
Brāhmaṇā tisaṭā ime	311

[Bha]

Bhagavā tato otaritvā	505
Bhagavā tattha āgacchi	191-3
Bhagavā tamhi samaye	383
Bhatakā ceṭakā ceva	313
Bhariyā me kālaṅkatā	44
Bhavanā nikkhamitvāna	30

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Bha]	
Bhavasotaṃ sace Buddho	182
Bhāvayitvāna bojjaṅge	246
Bhāvento satipaṭṭhāne	59
Bhāvento satta bojjaṅge	112
Bhāveyya ca aniccanti	208
Bhāveyya ca bojjaṅge	209
Bhāvehi jhānāni ca	
indriyāni ca	461
Bhāvehi maggaṃ amatassa	
pattiyā	461
Bhikkhavo tisatā ime	320
Bhikkhusaṅghassa purato	314
Bhikkhu sivathikaṃ gantvā	36
Bhikkhū ca bhikkhuniyo ca	361
Bhikkhūnaṃ sataśaṣṭhaṃ	133
Bhuñjati anavajjāni	259
Bhesajjesu yathā vejjā	350
[Ma]	
Makkhena makkhitā pajā	515
Maccunābbhāhato loko	117
Maccubyādhijarābhīto	81
Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhanti	486
Mattikaṃ telacuṇṇaṅca	349
Manāṃ ce'tehi dhammehi	273
Manujassa pamattacārino	95
Manussabhūtaṃ Sambuddhaṃ	258
Manomayesu kāyesu	191
Mama kammaṃ saritvāna	393
Mama nijjhāyamānassa	67

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mama saṅkappamaññāya	230,
	252, 340, 416
Mama sabbaṃ abhiññāya	133
Mameva etaṃ na hi tvaṃ	
paresaṃ	460
Mayā pavattitaṃ cakkam	309
Mayūraakoṇcābhirutamhi	
kānane	461
Marīciyotthaṭṭhā bhūmi	2
Mahagghāni ca vatthāni	81
Mahatā parivārena	39, 79
Mahappabhaṃ gaṇācariyaṃ	16
Mahāgini pajjalito	259
Mahādānaṃ daditvāna	79
Mahānāgaṃ Mahāvīraṃ	16
Mahānubhāvo tevijjo	517
Mahāparisabhāvasmiṃ	82
Mahābhisakkasaṅkāso	39
Mahārajjasukhaṃ patto	182
Mahāraso sugambhīro	103
Mahārahaṃ byamaṃ	
seṭṭhaṃ	231
Mahāsamudde udakaṃ	382
Mahāsamudde ūmiyo	385
Mahāsamuddo pathavī	397
Mahāsamuddova'kkhobho	45
Mahiccho ca asantuṭṭho	340
Mātaraṃ pitaraṅcāpi	107
Mātari pitari cāpi	106
Mātuyā nāmagottena	384
Mānaṃ pajahassu Gotama	515
Mānaṃ madaṅca chaḍḍetvā	107

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mā pamādamanuyuñjetha	331
Mā purāṇaṃ amaññittho	11
Mā me kadāci pāpiccho	393-4
Māyākāro yathā raṅge	81
Mālude upavāyante	176
Migaṃ nilīnaṃ kūṭena	120
Migarājā yathā sīho	391
Migaluddo pure āsīm	28
Migo yathā seri sucittakānane	465
Micchādīṭṭhi pahīnā me	53
Mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ	208
Milakkhurajanaṃrattaṃ	360
Muṇḍo virūpo abhisāpa- māgato	462
Munino gandhakuṭiyā	40
Mettacittā kāruṇikā	361
Mettañca abhijānāmi	240
Mettāvihārino ete	380
Morahatthaṃ gahetvāna	16
Mohā sabbe pahīnā me	53
Moho rajo na ca pana reṇu vuccati	196

[Ya]

Yaṃ āpadā uppatitā uḷārā	74
Yaṃ esā sahate jammī	95
Yaṃ kiñci sithilaṃ kammaṃ	8
Yaṃ ca atthena saññuttaṃ	273
Yaṃ taṃ saraṇamāgamha	319

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yaṃ nūnāhaṃ uttamatthaṃ	386
Yaṃ patthayāno dhammesu	48
Yaṃ Buddho bhāsati vācaṃ	516
Yaṃ manussā namassanti	258
Yaṃ mayā pakakaṃ pāpaṃ	55
Yaṃ yaṃ yoniṃ saṃsarati	190
Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi	198, 264, 481, 506
Yaṃ vo kiccaṃ sarīrena	266
Yaṃ sāvakena pattabbaṃ	517
Yaṃ so deseti Sambuddho	317
Yaṃ so saṃghamaṃpūjesi	506
Yaṃ hi eke jigucchanti	36
Yaṃ hi kiccaṃ apavidhhaṃ	233
Yajim uccāvace yaññe	53
Yañca aññe na rakkhanti	214
Yañca me āsavā khīṇā	22
Yañhi kayirā tañhi vade	41
Yaññatthaṃ vā dhanatthaṃ vā	265
Yato yato sammasati	60, 94, 162, 452
Yato harītakaṃ dinnam	48
Yattha eke vihaññanti	447
Yathā abbhāni verambho	214
Yathā idaṃ tathā etaṃ	92
Yathā kaṇṭakaṭṭhānamhi	350
Yathā kuñjaraṃ adantaṃ	64
Yathācārī yathāsato satīmā	394
Yathā jaḷo va mūgo va	204

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yathā divā tathā rattim	92
Yathāpi udake jātam	259
Yathāpi udake jātā	390
Yathāpi urago jiṇṇam	45
Yathāpi cando vimalo	389
Yathāpi pathikā sattā	44
Yathāpi padumam jalajam	390
Yathāpi pabbato selo	240, 395
Yathāpi byādhito poso	385
Yathāpi bhaddo ājañño	245
Yathāpi rammake māse	390
Yathāpi ruciram puppham	41-2
Yathāpi sāgare ūmi	510
Yathāpi selo Himavā	390
Yathā manussā nadim tarantā	541
Yathā varahayadamakusalo	64
Yathā vādī tathā kāri	521
Yathā sakena thāmena	391
Yathā saṅkāraṭhānasim	228
Yathāsanthatiko sātatico	322
Yathā sāraththiko poso	386
Yathā sūcighare sūcī	446
Yathā'ssa ghāyato gandham	302
Yathā'ssa passato rūpam	302
Yathā'ssa phusato phassam	302
Yathā'ssa vijānato dhammam	303
Yathā'ssa sāyato rasam	302

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yathā'ssa suṇato saddam	302
Yadatthikam brahmacariyam	
acarī	520
Yadatthi saṅgataṃ kiñci	266
Yadā asokam virajam	
asaṅkhatam	161
Yadā aham pabbajito	239
Yadā ca avijānantā	7
Yadā ca taruṇo bhaddo	41
Yadā ca maggamaddakkhim	282
Yadā ca mātukucchimhā	40
Yadā jiṇṇā bhavissāma	124
Yadā dukkham jarāmaraṇanti	
paṇḍito	160
Yadā dukkhassāvahanim	
visattikam	160
Yadā nadīnam	
kusumākulānam	161
Yadā nabhe gajjati	
meghadundubhi	161
Yadā navo pabbajito	110
Yadā nisīthe rahitamhi kānane	161
Yadā paṭhamamaddakkhim	155
Yadā pabbajito cāham	41
Yadā balākā	
sucipaṇḍaracchadā	30
Yadā balākā	
suvisuddhapaṇḍarā	30
Yadā me ahu saṅkappo	340
Yadā vitakke	
uparundhiya'ttano	161
Yadā sivaṃ dvecaturaṅga-	
gāminam	161
Yadāham pañham pucchāmi	317

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yadā sukhī malakhilasoka- nāsano	161
Yadāhaṃ viññutaṃ patto	512
Yadimassa Lokanāthassa	541
Yadi rūpinī bhaveyya	393
Yadi santigamo maggo	183
Yamaḥaṃ paṭhamāṃ disvā	393
Yamidha pathaviñca vehāsaṃ	514
Yamekarattim paṭhamāṃ	119
Yasmiṃ nivattate dukkhaṃ	142
Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā	418
Yaso ca appabuddhīnaṃ	245
Yassa pāpaṃ kataṃ kammaṃ	330
Yassa catthāya pabbajito	83,
	214, 240, 257, 486
Yassa ñāṇaṃ appameyyaṃ	316
Yassa'tthāya pabbajito	296
Yassa dhīti asadisā	316
Yassa muhuttena saḥassadhā	341
Yassa muhuttena saḥassadhā loko	485
Yassa sakkariyamānassa	396
Yassa saddhā Tathāgate	151
Yassa sabrahmacārīsu	8, 90, 449
Yācitvā Satthupaṭṭhānaṃ	81
Yā taṃ me hatthigīvāssa	321
Yāvatā Buddhakhettaṃhi	388,
	392, 449
Yāvatā bodhiyā mūle	251

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yā'hu raṭṭhe samukkaṭṭho	233
Yuvāsi tvaṃ pabbajito	124
Ye etā upasevanti	120
Ye keci gaṇino loke	391
Ye keci ganthā idha mohamaggā	519
Ye keci damakā loke	319
Ye ca kho bālā dummedhā	11
Ye ca dukkhe sukhasmiñca	245
Ye ca passanti saṅkhāre	484
Ye tuyha chandena vasena vattino	465
Yena ñāṇena pattosi	382
Yena ñāṇena Sambuddho	381
Yenāyaṃ jotitā seyyā	21
Yenidaṃ āsanaṃ dinnāṃ	133
Yeneva maggena gato vipassī	141
Ye dhammā hetuppabhavā	387
Ye purāṇā atītā te	419
Ye'maṃ kāyaṃ mamāyanti	198
Ye'maṃ kāyaṃ vivajjenti	198
Ye maṃ rūpena pāmiṃsu	130
Ye ye alābhino lābhaṃ	360
Ye ye lābhaṃ labhissanti	360
Yesāṃ rāgo ca doso ca	11
Yesāṃ ve dullabho loke	310
Yesāṃca susamāraddhā	233
Yesāṃca hiri-ottappaṃ	449

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yo etamabhijānāti	486-7
Yo koci manujo bhāraṃ	392
Yogī pītikaraṃ rammaṃ	174
Yo ca jātisataṃ gacche	484
Yo ca tuṭṭhena cittena	68
Yo ca papañcaṃ hitvāna	395
Yo ca pubbe pamajjitvā	329
Yo ca vantakasāvassa	361
Yo ca silena sampanno	361
Yo ca seyyohamasmīti	448
Yo ce'taṃ sahaṭe jammaṃ	95
Yo cetā parivajjeti	121
Yo taṃ tathā pajānāti	266
Yo dandhakāle tarati	19
Yo dandhakāle dandheti	19
Yo papañcamanuyutto	394
Yo pupphamabhiropesi	166
Yo brahmānaṃ paripucchati	487
Yo maṃ icchati anvetu	311
Yo maṃ pupphena pūjesi	383
Yo Mahāneruno kūṭaṃ	487
Yo me ācariyo āsi	393
Yo yaṃ Gandhakuṭibhūmiṃ	40
Yo ve garūnaṃ vacanaññū	
dhīro	74
Yo vejyantapāsādaṃ	487, 497
Yo Vejyantapāsāde	487
Yo ve Buddhena codito	486
Yo ve samuddova ṭhito anejo	74
Yo sukhaṃ dukkhato adda	394

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya - Ra]	
Yo so aṭṭha vimokkhāni	485
Yo so chattamadhāresi	416
Yo so tayā santhavito	61
Yo so saṅghaṃ apūjesi	481
Yo so haṭṭhena cittena	231
Yo have daharo bhikkhu	330
Yo hi passati saddhammaṃ	63
Yvāhaṃ dhammaṃ gavesanto	387
Raṃsijālaparikkhitto	39
Rajakā pesakārā ca	313
Rajataṃ jātārūpaṅca	360
Raja'muhataṅca vātena	254
Rajjanīye na rajjanti	379
Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ	79
Rattindivaṃ na jānāmi	380
Rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ	225
Ratto atthaṃ na jānāti	37
Ramaṇīyāni araṇṇāni	395
Ramante'ke mudiṅgehi	129
Rasaṃ bhotvā sati muṭṭhā	301
Rahade'hamasmi ogāḷho	282
Rāgo doso ca moho ca	167, 316
Rāgo rajo na ca pana	
reṇu vuccati	196
Rājā arahasi bhavitum	306
Rājā ca aññe ca bahū manussā	294
Rājā pasayhappathaviṃ	
vijetvā	294
Rājuyyānaṃ tadā gantvā	127

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ra - La - Va]		[Va]	
Rājāhamasmi sela	308	Varāha-ṇeyyavigāḷhasevite	464
Rukkhamūlaṃva nissāya	395	Varuṇo nāma nāmena	480
Rukkhamūlikā sātatikā	482	Varuṇo nāmupaṭṭhāko	383
Rukkhamūliko sātatico	322	Vasitaṃ me araññesu	214
Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā	300	Vasī gaṇī patāpī ca	315
Rūpā saddā rasā gandhā	120, 339	Vasudhā yathā'ppameyyā	159
Ropetva rukkhāni		Vassati devo yathāsugītaṃ	46
yathā phalesī	462	Vassasatasahassāni	79
Lakkhaṇe Itihāse ca	378	Vasse ca te oramite	45
Lakkhaṇe dve ca kaṅkhāmi	317	Vātarogābhinīto tvaṃ	59, 112
Lakkhe ṭhapiyamānamhi	382, 385	Vicikicchākaṅkhāganthitaṃ	281
Lābhakāmā bhavissanti	360	Vicinī aggahī dhovi	340
Lābhā Aṅgānaṃ Magadhānaṃ	138	Vijayīva mahāyodho	39
Lūkhenapi vā santusse	203	Vijāneyya sakaṃ atthaṃ	208
Lesakappe pariyāye	350	Vijjādhara devatā ca	380
Lokacakkhu mahātejo	316	Vinayassu mayi kaṅkhaṃ	310
Lokajeṭṭho ca nimmāno	61	Vipannasīlo dummedho	361
Lokavissutakitti ca	39	Vipassino Bagavato	33
Lohitapāṇi pure āsiraṃ	331	Vipine Buddhaṃ disvāna	36
Vaṅge jātoti Vaṅgīso	512	Vippamuttaṃ kilesehi	112
Vacābhāya bodheti	181	Vipphoṭito gaṇḍamūlo	27
Vajjamānesu tūresu	480	Vimatiṃ dveḷhakaṃ vāpi	45
Vajjīnaṃ Veḷuvagāme	341	Vimuttipupphaṃ esanto	388
Vadanena sugandhena	61	Virāgasamhitaṃ vākyaṃ	512
Vane kusumasaṅchanne	177	Virocento gandhakuṭiraṃ	21
Vanditvāna Mahānāgaṃ	45	Vivara'manupabhanti vijjutā	484
Vanditvāna sahāmacco	183	Vivittaṃ appanigghosaṃ	203
Vanditvā Satthuno pāde	193,	Vivekamanuyuttomhi	46, 133
	225	Visallaṃ khīṇasaṃyogaṃ	485
Vanditvāhaṃ lokajinaṃ	45		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va - Sa]	
Visāradā kho bhaginī	50
Vissajjitesu pañhesu	138
Vītataṅhā anādānā	141
Vītataṅho anādāno	332
Vīthintare anuppattam	386
Vīmaṃsanattham Buddhassa	146
Vīraṅgarūpā balino	80
Vīriyam me dhuradhorayham	291
Vīriyasātaccasampanno	204
Vīro kamalapattakkho	145
Vīro padumapattakkho	61
Vīro have sattayugam puneti	168
Vuṭṭhamhi deve caturaṅgule tiṇe	464
Vuṭṭhamhi deve caturaṅgulamhi	232
Vedanānam viññāpano	103
Velaṃ karoṭha bhaddante	282
Velā ca samvaram silam	219
Vesārajjeḥi sampanno	510
Samkāraruṇṇā āhatvā	203
Samkhittenapi deseti	516
Samkhittena mayā vuttam	145
Samghamappameyyam anussara pasanno	86
Samghalābhassa bhaṇḍanti	350
Samghe pasādo yassatthi	151
Samgho ce tiṇṇakantāro	183
Samyojanam aṇum thūlam	259
Samvutā chasu dvāresu	379
Sakam cittam pasādetvā	55

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sakam diṭṭhim jahitvāna	137
Sakakammābhiraddho so	167
Sa kadāci Mahāvīro	61
Sakalam samattam rogam	141
Sakkāyavūpakāso me	178
Sakkā samudde udakam	382
Sakkhī hi me sutam etam	514
Sakyānam kulaketussa	417
Sagāravo sappattisso	318
Saṅgaṇiyam gaṇam hitvā	480
Sace ca tam pāpuṇanti	390
Sace dhāvati cittam te	114
Sacepi ettakā bhiiyo	514
Sace'vaseyya agāram	22
Sace hi koci devo vā	392
Saccam ve amatā vācā	516
Saññāya vipariyesā	515
Saṭṭhikaṇḍarasambandho	197
Saṭṭhikappasahassamhi	445
Saṭṭhitūriyasahassāni	384
Satam āsi āyosaṅkū	486
Satattayam sahassaṅca	539
Satapattachattam paggayha	190
Satasahassam te dhīrā	416
Satasahassapallaṅkam	133
Satasahassito kappe	2, 5, 10, 52, 62-3, 69, 71
Satasahasse katam kammam	183,
	513
Satasahassena me kītam	413

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Satiṃ paṭilabhivāna	44	Saddhā paricaritvāna	81
Sati gīvā siro pañña	259	Saddhāyāham pabbajito	296
Sati ca sampajaññaṅca	259	Saddhena ca pesalena ca	418
Satipaṭṭhānakusalā	389	Santi aññepi niyyūhā	445
Satipaṭṭhānagīvo so	450	Santi āraññakā nāgā	417
Satipaṭṭhānapāsādam	282	Santuṭṭho sātātiko	322
Satiyā taṃ nibandhissam	65	Santharivāna saṃghāṭim	72
Satehi tīhi sahito	318	Sapadānacārī sātātiko	322
Sato ca hoti appiccho	340	Sabbaṃ suṇāti sotena	148
Sattakkhattuṃ manussindo	341	Sabbakārukasiṭṭhāni	349
Sattanettamanohārī	145	Sabbaññū Sabbadassāvī	267
Sattayojanikaṃ thūpaṃ	128	Sabbattha te citta vaco	
Sattaratanasampanno	445	kataṃ mayā	463
Sattasattatikkhattuṅca	231, 481,	Sabbattha te na limpanti	245
	506	Sabbattha sukhito hutvā	62
Sattāham abhinikkhamma	252	Sabbapāramisambhūtaṃ	63
Sattiyā viya omaṭṭho	484	Sabbamitto sabbasakho	240
Sattukaṅca baddhakaṅca	132	Sabbametaṃ abhiññāya	385
Satthaṃ vā āharissāmi	98	Sabbalokahitattāya	315
Satthā ca maṃ paṭiggayha	134	Sabbavedavidū jāto	512
Satthā ca me lokamimaṃ		Sabbavositavosāno	318
adhiṭṭhahi	463	Sabbasaṃyojanātītaṃ	259
Satthā hi vijesi maggametaṃ	100	Sabbāsavaparikkhīṇā	349
Sadānucchavikā ete	380	Sabbāsu bhavayoniṣu	133
Sadevakassa lokassa	382	Sabbe devā attamanā	190
Sadevāsuraṅgehi	510	Sabbe devā tuṭṭhamanā	251
Saddaṃ sutvā sati muṭṭhā	300	Sabbe dhammā anattāti	254
Saddhaṃ vīriyaṃ samādhiṅca	274	Sabbe Bagavato puttā	516
Saddhammācārakusalo	315	Sabbe migā uttanti	391
Saddhādhimutto sumati	61	Sabbesaṃ cittamaññāya	391

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Sabbe saṅkhārā aniccāti	254	Sasāvakaṃ taṃ vimalaṃ	61
Sabbe saṅkhārā dukkhāti	254	Sasiṃva tārāsahitaṃ	183
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā kaṃ	281	Saha kate saccavare	183
Samathaṃ paṭipādesiṃ	233	Saha vācāya sabbepi	183
Samantā yojanasataṃ	338	Sahassakkhattuṃ Devindo	384
Samappito puthusallena nāgo	366	Sahassakkhattuṃ rājā ca	314
Samādhimhi sukusalo	392	Sahassakkhattumattānaṃ	193
Samādhimhā vuṭṭhahitvā	381	Sahassaparivārena	82, 182
Samādhivijjāvīvisipāramīgato	486	Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ	445
Samāpattīnaṃ kusalo	392	Sahassalokaṃ ṇāṇena	339
Samuddharasimaṃ lokaṃ	69	Sahassavaṭṭiṃ pādasiṃ	338
Sameto naccagītehi	333	Sahassārāṇi cakkāni	381
Sampannaveyyākaraṇaṃ		Sā Gotamī kālakatā ito cutā	168
tavedaṃ	520	Sādhūti te paṭissutvā	444
Sampādeṭhappamādena	240, 397	Sādhūti so paṭissutvā	388
Sambuddho paṭijānāsi	309	Sādhū hi kira me mātā	50
Sambuddho bodhayaṃ satte	145	Sāriputta imaṃ passa	110
Sammajjanaṃ gahetvāna	381	Sāriputtova paññāya	486
Sayaṃ samāhito Nāgo	259	Sāvakaguṇenapi phussena	393
Saraṇagamaṇaṃ passa	14	Sāvakena hi pattabbaṃ	392
Saraṇassa ahu cintā	272, 348	Sāvako te Mahāvīra	386
Saritvā pubbake yogī	350	Sāsanaṃ jotayitvā so	128
Sarīragandho ca sadātiseti me	41	Sāsane te patiṭṭhāya	392
Sarena madhurenāhaṃ	129	Sāsane dibbamānaṃhi	203
Sarena rajanīyena	128	Sikkhāpentāpi therehi	361
Sare hatthehi bhañjitvā	140	Sikkhāsājīvasampanno	155
Sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ	282	Siddhatthassa Bagavato	198
Savanti sabbadhi sotā	282	Sindhu Sarassatī ceva	389
Sa ve accaruci nāgo	259	Siriṃ hatthehi pādehi	155

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sītaṃ uṇhaṃ vihanantaṃ	2
Sītavātaparittāṇaṃ	348
Sīlaṃ balaṃ appaṭimaṃ	219
Sīlaṃ rakkheyya medhāvī	218
Sīlaṃ samādhipaññaṅca	41
Sīlaṃ sambalameva' ggaṃ	219
Sīlaṃ setu mahesakkho	219
Sīlakkhandhe paṭiṭṭhāya	323
Sīlaṅca bāhusaccaṅca	208
Sīlameva idha aggaṃ	219
Sīlamevidha sikkhetha	218
Sīlavā vatasampanno	378
Sīlavā hi bahū mitte	218
Sīlavācisaṃmākiṇṇo	315
Sīhanādamasambhītaṃ	510
Sīharājāva'sambhītā	380
Sīhabyagghā ca dīpī ca	377
Sukhaṃ sayāmi thāyāmi	332
Sukhaṅca kāmamayikaṃ	245
Sukhumaṃ te paṭivijjhanti	484
Sukhumacchikena jālena	382
Sugatena vinā bhūto	62
Sugandhadeho sabbattha	40
Suggahītanimitassa	204
Suciṇṇaṃ	
brahmacariyaṃ me	265-6
Suṇanti dhammaṃ vimalaṃ	517
Suṇohi vacanaṃ mayhaṃ	359
Sutvā ca vimalaṃ vākyaṃ	146
Sutvāna corā isino subhāsitaṃ	267

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sutvāna dhammaṃ vimalaṃ	183
Sutvāna Munino vākyaṃ	387
Sutvā paṭīto sumano	181
Sutvā subhāsitaṃ vācaṃ	56
Sutvā sumadhuraṃ dhammaṃ	40
Sudassano nāma pāsādo	21
Sudesitā cakkhumatā	518
Sudesito cakkhumatā	103
Suddhaṃ	
dhammasamuppādaṃ	266
Suddhodano nāma pitā	
Mahesino	168
Sunīlagīvā susikhā supekhuṇā	464
Supupphite sītavane	175
Supupphito sālarājā	390
Suphullaṃ padumaṃ gayha	166
Subhānurūpo āyāsi	387
Subhānya' ppaṭikūlāni	273
Sumahāparisamajjhe	63
Sumedhaṃ Bagavantāhaṃ	338
Sumedho nāma Sambuddho	44, 339
Suyuttavādī	
Dvipadānamuttamo	461
Suyuttā tassa sissā ca	182
Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ	66
Suvinītā ca te sissā	388
Susaṃvutatto visikhantare	
caraṃ	462
Setacchatto pasobhito	290
Senāsanamhā oruyha	447
Seyyathāpi mahāsamuddavego	100
Selo yathā ekaghano	234

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
So atthavā so dhammaṭṭho	273-4
Sokasallaparetohaṃ	44
So ca sabbaṃ tamaṃ hantvā	80
So'jja bhaddo anutrāsī	323
So'jja bhaddo sātātiko	322
So jhāyī assāsarato	259
So ḍayhati sūlehi tujjamāno	295
Soṇṇānāno Jinavaro	39
So tadā Lokapajjoto	40
Sotāpannā ca vimalā	389
Sotindriyaṃ ce saddesu	272
So dāni patto amataṃ	252
So pacchā pabbajitvāna	167, 290, 481, 506
So patvā paramaṃ santim	110
Sopānaṃ sugataṃ suddhaṃ	282
So me dhammadesesi	518
So me pakkena hatthena	447
So me puṭṭho kathī sabbaṃ	387
So me puṭṭho viyākāsi	387
Somhi Sakyakule jāto	341
Soṇṇamayā rūpimayā	21
Sosāniko sātātiko	322
Sohaṃ aṭṭhārasavasso	191
Sohaṃ eko araṇṇasmim	225

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sohaṃ paṇāmito santo	191-3
Sohaṃ vissajjite pañhe	387
Soḷasitthisahassānaṃ	231
Soḷasitthisahassāni	384
Svakkhāto bhikkhave dhammo	183
Svākhātaṃ brahmacariyaṃ	312
Svāgataṃ nāpagataṃ	332
Svāgataṃ vata me āsi	16, 417, 513, 519
[Ha]	
Haṃsā koṇcā mayūrā ca	377
Hatthārohā-anīkaṭṭhā	312
Hatthikkhandhagato āsim	416
Hatthiyānaṃ assayānaṃ	33
Hatthī assā rathā pattī	384
Hatthehi tamahaṃ gayha	191
Handa eko gamissāmi	174
Harītakam āmalakam	47
Harītakam gahetvāna	48
Harītakā āmalakā	378
Hāsam supuṇṇanayanam	145
Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ	323
Himavantamupādāya	385
Himavantassa avidūre	376
Himavantassāvidūre	25, 30
Himavāvā'parimeyyo	159
Hīnena brahmacariyena	222
Hemavaṇṇam mahābāhum	80